

T.C
CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YAYAKÖYLÜ AHMED REŞİD EFENDİ’NİN ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ ADLI
ESERİ (İNCELEME-METİN) s. 222–446

HAZIRLAYAN
DURSUN GÖRMEZ

DANIŞMAN
PROF. DR. ÂDEM CEYHAN

MANİSA
2008

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu:

Üniv. Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının:

Soyadı: GÖRMEZ

Adı: Dursun

Tezin Türkçe adı: Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi'nin Şerh-i Nuḥbe-i Vehbî Adlı Eseri (İnceleme-Metin), s.222-446.

Tezin yabancı adı: The book which name is Şerh-i Nuḥbe-i Vehbî which was written by Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi (Survey-Text), p. 222-446.

Tezin yapıldığı:

Üniversite: CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ **Enstitü:** SOSYAL BİLİMLER Yılı:

Diğer kuruluşlar:

Tezin türü: 1-Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

2-Doktora

Sayfa sayısı: 455

3-Tıpta uzmanlık

Referans sayısı:

4-Sanatta yeterlilik

Tez Danışmanlarının:

Ünvanı: Prof. Dr.

Adı: Âdem

Soyadı: CEYHAN

Ünvanı: Doç. Dr.

Adı: Kenan

Soyadı: ERDOĞAN

Türkçe anahtar kelimeler:

İngilizce anahtar kelimeler:

1-Sözlük

1-Dictionary

2-Manzûm sözlük

2-Poet dictionary

3-Şerh

3-Commentary

4-Şerh-i Nuḥbe-i Vehbî

4-Şerh-i Nuḥbe-i Vehbî

Tarih:

İmza:

Özet

Dil öğreniminde görsel, işitsel ve basılı materyallerden yararlanır. Bu basılı materyaller içinde sözlükler önemli bir yer tutar. Klâsik Türk Edebiyatı'nda mensur sözlükler yanında otuza yakın manzum sözlüğün de yazıldığı tespit ettik. Bu tür sözlükler, çocuklara hem aruz tekniğini hem de Arapça, Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını öğretmek amacıyla yazılmıştır. Manzum sözlükleri ezberlemenin insanı zeki kılacağı; hatta müelliflerin kendi çocuklarına bile ezberlettikleri tespit edilmiştir. İşte çeşitli dönemlerde yazılmış bu tür manzum sözlüklerin okuyucular tarafından gramer, yazıldığı dönemin siyasi, sosyal, tarihsel boyutu ve şairin entelektüel birikimi yönünden daha iyi anlaşılabilmesi için üzerinde çok sayıda şerh yazılmıştır. Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin Şerh-i Nuhbe-i Vehbî adlı eseri de Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe-i Vehbî adlı manzûm sözlüğünü yukarıda saydığımız yönlerden ele alarak okuyucuya sunduğu bir şerh çalışmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sözlük, manzum sözlük, şerh, Şerh-i Nuhbe-i Vehbî,

Summary

In language education are benefited from visual, auditory and printed materials. Dictionaries are occupy an important place in these printed materials. We determine that, there are nearly thirty poem dictionaries in fact that writing dictionaries, in Classical Turkish Literature. These type of dictionaries were written by the aim of learning Turkish meaning of Arabic and Persian words by children. To memorizing poems dictionaries make people more intelligent and in fact muellif's memorized these dictionaries to their children are determined. To well understanding by reader there were written different kind of commentaries which include political, social and historical dimensions accumulations. Şerh-i Nuḥbe-i Vehbî which was written by Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi and Nuḥbe-i Vehbî which was written by Sünbülzâde Vehbî are presented above qualifications to reader.

Key words: Dictionary, poet dictionary, commentary, Şerh-i Nuḥbe-i Vehbî

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi’nin Şerh-i Nuḥbe-i Vehbî Adlı Eseri (İnceleme-Metin), s.222–446.*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../.....

Dursun GÖRMEZ

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celâl Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / / tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü Öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince Enstitümüz Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksel Lisans Programı öğrencisi Dursun GÖRMEZ'in "Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi'nin Şerh-i Nuḥbe-i Vehbî Adlı Eseri (İnceleme-Metin) s.222-446" konulu tezi incelemiş ve aday / / tarihinde saat 'da/de jüri önünde tez savunması alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin:

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ İLE
 DÜZELTME yapmasına * OY ÇOKLUĞU
 RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

* Bu halde adayın 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM SÜNBUZÂDE VEHBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.HAYATI.....	5
2.EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	10
3.ESERLERİ.....	11
3.1. <i>Dîvân</i>	12
3.2. <i>Tuhfe-i Vehbî</i>	12
3.3. <i>Lütfiyye</i>	12
3.4. <i>Şevk-engîz</i>	13
3.5. <i>Münşeât</i>	13
3.6. <i>Kasîde-i Tannâne</i>	13
3.7. <i>Kasîde-i Tayyâre</i>	14
3.8. <i>Nuhbe-i Vehbî</i>	14
3.8.1. <i>Nuhbe'nin Yazma Nüshaları</i>	17
3.8.2. <i>Nuhbe'nin Basma Nüshaları</i>	17

II. BÖLÜM SÖZLÜK, ARAPÇA, TÜRKÇE SÖZLÜK ÇALIŞMALARI

1.SÖZLÜK, SÖZLÜK HAZIRLAMA YÖNTEMLERİ.....	18
1.1. <i>Sözlük</i>	18
1.2. <i>Sözlük Hazırlama Yöntemleri</i>	18
2.ARAPÇA, TÜRKÇE İLK SÖZLÜK ÇALIŞMALARI.....	19
2.1. <i>İlk Arapça Sözlükleri ve Yazılış Amaçları</i>	20
2.1. <i>İlk Türkçe Sözlükleri ve Yazılış Amaçları</i>	21
3.MANZUM SÖZLÜKLERİN YAPI VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ.....	23
3.1. <i>Manzum Sözlüklerin Yazılış Amacı</i>	23
3.2. <i>Şekil Özellikleri</i>	24
3.3. <i>Tertip Özellikleri</i>	24
3.4. <i>Muhteva Özellikleri</i>	25
4.ARAPÇA-TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜKLER HAKKINDA.....	25

III. BÖLÜM
AHMED REŞİD EFENDİ HAYATI VE NUHBE ŞERHİ

1.YAYAKÖYLÜ AHMED REŞİD EFENDİ'NİN HAYATI.....	29
2.ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ HAKKINDA.....	32

IV. BÖLÜM
ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ METNİ

1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	39
2. ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ METNİ.....	41
4. KAYNAKÇA	429
5. DİZİN.....	433

ÖNSÖZ

Manzum sözlükler, Klâsik Türk Edebiyatı'nın üzerinde pek çok çalışma yapılabilecek kadar geniş olan alanlarından biridir. Değişik şekillerde tasnif edilebilecek olan bu alandaki eserler çeşitli amaçlarla kaleme alınmışlardır. Arapça-Türkçe manzum sözlüklerin ilk çıkış noktası, hem Kur'an-ı Kerim'de, hem de Hz. Peygamber'in hadislerinde tam olarak anlaşılamayan kelimelerin karşılıklarını vermek olmuştur. Türk edebiyatının İslâm'ın etkisiyle yazılan ilk ürünlerinden *Dîvân-ü Lûgati't-Türk, Kaşgarlı Maḥmûd* tarafından Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bilim dili olan Arapçayı öğrenme ve öğretmek amacıyla, dönemin ünlü şâirlerini Arapça-Türkçe manzum lûgat yazmaya teşvik etmiştir. Bunun için ilk Arapça-Türkçe manzum lûgatın XIV. yüzyılda yazılan *Ferîsteoğlu Lûgati'*dir.

Farsça-Türkçe manzum lûgatlarda ise Mevlânâ'nın *Mesnevî'*sinde geçen bazı anlaşılması zor kelimelerin Farsça, Türkçe ya da Arapça karşılıkları verilmiştir. Anadolu sahasında yazılmış ilk Farsça-Türkçe manzum lûgat Hüsâm b. Hasan el-Konevî (öl. 1399) tarafından kaleme alınan *Tuhfe-i Hüsâmî'*dir.

Belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus da manzum lûgatların önemli bir kısmının küçük çocuklar için hazırlanmış olduğudur. Bunları ezberlemenin medreselerde şart olduğu, çocukları zeki kıldığı ve hatta bu lûgatları yazan müelliflerin dahi çocuklarına mutlak bir manzum sözlük ezberlettiği tespit edilmiştir. Bu sebeple lûgatlara verilen isimlerin önemli bir kısmında “armağan” anlamına gelen “tuhfe” kelimesi kullanılmıştır. Manzum sözlüklerin adlandırılmasında “tuhfe”nin dışında “nuhbe, nazm, manzume veya lûgat” kelimelerinin de kullanıldığını görüyoruz. Bu tür manzum lûgatların hazırlanmasında Türklerin İslâm kültürü ile tanışması, bu kültürü oluşturan dilleri ve edebiyatları öğrenme, öğretme ve uygulamaya geçirme amacı yatmaktadır. Türk edebiyatında karşımıza çıkan manzum sözlüklerin sadece bu üç dil etrafında hazırlanmadığını, çeşitli dönemlerde tanışılan diğer ulusların etkisiyle başka dillerde de manzum sözlük yazıldığı (İtalyanca, Fransızca, Ermenice v.b) görülmektedir.

Manzum sözlükler tabii ki bilimsel anlamda doyurucu kaynaklar olarak kabul edilemezler. Bu sebepten dolayı bu lûgatların şerhlerinin yapıldığını söylememiz mümkündür. Belli bir hedef kitleye hitap etmek olan manzum sözlüklerin tam doyurucu olmadığı, yine de ilgililerden gelen talepler doğrultusunda bilhassa belli manzum lûgatlara mensur şerhler yapıldığını biliyoruz. Sünbülzâde Vehbî'nin 1214 (1800)'de devrin pâdişâhı III. Selîm'e ithâf ettiği ve uzun yıllar medreselerde okutulan *Nuhbe-i Vehbî* çokça rağbet gören ve üzerine defalarca şerh yapılan manzum sözlüklerden biridir. Tez konusu olarak seçtiğimiz Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'ye ait olan *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî* bu şerhlerden sadece biridir. 446 sayfadan oluşan şerhin ilk bölümü (1 ila 221 sayfaları arası) Emel Uzun tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. İkinci bölümü ise (222 ila 446 sayfalar arası) tarafımdan hazırlanmıştır. Klâsik Türk Edebiyatı'nda sayısı hiç de azımsanmayacak kadar çok şerhin, çeşitli kütüphanelerde bilim dünyasına sunulmak için genç araştırmacıları beklediğini belirtebiliriz.

Çalışmamız dört bölümden meydana gelmiştir.

Birinci bölümde: Sünbülzâde Vehbî'nin hayâtı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde: Sözlük, ilk Arapça ve Türkçe lûgat çalışmaları, Arapça-Türkçe manzum lûgatlar hakkında bilgi verilmiştir

Üçüncü bölümde: Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi'nin hayâtı ve *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî* hakkında bilgi verilmiştir.

Dördüncü bölümde: Transkripsiyon alfabesi, *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî*'nin (222 ila 446 sayfaları arasındaki kısmın) transkribe edilmiş metni, kaynakça ve dizin yer almıştır.

Çalışma metnimizi oluştururken şu teknik uygulanmıştır:

İlk önce kıt'a başlıkları büyük harf ve koyu yazıldı. Her başlığın altına o bölümde kullanılan vezne yer verildi. Beyitte yer alan Arapça kelimeler, ta'birler, mülemmâ' beyitlerdeki Arapça mısra'lar koyu renk ve italik harflerle; şahıs, yer, kitap isimleri ve mitolojik unsurlar, *Şerh-i Nuhbe*'nin sayfa numaraları koyu renkle yazıldı.

Araştırmacıların daha kolay faydalanmaları için de beyitlere eserin orijinaline paralel numaralandırıldı. İlk önce beyit verildi; daha sonra şârihin bu beyit hakkında yaptığı şerh, transkribe edilerek verildi.

Böyle bir çalışma yapmamı öneren, tezin meydana gelmesinde büyük katkısı olan değerli hocam Prof. Dr. Âdem CEYHAN beyefendiye teşekkür ederim. Ayrıca çok ihtiyacım olan doktora çalışmalarını bana göndermekle tez çalışmamın oluşmasına katkıları olan değerli bilim adamları Yrd. Doç. Dr. Necmettin YURSEVEN'e ve Yrd. Doç. Dr. Yusuf Öz'e şükranlarımı sunarım.

DURSUN GÖRMEZ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makâle.
a.g.md.	: Adı geçen madde.
Ank.	: Ankara.
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
AÜSBE	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
a.y.	: Aynı yer.
b.	: İbn-i, ibnu.
Bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
ev.	: Çeviren
doğ.	: Doğumu, doğum târihi.
dpn.	: Dipnot.
Ef.	: Efendi.
EHB.	: Eski harflerle basılmış.
F.	: Farsça,
Fak.	: Fakülte(si).
h.	: Hicrî (kamerî).
Haz.	: Hazırlayan.
HK.	: Halk Kütüphânesi.
h.ş.	: Hicrî şemsî.
Hız.	: Hazret-i
İ.A	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi.
İHK.	: İl Halk Kütüphânesi.
İst.	: İstanbul.

İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜED	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
krş.	: Karşılaştırınız.
Ktp.	: Kütüphane
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı.
mlf	: Müellif(i).
M.Ö.	: Milâttan önce.
No. n.	: Numara.
Nşr.	: Neşreden.
Ölm. ö.	: Ölümü.
Pş.	: Paşa.
S	: Sayı.
s.	: Sayfa.
T.	: Türkçe yazmalar.
Ty, ty.	: Tarih yok.
TDK.	: Türk Dil Kurumu.
tlf.	: Telifi, telif târihi.
trc.	: Tercüme, tercüme eden.
trs.	: Tarihsiz.
Ünv.	: Üniversite.
vrk.	: Varak.
vd.	: Ve devamı.
Yay.	: Yayınları.
yz.	: Yazma(lar).

GİRİŞ

Sözlükler bir dilin söz varlığını içerirler. Sözlükler hazırlayıcıları, benimsemiş oldukları amaçlar ve seslenecekleri kitleler açısından çeşitli türlerde sözlükler ortaya koymuşlardır. Sözlüklerin en önemli özelliği temel başvurma kitapları arasında yer almalarıdır. Özellikle öğretim kurumlarında yaygın bir kullanım kazanan sözlüklere, dili doğru ve yanlışsız konuşup yazma isteyenler, sözlülerin anlam ayrımlarını, sözlüklerin tümce bağlamında hangi anlamda kullandıklarını öğrenmek amacıyla başvurumaktadırlar.

Türk edebiyatının hâlen incelenmeyi bekleyen pek çok eseri ile önemli çalışma alanlarından biri de manzum sözlüklerdir. Manzum sözlükler hem metinleri ve muhtevaları hem de bazıları için yapılan şerhleri ile ayrıca değerlendirilmesi gereken edebî eserlerdir. Çoğu kaynakta bahsi bile geçmeyen manzum sözlükler Türk edebiyatı sahasında göz ardı edilen eserlerdir ve sadece Klâsik Türk Edebiyatı sahasının değil aynı zamanda içerdikleri kelimeler bakımından Türk leksikolojisinin (sözlükbilim) de önemli malzemelerindendir. Manzum sözlükler hacmi küçük, faydası büyük ve ezberi kolay eserlerdir. Bu sözlüklerin yazılıştaki asıl amacı sibyan mektebine yeni başlayan çocuklara kolaylıkla kelime ezberletmek, edebî sanatları ve bunun yanında arûz veznini ve taktî'i öğretmektir.

Manzum sözlükler, genellikle mesnevî tarzında yazılmış dîbâce, sözlük kısmı ve yine mesnevî tarzında yazılmış bir hâtime olmak üzere üç kısımdan oluşur. Manzum sözlüklerde dinî, lâ-dinî, edebî ve ilmî eserlerde olduğu gibi, "hamdele" ve "-salvele" ile başlama geleneğine uyulmuş; mukaddimelerde "hamd", "salât ve selâm'dan sonra, müellife dair kısa bilgiler verilmiş; telif sebebi, tertip özellikleri, tesmiyesi ve telif tarihi gibi özellikleriyle eser tanıtılmış ve dil öğrenmenin faydaları hususunda öğütler verilmiştir.¹

Bu eserlerin sözlük kısımları, parça, bölüm anlamında "kıt'a" başlığını taşıyan, beyit sayıları birbirinden farklı manzum parçalardan oluşur. Bu parçalar genellikle

---

¹ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Doğu Diller ve Edebiyatı Bölümü Fars Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı basılmamış Doktora Tezi), Ank. 1996, s.62.

nazm, mesnevi, müstezâd ve terkîb-i bend nazım şekilleriyle yazılır. Kıt' a başlıkları, ya kıt' anın sırasını gösteren Arapça veya Farsça bir cümle şeklinde ya da kıt' anın sırası ile birlikte o kıt' anın bahir ve veznini bildiren Arapça yahut Farsça bir mısra halinde yazılır. Bazı sözlüklerde ise bu başlıklar, kıt' ayı takdim eden, kıt' anın vezin ve kafiyesini belirten ya da bir konuya ait kelimelerin nazmedildiği kıt' alarda kelimelerin ağırlıklı özelliklerine işaret eden, kıt' a ile aynı vezinde yazılmış bir mısra ya da bir beyit şeklinde olduğu görülür.²

Sözlüklerin hatimelerinde genellikle ebcet hesabına dair bilgiler nazmedilerek ebcet harflerinin sayısal karşılıkları gösterilmiştir. Sözlüklerin telif tarihleri de bu bölümde ebcet hesabıyla söylenmiştir.³

Manzum sözlükler, kıt' a ve beyit sayıları birbirinden farklı olmakla beraber, benzer usul ve esaslarla nazmedilmiş olmaları bakımından tertipleri ortak özellikler taşır. Manzum sözlüklerden istifadeyi ve okunmalarının kolaylaştırmak için getirilmiş bu usul ve esasların başlıcalar şunlardır:

1. Aynı bahir ve vezinde yazılmış beyitler "kıt' a" ibaresini taşıyan başlıklarla birbirinden ayrılmıştır.
2. Takti beyitleri yazılmıştır.
3. Kıt' aların tertibi farklıdır.
4. İlk kıt' ada dini terimler nazmedilmiştir.
5. Yabancı kelimeler ile karşılıkları numaralandırılmıştır.⁴

Bu tür sözlüklerde genellikle isim ve sıfat türünden kelimelere yer verilmiş, bunların yanında Arapça, Farsça fiillerin mâzî ve muzârî kökleri, çekimli fiiller ve fiillerin mastar halleri gösterilmiştir. Mastar halinde verilen fiiller genellikle ayrı kıt' alarda toplanmıştır. *Tuhfe-i Şahidî*, *Tuhfe-i Vehbî* ve *Tuhfe-i Remzî* gibi sözlüklerde Farsça deyimlere de yer verilmiş, bunlar genelde son kıt' alarda nazmedilmiştir. Bilhassa uzun manzum sözlüklerde dinî terimler, tasavvufî istilahlar ve

---

² Yusuf Öz, a.g.e., s.62-4.

³ Yusuf Öz, a.g.e., a.y.

⁴ Bu teknik hakkında daha geniş bilgi için bkz: Yusuf Öz, a.g.e., s .64-70.

edebî mazmunlar da nazmedilerek bu kelimeler yoluyla bazı bilgiler öğretilmek istenmiştir. Bazı müellifler kıt'aların son beyitlerinde edebî sanatları örnekleriyle göstermişlerdir.⁵

Klâsik metin şerhi esas itibariyle kelime açıklamasına dayanır; yani klâsik metin şerhi daha çok kelime açıklaması şeklinde yapıla gelmiştir. Özellikle; manzum metin şerhlerinde tek tek beyitlere bağlı kalınarak kelime, terkip ya da ibarelerin açıklanması yoluna gidilmiş; kısacası metin parça parça ele alınmıştır. Buna karşın metnin bir bütün olarak ele alınıp; genel plan, kompozisyon vb. yönlerden incelenmesi gelenekten değildir. Şerhte, şârihe göre okuyucunun anlayamayacağı farz edilen yani anlaşılmasında güçlük görülen metnin ya da bölümlerinin açıklanması esastır. Amaç okuyanı bilgilendirerek metni tanıtmaktır. Bilgilendirme açıklama ve ek bilgi verme şeklinde yapılır. Açıklama ve ek bilgi verme esnasında konunun genişletilmesine gidilir. Konunun açılıp genişletilmesi, şârihin, bilgi ve anlayışı doğrultusunda, yorumunu da beraberinde getirir.⁶

Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi Sünbülzâde Vehbî'ye ait olan *Nuhbe-i Vehbî'yi* kelimelerin lûgat ma' nâsı, kelimelerin ıstılah ma' nâsı, beyitteki mecâz, kinâye, tevriye, istiâre gibi sanatların ortaya konulması, kelimelerin beyit içinde fonksiyonu ve bağlantıları, eserde geçen ilim konuları, terimleri, özel isimleri, yer isimleri ve mitolojik unsurların tespiti, âyet ve hadislerin tespiti, mazmunların tespiti göz önünde bulundurarak eseri şerh etmiştir.

Tezimizin konusu olan Ahmed Reşid Efendi'nin *Şerh-i Nuhbe-i Vehbî* adlı eserini incelediğimizde engin bir bilgi birikimine sahip olduğunu, bunu da Arapça-Türkçe manzum sözlük üzerinde şerh çalışmasını yaparak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Sünbülzâde Vehbî'ye ait olan *Nuhbe-i Vehbî'yi* şerh etmesi de tesadüfü olmadığını bu eserin XIX. asrın sonlarına kadar medreselerde ders kitabı olarak okutulmasından anlıyoruz. Tabii ki bu eser Sünbülzâde Vehbî'nin bilgi birikimini,

---

⁵ Yusuf Öz, a.g.e., s.70.

⁶ Mine Mengi, *Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine, Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yay, Ankara 2000, s.72-80.

yaşam felsefesini ve edebî yönünü yansıtması da Ahmed Reşid Efendi'nin bu eseri şerh etmesinin bir başka önemli yanlarından biridir.

Böyle bir tez çalışmasını yapmamızda amaç: *Hem Nuhbe-i Vehbî* şâiri Sünbülzâde Vehbî'yi tanıtmak, hem de eserin şerh edildiği yüzyılın edebî ve kültür yönünü ortaya koyabilecek malzemeyi sadece edebiyat araştırmacıları için değil, diğer alanlardaki (sözlükbilimi, dilbilimi, tarih, zooloji, coğrafya...) araştırmacılar için de sunmaktır.

Çalışmamız esnasında kütüphanelerimizde çeşitli dönemlerde ve çeşitli konularda yazılmış çok sayıda şerh çalışmaları olduğunu gördük. Bunlar, bilim dünyasına sunulmak için meraklı araştırmacıları beklemektedir.

I.BÖLÜM

SÜNBUZÂDE VEHBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.HAYATI

XVIII. yüzyılın önemli divân şâirlerinden olan Sünbülzâde Vehbi, Sultan III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I.Abdülhamid, III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud devirlerinde yaşamış ve bir asıra yakın ömür sürmüştür.⁷

Asıl adı Mehmed olup, Maraş'ta doğmuştur. Oranın Sünbülzâdeler ünvânı ile mârûf bir ulemâ âilesine mensuptur. Babası Râşid Efendi⁸ (Müverrih Şânîzâde ile M. Süreyya ve onları esâs alanlar bunu Reşid olarak yazarlar) âlim ve şâir bir zât olduğu gibi, büyük babası Maraş müftüsü Mehmed Efendi de fıkıh sâhasında muhtelif eserleri bulunan bir şahsiyettir.⁹ Kaynaklarda doğum tarihi gösterilmeyen Vehbî 1203 (/1789) yılı içinde devrin şeyhülislamı Mehmed Kâmil Efendi'nin bayramını kutlamak için yazdığı bir kasîdede

Yetmişe yetmiş bu sinn ü sâlle bu hâlle

Üstüne etfâl çıkmak lâyık ü ahrâ mıdır¹⁰

yaşının 70'e eriştiğini söyler ki buna göre 1132 (1719) yılından evvel doğmuş olması gerekiyor. Bu, onun vefatında 90'ı aşmış olduğu hakkında Şânîzâde'nin ifâdesi ile de uygun düşmektedir. Hayatî Efendi'nin Sünbülzâde'den naklen hikâye ettiğine göre doğumu sırasında babasının Haleb'de yanında bulunduğu şâir Seyyid Vehbî'nin arzusu üzerine kendisine Vehbî adı verilmiştir. Seyyid Vehbî'nin 1133 (1720)'de nâiblik ile Haleb'de olduğunu da ayrıca tespit edilmektedir.¹¹

⁷ Numan Külekçi-Turgut Karabey, *Sünbülzâde Vehbî- Tuhfe*, Erz. 1990, s.2.

⁸ Süreyya A. Beyzâdeoğlu, *Sünbülzâde Vehbî*, İst. 2000, s.13. ; Muallim Nâcî, *Osmanlı Şâirleri*, Ank. 1995, s.90. ; E.J.W. Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottomon Poetry)*, cilt: III-V, Akçağ Yay. , Ank. 1999, s.430. ; Ahmet Atillâ Şentürk, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., Ank. 2004, s.421.

⁹ Hayatî, *Tuhfe Şerhi*, İst. 1251, s.63; Yayaköylü Ahmed Râşid, *Nuḥbe Şerhi*, İst., 1259, s.298; Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c.II, İstanbul 1333-1342 (1915-1924), s.237.

¹⁰ Sünbülzâde Vehbî, *Divân*, Bulak, 1253, s.104.

¹¹ Ömer Faruk Akün, “*Sünbülzâde Vehbî*”, İslâm Ansiklopedisi, c.XI, II. baskı, s.238.

Sünbülzâde'nin Maraş'ta geçen çocukluk ve gençlik devresine dâir elde mâlûmat hemen yok gibidir. Eğitimin küçükken babasından ve dedesinin aldığı *Nuhbe*'de şöyle belirtmektedir.

544-Biz muhakkak ilmi âbâmızdan aldık tıfl iken

*Kad aḥaznâ'l-ilmine min âbâine ḥâle'ş-şigar*¹²

Daha sonra Maraş ulemâsından da eğitim görüp, orada icâzet aldıktan sonra, pâyitahtın daha geniş yükselme imkânlarından faydalanmak üzere İstanbul'a geldi. Vehbî, İstanbul'da ileri gelen şahsiyetlere kasîde ve tarihler takdim ederek kendisini tanıtmaya, hâmiler bulmaya çalıştı. Meclislerine devâm ettiği ricâlin tavassutu ile Şânîzâde'nin ifâdesine göre, güç hâlde, Rumeli kaleminden kadılığa intisap edebildi.¹³

III. Selim'in doğumu münasebetiyle yazdığı kasîde, Sünbülzâde'nin 1175 (1761) tarihlerinde İstanbul'da olduğunu gösteriyor. Üzerindeki kayda göre bu kasîde Râgıp Paşa'nın emriyle kaleme alınmıştır. Râgıp Paşa hakkında bir kasîdesi bilinen şâirin, paşanın çevresine yakınlığını gösteren bazı ifadeleri bulunmaktadır.¹⁴ Kaynağını bilmediğimiz bir kaydında Sünbülzâde'nin kendisine mürid olduğunu ileri sürdüğü Galatalı Tıflî Efendi¹⁵ ile münâsebetinin de bu sıralarda olduğunu söyleyebiliriz. Tıflî Efendi "Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyûn"dan idi.¹⁶

İnşâdaki mahâreti ile dikkati çeken Sünbülzâde'ye ricâl tarafından bazı mühim tahrirâtının kaleme alınması havâle olunmaktadır. III. Mustafa'nın gözde ricalinden Yenişehirli Osman ve Râif İsmail efendiler onun bu meziyetlerini hükümdara muhtelif vesilelerle arz etmişlerdir. Maişet imkânları daha müsâit görülen "hâcegânlık" sınıfına nakli için Muhsinzâde Mehmed Paşa'nın ilk sadâreti ve Yenişehirli Osman Efendi'nin reisü'l-küttâblığında hükümdar tarafından "hâcegânlık" tevcih edildi. Vehbî, bu

¹² Necmettin Yurtseven, *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Lûgatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış Doktora Tezi), Ank. 2003, s.8.

¹³ Şânîzâde Mehmed Ataullah, *Şânîzâde Tarihi*, c.I, İst. 1284, s.197.

¹⁴ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s.34, 42, 86.

¹⁵ Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, c. IV, İst. 1311, s.618.

¹⁶ Ömer Faruk Akün, a.g.m. , s.238.

vazifede bilhassa mühimme tahrirâtında istihdam olunduğunu kaydediyor¹⁷ Hâcegânlıkta 7 sene vazife gören Sünbülzâde Vehbî, Farsçayı iyi bilmesi göz önüne alınarak 1189 (1775) senesi içinde I.Abdülhamid tarafından İran'a, Bağdad valisi Ömer Paşa'dan şikâyet ile Basra'yı muhâsara altında tutan Kerîm Hân Zand nezdinde ihtilâfî görüşmek üzere elçi gönderildi.¹⁸ Şâir, hayatı boyunca yâd ettiği bu vazifeyi fırsat bilerek İrân'ın birçok yerini gezip dolaştı. Şiraz'daki vazifesinin hitâmında Bağdad'a dönüşünde 1190 (1776), Ömer Paşa ile ortaklaşa bir rapor hazırlayarak durumu başkente bildirdi. Ancak raporun ardından aralarında anlaşmazlık çıkınca Vehbî, Ömer Paşa'yı Kerîm Hân'ın şikâyete ettiği olayların müsebbibi olmakla, Ömer Paşa da onu Kerîm Hân ile dostluk uğruna devletin menfâatlerini fedâ etmekle ithâm etti. Bundan dolayı I. Abdülhamid'in Vehbî'nin idamını emretti. Bunun üzerine Vehbî, posta tatarı kıyâfetinde Bağdad'dan kaçarak Üsküdar'da bir dostunun evine gizlenmesiyle kaçıışı son buldu. Bu arada:

Zihî feyz-i İlâhi dûdmân-ı Âl-i Osmâna

Ki mazhar eylemiş ol hânedânı adl u ihsâna¹⁹

matla' lı "Tannâne" adlı kasîdesi, hükümdara sunulurken affı te'min olundu.²⁰

Bağdad valisinin haber verdiği işret ve zinâ gibi uygunsuz halleri ortaya çıkan şâir bu hadiseden sonra itibârını kaybederek bir köşede yıllarını geçirmeye başladı. İran dönüşü, reisü'l-küttâb Râif İsmail Efendi'nin Sakız'a nefyi 1190 (1776) ve Yenişehirli Osman Efendi ise, çoktan gözden düşmüş bulunuyordu. Dönüşünü tâkip eden günlerde sadrâzam Dervîş Mehmed Paşa'dan affı ile piyâde de süvari mukabeleciliği mansıplarından birini isterse de elde edemez.²¹ Bu istediğini bir şiirinde şöyle belirtmektedir:

---

¹⁷ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.238.

¹⁸ Şânîzâde Mehmed Ataullah , a.g.e. , s.197; Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, c. II, İst. 1309, , s.53.

¹⁹ Sünbülzâde Vehbî, a.g.m , s.12.

²⁰ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.239.

²¹ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.239.

Esb-i emel süvari olup koşmasın mı yâ

Vehbî gibi piyâde kalıp nâtüvân olan²²

Gittikçe geçim sıkıntısı çeken başlayan Vehbî, bu nedenle Sadrazam Dârendeli Mehmed Paşa'ya yazdığı kasîdesinde:

Zarûret ol kadardır kim kazâyâ râzıyım şimdi

Getirmem akl u fikre gayret-i emsâl ü akrânı²³

ve Şeyhülislâm Vassafzâde Mehmed Esad Efendi'ye sunduğu kasîdesinde de :

Taksim olunsa hisse-i irfânı câh eger

Düşmez mi sehmime ebedî şikk-ı defteri

Bu cümle ile sıfr-ı yed olmak revâ mıdır

Etdi kazâ muhasebe öZR-i evferi²⁴

eski mesleği olan kadılığa yeniden dönmek veya başka bir göreve atanmak istediğini belirtir. Sünbülzâde, reisü'l-küttâb Ömer Vâhid Efendi'ye sunduğu bir bahariye kasidesinde yoksulluk içinde bulunduğunu etraflı bir biçimde anlatır. Burada bir türlü affa mazhar olamadığından şikâyet eden şâir 7 sene bekleyişten sonra sadrâzam Halil Hamid Paşa'nın alâkasını görerek üç derece üst rütbe ile 1197 (1783)'te kadılığa dönebildi. Vehbî bir şükran nişânesi olmak üzere, İran seyahatinden beri yazmayı tasarladığı *Tuḥfe-i Vehbî*'yi paşanın iki çocuğu nâmına kaleme alarak sadrâzama takdim ettiği tespit edilmektedir..²⁵

Sünbülzâde'yi 1201 (1787)'de Şâhin Girây'ın idâmı sırasında Rodos'ta kadı buluruz. Şâir bu hükmün infâzında I. Abdülhamid'e sunduğu "*Tayyâre*" adlı kasîdesinde teferruâtı ile belirttiği üzere, mühim rol oynar.²⁶ Bundan dolayı Vehbî, Şâhin Girây olayında gösterdiği bağlılıktan dolayı bir müddet sonra "merâtib-i sitte" den Silistre kadılığına atandı. *Tayyare* kasîdesinin:

---

²² Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s.48.

²³ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s.49.

²⁴ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s.80.

²⁵ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s.239.

²⁶ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s.17-21.

Hünermendâne âlem şeş cihetde iftihâr etsin

Efendim sitteden mansıbla şâd eyle bu nâçârı²⁷

beytinde istediği görevi elde ettiğini belirtir. Bundan sonra kendisine 1202 (1788) Avusturya seferi esnâsında, ordu-yu hümâyûn kadılığı vekilliği verildi. Asker ile Edirne, Sofya ve Niş çevresinde dolaştıktan sonra dönüşünde eski Zagra kadılığına nasbedildi 1203 (1788/1789). Yeni vazifesinde şâir Sürûrî de kethüdâsı bulunuyordu.²⁸

Burada bir zaman sonra, kendi ifâdesine göre Şâhin Girây'ın intikamını almak isteyen Tatarlar tarafından evi ve mahkemesi basılarak malı mülkü yağma olundu. Ailesi ve adamları ile onların elinde 45 gün hapis kaldıktan sonra Edirne bostancı başına verilen emirle kurtarıldı. Vehbî'yi her vesileyle hicveden Sürûrî, bu hâdiseye sebep olarak, onun bir takım yolsuzlukları yanında bir kadın meselesini gösterir.²⁹ Şâir başından geçen hâdiseyi III. Selim'e bir kasîde de etraflıca anlatır.³⁰

İstanbul'a dönen Sünbülzâde 1205 (1791)'de divânını III. Selim adına tertip ile sultana takdim etti. III. Selim de buna karşılıklı şâire birçok hediyelerle birlikte kendi elbiselerinden bir bohça hediye etti. Vehbî için III. Selim'in saltanatı hayatının en parlak devresi oldu.³¹

Sonunda Manisa, daha sonra Siroz kadılığına getirilir. 1211 (1797) yılında Manastır, son olarak da Bolu kadılığına atanır. Ayrıca Tırhala ve Şumnu'da da görev yapmıştır.³²

Ömrünün kalan kısmını İstanbul'da geçiren şâir ihtiyar yaşına rağmen zevk ve eğlenceden geri kalmıyordu. Çağdaşları onu delikanlı hayatı yaşayan bir pîr olarak tavsif ederler. Bir ara delirdiği ve gözleri görmez olduğu söylenen Sünbülzâde hayatının son iki seneden fazla kısmını nikristen muzdarip olarak yatakta geçirdi. Şâirin (1221/1806)'da Hatice Sultan çeşmesi için söylediği tarih, onun 7 sene yatakta kaldığı

²⁷ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s.20.

²⁸ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.239.

²⁹ Sürûrî, *Hezeliyât*, İst. ?, s.66-77.

³⁰ Sünbülzâde Vehbî, a.g.e., s.32-33.

³¹ Şânîzâde Mehmed Ataullah, a.g.e., s.199.

³² Numan Külekçi-Turgut Karabey, a.g.e., s.14.

ve aklını kaybettiği hakkındaki rivâyetlerin esassız olduğunu ortaya koyar. Vehbî yaşı 90'ı aştığı hâlde 14 rebî'ül-evvel 1224 (29 Nisan 1809)'da vefat etti Edirnekapı dışına gömüldü.³³

Ölümüne, yakın arkadaşı Sürûrî:

Cennet olsun rûhuna Vehbî Efendi'nin makâm 1224 (1809)

İle

Gülşen-i cenneti me'vâ kıla Sünbülzâde 1224 (1809)

Ve

Oldu nâbûd reisü'ş-şu'arâ Vehbî-yi pîr 1224 (1809)³⁴

Bu tarihleri düşürmüştür.

2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

XVIII. yüzyılın ünlü divân şâirleri arasında yer alan Sünbülzâde Vehbî, nazma hâkimiyetine ve kolayca şiir söyleme kudretine sâhip olmakla berâber yemeğe, içmeğe, zevk ve eğlenceye düşkündür. His ve hayâl itibariyle büyük bir şâir vasfı göstermemiştir. Son çağlarında muâsırlarının “sultanu'ş-şu'arâ” namını verdikleri Vehbî'yi, başta Ziya Paşa ve Muallim Nâcî olmak üzere yenileşme devri Türk edebiyatçıları soğuk ve sun'î bir şâir saymışlardır.³⁵

“Vehbî de çağdaşı Sabit gibi mahallî konulara, günlük hayatla ilgili atasözleri ve deyimlere vermiştir. Ancak bu yer verişte bazen laubalileştiği de olur. Şiirleri devrin toplumsal hayatını yansıtmaması bakımından önem taşır. Teknik ve biçim yönünden sağlamdır. Ancak büyük şâirlerde görülen şiirsellik Vehbî'de yoktur. Bu nedenle şiirleri kuru ve didaktiktir. Lirizmden yoksundur. Daha çok şekle ve klâsik estetiğe önem vermiştir. Sağlam ve açık anlatımı vardır. Bâkî, Nâbî, Sâbit ve Nedim'in manzumlarını tekrarlamıştır.”³⁶ Yaşamında maddi hazlara ve sefâyâ düşkün olan şâir, bu tarafını şiire samimiyetle yansıtmıştır.

³³ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.239; Mehmet Süreyya, a.g.e., s.618.

³⁴ Muallim Nâcî, a.g.e., s.90-91.

³⁵ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.240.

³⁶ Numan Külekçi-Turgut Karabey, a.g.e., s.16.

“Suhan” kasîdesinde şiir ve devrinin şâirleri hakkında dikkate değer fikirler öne süren Vehbî’nin, şiirinde kafiye bakımından farkına varılmamış yenilikler de vardır. Şâir bazı manzumelerinde, mesela: “kâğıd, ordu-yu hümâyûn” gibi kelimeler ile değişik ve kullanılmamış redif yapmak sûretiyle Divân şiirine farklı ve özel mevzûlar intikal ettirmektedir.

Şâirin Arapça ve Farsçaya vukûfiyeti ve edebiyâta olan ilgisi nesrini çok güçlendirmiştir. Bu yönüyle de şöhret sahibi olan Vehbî, yargı görevinin yanı sıra idari görevlerde de bulunmuş ve uzun süre hâcegânlık yapmıştır. İnşâdaki mahâreti sebebiyle şâirin yakın dostları olan Yenişehirli Osman ve Râif İsmail Efendiler, pâdişâh III. Mustafa nezdinde kendisinden bahsettiler. Muhsinzâde Mehmed Paşa’nın ilk sadâreti ve Yenişehirli Osman Efendi’nin reîsü’l-küttâblığı sırasında yapılan girişim sonucu (1182/1768)’de Râif İsmâil Efendi’nin reîsü’l-küttâblığında ‘hâcegânlık’ ünvanı verildi. Birkaç defa nâme-i humâyûn yazdı. Mühimme tahrîrâtında istihdam olundu.³⁷

3.ESERLERİ

3.1.Divan

Vehbî, oldukça hacimli olan Divân’ın adını Sa’dî’nin Gülistan’ına nazire olarak Sünbülîstân koyar. Başında Arapça kasîdeleri ile Farsça divânçesi yer alan bu eser eski edebiyâtın hacimli divânlarından sayılır. III. Selim’e ithâfen yazdığı mukaddimesinde, şiirlerini senelerce dağıtını kaldığı hattâ bir kısmı zâyi olduktan sonra 1205 (1791)’de onun adına divân halinde tertip ettiğini bildirir. Divânı Mısır’da Bulak matbaasında eski harflerle 1253 / (1837)’de basılmıştır.³⁸ Bu baskıda şâirin çeşitli gazalleri, tarih manzumeleri, ayrıca III. Selim hakkında yazılmış birçok kasîdeleri de yer almamaktadır. Oldukça eksik olduğu tespit edilmiştir.³⁹

---

³⁷ Necmettin Yurtseven, a.g.e., s.17.

³⁸ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.241.

³⁹ Numan Külekçi-Turgut Karabey, a.g.e., s.20.

Divân'da Arapça 3 naat, 5 kaside, 2 gazel, 7 müfred ve Farsça divânçe bulunmaktadır. Süreyya A. Beyzâdeoğlu, Divân üzerine doktora çalışması yapmıştır.⁴⁰

3.2. Tuhfe-i Vehbî

İran gezisinin bir semeresi olarak 1197 (1782)'de te'lif ettiği bu eser Farsça'dan Türkçe'ye değişik vezinli 58 kıt'adan mürekkep manzum bir lûgattır. Farsça öğretiminde Şahidî'nin Tuhfe'si ile diğer manzum lûgatleri kısa sürede itibardan düşürmüş ve bu alanda aranan eserler arasına girmiştir. Kendisi hayattayken 1283 (1798–1799)'da basılan eserin tarihsizler ile birlikte tab'ları 30 yaklaşmıştır.⁴¹

Hayatî ve Lebîb Efendi bu eseri ayrı ayrı şerh etmiştir. Hayatî'nin, şâir hayatta iken yaptığı ansiklopedik değer taşıyan şerhi, *Nuhfe* kadar rağbet görerek 5 defa basılmıştır.

Tuhfe-i Vehbî'deki Farsça kelimelerin alfabetik bir düzenle listeleniş şekli için bkz. Ali Alparslan, *Manzûm Lûgatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi*, İstanbul, 1947, Türkiyât Enstitüsü, tez, nr. 242.

Tuhfe hakkında yazılan makâleler dışında Numan Külekçi-Turgut Karabey tarafından *Sünbülzâde Vehbî-Tuhfe* isminde müstakil bir çalışma yapılmıştır.⁴²

3.3. Lütfiyye

Oğlu Lütfullah için hayatta nasıl yol tutması gerektiğini göstermek üzere 1205 (1791)'de kaleme aldığı manzum bir nasihat kitabıdır.⁴³ Nâbî'nin *Hayriyye* adlı mesnevisi örnek alınarak yazılmıştır. Eserde çeşitli başlıklar altında klâsik görüşler ve bilgiler sergilenir. Bu arada musîkiden bahsederken Mevlânâ ile eğlenir. Devrin sahte şâirleri eleştirir. Yunus'a karşı olumsuz bir tavır içerisindedir. Eser, devrin tip ve

---

⁴⁰ Süreyya Beyzâdeoğlu'nun, *Sünbülzâde Vehbî Divân'ın Tenkitli Metni ve İncelenmesi*, adlı doktora çalışmasını daha sonra Sünbülzâde Vehbî adıyla 2000 yılında İstanbul'da Şule Yayınları aracılığıyla bastırılmıştır.

⁴¹ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.241.

⁴² Numan Külekçi-Turgut Karabey, a.g.e.; Ayrıca bkz: Yusuf Öz, "Tuhfe-i Vehbî Şerhleri", İlmî Araştırmalar 5, İst.1997.

⁴³ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.241.

karakterlerini tasvir etmesi bakımından önemlidir. Devrin toplumsal hayatı kısa ve keskin çizgilerle anlatmıştır.⁴⁴

Lütfiyye, 1205 (1791)'de kaleme alınmış; 1253 (1837)'de Mısır/Bulak'ta Divân'ı ile birlikte basılmıştır.

3.4. Şevk-engîz

Cinsel zevkten, kadın ve erkek güzelliğinden bahseden bir mesnevidir. Kadın düşkün (zanpara) ile oğlan (gulampara) olan iki ayrı tip tasvir edildikten sonra bunlar arasındaki tartışmaları anlatır. Sonunda ikisi de doğru yolu bulmak için bir şeyhe giderler. Şeyh her ikisini de hoşgörüle dinledikten sonra maddi aşkın ve şehvetin değersizliğini vurgular. İlâhî aşkın insanı ebedî kıldığını belirtir. Bunun üzerine her iki ahlaksız ve sapık tip tövbe ederek temiz insan olurlar. Şevk-engiz, Sabit'in etkisinde kalınarak yazılmış dîvân edebiyatının daha çok realist ve naturalist bir eseri görünümündedir.⁴⁵

Manisa'da te'lif olunan 779 beyitlik eser, Enderunlu Fâzıl'ın *Defter-i aşk* ve *Zenân-nâme'si* ile birlikte İstanbul'da 1253 (1837 ve 1286 (1869) yıllarında iki kez basılmıştır.⁴⁶

3.5. Münşeât

Bazı parçalarına *Letâif-i inşâ* ve *Münşeât-ı Azîziye*'de rastlanan bu eserin tamamı, bir yangında kül olmuştur.⁴⁷

3.6.Kaside-i Tannâne

Sünbülzâde Vehbî, meşhur İran seyahati dönüşünde hakkında çıkarılan idam fermânından kurtulmak amacıyla ve dostlarının telkinleriyle kaleme aldığı *Tannâne* kasidesi, manzum bir sefâret-nâmedir. Bu eserde Vehbî, İran'a elçi olarak gittiğini, Şiraz'da Kerîm Hân Zend'in karşısına nasıl çıktığını anlatır, olayları tasvir eder; Şiraz'la İstanbul'u karşılaştırır. "*Tannâne*" kasidesi tarihi değer taşıması bakımından önemlidir.

⁴⁴ Numan Külekçi-Turgut Karabey, a.g.e., s.20.

⁴⁵ Numan Külekçi-Turgut Karabey, a.g.e., s.20.

⁴⁶ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.241

⁴⁷ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.241.

Bu kasideyi I.Abdülhamid'e ithaf etmiş, padişah da bunun üzerine kendisini affetmiştir.⁴⁸

Bu eseri Nihâd Sami Banarlı, diğer kaynaklardan farklı olarak bir sefâretnâme olarak kabul etmekte ve Türk Edebiyatı'nda Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nden sonraki ilk örneklerden saymaktadır.⁴⁹

Tâhirü'l-Mevlevî *Tannâne* kasîdesini şerhetmiştir.⁵⁰

3.7. Kaside.-i Tayyâre

Kırım ilanlarından Şahin Giray, Ruslarla birlikte olup Osmanlı'ya isyan etmiş, ancak Ruslar kendisini terkedince yine de Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Padişah ihânetine çok kızdığı için onu Rodos'a sürgün etmiştir. Sürgünde haphânedan kaçarak Fransız konsoloslughuna sığınan Şahin Giray, Rodos kadısı Sünbülzâde Vehbî yakalatmış, daha sonra idam edilmiştir. *Kasîde-i Tayyâre*⁵¹ bu olayları anlatmaktadır. İsminin 'tayyâre' oluşu, 'şahin' kelimesinin anlamıyla ilgilidir.⁵²

Bugün kullanılmakta olan ve 'uçak' anlamına gelen kelimeyle bir ilgisi yoktur. Bu eserini de Tâhirü'l-Mevlevî şerhetmiştir.⁵³

3.8. Nuhbe-i Vehbî

Tuhfe'nin gördüğü büyük ilgiden cesaret alarak 1214 (1799)'de III. Selim'e ithâfen kaleme aldığı Arapça-Türkçe manzum lûgattır.⁵⁴ Sünbülzâde Vehbî eserine *Nuhbe-i Vehbî adını* verdiğini şöyle ifâde etmektedir;

141-Buna da dinse sezâ dünyâda

Nuhbe-i Vehbî-yi Sünbülzâde

Hatime bölümünde ise *Nuhbe*'yi inci tanelerinden oluşan bir tesbih gibi nazmettiğini belirtmektedir.

⁴⁸ Mehmet Süreyyâ, Sicill-i Osmanî,(Haz. Nuri Akbayar), c.V İst. 1996,, s.1656.

⁴⁹ Nihat Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yay., İst. 1998, s.790-791.

⁵⁰ Zülfikar Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayâtı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) AÜSBE, Ank. 1994, s.163.

⁵¹ Gibb, a.g.e., s.435.

⁵² Necmettin a.g.e., s.19.

⁵³ Zülfikar Güngör, a.g.e., s.163.

⁵⁴ Ömer Faruk Akün, a.g.e., s.241

1935-Bulmamış bir böyle dürr-i şâh-vârı Cevherî

Subhâ-i lü'lü' gibi virdim bu nazma intizâm

Eserini 1214 (1799) yılının Şa' bân ayında tamamlayıp devrin padişahı III. Selim'e ithâf etmiştir. Bu hususu

1936-Mâh-ı şa' bândan teyemmün kaçd idüp ta' zîmle

Eyledim taqdîm dergâh-ı Şeh-i Gerdûn ' Allâm

1085-Nev-edâdır ki yazıldı ikiyüz on dörtde

Atma yabana sanub da bunu köhne taqvîm

beyitleriyle anlatmıştır.

Nuhbe, döneminin edebiyat geleneklerine uygun olarak nazmedilmiştir. Mukaddime bölümü 145. beyite kadardır, mesnevi türündedir ve dini edebiyatımızın geleneklerine uygun olarak tevhid-münâcât, na't-salavât ve sahâbeye övgü içermektedir.⁵⁵ Yine bu bölümde, lûgatın yazılış amacı, şâirin meşhûr İran seferi, *Nuhbe'nin Tuhfe'*ye ikiz olarak yazıldığı ve lûgatı yazma nedeni, *Nuhbe'nin* özellikleri ve padişah III. Selim'e ithâfı konu edilmektedir. Kitabını yazarken 120 eserden faydaladığından bahisle yer yer kaynaklarının adını vermekte ve yeri geldikçe de onların hatâsını göstermektedir. *Nuhbe'*yi İslâmî ilimlerin iki önemli alanı olan tefsir ve hadis ilmine hizmet etmiş olmak ve ecrini Allah'tan bekleyerek yazdığını şöyle ifade etmektedir:

535-Murâdım oldu çü hidmet hadîş u tefsire

Ümidim ol ki Hudâ sa' yımı ide meşkûr⁵⁶

146–1361.beyitler arasındaki 82 kıt'alık kısmı, *Nuhbe'nin* kelime tercümelerine ayrılmıştır. I.Bölüm'ün 1362. beyitten itibaren 1931. beyite kadar olan II. Bölümü, mesnevi tarzında nazmedilmiş ve sadece Arapça ta'birlerin tercümesine hasredilmiştir. Bu özellikleri sebebiyle *Nuhbe* üzerinde yapılan çalışma, günümüzde kullanılmakta olan ve Arapça ta'birlerin tercümesi bakımından son derece yetersiz kalan Arapça-Türkçe sözlüklere de önemli katkı sağlayacaktır.⁵⁷

⁵⁵ Necmettin Yurtseven, a.g.e.,s.27.

⁵⁶ Necmettin Yurtseven, a.g.e., s.27.

⁵⁷ Necmettin Yurtseven, a.g.e., s.27.

1932–1948. beyitler arası *Nuhbe'nin* hâtîme bölümü olup, gazel türünde yazılmıştır. Bu bölümde kitabın Şa'bân ayında yazıldığı ve pâdişâh III. Selim'e ithâf edildiği:

1936-Mâh-ı Şa' bânda teyemmün kaçd idüb ta' zîmle

Eyledim taqdîm dergâh-ı Şeh-i Gerdûn ' Allâm

1938-Hâzret-i Sultân Selim Hân kim ' uluvv-ı şânıdır

Tat-ı ulyâ-yı kem de fahr-i ecdâd-ı ' ızâm⁵⁸

beyitleriyle anlatmaktadır.

Nuhbe-i Vehbî''de yaklaşık 3800 Arapça kelime bulunmaktadır. Ayrıca 550 ta' birin ve deyimini başarılı bir şekilde Türkçe karşılıkları verilmiştir. Bunların dışında mülemma' şekli de dahil olmak üzere -sık kullanılan ve dua şeklinde olan 175 cümleinin aynı beyit içinde vezne de riayet edilerek anlamları yazılmıştır.

Eserin bir diğer özelliği de hemen her krt' anın sonunda, bazen bir veya iki hatta üç beyit mülemma' ile hikemî tarzda bir-iki beyitin mevcûdiyetidir. *Nuhbe'nin* 10'a yakın baskısı yapılmıştır. Sünbülzâde Vehbi, *Dîvân'ı* ve diğer eserlerindeki dile nazaran medreselerde ders kitabı olarak okutulduğu için *Nuhbe'de* oldukça sade ve basit bir dil kullanmıştır. Bu husûsu *Nuhbe'de* şöyle anlatmaktadır:

1294-Nazmımız âsân u hoşdur okuyuñ

Nazmunâ sehlun laîfun ikrâ 'û⁵⁹

Nuhbe de ikizi *Tuhfe* gibi medreselerde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur. Eserde dikkat çeken bir başka husus da Türkçe asıllı kelimelere oldukça fazla yer verilmiş olmasıdır. Bugün artık pek kullanılmayan yahut yerel olarak kullanılan kelimeler de ayrıca dikkat çekmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Uçmak (143), kande (264, 939), kanla (264, 939), mızğanma (284), ımızğanıcı (1184), sinirmek (287), yöğrük (423), böğrek (483), seme (415), dirlik (694), yıldırayıp (735), ivmek (789, 1048), ivdirmek (789, 1048), 1048), özge (946), ad (1859),

⁵⁸ Necmettin Yurtseven, a.g.e., s.27.

⁵⁹ Necmettin Yurtseven, a.g.e., s.27.

yalınlanmak (1055), ırlamak (1335), bük (1140), kuskun (1050), kolan (1050), deprenmek (983), ıçkmak (914), katı (1694), yen (980), örgüç (1088), aldayıcı (811), yoğun (799), kirde (875), yalabımak (742), iğne yurdusu (772), öndül (913), düş (974), arık (1044), ard (1089), uğru (210), ağız barı (305).⁶⁰

İlk baskısı (1220/1805)⁶¹ şâirin sağlığında yapılan *Nuhbe*'nin İstanbul'da 8, Mısır/Bulak matbaasında 6 bir kez basılmıştır. *Nuhbe*'yi Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi şerh etmiştir.⁶²

Tespit edilen yazma ve basma nüshalar şunlardır:

3.8.1. *Nuhbe*'nin Yazma Nüshaları

- I. Kayseri Reşid Efendi Kütüphânesi, Katalog No: 2311/26803.
- II. Süleymâniye/İzmirli İsmâil Hakkı, 3664/4.
- III Süleymâniye/Yazma Bağışlar 3160.
- IV. Milli Kütüphâne Yz. A. 3086/1.
- V. Milli Kütüphâne Yz. A. 2950/1.
- VI. Süleymâniye Reşid Efendi 980.

3.8.2. *Nuhbe*'nin Basma Nüshaları

- I. İstanbul, Dâru't-Tıbbâ'ati'l-Ma'mûre, 1220/1805, 123+ 1 s.
- II. İstanbul, Dâru't-Tıbbâ'ati'l-Ma'mûre, 1242/1826, 123+1 s.
- III. Kâhire, Bulak Matba'ası, 1246/1830, 123+1 s.
- IV. İstanbul, Dâru't-Tıbbâ'ati'l-Mektebi'l-Harbiyye, 1251/1835, 123 s.
- V. İstanbul, Matba'a-i Âmire, Muhammed Recâi'nin Taş Destgâhı, 1265/1849, 115 s., taş basma.
- VI. İstanbul, Urfâvî e1-Hac Halil Efendinin Taş Destgâhı 1286/1869, 116 s. , taş basma.
- VII. İstanbul, Urfâvî e1-Hâc Halil Efendinin Taş Destgâhı 1301/1884, 116 s. ,taş basma.
- VII. İstanbul, (matbaa ismi yok), 1303/1886, 143 s.
- IX. İstanbul, Hacı Hüseyin Efendi Matba'ası, 1310/1 892 143 s.144

⁶⁰ Necmettin Yurtseven, a.g.e, s.67.

⁶¹ Ömer Faruk Akün, a.g.m., s.241

⁶² Numan Külekçi-Turgut Karabey, a.g.e., s.21.

II. BÖLÜM

SÖZLÜK VE ARAPÇA, TÜRKÇE SÖZLÜK ÇALIŞMALARI

1.SÖZLÜK VE HAZIRLAMA YÖNTEMLERİ

1.1. Sözlük

Bir dildeki sözcüksel birimlerin tümünü ya da bir bölümünü, genellikle abecesel düzen, kimi durumlarda da konulara ya da kavramsal alanlara göre tanımları, tanıkları, söylenişleri, kökenleri, kullanımları, dilbilgisi ulamları, eşanlamlıları vb. ya da bir başka dildeki karşılıkları ile sunan yapıttır.⁶³ Sözlük, en büyük dil sanatlarından biri olarak kabul edilmektedir. Sözlüğün daha kapsamlı bir tanımını şu şekilde yapabiliriz; “Bir dilin etkin ya da birden çok söz varlığını söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla veren bağımsız biçimbirimleri temel alarak bunların başka öğelerle kurdukları söz öğeleriyle anlamlarını, değişik kullanımlarını gösteren bir söz varlığı kitabıdır.”⁶⁴ Şeklinde daha kapsamlı olarak tanımlanmıştır.⁶⁵

1.2. Sözlük Hazırlama Yöntemleri

Sözlük hazırlamada en büyük güçlük eserde yer verilecek olan sözcüklerin belirlenmesidir. Bir dilde kullanılan sözcüklerin tümüne yer vermek neredeyse mümkün değildir. Gündelik hayatta kullanılan sözcüklerin sayısı farklı nedenlerle günden güne değişmektedir. Dolayısıyla bunların hepsini kapsayan bir sözlüğün yapılması mümkün görünmemektedir. Hem bu zikredilen nedenler hem de bugüne değin edinilen tecrübeler ve gelişmeler günümüzde sözlük hazırlamada belli bir takım ölçütlerin ve yöntemlerin gelişmesini sağlamıştır. Burada öncelikle sözlük hazırlığının en az şu üç aşamadan geçmesi gerektiğinin önemi hatırlatmak gerekmektedir.⁶⁶

a)Sözcüğün yazımı ve söylenişi, bu durum daha çok yazılışlarıyla okunuşları farklılık arz eden Avrupa dilleri için geçerlidir.

---

⁶³ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İst. 1998, s.191.

⁶⁴ , Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TDK, Ank. 1985.

⁶⁵ Galip Yavuz, *Sözlükbilim ve Arapça Sözlük Çalışmalarına Tarihsel Bir Yaklaşım*. s.3.

⁶⁶ Galip Yavuz, a.g.e., a.y.

b)Dilbilgisel ulamı.

c)Anlamın ya da tanımın çözümlenmesi⁶⁷

2. ARAPÇA, TÜRKÇE İLK SÖZLÜK ÇALIŞMALARI

İlk sözlüğün nasıl ve kimin tarafından yazıldığı bilinmemekle beraber, Çinlilerin diğer toplumlardan önce sözlük çalışmalarına başladıkları sanılmaktadır. Mîlâddan önce XI. yüzyılda Bavtişi adında Çinli bir dilcinin kırk bin kelimelik bir sözlük yazdığı ileri sürülmektedir. Kuyo Wang tarafından yazılmış sözlük, mîlâdî 530 yılında o zamanki usullere göre basılmıştır. Çinlilerin eski sözlüklerinden biri de *Yupien* adını taşımaktadır. Hushin tarafından yazılmış ve mîlâdî 150 yılında basılmış olan *Shwo Wan* adlı eser, Çin ve Japonların temel sözlüğü sayılmaktadır.⁶⁸

Asurluların da sözlüğü Araplardan en az bin yıl önce bildikleri sanılmaktadır. Şöyle ki: Asurpanipal'in köşkünde M.Ö. 588–625 tarihinde kil levhalar üzerinde yazılmış bir sözlük bulunmuştur. Lâtince de M.Ö. 28 yılında ölen Waru tarafından yazılan *Lingua Latina* adlı sözlüğün bu dildeki ilk sözlük olduğu ileri sürülmektedir.⁶⁹

Eski Yunanlıların da sözlük faaliyetine mîlâddan önce İskenderiye'de, daha sonra Roma'da ikamet eden Athansius, 35 eserinden bahsederken bunların sözlük olduğuna işaret etmektedir. Bu sözlüklerin hiçbiri bugün elde mevcut değildir. Ancak Avrupalılar tarafından bastırılmış birçok yazma eser, Yunanlıların sözlüğü bildiğini göstermektedir. Bu sözlüklerin bir kısmı alfabetik sıraya göre yazılmış genel, bir kısmı da özel mahiyette olup Eflâtun'un felsefesinde veya Hipokrat'ın eserlerinde geçen kelimelerin açıklamasından ibarettir. Bunu yanında Mîlâdî IV. yüzyılında yaşayan Holladius'un ve Julias Pollux'un sözlükleri Yunanlıların en eski sözlükleri

⁶⁷ Erdin Öztokat, “Sözlük Üstüne Gözlemler”, Dilbilim IV, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yayınları, İst. 1979.

⁶⁸ Cemal Muhtar, “İslâm'da Sözlük Çalışmaları”, İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 3, İst. 1985, s.364.

⁶⁹ Corci Zeydan, *Târihu âdâbi'l-luğati'l-arabiyye*, Beyrut tarihsiz, c. II, s.617 naklen Cemal Muhtar, a.g.e., s.365.

sayılmaktadır.⁷⁰

2.1. İlk Arapça Sözlükler ve Yazılış Amaçları

Araplar da ise genellikle göçebe hayatı yaşadıkları ve okur-yazar olmadıkları için İslâmiyet'in doğuşuna kadar sözlüğe pek ihtiyaç duymamışlardır. İslâmiyet'in temel kitabı olan Kur'an-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in hadis-i şeriflerinde Kureyş lehçesi hâkim ise de, o zamanki Araplar arasında bile asıl anlamından kayarak başka anlamlar ifade eden “*salât, zekât, savm, mü'min, Muhsin, kâfir, münâfik ve fâsık*” gibi dîni yeni kurulmuş İslâm devletinde “*halife, âmil, vâlî, kâid, cizye, harâc, dîvân, mevâlî ve ehlu'z-zimme*” gibi idâri askerî ve mâlî birçok deyim ve kavramlarla karşı karşıya gelinmiş, bunların anlaşılmasında tereddüde düşülmüştür. Nitekim Hz. Ömer (öl. 22/644), Hz. Ali (öl. 40/661) ve Abdullah ibn Abbâs (öl. 68/687) gibi Arap dilinin inceliklerine vakıf zâtların bile Hz. Peygamber'in kullandığı bazı kelimeleri anlamakta güçlük çektikleri olmuş, bu sebeptendir ki Hz. Ali, bir gün Hz. Peygamber'e: “Ey Allah'ın elçisi, biz bir babanın çocukları olduğumuz halde sen, Araplarla, bizim birçoğunu anlayamadığımız bir dille konuşuyorsun.” demiştir.⁷¹

Müslümanlar önce kelimelerle, daha sonra da dil bilgisi ile başlangıçta sırf dîni gayelerle ilgilenmişlerdir. Abdullâh bin Abbâs'ın *Kitâbu ğârîbi'l-Kur'ân* adlı eseri Arap dilinde ilk sözlük kabul edilmiştir. Gerek ezberlemiş pek çok Arap şiiri, hutbe ve atasözleri, gerekse Arap dilinin inceliklerine vukûfu İbn Abbâs'ı bu alanda otorite kılmış yazmış olduğu bu eser Arap dilindeki sözlüklerin nüvesini teşkil etmiştir.⁷²

Zamanla yeni dinin bayrağı altına giren Arap kabilelerinin kelimeleri ve eş anlamlarını öğrenebilmesi amacıyla adı geçen sözlüğün yanı sıra başta el-Asma'î (öl. 122/739) olmak üzere es-Se'âlebî (öl. 429/1037) ve İbn Side (öl. 458/1066) gibi bazı dilciler yazdıkları sözlüklerde hurma, asma ağacı, deve, at,

---

⁷⁰ Cemal Muhtar, a.g.e., a.y.

⁷¹ Cemal Muhtar, a.g.e., s.366.

⁷² Cemal Muhtar, a.g.e., a.y.

yağmur, silah, zıt anlamlar ve insan yaratılışı gibi küçük, sınırlı ve özel konularda işe başlamışlar, hurma veya asma ağacından bahsederken onun karakteri, ekimi, ilaçlanması veya bakımı değil de türlerinin adları, dalları ve onunla ilgili isim ve fiillerden bahsetmişlerdir. Arapçada sistematik ve geniş kapsamlı sözlüklere ise hicretin ikinci (Mîlâdî sekizinci) yüzyılında el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî (öl. 175/791 ?)'nin Kitâbu'l-^ç ayn adlı sözlüğü ile girilmiştir

Arap olmayan bazı milletlerin İslâm dinini kabul etmeleri ile Arapların yanısıra bu milletler de Kur'ân-ı Kerîm'i, hadîs-i şerifleri ve diğer dîni kaynakları anlamak amacıyla sözlük faaliyetine girişmişlerdir.⁷³

2. 2. İlk Türkçe Sözlükler ve Yazılış Amaçları

Türkçenin ilk sözlüğü *Dîvân-ü lûgâti't-Türk*'tür. Kaşgarlı Maḥmûd bu eserini 464 (1072)'de yazmaya başlamış ve 466 (1074) yılında Bağdat'ta tamamlayarak muhtemelen 470 (1077)'de Bağdat'ta halife Muḫtedî Biemrillâh'ın oğlu Ebü'l-Ḳaşım ^çAbdullah'a takdim etmiştir.

Kaşgarlı Maḥmûd *Dîvân-ü lûgâti't-Türk*'te el-Cevherî'ye kadar gelen süreç içerisinde lûgat ilmine dair tespit ve tatbik edilen esas ve usulleri uygulamıştır. O,Türkçe kelimeleri, asıl kaynağından ve tanımlarıyla birlikte derlemiştir. Bu bakımdan eseri yalnızca bir sözlük olmayıp Türkçe'nin V. /XI. yüzyıldaki dil hususiyetlerini gösteren, ses ve yapı bilgisine ışık tutan bir gramer kitabı; kişi, boy ve yer adları kaynağı; Türk tarihine, coğrafyasına ve edebiyatına dair zengin bilgiler ihtiva eden, dönemin tıp ve tedavi usûlleri hakkında bilgiler içeren ansiklopedik bir eser niteliği de taşıdığı tespit edilmektedir.⁷⁴

Dîvân-ü lûgâti't-Türk ilk defa Kilisli Rifat Bilge tarafından incelenerek Arap harfleriyle üç cilt halinde neşredilmiş (İstanbul, 1333–1335, 1915–1917), bu ilk yayından sonra eser ve müellifi üzerinde pek çok araştırma, inceleme ve yayın

⁷³ Cemal Muhtar, a.g.e., s.367.

⁷⁴ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Doğu Diller ve Edebiyatı Bölümü Fars Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı (basılmamış Doktora Tezi), Ank. 1996, s.38.

yapılmıştır.⁷⁵

Türk diline ait içerdiği ve işlediği malzeme itibarıyla ikinci sözlük, ez-Zemaḥşerî'nin Muḫaddimetü'l-edeb'idir. *Dîvân-ü lûgâti't-Türk*'ten sonra Türkçenin tarihi seyrine ışık tutması bakımından büyük bir önem taşıyan *Muḫaddimetü'l-edeb*, Arapçayı değişik kavimlere tanıtmak gayesiyle kaleme alınmıştır. Bu sözlüğün Buhara kütüphanesinde bulunan bir nüshasının mukaddimesinden anlaşıldığına göre, ez-Zemaḥşerî Harezmsahlar'dan Atsız b. Muhammed b. Anuş Tigin 521–551 (1127–1156)'in emri üzerine, daha önce yazmış olduğu eserini Atsız'ın kütüphanesi için yeniden kaleme alarak bu sultana hediye etmiştir.⁷⁶

Harezmsahlar döneminde Türkçe üzerine kaleme alınmış serlerden biri de *Tıbyânü'l-lûgâti't-Türkî 'alâ lisâni'l-Ḳanḳlı'*dir. İbn Mühennâ Lûgâti'nde, *Tercümân-ı Türkî* ve '*Acemî* ve *Moğolî* adlı sözlükte, İbrâhîm Kıvâm-i Fârûḳî'nin *Şeref-nâme-i Menyerî* (tlf.878/ 1473)'sinde adı zikredilen ve *el-Mu'cem fî me'âyiri eş'âri 'Acem*'in müellifi Şemsüddîn Muhammed b. Ḳays-i Râzî'ye isnad edilen bu önemli eserin bir nüshasına bugüne kadar tesadüf edilememiştir. İbn Mühennâ'nın kaydına göre, *Tıbyânü'l-lûgâti't-Türkî 'alâ lisâni'l-Ḳanḳlı*, son Harezmsah hükümdarı Celâlüddîn 617–628 (1220–1231) adına yazılmıştır. Harezmsahlar'ın egemenliği döneminde, Kıpçak zümresine mensup bir Türk boyu olan Ḳanḳlılar'ın Harezm'de önem ve nüfuz kazandıkları bir zamanda yazılan bu eserin, diğer unsurlara Türkçe öğretmek maksadıyla yine Arapça yazıldığı tahmin edilmektedir.

Tercümân-ı Türkî ve '*Acemî* ve *Moğolî* Seyyid Cemâlüddîn İbn Mühennâ'nın *Kitâbü Ḥilyeti'l-insân ve ḥalbeti'l-lisân*'ı gibi Türk dilinde ve şivelerindeki kelimeleri içeren, aynı zamanda Arapça, Farsça ve Moğolca kelimelerin de yer aldığı sözlükler, Türkçe için büyük değer taşıyan önemli eserlerdendir. Bunlardan başka Türk diline ait günümüze kadar ulaşamayan eserler yanında, Memlukler 1250 (1517)'in hâkimiyeti döneminde, Mısır, Suriye ve bu saha çevresinde egemen bulunan Türkler arasında

⁷⁵ Daha geniş bilgi için bkz: *Dîvânü Lûgâti't-Türk Tercümesi*, I, XI-XXXVI; Caferoğlu, Türk Dili Tarihi, II, 19–22 v. d. ; Mustafa S. Kaçalın, "*Dîvânü Lûgâti't-Türk*", DİA, IX, s.446–449.

⁷⁶ Ahmet Caferoğlu, Türk Dili Tarihi, II, s.122.

çoğunluğu oluşturan Kıpçakların dilini öğretmek amacıyla tertip edilmiş sözlükler de önemli bir sayı teşkil etmektedir. Arapça izahlı olan bu sözlüklerin önemli bir kısmı Türkçeye tercüme edilmek suretiyle neşredilmiştir.⁷⁷

Türkçe için Anadolu'da telif edilmiş ilk sözlük, VII./XIII. asırda Faḥruddîn Muḥammed b. Muştafâ b. Zekeriyâ b.Ḥasan-i Salğürî 631–733 (1233–1313)'nin Anadolu Selçukluları zamanındaki Türkçenin başlıca kurallarını ve kelimelerini kaside halinde toplayan bir eseridir. Faḥruddîn Muḥammed Divrikli olup Gazne'de subaşı olmuş, Melik Nâsır Muḥammed b. Ḳlavn'a hocalık yapmış ve Şam'da ölmüştür. Kaynaklarda *Ḳavâ'idü lisâni't-Türk ve Ḳaşîde fi'n-naḥv* adlarıyla anılan ve kaynak olarak da zikredilen bu eser, Batı Türkçesi için büyük bir değer taşımaktadır. Ancak Faḥruddîn Muḥammed-i Salğürî'nin bu manzum eserinin bir nüshası tespit edilememiştir.⁷⁸

3. MANZUM SÖZLÜKLERİN YAPI VE İÇERİK ÖZELLİKLERİ

3. 1. Manzum Sözlüklerin Yazılış Amacı

Manzum sözlükler, klâsik tarz dil öğretiminde bir ders kitabı olarak okunmuştur. Telifi "fenn-i hatır" olarak görülen bu sözlükler, "hacmi küçük, faydası çok ve ezberi kolay eserler olarak nitelenmiştir. "Sıbyan" ve "mübtedi" tabir edilen çocuklara ve tahsile yeni başlayanlara ezber yoluyla önemli miktarda kelime ve bazı gramer kaidelerinin öğretilmesini temin eden. bunun yanında kültür, edebiyat ve arûz bilgileri de sunan manzum sözlükler, nazmın talebeye hoş ve cazip gelmesi, vezin üzere kolayca okunması ve tekrar yoluyla kısa sürede ezberlenmeleri bakımından büyük alâka görmüştür. Bu sözlüklerde bazı edebî sanatların, bahir ve vezinlerin öğretilmesinin yanı sıra şiire ve şairliğe meyilli olanların kabiliyetlerinin geliştirilmesi de arzu edilmiştir.⁷⁹

Edebiyat ve şiir sanatının icrasında lisânî ve edebî unsurlardan istifade edilen Farsçanın öğrenilmesi hususundaki zaruret, Anadolu'da yazılan manzum sözlüklerin mukaddimelerinde dile getirilmiştir. Burada daha önce Anadolu'da Arapça için tertip

⁷⁷ Bkz. R. Rahmeti Arat, "Kıpçak", İA., VI, s.716.

⁷⁸ Yusuf Öz, a.g.e., s.43.

⁷⁹ Yusuf Öz, *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*, Konya 1999, s.5.

edilen sözlüklerin Farsça izahlı olmalarına işaret edilerek bu sözlüklerden istifade edilmesi, Arapça kelimelerin anlamlarının bilinmesi için Farsçanın bilinmesi gerektiği ifade edilmiş ve sözlüklerin de Farsçayı ve Farsça kelimelerin anlamlarını öğretmek amacıyla yazıldıkları belirtilmiştir.⁸⁰

3. 2. Şekil Özellikleri

Manzum sözlükler, genellikle mesnevî tarzında yazılmış bir dîbâce, sözlük kısmı ve yine mesnevi tarzında yazılmış bir hatime olmak üzere üç kısımdan oluşur. Manzum sözlüklerde dinî, lâ-dinî, edebî ve ilmî eserlerde olduğu gibi, "hamdele" ve "salvele" ile başlama geleneğine uyulmuş; mukaddimelerde "hamd", "salat ve selam"dan sonra, müellife dair kısa bilgiler yerilmiş; telif sebebi, tertip özellikleri, tesmiyesi ve telif tarihi gibi özellikleriyle eser tanıtılmış ve dil öğrenmenin faydaları hususunda öğütler verilmiştir.⁸¹

Bu eserlerin sözlük kısımları, parça, bölüm anlamında "kıt'a" başlığını taşıyan, beyit sayıları birbirinden farklı manzum parçalardan oluşur. Bu parçalar genellikle nazm, mesnevî, müstezâd ve terkiib-bend nazım şekilleriyle yazılır. Kıt'a başlıkları, ya kıt'anın sırasını gösteren Arapça veya Farsça bir cümle şeklinde ya da kıt'anın sırası ile birlikte o kıt'anın bahir ve veznini bildiren Arapça yahut Farsça bir mısra halinde yazılır. Bazı sözlüklerde ise bu başlıklar, kıt'ayı takdim eden, kıt'anın vezin ve kafiyesini belirten ya da bir konuya ait kelimelerin nazmedildiği kıt'alarda kelimelerin ağırlıklı özelliklerine işaret eden, kıt'a ile aynı vezinde yazılmış bir mısra ya da bir beyit şeklinde olduğu görülür.⁸²

Sözlüklerin hatimelerinde genellikle ebcet hesabına dair bilgiler nazmedilerek ebcet harflerinin sayısal karşılıkları gösterilmiştir. Sözlüklerin telif tarihleri de bu bölümde ebcet hesabıyla söylenmiştir.⁸³

3. 3. Tertip Özellikleri

---

⁸⁰ Yusuf Öz, *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*, (A.Ü. Sosyal Bilimler Enst. Doğu Diller ve Edebiyatı Bölümü Fars Dilleri ve Edebiyatı Anabilim Dalı basılmamış Doktora Tezi), Ank. 1996, s.49.

⁸¹ Yusuf Öz, a.g.e., a.y.

⁸² Yusuf Öz, a.g.e., a.y.

⁸³ Yusuf Öz, a.g.e., a.y.

Manzum sözlükler, kıt'a ve beyit sayıları birbirinden farklı olmakla beraber, benzer usul ve esaslarla nazmedilmiş olmaları bakımından tertipleri ortak özellikler taşır. Manzum sözlüklerden istifadeyi ve okunmalarını kolaylaştırmak için getirilmiş bu usul ve esasların başlıcaları şunlardır:

1. Aynı bahir ve vezinde yazılmış beyitler "kıt'a" ibaresini taşıyan başlıklarla birbirinden ayrılmıştır.
2. Takti beyitleri yazılmıştır.
3. Kıt'aların tertibi farklıdır.
4. İlk kıt'ada dini terimler nazmedilmiştir.
5. Yabancı kelimeler ile karşılıkları numaralandırılmıştır.⁸⁴

3. 4. Muhteva Özellikleri

Bu tür sözlüklerde genellikle isim ve sıfat türünden kelimelere yer verilmiş, bunların yanında Arapça-Farsça fiillerin mazi ve muzari kökleri, çekimli fiiller ve fiillerin mastar halleri gösterilmiştir. Mastar halinde verilen fiiller genellikle ayrı kıt'alarda toplanmıştır. Bilhassa uzun manzum sözlüklerde dinî terimler, tasavvufî ıstılahlar ve edebî mazmunlar da nazmedilerek bu kelimeler yoluyla bazı bilgiler öğretilmek istenmiştir. Bazı müellifler kıt'aların son beyitlerinde edebi sanatları örnekleriyle göstermişlerdir.⁸⁵

Manzum sözlüklerde yabancı dilden nazmedilen kelime sayısı 500 ile 3000 arasında değişmektedir. Bazı sözlüklerde nazmedilen kelime sayısı rakamlarla ifade edilmiştir.⁸⁶

4. ARAPÇA-TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜKLER HAKKINDA

Türk Edebiyatının ilk yazılı ürünü olan *Dîvân-ü Lûgâti't-Türk*, esasen bir sözlüktür.⁸⁷ Kaşgarlı Mahmûd tarafından M. 1072 yılında Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmıştır. Bu eser sadece Türkçe'den Arapça'ya bir

---

⁸⁴ Bu usul ve esaslar hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf Öz, a.g.e., s.64-70.

⁸⁵ Yusuf Öz, a.g.e., s.70.

⁸⁶ Yusuf Öz, a.g.e., s.71.

⁸⁷ Türkçe sözlük çalışmaları için bkz: İsmail Parlatır, "Türkçe Sözlük Çalışmaları ve Sorunlarımız", Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay., 23-25 Ekim 1998.

sözlük olmasının ötesinde Türk tarihine, coğrafyasına, folkloruna, kültürüne, diline edebiyatına âit zengin bilgiler ihtivâ eden pek önemli bir eserdir. Âdetâ döneminin sosyal yaşantısının bir aynası olması yanında bu eser, sözlükler üzerinde yapılan çalışmalar için de önemlidir.⁸⁸

Milâdî XII. Yüzyılın ilk yarısında meşhur âlim Zemahşerî tarafından *Mukaddimetu'l-Edeb* adıyla yazılan Arapça-Farsça sözlük, bu alanda ikinci en eski örnek olup *Dîvân-ü Lûgâti't-Türk* kadar önemlidir.⁸⁹

Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılan diğer bir sözlük de Esîruddin Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf'un yazdığı *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk*'dir. (711 / 131 2)'de Kahire'de yazılmış olan bu sözlük, 1931 'de İstanbul'da Türkiyat Enstitüsü yayınları arasında basılmıştır.⁹⁰ Osmanlılar döneminde yazılan ve medreselerde okutulan ilk Arapça-Türkçe sözlük ise tespitlere göre VIII/XIV. yüzyılın sonlarına doğru Abdullatif b. Melek tarafından kaleme alınan Arapça-Türkçe manzum *Ferişteoğlu Lûgati*'dir.⁹¹ Değişik vezin ve nazım türünde kaleme alınan bu lûgat 1528 Arapça kelimeyi açıklamakta ve kelimelerin çoğu Kur'ân'da geçmektedir. Eserde birçok öztürkçe kelime de bulunmaktadır. Diğer bir lûgat ise Abdülmecid b. Abdullatif b. Ferište tarafından yazılan *Lûgat-ı Kanûn-i İlahî*'dir.⁹² Yaklaşık 2300 madde ihtiva eden sözlükteki bütün kelimelere âyetlerden şâhid getirilmiştir. Bu eser mensûr olup adından da anlaşılacağı üzere, neredeyse tamamıyla, Kur'ân'daki kelimelerin anlamlarını ihtiva ettiğinden *Lûgat-ı Kur'ân* diye şöhret bulmuştur.⁹³

---

⁸⁸ Necmettin Yurtseven, *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe manzum Lûgatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbesi*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. basılmamış Doktora Tezi), Ank. 2003.

⁸⁹ M. Şakir Ülkütaşır 'XI. Yüzyıldan Günümüze Kadar Yazılmış Başlıca Sözlüklerimiz' Türk Dili/Belleten, Seri: III, Sayı: 12-13, İst. 1949 s.48; Büyük Larus, Milliyet Yayınları, XXI/10744; Meydan Larus, İst. 1972, XIII/114.

⁹⁰ Ahmet Aslan, a.g.m., s.351.

⁹¹ Cemâl Muhtar, *İki Kur'ân Sözlüğü Lûgat-i Ferišteoğlu ve Lûgat-ı Kanûn İlahî*, İst. 1993, s.11.

⁹² M. Şakir Ülkütaşır, *Ferišteoğlu Lûgatini Lûgat-ı Kanûn-i İlahî ile karıştırmaktadır*. a.g.m., s.49.

⁹³ Cemâl Muhtar, a.g.e., İst. 1993, a.y.

Yapılan araştırma sonucunda ulaşılan bazı manzum Arapça-Türkçe lûgatlarla, bunların üslûbuna örnek teşkil edebilmesi için seçilmiş bazı beyitler şunlardır:⁹⁴

a. Lûgat-ı Manzûm

Habl ib bağ ‘*ağd* katır *bağl* yük

Haml *hızâm* kolañ yular *huţâm*⁹⁵

b. Kitâb-ı Lûgat-i İbn-i Kalender

Şibl aşlan ent *l*idir *zi*’b kurd

Daysem u ‘*is* u *humûs* aşlandır⁹⁶

c. Lûgat-ı Manzûm. Derviş Mehmedbeyzâde Malatyâvî..

Tañrıdır *il* u *ilâh* başlamak oldu *ibtidâ*

Ağza *di fem* dañi öğmeğe *hamd* u *senâ*⁹⁷

d. Tuhfe-i Fedâyî, .Muhammed ‘ Ayıntâbî

Mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ulün

Dalâletde kalan yitürdü yoluñ⁹⁸

e. Tuhfe-i Lebîb. Lebib Mehmed b. Mustafâ,

Nebtedî bism-i ilâhi’l-ekvân

Mubdi‘ u’ d-dehri müdürü’ z-zamânın⁹⁹

f. Tuhfe-i ‘ Âşım.. ‘ Âyıntâbî Ahned ‘ Aşım

Rızık kısmetdir viren *Rezzâk* *hamd* oldu sipâs

Şükürdür ta‘ zîm-i Mün‘ im öğmedir medh u *senâ*¹⁰⁰

Nazmü’l-Leâl, Cevâhirü’l-Kelimât, Mahmûdiyye, Nazm-ı Ferâid ve son olarak Sûbha-i

Sıbyân¹⁰¹

⁹⁴ Ahmet Hilmi İmamoğlu, *Farsça-Türkçe Manzum Lûgatler ve Şâhidî’nin Sözlüğü*, Doktora Tezi, Erzurum, 1993.

⁹⁵ Süleymâniye/İzmir 656/2

⁹⁶ Süleymâniye 876/7.

⁹⁷ Süleymâniye 1014/8.

⁹⁸ Süleymâniye/Esad Ef. 3190.

⁹⁹ Millî Kütüphâne Yz. A. 3931/1.

¹⁰⁰ Süleymâniye/Hüsrev Paşa 707.

¹⁰¹ Atabey Kılıç, *Denzilili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzûme-i Keskin*, Laçın Yay.,Kayseri 2001.

Aynı zamanda *Tuhfe*¹⁰² adında meşhur Farsça-Türkçe lûgatın de müellifi olan Sünbülzâde Vehbi, yaşadığı dönemde Arapça ve Farsça'ya hâkim bir âlim olarak şöhret bulmuştur.¹⁰³ Nuhbe'si 19. asırda orta dereceli okullarda Arapça ve Farsça öğretmek maksadıyla okuması resmen tavsiye edilmiştir.¹⁰⁴

Osmanlılar döneminde lûgat çalışmalarına da önem verilmiştir. Matbaanın kuruluşundan sonra basılan ilk kitabın¹⁰⁵, Vankulu Mehmed Efendi'nin *Kitâb-ı Lûgat-i Vankulu* olması da bu önemi açıkça ortaya koymaktadır.¹⁰⁶ Bugünkü anlamda alfabetik sözlük çalışmasının ilk örneği Şemseddin Sami'nin *Kâmûsu'l-A'âm*'i ile *Kâmûs-ı Türkî'sidir*. XIX. asrın sonlarına kadar medreselerde okutulan Arapça ve Farsça lûgatlar ise manzumdur. Zira manzum tarzda yazılmış bir lûgatın ezberlenmesi daha kolay oluyordu.

---

¹⁰² Numan Külekçi-Turgut Karabey, *Sünbülzâde Vehbi-Tuhfe (Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler)* Edebiyat Fakültesi Yayınları No:57, Erzurum 1990.

¹⁰³ Gibb, *Osmanlı Şiir Târîhi*, (çev: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., c.III-V, s. 440.

¹⁰⁴ Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nâfi, *Maârif-i Umumiye Nezâreti Târihçe-i Teşkilâtı ve İcrââtı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*, Hz. Taceddin Kayaoğlu, Ank. 2001, s.10, 16, 18.

¹⁰⁵ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, c.VIII,İst. 1998, s. 44.

¹⁰⁶ Necmettin Yurtseven, a.g.e., s.6.

III. BÖLÜM

AHMED REŞİD EFENDİ HAYATI VE NUHBE ŞERHİ

1.YAYAKÖYLÜ AHMED REŞİD EFENDİ’NİN HAYATI

Doğumu kesin belli olmamakla beraber 19. yüzyılda kültür merkezi İstanbul dışından, yani o dönem için taşra sayılan Manisa’nın Kırkağaç ilçesinde yetişmiş olan Ahmed Reşid Efendi, bilgi birikimini ortaya koymak amacıyla medreselerde Arapça öğreniminde büyük önem arz eden Sünbülzâde Vehbî’nin *Nuhbe-i Vehbî* adlı manzum Arapça-Türkçe sözlüğünü şerh ederek ortaya koymuştur.

Doğumu, yaşamı, eserleri ve ölümü hakkında bilgilere kendi eserinde sınırlı da olsa ipuçları vermektedir. Ayrıca *Nuhbe-i Vehbî Şerh*’inin başındaki takrizlerden ve sonunda yer alan tarih manzumelerinde onun hayatı hakkında ve eserinin 19. yüzyılda ilim çevrelerinde nasıl bir yankı uyandırdığı hakkında fikir edinmemizi sağlamaktadır.

Kesin olarak ne zaman doğduğu bilinmeyen Ahmed Reşid Efendi, 1323 (1907) yılında askerî memuriyet dolayısıyla bir müddet Alaşehir’de bulunan Bursalı Tâhir Bey’in 1278–1344 (1861–1925) tesbitine göre, Soma’nın Bayat köyündendir.¹⁰⁷ Manisa müftüsü Ahmed Es’ad Efendi (ö. 1274/1857), *Nuhbe-i Vehbî Şerhi* için 1257 (1841) yılında yazdığı Arapça takrizde, Ahmed Reşid’i “Kırkağacı”(Kırkağaçlı) diye tanıttıktan sonra, onun Manisa nahiyelerinden Yayaköyü’nde konuk olduğunu ifade eder.¹⁰⁸

Ahmed Reşid’in babası, “Hacı Ali” adında, ilim ve faziletiyle tanınmış bir zattır. Pederinin yolundan giden Ahmed Reşid, Manisa müftüsü Ebû Halil’in talebesi arasında yer almış; daha sonra İstanbul’da tahsilini tamamlayarak “imtihan ve burhanla” müderris olmuş-tur.¹⁰⁹

---

¹⁰⁷ Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif’at, *Aydın Vilâyetine Mensub Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etbbânın Terâcim-i Ahvâlî*, İzmir 1324, s. 120; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, c.2, İstanbul 1333–1342 (1915–1924), s. 56.

¹⁰⁸ Âdem Ceyhan, “*Yayaköylü Ahmed Reşid Efendi’nin Nuhbe-i Vehbî Şerhi*”, Kırkağaç Sempozyumu Bildirileri, Yayınlanmamış Bildiri Kitabı, Manisa 2008, s.7.

¹⁰⁹ Ahmed Reşid, *Nuhbe-i Vehbî Şerhi*, İstanbul 1259 (1843), Kitabın baş taraflarında Manisa Müftüsü Ahmed Es’ad’ın takrizinden.

Öğrenimini “maârif yuvası” diye vasıflandırdığı İstanbul’da tamamlayan Ahmed Reşîd Efendi, Manisa nahiyelerinden Yayaköyü’nde Karaosmanzâdeler tarafından yapılan medrese ve kütüphanenin müderrislik ve hâfız-ı kütüplüğüne tayin edilmiş; ömrünün sonuna kadar bu vazifelerle meşgul olmuştur. Müderrisimizin “Yayaköylü” nisbesiyle anılmasının sebebi, anlaşıldığına göre, uzun zaman burada vazife yapması ve basılmış eserinde kendisini(n) “Yayaköylü” olarak tanı(ı)masıdır.¹¹⁰ Nitekim Ahmed Reşîd Efendi, *Nuhbe* şerhinin sonunda (s. 444), Manisa nahiyelerinden Yayaköy’ü yurt edindiğini şöyle belirtir:

احقر الوری احمد رشيد المتوطن بقرية يابا من توحي مغنيسا

(Manisa nahiyelerinden Yayaköyü’nde yerleşmiş, halkın en âcizi Ahmed Reşîd...)¹¹¹

Mehmed Süreyyâ Bey (ö. 1326/1909) ve Bağdatlı İsmâil Paşa (1839–1920), Yayaköylü Ahmed (Reşîd) Efendi’nin tarikat şeyhlerinden olduğunu da kayd etmektedir. Ancak *Nuhbe-i Vehbî Şerhi*’nde bu bilginin açık bir delilini yoktur. “Yayaköylü fazıl”ın eseri için takriz yazan veya şerhinin basılması dolayısıyla tarih düşürenler arasında tasavvufî bir yola mensubiyeti bilinen şâirler de vardır. Meselâ, bahis konusu kitaba takriz yazanlardan “Abdullah Ferdî”nin (ö.1274/1857) Hâlidî-Nakşbendî,¹¹² aynı şerhin basılması dolayısıyla tarih düşüren Câzim Efendi’nin (ö.1286?/ 1869?) Mevlevî olduğu¹¹³, malûmdur. Ayrıca, Ahmed Reşîd Efendi, şerh metninde Manisalı Mehmed es-Sâî adındaki mutasavvıf dostunun, “arz-ı simsime” hakkında yazdığı bir Türkçe manzumesine (s. 328) yer vermiştir.

¹¹⁰ İsmail Paşa’nın ve ona istinad edenlerin Yayaköylü Ahmed Reşîd’i “İzmirî” (İzmirli) olarak tanıtmaları (Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-ârifin esmâ’ü’l-müellifin ve âsârü’l-musannifin*, I, (nşr. Kilisli Muallim Rifat- İbnülemin Mahmud Kemal), II (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal-Avni Aktuç), İstanbul 1951–55, c.1, s. 187), mesnetsiz ve yanlıştır.

¹¹¹ Âdem Ceyhan, a.g.m., s.8.

¹¹² Ferdî Abdullah Efendi hk. bilgi için bk. Fatîn, *Hâtimetü’l-eş’âr*, İstanbul 1271 (1855), s. 328; Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif’at, a.g.e., s. 148; Bursalı Mehmed Tâhir, a.g.e., c. 1, s. 142; İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, I- IV, İstanbul 1930-1941, (4. bs. Ank. 1999–2000), s. 608-10; İnehanzâde Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, 1949, c. 2, s. 765, nr. 3225.

¹¹³ Câzim hk bilgi için bk. Fatîn, a. g.e., s. 44; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, İstanbul 1311, c. 2, s. 65; İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., c.1, s. 295-97; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şâirleri*, I-IV, c. 2, İstanbul 1936-45, s. 910-12.

Şeyh ecell etmiş beyân dimiş ki arzı sime
Tıyn-ı ebî'l-insandan kalmışdı bâkî bir nîme
Andan yaratdı naḥleyi bâkî ḳalub susam ḳadar
Andan yaratdı bir fezâ kim oldır arz-ı sime
Ger bu cihânı-ser-tâ-ser ḳoysiñ anıñ ortasına
Saḥrâda bir susam ḳadar dir virân ol 'âleme
Dünyâyâ her ne kim gele ol arşada mişli ola
Bir bir yine fi'li uya bu söziñ aşlı yoḳ dime
Çün İbn-i 'Abbâs didi kim ben gibi ol arz içre var
Bir İbn-i 'Abbâs daḥi bir naḳl etdi ehlu'llâh heme
Mergûb-ı ğarâ'ib nesnelere ol 'arşada memlûdır
Ehl-i şuhûd olan görür sâ'irleri andan 'amâ'
Ol arza şırf ervâḥ girür heykelleri yolda ḳalır
Ehl-i başîretler bilür bilmez anı şaḥş-ı sime

Ancak bahis konusu ettiğimiz kayıtlar, *Nuhbe-i Vehbî Şerhi* sahibinin tasavvuf ve ehliyle alâkası olduğunu gösterse de şeyhliğini isbata yetmez.¹¹⁴ Bizatihi yazar, “tasavvuf” kelimesinin geçtiği bir beyti:

1417-*İhtiyâtan* eyledim îmâ saña

Yâd eder ehl-i *taşavvuf* câ-be-câ

“(ihtiyât) hemzeniñ kesriyle ḥazm u başîret üzre 'amel eylemek ma'nâsıdır. (îmâ) hemzeniñ kesriyle işâret ma'nâsına. (yâd) bâd vezninde Fârisî'dir bir nesneyi zıkr edüb añmak ma'nâsına. (taşavvuf) tekellûf vezninde bâtinen ve zâhiren âdâb-ı şerî' iyyata ri'âyet ve sünnet-i seyyidü'l-mürseline kemâl-ı mutâba'at ya'nî rezâ'il-i aḥlâḳdan nefsi ve ḳalbi taḥliye vü taşfiye ve a'zâ vü cevârḥî envâ'-i âfât-ı bedeniyyeden ṭathîr ü tezkîye ile âşâm-ı celiye ve ḥafiyeden mücânebet ve ihlâşa muḳârin mücâhedât-ı 'ameliye ve riyâzât-ı nefsiye ve mürâkebât-ı ḳalbiyyeye muvâzabetden 'ibâretidir.”

¹¹⁴ Âdem Ceyhan, a.g.m., s.9.

Günümüz Türkçesiyle: “(iḥtiyât) hemzeniñ kesriyle doğru karar ve görüş üzere hareket etmek manâsınadır. (îmâ) hemzeniñ kesriyle işâret manâsına. (yâd) bâd vezninde Farsçada bir nesneyi anmak. (taşavvuf) tekellûf vezninde dahili ve harici olarak şerîatın kurallarına uymak ve Hz. Peygamber’in sünnete tâbi olma yani kötü ahlâktan nefsi ve kalbi boşaltma ve arındırma ve ‘azâ ve yaraları bedenın türlü belâlarından temizleme ve temize çıkarma ile açık ve gizli günâhlardan kaçınma ve ihlâsa yakın fiili mücadele etme ve nefsi dünya lezzetlerinden sakınma ve kendi iç âlemine dalmakla uğraşmaktan ibârettir.” açıklarken, tarif ettiği tarzdaki tasavvuf ehlinin çok nadir bulunduğunu anlatır.(s. 329).

Mehmed Süreyyâ Bey ve Bağdatlı İsmail Paşa, Yayaköylü Ahmed (Reşîd) Efendi’nin 1257 (milâdî 1841) yılında; Bursalı Tâhir Bey’sen 1248 (1833) senesinde vefat ettiğini yazar. Ahmed Reşîd Efendi, *Nuhbe Şerhi* tebyizinin (müsveddenin beyaza, yani temize çekilmesi işinin) 1257 Safer ayı sonlarında (13–22 Nisan 1841 tarihinde) bittiğini bizatihi bildirdiği için, Bursalı Tâhir Bey’in verdiği 1248 (1833) yılının yanlış olduğunda şüphe yoktur. Mehmed Süreyyâ Bey ve Bağdatlı İsmail Paşa’nın vefat yılı olarak gösterdiği 1257 (1841) senesinin dayanağı ise, bizce –şimdilik- meçhûldür. Muhakkak olan şey, Ahmed Reşîd Efendi’nin *Nuhbe Şerhi*’ni temize çektiği 1257 (1841) yılından sonraki bir zaman zarfında vefat ettiğidir.¹¹⁵

2. ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ HAKKINDA

Ahmed Reşîd Efendi, Sünbülzâde Vehbi’nin *Nuhbe-i Vehbî* adlı Arapça-Türkçe manzum lûgatını bazı dostlarının ısrarı üzerine şerhe karar vermiştir. *Nuhbe’nin*, 10 Zilhicce 1256 (3 Şubat 1841)’de Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi tarafından kurban bayram gecesi şerhi tamamlanmış ve 1257 (1842) yılının Safer’inin sonuna doğru (13–22 Nisan 1842) tebyiz edildikten sonra Sultan Abcülmeccid zamanında, 1259 (1843) yılının Ramazan/Eylül ayıran ortasında, Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi nezâretinde İstanbul’da basılmıştır. Ancak matbaa ismi yoktur.

---

¹¹⁵ Âdem Ceyhan, a.g.m., s.9.

Şerh-i Nuhbe-i Vehbî büyük boy bir kitap olup 446 sayfadır. Kitabın mukaddime bölümü Arapça kaleme alınmıştır.

Ahmed Reşîd Efendi, bu eseri niçin ve nasıl şerh ettiğini eserin başında geniş bir şekilde anlatmıştır.¹¹⁶ Manzumeden geçen Arapça meselleri, kelimeleri, deyimleri, kapalı sözleri ve bazı terimleri açıklamaya çalışmıştır. Bunun yanında lûgatta geçen şahıs, yer ve mitolojik unsurlar hakkında bilgi vermeye çalışmıştır.

Nuhbe-i Vehbî Şerhi'nde bazı kişi ve yer isimleri:

A' meş s. 424, Abdülhamid Kâtip s. 343, Âdem Hz. s. 122, Ahfeş s. 160, 424, Asmaî s. 353, Âtike s. 432, Behlül-i Dâna s. 234, Betûl s. 226, Buhturî s. 341, Câhız s. 436, Cemşîd s. 411, Cercis s. 412–13, Cuha s. 368, Dâvud Hz. s. 118, 357, Ebû Bekir Hz. s. 314, Ebû Türâb s. 315, Ebû Zer s. 432, Erdeşîr s. 390, Eş'ab s. 78, 425, Fâtımatü'z-Zehrâ Hz. s. 226–27, 316, 371, Ferezdak s. 375, Harîrî s. 14, Hârut- Mârut s. 84, Hassan s. 5, Hâtim s. 323, Iyas s. 339, 390, İbn Hâcib s. 290, İbrâhim Hz. s. 36, 321, İsâ Hz. s. 36, 98, 316, Kus s. 433, Lokman Hz. s. 36, 321, Ma' n s. 322, Meryem Hz. 226–27, 316, Muhammed Hz. s. 35–36, Mûsâ Hz. s. 36, 316, Müseylime s. 398, Nûh Hz. s. 36, 57, 99, 313, 378–79, 389, Nûşirevan s. 411, Sahban s. 5, 413, Satih s. 307, Sinimmâr s. 434, Süleyman Hz. s. 332, Şeyh-i Ekber s. 327–28, Şikk s. 307, Şuayb Hz. s. 314, Ümmü Gülsüm s. 246, Vassaf s. 195, Yûnus Hz. s. 257, Yûsuf Hz. s. 160, 343–44, 393, 414. Ahkaf s. 196, Âmid s. 57, Bâbil s. 85, 198, Câm s. 237, Cûdî s. 57, Furat s. 269–70, İran s. 15, İstanbul s. 236, Kûfe s. 55, 363, Lükâm s. 327, Musil s. 57, Sedom s. 326, Şam s. 326, Şiraz s. 15, Taybe s. 38, Yemâme s. 428, Yesrib s. 38....¹¹⁷

Eserde bazı kelime ve terimler hakkında bilgi vermektedir. Örnek olarak: âdâb s. 202, adl s. 49, akl s. 6, âl s. 12, ankâ s. 282, arûz s. 287, ashâb s. 12, beytü'l-kasîd s. 340, darb-ı mesel s. 26, emsâl s. 311, fikh s. 299, fisk s. 213, gayret s. 391, gıpta s. 256–57, hablü'l-verîd s. 334, hadîs s. 122, hayr-ı halef s. 22, hüsn-i tahallus s. 340, hüsnü't-ta' lîl s. 413, îd-i adha s. 38–39, iffet s. 114, iktisâd s. 110, kavvâd s. 107, kimyâ'ü's-

¹¹⁶ Bkz. Ahmed Reşîd, *Nuhbe-i Vehbî Şerhi*, İst. 1259 (1843), s. 2-3.

¹¹⁷ Âdem Ceyhan, a.g.m., s. 10.

saâde s. 388, köhne takvim s. 243, Levh-i Mahfûz s. 74, lugaz s. 142, melekût s. 84, mu‘cizât s. 10, muammâ s. 142, nasûh s. 97, nebî s. 35, nedîm s. 86, nesh-mensûh s.100, nesnâs s. 147, rakîb s. 406, Ravâfiz s. 168, resûl s. 35, ruhbân s. 409, sabûh s. 97, Seb‘a’l-mesânî s. 37, sec‘ s. 191, sefih s. 301, semûm s. 119, şatranç s. 355, şekûr s. 117, şûh s. 102, şürbü’l-Yehûd s. 372, tahrîf s. 199, tasavvuf s. 329, tashîf s. 199, tecâhülü’l-ârif s. 400, tefsîr s. 122, tenâsüb s. 199, tufeylî s. 253, ucb s. 30, ulü’l-azm s. 36, üslûb-ı hakîm s. 367, vera‘ s. 39, zakkum s. 247, zıllu’llâh s. 21, zühhâd s. 114...

Eserin iyice anlaşılabilmesi için Arapça, Farsça, Türkçe sözlükler yanında hadis, tefsir, tasavvuf, tarih, tıp belagat, felsefe, coğrafya, gramer, zooloji, mitoloji gibi çeşitli ilimlere ait eserlerden yararlanılması gerekmektedir. Şârihin eserinde andığı kitaplar, çalışmasını yaparken yararlandığı kaynaklardan bazıları şunlardır:

Âsım, *Kâmus Tercemesi* (s. 235, 336, 351), *Burhân-ı Kâti‘ Tercemesi* (s. 274, 277, 306, 336, 411), Demîrî, *Hayâtü’l-hayevân* (s. 359, 397, 437), Ebû Mansûr Saâlebî, *Nefhu’l-meclûb...* (s. 359, 364, 426), Ebü’s-suûd tefsiri (s. 247, 330, 359), *Eşbâh ve’n-nezâ’ir* (s. 298), Fîrûzâbâdî, *Besâ’ir*, (s. 249), *Kâmûsü’l-muhît* (s. 246, 250), *Hayriyye-i Nâbî* (s. 236, 329), İbn Hâcib, *Kâfiye, Şâfiye* (s. 290), İbn Hallikân, *Târîh* (s. 290), İbnü’n-Nefîs, *Mûcez, Şâmil...* (s. 419), İsmâil b. Hammâd, *Sihâh-ı Cevherî* (s. 246, 294), Kazvînî, *Acâyibü’l-mahlûkât* (s. 401), *Lehçe* (s. 331, 437), *Makâmât-ı Harîrî* (s. 377), *Mecma‘u’l-emsâl* (s. 351), *Mir‘ât-ı Kâ’inât*, (s. 411), Nizâmî, Câmî, Hamdî, *Yûsuf ü Züleyhâ* (s. 371), Râgıb, *Sefîne* (s. 329), *Rebî‘u’l-ebrâr* (s. 340), Sa‘lebî, *Arâ’is* (s. 412), Sâdî, *Gülistân* (s. 329), Şeyhulislâm Sadî, *Kâdi Hâşiyesi* s. 36, Taşköprizâde, *Miftâhu’s-sa‘âde* (s. 290), Vankulu, *Lûgat*, (s. 235), Zemahşerî, *Fâ’ik* (s. 294), *Keşşâf* (s. 365, 406), *Nevâbigü’l-kelim* (s. 279).¹¹⁸

Ahmed Reşîd Efendi, *Nuhbe-i Vehbî’yi* şerh ederken takip ettiği yöntem hakkında örnek vermek gerekirse:

---

¹¹⁸ Âdem Ceyhan, a.g.m., s. 11.

1035-*Zâmîle* şol deve kim yolcu metâ' ın götürür

Râkîbiñ ardına binmiş olana dindi *zemîl*

(zâmîle) hâmile vezninde yolda yatılmayub façağ yük yüklenür olan deveye ve bâr-gire ve kâtıra ve hımâra ıtlâk olunur ki hãmûle gibi yük hayvânıdır. Nâzımın deveye taşşîşî eşheriyle iktifâ' kabîlindendir. Binit dâbbesine râhle vü merkeb ü merkûb dinilir.(zemîl) redîf vezninde ve mürâdifidir ki dâbbe üzre bir kimseniñ ardına binen adama dinür ve yükün ardına binen kimseye ve maħfe de bir adama 'adîl olan kimseye ve yolda yoldaşınıñ dâbbesine yük yükletmek ve ba'zân binmek ve bindirmek huşûşlarda yâr ve yâver olan adama dinür. Ammâ refîk hemân yoldaşa dinür.¹¹⁹

Eserin Etkileri

Takrizlerden anladığımız kadarıyla Ahmed Reşîd Efendi'nin bu eseri ilim çevrelerinde büyük yankı uyandırmıştır. Aşağıda vereceğimiz takriz örneklerinden de daha iyi anlaşılır. Çünkü takrizi yazan şahıslar o dönem için çok önemli kişilerdir. Takrizlerden bazıları şunlardır:

1. 1241–43 (1825–27) yıllarında Manisa kadısı olarak vazife yapan ve *Nuhbe-i Vehbî Şerh*'nin basıldığı 1259 (1843) senesinde Rumeli kazaskerliğine terfi eden Abdülkâdir Efendi (ö.1262/ 1846)¹²⁰, kısa Arapça takrizinde hatadan korunan bu şerhte doğruluk izlerinin görüldüğünü, irfan sahibi yazarının çeşitli ilim ve marifetlerde derin bilgi sahibi olduğuna şahitlik ettiğini belirtmiş; şarih için “Allah çalışmasını mükâfatlandırın!” diye dua etmiştir.¹²¹
2. Vak'a-nüvis Şeyhzâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi 1201–1264 (1786–1848)'de Arapça takrizinde mealen “Yayaköyü'nde meydana getirilen bu değerli şerh, Allah'ın feyziyle 'zaviye' (köşe bucak veya tekke)lerin, edebiyatın usta binicilerinden hâlî (boş) olmadığını gösteriyor” demiş; yazarın çalışmasının İlâhî mükâfata mazhar olmasını dilemiştir.¹²²

¹¹⁹ Ahmed Reşîd, *Nuhbe-i Vehbî Şerhi*, İstanbul 1259 (1843), s. 233.

¹²⁰ Abdülkâdir Efendi hk. bilgi: Mehmed Süreyyâ, a.g.e., c. 3, s. 350.

¹²¹ Âdem Ceyhan, a.g.m., s. 12.

¹²² Âdem Ceyhan, a.g.m., a.y.

3. Âlimler arasında “Karsî-zâde” diye tanınan *Takvîm-i Vakâyi* musahhihi Mehmed Cemâleddîn (ö. 1261/1845)¹²³, Arapça takrizinde ilkin bu şerhin bazı akıllı insanların takrizleriyle süslendiğini ifade etmiş; sonra düzgün ibareleri ve parlak manaları bakımından inci gibi rağbet göreceğini belirtmiş; nihayet yazarı “Reşîd”in ilim ve belâgat sahasında seçkin bir mevki kazanmasını Allah’tan temenni etmiştir.¹²⁴

4. Manisa müftüsü Seyyid Ahmed Es’ad Efendi (ö. 1274/1857)¹²⁵ de yazdığı Arapça takrizde Allah’a hamd, Hz. Peygamber’e, onun ailesi ve arkadaşlarına dua ve selâmdan sonra, şunları ifade etmişti: “...Mezkûr eseri nazmeden merhum âlim, kavrayış üstünlüğüne sahipti. Kendisinden önce ve sonra gelenler (manzum lûgat yazma konusunda) onu geçemedi. Eseri, faziletli insanlar ve büyük âlimler arasında makbûl, fakat şerh ve araştırmaya muhtaçtır. Ne var ki, şerhine âlimlerden hiç biri şu ana kadar teşebbüs etmemiş olduğundan, umumî ve hususî alâkalara rağmen, eserin anlaşılması güç yerleri gizli ve örtülü kalmıştır...”¹²⁶

5. 19. asrın mutasavvıf şairlerinden Abdullah Ferdî ve Manisa’daki müderrislerden Mehmed Efendi’nin manzum Arapça, Şeyhzâde Es’ad Efendi’nin manzum Türkçe takrizlerine yer verilmiştir.¹²⁷

6. Şerif Mahmud Tunusî’nin Arapça tarih manzumesine yer verilmiştir. Eserin tamamlanışından iki sene sonra, 1259 (1843) yılında İstanbul’da Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi nezaretinde basılması dolayısıyla da tarihlerin düşürüldüğünü görmekteyiz:

---

¹²³ Mehmed Cemâleddin hk. bilgi için bk. Fatîn Dâvud, a.g.e., s. 46; Mehmed Süreyyâ, a.g.e., c. 2, s. 83; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, c. 3, s. 42; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, trc. Coşkun Üçok, (1. bs. 1982), 3. bs. Ankara 2000, s. 387; Sadeddin Nüzhet Ergun, a.g.e., ts., c. 3, s. 971-72; Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (1. bs. 1973), 3. bs. Ankara 1988, s. 380.

¹²⁴ Âdem Ceyhan, a.g.m., s. 13.

¹²⁵ Es’ad Ahmed Efendi hk. bilgi için bk. Fatîn Dâvud, *Hâtimetü’l-eş’âr*, 1271/ 1855, s. 13-14; Mehmed Süreyyâ, a.g.e., c. 1, s. 342; Bursalı Mehmed Tâhir bin Rif’at, a.g.e., s. 124-125, Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., c. 1, s. 188; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. 2, s. 82-83; İbnü’l-Emin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., c. 1, s. 491-92; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, ts., c. 3, s. 1325; M. Çığatay Uluçay, a.g.e., s. 13-15.

¹²⁶ Âdem Ceyhan, a.g.m., s. 13.

¹²⁷ Âdem Ceyhan, a.g.m., a.y.

Bu tarihler, el-Hâc Hızır Efendi¹²⁸, Hâfız Paşa hazinedarı İshak Hakkı Bey (ö. 1276/1859-60)¹²⁹, Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyundan ve Mektûbî-i Mâliye hulefâsından Câzîm Efendi (ö.1286?/ 1869?), *Takvîm-i Vekâyî* mukâbelecisi ve Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyundan Lutfî Efendi¹³⁰, *Takvîm-i Vekâyî* musahhihi Cemâl Efendi'ye (ö.1261/1845) aittir.(s. 445-446).¹³¹

7. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yetişmiş âlimlerden Mehmed Zihnî Efendi (1262–1332/1846–1913) de tanınmış kadınların hayatları hakkındaki *Meşâhirü'n-nisâ* adlı kitabında, Arapların “sevdâ'ü'l-arûs” meselini izah ederken, *Nuhbe Şerhi*'ne atıfta bulunmuş ve mezkûr eserin sahibi Ahmed Reşîd Efendi'yi “Yayaköylü fâzıl” diye övgüyle anmıştır.¹³²

8. 19. asrın ikinci yarısı ve 20. asır başlarının hicivleriyle tanınmış şairlerinden Kırkağaçlı Eşref (1263–1330/1847–1912), dedesi Ahmed Reşîd ve *Nuhbe-i Vehbî Şerhi* hakkında şu kıt'ayı yazmıştır:

“Lüzûmu bence yokken *Nuhbe-i Vehbî*'yi şerh etmiş
Mübârek cedd-i pâkim zannederdim bî-kerem çıkmış
Görüp âsâr-ı asrı şimdi etdim hakkını teslim
Yayaköy'den süvâr-ı ma'rifet, Eşref, dedem çıkmış”¹³³

[Mübârek, temiz dedem, zannederdim ki, keremsiz çıkmış... Bence lüzumu yokken, Sünbülzâde Vehbî'nin *Nuhbesini* şerh etmiş... Fakat asrının eserlerini görünce, hakkını teslim ettim: Eşref! Yayaköy'den ilim ve irfan binicisi olarak dedem çıkmış!..]¹³⁴

¹²⁸ Takriz sahibi, büyük bir ihtimalle, bazı 19. asır kaynaklarında kısaca tanıtılan sahaf Hacı Hızır'dır. Hacı Hızır (ö. 1262/1845) hk. bilgi için bk. Fatin Dâvud, a.g.e., s. 84; Ş. Sâmî, *Kâmûsü'l-a'lâm*, İstanbul 1308 (1891), c. 3, s. 2049; Mehmed Süreyyâ, a.g.e., c. 2, s. 280; İnehan-zâde Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, 1949, c. 1, s. 251, nr. 1045.

¹²⁹ İshak Hakkı Bey hk. bilgi için bk. Fatin Dâvud, a.g.e., s. 65; İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, a.g.e., c. 2, s. 731.

¹³⁰ Lutfî Efendi hk. bilgi için bk. Fatin Dâvud, a.g.e., s. 362.

¹³¹ Âdem Ceyhan, a.g.m., s. 14.

¹³² Âdem Ceyhan, a.g.m., a.y.

¹³³ *Şair Eşref Külliyyâtı*, Vakıf Matbaası, 1928, s. VIII. (Ayrıca, Sadeddin Nüzhet Ergun, a.g.e., c. 3, s. 1358).

¹³⁴ Takrizler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Âdem Ceyhan, a.g.m., s.12-15.

Bütün bu takrizlerden anlıılan *Nuhbe Şerhi*'nin yazıldığı dönemde büyük bir beğeni sağladığı, kısa sürede Arap dili ve edebiyatı ile Türk dili ve edebiyatı ilgilenen kişilerin başvurduğu önemli bir kaynak haline geldiğini anlıyoruz. Bunun yanında Arapça bazı kelime, terim, deyimler ve mesellerin yanı sıra tarihî, edebî ve mitolojik şahıslar hakkında da araştırmacılar için derli toplu bir kaynak mahiyetine bürünmüştür. Günümüzde bazı edebiyat ve tarih araştırmacıların da eserden yararlandığı görülmektedir.¹³⁵

---

¹³⁵ Meselâ, Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatı'nda Mazmunlar*, haz. Cemal Kurnaz, İstanbul 1996, s. 136, 137, 156 vs.

IV. BÖLÜM
ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ METNİ

1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

<u>Osmanlıca harfler</u>	<u>Transkribe alfabesi</u>
ا	ʾ
ب	b
پ	p
ت	t
ث	ṯ
ج	c
چ	ç
ح	h
خ	ḫ
د	d
ذ	z
ر	r
ز	z
ر	j
س	s
ش	ş
ک	ş
گ	ž
ط	ṭ
ظ	ẓ
ع	ʿ
غ	ğ
ف	f
ق	q
ک	k, ñ

گ

g, ġ, y

ل

l

م

m

ن

n

و

v

ه

h

ی

y

وا

â (elif-i ma'dûle)

ا

â

ي

î

و

û

2. ŞERH-İ NUHBE-İ VEHBÎ METNİ

(222) hayâle dinür ve (hayâl) sehâb vezninde bir nesneniñ şahs u şibhine ve qaraltısına ıtlâk olunur.

975-Oldı mesrûr olan kimse *ferah* gibi *za'al*

Dağı bir kimseyi şâd etme dinmiş *iz'al*

(ferah) ketef vezninde mesrûr u şâdân kimseye dinür. Şahib vezninde fârih ve 'atşân vezninde ferhân gibi. (za'al) zâ'niñ ve 'ayn'niñ fetħalarıyla bir kimse mesrûr u neşâtmend olmak ma'nasınadır iz'il gibi. (iz'al) hemzeniñ kesriyle ifrâh vezninde ve mürâdifidir ki bir kimseyi dil-şâd edüb neşâtlandırmağa dinür.

976-'İyme mâlın iyisi *fey*' ğanîmet olmuş

Hem *ġanâ'im* gibi emvâl-i ğanîmet *enfâl*

('iyme) 'ayn'niñ kesriyle mâlûñ ve deveniñ hıyârına ya'ni güzîde vü 'alâsına dinür. (fey') fâ'niñ fethi ve yâ'niñ sükûniyla küffârdan alınan ğanîmet mâlına ıtlâk olunur ve zevâldan şoñra hâşıl olan gölgeye dinür ve rücû' ma'nâsına ve taħavvül ü inşârâf ma'nâsına ve ğanîmet almak ma'nâsına da gelür. (ġanâ'im) sefâin vezninde ğanîmetiñ cem'idir ki a'dâ-i dînden alınan emvâl olacaktır. (enfâl) emvâl vezninde mâl-i ğanîmet ma'nâsına olan nefel lafzınıñ cem'idir. Nun'niñ kesriyle nefâl gibi ve nefel, cebel veznindedir.

977-Eyülik *birr* ü *şalâh* u pek eyilik de *efak*

Virmedir ni' meti hem haqqı edâdır *izlâl*

(birr) ba'niñ kesri ve ra'niñ teşdîdiyle in'âm u ihsân ve hayr u hasene ve tâ'at u şıdk ma'ûlesi eyülik envâ'ına şâmidir. (şalâh) felâh vezninde feşâd mu'âbilidir ki bir nesne hadd-i i'tidâlden çıkmayub eyü olmak ma'nasınadır. Şalâh ve ku'ûd vezninde şulûh gibi. (efak) fetħateynle bir kimse kerem yâhûd 'ilm ü ma'rifet vesâ'ir kemâl u fazîletde nihâyet dereceye bâliğ olmak ma'nasınadır. (izlâl) hemzeniñ kesriyle bir kimse in'âm u ihsân eylemege dinür ve bir kimseye haqq ve ma'flûbından bir miqdârını edâ ve i'tâ etmek ma'nâsına dinür.

978-Süri **sirb** ü deve koyun sürisi oldu **resel**

Ra'ledir at sürisi geldi anıñ cem' i **ri'âl**

(sirb) sin'niñ kesriyle muṭlaḳa ḳatı' ve süri ma' nâsınadır. Ehli ve vaḥşi çâr-pâ ve ṭuyûr sürülerinden her birine dinür. (resel) cebel vezninde ânifen mezḳûr olan irsâl lafzınıñ cem' idir. 'Umûmen her nesneden bir süri ma' nasına ve ḥuşûşan deveden ve ḳoyun ve keçi ḳısmından bir süri ma' nâsına müsta' meldir. (ra' le) temre vezninde bi-ṭarîku'l-ḥaḳîḳa azca süvârî sürisine ve atlı bölüğine dinür. 'Alâ ḳavl yigirmi yâḥûd yigirmi beḳ miḳdârı olan süvârî vü fûrşân bölüğine dinür. Fârislerden ḳat'-ı naḳar faḳat feres sürisine ıṭlâḳı mecâz olur. Bu şûretde nâzım-ı niḥrîr * ra' le atlu sürisi geldi anıñ cem' i ri'âl * dise ma' nâ-yi ḥaḳîḳîyi beyân etmiş olurdu. (ri'âl) ra'niñ kesriyle atlu sürileri ma' nâsına ra' leniñ cem' idir. Ammâ ḥâşşeten at sürisi ḳanbel ü ḳanbele ve sığır sürisine ḥanzûle ve ḳuş sürisine cefâle dinür.

979-Tenbele **hevcel** ü 'afşel di **dirahmîl** gibi

İşden âvâre olan kimseye dinmiş **baṭṭâl**

(hevcel) ha'niñ fetḫiyle heykel vezninde ve ('afşel) yine hevcel vezninde, 'afşeşel sefercel vezninde ve 'afşelîl, zencebîl vezninde ve (durḥamîl) dal'ın zammıyla şurḥabîl vezninde baṭı' ve girân-cân ve işe yaramaz kâhil ve tenbel kimseye dinür. (baṭṭâl) şeddat vezninde baṭâlet ve âvâreliḡle muttaşif nâ-bekâr tenbele dinür.

980-Ḳaftana **ḳid'a merâze** di **ḡilâle** zibne

Gömlege dindi **ḳamîş** u daḡi öyle **sirbâl**

(ḳid'a) ḳıṭ'a vezninde ḳışa cübbeye ve üstüne giyilen fermele ve nîm-ten maḳûlesi ḳışacıḳ şevbe (223) dinür (merâze) seḫabe vezninde muṭlaḳâ üste giyilen ḥıl'ata ve ḳaftâna ve ferâceye dinür. (ḡilâle) kitâbe vezninde ḡille , ḥalle vezninde ḳaftân ve üstlük altında giydikleri zîbûn ve yelek ve içlik ta' bîr olınan libâslara dinür. (ḳamîş) emîr vezninde ve (sirbâl) ḳırtâs vezninde iç libâs olan gömlege dinür. Farsî'de pîrâhen dinür.

981-Yağadır *ceyb* ü yeñe *kumm* di cem´ i *ekmâm*

Zeyl etekdir ki gelür cem´ i *zuyûl* u *ezyâl*

(ceyb) ğayb vezninde şevb yağasına dinür. Cem´ i cuyûb gelür. Farsî’de giribân dinür. (kumm) kaf’ın zammı ve mim’in teşdîdiyle libâsın yeñine dinür. Farsî’de âstîn dirler. (ekmâm) hemzeniñ fethiyle kumm lafızınıñ cem´idir. (zeyl) leyl vezninde şevbiñ etegine dinür. Farsî’de dâmen ve dâmân ma´nâsına ve her bir nesnenin âhir ve encâmına dinür. (zuyûl) tuyûr vezninde ve ezyâl, eşvâb vezninde zeyliñ cem´ leridir.

982- Eli çolağa *eşell* dindi topala *a´rec*

‘*Arac* aqsaklığa dinmiş ki o ma´nâda *humâl*

(eşell) hemzenin ve şın’iñ fethaları ve lâm’iñ teşdîdiyle eli çolağ kişiye dinür. Fârsî’de ceng ü şik dirler. (a´rec) âhmer vezninde hulkî topal ve ağsak olan kişiye dinür. Ammâ vezn-i mezbûr üzre aqzel ve eksih , ca´fer vezninde herca´ hulkî topala ve şonradan topal olmışa da dinür. Farsî’de leng dinür. (‘arac) fethateynle hulkî olan aqsaklığa ve topallığa dinür. Kesih ve kızıl ve herca´a a´amdır. (humâl) gurâb vezninde aqsaklığa dinür. *Kamûs*’iñ beyânına göre nâzımıñ ve *Lehçe*’niñ beyânına göre bir ‘illetdir ki insânıñ mefâsılıña ve hayvânıñ kavâimine ‘ârız olur. Anıñ sebebiyle ayakları ağısayub topallanur. Veca´-ı mefâsil olacağdır.

983-*Zelzele* kudret-i *Bârî* ile yer deprenmek

Yeri depretmege de dindi *tezelzül zilzâl*

(zelzele) kalkale vezninde muğlağa bir nesneyi ırğalamak ve huşûşan kudret-i kâhir-i *Bârî* ile yer deprenmekdir ki arzı tahrîk olacaktır. (tezelzül) tağalkul vezninde ve murażifidir ki bir nesneniñ tahrîk edüb ırğalamak ve kımıldamak ma´ñasınadır. Peş zelzele ile zilzal tahrîk ma´nâsına müte‘addî tezelzül tahrîk ma´nâsına lâzımdır ve şûretde nâzım-ı merhûm *zelzel kudret-i *Bârî* yeri depretmekdir* oldı tezelzül daği tahrîk-i zilzâl *dise nazım-ı müsâmağadan sâlim olurdu.

984-Babaniñ hemşîresi ‘**amme**’ arındaına da ‘**amm**

Ana hemşîresi **h ale** ayı da olmiş **h al**

(‘amme) şemme vezninde kiřiniñ babasınıñ kız arındaına dinür. Cem‘i  mm t gelür. Lis nımızda h ala ta‘b r olunur. (‘amm) ‘ayn n fethi ve mim’iñ teşdidiyle pederiñ er arındaına dinür. Cem‘i ‘amm t gelür. T rk ’de amuca dirler. (h ale) h ale vezninde v lideniñ kız arındaına dinür. Cem‘i h al t gelür. Lis nımızda teyze ıtl k olunur. (h al) m l vezninde ananıñ bir derine dinür. Cem‘i av l gelür. T rk ’de dayı ve ayı dinür.

985-Semizi **ribh ale** v  **sibh ale** dir nisvanıñ

Pek güzel dinme me’ li daı olmiş **cem l**

(ribh ale) ra’niñ kesri ve ha’niñ fethiyle ımt re vezninde etine olu iri g vdel  t mu’l-‘az  h ub ve z b  olarak uzun boylu h at na dinür ve iri v cudlu ten mend h at na h siz sibh al daı dinür ımt r vezninde (cem l) rem n vezninde ve c m l, gur b vezninde h usn   cem l şaibi kimseye dinür.

986-**Zevle** g yette z r fette olan h at ndur

Dindi nazlanmaa da **dell**   **del l** u **idl l**

(zevle) temre vezninde ziy de z rek ve z r fe ve n zik   seb k-r h olan h at na dinür. (dell) dal’iñ (224) fethi ve l m’in teşdidiyle ve (del l) seh b vezninde ve (idl l) ibal vezninde ve d l l ’, ‘ ř r ’ vezninde ve tedell l   tedkil   ted‘ib   teannuc ve teşekkül, taamm l vezninde ş hlu edüb n z u şive eylemege dinür.

987-H ub nisv nla şohbetde **te z l** olmiş

Ba‘l zevc oynaması olmiş zevcile ‘**avrat** da **bi‘ l**

(te z l) tec h l vezninde ve mu zele, muk leme vezninde nisv nla ‘ ř k ne mua-vere ve mul tafe ve m mazaa edüb eyleşmek ve taılma ma‘n sınadır (ba‘l) b ’niñ fethi ve ‘ayn’iñ s k nıyla zevc ma‘n sınadır ki ‘avretiñ erine dinür ve zevceye daı ıtl k olunur ve zevceye ba‘le daı dinür. (bi‘ l) cid l vezninde m b ‘ale, m laafe vezninde ve teb ‘ l, te z l vezninde er ‘avretle m l ‘abe edüb oynaşmaga dinür ve m c ma‘ate dinür.

988-Çok ogurmak da *tenûk* oldu *habâlâ* gebeler

Gebeliktir *habel* ü hem gebe etmek *iĥbâl*

(tenûk) nun'ın tâ üzre taqđimiyle ku'üd vezninde ve tenk, fetk vezninde ĥâtûn çok ogurmak ve evlâdı kesîr olmak ma' nâsınadır. Evlâdı çok ĥâtûna tânuĥ u mentâk dinür mehzhâk vezninde. (ĥabâlâ) ĥâ'nın ve lâm'ın fetĥaları ve elif-i maĥsûre ile gebe ĥâtûnlar ma' nâsına cem' dir. Müfredi ĥablâdır. Ĥaṣṣâ vezninde ĥâmil ü ĥâmile vü ĥâble gibi gebe ĥâtûna dinür. (ĥabel) fetĥateynle gebelik ve gebe olmak ma' nâsınadır. Ĥaml u içĥâĥ gibi. (iĥbâl) hemzeniñ kesriyle gebe eylemek ma' n' asınadır. Vezn-i mezbûrda ilkâĥ gibi.

989-ocalık oldu *herem* pek ocalık *ifsînân*

Pîrlik ile *cimâ'* dan daĥı almaq *ĥîkâl*

(herem) fetĥateynle pek pîr ü iĥtiyâr ü sâl-ĥûrdde-i rûzgâr olmak ma' nâsınadır. (ifsînân) iĥmînân vezninde bir kimseye pek pîr olmaĥla vücûdı degnek gibi ĥubĥurı za' if ü nâ-tüvân olmak ma' nâsınadır. (ĥîkâl) ĥâ'nın kesriyle ve ĥavĥale, ĥaṣṣale vezninde za' f-ı pîri sebebiyle micâma' atdan â' ciz olmaĥa dinür.

990- Dişisi 'anz u gegik *şâdin* u *zaby* olmuş hem

Yavrusu oldu *cedâye* daĥı *ya' fûr* u *ĥazâl*

('anz) 'ayn'ın fetĥi ve nun'ın sükûnı ve âĥirde zâ-i mu' ceme ile mevâşî envâ' ından olan keçiniñ dişisine ve geyik ıtlâk olunan taĥ keçisiniñ dişisine dinür. (şâdin) şâĥib vezninde henüz boynuzları bitüb uvvetlenmekle anasından müstaĥnî olub kendi başına gezer olan nevres geyige dinür ve o kerteye varmış uzu ve oĥlâk ve đana ve taĥ maĥûlelerine dinür. (zaby) zâ'nn fetĥi ve bâ'nın sükûnıyla geyik ve âĥû ta' bîr olunan ĥayvâna dinür. Mü'enneşi zabyedir. (cedâye) cim'ın fetĥiyle ve kesriyle geyik yavrusına dinür. Ĥâ'nın ĥareket-i şelâsesi ve şın'ın sükûnıyla ĥışf gibi. (ya' fûr) ya' mûr ve ' uşfûr vezinlerinde âĥû yavrusına dinür. Boz renklü geyige ve muṭlaĥâ geyige de dinilür. (ĥazâl) şehâb vezninde ĥazâle-hâ ile gezmege başladığından gereĥi gibi segirtmek derecesine varınca adar geyik yavrusına dinür. Cem' i ĥazâlân gelür.

991-Oğçılık oldu *nebâle* yapıcısı *nâbil*

Çavs yay *nebl* oğ olmuş ki gelür cem' i *nibâl*

(nibâle) kitâbe vezninde oğçılık şan'atına dinür ki oğ yapmaçlıçtır. (nâbil) şahib vezninde oğ yapıcı kimseye dinür ve oğ atmakda hâzık u üstâz olan kimseye de dinür. (çavs) çaf' in fethi ve vav' in sükûnuyla oğ atılan yaya ve hallâcların yayına dinür. (nebl) hâbl vezninde oğlara dinür. Sihâm ma' nâsına ve bu cem' dir. Müfredi lafzınıñ ğayriden sehm lafzıdır yâhûd müfredi neble, temr ve temre gibi (nibâl) sihâm vezninde ve mürâdifî olarak nebleniñ yâhûd nebliñ cem' idir inbâl gibi. (225)

992-Tañrımız çula kerem edici çok luğfidici

Rabbena'llâhu ile'l-'abdi kerîmun mifdâl

Mısrâ'-i evvel şanîniñ tercemesidir. (Rabbenâ) mütekellim zamîrine izâfetle Tañrımız ma' nasına mübtedâdır. Kemâ merr mirâren. (Allah) Rabbenâ'dan 'ağf-1 beyândır. (Kerîm) rahîm vezninde 'ağ vü ihsân edici zâta dinür. (mifdâl) midrâr vezninde evzân-1 mübâlağadandır. Ziyâde luğ u ihsân ve kerem-i firâvân ile muttaşif zâta ıtlâğ olunur. Müna' am ve mükerrrem gibi. Kerîm mübtedânîñ haberî, mifdâl haber ba' d-1 haberdîr. (ile'l-'abd) da ilâ çarf-i cerr olarak sebîlü't-tenâzu' kerîme ve mifdâla müte' allıçadır. ('abd) lafzı 'abd-1 bi'l-icâd ma' nâsına tenâzu' çarıkıyla şıfatın mezbûretiniñ muçaddem mef' ülün-ğayr-i şarîhidir. (mâl) me'âl-i mısrâ' ma' lûm çavâşş u 'avâmdır.

993-*Pây-mâlâna* kerem çıl ne çadar çâbil ise

Var iken elde hemen *fuşat-1* vaçt-i *içbâl*

(Pây-mâlân) edat-1 cem olan elif ve nun ile çâk-sârân vezninde cem' dir. Ayaç sürülmiş ve ayaç altında çalmış kimseler dimekdir ki façr u fâça aşhâbından kinâyedir.(fuşat) çurbet vezninde çişşe ve nevbet ma' nâsınadır. vaçt) zamân ma' nâsına ma' lûmdır. (içbâl) hemzeniñ kesriyle idbâr muçabildir ki bir nesneniñ teveccühine dinür ve fuşat, vakte ve vaçt, içbâle muzâfdır. Mahsûl-1 beyt dünyânîñ teveccüh ve içbâli zamânîñ nevbeti sen de iken ya' ni murg-1 cân âşiyâne-i bedende iken vüs' ü çâçâtına nisbet çâbil ve mümkün olduğı miçdârı fuçarâ ve zu' afâya i' âne vü imdâd ve uluvv vechle dil-vîrân şüdelerin âbâd eyle demek olur.

HUVE'L-KERÎMU İLEYNÂ 'AṬÂ 'UHÛL-ME'LÛL

Mefâ' ilün / fe' ilâtün / mefâ' ilün / fa' lün

(Hû) zamîri cemî'-i ezmânda elṭâf-ı ğayr-ı mütenâhiyesi meşḥûd ve ḳaffe-i ezḥânda zat-ı mukaddesi ḥazır ve mevcûd olan **Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd**'dan 'ibâret olarak mübtedâdır. (kerîm) in'âm ve iḥsân edici ma'nâsına mübtedânîñ haberidir. (ileynâ) da ilâ kerîme müte'alliḳadır. Mütেকellim maa'l-ğayr zamîri kerîmiñ mef'ûlün ğayr-i şarîhidir. ('aṭâ') da 'aṭâ', semâ' vezninde virgi ve 'aṭiye ma'nâsına isim yâḥûd virmek ve i'tâ ma'nâsına maşdar olarak mübtedâ ve zamîr-i ğâyb kerîme râci' olarak 'aṭânîñ muzâfun-ileyhi ve izâfet maşdarîñ fâ'iline izâfeti ḳabilindendir. (me'sûl) me'mûl vezninde mercû vü maṭlûb ma'nâsına mübtedânîñ haberi ve cümlesi cümle-i evvelinin te'kididir. Me'âli ğanî 'ani'l-beyândır.

994-Ḥıyânet etmege *iglâl* gibi dindi *ğulûl*

Eli ayagı olan ḳayd u bendde *mağlûl*

(iglâl) hemzeniñ kesriyle ve (ğulûl) ḳuyûd vezninde emânete ve mâl-ı ğanimete ğadr u ḥıyânet eylemek ma'nâsınadır. (mağlûl) merbûṭ vezninde eli yâḥûd ayagı yâḥûd boynı zencir ü bûḳâğu vu lâle ile bağlu kimseye dinilür.

995-Danâ'et ile rezîl olmuşa dinür *maḥsûl*

Şu 'aḳlı nâḳıṣ u pür 'ayb olan imiş *medḥûl*

(maḥsûl) sin-i mühmele ile ve maḥşûl şın-i mu'ceme ile ḥasîs ü denî rezîl ü muḥteḳir kimseye dinür. (medḥul) 'aḳl ve idrâkına fesâd u ḥalel gelmiş sersem ü me'fûk kimseye dinür ve âriḳ u mehzûl kimseye dinür.

996-Şu kim cihânda bî-ḳadr u şân ola *ḥâmil*

O ğüne şöhret ü şân olmamaḳ me'âli *ḥumûl*

(ḥâmil) şâḥib vezninde beyne'n-nâs şân u şöhreti olmayan kimseye dinür. Farsî'de kem-nâm ve Türkî'de adı şânı yoḳ kimseye dinilür. (ḥumûl) ḳu'ûd vezninde bir kimseniñ adı şânı vu şöhreti ve şânı olmamaḳ ma'nâsınadır. (226)

997-Dinildi **sâfile** her nesneniñ aşağısı

Daği hem öyle dimek **sifl** ile **seffâl** u **sufûl**

(sâfile) nâfile vezninde her şeyin nışından aşağıya dinür ki ‘âliye muğabildir.(sifl) sin’iñ zammı ve kesriyle kûfl ve kifl vezinlerinde ve (seffâl) şehâb vezninde ve (sufûl) duhûl vezninde a‘ lâ muğâbili olarak bir nesneniñ esfeline ve aşağısına dinür ve aşağılık (ve alçaklık) ma‘ nâsına da dinür.

998-**Cereb** uyuza dinürmiş **hâşaf** kuru keçik

Çıban da **dümmel** ü **beşr** oldu hem **sikil şu ’lûl**

(Cereb) fetħateynle mutlağa uyuz u keçik ta‘ bîr olınan ‘ illete dinür havk u hake gibi. Farsî’de ger ü gergîn dinür. Uyuz olmuş insân ve hayvâna cerebân u cereb dinür. ‘ atşân ve aħmer ve ketef vezinlerinde. (hâşaf) cereb vezninde uyuzluğdan bir nev‘ olan cereb-i yâbise ya‘ ni kuru keçike dinür. (dümmel) sükker vezninde bedende zühûr eden çıbana dinür. Cem‘i dimâmîl gelür. Çıbana qarħa vu ħaben u ħabane dinilür. Farsî’de benâver ü setîm dinür. (beşr) bâ’niñ fetħi şâ-i müşelleşeniñ sükûnıyla bedende çıkan sivilceye ve ħurde çıbana dinür ve bunda fetħateynle beşer daği lûğatdır ve beşr-i qalîl ü kesîr ma‘ nasına ezdâdındır. (şu ’lûl) ‘ usfûr vezninde bedende ħâdiş olan ħurde dâneciklere dinür ki sigîl dinür.

999-**Erâmil** oldu **mesâkînveş** fakîrlere hem

Çıba **melâle** kâsâvetlü kimse **mell** ü **melûl**

(erâmil) enâmil vezninde miskîn ve muhtâc olan kişi ma‘ nasına olan ermil lafzınıñ cem‘ idir aħmer vezninde (mesâkîn) meşâbîħ vezninde aşlâ bir nesneye mâlik olmayan fakîrlere yâĥûd kifâyet miqdârı rızkı olmayan fakîrlere dinür. Müfredi, mim’in kesriyle ve fetħiyle miskîndir (melâle) şehâbe vezninde qalbe ‘ ârız olan muvaħħiş ħâtıra sebebiyle taşalanmaq ma‘ nâsınadır ve bir nesneden uşanmaq ma‘ nâsınadır (mell) mim’iñ fetħi ve lâm’iñ teşdîdiyle ve (melûl) şabûr vezninde marazdan yâĥûd ġam ve taşadan muztarib ve bî-qarâr olmağla beri öte dönüb çabalamaq ma‘ nâsına ta‘ allül vezninde temellül ve melânetlü uşanķin kimseye dinür.

1000-Dinür unut *nisyân* unudıcı *nâsî*

Me'âl gaflet imiş *zuhl* anıñ gibi de *zuhûl*

(nisyân) ‘ışyân vezninde nesý ü nisâye vü nisâve nunların kesriyle nisve hıvta vezninde ğafletden yâhûd kuvvet-i hâfızanıñ za‘ findan nâşî bir nesneyi sehv edüb unutmak ma‘ nâsınadır ki hıfz mukâbilidir. Farsî’de ferâmûş u ferâmûş-kerden ü ferâ-mûşîden dinilür. (nâşî) kâsî vezninde unudıcı kimseye dinür ve bu nisyân mâ-cebli-i ‘aleyhi’l-insân olmağla kâffe-i evlâdını âdeme mevrûs peder-i emced ve evveli’n-nâs maķâlesiyle mü’eyyidedir ve kuvvet-i hâfıza za‘ îf olmağla unutmak ve keşîrû’l-nisyân kimseye ğanî vezninde nesî ve sikrân vezninde nisyân dinür (zuhûl) duhûl vezninde şey’-i âher ile meşğûlîyet sebebiyle ğaflet edüb bir nesneyi unutmak ma‘ nâsınadır yâhûd bir nesneyi kaşden unutmış gibi gösterüb terk eylemek ma‘ nâsınadır. Ğaflet kılllet-i taħaffuzdan nâşî sehv ve terk eylemek ma‘ nâsına ‘Arabî’dir. Şüyû‘ına mebnî terceme-i muvaķķi‘nde irâd olındı

1001-Nisâdan eylemeyüb bu cihâna hiç rağbet

Hulûsile müteveccih olan *Hüdâ*’ya *betûl*

(betûl) şabûr vezninde şol hâtûna dinür ki ricâl kısmından bi’l-küllîyye a‘ râz edüb aşlâ anlara dâ’ir hâceti ve mürâca‘ atı olmamağla nikâh u tervîceden zehâdet ve kemâl-i ihlâşla **Cenab-ı Hakk’a** teveccüh (227) ve ‘ibâdet eylemiş ola. **Meryemü’l-‘Azra**’ radiyallahü ‘anhâ gibi bi’l-küllîyye mâsivâdan inkıtâ‘ vu inbitâl ve şıdķ u hulûşla dergâh-ı **Zü’l-Celâl**’e teveccüh ve iķbâl ve fazl ve dîn ve hisb cihetleriyle ta’ife-i zenân ve kâffe-i nisvândan tebettül ve infişâl üzre olan **Fâtımatü’z-Zehrâ** radiyallahü ‘anhâ hâzretleriniñ laķab-ı hâslarıdır.

1002- ‘*Azeb* di ergene tül ‘avrat oldu *ermele* hem

Te’ehhül etmedir *iķşân* u *izdivâc* u *uhûl*

(‘azeb) ‘areb vezninde ve mi‘ zâbe, mirşâde ve ‘azîb, ğarîb vezninde zevcesi olmayan kimseye dinür ki ergen ü bekâr ta‘ bîr olınur ve ergenlik hâletine cer‘a vezninde ‘azbe zammetinle ‘uzûbe dinilir ve bu ‘azeb müzekker ve mü’enneşe itlâķ olınur ve mü’enneşinde hâ ile ‘azebe de dinür (ermele) ernebe vezninde ya vefât ya tâlâķ

sebebiyle zevcinden müfârekât etmiş olan ʔul ʕ avrat dinür. Müzekkeri aḥmer vezninde ermeldir. Cemʕleri erâmil ve erâmile gelür (iḥşân) iḥşân vezninde teʔhil ü tezvîc eylemek maʕ nâsınadır ki evlenmek dinür (izdivâc) izdiyâd vezninde tezvîc maʕ nâsınadır (uhûl) duḥûl vezninde ehil tedârik etmek yaʕni zevce almak ve kavm u ʕ aşîret ve aḥbâb edinmege dinür ve teʔhil eden kimseye muḥaşşan u mütezevvîc ü müteʔehhil itlâk olunur.

1003-Nisâda mevḍıʕ-i maʕ hûd *sirr* u *ḥırr* olmuş

Ricâlde olanı *eyr* ü ʕ *acred* ü *ḡurmûl*

(sirr) sinʔiñ kesri ve raʔniñ teşdîdiyle nisvânıñ ferecesine dinür. Bu ricâliñ âlet-i tenâsülüne dinür ve cimâʕa dinür. Derûnda ketm ü ihfâ olunan râze dinür. (ḥırr) sîrr vezninde ve *ḥırrh* kelimesinden muḥaffef olarak raʔniñ taḥfifiyle ḥırr ʕ avratıñ maḥall-ı kaza-yı şehvet olan ʕ uzvına dinür. Kaʕb u zerneb ü meşraḥ gibi baʕz-ı mürâdifleri zâ kâfiyesinde geçdi. (eyr) ḡayr vezninde (ve ʕ *acred*) caʕfer vezninde (ve ḡurmûl) ʕ uşfûr vezninde ricâlde zekeri müstehci olan ʕ uzv-ı maʕ hûda dinür. Ḳaḍîb ü zübb ü zübbzeb ü ʕ ucâred gibi Farsîʔde kîr dinür.

1004-Vücûda gelmek imiş yoḡiken meʔâl-i *ḥudûs*

Daḡi ḳadîm demek oldu ʕ *udmul* ü ʕ *udmûl*

(ḥudûs) ḥuşûl vezninde ḳadim muḳâbilidir ki bir nesne muḳaddem yoḡiken şoñradan vücûda gelüb peydâ olmak maʕ nâsınadır. (ʕ *udmul*) ʕ aynʔiñ ve mimʔin zammıyla ḳunfuḡ vezninde (ʕ *udmûl*) ʕ uşfûr vezninde pîr-i sâl-ḥûrde-i ḳadîm ü ʕ atîḳ muʕ ammer kimseye dinür ki nûḥî taʕbîr olunur ve iri ḳadîm ağaca ve ḳoca kelere dinür.

1005-O ʕ afv ediciniñ oldu ümîd-i ʕ afvı bize

Huveʔl-ʕ afuvvu lenâ kâne ʕ afvuhûʔl-meʔmûl

Mışrâʕ-i evvel şânîniñ tercemesidir. (hû) zamîri o maʕ nâsına mübtedâdır. (ʕ *afüvv*) ḳıḥa-ı şerʕiyye geçtiği üzre esmâʔ-yi ḥüsnadan olarak mübtedânıñ haberidir. (kân) fiʕl-i nâḳışdır. (ʕ *afv*) ʕ aynıñ fetḥi ve fânıñ sükümiyle müsîʔniñ cürm ü isâʔetini maḥv maʕ nâsına kâneʔniñ ism-i merfûʕı ve ḡâʔib zamîrine muzâfdır. (meʔmûl) mesʔûl vezninde mütevaḳḳıʕ ve mercû maʕ nâsına kân lafzınıñ haber-i manşûbıdır. (lenâ)

bizimçün ve bize ma' nâsına olarak me'mûlîñ mef' ûl-ün bih ğayr-i şarîhidir. Terceme-
de vâki' ba' z-ı musâmağa mağzûr ve me'âl-i ma' lûmdir.

1006-Tecâvüz eyleme haddi naşîhat eyle kabûl

Cihânda tâ olasin hüsn-i halle mağbûl

(ya' nî) aqvâl ve ef' âliñde ve cemî' -i aḫvaliñde tarîkat-ı zemîme ifrât ve tefrîte gitme
ve hudûd-ı şer' iyye ve âdât-ı 'örfiyyeyi mütecâviz etme ve seni muşâlaḫdârına irşâd
ve delâlet ü şeh-râh-ı ḫayr u menâfi' e sevk ve hidâyet edenleriñ naşîhat ve ögütlerini
kabûl eyle tâ ki 'âlemde hüsn-i hâl ve pesendîde ḫişâl ile mağbûl ve muntazamu'l-
aḫvâl olasin dimek olur.

(228)-NAZMUNÂ'L-MÛCEZ MÂ KALLE VE DELL

Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fa' lün

(nazmunâ) nazm-ı bi-ma' nî'l-manzûm ve mütekellim zamîrine izâfetle mübtedâdır.
(mûcez) muḫtaşar ma' nasına nazmîñ şıfatıdır. Mâ mevşûledir. (kall) kaf'îñ fethi ve
lâm'îñ teşdîdiyle ve feth üzere binâsiyle az oldu ma' nâsına bâb-ı şânîden mâzîdir.
Taḫtında müstetir fâ' il zamîri mevşûle raci' dir. Cümlesi mâ'nîñ şılasıdır ve mevşûl
şılasıyla mübtedânîñ haberidir. (dell) kall vezninde bâb-ı evvelden mazîdir. Delâlet
etdi ma' nâsınadır. Fa' ili olan hû zamîri yine mevşûle raci' dir. Cümlesi kall cümlesi
üzerine ma' tûfdır. (mefhûm-ı 'ünvân) bizim şu muḫtaşar manzumemiz şol bir
manzûmedir ki îcâz ve ihtisâr ile bile lûğât-ı kesîreniñ ma' nâsına delâlet etmesiyle
(ḫayrû'l-keîâm mâ kalle ve dell) mazmûnına mâ-şadaḫdır dimek olur..

1007-Şaşı gözlüye dinirmiş *aḫvel*

Întikâl eyleme de oldu *ḫivel*

(aḫvel) aḫmer vezninde ḫivel, kitef vezninde gözi şaşı vu yaylak âdeme dinür. Şaşı
gözlü ḫâtûna ḫavlâ' dinür ḫamrâ' vezninde maşdarın da fetḫateynle ḫavel ve iḫmirâr
vezninde iḫvilâl dinür ki şaşı olmak ma' nâsına Farsî'de şaşı kimseye şeḫlâ vü
keç-çeşm ü keç-bîn dinür (ḫivel) 'ineb vezninde (ve ḫavîl) ḫavîl vezninde isimlerdir.
Taḫavvül ü zeval ve bir maḫallden maḫall-i âḫire intikâl ma' nâsına ve minh ḫavle
te' âlâ * Lâ-yebgûn 'anḫâ ḫavlâ*

1008-Kıřacıķ boylıya dinmiş *hanbel*

Hem uzun boylu olandır *hercel*

(hanbel) ca' fer vezninde řařrũ'l-kâmet bodur kimseye dinũr ve bũyũk şarınlu şişman adama dinũr ve elbiseden kũrke yâhũd eski kũrke yâhũd eski şaffe ve şizmeye dinũr. (câ-i hanbel ve 'aleyh hanbel) şavlinde ma' ânî-yi mezkũre muştemeldir. (hevcel) hanbel vezninde dâ'imâ tiz tiz řâlaķ řâlaķ yũrimek mu'tâdı olan uzun boylu aşmak kimseye dinũr ve uzun giceye leyl-i şavil ma'nâsına ammâ muřlaķâ uzun boylu kimseye şurcul dinũr çunfuz vezninde. şurâcil dinũr 'uşârid vezninde. Hurcũl dinũr 'uřfũr vezninde. Cem' i herâcil gelũr erâmil gibi.

1009-Pek řadĩme *ezelĩ* di hem *ezel*

Lem-yezel œyle dimek ke'l-evvel

(ezelĩ) ebedĩ vezninde ezele mensũb olarak şadim ma'nâsındır. (ezel) ezel vezninde şadim ma'nâsındır ki şey'in evvel ve ibtidâsı olmamaķdan ya'ni vũcũdĩn câhib-i mâzĩde mu'teber ezmine-i muşaddere-i ğayr-ı mũtenâhiyyede devâm ũ istimrârandan 'ibâretdir. Niteki ebed ve ebedĩ câhib-i mũstaķbelde istimrârandan 'ibâretdir. (lem-yezel) lem yeked vezninde bu da evvelki gibi ya'ni ânifen mezbũr ve mezkũr olan ezeli ve ezel lafızları gibi şadim olan şey'e iřlâķ olunur.

1010-İşlediginden aña şorılmaz

Ya'ni *lâ yus'elu 'ammâ yef'al*

(lâ yus'elu) bâb-ı şâleşeden fi'l-i muzâri' nefi mũstaķbel meçhũldır. Su'âl olunmaz ve şorılmaz ma'nâsına ('ammâ) řurũf-ı cârreden 'an ile mâ-i mevřũleden mũrekkeb olarak 'anu'ř-şey' ma'nâsına (yef'al) bâb-ı şâleşeden fi'l-i muzâri' dir. İşler ma'nâsına **Ĥudâ**-yı lem-yezel şazretlerine ef'âllinden su'âl ve i'tirâz mũmkın ve mutaşavver degildir.

1011-**Âl** evlâd u ‘ıyâle dinmiş

Oldu **huddâm** gürûhu da **havel**

(âl) hâl vezninde kişinin evlâd u ‘ıyâl ve etbâ‘ vu aḥbâbına dinür. Aşlı ehl idi. Hâ hemzeye ibdal oldıktan sonra hemzenîn tevâlîsi şakıl olmağla hemze-i şâniye elife kalb olunub âl oldu. Taşğîrinde evîl dinür ve aşlına redd ile ehîl daḥi dinür (havel) fetḥateynle bir kimseye **Mün‘im-i Hakkî** ḥazretleriniñ in‘âm u iḥsan eylediği kûl u câriyye vü ḥadem ü ḥaşem maḳûlesine dinür. Müfred ve cem‘e ve (229) müzekkere ve mü‘enneşe itlâk olunur.

1012-**Hill bill** oldu ḥelâl ile **mubâḥ**

Dindi mebzûl u mubâḥa **muscel**

(hill) ḥa‘nıñ kesri ve lâm‘ıñ teşdîdiyle ḥarâm muḳâbildir ki ḥelâl olan şey‘e dinür ve ḥürmet muḳabili maşdar olur. Ḥelâl olmaḳ ma‘nâsına. (bill) ḥill vezninde tenâvül ü isti‘mâli ca‘iz ü murahḥaş olan mubâḥa dinilür. Yaḳâl hû ḥill ü bill ey ḥelâl ve mubâḥ. Yâḥûd beynlerine vâv tavassuḫ etmeyerek ittibâ‘ tarîḳiyle ḥill bill dinür. Nun kâfiyesiniñ kıṭ‘a-ı şâlisinde emşâl-ı keşiresi ve şerâ‘itî geleceğdir. (muscel) muşḥaf vezninde herkese mubâḥ ve mebzûl olan şey‘e dinür ve müsebbeb şalıverilmiş nesneye itlâk olunur. Mürsel ve muṭlâḳ gibi.

1013-**Sellu seyf** oldu şıyırmaḳ kılıcı

Kılıcıñ keskini olmuş **miḥşâl**

(sell) sin‘ıñ fetḫi ve lâm‘ıñ teşdîdiyle bir nesneyi rıfḳ u sühûletle âḥer nesneden çeküb çıkarmaḳ ma‘nâsınadır ki şıyırmaḳ ta‘bîr olunur. (seyf) ḥayf vezninde esliḥadan kılıca dinür. Sellü‘-s-seyf izâfetle kılıcı ğımdan ya‘nî kınından şıyırub çıkârmaḳ ma‘nâsınadır. İḥtirâṭ u intizâ‘ vu idlâḳ gibi. (miḥşâl) şad-ı mühmele ile minber vezninde keskin kılıca dinür. Vezn-i mezbûr üzre maḳşal ve maḫzem ve mehzem ve şârim gibi.

1014-Her azıtıcı muzır öldürülür

Küllü mûzin ve mızırın yuktel

Mısrâ‘-1 evvel şânîniñ ‘alâ vechü’t-tertib tercemesidir (küll) kaf’iñ zammı ve lâm’iñ teşdîdiyle elif kâfiyesiniñ ahir kıt‘asında şerh ve beyân olındığı üzre elfâz-1 ‘umûmdandır. Elsinede her ve hep ve hepsi ve cümlesi lafızlarıyla ta‘bîr olunur ve küll ma-ba‘dına muzâf-1 mübtedâdır. (mûzin) îzâ‘dan ism-i fâ‘ildir. Cefâkâr ve ezitici ma‘nâsına aşlı mü‘zî idi. Qâz kelimesi gibi i‘lâl olunmağla yâ’sı hâz olınub tenvin ma-kâbilinde virildi. (mızır) ızrârdan ism-i fâ‘il olarak zarar ve ziyân edici ma‘nâsına mü‘zî üzerine ma‘tûfdır (yuktel) bâb-1 evvelden Mısrâ‘-1 meçhûl olarak öldürülür ma‘nâsınadır ve tahtında müstetir hû zamîri fi‘liñ nâ‘ib fâ‘ili ve cümlesi mübtedâniñ haberidir. Me‘âl-1 kelâm her bir eziyyetkâr ve şâhib-i ızrâr katl ü i‘dâma lâyıq u sezâvârdır dimekdir.

1015-Oldu pek kôrqucu kimse **ecfil**

Qorqağa dindi cebân-veş zümel

(ecfil) ehlîl vezninde ve cebân, şehâb vezninde cebbân, şeddad vezninde, cebîn emîr vezninde ve (zümmel) sükker vezninde ve zümel, şured_vezninde ve zümmâl, rümmâl vezninde zümmâle, rümmâle vezninde ve zemîl, zebîl ve zemîle, cehîne vezninde bîm ü nâk ü havf u hirâs ile muţtaşif tavşan yürekli uğursuz kôrkağ kimseye dinür.

1016-Şağrılı ‘avrata görseñ di **şikâl**

Dağı me’kem gibi de sağı kefel

(şikâl) sihab vezninde şağrısı büyük yancıklı hâtûna dinür. Ağır tabî‘atlı temkinlü ‘avrata dinür (me’kem) mağ‘ad ve meclis vezinlerinde ve hâ‘ ile me’keme ve (kefel) fetḥateynle hayvânda şağrı ve insânda oturma yeri ve kıç u evce vü yancığ ta‘bîr olınan mevzu‘a dinür. Cem‘i ekfâl. Farsî’de serûn u serîn dinür.

1017-Şâme dinmiş beñe de **hâl** gibi

Beñleri çok olan adam ahyel

(şâme) hâme vezninde sâ‘ir ‘azanıñ levnine muğâyir câ-be-câ bedende bulunan nişâna vu noqtaya dinür ki lisânımızda beñ ve benek dinür. Cem‘i şâm ve şâmât gelür. (hâl) hâl

vezninde ‘ Arabî’de ve Farsî’de beñ didigimiz dâneye vü noqtaya dinür ki rûy-ı rengîn-ı hûbânda ve gerden-i kâfûr-ı maḥbûbânda vuḳû‘ı (230) memdûḥ-ı şâ‘irân ve şâbırsuz â‘şıkân oldığı şâ‘irin işbu.

1018-Dâne-i ḥâline baḳ cennet-i ruḥsârında

Nice şabır eylesün **İlahî** seversin âdem

Beyitinde nümâyândır. (aḥyel) aḥmer vezninde ve muḥîl, mucîb vezninde ve maḥyûl vücûdu çok beñlü adama dinür. Mü’ennesi ḥaylâ’dır. Ḥamrâ’ vezninde.

1019-Keçidir ‘anz daḥi **cefr** oḡlaḳ

Ḳoyuna **şât** dinür ḳuzu **ḥamel**

(‘anz) kenz vezninde mevâşî-yi envâ‘ından keçiniñ dişisine dinür. Ammâ ma‘z u mâḡiz ü mu‘îz ü keçiniñ erkeğine ve dişisine ıtlâḳ olunur. (cefr) cim’iñ fetḫiyle ḥafr vezninde büyüyüb memeden kesilmekle otmaḡa i‘tiyâd eden yâḥûd dört aylıḡa bâliḡ olan veled-i ma‘za ya‘ni oḡlaḡâ dinür müfredidir. Mü’ennesine cefre dinür. (şât) ḥâl vezninde ḳoyuna dinür, müfredidir. Müzekkerine ve mü’ennesine ıtlâḳ olunur. ‘Alâ ḳavl ḳoyuna vü keçiyeye ve ḥımâr-ı vahşiyeye şâmildir. Cem‘i hemze ile şâ’ gelür ve şiyâḥ gelür.(ḥamel) cemel vezninde ḳuzuya ve ḳokluya dinür. Cem‘i ḥamlân gelür.

1020-Pireye dindi **ḫâmir** u **bürgûş**

Kehleniñ adı da olmış **ḳummel**

(ḫâmir) â‘mir vezninde pire didikleri siyâḥ ḥurde-mûzîye dinür ve mübâlaḡa ile ḫâmir bin ḫâmir daḥi dinür ve çeḡirge emşâli şıcrayıcı nesnelere dinür (bürgûş) ‘uşfûr vezninde bu da pireye dinür. Cem‘i berâḡiş gelür, ‘uşâfir vezninde. Aşıl manzûmede pireye dinmiş berâḡiş daḥi vaḳi‘ olmuştır. Lakin cem‘, müfredle tefsîr olunmaḡ müsamahasını def‘a ve fâ‘ideyi teksîr ayruca muḥarrer ta‘bîr olındı ve pireye, ḳuzze de dinür. Ḳaf’iñ zammı ve zal’iñ teşdîdiyle cem‘i ḳuzzân gelür. Ḳaf’iñ kesriyle Farsî’de keyk ü şekr dirler. (ḳummel) ḳaf’iñ zammı ve mim’iñ teşdîdiyle dummel vezninde bit ve kehle ta‘bîr olunan aḳ yavaş mü’zîye dinür ve ḥurde ḳarıncaya ve ḳanatsız çeḡirgeye ve keneye beñzer bir nev‘i böcege dinür. Ekinlere müstevlî olub henüz taze iken

dâneleri şavurub maḥv eden kehleye neml vezninde ẓaml ve temre vezninde fer‘e ve ḥaṣbe vezninde ḥameke ,zebrec vezninde ḥanbec dinür. Farsî’de süpüş ü üspüş dinür.

1021-Olmuş *icẓâl* sevindirmek hem

Daḥi şâd olmağa ki dindi *cezēl*

(icẓâl) hemzeniñ kesriyle bir kimseyi mesrûr u şâdân edüb sevindirmek dinür. İbhâc u ifrâḥ u iz‘âl gibi (cezēl) feraḥ vezninde mürâdifidir ki şâd ve ḥurrem olub sevinmek ma‘nâsı-nadır. İctizâl gibi.

1022-Hezeyân söylemek olmuş *aḥṭal*

Ḳavl-i fâsid dime mefhûmu *ḥaṭal*

(aḥṭâl) hemzeniñ kesriyle ozanlık u yegşâklık eylemek ve bî-hûde hezeyân olarak çok kelâm-ı fâsid söylemek dinür. (ḥaṭal) ḥamal vezninde fâsid ü râbıtasız kelâm-ı keşîre dinür. Kemâ merr fi şerḥ-i ‘ünvân kıṭ‘atı’ş-şad.

1023-İḥtiyâl etmeye dinmiş *ḥîle*

Daḥi pek ḥîle edici *aḥyel*

(İḥtiyâl) iḥtimâl vezninde bir kimseye mekr ü ḥîle vü ḥud‘a vü desîse ile taḡrîr edüb aldatmak ma‘nâsınadır (aḥyel) efdâl vezninde nâsa çok kayd u fend ü âl edici ḥîlekar ü dübâreci dessâs kimseye dinür.

1024-Di utandırmağa *taḥcîl iḥcâl*

Hem utanmak dime de oldu *ḥacel*

(taḥcîl) taḥmîl vezninde ve (iḥcâl) ikbâl vezninde bir kimseyi ḥacîl ü şermsâr kılub utandırmaḡ ma‘nâsınadır (ḥacel) fetḥateynle utanmak u mebhût u müteḥayyir olmak ma‘nâsınadır. Ḥafr u istiḥyâ’ vü iḥtişâm daḥî dinür.

1025-Muḥtaşar sözle kifâyetlendik (231)

İktefeynâ bi maḡâlin mücmel

Mıṣrâ‘ı- evvel şânîniñ tercemesidir. (İktefeynâ) ifti‘al bâbına maẓî mütekellim maa‘l-ğayr olarak biz kifâyetlendik ve ḡani‘ vü müstaḡnî oldıḡ ma‘nâsınadır. Mütekellim zâmiri fi‘liñ fâ‘ilidir. (bi-maḡâl) da bâ-ı cârre fi‘le müte‘allikadır. Maḡâl, merâm veznin-

de kavlı kelâm ma'nasına maşdar mimi ve fi'lin mef'ûl-ün bih gayr-ı şarihidir. (mücmel) mühmel vezninde mufaşşal mukâbili olarak mücez ü muhtaşar ma'nâsına ma'kâlîñ şifa'dır. Me'âl-ı kelâm ganî ani'l-ma'kâl olmağla iktifâ olındı.

1025-Yeri düşdükçe *maḥal-gûy* olagör

Söze atılma şaḳın nâ-be-maḥal

(maḥal-gûy) emel cûy vezninde vaşf terkîbidir. Lâyıkıyla tekellüm edici yerinde söyleyici ma'nâsına dinür. (nâ-be-maḥal) Farsî'de edât-ı nefî olan nâ ile ve feth-i bâ ile lâyıqsız ve münâsebitsiz ma'nâsına müsta'meldir. Şâ'iriñ:

Baḥşîş-i nâ-be-maḥal cûddan olmaz ma'dûd

Sıfır ma'kûs ile artar mı hesâb-ı raḳamîñ

beytinde oldığı gibi me'âl-i beyt maḥâfil ü mecâlisde herze vekîl-i kâ'inât olub zebânıñı vaḳf-ı hezeyân ve terhât ile belki kelâmıñ dürr-i 'Aden meşâbesinde ise daḫi çok söyleme. Ammâ ḥesabü'l-iktizâ' câ-be-câ lâyııkıyla edâ'-ı merâma mübâderet ve bilâ-münasebet âheriñ ağzından kelâmını alub dirderyâtdan mücânebet ile diyü naşîhatdır.

FEŞKURÛ Nİ' METE RABBİN Bİ-GADÂTİN VE AŞİL

Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fa' lün

Fâ-i istînâfiyye eşkerû emr-i muḥâtab cem'-i müzekkerdir. **Mün'im'in** in'âmını nâsa neşr ü i'lân ve muḳâbilinde **Mün'im'e** cevâriḫ ve lisân ve cenân ile ḫizmet ve medḫ ü şenâ ve ta'zîm ü iḫtirâm eylemek dimekdir. (ni'met) 'aḫiyye vü iḫsân ma'nâsına şükrün mef'ûlidir. **(Rabb) Cenab-ı Perverd-gâr'in** esmâ'sından olarak ni'metin muzâfun-ileyhidir. Tenvîni ta'zîm içündür. Yâḫûd muzâfun-ileyhden 'avz olarak ni'mete Rabbiküm taḳdîrindedir. (bi-gadât) da yâ-yı cârre fi ma'nâsına zariyyedir. Ğadât, ḫasât vezninde evvel-i nehâre dinür. Ğarfe vezninde ğadve ve bekre gibi ve şükrün zarfıdır. (aşîl) emir vezninde âḫir-i nehâra ya'nî ikinci ile aḫşâm aralığına dinür. 'Işâ gibi ğadât üzre ma'tûfdır. Evvel-i nehârdan 'ibâret olan ğadât âḫir-i leyle mücâvir ve âḫir-i nehârdan 'ibâret olan aşîl evvel-i leyle velî etmekle murâd istî'âb-ı evkatdır. Tarafeyniñ taḫşîş-i bi'z-zıkr olunması şeref ve fazîletlerine mebnîdir. Mefhûm-ı 'üvân ganî 'ani'l-beyândır.

1026-Bir konak yer demekdir **merhale** hem göçde **rahîl**.

Dağı göndermede **irhâlveş** olmuş **terhîl**

(merhale) meşgale vezninde misâfiriñ bir gün miqdarı zamânda kaç etdiği mesâfeye dinür ki bir konak yer ta' bîr olunur. Cem' i mesâcid vezninde merâhil gelir. (rahîl) emir vezninde ve irtihâl, intikâl vezninde ve rahle, râ'nıñ kesri ve zammıyla ve rahl, nahl vezninde bir menzilden menzil-i âhere intikâl edüb göçme ma' nâsınadır. Terhîl ü tah-vil ü tenkil gibi. (irhâl) hemzenin kesriyle ve (terhîl) tahmîl vezninde göçermek ve göndermek ma' nâsınadır.

1027-Etmedir âdemi mensûb-ı dâlâlet **tağlîl**

Dindi pek azmış olan şahş-ı habîse **dalîl**

(tağlîl) tarhîl vezninde bir kimseye dâlâlet ve azgınlığa nisbet etmek ya' nî dâll ve gümrâhdır demek ma' nasına ve bir kimseyi gâvî ve tâgî kılub azdırmak ve yoldan çıkarub idlâl etmek ma' nasınadır. (dalîl) sakîn vezninde ziyâde bağı vü tuğyân u gavâyat ve ' isyân şahibi keşîrû'l-dallâl olan gümrâha dinilür.

1028-Pek leâfetli olan hüsn-i kelâm oldu **retel**

Vazîh u rûşen okumak dağı olmuş **tertil**

(retel) cebel vezninde ve ketef vezninde salâsetlü vü latîf ü muntazam u münâsib olarak tekellüm olınan (232) kelâma dinür. Sağ kıt' asınıñ ' ünvanı şerhinde geçdiği gibi. (tertil) terhîl vezninde kelâmı yerlü yerinde nizâm-ı hüsn ve tertîb-ı müstâhsen üzre edâ' eylemek ma' nâsınadır ve **Kur'ân-ı** ' azîmü'ş-şanı vâzîh u rûşen ve te'ennî vü te'emmül ederek âheste âheste ri' âyet okumağa dinür.

1029-**Selsebîl** ü dağı **kevşer** ile **tesnîm** olmuş

Cennet ırmaqları aqıntılı mevdı' da **mesîl**

(Selsebîl) zencebîl vezninde lezîz ü latîf, hazmı âsân hoş-güvâr şuya dinür ve cennetde bir ırmağın ismidir. (kevşer) cevhez vezninde ırmağa dinür. Nehir ma' nâsına ve cennetde bir ırmağın ismidir ki cem' i enhâr . Cinân andan münferic ü münşa' ib olur. (tesnîm) tesîm vezninde cennetde bir şuyın ismidir ki cennetîn köşkleri ve sarâyaları gurfeleri

üzerinden ceryân ve her birerlerine mürûr ile güzerân eder. (mesîl) meblî vezninde suyuñ aqtığı yere ve dereye dinür.

1030-**Fazl** ma' nâsnadır **nebl** ü **nebâlet** çünkim

Çadr-i vâlâ ile memdûh olana dindi **neblî**

(nebl) nun'îñ fethiyle neml vezninde ve zammıyla kûfl vezninde zekâ' vu fitnat ve şeref ü meziyyet ve haseb cihetiyle fazl u rüçhân u â' lâ çadr olmaçdan ' ibâretdir. (nebâle) şehâbe vezninde bir kimseye nebl sıfatıyla mutaşşaf olmaç ya' nî fazl u şeref ile refi' ü'l-çadr olamaçça dinür. (neblî) emir vezninde şerîf ü hasîb ü ' âlî-şân kimseye dinür.

1031-**Nutf**e kim mâye-i tevlîd-i **sülâle** dinmiş

Baba **nâcil** veled **necl** di mânend-i **selîl**

(sülâle) hülâsa vezninde insânîñ vesâ'ir hayvânîñ vücûdınıñ ve velâdetiniñ mâyesi ve aşıl maddesi olan nutfeye ve menîye dinür. Ğurfe vezninde nutfeye daçi ' Arabî'dir. Menî gibi şüyü' na binâ' terceme mevki' inde îrâd olındı. (nâcil) vâlid vezninde ve mürâdifidir ki baba dinür. Türkî'de ata da dinür. Farsî'de peder dinür. (necl) naçl vezninde veled dinür. Pedere dinmekle zıdd olur. (selîl) emîr vezninde veled gibi oçula dinür. Farsî'de ferzend dinür.

1032-Çulleci oldu **muçallil** ki me'âli ma' lûm

Zevce mefhûmu **çalîle** çocaya dindi **çalîl**

(muçallil) muçallid vezninde çalak-ı şelâse ile muçallâçça olan çâtûna yine boşamaç şartıyla tezevvüc eden kimseye dinür. Me'âli zevce evvela nikâhîñ çelâl olmaçlığı yâçûd muçallil ile muçallileden her biriniñ müsteçaklıçın olmaçlığıdır ve şûret-i mezbûre üzre olan tezevvüce hâ'nîñ kesri ve lâm'îñ teşdîdiyle çille dinür. Zevce evvela nikâhîñ çilline mu'dî olduçün ' avâm taçrif edüb çâ'nîñ zammıyla çulle dirler. (çalîle) sefine vezninde bir adamîñ çâtûnına ve zevcesine dinür. (çalîl) emîr vezninde ' avratîñ zevcine dinür ve fi' l ya' nî fâ' il taçavvur ile zevceye dinür.

1033-Güzele *revh hüsn* dindi güzellige de *kasâm*

Oldı nazlanma *tasahhub* dağı öyle *ta'vîl*

(revh) râ'niñ fethi ve vav'niñ süķûniyla güzel nesneye dinür ve râhat u âsâyiş u rahmet ma'nâlarıdır. (hüsn) fethateynle ve hâsin, şâhib vezninde ve hüseyîn, emîr vezninde, husân, ğurâb vezninde, hasân, zamân vezninde güzel nesneye dinür. (kasâm) sehâb vezninde hüsn ü cemâl ma'nâsıdır ki güzellige dinür. (tasahhub) tekellüf vezninde ve (ta'vîl) taḥvîl vezninde nâz u şîve eylemek ma'nâsıdır. Ba'z-ı mürâdifleri lâm kâfiyesiniñ kıt'a-ı evvelisinde geçdi.

1034-Zînete *zibric* ü *nîka* dinilür ya'nî bezek

Hem bezenmek de *taḥallî* dağı öyle *tesvîl*

(zibric) zâ'niñ kesri ve bâ'niñ süķûnı ve râ'niñ kesriyle zînet ü ârâyişe dinür. Gerek naķş u veşîle ve gerek altun ve gümüş vesâ'ir cevâhir ile olsun zibric altuna da dinür. (nîka) nun'niñ kesriyle elbise-yi nefise giymekle hâşıl olan zînete dinür ve muḥlak zîb u zînet ma'nâsına da müsta'meldir. (233) Farsî'de ârâyiş ve (pîrâye) ve permûn, Türkî'de bezek dinür. Zînet dağı 'Arabî'dir. Lisanımızda şöhretine binâ-i terceme mevķi'nde îrâd olındı. (taḥallî) tecellî vezninde ârâyiş edüb bezenmek ma'nâsıdır. Tezeyyün ü teşevvüf gibi. (tesvîl) tezyîn vezninde mürâdifidir ki bir nesneyi müzeyyen bezenmek ve zînet virmeĝe dinür. Taḥliye ve tezvîķ gibi bir nesneyi müzeyyen ve güzel göstermek ma'nâsıdır ve tesvîl, nefsiñ ve şeytânıñ iĝvâsına da dinür. Kâbîhi şüret-i hüsnede irâ' etdiĝiçün nüşhalarda hem bezenmekde taḥallî dağı öyle tesvîl vukû'ı semt-i sedâddan bîrûn olmaĝla taĝyîr olındı.

1035-*Zâmile* şol deve kim yolcu metâ'ın götürür

Râķibiñ ardına binmiş olana dindi *zemîl*

(zâmile) ḥâmile vezninde yolda yatılmayub faķat yük yüklenür olan deveye ve bâr-gire ve kâtıra ve ḥımâra ıtlâķ olınur ki ḥamûle gibi yük ḥayvânıdır. Nâzımıñ deveye taḥşîşî eşheriyle iķtifâ' kabîlindedir. Binit dâbbesine râḥle vü merkeb ü merkûb dinilir.(zemîl) redîf vezninde ve mürâdifidir ki dâbbe üzre bir kimseniñ ardına binen adama dinür ve yükün ardına binen kimseye ve maḥfe de bir adama 'adîl olan kimseye ve yolda

yoldaşınıñ dâbbesine yük yükletmek ve ba' zân binmek ve bindirmek huşuşlarda yâr ve yâver olan adama dinür. Ammâ refik hemân yoldaşa dinür.

1036-*Zebil-i serkîn* gibi fışkıya dinürmüş ammâ

Dindi *zenbîle* de *zibil* ü o ma' nâda *zebîl*

(Zebil) zâ'nıñ kesri ve bâ'nıñ sükûnıyla ve (zebîl) emîr vezninde ve (serkîn) sercîn ve 'ifrît vezninde fışkıya ve gübreye dinür. (zibil) sikkîn vezninde ve (zebîl) emîr vezninde zenbîle dinür ki hurmâ yaprağından ördükleri vi' â'dır. (Zenbîl) zâ'nıñ kesriyle kındîl vezninde ve fethiyle mendîl vezninde 'Arabî'dir ve Türkî'de daği böyle müsta' meldir.

1037-Şükr ile biz aza kâyil oluruz ihsândan

Naħnu narđâ mine'l-ihsâni şekûran bi kâlîl

Mısrâ'-ı evvel şânîniñ tercemesidir. (naħnu) biz ma' nâsına diyü elif kâfiyesiniñ âhir kıt'asında geçdi ve burada mübtedâdır. (narđâ) bâb-ı râbi' den müzâri' mütekellim ma' a'l-ğayrdır. Râzî vü hoşnûd u kâ'il ü kâni' olurız dimekdir. Tahtında müstetir fâ' il zamîriyle cümlesi mübtedânıñ haberidir. (mine'l-ihsân) da min cârre miğdar kevine müte'allıqadır. (ihsân) hemzeniñ kesriyle eyülik eylemege dinür ve virgîye ve 'aıyyeye ıtlâk olunır. Câr-ı maa'l-mecrûr zarf-ı mustakarr olarak mu'aħħar kâlîliñ sıfatıdır. (şekûrân) narđâ fi' liniñ fâ' ilinden hâl olmak üzere mensûbdır ve narđâ ma' nâsı râ kâfiyesiniñ ol kıt'asının evvelinde beyân olındı. (bi-kâlîl) de bâ-ı cârre narđâ fi' line müte'allıqadır. (kâlîl) keşir muqâbili olarak az ma' nâsına fi' liñ mef' ul-ün bih ğayr-i şarîhi'dir. Haqq-ı terkîb naħnu narđâ bi-şey'-i kâlîl mine'l-ihsâni şekûrandır. Tağdîm ve te'ħir muqtezâ-yı nazımdır. Me'âl-i ma' lûmdır.

1038- 'İlme ğamd eyle ki Vehbî İlahî o kerem

Ne ğadar 'âlim iseñ câhili etme taħcîl

Ya' nî **Cenâb-ı Feyyâz'** iñ saña i' tâ vü ihsân etdiği 'ilm ve kemâl muqâbilinde ğamd u senâ ile zîrâ o fazl u kerem kısmet-i ezeliyyede herkese muğaddir ve her ğula müyesser olmayub belki ba' z-ı ifrâda isti' dâd-ı **Ĥudâ**-dâdı miğdarı mevhibe-i **İlâhiyye** ve 'aıyye-i **Rabbaniyye'** dir. İmdi her ne ğadar 'ilm ü dâniş ile mümtâz ve 'irfân ve kemâl ile

ser-efrâz iseñ de yine câhili taḥkîr ü şermsâr u kesr-i ḥâṭır ile kimseye dil-âzâr eyleme dimekdir.

ḤİKMETULLÂHİ METÂ TUDRAKU KUNHEN Bİ ‘UKÛL

Fe‘ ilâtün / Fe‘ ilâtün / Fe‘ ilâtün / Fa‘ lün

(ḥikmetullâh) izâfetle Allahu Te‘âlânın ḥikmeti ma‘nâsına mübtedâdır. Şıfat-ı **İlâhiyye**’den olan ḥikmet cemî‘-i eşyâyı ‘ilm-i muhîṭ ile bilmek ve ‘ulviyyât u süfliyyât ya‘nî kâffe-i maşnû‘ât u mevcûdâtı bigâyet itḳân (234) u aḥkâm ve ḥüsn-i nizâm u intizâm üzre îrâd eylemek ma‘nâsınadır. (metâ) mim’iñ fetḥi ve elif’iñ kaşriyla istifhâmî mutazammın zarfdır ki añınla bir nesneniñ zamânında su‘al olunur. Kaçân ve ne zamân dimekdir ve burada istifhâm-ı inkârîdir. (tudraku) ‘ilm ma‘nâsına müsta‘mel olan idrâkdan müzârî‘meçhûl müfred mü’ennes ğâ‘ibdir. Taḥtında müstetir nâ‘ib fâ‘ili olan hey zamîri mübtedâyâ râci‘dir ve cümlesi mübtedânın ḥaberidir. (kunh) kaf’iñ zammı ve nun’iñ sükûniyla bir nesneniñ aşl u ḥaḳîḳatına dinür ve bir şey’in ğâyet u encâmına dinür ve ḳadr u miḳdârına dinür ve tudrak fi‘liniñ mef‘ûl-i muṭlaḳ mecâzîsi ya‘nî mef‘ûl-i muṭlaḳ maḥzûfiñ na‘tıdır. Tudrak idraken kunhen dimekdir. (bi-‘uḳûl) bâ-i cârre tudrak fi‘line müte‘allıḳadır. ‘uḳûl, ‘ulûm vezninde ‘aḳlın cem‘idir. ‘Aḳl bir nûr-ı rûḥânîdir ki nefsi-insânı anın vâsiṭasıyla ‘ulûm-ı zarûriyye ve nazariyyeyi idrâk u iz‘ân ve ḥüsn ü ḳabîḥ beynini fark u temyîz eder ve ‘aḳl, ‘ilm ve idrâk ma‘nâsınadır ki zihinde ḥâşıl olan şüretten ‘ibâretdir. Mefhûm-i ‘ünvân **Cenâb-ı Âferî**’ninde-i kevn ü mekân te‘âlâ ‘ani’l-ḥudûş ve’l-imbân ḥazretleriniñ maşnû‘âtında iddiâ‘ etdiği ḥikmet-i bâḥire-i ğayr-i mütenâhiyyesiniñ kunh u ḥaḳîḳati ve encâm u ğâyeti zevi’l-‘uḳûlın ‘uḳûl-i ḳâşiresi ve ‘ulûm-i ḥâdiş-i ğayr-i kâmileleriyle ne zamân idrâk olunabilir dimekdir.

1039-Pek denî kimse **rezzâl** u di ḥasîse **merzûl**

Daḥi hem öyle denî **nâkise** dinmiş **mefsûl**

(rezzâl) ğarâb vezninde ve rezîl ḥaḳîr vezninde denî ve ḥasîs mürüvvetsiz kimseye dinür. (merzûl) medḥûl vezninde inşanın vesâ‘ir nesneniñ kötüsine vü alçağma dinür.

Redî' gibi. (mefsûl) merzûl vezninde ve fesl, nesl vezninde mürüvvetsiz nâkise, denî vü fürû-mâye kimseye dinür. Vazî' vü sâfil gibi.

1040-'**Âkil** uşluya daği dindi yabânî keçiyeye

'**Ukle** bâğ-bend gibi ' aklı çok olan da '**aqûl**

(' âkil) ' âdil vezninde ' aql u iz'ân ve fehm ü ' irfân şâhibi kimseye dinür ve yaban keçisine dinür ki geyik ü ceyrân u âhû dinür. (' ukle) ğurfe vezninde bûkağû vü zencir ü ip maqûlesi kayd u bende dinür ki bâğ ta' bîr olunur. (' aqûl) şabûr vezninde fehm ü idrâkı ğâlib reşîd ü lebîb ü zekî kimseye ıtlâk olunur.

1041-**Behl** az mâla dinürmiş daği la' n etmege de

Pek gülücü hem olan hayrı çok âdem **bühlûl**

(behl) sehl vezninde azca mâla dinür. Qalîl ma' nâsına yâhûd azca şuya dinür. Mâ'-i qalîl ma' nâsına ve la' n etmege ya' nî hayr ve tevfiqden maqrûm olmağla du' a ve sebb ve şetm ile taqkîr ü izdirâ' etmege dinilür. (bühlûl) bâ' nîñ zammıyla ' uşfûr vezninde keşîrû' d-dîhk handan u güleğin âdeme dinür ve keşîrû' l-hayr u seyyid ü şâliḥ ü ' âlî-şân kimseye dinür. Şûret-i mecânînden' uqalâdan olan **Behlûl-i Dâna** ma' rûf meczûb-i İlâhîdir.

1042-Dinmiş erkek deveye **fahl** u **fahîl** ammâ kim

Muqlakâ erkege de **fahl** dinür Cem' i **fuḥûl**

(fahl) fâ' nîñ fethi ve ḥâ' nîñ süqûnıyla ve (fahîl) emir vezninde dölü alınur olan erkek deveye dinür ki bûğûr ta' bîr olunur ve fahl muqlakâ her hayvânîñ dölü alınan erkeğine dinür. Aygır ve kele ve қоç ve teke gibi. (fuḥûl) zammetyenle fahl-ı mezbûrîñ cem' idir.

1043-Urmağıka yürimez anîñ adı **ḍâğın** imiş

Davariñ âdeme râm olanına dindi **zelûl**

(ḍâğın) şâhib vezninde ḍarb almadıka ya' nî çârpâk ve qamçı ve üzengî maqûleleriyle urulmadıka yürimez olan ata dinür. (zelûl) şabûr vezninde şa' b muqâbîlidir ki yavaş ve râm u münqâd olan hayvâna da ve insâna da dinür.

1044-Semize dindi *semîn* oldu semizlik de *semn* (235)

Hem arık *a'cef* ü *mehzûl* arıklık da *zûbûl*

(semîn) emîr vezninde ve sâmin, şâhib vezninde etlü cânlu semîz insâna ve hayvâna dinür. Dîk ve nahîş ve nâhîş ve bazîz gibi. (semn) 'anb vezninde ve semâne şehâbe vezninde semirmege ve semizlige dinür. Şahâme rebâle ve rebîle gibi. (a'cef) aḥmer vezninde arık u za'îf insâna ve nâ-tüvân zebûn hayvâna dinür. Cem'i ricâl vezninde 'icâf ve mü'enneşi 'icfâ' gelür. (mehzûl) maḥsûl vezninde za'f u hüzál şâhibi arık u lâgar insâna vesâ'ir hayvâna dinür. Hezîl ü gâşş u zâmir gibi. (zûbûr) zâl'în zammıyla arıklık ve arıklamak ma'nâsındır, zamûr gibi.

1045-Çarşısında biriniñ tırnak ayağ üstünde

Oturur gibi yapışmak yere hem oldu *muşûl*

(muşûl) duḥûl vezninde bir kimseniñ çarşısında ayak üzre dikilüb tırnak ma'nâsındır ve bir kimse yere yapışmak gibi munḳabîz olub ya'nî büzilüb tırtop olarak oturmak ma'nâsına da olmağla zıdd olur.

1046-*Faşl* imiş kimse çocuğu memeden kesme *fişâl*

Çatıl hem *kaṭ'* gibi kesme kesilmiş *maḳṭûl*

(faşl) fâ'nîñ fethi ve sâd'îñ sükûnıyla vaşl muḳâbilidir ki bir nesneyi kesüb ayırmak ma'nâsındır ve veledi südden kesmek ma'nâsındır, iftişâl gibi. (fişâl) kitâb vezninde faşl-ı mevlûdden isimdir. Çocuk memeden ve anasınıñ südüden kesilemeye dinür. (çatıl) ve (kaṭ') ikisi de faşl vezninde ve mürâdifleridir. Çaşb u çazb gibi kesmek ma'nâsındır. (maḳṭûl) maḳṭû' vezninde ve mürâdifidir ki kesilmiş nesneye dinür, çatıl gibi.

1047-*Fakd* u *fıkdân* dimedir zâyî' edüb de aramak

Olmağa gâ'ib ü nâbûd daḥi dindi *ufûl*

(fağd) faşl vezninde ve (fıkdân) ḥırmân vezninde ve fuḳûd, ḳu'ûd vezninde bir mevcûd nesneyi gâ'ib edüb yitürmek ma'nâsındır ki aşıl Türkî'de yâvî kılmak dinür. Nâzım-ı merḥûmîñ fağd ile fıkdânı zâyî' edüb de aramak ma'nâsındır didigi ya'nî tefekḳud u iftikâd ma'nâsına virdigi **Vânḳulu** merḥûmîñ eşerinde iktifâ ya'nî evvelâ ḥattâ andan

vâki' olub nâzım-ı merhûm ana iktidâ imiş olduğu **Ķâmûs** mütercimi 'Âşım merhûmın fağd ve fıkdân maddesinde yaqâl اذاعدمه الباب الثانى فقوانا وفقودا من الالب الثانى didikden soñra **Vânķûlu** merhûmın ĝâ'ib edüb aramakla tercemesi ĝâ'ib olacaķ maddedendir didiginden münfehimdir. (ufül) duķûl vezninde bir nesneye ĝâ'ib ü nâbûd olmaķ ya' nî gözden nihân ve görünmez olmaķ ma' nâsınadır.

1048-Kus' â gibi peşimândır ebed her ivici

Nâdimun ke 'l-kus'âi ebeden küllu 'acûl

Mısrâ'-ı evvel şânîniñ tercemesidir. (nâdim) şâhib vezninde ve nedmân, sekrân vezninde etdiği 'amele yâhûd mu' ammeleye peşimân olan âdeme dinür ve bu Türkî'de nâdim. Mukaddem haberdir. (ke'l-kus'â) de kâf teşbîhdır. Gibi ma' nâsına kus'â, kâf'ın zammı ve sin'in fethi ve âhirde yâ-yı nisbet ile ĵurvâ vezninde, ĵurd vezninde olan **Kus'** kabîlesine mensûb şahıs dımeķdir ve bu **Kus' Ebû Şa'lebet bin Sa'd bin Ķays Gîlân** kabîle-i 'azîmesinden müteşâ'ib bir küçük kabîledir ve nedâmet ĵuşûsında ĵarb-ı meşel olan **Kus'â** ki.....bin el-ĵârısu'l-Kus'â dir ol kabîlendendir ve mezbûrın nedâmetde ĵarb-ı meşel olduğunu nâzım-ı nihrîr âher ĵitâbda vâki' meşneviyyâtında

Endemu min kus'î dinse eger

Biñ peşimân olur azher

diyü taķrîr eylemişdir. Merķûmın bâ'ş-i nedâmet ü te'essüfü ve keyfiyyet-i taķassür ü telehhüfü inşâ'-Allahu Te'âlâ beyt-i mezbûrın şerĵinde beyân olunur. (ebeden) fethateynle hemişe ve dâ'imâ ma' nâsınadır. (küll) elfâz-ı 'umûmdan şümûl-ı efrâd içindir ve mâ-ba'dına muzâf olaraķ mu'aĵĵar mübtedâdır. ('acûl) (236) cehûl vezninde ef'âl aķvâlinde te'ennî ve te'emmül eylemeyen tîz-mizâc ve çâlaķ meşreb bi't-ıtabi' iveĵin kimseye dinür. Me'âl-ı kelâm *ياك و العجله فانها و صاحب التعجيل لا يخلو من النذم* ام الالامات muşaddaķınca daĵi mısrâ'ınca mûriş-i nedâmet ve mûcib-i veĵâmet olan 'acûle ve şitâbdan taķzîrdır.

1049-Çıķmaşum âdem olan taşraya aşlâ andan

Bilelim ķadrini cennet gibidir **İstanbul**

Ya' nî **Nâbî** merhûmın **Ķariyyesi**'nde:

*Ne kadar â'lemi devr itse sipihr
Bulmaz İstanbul'a beñzer bir şeh
İlmle ma'rifete cây-ı kabûl
Olmaz illâ ki meger İstanbul
Andadır mâ-hasalî kadr-i hüner
Taşralarda kim oğur kim dinler*

Ebyâtı mağzâsınca ve nâzım-ı merhûmın tanânesinde

*Sitânbul cümle â'lemden 'ibâret başka â'lemdir
'Acem nişf-ı cihân ta'bir ider gerçi Şifâhâne.*

Neşîdesince pâ-yı taht-ı selâtin ve nümûne-i nümâ-yı Behişt-i berîn olan âstâne aleyh-i ma'ârif-i âşiyânedan ehl-i kemâl olan âdeme bir adım taşra çıkmasun. Ya'nî taşralarda rû-nümâ olan dâne-i dâme firifte olub hürmen-i i'tibârını gâret-zede-i 'avâsıf -ı rûzgâr etmesün demek olur.

MÂLENÂ MÂLUN SIVÂ NAQDU'L-KELÂM

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'lün

(mâ) harf-i nefidir. Kemâ merr fi'l-ki't'atü's-sâbi'a. (lenâ) bizimçün dimekdir. Kemâ merr fi'l-ki't'atü's-sâdise. (mâ) hâl vezninde bir kimseniñ mâlik oldığı nesneye dinür. Mâ-i nâfiyye leys kelimesine müşebbehe olmağla lenâ zarf-ı müstağırr muqaddem haberi ve mâl, mu'aşhar ismidir. (sivâ) sin'in kesriyle ve zammıyla vu elif'in karşıyla gayr u mâ-'adâ ma'nâsınadır ki Türkî'de özge ve başka ta'bir olunur ve Farsî'de cim'in zammıyla cüz' dinür. (naqd) nun'ın fethi ve kâf'in sükûniyle vezn ü 'ayârı tam olan aqçeye ve peşin verilen aqçeye dinür. (kelâm) ma'lûmdır ki menşur ve manzûm söze dinür ve naqdın kelâma izâfeti şifâtin mevşûfa izâfeti kabîlinden olarak sivâ el-kelâmu'n-nuqûd ma'nâsınadır ve istisnâ-i munka'ti' yâhûd iddiâ'-i muttaşıldır. Mefhûm-ı 'üvân rızka maşsub ve ginâdan ma'dûd olan ilm ü ma'rifet ve nakdi 'azîz mişillû maqbûl u mergûb kelâm-ı te'lîfine iktidâr ve miknetden mâ-'adâ bizimçün mâl ıtlâk olunur. Şey'-i mu'tedd-bih yokdır demek olur fâ-fehm.

1050-Dizginiñ adı '*inân* yular *zimâm*

Kuşkuna dinmiş *şuğr* kolan *hizâm*

(‘inân) kitâb vezninde at geminiñ dizginine dinür. Cem‘i einne gelür. Sinâniñ cem‘ine de esinne gibi Farsî’dir ser-fesâr dinür. (zimâm) kitâb vezninde hayvânı bağlayacak yulara ve bir nesneyi bağlayacak bağa dinür. Cem‘i ezimme gelür. Einne vezninde Farsî’de mehâr u efsâr u pâlahenk dinür. (şuğr) şâ’niñ ve fâ’niñ fetḫalarıyla ve şâ’niñ fetḫi fâ’niñ sükûniyla at egeriniñ gerisünde kayışdan yâhûd ipden maşnû‘ nesneye dinür ki kuşkun ta‘bîr olunur ve semer ü palân maḫûlesiniñ ve verâsında olana da dinür ki Türkî’de pâldüm dinür. Farsî’de kuşkune ve pâldîme vü kâşû vu pârdüm ve Türkî’de pâldüm, pârdüm ğalaṭı olmak ihtimâli râciḥdir. (hizâm) kitab vezninde ve hizâme, kitâbe vezninde muṭlaḳâ kolana dinür. ‘Gurze gibi ve çocuk bağırdağına vesâ’ir nesnelere dinür. Farsî’de teng ve birşk dinür.

1051-Cümle yer yüzünde olana daḫi

İns ü cinne ḫalka dindi *enâm*

(enâm) seḫâb vezninde, ânâm şâbât vezninde ve enîm, emîr vezninde yer yüzünde olan maḫlûḳa dinür. Semâvîye itlâḳ olunmaz. ‘Alâ ḳâvl ins ve cinne ḫâsdir ve ‘alâ ḳâvl cem‘i maḫlûḳa ve kâffe-i maşnû‘ a itlâḳ olunur.

1052-Çok olan her nesne *cemm* ü *cemîm*

Cem‘i de gelmiş *cemûm* ile *cimâm*

(cemm) cim’iñ fetḫi ve mim’iñ teşdidiyle ve (cemîm) emîr vezninde keşîr ma‘nâsınadır ki her nesneden (237) çok ve firâvân olana dinür. (cemûm) ‘ulûm vezninde (cimâm) siḫâm vezninde şey’-i keşîr ma‘nâsına olan cemm kelimesiniñ cem‘leridir.

1053-Ṭurna *kurkî* vü *ḫubârî* toy kuşu

Dişisi ‘âle devekuşu *ne‘âm*

(kurkî) kâf-ı evvelîniñ zammı ve şâniyyeniñ kesriyle kurdî vezninde ṭurna kuşu didikleri ṭayr-ı ma‘rûfiñ ismidir. Cem‘i kâf’iñ fetḫiyle kerâkiyy gelür. Farsî’de küleng dinür. (ḫubârî) ḫâ’niñ zammı ve elif-i maḫşûre ile toy didikleri kuşa dinür. Müzekkere ve mü‘enneşe ve müfrede ve cem‘e itlâḳ olunur. Farsî’de çekâ vü şevâd dinür. (‘âle) lâm’iñ

fethiyle hâle vezninde devekuşununı dışına dinür ve erkeğine de dinür. (ne‘âm) şehâb vezninde ism-i cinsdir. Devekuşununı müfredine ve cem‘ine ıtlâk olunur. Müfredi hâ ile ne‘âmdır. Farsî’de şütür-mürg dinür.

1054-*Ķilletu’l-ekl u kanâte* az yimek

Ķuru etmekdir ‘aşm katkı *idâm*

(Ķilletu’l-ekl) azlık ma‘nâsına olan Ķilletle ta‘âm yimek ma‘nâsına olan ekl lafzına izâfetle az yemek ya‘nî Ķalîlu’t-ta‘âm olmak ma‘nâsındır. (Ķanâte) Ķanâ‘e vezninde bu da ta‘âmı az yimek ma‘nâsındır. Farsî’de endek hûrden dinür. (‘aşm) fethateynle ve ‘aysem, haydar vezninde Ķurmuş etmege dinür. Hıbz-ı yâbis ma‘nâsına Fârsî’de nân-i huşk dinür. (idâm) kitâb vezninde etmekle yenilir nesneye dinür ki Türkî’de katkı, Farsî’de nân-ı hûreş dinür.

1055-*MilĶat* u daĶi *miĶaşşe mâşadır*

Vâhice ateş yalınlamak *dırâm*

(milĶat) minber vezninde kendisiyle ateş alacak mâşaya dinür ve muĶlakâ yerden alub Ķaldıracağı âlete dinür. (miĶaşşe) mim’iñ kesriyle ve hâ’nıñ fethi ve şm’iñ teşdîdiyle miĶaşş hâsiz ateş tutulacak mâşaya vesâ’ir ateş Ķarıştıracak kürek ve kösgü ve Ķanca maĶûlesi âletlere dinür. **Ķâmûs**’da ve tercemesinde ve **LeĶçe**’de miĶaşşe ve ceh-i mezbur üzre mażbûĶ olmaĶla mışrâ‘-ı evvel taĶyîr olındı. (vâhice) vâhîde vezninde leheb ü şu‘lesi â‘lî yalıñı yüce olan ateşe dinür. (dırâm) kitâb vezninde ‘alevli ve yalıñlı oduna dinür ve ateş ‘alevlendirecek Ķıra ve odun ĶırıĶlarına dinür ki ĶutraĶ ta‘bîr olunur; ammâ ateş yalıñmak ve ‘alevledirmege tazarrım u ıztırâm u talazzî dinür.

1056-Yüzi üzre düşmişe *mekbûb* di

‘Âciz olandır *cuhûm* u hem ‘*ibâm*

(mekbûb) meĶtûb vezninde yüzi üzre düşmiş ya‘nî yüzi Ķoyun Ķapanmış kimseye dinür. Nüşhalarda menkûb mevzû’nda menkûb vuĶû‘ı taĶrîf-i nâsiĶdir. (cehûm) şabûr vezninde cehm, ketf vezninde ‘âciz ü za‘îf ü bî-mecâl kimseye dinür. (‘ibâm) bâ-i muvaĶĶide ile şehâb vezninde tekellümden ‘âciz, söz bilmez şaĶîl ü nâdân kimseye dinür.

1057-Di günâhkâr olana *aşîm* daği

Hem günâhîñ da cezâsıdır *eşâm*

(aşim) asım vezninde, aşim emîr vezninde ve eşâm şedâd vezninde ve eşûm, şabûr vezninde mücrim ü günâhkâr kimseye dinür ki suçlu ta‘bîr olunur.(eşâm) şehâb vezninde ve kitâb vezninde ‘uûbet ü nekâl u ‘azâb ma‘nâsınadır ki ma‘siyet ve günâhîñ cezâsıdır ve cehennemde derenin ismidir.

1058-*Câm Nişâbûr*’da bir beldedir hem

Sîmden olan adeh de oldu câm

(câm) şâm vezninde Fars ülkesinde vâi‘ *Nişâbûr* nâm şehriñ nâhiyelerinden bir belde ismidir ki *Mevlânâ Câmî* oraya mensûbdır ve câm gümüş olan adeh ve kâse ve maşraba ve mişillû âvânî-yi azaya dinür

1059-a bize mey içmeyi ıldı arâm

Harrema ’llâhu lenâ şurbe ’l-mudâm

(238) Mısrâ‘-ı evvel şânîniñ tercemesidir.(harrema’llâhu) terkîbinde arrem tarîmden mâzî müfreden müzekker gâ’ibdir. *İsm-i Celâl* fâ’ildir. (lenâ) da lâm-ı cârre arrem fi‘line müte‘allı mütekellim zamîri fi‘lin mef’ûl-ün bih ayr-i şarîhidir. (şurb) şın’ıñ zammıyla içmek ma‘nâsına fi‘lin mef’ûl-ün bih şarihi ve müdâma muzâfdır. (müdâm) urâb vezninde şarâbîñ ismidir. amr u râh gibi. Farsî’de bâde vü mey dinür. Türkî’de seci dinür. Me’âl-i kelâm *Cenâb-ı a* u *Hekim-i Mulak* bize ya‘nî ma‘şer-i ehl-i îmâna ummu’l-abâ’is ve miftâhu’ş-şurûr olan amrîñ şurb u tenâvülünü arâm etdi ve isti‘mâlından nehy-i at’î ile nehy eyledi demekdir.

1060-Her ne deñlü ver ise *sehv* ü *atâm*

Umarım ma‘zûr ola ‘inde’l-*kirâm*

(sehv) levh vezninde zihn başka nesne fikrinde olmaqla bir huşûsi aflet edüb unutmak ma‘nâsınadır. (atâ’) ‘atâ’ vezninde şavâb muâbilidir ki şavb-ı istiâmetden ‘udûl etmege dinür. Türkî’de yañlışlı ta‘bîr olunur. (kirâm) ‘izâm vezninde ‘afv u semihi âlib ahlâ-ı amîde şâhibi kimse ma‘nâsına olan kerîm lafzınıñ cem’idir. Ya‘nî bir müktezâ-yi beşeriyet bu manzûmede her ne adar câ-be-câ atâ’ vu atlı u sehv ü zelil

vuḳû‘ bulmuş ise de el-‘ öZR-i maḳbûl ‘inde’l-kirâmu’-n-nâş mefâdınca aḥlâḳ-ı güzîde ile mevşûf olan zevât-ı kirâmdan ümîd ve me’mûlim oldur ki öZR ve bahânemi ḳabûl edüb beni ma‘ zûr ṭutalar. Zîrâ şâvâb-ı keşîr meyânînda maḡmûr olan ḥaṭâ’ vu ḳuşûr ma‘ fûvv vü ma‘ zûr olmak âdet-i müstemirre-i nîḡû-kârândan oldığı meşhûd vu meşhûrdır.

NAḤNU LÂ NA‘ RÎFU’L-ESMÂE HUVE’R-RABBU ‘ALÎM

Fe‘ ilâtün / fe‘ ilâtün / fe‘ ilâtün / fa‘ lün

(naḥnu) biz ma‘ nâsına mütekellim ma‘ a’l-ğayr zamîridir ve mübtedâdır. (na‘ rif) bâb-ı şânîden nefî istikbâl mütekellim ma‘ a’l-ğayrdır. Taḥtında müstetir naḥnu zamîri fâ‘ ilidir. Cümlesi mübtedânîñ haberidir. Biz biliriz ma‘ nâsına. (el-esmâ’) de lâm-ı ta‘ rîf istiḡrâḳ içindir. Esmâ’, eşyâ’ vezninde ismin cem‘idir. İsim hemzeniñ kesriyle ve zammıyla ḡayrilerden temyîz her nesneniñ izâsına mevzû‘ olan lafza dinür ki Farsî’de nâm ve Türkî’de ad ta‘bîr olunur ve esmâ’ fi‘ liñ mef’ûludur. (hû) ḳıṭ‘ a-i şer‘iyyeniñ evâ‘ilinde beyân olındığı üzre zamîr şân olarak mübtedâdır. (er-Rabb) **Mâlik** ü **Perverdḡâr** ma‘ nâsına **Esmâ’-i Ḥüsnâ** olarak mübtedâ-yi şânîdir. (‘Alîm) bilici ma‘ nâsına mübtedâ-yi şânîniñ haberi ve cümlesi mübtedâ-yi evveliñ haberidir. Mefhûm-ı ‘ünvân bizim ‘ilmimiz ḥâdiş ve ‘irfânımız ḳaşır olmaḡla cem‘-i müsem-miyâtüñ esmâ’sını bilmekten ‘acımız zâhirdir. Kâffe-i eşyâyı ve ‘âmmе-i esmâ’yı ‘ilm-i muḥîṭ-i ezeli şâḥibi olan **Perverdḡâr-ı ‘alîm** ve ḥabîr bilür dimekdir.

1061-Ḥûb simâlı güzel yüzli olan kimse **vesîm**

Gül-i nev-ḡande gibi ḡoş gülüci oldu **besîm**

(vesîm) emîr vezninde yâl u bâl ve ḡüsn ü cemâl şâḥibi ḡûb sîmâ ve ḡoş-liḳâ maḡbûb-ı müsteşnâya dinür. Cem‘i, girmâ’ vezninde simâ’dır. Mü’enneşi vesîmedir. (besîm) vesîm vezninde (gül-i nev-ḡande) ya‘ nî henüz açılmaḡa şürû‘ etmiş ḡonca gibi âheste ve edebâne ve laṭîf ve nazikâne tebessüm ile gülüci kimseye dinür. Kemâ merr fi’l-ḳıṭ‘-atu’ş-şânîyye.

1062-Aşlı ḡâyetde denî nefsi baḡîle di **le’îm**

Levm u **levme** ḳınamaḡ hem daḡi öyle **telvîm**

(le'îm) kerîm vezninde ve mukâbilidir ki levm ü denâ'et ü buhl ü hasâret ile muttasıf alçağ u fûrû-mâye kimseye dinür. (levm) nevm vezninde ve (levmî) kısr ile da'vî vezninde ve lâ'ime nâfile vezninde ve melâm şehâb vezninde ve melâme, şehâbe vezninde 'azl u 'itâb ve ta'yîr ü ta'yîb ma'nâsınadır ki Fârsî'de ser-zenîş ve Türkî'de kınamak dinilir. Levme, nevm vezninde mûcib-i levm ve ta'yîr olan lâyıksız (239) işe dinür. (telvîm) ta'yîb vezninde mübâlağa ile kınamak ma'nâsınadır.

1063-Ululuk *faḥm* u selâsetli söze dinmiş hem

Dindi ta'zîme de *ibcâl* u hem öyle *tefhîm*

(faḥm) zaḥm vezninde uluvv u 'azîm nesneye ve kıadr u şanı 'azîm kimseye dinür. Vaşfdır, maşdarı zaḥâmet vezninde faḥâmetdir. Ululuk ma'nâsına ve faḥm, feşâhet ve belâgatle mümtâz selâsetlü cezâletlü rengîn kelâma vaşf olur. (ibcâl) hemzeniñ kesriyle ve (tefhîm) ta'zîm vezninde ve mürâdifidir ki bir kimseye ta'zîm ü tebcîl ü tevķîr edüb ululamaga dinür.

1064-Hem *ze'âme* ululuk dindi *kefil* olmağa da

Seyyidu'l-ķavm gibi olmuş ulu kimse *za'îm*

(ze'âme) şehâbe vezninde riyâset ü ululuk ma'nâsınadır ve kefâlet ma'nâsıdır ki bir kimseniñ dînini yâḥûd sâ'ir mü'ennetini der-'uhde edüb kefil olmağa dinür. (seyyidü'l-ķavm) izâfetle bir cemâ'atiñ ser-gerde ve re'îsine olan müte'ayyin ü zî-şân kimseye dinür. (za'îm) kefil vezninde ve mürâdifidir ve ķavmiñ seyyidine ve ulusuna ve nâfizu'l-ķavline dinür.

1065-Olmış etbâ' la *huddâm* me'âlinde *ḥaşem*

Kenduden ḥavf olınan utanılan kimse *ḥaşîm*

(ḥaşem) fetḥateynle bir kimseniñ ehl ü etbâ' ve 'abîd ü huddâmı ve cîran u müte'allikâtına dinür ki ol kimseniñ ğayret ve ḥamiyyetlerinden nâşî a' dâsına ğazab eder olalar ve bu müfrede ve cem'e itlâğ olunur. Cem'i hemzeniñ fetḥiyle ihşâm gelür. (ḥaşîm) ḥalîm vezninde **Ķâmûs**'iñ zabtına göre nâsdan ihtîşâm eden ya'nî şerm ü ḥayâ eder olan utansık kimseye dinür. Nâzımıñ beyânına göre nâs kendüden ḥavf u ḥayâ etdiği mehîb kimseye dinür ve el-ḥaşıl **Ķâmûs**'iñ el-ḥaşîmü'l-muḥteşem ķavli ism-i fâ' il

şîğasıyla mazbûṭ olmağla şârḥî ve mütercimi fa'îl bi-ma' nî' fâ' il olmağa müsâ' ade-yi lûğaviyye olmak muḥtemeldir.

1066-**Zü şekîme** o ki serkeş ola hem nefsi **şedîd**

Şekm imiş rüşveti virmek hem ışırmak da **şekîm**

(zû-şekîme) aḥvâl-ı şelâşesinde ḥurûf-ı şelâşe ile mu'arreb olan esmâ'-i sitte-i mu'telleden şâhib ma' nâsına zû lafzıñ sefine vezninde şekîme izâfetle 'âr u ğayret ve enfe vü ḥamiyyet şâhibi olub aşlâ bir kimseye ser-fürû' ve inkıyâd etmez olan ser-keş ve şedîdü'n-nefs âdeme dinür. Niteki şedîdü'ş-şekîme de böyle ibâ' vü imtinâ' şâhibi gem almaz kimseye dinür. (şekm) şın'ın fethi ve kâf'ın sükûnyıla maqşûdına îşâl zım-nında bir kimseye rüşvet virmek ma' nâsınadır ve bir kimseye bir nesne mukâbilinde 'âvz u mükâfat eylemek ma' nasınadır hemzeniñ kesriyle işkâm gibi. (şekîm) hekîm vezninde ve şekm, şetm vezninde ışırmak ma' nâsınadır 'azz gibi.

1067-Pek ğalîz ehl-i cefâ kimse **'utull** olmuşdır

Ḳavmiñ içindeki bî-gâne ḥabîş oldu **zenîm**

('utull) zâmmeteynle ve lâm'ın teşdîdiyle ekûl ve mennâ' u'l-ḥayr u cefâkâr ğalîzu'l-ḳalb nâdân u mezmûn kimseye dinür. (zenîm) zemin vezninde bir ḳavme şoñradan mülḥaḳ olub 'an-aşl anlardan olmayan kimseye dinür. Farsî'de bî-gâne ve Türkî'de yabancı dinilür ve denâ'et ü ḥabâşetle ma' rûf le'îm ü fûrû-mâye kimseye dinür.

1068-**Heşm** imiş bir ḳuri şey' ḳırma daḫi baş ḳırmak

Kuri otuñ da ḳırılmış ufağı oldu **heşîm**

(heşm) hâ'nın fethi ve şın'ın sükûnyıla bir ḳuri nesneyi ḳırub ufatmak yâḥûd insânın ya ḥayvânın başını ve kemigini ḳırmak yâḥûd her nesneyi ḳırub ufatmak ma' nâsınadır. (heşîm) ḥaşîm vezninde ve maḥşûm, meksûr vezninde ḳırılmış ḳuru otuñ vesâ'ir nesneleriñ ḳırıntısına ve ḥurdelerine dinür ve ḳırılmış başa ve kemige vesâ'ire dinür.

1069-Kötülük oldu **semâce** yaramazlık da **ḥabâl** (240)

Daḫi pek zulmedici kimse **ĝaşûm** u **zalîm**

(semâce) cim ile ḳabâḥe vezninde ve mürâdifidir ki bir nesne çirkin ü ḳabîḥ ü kötü vü kerîḥ olmak ma' nâsınadır. (ḥabâl) seḥâb vezninde ve ḥabl, temr vezninde fesâd u

ḥabâset ü yaramazlık u şenâ'at ma'nâsınadır. Ḥabl lafzınıñ cem'î ḥâ'nın zammıyla ḥubûl gelür. (ğaşûm) zalûm vezninde ve (zalîm) sekîn vezninde pek zalîm ü bî-dâd sitemkâr kimseye dinür. Zallâm gibi.

1070-**Sebb** imiş sögme sögüşme de **teşâtum** olmuş

Şetm hem sögme likâsı bed olan kimse **şetîm**

(sebb) sin'in fethi bâ'nın teşdidiyle bir kimseye sövmek ya'nî nâmusına ḥalel îrâs edecek kelâm ile ırzını yıqub şânını taḥkîre müe'ddî söz söylemek ma'nâsınadır. (teşâtüm) tenâzu' vezninde sögüşmek ve birbirlerine nâ-sezâ kelâm söylemek ma'nâsınadır. (şetm) ketm vezninde ve müşteme ve merḥale ve mekreme vezinlerinde sebb gibi sögme ma'nâsınadır. (şetîm) şekîm vezninde ḳabîḥu'n-naẓar u bed-liḳâ çirkin kimseye dinür ve söğülmüş âdeme dinür. Meştûm gibi.

1071-**Azm** imiş etmeye bir nesneyi ḳat'î niyet

Hem **azîmet** dimedir öyle o ma'nâda **azîm**

(azm) 'ayn'in fethiyle ve zammıyla ve (azîmet) ğanîmet vezninde ve (azîm) 'alîm vezninde ve mu'zam muḳ'ad vezninde ve ma'zim meclis vezninde ve 'uzmân 'uṣmân vezninde bir fi'li işlemekle rabt-ı ḳalbe ḳat'î ḳasd u teveccüh etmege dinür.

1072-Añlamak oldu **teferrüs** daḫi **derk** ü **idrâk**

Ḥâzim ol kimse ki rüşd üzere ola öyle **ḥâzîm**

(teferrüs) tefeẓzûn vezninde bir nesneyi diḳḳat ve te'emmül ile vâḳı'a muṭabîḳ fehm edüb añlamak ma'nâsınadır. Kitâbet vezninde firâset bundan isimdir ki zann ve taḥmînde diḳḳat ederek muşîb olmağa dinür. (derk) fehm vezninde ve (idrâk) im'ân vezninde bir nesneyi bilüb añlamak ma'nâsınadır. (ḥâzim) câzim vezninde ve (ḥazîm) 'azîm vezninde umûrını dâ'imâ rüşd ve başîretle itḳân u ḥazm u ihtiyâtla muḥkem tutan kimseye dinür.

1073-Didiler ba'zıları ḳarye-i **aşḫâbu'l-kehf**

Ba'zılar levḫa-ı esmâlarıdır didi **raḳîm**

(raḳîm) raḫîm vezninde aḳvâl-ı 'adîde ile müfessirdir. Ba'zılar **Aşḫâb-ı Kehf** in ḳariyesi ismidir, didi ve ba'zılar raḳîm-i raşâsadan maşnû' yâḫûd ḥacerden bir levḫanıñ ismidir

ki anda **Aşhâb-ı Kehf**'in isimleri ve nesepleri ve dînleri ve kendiden havfla firâr etdikleri mülkiñ ismi ve **Sûre-i Kehf** 'de mezkûr olan kışsa-ı 'acîbeleri nakş olunub merkâdleri olan ğârîñ kapısı üzre vaz' olunmuşdır didi ve ba'zıları **Aşhâb-ı Kehf**'in magârası kendinden olan tâĝîñ yâhûd vâdîniñ ismidir didi ve ba'zılar **Aşhâb-ı Kehf**'in kelbleriniñ ismidir didi ve ba'zılar **Aşhâb-ı Raķîm**'i üç nefer kimseye olarak **Aşhâb-ı Kehf**'in ğayrı ile tefsîr eyledi. 'Alâ vechü'l-icmâl kışşaları bu üç 'aded kimseler beyâbânda şiddet-i bârâna tutulub bir magâraya ilticâ' ve derûn-ı gâra inkişâf-ı hevâya iken nâĝihân bâlâ-yı ğârdan bir şahra-ı 'azîme süķût ve bâb-ı ğârî bi'l-külliyeye sedd ü bend etdikde mütehayyir ħalub bi'l-âhîre her birerleri âhsen-i a' mâlından bir 'amel zıkr ile dergâh-ı **Müste'ân**'dan tefrîc taleb etmeleri feth-i bâb olduĝı **Tefsîr-i Kâzî** ve **Şahîh-i Buĝârî**'de mebsûtdır.

1074-Geldi taşĝiri **ubeyre** ne ĝarîb isti' mâl

A' cemî lafzıdır olmuş 'alem ol **İbrâhîm**

(ubeyre) cüheyne vezinde ve hemzeniñ ve mim'in ħarĝıyla büreye zübeyre vezinde ve berhîm fakât hemzeyi isķâtle **İbrâhîm** lafzınıñ muşâĝĝarlarıdır. Lakin ubeyre ve büreye ķâ' ide-i taşĝire nazaran nâdirü'l-emşâl (241) olarak 'acîb ü ĝarîb vâki' olmuşdır. (İbrâhîm) hemzeniñ kesriyle ve İbrâhâm yâ'yı elife ķalble ve İbrâhûm hâ'nıñ zammıyla ve **İbrahim** yâ'yı ħazf ile ve hâ'nıñ hareket-i şelâşiyile İbrahim elifsiz hâ'nıñ yedi lûgatdır cümlesi a' cemî ya'nî 'Arab'ın ĝayrınıñ vaz' etdiĝi lafzıdır ki ehl-i lûgatıñ ve müfessiriniñ beyânına göre ism-i **Süryânî**'dir.

1075- **Faşm** bir nesneyi ufatmaķdır ayırmaķsızdan

İnfîşâm olmuş anıñ gibi hem öyle **tafsîm**

(faşm) fâ'nıñ fetĝi ve şad'ın sükûnıyla bir nesneyi iki kıt'a etmeksizin ya'nî tefrîķ edüb ayırmaķsızın şikest edüb kırmaķ ma'nâsınadır ve muṭlaķâ kırmaķ ve kesmek ma'nâsında müsta' meldir. Kâf ile ķaşm ve hâ ile haşm ve hazm ve ḫaṭm gibi. (infîşâm) inķitâ' vezinde ve mürâdifidir ki kırılmaķ ve kesilmek ma'nâsına faşmaķ u muṭâvi' dir. Tefaşşum gibi. Nâzımıñ teşbîhinde müsâmaĝa vardır. Ya'nî infîşâm bir nesne

ayrılmaksızın kırılmak ma' nâsınadır demek ister. (tafşîm) tefhîm vezninde faşm gibi bir nesneyi kaṭ' u kesr edüb iki bölük etmeksizin yâhûd muṭlaḳâ kırmaḳdır.

1076-Çürüğe dindi *rufât* u çürümüşdür *merfût*

Çürümek *rimme* ü *naḥr* u çürümüş nesne *ramîm*

(rufât) ğurâb vezninde rîze rîze ufanmış çürük nesneye dinür ḥuṭâm gibi. (merfût) meftûn vezninde çürümüş ve parçalanmış nesneye dinür. (rimme) râ'nîñ kesri ve mim'iñ teşdîdi ve fethiyle ve (naḥr) nun'iñ ve ḥâ'nîñ fethâlarıyla kemigiñ çürüyüb ufanmasına dinür ve çürümüş kemige dinür. Emîr vezninde ramîm gibi. Lakin naḥr ma' nâ-yi mezbûrda fethateynle maẓbût olmağla mısrâ' -1 şânî:

Çürümekdir naḥr u hem çürümüş rimeh ramîm

dinilse veznen ve vaẓ'an ve ma' nâ-yi i' vicâcdan eslem olurdu. Zîrâ naḥr kemigiñ çürümesi rimme vü ramîm ü çürümüşdür. Kemâ fi'l-**Ḳâmûs**

1077-Hem faḳîr olmağa yoḳ etmeğe *i' dâm* dinür

Malı yoḳ kimse de *mu' dim* hem o ma' nâda ' *adîm*

(i' dâm) yoḳlığa düşmek ya' nî faḳîr ü muḥtâc olmaḳ ma' nâsınadır ve bir nesneyi nâbûd u yoḳ etmek ma' nâsınadır. (mu' dim) muḥsin vezninde ve (' adîm) emîr vezninde mâlı olmayan faḳîr-i bî-nevâya dinür ve ' adîm, aḥmaḳ kimseye ve mecnûna dinür.

1078-Ḳarañuluk dime *ğayheb* ki *ğayâhib* cem' i

Ḳarañuluk giceye şubḥa daḥi dindi *şarîm*

(ğayheb) ḥayder vezninde ḳarañuluk ma' nâsınadır. Zulmet ü deycûr gibi ve pek siyâh yâğız ata ve begâyet muzlim u ḳarañu olan giceye ıtlâḳ olunur. (ğayâhib) mesâcid vezninde giceye ğayheb-i mezbûrîñ cem' idir. (şarîm) emîr vezninde giceye dinür ki ḳarañuluk laẓımıdır ve şabâḥ vaktinde dinmekle zıdd olur ve şarîm kesilmiş nesneye dinür.

1079-*Ġulmedir* şehvet ü şevḳile olan hırş-ı cimâ'

İştihâsı aña ğâyetde ziyâde *ğillîm*

(ğulme) ğurfe vezninde bir kimseniñ cimâ' a iştiḥâ vu şevḫi vü vülû' vu hırşı ğâlib olmak ma' nâsınadır fetḥateynle ğulm gibi. (gillîm) sikkin vezninde ve ğılm, kitf vezninde ve muğlîm, mendîl vezninde şehvet-i cimâ' iyyesi ğâlib kimseye dinür.

1080-Gebe ḥâtûnlarıñ âş yermesi dindi **vaḥâm**

Analara ḥ'âhiş olanı yidirmek **tevḥîm**

(vaḥâm) kitâb ve sehâb vezinlerinde gebe ḥâtûnlarıñ âş yerme ḥâline ya' nî dürlü dürlü nesnelere iştiḥâ ḥâşıl olmasına dinür. Eṭibbânîñ beyânına göre bunıñ sebebi ḥâmil olan ḥâtûnıñ raḥmi kapanub (242) dem-i ḥayz bedeninde ḳalub ḥılt-ı redî olmağla ibtidâ-yi ḥamilde muḥâlef nesnelere arzu eder. Ḥatta ba' z-ı evkâtta kömür ve çamur ve toprak maḳûlesi ğayr-i me' kûl nesnelere daḫi iştiḥâ eder. Ba' de cenîn canlandığda dem-i ḥayz cenîne ğıda olmağla ol ḥâlet zâ' il olur. Fetḥateynle vaḥam daḫi vaḥâm gibidir. (tevḥîm) tevḥîm vezninde âş yeren ḥâtûna gönlü istediği nesneyi yidirmege dinür.

1081-**Ḥumme** oldu kömür adı tütündür **yaḥmûm**

Dinülür hem ḫışma oldu sıcak şuda **ḥamîm**

(ḥumme) ḥâ' nîñ zammıyla hümze vezninde müfreddir. Faḥme gibi bir ḫıṭ' a kömüre dinür. Cem' i şured vezninde ḥumem, faḥm ve faḥîm gibi kömüre dinür. (yaḥmûm) ya' fûr vezninde tütüne dinür. Duḥân ma' nâsına (ḥamîm) yakın ḫışma dinür. Cem' i iḥmâ' gelür. Ḥalîl ü iḥlâ' gibi ve ba' zân ḥamîm müfrede ve cem' e ve müzekkere ve mü' ennese ıtlâḳ olunur ve ḥamîm ısı şuya dinür ḥamîme gibi. Cem' i ḥamâ' im gelür ve soğuḳ şuya da dinmekle zıdd olur pek sıcak yaz vaktine dinür.

1082-Aḳçedir 'ayn u daḫi ḳalbi de **zeyf**ü **sütûḳ**

Didiler pâka **naḳî** ḥâliş olan nesne **zamîm**

('ayn) zeyn vezninde sikkeli ve sikkersiz altuna ve ḥâzır u naḳd olan mâla ve aḳçeye dinür ve ma' nâ-yi keşîreye bi' l-iştirâḳ ıtlâḳ olunur. (zeyf) ḫayf vezninde ve zâ' if, sâlif vezninde ḳalp u mağşûş olan kem aḳçeye dinür. (sütûḳ) tennûr ve ḳuddûs vezinlerinden ve tüstûḳ, 'uşfûr vezninde ḳalp u geçmez aḳçeye dinür. Se tûy Farsî mu' arrebidir. Üç ḳât dimekdir ki içi baḳır yâḫûd ḳalây iki yüzleri gümüş yâḫûd altun ḳaplama yâḫûd

yaldızlama olur ve muṭlakâ ğışâ ğâlib kalp aḳçeye dinür. ((naḳî) ğanî vezninde pâk u nazîf nesneye dinür. (zamîm) ḥamîm vezninde her nesneniñ şâfi vü ḥâlîşine dinür.

1083-Pek müsinn âdeme **kaş'am** dinülür gerekse de

Hem 'amel-mânde olan pîr **kehâm** öyle **kehîm**

(kaş'am) ca'fer vezninde ḳocamış müsinn ü ihtiyâr kişiyeye dinür ve çok ḳoca kerkes ḳuşuna dinür ve iri nesneye dinür ve arslâna dinür ve şâ' ḳâfiyesinde geçdigi üzre **Ümm-i Kaş'am** ölümün ve dâhiyeniñ künyesidir. (kehâm) şehâb vezninde ve (kehîm) emîr vezninde pîr-i fânî ve 'amel-mânde ve pâk yaşlu düşkün ü üftâde âdeme vaş olurlar. Yakâl **رجل كهام و كهيم اذا بلغ اقصى الكبر**

1084-Dehirdede merdum-i bed-ḥûy ḥaḳîr u mezmûm

Reculu'l-'ârimi fi'd-dehri ḥaḳîrun ve zemîm

Mısrâ'-i evvel şânîniñ tercemesidir.(recul) râ'niñ fethi ve cim'iñ zammıyla nev'-i insândan olarak ḥadd-ı bülûğından âḥir-i 'ömrine ḳadar zükûre dinür. Şıbyâna ve nisvâna ıtlâḳ olunmaz. Farsî'de merdûm ve Türkî'de er kişi dinilür. ('ârim) şârim vezninde dâ'imâ nâsı ḳavlen ve fi'len rencîde eder olan bed-ḥûy ve bed-mizâc ziyânkâr ve dil-âzâr kimseye dinür. Reculîñ 'ârimine izafeti mevşûfiñ şıfatına izâfeti ḳabîlindedir. Bu ise ekşer nuḥâta göre câ'iz degildir. Meger ki baḳlatu'l-ḥamkâ' gibi mü'el ola yâḥûd **melâ** te'vîl cevâzına zâheb olanlarıñ ḳavline mebnî olan ve recul-i mu'arrefeye izâfetle mübtedâdır. (fi'd-dehr) fi ḥaḳîr lafzına müte'allıḳ zarfıyedir. Dehr dal'iñ fethi ve hâ'niñ sükûniyle zamân ma'nâsına yâḥûd mecâzen â'lim ma'nâsına olarak mu'aḥḥar ḥaḳîriñ zarfıdır. (ḥaḳîr) ḥor u zelîl mübtezeli kimse ma'nâsına mübtedâniñ ḥaberidir. (zemîm) fa'îl-i bi-ma'nî mef'ûl olarak mezmûm u melûm kimse ma'nâsına ḥaḳîr (243) üzre ma'tûfdır. Hâşıl-ı ma'nâ bed-aḥlâk ve bed-meşreb olan kimse ebnâ'-yi zamân 'inde yâḥûd bu â'lemde belki dü â'lemde ḥaḳîr ü müstaḥḳır ve mezmûm u mübtezeldir demek olur.

1085-Nev-dâdır ki yazıldı ikiyüz on dördte

Atma yabana şanub da bunu köhne takvîm

Ya' nî bu manzûme-i nefise tarz-ı laîf ve üslûb-ı zarîf üzre tedvîn ve te'lîf olunmuş nev-zemîn ve nev-îcâd bir manzûme-i müsteşnâdır ki târih-i hicretin bin iki yüz on dört sâlında inşâ olunmuşdur. Bunı üzerinde yıl geçmiş ve hükmi mu'atıl olmuş köhne müneccim taqvîmi gibi endâhte-i tâk nisyân etme dimekdir.

1086-Pirlikde beni bu gûne eden taze zebân

Himmet-i 'âliye-i *Hâzret-i Sultan Selîm*

Ya' nî havâss ve şu'ûra mûriş-i za'f u fütûr olan hengâm-ı pîride beni bunîñ mişillî nazm-ı bedi' -i nev-âverde inşâsına bâ's-i kavî *Hâzret-i Sultan Selîm-i Şâliş'in* himmet-i 'âliye-i bî-hemtâsı ya' nî kâdr-dân-ı ehl-i ma'arif olmağla erbâb-ı hünerin kâdr u şanı terfî' u 'âlâsı olmuşdur demek olur.

HUVE'R-RAHÎMU İLE'L-'ÂBD YAĞFIRU'L-İŞÂM

Mefâ' ilüm / fe' ilâtün / mefâ' ilün / fa' lün

(hû) zamîri âşâr-ı rahmeti her ân meşhûd ve kâffe-i ezhânda zât-ı bî-endâdı mevcûd olan **Cenâb-ı Ma'bûd**'dan 'ibâret olarak mübtedâdır. (rahîm) kerim vezninde **Muhsin** ve **Mun'im** ma'nâsına **Esmâ'-yi Hüsnâ**'dan olmağ üzre mübtedânin haberidir. (ilâ'l-'abd) da ilâ rahîme müte'allik harf-i cerrdir. 'Abd lafzı, 'abd-ı bi'l-îcâd ma'nâsına rahîmin mef'ûl-ün bih gayr-i şarîhidir. (yağfir) bâb-ı şâniden fi'l-i muzâri'dir. Fâ' ili tahtında müstetir hû zamîri rahîme râci'dir ve cümlesi rahîmin şıfatıdır, yâhûd istînâfdır. (işâm) hemzeniñ meddiyle zenb ü günah ma'nâsına olan ism'in cem'i ve fi'lin mef'ûlidir. Mefhûm-ı 'ünvân ibâda **Muhsin-i Hakîkî** ancak gaffârü'z-zünûb olan **Allahu** Te'âlâ'dır.

1087-*Şehâme* kalbi kavî olma hem zekası tamam

Fehâmedir ululuk hem ulu kişi de *humâm*

(şehâme) kerâme vezninde bir kimse kavıyyü'l-kalb ve zekâyü'l-fu'âd tîz fehm ve keskin zihinlü olmağ ma'nâsınadır. Bu gûne serî'u'l-fehm pek zîrek ve zekî kimseye şehm ü meşhûm dinilür. (fehâme) kerâme vezninde hissi ve ma'nevî ya' nî gerek vücûd ve cüşse i'tibârıyla ve gerek kâdr u şân i'tibârıyla büyük ü ulu olmağ ma'nâsınadır. (humâm) gurab vezninde şecâ' vu sahî olan seyid-i zî-şân kimseye dinür.

1088-*İbil* dinür deveye örgücü de oldu *senâm*

Şumûh imiş yücelik hem anıñ gibi de *senâm*

(ibil) hemzeniñ ve bâ'nıñ kesriyle ve taħffifen bâ'nıñ sükûnyıla deveye dinür ve vâhıde ve cem' e ıtlâk olunur. Yâhûd ism-i cem' dir. Bir sürü deveye dinür. İki sürü deveye iblân ikiden ziyâde deve sürisine hemzeniñ meddiyle âbâl dinür. Lafzından müfredi yokdır. Müfred müzekkeri cemel, mü'enneşi nâkadır. İbliñ muşagğiri ibiledir. (senâm) şehâb vezninde deveniñ örgücüne dinür ve ulüvv ü irtifâ' ma' nâsına dinür ve mürtefi' vü yüce ma' nâsına ıtlâk olunur. (şumûh) ku'ûd vezninde yücelik ve yükseklik ma' nâsınadır. Yüce nesneye şâmiñ dinür

1089-*Muqaddime* dinülür ön bölüğe askerden

Di arda *ħalf* u *emâm* ön hem öyledir *ħuddâm*

(muqaddime) dal'ıñ kesriyle muħaddise vezninde muħârebede nefsinı sâ'ir asker üzre taqđim eden tâ'ifeye dinür ki muħaddimetü'l-cayş olacağdır. Farsî'de der-âheng ve Türkî'de çarçacı ve qarâvel ta' bîr olunur. (ħalf) ħâ'nıñ fethi ve lâm'ıñ sükûnyıla cihet-i sitteden arda dinür verâ' gibi. (emâm) şehâb vezninde. (ħuddâm) zünnar vezninde ħalf muħâbilidir ki öñe dinür. Kıdâm ve kıdûm gibi. Farsî'de öñe (244) pîş ve arda pes dinür.

1090-*Maķâma* meclise dinmiş daħi cemâ' at-i nâs

Mekân maķâm demek cây-geħdir öyle *maķâm*

(maķâma) makâle vezninde oturacağ yere dinür. Meclis gibi ve ħavm u cemâ' at ma' nâsınadır. (mekân) mim'ıñ fethi ve (maķâm) mekân vezninde turacak ve oturacağ mevzi' e dinür. Farsî câygeħ ü câygâh dinür.

1091-Semiz olan daħi yağ eklini seven de *şahîm*

Dinürmiş et yağına *şahm* anı şatan *şahhâm*

(şahîm) laħîm vezninde etli cânlı semiñ ü semiz kimseye dinür. (şahm) ketf vezninde iç yağı yimesi seven kişiye dinür. Aşl-ı nazımda kelâ'l-ma' nîyyın şahîm lafzınıñ ma' nâsı olmağ üzre şebt olındığına *Ķâmûs* müsâ'id oldığından mışrâ' tağyîr olındı. (şahm) laħm

vezninde hayvânî cûfindan çıkan yağa dinür ki iç yağı ve et yağı dinür. (şahhâm) şedâd vezninde şâhim, şâhib vezninde iç yağı satan kimseye dinür.

1092-*Müsevveme* güdilen atlara dinürmüş hem

Gezen tavarlara mer'âlarında dindi hem *sevâm*

(müsevveme) mu'azzama vezninde müsebbib olarak mer'âya şalivirilüb kendi başına gidülen atlara vesa'ir mevâşîye dinür ve nişân için tamgâ başılmış olan atlara dinür. (sevâm) şehâb vezninde kendi başına otlağa şaliverilmiş olup mer'âda başı boş gezen develere vesâ'ir mevâşî vü tavarlara dinür.

1093-*Ṭavar* ki otliya yabanda *sâ'ime* olmuş

Bahâ vu kıymeti söyleşmeniñ me'âli *sivâm*

(sâ'ime) sâ'ibe vezninde ve mürâdifidir ki başı boş şaliverilüb istediği yerde gezüb otlayan dâbbe vü mevâşîye dinür. (sivâm) cidâl vezninde bayi'e 'arz olunan metâ'îñ bâyi' ile müşteri beyninde kıymeti söyleşmek ya'nî evvelâ bâyi' degerinde ziyâde isteyüb müşteri az virüb ba'de tarafeyn tenzil ü terfî ile bahâ söyleşerek beynlerinde karâr-dâde olup bazarlaşmak ma'nâsınadır. Müsâvime ü tesâvim ü isti'yâm gibi.

1094-Palâzı *cevzel* ü dinmiş gügercine *verkâ'*

Yaban gügerciniñ adı da *yemâme yemâm*

(cevzel) gögercin palâzına dinür ve tâze civâna ıtlâk olunur. Şabb-ı nev-res ma'nâsına ve zühre dinilür, sitem ma'nâsına. (verkâ') hamrâ' vezninde tıyurdan gögercine dinür hamâme vü sa'dâne gibi. (yemâme) şehâbe vezninde. (yemâm) şehâb vezninde ve yemem fetâteynle yabanî gögercine dinür. Hamâm vahşî ma'nâsına ve ehlî gögercine de ıtlâkı **İmâm-ı Kisâ'î**'den mervîdir.

1095-Gögerciniñ adıdır şanma yalnız zîrâ

Boğazı tavklı kuşa dinildi *hamâm*

(hamâm) şehâb vezninde gögercin kuşuna dinür. 'Alâ kâvl mutlakâ boynu tavklı olan ya'nî asl-ı levniñ gayr-ı levne kılâde ve gerdânlık takılmış gibi olan kuşa dinür. Gögercin ve kumru ve üveyk gibi müfredi hamâmedir. Farsî'de kebûter dinür.

1096-Oķu uzaĝa giden yay imiş **taħûr** u **rakûz**

Naşıbe hem oķa da **sehm** dindi cem' i **sihâm**

(taħûr) şabûr vezninde ve (rakûz) yine şabûr vezninde oķu uzaķ giden ve ķok menzil alan yaya dinûr. (sehm) sin'in fethi ve hâ'nıñ sükûnıyla hazz u naşıb ma' nâsınadır ve oķa dinûr, nebl gibi. (sihâm) cibâl vezninde sehm-i mezbûrıñ cem' idir.

1097-Cesedle birbirine urmadır **muşâdeme** hem

Ŧoķuřma **şatt** u **teşâdüm** acıtmadır **ilâm**

(muşâdeme) mukâbele vezninde saħt u salâbetlü olan iki cismi birbirine ķarpub Ŧoķuřturmak (245) ma' nâsınadır. (řatt) řâ'nıñ fethi ve tâ'nıñ teşdidiyle iki nesneyi birbirine Ŧoķuřturmak ma' nâsınadır ve bir kimseyi 'unf u ķahr ile öte ķaķmak ma' nâsınadır. (teşâdüm) teźârüb vezninde ķarpıřmak ve Ŧoķuřmak ma' nâsınadır. Koķlarıñ Ŧoķuřması ve deryâda ķayıķlarıñ Ŧoķuřması gibi. (ilâm) hemzeniñ kesriyle bir kimseye elem virüb cismini yâħûd cânını incitmekdir.

1098-O kim tevekkül ide Ĥakķ'a ķavuřur kereme

Femen tevekkele li'r-rabbi şâdefe'l-in'âm

Mışrâ' -i evvel řânîniñ tercemesidir. (femen) de fâ istînâfiye min mevşûledir ve mahalla merfû' mübtedâdır. (tevekkül) tef il bâbında mâzî müfred müzekker gâ'ibdir. Fâ' ili olan zamîr-i müstetir mevşûle râci' dir. Cümlesi mevřûliñ şılasıdır. (li'r-rabbi) de lâm-ı cârre 'alâ ma' nâsınadır ve **يخرو للذقان** nazm-ı celîlinde olduĝı gibi. **Rabb Esmâ'yı Ĥüsnâ**'dan olarak fi' liñ mef' ûl-ün bih ĝayr-ı řarıħidir. (şâdef) râst gelmek ve ķavuřmak ma' nâsına olan musâdefeden mâzî müfreddir. Taħtında müstetir hû zamîri fâ' ili olarak mübtedâya râci' dir. Cümlesi mübtedânıñ ĝaberidir. (in'âm) hemzeniñ kesriyle kerem ü iħsân ma' nasına şâdef fi' liniñ mef' ûlıdur. Ĥařıl-ı ma' nâ şol kimse ki her ĝuřûřında **Cenâb-ı Perverdĝâr**'a tefvîz-i umûr ve i'timâd ve her ĝâlde istislâm u infiyâd ede. Ol kimse nâ 'il-i iħsân ve ĝâ 'iz-i eltâf-ı **Yezdân** olur dimekdir.

1100-Boğazın dindi yimek yutma yerine **bul'ûm**

Bel'ame yutma bogâzdır daği **halk** u **hulkûm**

(bel'ûm) bâ'nîni zammıyla 'uşfûr vezninde ve bel'am kanfez vezninde boğazda kâ'in ve bir ucu mi'deye muttaşıl (246) mecrânîni ismidir ki ta'am ve şarâb andan mürûr ile mi'deye vâsıl olur ve buna mer' daği dinür. Emîr vezninde ve boğazda bir mecrâ daği vardur ki anîni bir ucu reyeye ya'nî akgigere muttaşıldır. Hava girüb çıkub nefes olacağ mecrâdır. Buña hancere dinür. Hanzele vezninde ve kuşba dinür ve kuşbetü'r-reye dinür. Türkî'de buğurlağ ve hırtlağ ta'bir olunur. (bel'ame) dağrece vezninde nâzımıni beyânî üzre bir nesneyi yutmağ ma'nâsınadır. Bel' ü ibtilâ' vü iltikâm u istirât u izdikâm gibi pek ekûl olan kimseye bel'am dinür. Ca'fer vezninde. (halk) hâ-i mühmeleniñ fetħiyle ve (hulkûm) bul'ûm vezninde ve hâ yerine zâ ile zulkûm insânîni vesâ'ir hayvânîni boğazına dinür. Farsî'de gülû dinür.

1101-Esb-i **Cibrîl** dimiş şâhib-i **Ķâmûs** ammâ

Cevherî cümle melekler atına dir **hayzûm**

(hayzûm) hâ-i mühmeleniñ fetħiyle **Ķâmûs-i Muħîṭ** mü'ellifi **Muciddîn Fîrûz-âbâdî** rivayeti üzre **Cibrîl-i Emîn** 'aleyhisselâm ħazretleriñiñ feresi ismidir ki **Ķazret-i Mûsâ** 'aleyhisselâmı baħrdan geğirmek için ve **Bedr** ħazâsında **Ķâtemü'l-Enbiyâ** 'aleyhişşalât ve's-selâm ħazretlerine nuşret için şûret-i beşere temsil ile o ata süvâr olmışdı ve ol ata feresü'l-ħayvet daği ıtlâğ olunur. Dâll u muğill olan Sâmirî-i ħabiş dest-i ħabş-peyvestiyle yaptığı 'icl şûretinde anîni ayağı izinden turâb alub tarħ etmekle ħayât bulmuş idi. Ammâ meşâhîr-i e'imme-i lûğatdan **Ebû Naşr İsmâ'il bin Ķamâdü'l-Cevherî Şihâhî**'nda esb-i **Cibrîl**'e taşşîş etmeyüb 'alâ'l-'umûm zîr-rân melâ'ike-i kirâm olan atlardan her birine dinür dimekle ism-i cins olur.

1102-**Ummu Gülşûm** idi yek bint Resûl'e künye

Yüzü çok etli olan kimseye dinmiş **gülşûm**

(**Ummu Gülşûm**) kâf-1 'Arabî'niñ zammıyla 'uşfûr vezninde mefâħir-i kâ'inât 'aleyh efdâlü's-şalavât efendimiziñ benât-1 erba'a-1 tâhirelerinden biriniñ künyesidir ki anlardan **Zeyneb ve Rukiyye ve Ummu Gülşûm ve Fâtımau'z-Zehrâ** radiyallâhu 'anhâ

hazretleriniñ Resûllullâh şallallâhu ‘aleyhüvesselâm hazretleri **Rukiyye** radiyallâhu ‘anhânîñ vefâtından soñra **Hazret-i Osmân-ı Zü’n-nûrîn** laķabıyla mulâķķab olmuşdır. (künye) kâf’ın zammıyla ve kesriyle eb ü ümm ve ibn ü bint kelimeleriniñ biriyle maşdar olan isme dinür ve ekşer nâsîñ kâf-ı Farsî ile **Ummu Külşüm** didikleri laħn-ı fâhişdir. (gülşüm) vezn-i mezbûr üzre yüzi ve yanağı etlü ve tolķun âdeme dinür.

1103-**Ķarm** imiş şol deve kim hıfz olunurmuş döl için

Ķavmiñ ulusına da **Ķarm** dinür cem‘i **ķurûm**

(ķarm) ķâf’ıñ fetħi ve râ’ıñ süķûniyle nâķalara çeküb dölünü almak için hıfz ve ihtiyâr olınan erkek deveye dinür ve seyyid ü zî-şân olan ulu kimseye dinür. (ķurûm) fuħûl vezninde ve ma‘ nâ-yi evvelde mürâdifî olarak ķarm-ı mezbûriñ cem‘idir.

1104-**Cizm** her nesneniñ aşlı kökü ma‘ nâsınadır

Cem‘i de geldi **ekânîm** demek aşlı **uķnûm**

(cizm) cim‘iñ kesri ve fetħi ve zâl’ıñ süķûniyle her nesneniñ aşlına köküne dinür. İnsân ve hayvân ve eşĶâr maķûlelerine şâmildir. Aşl u umm ü cürşüm u cürşüme gibi. (uķnûm) hemzeniñ zammıyla cürşüm vezninde ve mürâdifidir ki aşl ma‘ nâsınadır. (ekânîm) ekâlîm vezninde uķnûm cem‘idir. **Naşârâ’**ıñ ekânîm-i selâşe ta‘ bîrleri uşûl-ı selâşe dimekdir ve bu lafz-ı **Rûmî** mu‘ arrebdir.

1105-**Aħdem** ü **muħdem** imiş şâħib-i etbâ‘ u Ķadem

Daħi cin tâbi‘ alı kimseye dinmiş **maħdûm**

(aħdem) aħmed vezninde ve (muħdem) mükrem vezninde ve muħdem mu‘zam vezninde Ķadem ü Ķaşem şâħibi (247) keşîrü’l-etbâ‘ kimseye dinür. (maħdûm) ma‘dûm vezninde cinn tâ’ifesinden tâbi‘ ası olan kimseye dinür ki Ķuddâm şâħibi ta‘ bîr olunur.

1106-Âdeme **tâbi‘a** şol cinden olan **tâbi‘** kim

Ķande olursa berâber ola ber-vech-i luzûm

(tâbi‘a) şâħibe vezninde ve (tâbi‘) şâħib vezninde şol cinni ve cinniyye ıtlâķ olunur ki dâ’imâ bir insâna şâħib ve mülâzım olub nereye giderse tâbi‘ olub berâberce gider.

1107-Otuñ evvelce zuhûr eyleyeni oldu *reşem*

Şol çiçek kim iyi açılmamış ola *bur'ûm*

(reşem) fetħateynle henüz zuhûr eylemeye başlamış olub yeni bitüb gelür olan nebâta dinür. (bur'ûm) yul'ûm vezninde ve bur'ûme hâ ile ve bur'um u bur'ume künfuz ve künfuze vezninde henüz açılmamış çiçege dinür ki tomurcuq dinür.

1108-Çün *Sezûm* olmışdı kıaryesi kıavm-ı *Lût'*ñ

Anlarıñ hâkim-i pür-cevri de kıâği-i *Sedûm*

(Sezûm) zâl-ı mu'ceme ile şabûr vezninde dal-ı mühmele ile sezûm mu'arreb olarak *Lût'* aleyhisselâm kıavminiñ medîneleri olan *Sa'ba* ve *Sa'da* ve 'Amra ve *Dûmâ* ve *Sedûm* nâm beldeleriñ yeridir ve bunlarıñ mecmû'ı *Hâzret-i Lût'* aleyhisselâmıñ kıavmi üzer zîr ü zeber olmağla mü'tefikât-ı tesmiye olunmışdır. 'Âlîsi esâfiline munķâlîb olmuş ve üstü altına çevirüb tersine dönmiş ma'nâsına ve tefsîr-i *Ebû Su'ûd*'da meşûr olduğı üzre bu medâ'in-i ħamse dört yüz bin nüfûsı müstemil idi. (kıâği-i Sezûm) medâ'in-i ħamse-i mezbûreden *Sezûm* şehriñ kıâğisidir ki zulm u cevride meşel olmuşdır. Ziyâde câ'ir u sitemkâr olan kimse ħaqqında. (ecûru min kıâği-i Sedûm) dinür. Kıâği-i mazîniñ cümle cevrenden yeri budur ki bir gün ħuzûrına iki ħaşm gelüb biri âherden da'vî ve bunıñ zimmetinde biñ dirhem ħaqqım vardır diyü işbât-ı müdde'î eyledi. Müdde'î-i 'aleyh daği dîni ikrâr edüb lakin beş sene mu'accel olmağla va'desi tamamında müsteħağ olacağdır. Sizden niyâz ederim ki beş sene tamamında biñ dirhem edâ' için getürdigimde belki bu âdemi bulamam. Kerem edüb va'de ħulûlına kıadar bunu ħabs ediñ ki ulu kıatda ħâzır bulayım dimekle müdde'î-i merķûmı beş sene ħabs etmişdir.

1109-Pek uğurlu imiş *eymen* hem uğursuz *ħaţbâ'*

Nâ-mubârek dime mefhûmu da *meş'ûm* u *meşûm*

(eymen) es'ed vezninde ve mürâdifidir ki ziyâde uğurlu vu kıutlu vu meymûn u mübârek ma'nâsınadır. Farsî'de ferħunde vü ħuceste dinür. (ħaţbâ') ħamrâ' vezninde uğursuz u meymenetsiz ü menħûs kimse ma'nâsına olan aħţab lafzınıñ mü'ennesidir. (meş'ûm)

mezmûm vezninde ve (meşûm) melûm vezninde nâ-mübârek ya' nî uğursuz u menhûs kimseye dinür.

1110-**Recm** katletme daği taşlama ma' nâsınadır

Öyle recm olanına da dindi **recîm** ü **mercûm**

(recm) râ'niñ fethi ve cim'in sükûniyla katl u imâte etmek ma' nâsınadır ve bir kimseyi taşlamak ve taşta tutmak ma' nâsınadır. (recîm) zemîm vezninde ve (mercûm) merdûd vezninde taşlanmış kimseye dinür ve çoğulmuş merdûd u matrûd kimseye dinür.

1111-Meyvesi re's-i şeyâtîn gibi bir ehl-i cahîm

Ka' r-1 düzağda bir âteşden ağaçdır **zakğûm**

(zakğûm) tennûr vezninde ka' r-1 düzağda ya' nî cehennemiñ aşlında ve dibinde nâbit bir secer-i nârîdir ki ağşanı derekât-1 cahîme mürtefi' ve vâsıl ve miyvesi nihâyet kubû u kerâhet-manzarda rü'ûs-1 mütehayyile-i şeyâtîne şebîh ü müşâkil ve huşûnet ü merâretde ve kerâhet-i râyiha ve şiddet-i harâretde aqsâ-yı gâyetde bâliğ iken aşhâb-1 cahîm galebe-i cû'dan nâşî yâğûd zebâniyeleriñ cebr ü ikrahine mebnî muztarr u mecbûr olarak andan ekl ü tenâvül ederler.

1112-Ĥalkîle ülfeti çok iyleme **mezmûm** u **kağîğ** (248)

Keşretu'l-ğaltati bi'n-nâssi kağîğhun mezmûm

Mısrâ'-i evvell şânîniñ tefsîr ve tercemesidir. (keşret) kâf'ın fethi ve şâ-i şelâseniñ sükûniyla çoğluğa dinür. Kıllet muğâbilidir ve mâ-ba'dına izâfetle ma' rife olarak mübtedâdır. (ğaltat) ġarbet vezninde ġarışmak ma' nâsınadır. Muğâlağa ve ihtilâğ gibi. (bi'n-nâs) da bâ-i cârre ġaltata müte'alliğadır. Nâs, sin ġâfiyesiniñ ol kıt'asında geğdigi üzre benî-Âdem ma' nâsına ġaltatıñ mef' ul-ün biğ ġayr-i şariğidir. (kağîğ) ġalîz vezninde kötü ve çirkin ma' nâsına mübtedâniñ ġaberidir. (mezmûm) merğûm vezninde rezîl ü mübtezel kimse ma' nâsına mübtedâniñ ġaber ba'd-ı ġaberidir. Ĥaşıl-ı ma' nâ افلاسن المufâdıncâ mecâlis-i nâs ekşeriyyâ mâlâyâ' nî ile mâlâmâl ve öyle yâve-ğuyân ile ülfet ve istînâs-ı mûcib-i ġüsran ve müstevcib u bâl olmağ ile mağûle-i nâ şûretinde nesnâs ile keşret-i mecâleset-i şer'â ve ' ukalâ kağîğ ü mezmûm u nağîzi olan uzlet u vağdetiñ memdûğiyyeti **İmâm-ı Şafi'î** ġazretleriniñ

فطوبى لنفس و طنت قعدارها
مغلقت الابواب مرخى حجابها

ķavlinde ma' lûmdir.

1113- İlm deryâdır anıñ al eyü incülerini

Yoħsa mümkün degil insâna göre cem' -i 'ulûm

Ya' nî 'ulûm-ı ğayr-i mütenâhiyye olmağla deryâ-yı muhîṭ-i bî-sâhil meşâbesinde ve fûnûn-ı mesâ'il-i ka' r-ı deryâda tekevvün eden leâlî-i girân-bahâ menzilesindedir. Pes cemî' -i 'ulûmı cem' u ihâta ve kâffe-i fûnûnı istîl'âb u istifâde efrâd-ı âferîdeden bir ferde mümkün ve mutaşavver degildir. Hemân

ما حوى اعلم جميعا احد
لا ولو مارسه الفسن
انما الغلم بعيد غرور
فخذ و امن كل شىء احسنه

neşîdesince mânendir. Şehvâr olan 'ulûm-ı nâfi'ayı taḥşîl u iktisâbla feyz-yâb ol dimekdir.

ḲALLE MÂ NA' RİFUHÛ ALLÂHU TE' ÂLÂ 'ALEM

Fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe i lün

(ķall) lâm ķâfiyesiniñ üçüncü kıṭ'asınıñ 'ünvânı şerhinde geĉtigi üzre ķalîl olduğu ma' nâsına mâzîdir. (mâ) mevşûledir. (na' rifuh) de na' rif bâb-ı şânîden muzâri' müte-kellim maa'l-ğayrdır. Tahtında müstetir naħnu zamîri fâ' ilidir. Zamîr-i bâriz mef' ûldır ve mevşûle râci' dir ve cümlesi mevşûlîñ şılasıdır ve mevşûl-ı maa' ş-şıla ķall fi' liniñ fâ' ilidir. (Allâh) kıṭ' a-ı şer' iyyede geĉdigi üzre ismi-i **Celâl-i Kibriyâ'**dır ve mübtedâdır. (te' âlâ) tefâ' ül bâbında fi' l-i mazîdir اظم بالوحدانية تبدخ بالتفرد فى الر bu beyt ma' nâsına tahtında müstetir hû zamîri fâ' ilidir ve ism-i **Celâl'**e müte' allikadır. Cümlesi ism-i **Celâl'**ıñ şıfatıdır. (a' lem) a' zam ism-i tafđildir. Ziyâde bilici ma' nâsına tahtında müstetir fâ' il ile cümlesi mübtedânıñ ģaberidir. Mefhûm-ı 'ünvân و ما اوتيتم من العلم الاقليلا naşş-ı celîli mantûķınca ya' nî kâffe-i zeviyyu'l- 'uķûlîñ bildigimiz

baħrdan atre m s besinde aql-ı alildir. **All hu** Te‘ l  cem -i ma‘l m ta ‘ lim ve ‘ilmi her nesneye Őamildir demek olur.

1114-Oldu ĥuznile ned met dime mefh mu **sedem**

Hem peŐimalıĥa m nend-i tenedd m di **nedem**

(sedem) fethateynle nedem vezninde ned met   peŐim nlik sebebiyle ĥamĥ n   maĥz n olmak ma‘n sınadır. Y h d mulaķa ĥ z nl  ve ĥamn k olmaĥa dinür. (tenedd m) tekellüm vezninde ve (nedem) sedem vezninde peŐim nlik ve peŐim n olmak ma‘n sınadır ned met gibi. PeŐim n olmuş kimseye s dim   sedm n u n dim   nedm n dinür. Sekr n vezninde.

1115-arķına dindi **te ‘ak** kinli **ĥanak ĥaŐem** eğam

Pek ĥazabn k da ‘**atr s**   ĥazabdır **đamđam**

(te ‘ak) t ’n n fethi ve hemzeni n kesriyle arķın kimseye dinür. ĥazab u ĥazab n gibi. (ĥanak) te ‘ak vezninde ve ĥan k, emir vezninde ĥiŐm u ĥayz edici deve kinl  kimseye dinür. (eğam) ĥazab vezninde ve m r difidir ĥiŐm u arķınlık ma‘n sınadır ve ĥıkd u kine ma‘n sına ve ĥased ma‘n sına (249) iql k olunur. Maşdar olarak ĥazab etmek ve arılmaķ ma‘n sına müsta‘meldir. (‘itr s) ‘ayn n kesriyle ıŐ s vezninde ve ‘itr s, ‘ifr t vezninde pek ĥazablu cebb r u ĥazab n kimseye dinür. (đamđam) zemzem vezninde ĥazablu vu arķın kimseye dinür. Ketef vezninde ĥazab gibi. N zımın ĥazabdır đamđam avlinde ĥazab đ d’ n kesriyledir. Lakin ĥazablu đamđam dinilse t ĥl tten s lim olur.

1116-**ĥayz** imiŐ gizli ĥazab **każm** anı **ĥazm** etmektedir

K żm oldur ki s k t eyleye cem‘i **kuzzam**

(ĥayz) ĥayn’ n fethi ve y ’n n s k nıyla ĥazab-ı k mın ya‘n  gizl  arķınlık ma‘n sınadır ve mulaķa ĥiŐm u ĥazab ma‘n sına da dinür ve ĥazabın ĥiddet   Őiddetine dinür ve bir kimseye aĥz b edüb arılmaķ ma‘n sına dinür. (każm) k f’ n fethi ve z ’n n s k nıyla ĥazabı ve öfkeyi ĥazm edüb yutmaķ maĥd b-ı ileyhden aĥz-ı intik ma adir iken keff-i nefis ile icr ’ ve intik mı terk etmek ma‘n sınadır. Maĥz n u ĥamn k kimseye każm   mekz m dinür. (k żm) s kit vezninde ve m r difidir ki s ylemey b ebsem uran kimseye dinür. (kuzzam) süllem vezninde azımın cem‘idir. S kt n ma‘n sına.

1117-*Laṭma* sille daḥi *laṭam* olmuş anı urmaḥ da

Hem ṭabanca urılan yüz dime *ḥadd-ı mulaṭṭam*

(laṭma) temre vezninde ḍarb envâ'ında sille vü şamâr ta'bir olınana dinür. (laṭam) laḥam vezninde keff-i meftûḥa ile ya'nî el âyasıyla bir kimseniñ yüzine yâḥûd çıblak bedenine sille ile urmaḥ ve şamârlamaḥ ma'nâsınadır zaf' gibi.(ḥadd-ı mulaṭṭam) terkîb-i tavşîfi olarak ṭabanca ile ya'nî sille urılan yanaḡa ve yüze dinür. Ḥadd-ı elif kâfiyesiniñ altıncı kıt'asında geçdi. (mulaṭṭam) mim'in zammıyla mulṭûm ma'nâsınadır.

1118-*Şinşine* 'âdete dinmiş daḥi ḥuya *ṭab'a*

Yılanın erkeğine hem berkesin adı *aḥzem*

(Şinşine) şınların kesriyle zibrice vezninde de'b ü 'âdete daḥi ḥuyâ vu tabî'ata dinür ve bir kıt'a ete dinür. (aḥzem) aḥmer vezninde erkek yılanı dinür. Şamme vü aḥlef gibi vücûdu siḡâ ile meşhûr olan **Ḥâtem-i Ṭâ'î**'niñ 'ammisi yâḥûd pederiniñ 'ammisi ismidir ki **Ḥâtem-i** mezbûrın ceddi yâḥûd ceddiniñ ceddi **Ebû Aḥzemü't-Ṭâ'î**'dir. Oḡlu **Aḥzem** vefât edüb birkaç oḡulları ḡalmış idi. Bir gün **Bermâdde** zımnında cümlesi ceddleri olan **Ebû Aḥzem** üzerine ḥurûc u hüçûm ve ḍarb u cerḥ eylemeleriyle işbû

ان بنى زملونى بالدم

ششنة اعرفها من اخزم

beytini nazm u îrad edüb pederleri **Aḥzem** daḥi kendisine bu güne uḡûḡ u 'işyân şâḥibi olmaḡla evlâdları daḥi anın gibi bed-ḥûy olduklarını iş'âr eyledi ve bu *şinşinet a'refḡâ min aḥzem* durûb-ı emşâlde olmaḡla nâzım-ı niḡrîr bu beyitte meşel-i mezbûrın ḡalline îmâ etdi.

1119-*Naḥb* u *ḡarrâra ḡarûn* ile *ra'ûm* olmuş rûḡ

Nemse câna hem insâna dinür cem'î *nesem*

(naḥb) nûn'ın fethi ve ḡâ-i mühmelenin sükûnıyla nefes-i nâṭıḡa rûḡ-ı ḡayvânî ma'nâsınadır ki Farsî'de ve Türkî'de cân dinülür ve naḥb bundan ma'adâ uzunluḡ ma'nâsınadır. Ṭûl gibi ve uyḡuya dinür nevm gibi ve bürhân ü hüccete dinür ve müsâbaḡa vu mübâḡiṣe de öñdül ḡomagâ dinür ve ḡâcet ü mühime dinür ve bir şey'in müddet-i maḡdûdesine dinür ve yürimeḡe dinür ve mübâḡiṣde ḡonılan ḡirân-baḡâ

öndüle dinür ve nezr ü îcâba dinür ve bükâ'-i şedîde dinür ve faht u şiddete dinür ve bir nesneniñ müddetiniñ nihâyetine dinür ve ölüme dinür ve kumâr oyunına dinür ve vaqt u zamâna dinür ve öksürige dinür ve kaçd u himmete dinür ve semrûb tavlamağa dinür. 'Azîmü'l-cüşse olan deveye dinür **Muciddîn Fîrûz-âbâdî Basâ'ir** de naḥb lafzınıñ (250) işbû yigirmi ma' nâsını ebyât-1 şelâsede derc u nazm eylemişdir ki:

طول و نوم و برهان مراهنه
 و حاخت مدت و السير و الخطر
 ندر اشد بقاء شدة اجل
 و النفس و الموت و اذكر فع من قمر و
 والوقت ثم سعال هممة سمن
 ضخمالجمال معانى النحب فا ختبر و

ebyâtıdır ki 'alâ vechü't-terfîb ve'l-ecmâl terceme olinmışdır. (ğarrâra) râ'nıñ teşdîdiyle ğaddâra vezninde (qarûn) şabûr vezninde ve qarûna hâ ile qarîn emîr vezninde ve qarîne hâ ile (ra'ûm) şabûr vezninde nefes ma' nâsınadır ki rûh-ı insândır ḥûbâ' ve mehce gibi. Rûḥ daḥi 'Arabî'dir. Cân ma' nâsına kemâ merr fi kıṭ'atü'l-hâ'şüyû' ma binâ'-i terceme mevki'nda îrâd olındı. (nesme) feteḥâtle rûḥa ve câna dinür ve insâna ıtlâk olunur ve köle vü câriyeye dinür ve rûḥıñ râḥatını mûcib olan nefese dinür ki şoluḡ alub virmekdir. (nesem) fethateynle nesemeniñ cem'-i cinsidir temet, temere gibi. Cem' şîğası nesemât gelür.

1120-Dilsiz **aḥres** ü lâl olana **ebkem** dinmiş

Pek şağır kimseye **aṭreş** di şağır oldu **aşamm**

(aḥres) aḥmer vezninde dilsiz kimseye dinür. Cem'i ḥurûs u ḥursân gelür ḥâ'larıñ zammıyla. (ebkem) aḥres vezninde ve bekîm emîr vezninde ḥulki dilsiz olan kimseye ve ebleḥ ü nâdân olmağla nuṭṭdan 'âciz kimseye lâl dinür. Ḥâl vezninde ve bî-zebân dinür. ('aṭraş) aḥres vezninde ve uṭrûş, üslûb vezninde şağır ve kulağı ağır kimseye dinür. Nâzımıñ pek şağıra dinür dediği **Ḳâmûs**'a muḥâlefetdir. Zîrâ **Ḳâmûs**'ıñ *el-aṭreş ehve'shamm* kavli fi'l-cümle sem'inde ḥafâ olan şağıra dimekdir. Bu taḳdîrce şağır kimseye aşlaḡ dinilse aşlaḡ olurdu. Zîrâ aşlaḡ işitmez olan yâḥûd âzân perdesiyle şayḥa etmedik-

çe tuymayan şâğıra dinür. (aşamm) e'amm vezninde şâğır dinür. Cem' i şumm gelür. Farsî'de ker dinür.

1121-Didiler **fâtiha** her nesneniñ evvellerine

Her şey'in âhiri de **hâtimedir** hem **hâtem**

(fâtiha) fâkiha vezninde bir şey'in evveline ıtlâk olunur. Hâfir ü hâfire vü tebâşîr gibi. (hâtime) fâtiha vezninde ve muğâbilidir ki bir nesneniñ encâmına ve şonuna dinür. (hâtem) tâ'nîñ fethiyle bu daği bir nesneniñ âhir ü encâmına dinür ve mühürlenecek nesne üzre başılan mühre ve parmağa takılan yüzige ve bir tâ'ifeniñ eñ âhîrinde gelen kimseye dinür. Tâ'nîñ kesriyle de lûğatdır ma'nâ-yi âhîrede.

1122-**Şevh** çirkinlik imiş çirkine hem dindi **zemîm**

Şâhib-i hüsn-i cemâl olana dinmiş **fedgam**

(şevh) şın'nîñ fethi ve vâv'nîñ sükûniyle şevhe, temre vezninde yüz çirkin ü bed ü kabîh olmak ma'nâsınadır. Kabîhü'l-vech adama eşveh ve kerihü'l-manzar hâtûna şevhâ' dinür. (zemîm) zâl-ı mühmele ile emîr vezninde cüşsesi hakîr çirkin âdeme dinür. Cem' i yine zimâm gelür cibâl vezninde ve mü'enneşi zemîmedir. Cem' i yine zimâm gelür ve zemâ'im gelür. (fedgam) gayn-ı mu'ceme ile ca'fer vezninde mütenâsibü'l-'azâ' üslûb ve endâmı güzel, hüsn ü cemâl şâhibi kimseye vezninde dinür ve hûb u dil-ber ve mümtelî ya'nî tolgun yüze dinür.

1123-**Hısrım** u **muhaşram** ol kimse ki gâyetde bağıl

Daği **hıdrım** o ki gâyetle ola ehl-i kerem

(hısrım) hâ'nîñ ve râ'nîñ kesreleriyle zibric vezninde gâyetde bağıl ü mümsik cimri kimseye dinür şâhih ü zanîn gibi ve üzümüñ ve hürmânîñ koruğına dinür. Farsî'de gûre dinür. (muhaşram) rübâ'î-i mücerreden ism-i mef'ûl beniyyesiyle mudahrec vezninde bahl u imsâk ma'nâsına olan haşremeden ki dağrece veznindedir. Müştak olarak ziyâde bağıl ve beğâyet nâ-kes kimseye dinür. Lakin vezne halel ü inkisâr gelmekle bu mışrâ' tağyîr olunub pek bağıle di muhaşram daği hısrım öyle dinilse evveli (251) olurdu. (hıdrım) mu'cemeteyn ile yine zibric vezninde gâyetde kerîmü't-tab' keşîrü'l-'atâ şehâ

ve civânmerd kimseye dinür ve nâsîñ havâic u mühimmatını hamûl ve mütekeffil-i müte'ayyin ve deryâ-dil kimseye dinür ve şuyı çok kuyuya ve büyük deryâya dinür. Cem' i hıdârım ü hıdârime gelür.

1124-Dâ'im olmaya 'azâbe dañi hırşa di *ğarâm*

Mübtelâ olana bir nesneye dinmiş *muğram*

(ğarâm) sehab vezninde dâ'im ü müstemirr ü ber-çarâr olan şerr ü kerîheye dinür ve muṭlaқа bir nesneniñ dâ'imî olmasına dinür ve işkence vü 'azâb ma' nâsınadır ve hırs u velû' ma' nâsınadır ki bir şey'e pek mecbûrlığa ve düşkünlüğe dinilür ve helâk u tebâb ma' nâsınadır. (muğram) râ'nîñ fetñiyle mükrem vezninde zencîr-i 'aşқа giriftâr olan esîr-i 'alâқа ve hevâya dinür ve bâr-girân deyni müteḥammil olan bî-çâre medyûna dinür ve bir nesneye ḥarîş ü mübtelâ vü mevli' olan kimseye dinür.

1125-Saña itdik lûğat esrârın işâret aña

Ḳad eşarnâ lek esrâre lûğatin fâ-fehm

Mısrâ'-i evvel tercemedir. (ḳad) ḥarf-i taḥkîḳdir. Kemâ merr mirâren. (eşarnâ) ecvef-i vâvî olarak ef'âl bâbından mâzî mütekellim maa'l-ğayrdır. Maşdarı olan işâret bir nesneyi bir kimseye ta'yîn ü teşñiş veçñiyle göstermek ma' nâsınadır. Mütekellim zamîri fi'liñ fâ'ilidir. (lek) de lâm-ı cârre fi'le müte'allıḳadır. Kâf-ı ḥiṭâb işâretiñ mef'ûl-ün bih ğayr-i şarîñi ve lûğatda muzâfdır. (lûğat) ḳuzât vezninde lûğat lafzınıñ cem'idir. Lûğat insândan her sınıf ğarâz u merâmlarından kendisiyle ta'bîr ve ifâde-i merâm etdikleri eşvât u elfâzdan 'ibâretidir. (fâ-fehm) de fâ-ı fâşîḥadır. Efhem, a'lem vezninde bilmek ve anlamâḳ ma' nâsına olan fehmden emr-i ḥâzırdır. Tahtında müstetir ent zamîri fâ'ilidir. Cümle-i inşâ'ıyye fâ-ı faşîḥasınıñ ebnâ' etdiği şart-ı maḥzûfiñ cevâbıdır. Ḥâsıl-ı ma'nâ lûğat-ı 'Arabîyye'nîn esrârını ya'nî tefsîr ve ḥadîşde müsta'mel ve muḥâverât-ı edebiyede mütedâvil olan efşâḳ ve 'alâlarını 'alâ vechü't-ta'yîn saña gösterdim imdi keyfiyyet ve ḥâl böyle oldıḳını bildiñ ise bu manzûmede dere olınan lûğatı fehm ü ḥıfz eyle dimekdir.

1126-Çalış *a'lâm*-ı gürûh-i ' ulemâdan olasin

Şahib-i '*ilim* olanın şöhretidir *tûğ* u '*alem*

(a'lâm) hemzeniñ fethiyle 'ilmiñ cem'idir. ('ilim) cibil vezninde bir kavmiñ seyyid ü ser-firâzına ve fâ'ikü'l-aqrân olan müte'ayyin ve mümtâzına dinür. (gürûh) kâf-ı Farsî'den zammıyla cünûd vezninde Farsî'dir. Fırka ve tâ'ife ma'nâsına. (tûğ) tâ'nıñ zammıyla Farsî'de ve Türkî'de dañi böylece müsta'mel olarak vüzerâya mañşûş mûy-ı reng-âmîz ile masnû' şukkasız bir nev'-i ma'rûf-ı 'ilimdir. ('alem) kalem vezninde sancak ta'bîr olınan bayrağa dinür. Ya'nî tazâyî-yi evkât etmeyüb cidd ü sa'yla tañşîl-i 'ilme muvâzabet ile tâ ki ma'ser-i 'ulemaniñ efâdil u emâsilinden olasin. Zîrâ 'ilm ü kemâl ile mümtâz olan ehl-i hüner şân u şöhreti vezîr-i tûğ-berdâz-ı 'alem-efrâziñ şükûh u şöhreti tanîn-endâz-ı âfâkdır demek olur.

Cİ'LE'L-BEYTİ HÂBÎBÎ FENEbİTE VE NENÂM

Fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fa'lün

(ci') cim'iñ kesri ve hemzeniñ sükûniyle câ-ı yeci' den emr-i muhâtabdır. Fâ'ili tahtında müstetir ent zamîridir. Gelsin dimekdir. (ile'l-beyt) de ilâ intihâ-ı gâyetdir içündür ve ci' fi'line müte'allıkadır. (beyt) zeyt vezninde hâne ve menzil gibi ev ve otâ ma'nâsına fi'l-i emriñ mef'ûl-ün bih gayr-i şarîhidir. (habîbî) de habîb fi'l-i bi-ma'nâ mef'ûl-ün bih olarak sevgilü ve mañbûb ma'nâsınadır. Kemâ merr fi'l-ki't'atü'l-evvelî (252) min kâfiyetü'l-bâ' ve habîb yâ-yi mütekellime muzâf ve harf-i nidâ taqdîr ile yâ habîbî dimekdir. (fenebît) de fâ-yi 'âtıfe ta'kîb içündür. Cümle-i şâniyeniñ mazmûnı cümle-i evvelî 'aķîbinde oldığını ifâde eder. (nebît) kelimesi bât yebîtden muzâri' mütekellim ma'a'l-gayrdır. Tahtında müstetir nañnu zamîri fâ'ilidir. Cümlesi, cümle-i sâbıka-i inşâ'ıyye üzre ma'tûfdır. Maşdarları olan beyât u meybît ü beytütet gice vaķtı bir 'amel ile meşgûl olmak ve giceyi bir şuğl ile geçürmek ma'nâsınadır. (nenâm) nâm yenâmdam ya'nî bâb-ı râbi'den muzâri' mütekellim ma'a'l-gayrdır. Tahtında müstetir fâ'il zamîr ile cümlesi nebît cümlesi üzre ma'tûfdır. Me'âl-i 'üvnân ey benim mañbûb u dil-dârım ve yâr u vefâ-şi'arım

Etdin dil-i âvâremi bî-hâne vü ârâm

Luḫ ile buyur hâne-i uşşâka bu ahşâm

neşidesince ihsân u ‘inâyet edüb bende hâneyi teşrîf buyruñ ki bir gicecik bizde giceleyüb enis ü ülfet edüb eglenelim ve günûde-i pest istirâhat olarak hem-h’âb olub uyuyalım dimek olur.

1127-Ḳalbe ilḳâ olunan ḫayırlu nesne *ilhâm*

Hem daḫi etmedür ilhâmı taleb *istilhâm*

(ilhâm) hemzeniñ kesriyle **Cenâb-ı Feyyâz-ı Müte‘âl** bi-ṭarîkü’l-feyz ‘abdiñ ḳalbine bir ḫayırlı nesneyi ilḳâ ve telkîn eylemek ma‘nâsındır. (istilhâm) istirhâm vezninde ḫayırlı matlûbıñ ḳalbe ilhâm olınmasını **Hüdâ**’dan taleb etmege dinür.

1128-Gerçi ‘uşşâk gürûhına dinürmiş *heyyâm*

‘Aşḳla olmaya mecnûn gibi hem dindi *huyâm*

(heyyâm) remmân vezninde hâ’im lafzınıñ cem‘idir. Mübtelâ-yi ‘aşḳ u muḫabbet olan ‘uşşâka ıtlâḳ olunur. (huyâm) gürâb vezninde farṭ-ı ‘aşḳdan nâşî ‘âşîka ‘ârîz olan cünûna müşâbih ḫâlete dinür ki sersemlik ve aşüftelik ta‘bîr olunur. Nâzım-ı niḫrîriñ mecnûn gibi ta‘birinde şüret-i mecâninde ‘uḳâlâdan olan **Mecnûn Leylâ**’ya ya‘nî **Ḳays bin Mülevveh**’e telvîḫ ve telmîḫ vardır.

1129-*Müstehâm* ol ki anıñ ḳalbi ola ḫayretde

Hâme başıñ tepesi cem‘i de gelmişdir *hâm*

(müstehâm) müstedâm vezninde müteḫḫayir ve âşüfte ve ızırâb-ı ḫayretde olan ḳalbe dinür. Böyle ḳalbi müteḫḫayir olan kimse hâ’im ü heyûm dinür şabûr vezninde. (hâme) mim’iñ taḫfffiyle şâme vezninde insânıñ ve her ḫayvânıñ başına dinür ve ṭuyûrdan bayḳuşa dinür. Bûme gibi. (hâm) ḫâl vezninde mezbûr-ı hâmenin cem‘idir. Bâşlara ve bayḳuşlara dinür.

1130-*Ġaym* dinmiş buluța buluțlu güne de

Hem buluțlanma hava oldu *iġâme iġyâm*

(ġaym) ġayn'îñ fethiyle buluda dinür. Sehâb ve ġamân gibi hava buluțlu olmak ma' nâsınadır. (iġâme) iġâme vezninde ve (iġyâm) hemzeniñ kesriyle ve taġyîm, ta' mîm vezninde hava buludlanmak ve buluțlu olmak ma' nâsınadır iġyâm gibi.

1131-*İnsicâm* u *seyelân* aġma o ma' nâda *sucûm*

Yaġmuruñ muttaşılan yaġması olmuş *işcâm*

(insicâm) inhidâm vezninde (seyelân) feteġâtle cereyân vezninde ve (sucûm) ku' ûd vezninde ve (sicâm) kitâb vezninde gözyaşı ve yaġmur vesâ'ir mâyi' nesnelere ceryân edüb aġmak ma' nâsınadır. Bir nesne dâ'imâ ve mütemâdî olmak ma' nâsınadır.

1132-Usta *üstâz* u daġi *nâbil* ü *tiġn* öyle imiş

Dindi *tilmîz* de şâkirde gelür cem' i *telâm*

(üstâz) hemzeniñ zammı ve sin'îñ sükûniyle ne şan' atda olursa olsun mâhir ü ġâzık olan kimseye dinür. Lakin 'ilm ü fazlda mâhir kimsede isti' mâli ġalatdır. Cem' i esâtîz gelür. Meşâbih vezninde esâtîze gelür. Cehâbize vezninde ve dâl-ı mu' ceme bedeli dâl-ı mühmele ile üstâd Farsî'dir. Ĥâce vü mu' allim ma' nâsına ve fende mâhir pîşeger ü pîşevan usta ma' nâsına. (nâbil) ġâbil vezninde (253) oġ yapmakda ve oġ atmakta üstâd-ı tîr-endâze dinür ve muțlaġa bir işde ġâzık olan ustaya dinür. (tiġn) tâ'nîñ kesri ve kâf'îñ sükûniyle üstâz u ġâzık u pîşe-ger kimseye dinür ve seciyye vü tabi'at ma' nâsınadır. (tilmîz) tâ'nîñ kesriyle 'ifrît vezninde üstâzdan 'ilim ta' allüm eden ġâleb-i 'ilme ve ustadan şan'at öğrenür olan şâkirde ve çıraġa dinür ve bir kimseniñ tâbi'ne ve ġâdimine dinür. Cem' i tilâmîz vü tilâmîze gelür. (telâm) sehâb vezninde tilmîziñ cem' i olan telâmîz ma' nâsına a' cemî mu' arrebdir. Şâkirdler demek olur, yâġud telâm lafzınıñ aşlı tilâmîz olub âhirinde yâ ve zâl ġazf u işkâf olmaġla terġim olunmuşdır. Menâzil ve ġubâhibiñ terġiminde menâ ve ġubâ gibi.

1133-Şol çocuğdur ki **faḫîm** ola kesilmiş memeden

Çocuğı hem memeden kesmeye de dindi **fiḫâm**

(faḫîm) emîr vezninde ve meḫtûm, maḫdûm vezninde rıza´ dan faşl u fâḫm olınmış ya´ nî memeden ve südden kesilmiş şabîye dinür. Cem´i faḫam, keteb vezninde. (fiḫâm) fişâl vezninde ve mürâdifidir ki çocuğın memeden kesilmesine dinür.

1134-Mişli nâ-yâb olan incüye dinür **durr-i yetîm**

Hem **yetîm** öksüze di cem´i **yetâmâ eytâm**

(durr-i yetîm) terkîb-i tavşîfi olarak nâdirü´l-vücûd olan büyük ve ´alâ incüye dinür ki derûn-ı şadefde yetîm ya´ nî ferd ü yegâne ve yalnız olarak tekevvün etmekle büyük olub dânesi üç mişḫâl miḫdârı oldığı mervîdir. (nâ-yâb) ḫâlîlü´l-vücûd u kem-yâb ma´ nâsına Farsî´dir. Nitekim nâzım-ı merḫûm **Tuḫfe**´sinde:

Bulunmaz ise de pek az bulunandır nâ-yâb

mışrâ´ında beyân etmişdir. (yetîm) emîr vezninde pederi vefât eden tıfl-ı nâ-baliğâ dinür. Ba´ de´l-bülûg yetîm ıtlâḫ olunmaz meger mâ-kân-ı ´ileyh i´tibâriyla mecâza ıtlâḫ olına ve lisânımızda yetîm babadan öksüze dinür ve anadan öksüze ya´ nî yalnız vâlideyi fevt olmuş şabîye ´Arabî´de ´acî dinür ḡanî vezninde ve vâlideyni fevt olmuş çucuğâ laḫîm dinür yetîm vezninde ve yetîm yalnız u bigâne olan nesneye dinür ve nazîri az bulunan ´azîzü´l-vücûd nesneye dinür. Durr-i yetîm gibi. (yetâm) yâ´nîñ fethi ve elifñi ḫaşriyla ve (eytâm) hemzeniñ fethiyle yetîmiñ cem´leridir.

1135-Pek ziyâde yiyici âdeme dinmiş **miḫ´am**

Rızḫı çok kimse de **muḫ´am** yemeği çok **miḫ´âm**

(miḫ´am) mim´iñ kesriyle minber vezninde keşîrü´l-ekl kimseye dinür. Ḥarte vü mücellih ü ekûl ü servât gibi. Farsî´de bisyâr-ḫ´âr u loḫma-şümâr dinür. Türkî´de inhân ta´bîr olunur. (muḫ´am) ´ayn´iñ fethiyle mükrem vezninde rızḫı vâşi´, bol, dirliklü kimseye dinülür. (miḫ´âm) mim´iñ kesri mîzyâf vezninde ve mürâdifidir ki ta´âmı mebzûl ve misâfiri çok gelür. Keşîrü´z-ziyâfe kimseye dinür. Farsî´de mîzbân u ḫândân dinilür.

1136- **Vâriş** oldur ki ziyâfete gelür bî-da‘ vet

Hem **ṭufeylî** o yedirmek yemegi de **iṭ‘âm**

(vâriş) şâhib vezninde ṭa‘âm yiyen kimseleriñ içinde da‘ vetsiz ve çağrılmaqsızın şokilub giren kimseye dinür ki Türki’de ṭalkavuk ṭa‘bîr olunur. Ehl-i ‘işret miyânına girüb da‘ vetsiz bâdelerin içen şarâb ṭalkavuğuna vâğl dinür. (ṭufeylî) taşğîr şîğasıyla süheylî vezninde ziyâfetlere ve velîmelere da‘ vetsiz, bî-teklif varan kimseye dinür ve bu ṭufeylî yâ-yi nisbet ile ṭalkavuk ṭa‘îfesiniñ pîri ve ser-neferî olan **Ṭufeylî bin Zülâlû’l-Kûfi**’ ye mensûbdır ki şahs-ı merķûm velîmelere ve ziyâfetlere da‘ vetsiz lâübâlî olarak vardığından ṭufeylü’l-a‘râs yâḥûd ṭufeylü’l-a‘râ’is (254) ile mûlaķķab olmuş idi. Ya‘nî her ṭalkavuğı aña nisbet edüb ṭufeylî iṭlâķ eylediler. (iṭ‘âm) hemzeniñ kesriyle iṭ‘âm yedirmege dinür.

1137-Sofrada hep bulunanı yemedir **ķamm** u **funûk**

Boğazı ṭoķluğuna ḥidmet eden kimse **ṭağâm**

(ķamm) ķâf’iñ fetḥi ve mim’iñ teşḍîdiyle ve (funûk) fâ’nıñ zammıyla sülûk vezninde bir kimseye sofrada bulunan ṭa‘âmıñ cümlesini silüb süpürüb yalayub yutmaķ ve şaḥanda ve sofrada bir nesne bıraķmayub düketmek ma‘nâsına dirler. (ṭağâm) ğayn-ı mu‘ceme ile sehâb vezninde boğazı ṭoķluğuna ancaķ ķarnını ṭoyurmaķ için âḥire ḥidmet eden denîyyü’l-heme kimselere dinür ve fûrû-mâye vü denî kimselere dinür. Müfredî ṭağâmadır hâ ile.

1138- **Ḥaṭma** kıtlık bile dinmiş **ḥuṭame** düzaḥdır

Ķuru utuñ şamanıñ da ufağı oldu **ḥuṭâm**

(ḥaṭma) temre ve ğurfe vezinlerinde ve ḥâṭûm, cârûb vezninde ve mürâdifî olarak ķuraķ u kıtlık bile dinür. Ḥâ ķâfiyesinde geķen kelâm gibi. (ḥuṭame) ḥâ’nıñ zammıyla hemze vezninde dâr-ı ‘azâb olan cehennem ismidir. Yâḥûd ebvâb-ı seb‘asınıñ müştemil olduğu derekâtdan bir derekeniñ ismidir. Lazâ vu saķar u hâviye gibi ve muṭlaķâ şiddetlü âteşe dinilür. (dûzaḥ) dâl’iñ zammı ve zâ’nıñ fetḥiyle Farsî’de cehennem dinür. (ḥuṭâm) ğurâb vezninde ķuru nesneniñ kırintısına ve ufağına dinür.

1139-*Faḥme* vu *faḥm* kömürdür hem anî gibi *faḥîm*

Oldu iskât olunan *mufḥam* u iskât *ifḥâm*

(faḥme) temre vezninde bir kıt'a kömüre dinür. (faḥm) laḥm vezninde ve faḥm cebl vezninde ve (faḥîm) emîr vezninde kömürün ḳalîline ve keşirine ıtlâḳ olınurlar. Cem'î cibâl vezninde fiḥâm ve hümûm vezninde fûḥûm gelür. (mufḥam) ḥâ'nîñ fetḫiyle mükrem vezninde sözden 'âciz olub lâl ü ḥâmûş olan âdeme dinür. (ifḥâm) ilzâm vezninde bir kimse kelâm ḥuşûşında ḥaşmına ḡâlib olmaḡla söyleyeceğini döküb iskât etmege dinür ki çâñına ot tıḳâmak ta' bîr olunur.

1140-*Ġâbe* orman daḫi aslan yataḡı orman *ġîl*

Ecme bükdür daḫi bükler meşelikler *âcâm*

(ġâbe) tâbe vezninde eşçâr-ı mülteffeden 'ibâret olan şıḳ orman dinür. Ġayza gibi cem'î ḥazf-ı ḥâ ile ġâbdır. (ġîl) fil vezninde birbirine ḳarışmış ve şarmaşmış şıḳ ve çalıtlık ağaçlığa ve sâzlığa dinür ki ekşeryâ arslan u sibâ' yataḡı olur. (ecme) feteḫâtle birbirine girmiş ve ḳarışmış şıḳ ve gür ağaçlığa ve meşelikige dinür ki bük ta' bîr olunur. Ekşerî me'vâ-yi sibâ' dır. (âcâm) hemzeniñ meddiyle ecmeniñ cem'îdir. Büklerle dinür.

1141-Pek yeşil otlı olan baḡçe imiş *müdhâme*

Mâ'îl olmaḡ ḳaralık rengine hem *idhîmâm*

(müdhâme) mim-i evvelîniñ zammı şâniyeniñ fetḫi ve teşdîdiyle idhîmâmdan ism-i mef'ûl müfred mü'enneş beniyyesiyle nebâtâtı ḡâyetle keşîr ü firâvân ve ziyâde tâb u ḫarâvetlü reyyân olmaḡla rengi siyaha mâ'îl koyu yeşil olan baḡçeye vaşf olur. Ḥamrâ' vezninde dehmâ' gibi. Ḥadîkat-ı müdhâme ve ravzat-ı dehmâ' dinür ve minh ḳavle te'âlâ. (idhîmâm) ihmîrâr vezninde siyah olmaḡ ve siyahlığa mâ'îl olmaḡ ma'nâsınadır.

1142-*Nezġ* imiş vesvese ile bozub ifsâd etmek

Daḫi bir nesneyi ıslâḫa dinürmiş *İslâm*

(nezġ) nûn'îñ fetḫi ve zâ'niñ sükûniyle ḳalbe vesvese ilḳâ eylemek ma'nâsınadır ki vesvâs-ı ḥannâs fi'lidir ve nâs beynini bozub ifsâd etmekle birbirine düşürmek ma'nâsınadır ki şeyâtînü'l-ins olan müfsidleriñ ḳârıdır ve dâ'imâ nâsı ifsâd eden müfside, minber vezninde minzeġ ve miknese vezninde minzeġe ve şeddâd vezninde

nezzâg dinür. (İslâm) hemzeniñ kesri ve şâ-ı müşelleşeniñ sükûniyla bir nesneniñ (255) şelme ve raħnesini kırığıñı ve gedigini ıslâh edüb düzeltmek ma' nâsnadır ki if' âliñ hemzesi selb ü izâle içündür. Nüşhalarda bâ-ı muvaħħide ile iblâm vâқи' olmuşdır. Lakin mürâca' at etdigimiz kütüb-i lûğatda iblâm lafzınıñ ıslâh ma' nâsına geldigine zafer bulamadık.

1143-Firuna dindi **etûn** u daħi külħan da **ķamîn**

Oldı külħancı da **ķamân** ki **deymâsu ħammâm**

(etûn) şabûr vezninde ve teşdidiyle tennûr vezninde etmekçi ve küreħci ve germiyyedci ve bardakçi maķûlesiniñ firunlarına ve ħammâm külħânına dinür. (ķamîn) emîr vezninde ħammâm külħânına dinür ve bir nesneye lâyıķ u münâsib şey'e dinür. (ķamâm) şedâd vezninde ħammâm külħânına ħidmet eden külħancıya dinür. (deymâs) dâl'iñ fetħiyle ve kesriyle ħammâma dinür ve gizlenüb tesettür ü taħaffuz edecek nesneye ve yere dinür. Perde vü izbe vü ķulbe gibi lağm u serdâb gibi zîr-i zemîne dinür.

1144-Ķab demek **zarf** me'âlinde **inâ** ile **vi'â**

Daħi bir nesneyi taldurmağa dinmiş **if'âm**

(zarf) ħarf vezninde içinde nesne ķonılan şey'e dinür ki ķab ķacaķ ta' bîr olunur. Cem' i zurûf gelür ħurûf vezninde. (inâ') kitâb vezninde tencere ve şaħan ve tas ve ibriķ ve legen ve kâse mişillü ķaba ķacağa neden olursa olsun cem' i âniye ve avânî gelür. (vi'â') kitâb ve ħurâb vezinlerinde zarf gibi içinde nesne ħıfz olunan ķaba dinür. Gerek ma' daniyetden olsun ve gerek kîse ve tağârcıķ ve ķuval ve zenbîl ve tulum maķûlesi zarflar olsun cem' i ev'îye gelür. (if'âm) iħrâm vezninde 'ayn-ı mühmele ile ve if'âm ħayn-ı mu' ceme ile ve tef'îm, tefħîm vezninde bir ķabı bir nesne ile taldurmağa dinür.

1145-Torba **miħlât** u daħi heybeye dinmiş 'aybe

Ķuvâla **ķâ'd** u **ķuvâlık** demek olmuşdır nâm

(miħlât) miftâħ vezninde heybe ta' bîr olunan zarfiñ şaķķı ve nişfi meşâbesinde olan tordaya dinür ve ħâşşaten dilenci tordasına şelâķ dinür şedâd vezninde. ('aybe) temre vezninde iki gözlü küçük zarfa dinür ki heybe ta' bîr olunur. Büyüğine 'Arabî'de ve

Türki'de hürç ıtlâk olunur. Hâ'nın zammıyla (ka'd) sa'd vezninde çuvâl didigimiz vi'â'-ı ma'rûfîñ ismidir. (çuvâlık) cim'in ve lâm'in kesreleriyle ve cim'in zammı ve lâm'in kesriyle sürâdık vezninde çuvâl ta'bîr olınan zarfın nâmı ve adıdır. Cem'i çuvâlık ve çuvâlık gelür. Şahâyif ve musâbîh vezinlerinde.

1146-Pek karanlık gice *hındes* gicedir *kâfir* hem

Şeb-i yeldâ dime ma'nâsınadır *leyl-i tamâm*

(hındes) hâ-i mühmelenin kesriyle zibric vezninde leyl-i muzlim ma'nâsınadır ki pek karanlık giceye dinür. Muţma'ine vezninde medd-i lehime gibi ve karanlığa dinür. Zülmet ma'nâsına cem'i hınâdes gelür ve hınâdes her ayın âhîrinde olan üç muzlim giceye dinür ki anlara miḥâk da dinilür. Kemâ merr fi kâfiyetü'l-kâf **Lehce**'de hâ-i mu'ceme ile hındes i'câm-ı taḥrîfdir. (kâfir) sâtir vezninde karanlık giceye zümetiyle her nesneyi setr ü iḳfâ eylediğiçün ve ekinciye dinür. Toḥumı yerde setr etdiğiçün ve îmân u tevḥîdi setr ü inkâr eden ḥâsire dinür ve münkir-i ni'met olan kefüra dinür ve muzlim u siyah buluda dinür ve deryâya ve büyük dereye ve büyük ırmağa dinür ve karanlığa dinür. Ğayb u zülmet gibi. (leyl-i tamâm) tâ'nın kesriyle kitâb vezninde ve tamâm leylin şıfatı olarak ve izâfetle leylü't-tamâm ve nisbetle leyl-i tamâmı daḥi câ'izdir. Etvâl-ı leyl-i senedir ki şems cüdeyy burcına ḥulûl etdiği gicedir. (şeb-i yeldâ) leb-i deryâ vezninde mevsim-i şitânın ol gicesi olan şeb-i dirâz ma'nâsına Farsî'dir. Türki'de daḥi meşhûr olmağla terceme mevki'nde îrâd olındı.

1147-Çaçacak yer dime *mehreb* ki *murâğam* öyle

Âdemin burnunu sürmek yere olmuş *irgâm*

(mehreb) maṭlab vezninde ism-i mekân olarak kaçacak yer dinür. Farsî'de cây-ı gürîz dinilür ve maşdar mimi (256) olarak insân yâḥûd sâ'ir ḥayvân korḫub yâḥûd ürküb kaçmak ma'nâsınadır. (murâğam) mim'in zammı vu ḡayn'in fethiyle kaçacak yere dinür. Mehreb ma'nâsına ve gidecek yere dinür. Sürbe ve mezheb gibi. (irgâm) idğâm vezninde bir nesneyi toprağa sürmek ma'nâsınadır ve bir kimsenin murğamını rağâma ya'nî yüzünü toprağa sürmege dinür ki tedlîl ü taḫkîrden kinâyedir.

1148-Çünkü engüşt-i şehâdet dimedir *sebbâbe*

Orta *vustâ* dahi baş barmağa dinmiş *ibhâm*

(sebbâbe) ‘ ayyâbe vezninde baş barmağının yanında olan barmağa dinür. Şebb ü tehdîd vaqtinde ref‘ oldığıçün Farsî’de engüşt-i düşnâm dinür ve bu barmağa müsebbiha ve müşîre de ıtlâk olunur. Mağâm-ı tesbîh ve ta‘accübde ve eşnâ-i tevhîd ve teşehhüdde ref‘ ile işâret olduğuçün bu ma‘nâca Farsî’de hudâ-h‘ân ve Türkî’de şehâdet barmağı ta‘bîr olunur. (engüşt) hemzeniñ fethi vü kâf-ı Farsî’niñ zammıyla Farsî’de muhtlakâ barmağa dinür. (vustâ) vâv’iñ zammı ve elifiñ kaşr ile evsatîñ mü’enneşi olarak uşbu‘ vaşatî olarak orta barmağa dinilür. (ibhâm) hemzeniñ kesriyle elîñ ve ayağıñ baş barmağa dinür ve kapamak ma‘nâsına gelür. Mü‘ellifiñ ibhâm ve mübhem ta‘bîrleri bundan me’hûzdır ve bir iş muğlak u müşkil ü müstebih olmak ma‘nâsınadır.

1149-Şırça barmağa di *hınşır* ki yanında *bınşır*

Barmağa dindi *benân* u hem o ma‘nâda *benâm*

(hınşır) hâ’niñ u şâd’iñ kesriyle uşbu‘-ı şugrâya ya‘nî küçük barmağa dinür ki şırça barmağa ta‘bîr olunur. Farsî’de kâlûc dinür. (bınşır) hınşır vezninde hınşırniñ yanında ya‘nî şırça barmağı ile orta barmağ beyninde olan barmağa dinür ki Türkî’de adsız barmağ dinür ve Farsî’de dahi adı olmamağla engüşt-i bî-nâm dirler. (benân) şehâb vezninde ba‘z-ı ehl-i lûgat kavli üzre elleriñ ve ayaklarıñ barmağlarına dinür. Aşabî‘ ma‘nâsına nâzımıñ muhtârı budur ve ba‘z-ı âheriñ kavline göre barmağlarıñ uçlarına dinür ki tırnak olan boğumlardır. Enâmil ma‘nâsına müfredi benânedir şehâbe vezninde. (benâm) âhirde mim ile veznen ve ma‘nen benâm gibi barmağlara yâhûd uçlarına dinür.

1150-Hâşşa hem ‘amme de bu nazm idici fâ’ideyi

Zâlike’n-nazmu müfîdun li havâşşın ve ‘avâm

Mısrâ‘-i evvel şânîniñ tercemesidir. (zâlik) müfred müzekkere işâret için mevzû‘ olan zâ ile lâm-ı ‘imâd ve harf-ı hitâbdan mürekkebe olarak ey muhattab bu nesne ma‘nâsına mübtedâdır. (en-nâzm) ism-i işâretiñ sıfatı ve müşârün-ileyh. (müfid) fâ’idelendirmek ve nef’ ilendirmek ma‘nâsına olan ifâdeden ism-i fâ’ildir. Tahtında müstetir hû zamîri fâ’ili olarak mübtedâyâ râci‘dir. İsm-i fâ’ili fâ’iliyle mürekkebe olarak mübtedâniñ

haberidir. (havâşş) da lââm-ı cârre müfide müte‘allıktır. Havâşş hâ’nın fethi ve şâd’ın teşdidiyle haşşanın cem‘idir. Haşşa, hâ-i mübâlâğa ile şân u şeref şâhibi mef‘ül-ün bih ğayr-i şarîhidir. (‘avâm) havâşş vezninde ve muğâbili olarak ‘âmmenin cem‘idir ki ğadr u i‘tibârı ve ta‘ayyün ü imtiyâzı olmayan kimselere ıtlâğ olunur ve havâşş üzre ma‘tûfdır. Me‘âl-ı kelâm bu nazm-ı selîsü’n-nizâm ya‘nî **Nuhbe** ismiyle mevsûme olan manzûme-i refi‘atü’l-mağâm hıfz u fehmini iltizâm eden havâşşın şân u şerefini muzâ‘af u müzdâd ve kem-nâm u bî-şân olan ‘avâmı dağı ğazîz-i ğumûldan evc-i şöhrete ‘alâ vü iş‘âd etmekle hâşşa vü ‘âmmenefî şâmil ve her müstefide fâ‘idesi ğâşıldır demek olur.

1151 -**Rızğa** mağsûm idigin aıla kemâl u hünerin

Etme **ğıbtâ** cühelâ olsa da merzûğ u **bekâm**

(rığğ) râ’nın kesriyle sehm ü naşibe ve dünyevî vü uhrevî ‘atâya ve muğlakâ kendisiyle intikâ‘ olunan şey‘e dinür. (ğıbtâ) tişde vezninde bir kimsenin nâ‘il olduğı ni‘metin zevâlini temennî etmeyerek (257) kendide anın mişline nâ‘il olmağı temennî eylemek ma‘nâsınadır. (bekâm) benâm vezninde Farsî‘dir. Murâdına nâ‘il olan kimseye dinür. Mazmûn beyt fazl u kemâl: Ve ‘ilm-i ‘azîzü’l-menâl * Nağnu ğasemnâ ğizânesinden ğısmet-i ezeliye ile mağsûm olan rığğ u ‘atâ* Ve ba‘z-ı ğıls ‘ibâda mâl muğâbili iğsân ü ‘atâ * Olunan menâfi-i celileden olduğını bilüb cühhâl-ı bî-kemâle kemâl bedeli ‘atâ olunan mâla * Ve ulu vechle anlardan olan sürûr-ı bâla * Ve refâh-ı ğâle reşğ ü ğıbtâ etme ki anın sehmine mâl-ı bî-me‘âl * Senin ğışşe‘e ‘ilm ü kemâl-i bî-hemâl * İşâbet etmekle nâ‘il naşib-i ‘alâ * Ve ğâ‘iz-i ğadeğ-i mu‘allâ*Olduğını idrâğ edüb kâ‘ilin işbû:

رضبنا قسمة القدوس قينا

لنا علم و للجهال مال

فان العم كنز لبس يفنى

و ان المل موثله زوال

ğıf‘asın müfâdıncâ rığğ-ı mağsûmın olan kenz-i lâ-yüfnânın ğadrini bil ve câhil-i mütemevvile reşğ ü ğıbtâ etmeden şarf-ı nazâr kıl dimekdir.

ZÂKE FÎ BAHRÎ KELÂMÎ KEN'N-NÛN

Fâ' ilâtün / fe' ilâtün / fa' lün

(zâk) ism-i işâret kâf-1 hitâbdan mürekkeb olarak ey muhâtab şu ma' nâsına mübtedâdır. Kemâ merr fi 'üvânü'l-kıf' atü's-selâset min kâfiyetü'l-bâ (fi) zarfiye ve mu'ahhar nun'â müte'allıktır. (bahr) bâ'nîñ fethiyle denize dinür ve muṭlakâ çok şuya dinür. Lakin burada vüs'at u keşret ü nef'-i 'alâkalarıyla mecâzen mecmû'-1 manzûmede müsta'meldir ve bahrîñ kelâma izâfeti lüceynü'l-mâ' müşebbeh-ün bihiñ müşebbehe izâfeti kabilindedir. (kelâmî) yâ-1 mütekellime izâfetle benim kelâmım dimekdir. (ke'n-nûn) da kâf teşbîh içündir. Nun hürûf-1 hecâdan yigirmi beşinci harfiñ ismidir. Mim kâfiyesi resîde-i hitâm olub nun kâfiyesiniñ kıf'a-1 evvelîsi 'üvânında îrâd olunma karînesiyle bu ma'nâ lafz-1 nûn'îñ ma'nâ-yi qarîbidir ve bu kıf'anîñ ol beytinde geleceği üzre nun balıgîñ ismidir ki bi-hasbü'l-makâm ma'nâ-yi ba'ididir. Lakin nâ-zım-1 nihrîri tevriye ve ibhâm tarîkiyle bu ma'nâyı murâd etdigine bahr lafzı delildir ve ke'n-nûn lafzı zarf-1 müstakırr olarak mübtedânîñ haberidir. Mefhûm-1 'üvân keşret-i menâfi' de bahra müşâbih olan manzûmeniñ içinde şu nazm-1 dil-ârâ ya'nî bu kıf'a-1 rengîn-edâ nun-1 menâfi-nümâ ve hût-1 revnaq-pîrâ gibidir dimekdir.

1152-Laḳab-1 **Ḥazret-i Yûnus Zû'n-nûn**

Cem'i **envân** balıgîñ adı da **nûn**

(zû'n-nûn) şâhib ma' nâsına olan zû kelimesiniñ, balıq ma' nâsına olan nûna izâfetiyle şâhibü'l-hût ma' nâsına **Ḥazret-i Yûnus** 'alâ nebînâ ve 'aleyhisselâm cenâblarınıñ laḳab-1 şerîfleridir. Kışşası tefâsîrde mebsûttadır. (nûn) balığa dinür. Hût ma' nâsına ve hürûf-1 hecâdan harf-1 ma'rûfe dinür ve yazı yazacak divide dinür. Devât ve maḥbere ma' nâsına. (envân) hemzeniñ fethiyle nûn'îñ cem'idir. Nûn'îñ kesriyle nînân gibi nûnât u hîtan u muhâber ma' nâsına.

1153-Şalkımîñ kök dibi olmış 'urcûn

Ḥurmanıñ orta budacı da 'uhûn

('urcûn) 'uşfûr vezninde ḥurma ve üzüm maḳûlesinîñ şalkımına yâhûd şalkımınıñ dibine yâhûd şalkım kaṭ' olındıqda ağaç üzerinde quruyub qalan şalkım dibine dinür. Nâzımınıñ

muhtârî ma' nâ-yi şâlişedir. Müfessirin-i kirâm 'urcûn i' vicâc ma' nâsına olan in' irâcdan fi'lûn vezninde olmak üzere şimraḥ mu'avvec ile tefsîr eylediler ki çöplü şalkımın kuruyub eksilmesi hâline dinür. ('uhûn) ḳu'ûd vezninde nâzımın beyânına göre ḥurma ağacının tâ ortasında olan budâğına dinür. Lakin **Ḳamûs'**in şebtine göre 'uhûn, culûd vezninde koyun yünü yâḥûd elvân rengle boyanmış yün ma' nâsına olan 'uhn lafzının cem'idir. Ammâ ḥurmanın beynisine yakın ya' nî başına ḳarîb yerde biten ḥurma dalına â'hin dinür. Şâhib vezninde cem'i 'avâhin gelür şavâhib vezninde.

1154-**Zû-şücûn** oldu ḳarışmış sözler (258)

Hâcete dindi **şecen** cem'i **şücûn**

(zû-şücûn) şın'ın zammıyla zû-fünûn vezninde dallı budaklı şa' b u fürû' şâhibi nesneye dinür. Bir ḳışşa ile ḳışşa-i uḥrâya istidlâl olındıkda ḳarb olunan işbu (el-ḥadîṣ zû-şücûn) meşelâ zû-fünûn ve aḡrâz ma' nâsına olarak fer' ü şu'be ma' nâsına olan şecn lafzının cem'idir ki cebl veznindedir. (şecen) fetḫateynle hâcete ve mühimmeye ve gereklü nesneye dinür ve hemm ü ḥüzn ü tâsaya dinür ve muṭlaḳâ her nesnenin şu'besine ve fer'ine dinür. (şücûn) funûn vezninde şecen-i mezbûrın cem'idir. İşcân gibi ve şecen ü şücûn ki ḳu'ûd vezninde müfred olarak maḥzûn olmak ma' nâsınadır ve bir kimseyi maḥzûn eylemek ma' nâsınadır.

1155-Dâ'im olmak dimer **deymûme**

Hem daḥi geldi o ma' nâya **vutûn**

(deymûme) dâl'in fetḫiyle keynûne vezninde dâ'im ü ber-ḳarâr ve şâbit ü pây-dâr olmak ma' nâsınadır. Devm ü devâm gibi. (vutûn) ḳu'ûd vezninde ve vetne va'de vezninde bir nesne munḳaṭi' olmayub mütemâdî vü dâ'imî olmak ma' nâsınadır. Meşelâ başlı şu gibi ve şâbit ü ber-ḳarâr olan nesneye vâtin dinür, şâhib vezninde ve dâ'im ü deyyûm dinür.

1156-**Len terânî** beni sen göremezsın

O nice olabilir **keyfe yekûn**

(len terânî) terkîbinde len, lâm'ın fetḫi ve nun'ın sükûniyle nefî istiḳbâle mevzû' ḥarf-i nâşıbdır. Terâ rü'yetden fi'l-i muzâri' müfred müzekker muḥâtabdır. Fâ'ili taḫtında

müstetir ent zamîridir. Nun, nun-ı vikâyedir ve yâ-yi mütellim fi'liñ mef'ûlü olarak mütellim-i vahde zamîridir ve bu cümleñ mefhûmı ey muhâtab sen beni göremezsın dimek olur ve ba'z-ı ehl-i lûgat len kelimesiniñ te'kid-i nefi isitiqbâle delâlet etmesine zâhib olmalarıyla anlara göre sen beni elbette görmezsin dimek olur. (keyfe yekûn) terkîbi de keyf kelimesi elif kâfiyesiniñ kıt'a-ı âhiresiniñ evâhirinde şerh ü beyân olındığı üzre nice ve ne güne ma'nâsına edât-ı istifhâmdır. Yekûn fi'l-i tam olarak yûced u yetahkik ma'nâsındır. Fâ'ili hû zamîri tahtında müstetir olarak mütetaddim-i mezkûre yâhûd mütellim ile muhâtab beyninde olan şey'-i ma'hûde râci'dir. O şey' nice olur ve nice olabilir ma'nâsındır. İstifhâm-ı tahkîkiye ve inkâriye muhtemeldir.

1157-**Rûkn** her nesneniñ aqvâ tarafı

Dağı meyl etmeye de dindi **rukûn**

(rûkn) râ'nıñ zammı ve kâf'ıñ sükûnuyla bir nesneniñ pek kavî vü muhkem olan cânibine ve köşesine dinür. Emr-i 'azîm ma'nâsındır ve medâr-ı kuvvet olan nesneye dinür. Mülk ü mâl ve 'asker u müte'allikât gibi ve 'izzet ü şevket ve kuvvet ü kudrete ıtlâk olunur. (rukûn) ku'ûd vezninde bir nesneye şamîmi meyl ü teveccüh eylemek ma'nâsındır.

1158-Perdedir **kinn** ü **ekinne** cem'i

Olmuş âteş yakacak yer **kânûn**

(kinn) kâf'ıñ kesri ve nun'ıñ teşdidiyle içinde bir nesne setr ü hıfz olunan 'âya vü muhafazaya dinür ve bir şey'in perdelenüb gizleneceği setreye dinür ve eve vü oğaya ıtlâk olunur. Kâflarıñ kesriyle kinne ve kinnân gibi. (ekinne) einne vezninde kinn-i mezbûrîñ cem'idir. Eşçâr vezninde eknân gibi. (kânûn) kânûn vezninde ve kânûne hâ ile âteş ocağına dinür. Âteşi setr ü hıfz eyledigine mebnîdir ve faşl-ı şitâda iki şehri **Rûmî** ismdir ki kânûn-i evvel ve kânûn-i şânî ta'bir olunur ve kânûn şâkil ü girân-cân olmağla meclise keşâfet ü ağırlık viren kimseye dinür.

1159-Eski mâla dinilürmüş ‘âhin

Hem hazîne adı *kaýtûn yaqtûn*

(259) (‘âhin) kâhin vezninde müddet-i medîdedenberü elde olan kadîmi eski mâla dinür. Tâled ü telîd gibi ve hâzır ma‘nâsınadır ve muķîm ü şâbit ma‘nâsınadır ve faķîr ü gedâya dinür ve bu kıt‘anıñ beyt-i şânîsi şerhinde geçdigi üzre hurma dalına dinür. (kaýtûn) ceyhûn vezninde ve nâzımıñ beyânına göre yine vezn-i mezbûr üzre kalb-i mekânla. (yaqtûn) içinde emti‘ a vü eşya hıfz olınan hazîne otaşına ve kîlâre dinür.

1160-Dindi şanduķa *şıvân* ile *şuvân*

Dağı şaķlanmıř olana di *maşûn*

(şıvân) şâd’ıñ harekât-ı selâsiyle ve (şuvân) yine şâd’ıñ harekât-ı selâsiyle sehâb ve kitâb ve ğurâb vezinlerinde içinde eşvâb hıfz olınan şanduķ maķûlesine dinür. (maşûn) maķûl vezninde maĥfûz olan nesneye dinür.

1161-‘Âyin ol kim yaramaz gözle baķar

Bed-nazar degmiş olandır *ma‘yûn*

(‘âyin) ‘âhin vezninde yaramaz gözle baķan ya‘ni baķtıđı nesneye gözü deger olan kimseye dinür ve gözü pek degen bed-nazar kimseye mi‘yân dinür. Miĥrâb vezninde ve ‘uyûn dinür. Şubûr vezninde. (ma‘yûn) maĥbûn vezninde yaramaz göz degmeĝle nazar ermiş ve işâbet-i ‘ayne uĝramıř nesneye dinür.

1162-*Şen’ânu buĝz* ‘adâvet dimedir

Ĥaţb u *şe’n* emre dinür cem‘i *şu’ûn*

(şen’ân) feteĥâtle nezvân vezninde ve şenâ’ şın’ıñ harekât-i selâsi ve nun’ıñ sükûnıyla ve şen’eh, ĥamza vezninde ve meşne’, maķ‘ad ve meşne’e, mes’ele vezninde ve şen’ân, selmân vezninde ve hemzesiz şenân sehâb vezninde buĝz u ‘adâvet ü düşmânlık eylemek ma‘nâsınadır. (ĥaţb) ĥâ’nıñ fethi ve tâ’nıñ sükûnıyla muţlakâ işe dinür. Şân ü emr ü kâr ma‘nâsınadır. Gerek şaĝîr ve gerek ‘azîm olsun cem‘i ĥuţub gelür. Ĥâ’nıñ zammıyla lakin **Râĝıb**’ıñ **Müfredât**’da beyân üzre ĥaţb şol emr-i ‘azîme dinür ki anıñ ĥaķķında teĥâţub-ı nâs-ı keşîr bu şüretde aĥaşş olur. (şe’n) şın’ıñ fethi hemzeniñ

sükûniyla emr ü hâl u iş ma' nâsınadır. Elsinede hemzeye elife alble şân-ı mütedâvildir. (şu 'ûn) şucûn vezninde ve şin 'âñ cibâl vezninde şe 'n-i mezbûrîñ cem' idir.

1163-*Rayb* şekk etme dağı bu dehrîñ

adışâtına dinür *raybu menûn*

(rayb) 'ayb vezninde bir nesnede bir hâlet-i tevehhümle vâı' olan řekk ü şübhe ma' nâsınadır ve bir mâdde sebebiyle nefis-i müteħaddiř ü muźtarib olmak ma' nâsına ve mûcib-i ıztırâb-ı derûn olan hâcete dinür ve bâ' s-i ta' yîb ü ta' bîr olan töhmete dinür ve sû-i zanna dinür ve derûna ĥadře vü ıztırâb îrâř eden ĥavâdiř ü nevâ 'ibe dinür. (raybu menûn) ızafetle dehr ü zamânda ĥâdiř olan ĥâdiřât u nevâ 'ibe ve devâhî vü mařâ 'ibe dinür. Zîrâ rayb mûcib-i alađ u ıztırâb olan nâ 'ibe ü nâzileye dinür. (menûn) şabûr vezninde dehre vü zamâna dinür.

1164-Sırrını fâş edicidir 'alene

Âşikâr olma 'alen gibi 'alûn

('alene) 'aynîñ zammıyla hemze vezninde aşlâ ketm-i sırr etmeyüb vedf' a-i kuvve-i ĥâfızası olan esrârı nâsa îbrâz u ibdâ' ve keşf ü iřâ etmek mu' tadî olan kimseye dinür. ('alen) fetħateynle ve ('alûn) zuhûr vezninde ve 'alâniye kerâhiye vezninde bir nesne zâhir ü âşikâr olmak ma' nâsınadır ki sırr muâbilidir ve Farsî'de bâz dinür.

1165-Dil-i ĥam-nâkile kıl **akka** niyâz

Ud' ullâhe bi albin maħzûn

Mışrâ'-i evvel řânîniñ tercemesidir. (ud') bi-arîķü'l-ĥuzû' ve't-tezellül ĥâcet taleb etmek ma' nâsına olan du' âdan emr-i muĥâtabdır. Taĥtında müstetir ent zamîri fâ' ilidir. **طب من يصلح الخطابہ 260**)' ammdır. (Allah) lâm-ı cârre zâ'ide ile ud' fi' liniñ mef' ulidir. (bi-alb) da bâ-i cârre ud' fi' line müte' allıadır. alb 'âzâ-i bâtından yürek ü gönül ta' bîr olinan 'uzvûñ ismi olarak mef' ul-ün biħ ĥayr-i řarîħidir. (maħzûn) maĥmûm vezninde ĥüzn ĥam ile muttaşıf ma' nâsına albiñ şıfatıdır. Ėamnâk, nemnâk vezninde 'Arabî olan ĥam ile Farsî'de edât nisbet olan nâk lafzınıñ mürekkebe olarak ĥamlu vü ĥazîn ma' nâsınadır. Ĥâřıl-ı ma' nâ vâziĥ u hüveydâdır.

1166-*Ser-nüvişt-i güher-i pâk-ekser*

Hâtemiñ naqşı gibidir *vârvün*

(ser-nüvişt) sin'in fethi ve râ'nın sükûniyle ve nun'ın zammı ve vâv'ın kesriyle Farsî'de baş yazısı ma'nâsınadır ki taqđîr-i Mümteni'ü't-Tağyîr-i Ezeli'den 'ibâretidir. Türkî'de alın yazısı ta'bîr olunur. (güher) kâf-ı Farsî'nin zammıyla cevher ma'nâsınadır ki zî-kıymet taşlara ıtlâk olunur. Cevher vezninde gevher gibi. (vârûn) qârûn vezninde ve râ-i mühmele yerine jâ-yı Farsîye ile vâjûn ve hâ ile vârvûne ve vârvûne maqlûb u ma'kûs u bed-baht u menhûs ters dönmiş bergeşte-hâl nesneye dinür. Vâzgûn u vâjgûne gibi. Maḥsûl beyt efrâd-ı nâsdan zarîf ü edîb ve pâk-nejâd u necîb ya'ni hüner-ver ü lebîb ü pâkize-nihâd u erîb olan zevâtın ekşeriniñ tâli'i yâver ve bahtı müsâ'id olmağla nüvişte-i nâşiye-i âmâlî:

اشراف قوم لم ينالوا قوتهم

و شرار قوم فى النعيم الارغد

neşîdesince zâhir hâle nazaran maqlûb u menkûs ve fuşûs-i zî-kıymet haṭṭı gibi ma'kûsdır demekdir.

‘AVNU MEVLÂNA EMÂNU'L-ḤÂ'İFİN

Fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

(avn) ayn'ın fethi ve vâv'ın sükûniyle yardım u meded ma'nâsına i'ânedan isimdir ve mu'în ü zahîr ma'nâsınadır ve Mevlânâ'ya izâfetle mübtedâdır. (mevlâ) mim'in fethi ve elif'in kaşriyle Mâlikü'l-mülk vel'l-melekût hazretlerine ıtlâk olunur ve muṭlaḳâ ma'în ü nâşir ma'nâsına ve mun'im ma'nâsına ve ma'ânî-i sâ'irede isit'mâl olunur ve Mevlâ mütekellim-i ma'a'l-gayr zamîrine muzâfdır. (emân) selâm vezninde ve emn, semn vezninde ve emn fethateynle ve emnet fethâtle ḥavfiñ zıddıdır ki âsûde vü ḳorḳusuz olmak ma'nâsına mübtedânın haberidir. (ḥâ'ifin) ṭâ'ifin vezninde emân muḳâbili olan ḥâ'ifiñ cem'i olmak üzere ḳorḳucu kimseler ma'nâsına emânın muzâf-ün-ileyhdir. Mefhûm-ı ünvan ğanî'ani'l-beyandır.

1167-Oldu yardımcı *mu'âvin* hem *mu'în*

İsteriz yardım demekdir *neste'în*

(mu'âvin) muḳâbil vezninde ve (mu'în) muḳîm vezninde yardımcıya dinür. Veliyy ü zahîr ü naşîr gibi. Farsî'de yâver ü dest-gîr dinür. (neste'în) istif'âl bâbindan muzâri' mütekellim ma' a'l-ğayrdır. 'Avn u yardım isteriz demek ma' nâsınadır.

1168-*Şurbu hîm* olmuş şusuzlar içmesi

Ṭatlı şu kim pâk aḳar *mâ'-i ma'în*

(şurb) şın'îñ ḥarekât-ı şelâsî ve râ'nîñ sükûniyya şuyı vesâ'ir meşrûbâtı içmek ma' nâsınadır. Nâzımîñ şusuzlar içmesi ḳavli taḥşîşâ mebnî degildir. Belki ekşeriyyâ meşrûbât def'-i 'aṭş ve teskîn-i ḥarâret için şurb olunmağla ḥükm-i ekşeriyyâ beyândır ve illâ ba'zân şurb faḳat telezzüz için ve tedâvi içinde olur. (mâ'-i ma'în) terkîb-i tavşîfi olarak nâzımîñ beyânına göre mâ'-i 'azb cârî ve şâfi ma' nâsınadır. Kemâ zıkr fi nazma lakin ehl-i lûgat ve müfessîriniñ ma'în, mekîn vezninde ve ma'yûn, manşûr vezninde vezninde yeryüzünde zahîr ü âşikâre ceryân eden şuya dinür ki cery ü seylânı re'ye'l-'ayn müşâhede olunur ola ve aḥz u tenâvülü sehl ola. Gâliben nâzım-ı merḥûmîñ me'aḥizinde ve mâ-i ma'yûn u ma'în zahîr cârî 'alâ vechü'l-arḍ sehlü'l-ma'hez 'ibâresinde zâ-i mu'cemeniñ, zâ-i mühmele ile mersûm olmasında neş'et eylemiştir. Bu şûretde şol şu kim zahîr aḳar mâ'-i ma'în (261) dinilmek zahîrdir.

1169- Hep içenler ola lezzet-yâb hem

Dimek olmuş *lezzeten li's-şâribîn*

(lezzeten li's-şâribîn) ṭa' amında aşlâ ṭab'a münâfer vaşf-ı mekrûh bulunmağla içenler mütelezziz ve şafâ-yâb olan lezzetlü ve ḥoş-güvâr şuya vesâ'ir meşrûbâta 'alâ ṭarîḳü'l-vaşf ıtlâḳ olunur. Zîrâ lezzet lâm'îñ fetḥi ve zâl'îñ teşdîdiyle lezziz ve ṭatlı ma' nâsına olan lezzetiñ mü'enneşi olmağla şerbet-i lezzize ma' nâsına olur yâḥûd lezzet ṭatlılık ve ḥoşlık ma' nâsına maşdar olur. Bu taḳdîrce yâ taḳdîr muzâf ile zât-ı lezzet yâḥûd ricl-i 'adl ḳabîlinden olarak bi-ṭarîḳü'l-mübâlağa maşdar vaşf-ı vâḳi' olmuş olur. Şâribin içici ma' nâsına olan şârabîñ cem'idir.

1170-Cennet dinmiş *cinân* kalbe *cenân*

Kalbe taşdıķ edenler *mûķinîn*

(cinân) cibâl vezninde eşçâr-ı müsmireyi müştemil bağce ve bostân ma' nâsına olan cennetiñ cem' idir. (cenân) şehâb vezninde kalbe ıtlâķ olunur yâhûd kalbe maħall-ı sırr olan rev' a dinür ki gönül ta' bîr olunur ve muţlakâ bir nesneniñ cevfine ve içerisine dinür ve libâsa dinür ve giceye yâhûd giceniñ zulmetine dinür ve rûha dinür cân ma' nâsına. (mûķinîn) îķândan ism-i fâ' il cem' -i müzekkerdir. Bir nesneyi şekk ü şüphesiz ' itikâd-ı şahîhle bilüb taşdıķ eden kimselere dinür. Hâlet-i ref' inde mûķinûn dinür.

1171-*Huld* imiş hem cennetiñ bir adı da

Ehl-i taķvâ câyı *meşvâ'l-mutteķîn*

(huld) hâ'nîñ zammı ve lâm'îñ sükûniyla cennete ıtlâķ olunur. Firdevs ve dârü's-selâm gibi ve izâfetle dârü'l-huld daħi dinür ve huld devâm u beķâ ya' nî ebedî vü dâ'imî kalmak ma' nâsınadır ve huliyy nisvândan bilâziģe dinür. Sivâr ma' nâsına ve küpeye dinür. Kurt ma' nâsına feteħâtle hulde gibi. (meşvâ'l-mutteķîn) izâfetle Allâh Te' âlâ'nîñ ' ikâbından nefsinî hıfz u viķâye eden kimseleriñ menzil ü me'vâsı ve ikâmet-gâhı ma' nâsınadır. Zîrâ meşvâ, me' vâ vezninde ve mürâdifidir ki menzil ve maħall-ı ikâmet ma' nâsınadır. Mutteķîn, ittikâdan ism-i fâ' il cem' -i müzekkerdir. Muttakî, lûğatda muţlakâ bir nesneden hâzer edüb şakıncı ma' nâsınadır ve şer'ide **Hakķ** cell ü 'alâ hâzretleriñ ' azabına mü'ddî olan ma' âsîden nefsinî hıfz u şıyânet edici kimseye dinür.

1172-Cennet-i 'alâda maħşûşan daħi

Beytü'l- ħamd olmuş *maķâmu şâbirîn*

(beytü'l-ħamd) izâfetle eşerde vârid olduģı üzre cennât-ı ' aliyâtda ehl-i îmândan kazâ-i **İlâhîyye** rızâ' ve belâya vü meşâ'ibe bilâ-cezâ' şabr u taħammül eden şâbirîne maħşûş kuşûr-ı ' âliye ve menzil-i ref' eden her biriniñ ismidir. Kazâ' -i ezeliyye ħüsn-i rızâ' ve meşakķ-ı tâ' âta şabr ile ' ahde vefâ ve serrâ ve derrâ'da muvâzab-ı ħamd u şenâ olmaları bâ'ış-i tesmiye ve sebeb-i cezâ' olmuşdır.

1173-Siz giriñ ey mü'minîn anâ ebed

Sâkin olun *fe'dhulûha hâlidîn*

(fe'dhulûha hâlidîn) nazm-ı kerîmiñ de fâ' âtıfe-i sebbebiyedir. Edhulû, edhûldan emr-i muhâtab cem'-i müzekkerdir. Cem'-i müzekker zamîri 'alâ sebîlü't-tağlîb mü'mîn ve mü'mînâtdan 'ibâretidir. Mü'enneş zamîri cennet râci'dir. Hâlidîn, hulûddan ism-i fâ'il cem'-i müzekkerdir ki ebedî ve dâ'imî ber-çarâr ma'nâsına olan hâlidîn cem'idir. İlâ-gâyrün nihâyeye meksû iķâmetiniz muķadder olduğı hâlde ey mü'minîn-i muttakîler sizler cennete dâhil oluñ ve giriñ dimekdir. Murâd-ı nâzım **Sûre-i Zümer**'iñ âhirinde vâki':

و قال طهم خزتهت سلام علكيم طتم فاد خلوها خالدين

Nazm-ı celîleniñ tefsîrine imâ ve işâretidir.

1174-Ėuşşalanmazlar demek *lâ yahzenûn*

Cümlesi emniyet üzre *âminîn*

(262) (lâ yahzenûn) bâb-ı râbi'den fi'l-i muzâri' nefi istiķbâl cem'-i müzekker ġâ'ibdir. Anlar maġmûm ve maġzûn olmazlar. Ya'nî ġuşşalanmazlar ve tûşşalanmazlar dimekdir. (âminîn) hâlidîn vezninde âmin lafzınıñ cem'idir. Âmin, şâhib vezninde ve emîn, emîr vezninde ġalbinde ġavf u endîşeden eşer olmayub derûnî ġuşşa ve endûhdan sâlim ü âsûde olan kimseye dinür.

1175-Hem yedinci gökde *'illiyîn* maķam

Şâ'id olur aña ruh-ı mu'minîn

('illiyîn) 'ayn'ıñ ve lâm-ı müşdededeniñ kesri ve yâ'nıñ teşdîdiyle biķķîh vezninde olan 'aliyy kelimeseniñ cem'i olarak semâ'-i sâb'eda bir mevzû' ve maķamıñ ismidir ki ebdândan müfâreķat eden ervâh-i mü'minîn oraya 'urûc ve şu'ûd eder. Yâhûd 'illiyîn eşref-i mevâzı-ı cinânıñ ismidir. Nitekim siccîn eşerr-i mevâzı'-ı nîrânıñ ismidir. Yâhûd eşref-i emkire-i cinânıñ ahâlî ve sükkânıñ ismidir. Yâhûd semâ'-i sâb'anıñ ismidir. Yâhûd hıfza melâ'ikesiniñ defter ve dîvânları ismidir ki mü'minîn a'mâl-i şâliķası oraya ref' olunur. Yâhûd derecât-ı cinânıñ a'lâsınıñ ismidir.

1175-Çünkü *ğilmân* oldu huddâm-ı âdem

Anda cennet kızlarıdır *hûru 'în*

(ğilmân) ğayn'ın kesriyle vildân vezninde köle vü memlûk ma' nâsına yâhûd nev-civân oğlan ma' nâsına olan ğulâm lafzının cem'idir. Memâlik ü köle yâhûd mürâhiğ ü nev-bâliğ oğlanlar ma' nâsınadır. Lakin bi-ţarîkü'l-ğulme ehl-i cennetiñ hâdimleri olub hûsn ü cemâlde bî-mişâl ve şebâb u ţarâvetleri ebedü'l-âbâd dâ'im ü bî-zevâl olan nev-res maĥbûblara ıtlâğ olunur. (hûru'în) **Cenâb-ı Hallâk-ı Kadîr** Te'âlâ şâne hazretleriniñ 'ibâd-ı mü'minîn için cennetde lâ bi-ţarîkü't-tevellüd inşâ vü icâd etdiği ebkâr-ı behiyye ve 'azrâ'-ı şehiyyeye dinür ki lisânımızda hûrî ta' bîr olunur. Ta' bîr ü tavşîfden hûric olan hûsn ü cemâl ve melâhat-ı bî-mişâllerinden bu maĥâmde faĥat dîde-i 'âlem-bahâlarınıñ hûsnine yâhûd şatru'l-hûsn olan beyâz cisim ile melâk-i melâhat olan 'ayn ve 'acâ-yi bî-hemtâlarınıñ leţâifetine ta'riz olındı zîrâ hûr, hâ'nın zammıyla havrâ' kelimesiniñ cem'idir. Havrâ', hamrâ' vezninde göziniñ siyâhı müstedîr ve degirmi ve kapağları ince vü nâzik ve eţrâf u havâlîsi beyâz olduğu hâlde çeşminiñ beyâzlığının beyâzlığı şâfi ve siyâhın siyâhlığı şedîd ve koyu olan duĥter-i perî-peykere dinür. ter-i perî-peykere dinür. Yâhûd âhû gözi gibi âğı olmayub bütün siyah çeşm olan cennet nigârına dinür. Yâhûd bedeni sîm-i şâfi gibi. Pek beyâz olarak göziniñ beyâz u sevâdı hâlîş ve koyu olan maĥbûbaya dinür. ('în) 'ayn'ın kesriyle 'aynâ' kelimesiniñ cem'idir. 'Aynâ, hamrâ' vezninde vâsi' atü'l-'ayn olan badem gözlü kıza ve hâtûna dinür.

1176-Şol melekler kim yazar a' mâlimiz

Anlara dinmiş *kirâmen kâtibîn*

(kirâmen kâtibîn) de kirâm, 'izâm vezninde kerîmiñ cem'idir. Kâribîn kâtibiñ cem'idir ve ikisi de menşûb olmak işbu *ان عليكم لحافظين كراما كما تبين* ve nazm-ı celîlde muĥadder olan melâ'ikenin şifatlarıdır. Zîrâ taĥdîr-i nazm-ı kerîm ve *ان عليكم لملا ئكة حافظين* dır. Bu meleklerle hâfîzîn ıtlâğı 'ibâd-ı mükellefiniñ a' mâl ü ef'âlini nekîr ve kıţmîr hıfz u zabţ etdikleriçündür ve kirâm ile men'ût olmaları 'ind-Allâh kerâmet ve 'izzet ve 'ulûvv rütbe ve ĥürmetlerine mebnîdir ve kâtibîn ile mevşûf olmaları yevm-i kiyâmetde mükellefine 'arz u a'ţâ olunmak için dünyâda kendilerden

şadr olan ekvâl ve a' mâli hayren ve şerren defter-i a' mâllerine ketb ü taḥrîre me'mûr u mü'ekkil olduklarıçün.

1178-Şahidiz ḥaḳ Tañrısı her ' âlemiñ

Neşhedu'l-lâhe ilâhe'l-'âlemiñ

Mıṣrâ'-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (neşhedu) bâb-ı râbi' den muzâri' mütekellim ma'a'l-ğayrdır. Vâkı'a muṭâbıḳ 'ilm-i ḳaṭi' (263) ile bilür ve iḳrâr ederüz dimekdir. Fâ'ili taḥtında müstetir naḥnu zamîridir. (Allâh) maḥzûf-ı inniñ ismi olarak mañşûbdır. (Îlâh) kitâb vezninde ma'bûd ve Tañrı ma'nâsınadır ve inniñ ḥaberi olmaḳ üzre merfû'dır. ('âlemîn) lâm'ıñ fetḫiyle mâ-yu'lem bihu's-şâni' ma'nâsına olan 'âlem lafzınıñ cem'idir ve 'âlem lafzı mâ-sivâllahıñ mecmû' min ḥaysü'l-mecmû'na ıtlâḳ olındığı gibi ecnâsdan her bir cinse de ıtlâḳ olunur. 'Âlem-i ḥayvân ve 'âlem-i eflâḳ ve 'âlem-i 'anâşır gibi ve cem'iyeti bu i'tibâr ilemdir ve 'âlemiñ Îlâh'ıñ muzâf-ün-ileyhidir ve min, inn ismiyle ve ḥaberiyle cümlesi mañşûbu'l-maḥall olarak neşhedu fi'liniñ mef'ûlıdır ve bu ḥurûf-ı müşebbehe-i bi'l-fi'lden olan inn kelimesiniñ ḥazfı her ne kadar ḥâric ez ḳavâ'id-i ḥazf ise de lâ-cellü'z-zarûre nâzım irtikâb etmişdir.

1179-Ehl-i küfrüñ ḳahr ile o hâlîki

İnehû bi'l-ḥızı muḥzi'l-kâfirîn

Yine mıṣrâ'-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (inna) da inn hemzeniñ kesri ve nun'ıñ teşdidiyle ḥurûf-ı müşebbehe bi'l-fi'ldendir. Kemâ merr mirâren zamîri ḡâ'ib Allâhu Te'âlâ'ya râci' olmaḳ üzre inniñ ismidir. (bi'l-ḥızı) de yâ-yi cârre mu'aḥḥar muḥzî kelimesine müte'allıḳdır. Ḥızı ḥâ'nıñ kesri ve zâ'nıñ sükûnıyla bir kimse bir beliyeye ve rüsvâlîḡa uğramaḳla beyne'n-nâs ḥor u zelîl olmaḳ ma'nâsınadır. Bu ma'nâ ise tercemeye mülâyim degildir. Belki tercemeye muvâfıḳ olan vâvî olarak bi'l-ḥızı olmaḳdır. Zîrâ ḥazy ḥâ'nıñ fetḫi ve zâ'nıñ sükûnıyla ḳahr u ḡalebe ma'nâsınadır. Meger ki şelâşiden maşdar olan ḥazy ef'âldan olan ihzâ' ma'nâsınadır ki ihânet ve rüsvâlîḡ ma'nâsınadır. Bu ma'nâya isti'mâli şâbit olursa ıṣlâḫı ḳâbildir ve bi'l-ḥızı mu'aḥḥar muḥzîniñ mef'ûl-ün bih ḡayr-i şarîhidir. (muḥzî) ef'âl bâbında ya'nî ihzâdan ism-i fâ'il olarak ifdâḫ ü ihânet ü rüsvây edici ma'nâsınadır ki helâk-i ma'nevî ile ilhâkî

müstelzimdir ve muh̄zî taqdîren merfû' inniñ haberidir. (kâfirîn) kâfiriñ cem' idir. Kâfir, îmân ü tev̄hîdi sâtir olan h̄sire ıtlâk olındığı mîm kâfiyesiniñ kıt' a-1 âhiresi şerhinde geçdi. Kaldı ki helâk **Hicâz** lûgatında ve ' **Âmme-i** ' Arab lûgatında lâzım olmağla hâlik helâk ü tebâh olan şey'e dinür. Nâzım ise mühlik ma' nâsına ya' nî helâk edici ma' nâsında isti' mâl etdi. Meger ki helâk lafzınıñ müte' addî olarak isti' mali ' indlerinde şâbit olan **Benî Temîm** lûgatında mebnî olan vel-h̄şıl ehl-i küfriñ qahriyle o mühliki *İnnehû bi'l-h̄zy ve muh̄zi'l-kâfirîn* dinilse evvelî olurdu.

1180-Pür-ziyân olmağda ancak kâfirân

İnneme'l-kuffâru kânû h̄sirîn

Yine muqaddem tâlîniñ tercemesidir ve tercemede vâqi' olan kâfiriñ âhiresine Farsî'de edât-1 cem' olan elif ve nun ilhâkile kâfiriñ cem' idir. (innemâ) elif kâfiyesiniñ âhir kıt' asında geçdiği üzre ancak ma' nâsına taraf-1 qasrdandır. (el-küffâr) kâf'iñ zammı ve fâ'nîñ teşdîdiyle kâfiriñ cem' -i mükesseridir ve mübtedâdır. (kânû) ef' âl-1 nâkıtsadan olan kân fi' liniñ cem' -i müzekker gâ'ibdir. Cem' -i zamîri ismi olarak küffârdan ' ibâretidir. (h̄sirîn) cem' -i müzekker sâlim şığasıyla ticâretde zarar u ziyân uğramağla aşl-1 mâl olan sermâyeyi zâyi' vü telef eden kimse ma' nâsına olan h̄sirîn cem' idir ve kânîñ haberi olmağ üzre mansûbdır ve kân ismiyle ve haberiyle cümlesi mübtedânîñ haberidir ve bu hüsrândan murâdı hüsrân-1 âhiretdir ki na'îm-i mukîm-i mü'ebbede sebep olan tev̄hîd ve îmânı irâdeleriyle terk edüb ' azâb-1 elîm-i muh̄alledi mucib olan küfr-i dâlâlî terhîm ü ihtiyâr etmelerinden ' ibâretidir.

1181-Âdeme şeytândır h̄asm-1 mubîn

Şerr ü mekrinden aman olma emîn

Ya' nî şeytân-1 la'în **Âdem**'e ve benî Âdeme h̄aşm-1 qavî ve ' adv-1 mübîndir. El-amanu'l-h̄azer şağın anîñ (264) şerr ü mekîdesinden ve mekr ü hilesinden ve gûnâ-gûn mekr ü hilesinden asûde ve emîn olma. Ya' nî vesvese ve igvâ'sına ittibâ'la anîñ hizbinden olma dimekdir.

FE'ṬṬEBİ' MESLEKE EHLİ'L-'İRFÂN

Fe' ilâtün / fe' ilâtün / feilün

(fe'ṭṭebi') de fâ-faṣîḥa yâḥûd istinâfiyyedir. İttebâ' hemzeniñ kesri ve tâ-i müşeddedeniñ fetḥiyle muvâfaqat ve mutâba'at edüb uymak ma'nâsına olan etbâ'dan emr-i muḥâtab müfred müzekkerdir. Fâ'ili taḥtında müstetir ent zamîridir. Sen tab' iyyet ile vâvî ma'nâsına ve kıṭ'ada mezkûr olan etbâ'lara berâ'at-ı istihlâl ḥafî degildir. (meslek) methec vezninde ḥissî ve ma'nevî ṭarîk ma'nâsına fi'l-i emriñ mef'ûlidir ve mâ-ba'dına muzâfdır. (ehl) hemzeniñ fetḥi ve hâ'niñ sükûnıyla bir nesebin yâḥûd bir dîniñ yâḥûd san'atıñ yâ beytin yâ bir beldenin cem' eylediği kimselere dinür. ('irfân) 'ayn'niñ kesriyle bir şey'i te'emmül ve tefekkür ve âşârını mülâḥaza ve tedbir ṭarîkile idrâk ve ma'rifet ma'nâsına ehliñ muzafun-ileyh mefhûm-ı 'üvân 'ilm ü 'irfân ve ma'rifet-i **Yezdan** kendileri cem' eylediği zevâtıñ eşerine iktifâ ve anlara iktidâ eyledigidir.

1182-Şusuz olana di '**aṭşân naṭşân**

Sâgib lâgib imiş hem aç olan

('aṭşân) sekrân vezninde mi'desine cerâret 'ârız olub susamış kimseye dinür. Vezni mezbûr üzre ḥarrân u necrân u zam'ân gibi. Mü'enneşi 'aṭşî ve 'aṭşânedir. Cem'i 'ayn'niñ kesriyle 'iṭşân gelür. Farsî'de teşne dinür. (naṭşân) 'aṭşân vezninde bir lafz-ı mühmeledir ki 'aṭşân lafzına muzâvece ve itbâ' ṭarîkile zıkr olunur. İtbâ' hemzeniñ kesriyle isrâf vezninde bir kelime 'aḫabinde zıkr olunan kelime-i mühmeleden 'ibâretdir. Yaḫâl 'aṭşân naṭşân ey zam'ân ve ḥasenun besenun ey **Melîḥ** . Ya'nî bunlarda kelime-i şâniye için ma'nâ-yi mevzû'le yoḫdur. Lisânımızda kitâb mitâb âteş mâteş yaşdıḫ maşdıḫ maḫûlelerinde olan mühmelât-ı bî-ma'nâlar gibi. (sâgib) şâḫib vezninde ve seḡbân, 'aṭşân vezninde câyi' vü cev'ân gibi. Farsî'de ḫarnı aç âdeme dinür. Mü'enneşine de sâḡbe vü seḡbî ve cem'ine de seḡâb dinür. (lâgib) sâḡib vezninde ve mühmeldir ki muzâvece ve itbâ' la zıkr olunur.

1183-*Sâ`îg lâ`îg* imiş öyle ta`âm

Ki ola yutması hazmı âsân

(sâ`îg) sâ`il vezninde ve seyğ, seyf vezninde elmâsiye ve muhâlebî ve fâlûzec maqûlesi boğazdan sühûletle geçen ve mi`deye sıklet virmeyüb tizce hazm olan ta`âma ve hoş-güvâr olan şarâba dinür. (lâ`îg) sâ`îg vezninde leyğ, seyğ vezninde sâ`îg ve seyğ kelimelerine itbâ`a zıkr olınurlar. Yağâl ta`âm sâ`îg lâ`îg ve seyğ leyğ

1184-*Nâ`is vâ`is* ımızgancıdır

Dağı serhoş da *sekrân nekrân*

(nâ`is) nâ`im vezninde nu`âs-ı `ârız olmuş kimseye dinür ki ımızgancı ve uyuğlıcı ta`bîr olunur. Yâhûd uyku gelüb başmağla havâss ve kavâsına uyuğlılık ve fütûr `ârız olan kimseye dinür. (vâ`is) nâ`is vezninde ve nâ`ise itbâ`vu muzâvece ile zıkr olunur. (sekrân) `aşân vezn-i mezbûr üzre sekrân lafzına itbâ`la zıkr olunur. Serhoş merhoş gibi.

1185-Dindi fi`linde pişmân olana

Nâdim ü sâdim nedmân sedmân

(nâdim) hâdim vezninde bir işi işledigine yâhûd işlemesi mümkün iken terk etdigine nedâmet pişmânlık `ârız olan kimseye dinür. Vezn-i mezbûr üzre (sâdim) nâdime itbâ`la zıkr olunur. (nedmân) sekrân vezninde nâdim gibi fi`linde ve kavlinde peşimân olan kimseye dinür. Nâdimiñ cem`ci cibâl vezninde (265) nidâm u nedmânıñ cem`ci nun`iñ fethiyle nedâmîdir. Sekârî vezninde vezn-i mezbûr üzre (sedmân) nedmân kelimesine itbâ`iñ zıkr olunur. Lakin sâdim ü sedmân nedâmet ü peşimânlığa mukârîn gamgîn ü mağzûn kimseye dinilmekte tevkîd olmak zâhirdir.

1186-*Tâfih ü nâfih* imiş *şey`un hağîr*

Suğar u *bukrîñ* dağı ma`nâsına yalan

(tâfih) tâ-i müşennât ve fâ ile şâhib vezninde pek nâçiz ü kemter hağîr nesneye dinür. (nâfih) vezn-i mezbûr üzre nun`la tâfih kelimesiniñ muzâvece ile zıkr olunur ve nâfih korğak ve za`ifü`l-ğalb olan cebân kimseye dinür. (şuğar) şâd`iñ zammı ve kâf`iñ

fethiyle züfer vezninde vâzîh ve şarîh olan fâhiş yalaña dinür. Sümânî vezninde sukârî gibi ve yine vezn-i mezbûr üzre (buğar) nâzımıñ beyânı üzre lafz-ı mühmel olub şuğara itbâ‘ zıkr olunur. Lakin **Ḳâmûs**’ın الداهية و الكذب و البقر كصرد البقر kavli daği yağâl
 جاء بالصقر والبقر و باصقارى و البقارى بالكذب الصريح kavli ki şuğar ile buğar beyninde kezalik şuğârî ile buğârî beyninde vâv-ı ‘âtıfe îrâdı şuğar u buğar kezalik şuğârî vü buğârî (ve elfî kavlihâ kızben ve mînen) qabîlinden olaraq ahd müterâdifini âhîr üzre ‘atf ve ifâde-i te’kîd olur. Ḳaldı ki müktezâ-yı nazm şuğar buğar kelimeleriniñ qâf’ları sâkin olmağdır. Buña ise lûğat müsâ’it degildir. Bu tağdırce (şuğar buğar imiş âfik ü yalân) dinilse evvelî olurdu. Meger ki iskân-ı zarûret vezn içün olmış ola.

1187-Mürtefi‘ dir daği **sâmik** ü **nâmik**

Muvazzağ muveccağ imiş **emru** ‘**ayân**

(sâmik) şâhib vezninde ‘alâ vü mürtefi‘ nesneye dinür. Bâzîh ü şâmiğ ü qâlîş gibi. (nâmik) sâmik vezninde mühtemeldir ki itbâ‘ zıkr olunur. (muvażzağ) îzağdan ism-i fâ‘il beniyyesiyle vâzîh u bâriz ma‘nâsınadır ki zâhir u ‘ayân olan nesneye dinür. (muveccağ) vezn-i mezbûr üzre zâhir ü ‘ayân olan nesneye dinür ve muvażzağ lafzına itbâ‘ la da zıkr olunur. Lakin îcâğ zuhûr ma‘nâsına lâzım u îzağ izhâr ma‘nâsına müte‘addî olmağla muvażzağ ism-i mef‘ûl ve müveccağ ism-i fâ‘il olarak iqtizâ eder. Bu ise itbâ‘a münâfidir. Bu tağdırce *Vâzîh u vâciğ imiş emru ‘ayân* dinilse vâzîh vâciğ olurdu.

1188-Hizz bizzekde me’âli **hıffet**

Hâyi‘ u **lâyi**‘ ise şahs-ı cebân

(hizz) hâ’nıñ kesri ve zâ’nıñ teşdîdiyle ve hâ ile hizzе güşâyîş-i hâtıra ve ferğ ü meserrete ve cünbiş-i neşâta dinür ki irtiyâğ u hıffeti müstetbi‘ dir.(bizz) bâ’nıñ kesri ve zâ-yı müşeddede ile hizz lafzı itbâ‘ vü muzâvece ile telaffuz olunur. (hâyi‘) bâyi‘ vezninde ve hâ‘, qâz vezninde hem cibâl ve hem za‘îf olan qorqâğ u nâtuvân kimseye dinür. (lâyi‘) hâyi‘ vezninde ve lâ‘ ve hâ‘ vezninde muzâvece vü itbâ‘ la telaffuz olunurlar. Yağâl recül-i hâyi‘ lâyi‘ ve hâ‘ lâ‘ ey cebân-i za‘îf.

1189-*Qoca qarı dağı **şehle kehle***

Musmeğid musme 'id olmuş *tarılan*

(şehle) şın-i mu' cemeniñ fethiyle şemle vezninde qocaqarıya dinür. 'Acûz u ħîzbûn gibi ve orta yaşlu 'âķile ħâtûna dinür. (kehle) şehle vezninde 'inde'l-ba'đ kehl lafzınıñ mü'ennesidir ki vücûdında şeyhûhet ü qocalıķ emâresi zuhûr etmiş olan ħâtûna dinür ve ba'z-ı ehl-i lûğat 'indeinde recul-i kehl dinilür. İmre'et kehlet dinilmez. İllâ şehle lafzına itba *كهلة امرأت شهلة كهلة و اجدله امرأت شهلة كهلة و اجدله امرأت شهلة كهلة* dinilür. Nâzımıñ muĥtarı bu kavldır. (musmeğid) ismiğdâddan ya'nî iķşî'râr bâbında ism-i fâ'il şîğasıyla ve 'ayn-ı mu' ceme yerine 'ayn-ı mühmele ile musmeğid yine muķşa'irr vezninde pür ġazab olub ziyâde tehevürülenüb *tarılan* kimseye dinür. Vezn-i mezbûr üzre hemze ile (musme'id) bunlara itbâ' la telaffuz olunur.

1190-*Ĥayta nayta* dime mefhûmu zukâm

Qalmıyan şabrı da 'aymân eymân

(266) (ĥayta) ĥâ-i mu' ceme ve bâ-i muvaĥade ile temre vezninde hengâm-ı şitâda zekâm 'illetine uğramaġa dinür. (nayta) nun ile yine temre vezninde ĥayta lafzınıñ izdivâcıyla bi'l-müşâkile îrâd olunur. ('aymân) 'aşân vezninde **Qâmûs**'iñ beyânı üzre emvâl ve mevâşisi telef ve zevcesi fevt olmuş kimseye dinür ki nevâ'ib ve rezâyânıñ tevârüdünde nâşî şabr u taĥammülü qalmamaġı müstetbi'dir. (eymân) yine 'aşân vezninde 'aymân lafzına itbâ' la bi'l-muzâvece isti'mâl olunur. Yaķâl *رجل عيمان ايمان اذا هبت ايله و ماله و ماتيت امراته*

1191-Bir demek *vâĥid kâĥid* olmuş

Ĥâziķ bâziķ iyi üstâdân

(vâĥid) ma'lûmdır ki mebd'e-i 'aded hesâba dinür. Türkî'de bir ta' bîr olunur. (kâĥid) kâf'la vâĥid vezninde vâĥid lafzına itbâ' le izdivâca isti'mâl olunur. (ĥâziķ) zâl'iñ kesriyle 'ilimde ve şan'atda gereġi gibi mâĥir ü kâmil olan üstâda dinür. (bâziķ) yine şâdiķ vezninde ĥâziķ lafzına itbâ' le îrâd olunur ve bâziķ üzüm şuyına ednî taĥaĥla

maṭbûḥ olub müskir olan şarâba da dinür. Tercemede vâki' üstâdân ka'ide-i Farsiyye üzere elif ve nun ilhâkile üstâdîñ cem' dir.

1192-*Ebeden sermeden* olmaḵ dâ'im

Fevc mevc adımı seyrek esbân

(ebeden) feteḥateynle dâ'im ü câvîd ma'nâsınadır ve zamân-ı tavîl ma'nâsına dinür ve zamân-ı bigâye-i müstaḳbelde müsta'mâl zarf-ı zamândır. Muḳâbili ezeldir ki zamân-ı mâzî-yi bî-nihâyede müsta'meldir. (sermed) ca'fer vezninde hemîşe vü dâ'im ma'nâsına mevzû' olmaḡla ve 'aded-i ḥurûfda ve vezninde ebed lafzına müşâkil olmaḡla itbâ' kabîlinden olmayub mütevâliye zikri te'kîde maḥmûldır. Nâzım-ı merḥûmîñ elfâz-ı müzdevce beyninde zikri istitrâdidir. (fevc) nazımîñ başma nüshâlarında mersûm olduḡ üzere fâ'nîñ fethiyle ḳavz veznindedir ve nâzımîñ tercemesine göre adımı seyrek, eşkîn ü yürigin ata dinür. Lakin **Ḳâmûs**'da fevc, cemâ'at-ı nâs ve râyiḥa-i tayyibeniñ intişârı ve nehârîñ burûdeti ma'nâlarından ḡayr-ı ma'nâ zikr olunmamışdır. Bunlar ise nâzımîñ zikr etdiḡi ma'nâyâ aşlâ mülâyim degildir. Meger ki sür'atle yürimeḵ ma'nâsına olan ifâceden ki ifâde veznindedir. İsim ola yâḥûd nâzım-ı merḥûm emhât-i sâ'irede fevc lafzınıñ ma'nâ-yi mezbûrda isti'mâlına vâḳıf olmuş ola. (mevc) fevce itbâ' olunur.

1193-Gelicedir daḡi *bâdî ḳâdî*

Dindi iblîse de *şeyṭân leyṭân*

(bâdî) vâdî vezninde nâzımîñ tercemesi üzere gelici ma'nâsınadır. Câ'î vü âtî vü ḳâdim gibi. Lakin **Ḳâmûs**'da yâ'sı âsliye olarak bâdî, zâhir ü âşikâre ma'nâsına ve yâ'sı hemzeden maḳlûb olan bâdî bir fi'le şürû' edici ve başlayıcı ma'nâsına olmaḡla gelici ma'nâsında ḥaḳîḳat olmaḡ iḳtizâ eder. Sebebiyet 'alâḳasıyla mecâza itlâkı kabûl ise de isti'mâlına zafer-yâb olamadıḡ bu şûretde daḡi zâhir dime bâdî ḳâdî dinilse yâḥûd başlayıcı dise bâdî ḳâdî dinilse fehm-i ḳâşirine göre evvelî olurdu ḡann iderim. (ḳâdî) yine vâdî vezninde bâdî kelimesine itbâ'le îrâd olunur ve ḳâdî sür'at edici ma'nâsına müsta'meldir. (şeyṭân) râ ḳâfiyesiniñ ikinci kıṭ'asında geḗdiḡ üzere ebû'l-cinn ve ebû merre ile mekennâ ve sin ḳâfiyesiniñ kıṭ'a-i evvelisinde sebâḡ etdiḡ üzere iblîs ü vesvâs

ü hannâs ile müsemmâ ve tâ kâfiyesiniñ âhir kıt‘asında güzerân eden tâğût lâğûtıñ eşherâsâ mebnîsidir. (leytân) şeytân vezninde ve itbâ‘ le bi’l-müşâkile îrâd olunur.

1194-Bu mişüllilere **itbâ‘** demek

Ekşer-i erbâb-ı lûgat kavli hemân

(itbâ‘) hemzeniñ kesri tâ’niñ sükûnıyla izdâf vezninde itbâ‘ fi’l-keâmıdır ki evvel kıt‘ada beyân oldığı üzere bir kelime ‘ağabinde zıkr olınan kelime-i mühmeleden ‘ibâretidir. Ya‘nî bu kıt‘ada çift olarak zıkr olınan lûgatlarda ve bunlar emşâlinden ikinci mertebede zıkr olınan kelimeler erbâb-ı lûgatıñ ekşeri ‘indinde (267) itbâ‘ kabîlindedir.

1195-Ba‘zılar da didi tevkîd ammâ

Ƙavl-i evveldedir ancak **rüchân**

Ya‘nî maqûleleriñ ma‘nâsı maşşûd olmayarak mücerred itbâ‘ ve muzâvece tarîkiyle îrâd olunması ehl-i lûgat ‘indinde ittifâk olmayub ba‘z-ı aşhâb-ı lûgat şânî evveli’niñ mürâdifi olmağ üzere yâhûd mülâyim ve münâsibi olmağ mülâbesesiyle evveliñ te’kîdini müfiddir didiler. Lakin kavli-i evvel râciğ ü zâhir ve kâ’ilî ekşer ü vâfirdir.

1196- Olub evvelkine tâbi‘ **şânî**

Anıñ olunmaya ma‘nâsı beyân

Nâzım-ı nihrîr kavli-i râciğ üzere itbâ‘a haml edüb lafz-ı şânî mühmel ve ma‘nâsı beyân olunmamağ ile itbâ‘ıñ ma‘nâsı beyân eyledi.

1197-Şartı girmemedir arasına

Eyleme ol tarafa ‘atf-ı ‘inân

Ya‘nî itbâ‘ ve izdivâciñ şartı ve ‘alâmeti tâbi‘ ile mütenevvi‘ beynine vâv-ı ‘âtıfa tağallül etmeyüb bilâ-vâv mesrûden zıkr olunmağdır. ‘Atf-ı cünbine ‘atf-ı ‘inân ya‘nî imâle-i licâm ve meyl ü iğdâm eyleme dimekdir.

1198-Ƙağğ-ı im‘ân ile hağğ zâhir olur

Yazharu’l-ğağğı bi ģağğı’l-im‘ân

Mışrâ‘-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (yazhar) zuhûrdan muzâri‘ mezkûrdır. (el-ğağğ) ģâ’niñ fetħi ve ģaf’ıñ teşdidiyle şâbit ü müteğağğığ ve nefsu’l-emre muğabiğ kavli ve fi’l

ve i‘tikâddan e‘amm olarak fi‘liñ fâ‘ilidir. (bi-ḥaḳḳ) kelimesinde bâ-i cârre yazhar fi‘line müte‘alîkdir ve burada ḥaḳḳ lâıyık u revâ vu cedîr ü sezâ ma‘nâsına olarak fi‘liñ mef‘ûl-ün bih ğayr-i şarîhidir. (im‘ân) hemzeniñ kesriyle in‘âm vezninde bir ḥuşûşda ictihâd u ihtimâm ile sa‘y-ı belîğ ve bezl-i maḳdûr eylemek ma‘nâsına ḥaḳkıñ muzâfun-ileyhidir ve ḥaḳkıñ im‘âne izâfeti şıfatıñ mevsûfe izâfeti kabîlindedir. Mefhûm-ı kelâm lâıyık üzere im‘ân-i nazâr ile ḥaḳḳ ‘ayân olur dimekdir.

1199-İttibâ‘ etmeyen ehl-i fısqâ

Olur iḳbâlle metbû‘-ı cihân

Mefhûm-ı kelâm ehl-i fısqâ-ı bedkâra mutâba‘at u muvâffaḳat etmeyüb ya‘nî anlarıñ rah-ı kec ü mecenne ve meslek-i mu‘avvecine gitmeyüb semt-i sedâda ve sebîl-i reşâda sâlik olan kimseye iḳbâl-ı tâm ve teveccüh-i enâm ile ḥaḳḳ-i cihâna mütenevvi‘ vü pişvâ ve ehl-i şalâḥa reh-nümâ olur dimekdir.

Fİ‘L-MUŞENNÂ NEBZETUN HÂZÂ‘L-BEYÂN

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

(fi‘l-muşennâ) fi zarfiyyet-i mecâziyedir. Müşennâ mim’iñ zammı ve şâ‘nıñ fetḥi ve nun-ı müşeddedeniñ fetḥi ve elif’iñ kaşrıyla teşniyelenmiş ya‘nî kendisine bir meşeli daḡi zamm olunmaḡla iki ḳat kılınmış nesneye dinür ve ıştılâḥ-ı nuḡâtda

مالحق آخره الف او ياء مفتوح ما قبلها و نون مكسوره ليدل على ان معه مثله من جنسه

ma‘nâsına mevzû‘dır ve bu maḳâmda ma‘nâ-yı ıştılâḥ murâddır ve câr ma‘a‘l-mecrûr zarf-ı müstaḳırr olarak mu‘aḡḡar nebzeniñ şıfatıdır. (nebze) temre ve ğurfe vezinlerinde bir nesneniñ nâḡıyesine ve ḡarafına ve ḳıḡ‘asına dinür ve muḳaddem haberdir. (bâzâ) ḳıḡ‘a-i âtiyyeden ‘ibâret olan beyâna işâret olmak üzere mu‘aḡḡar mübtedâdır. (beyân) şehâb vezninde tebeyyûn lafzından ism-i mef‘ûl olan mübeyyen ma‘nâsına ya‘nî zekâ‘ ve fıḡnata muḳârin izâḡ u izḡâr olunmuş merâm u maḳsûd ma‘nâsına ism-i işâretiñ şıfatıdır. Mefhûm-ı kelâm bu ḳıḡ‘a-ı mübeyyene kelâm-ı ‘Arab’da teşniye şıḡasıyla îrâd olunan isimlerden bir nebze ve bir miḳdârdır dimek olur.

1200-Âsmânda ay u gündür *ezherân*

Maşriq u *mağrib* dimekdir *hâfikân*

(268) (ezherân) hemzeniñ ve ha'nıñ fethâlarıyla eşhebân vezninde teşniye beniyyesiyle kevâkib-i felekden ay ile güneşe ıtlâk olunur. Ezher gâyet hüsni ve şafvet üzre aq u berrâk ve neyyir ü lâmi' olan şey'e dinür. Bu mülâbese ile kâmeriñ esmâsından olmağla tağliben şems ile kâmere ezherân dinür. Kâmrân gibi ve bunlarda lisâna hafif olan lafzı şakîl üzre tağlibdir. Qaldı ki nâzımıñ bu kıt'a-i âtiyyede ezherân ve hâfikân ve sâ'idân 'üvânından îradı hâlet-i ref'ine binâ'dır. Yoğsa naşb u cerr hâletlerinde ezhereyn ve hâfikeyn ve hüseyin dinür. Ve kııs 'alâ hazâ (hâfikân) ve hâfikeyn teşniye şîğasıyla mağrib ile maşriqa ıtlâk olunur. Yâhûd ufuqlarına dinür ve 'inde'l-ba'd semâ' ile zemîniñ nihâyet buldıkları yere dinür.

1201-Di *cedîdân* gece ile gündüze

Hem şabañile ikindi *ebredân*

(cedîdân) medîdân vezninde ve eceddân hemzeniñ ve cim'iñ fethi ve dâl'iñ teşdidiyle teşniye şîğasıyla gece vü gündüze ıtlâk olunur. Dâ'imâ müte'âkıben tekrar u teceddüdleri bâ's-i ıtlâk olunmuşdur. (ebredân) ezherân vezninde teşniye beniyyesiyle şabâñla aḥşâma ıtlâk olunur. Eyyâm-ı şitâda soğukları şedîd ve şayfda serin olduklarıçün nitekim ebredeyn dañi dirler ve ebredân zıll-i vefi'e ya'nî kable'z-zevâl ve ba'de'z-zevâl olan gölgeye dinür.

1202-Dindi mısrân *Başra* ile *Kûfe*'ye

Mekke vü *Tâ'if* dimekdir *qaryetân*

(mısrân) mim'iñ kesriyle ve teşniye beniyyesiyle **Başra** ile **Kûfe**'ye ıtlâk olunur. Müfredi olan mısrâ ümmü'd-dünyâ ile mekennâ olan belde-i ma'rûfeniñ ismidir. (qaryetân) ve qareteyn kâf'iñ fethi ve râ'nıñ sükûnıyla qaryeniñ teşniyesidir. Qarye aşl-ı lûgatda mısr-i câmi' ma'nâsnadır ki şehir-i 'azîme dinür ve bu i'tibâr ile **Mekke-i Mükerreme**'ye qarye tesmiye olunmuşdur ve işbu *'alâ riclu mine'l-qaryeten-i 'azîm* nazm-ı celîlindeki qaryeteynden murâd **Mekke** ile **Tâ'if** dir. **Mekke** tağlib olunmuşdur. Zîrâ **Tâ'if**, **Mekke-i Mükerreme**'ye iki merhale mesâfede vâqi' **Şakîf** kabilesiniñ vilâyetleri ismidir. Lakin

belde-i mu'azzama degildir ve 'inde'l-ba'đ kıarye, nâsıñ ictimâ' eyledikleri mevzû' dan 'ibâretdir Bu cihetle şehirden ve köyden e'amm olur. Lakin 'örfen köyde de isti'mâli şâyi'adır.

1203-*Eşherân* tabl u 'alem ma'nâsına

Emn u 'adlin de me'âli *efđalân*

(eşherân) ezherân vezninde teşniye beniyyesiyle vuzûh ve şöhreti olan iki 'aded nesneye dinür. Bu mülâbese ile tabl ve 'alem ya'nî tavul ve bayrağa ıtlâk olunur. (efđalân) eşherân vezninde teşniye olarak fazl ve meziyet şâhibi şey'lere dinür. Bu cihetle beyne'n-nâs bülent-pâye ve mu'teber olan emn ü selâmete ve 'âdl u 'adâlete ıtlâk olunur.

1204-*Enfesân* mecd ü kerem mefhûmıdır

Hem dağı seyf ü kalemdir *aқта'ân*

(enfesân) efđalân vezninde ziyâde nefis ve mergûb olan şey'ine dinür. Bu vechle beyne'l-enâm mergûb-ı mu'teber olan mecd u seyâdete ve kerem ü semâhate ıtlâk olunur. (aқта'ân) efđalân vezninde kaç'la inkıtâ'la muttasıf olan şey' ma'nâsına olan aқта' lafzınıñ teşniyesidir. Kaç' u kesici olan kılıç ile maqtû' vu kesilmiş olan kalemde ıtlâk olunur. Bu ıtlâk isti'mâl-i vâhidde müştereken ma'fyetini irâdeniñ cevâzına mebnîdir.

1205-*Atyabân* uyku ile zevk-i cimâ'

Bâde-i rengin ile et *ağmarân*

(atıyabân) efđalân vezninde kuvve-i zâ'ıka ve bâşara ve şâmme ve sâmi'a ve lâmise ya'nî havâs-ı zâhireniñ (269) istilzâz etdigi nesne ma'nâsına olan atıyab lafzınıñ teşniyesidir. Mülâbese ile havâsıñ bâ's-i istirâhatı olan uyku ile lezzeti cemî'-i kuvvaya sârî ve bâ serhâ 'azâ-i bedende câri olan viķâ'a ve mu'âmele-i zevciyete ıtlâk olunur. (ağmerân) eşherân vezninde kırmızı nesne ma'nâsına olan ađmeriñ teşniyesidir. Bu münâsebetle şarâb surh rengle lahme ıtlâk olunur ve aşferân gibi altun ile za'ferâna da ıtlâk olunur.

1206-Ebyazân pek yağlı ile gençlik

Altun ile za‘ferândır **aşfarân**

(ebyazân) aḥmerân vezninde beyâz u aklık ile muṭṭaşif şey’ ma‘nâsına olan ebyâzîñ teşniyesidir. Ziyâde yağlı ve semiz et ile şebâb u gençliğe ıtlâk olunur. (aşferân) aḥmerân vezninde şarı renklü şey’ ma‘nâsına olan aşferîñ teşniyesidir. Müşennâ beniyyesiyle îrâd olındıkda aşferü’l-levn olan altun ile za‘ferân murâd olunur.

1207-Hem **emerrân** dinme faqr u pîrlik

Açlığa vu çıplaklığa di **hâfızân**

(emerrân) hemzeniñ ve mim’iñ fethi ve râ’niñ teşdîdiyle ziyâde acı ma‘nâsına olan emerr lafzınıñ teşniyesi olmak üzere faqr u ihtiyâc ile herem ve bigâyet pîrlige vü ihtiyâlîğe ıtlâk olunur ve edviyeden şarı şabır didikleri acı daru ile ḥardala ıtlâk olunur. Ḥardalda olan ḥiddet ü ḥarâfet merâret-i menziline tenzîl olunmuşdır. (hâfızân) hâfızân vezninde karın açlığıyla beden çıplaklığına ıtlâk olunur ve bu cev‘ale ‘üryânlığa hâfızeyn ıtlâkı mehleke ve beyâbâna mefâza ve yılan sokmuş kimseye selîm ıtlâkı gibi tefe’ül qâbilinden oldığı nümâyândır.

1208-**Aşgarân** dinmek zebân u qalb imiş

Himmet ü nefse dinürmiş **ekberân**

(aşgarân) aḥmerân vezninde şağîr ü küçük şey’ ma‘nâsına olan aşgarîñ teşniyesi olarak lisân ile qalbe ıtlâk olunur. İnsânîñ ‘izz ü ref’eti bu iki ‘uzvîñ talâkat u selâmetinden ve zell ü ḥakâreti ḥıkd u gışş emşâli âfetinde oldığını eş‘âr mevki‘nde ḍarb-ı meşel olarak المرء باصغريه dirler. (ekberân) aḥmerân vezninde kuvvetden fi‘le çıkarılması kaçd u irâde olunan ḥuşûsât-ı ḥayriyeye ‘azîmet-i ḥâlişa ve himmet-i şâdıka ile nefsi-nâtıkaya ıtlâk olunur ve **Ḥazret-i Şadık-ı Ekber ile Fârûk-ı A‘zam** radıyallahu ‘anhâ cenâblarına dinür.

1209-**Ecvefân** gârân batn u ferc hem

‘Avratîñ yüzi ayağı **mevkifân**

(Ecvefân) ekberân vezninde içerisi vasi‘ vü geniş nesne ma‘nâsına olan ecvefîñ teşniyesi olarak qarn ile ferce ıtlâk olunur. (gârân) cârân vezninde kehf ü mağâra vu

yarığ ma‘nâsına olan ğâr lafzınıñ teşniyesi olarak baṭn ile ferc-i nisvâna yâhûd batn-ı insâna vâşıl olan me‘kûlât u meşrûbâtıñ mebdê ve tarîki olan ağız ile ferce ıtlâk olunur. Yaḳâl

اهلك الناس الا جوغان ای البطن و الفرج و يقال فلان يسعى لغما ريه ای لفمه و فرجه

(mevḳifân) meclisân vezninde maḥall-i vuḳûf ma‘nâsına olan mevkifden teşniye beniyyesiyle ṭâ’ife-i nisvânıñ yüzüne ve ayağına yâhûd gözleriyle ellerine ıtlâk olunur.

امرأة حسنه الموقفين ای الوجه و القدم اولعيين و الیدین Yaḳâl

1210-*Râfidân* nehr-i Furât u Dicle’dir

Dindi mızrağ ile şuya *esmerân*

(Râfidân) ḥâfızân vezninde teşniye beniyyesiyle keşirü’l-feyz ve’-n-nef olan nehr-i **Furât** ile nehr-i **Dicle**’ye ıtlâk olunur. (Furât) ğurâb vezninde meşahîr-i enhâr-ı ‘azâmdan nehr-i **Kûfe** ıtlâk olunan ırmağdır ki **Tercân u Erzicân** semtlerinden mürûr ve nehr-i **Murâd** ile cem‘ olub **Mâlatya** tarafından **Rûm** ḳal‘ası altından (270) ‘Irâq’da **Heyet** nâm beldeden deşt-i **Kerbelâ**’ya revân ve anda nehr-i **Bağdâd** olan dâl’ıñ kesriyle ve fethiyle **Dicle** nâmıyla meşhûr olan ırmağa müctemi‘ olub **Başrâ**’nıñ şark cânîbinde güzerân ve **Kûfe** qaribinde baḥr-i **Hürmüz**’e munşabb olur. (esmerân) aḥmerân vezninde beyâzlığı sevâd ile müşerebb ya‘nî qarayağız nesne ma‘nâsına olan esmeriñ teşniyesi olarak rümḥ ü mızrâğla şuya ıtlâk olunur. Yâhûd buğday ile şuya ıtlâk olunur. Her ne kadar şuda levn yoğise de esmer gibi görünür.

1211-*Aşramân* hem qarğa ile ḳurt imiş

Fîl ü câmûsa dinürmiş *aḳhibân*

(aşramân) aşferân vezninde teşniye beniyyesiyle ṭuyûrdan qarğa ile sibâ’dan ḳurda dinür ve ṭuyûrdan kûçigin didikleri büyük ḳuş ile qarğaya ıtlâk olunur. Bunlara aşramân ıtlâkı kesib ayırmağ ma‘nâsına olan şarmdan yâhûd meḳṣ ü ârâm eylemek ma‘nâsına olan şarmdan me’ḥûz olmağla mebnîdir ü aşramân cedîdân gibi leyl ü nehâra ıtlâk olunur. Güzerân u mürûrlar ile insânıñ müddet-i ḥayâtını ḳaṭ’ etdikleri mülâḥazasıyladır. (aḳhibân) aḳta‘ân vezninde fil ile câmûsa ıtlâk olunur. Cebel-i ‘âzîm ma‘nâsına olan ḳahb lafzından me’ḥûzdır.

1212-Kim gelür ikicisiyle ' aşırda

Men bi şânîhâ yecî' u fi 'z-zemân

Mısrâ'-ı evvel şânîniñ tercemesidir. (men) istifhâm-i inkârî muhalâ merfû' mübtedâdır kim ma'nâsına (bi-şânîhâ) bâ-i cârre mu'aḥḥar yecî' fi'line müte'allıdır. Şânî bânî vezninde ikinci ma'nâsına fi'liñ mef'ûl-ün bih ğayr-ı şariḥidir. Muzâfun-ileyh olan mü'enneş zamîri işbu nice isimle bi-nâm olan manzûmeye râci'dir. (yecî') bâb-ı şânîden muzâri' müzekkerdir. Gelür ma'nâsına tahtında müstetir hû zamîri fâ'ili olarak mübtedâyâ râci' ve cümlesi haberidir. (fi'z-zamân) da fi yecî' fi'line müte'allıdır. Ez-zamân-ı ahd hârici olarak bu 'aşr ve bu vaḳt ma'nâsına fi'liñ zarfıdır. Mefhûm-ı kelâm bu 'aşr ve zamânda böyle selîsü'n-naẓm ve rengîn-edâ ve envâ'-ı muḥsinâta diḳḳat u i'tinâ olınmış manzûme-i belîğaniñ ikincisine muşâḥıb ya'nî şebîh ve nazîre-sini te'lîf ve tertibe kâdir kim gelür. Ya'nî kimse getüremez ma'nâsına ḥaml olınmaḳ da mümkündür ve her ḥalde faḥriye-i şâ'irâne kabîlindedir.

1213-İki kere baḳmaḡa ḥacet degil

Bir görüşden ḳadriñ añlar 'ârifân

Ya'nî bu manzûmeniñ ḥüsn-i intizâmı resîde-i rütbe-i bedâhet olmaḡla i'âde-i nazar ve tefekkür ve dûr-a-dûr te'emmül ve tedbire muḥtâc olmayub belki evvel vehle ve bâdî nazarda ḳadr u şerefiñ vesâ'ir manzûmeler üzre rüçḥân u müzeyyen erbâb-ı 'irfân fehm ü idrâk eder dimekdir. 'Arifân lafzı ḳâ'ide-i Farsîye üzre 'ârifiñ cem'idir.

FEKEZÂ ZEYNU NAZMÎNA 'Ş-ŞİNTÂN

Fe'lâtün / mefâ'ilün / fa'lün

(fekezâ) fâ,faşıḡa ḳâf,edât-ı teşbîh zâ,ism-i işâret müşârün-ileyhi nazm te'vîliyle ḳıṭ'a-ı sâbıḳadır. (zeyn) zînetden mâzî müfred müzekker meḥûldır. (nazm) manzûm ma'nâsına zeyn fi'liniñ nâ'ib fâ'ilidir. (şintân) şâ'nıñ kesriyle bintân vezninde iki 'aded mevzû' olan işnân lafzınıñ mü'enneşi olarak nazmıñ muzâfun-ileyhidir. Mefhûm-i 'ünvân ḳıṭ'a-ı sâbıḳada zıkr ü beyân olınan meşnâları bildiñ ise işbu ḳıṭ'a daḡı anıñ mişillü muḥâverât 'Arab 'arbâde teşniye beniyyesiyle îrâd olınan elfâzıñ nazm ve te'lîfiyle taḥliye vü tezyîn olınmışdır dimek olur

1214-*Müşterî Zühre* ikisi *sa‘dân*

Dağı *Merrîh* ü *Zuhal*dır *naḥsân*

(sa‘dân) sin’in fethi ve ‘ayn’in sükûnıyla küvvetlü ve ferhunde ve mübârek nesne ma‘nâsına olan sa‘d lafzının teşniyesi olmak üzere kevâkib-i seb‘a-i seyyâreden **Müşterî** ile **Zühre** yıldızlarına dinür. (Müşterî) (271) ism-i fâ‘il şîğasıyla kıt‘a-ı semâviyede güzerrân ettiği üzere ḥunnas ve künnas ıtlâk olunan ḥamse-i müteḥayyireden semâ-i sâdisede merkûz olan kevkebiñ ismidir. Farsî’de **Bercîs** dirler. (Zühre) elsinede şöhreti üzere hâ’nın fethi ile ğurfe vezninde ve Kâmûs’ın zabtı üzere hâ’nın fethiyle tü’de vezninde felek-i şâlişede merkûz olan kevkebiñ ismidir. Farsî’de **Nâhîd** dinür. (naḥsân) sa‘dân vezninde ve zıddı olarak nâ-mübârek ve uğursuz nesne ma‘nâsına olan naḥs lafzının teşniyesi olarak yine ḥamse-i müteḥayyireden **Merrîh** ile **Zuhal** yıldızlarına dinür. (Merrîh) elsinede şüyû‘ı üzere mim’in fethi ve râ-i müşeddede-niñ kesriyle **ve Kâmûs**’ın şebtine göre mim’in de kesrine göre sekîn vezninde felek-i ḥâmsede merkûz olan kevkebiñ ismidir. Farsî’de **Behrâm** dinür. (Zuhal) ḥâ-i mühmele ile zufer vezninde ğayr-i munşarif olarak semâ‘-i sâb‘ada merkûz olan yıldızın ismidir. Farsî’de **Keyvân** dinür ve bunlara sa‘âdet ü nuḥûset isnâdı ‘âlem-i süflîde vuḳû‘a gelen menâfi‘ vü mazârâ medâr u esbâb ‘âdiyye-i **Cenâb-ı Perverdgâr** olarak ‘âlem-i ‘ulvîde ḥasbü’l-devr ve’l-ḥareke ḥâdiş olan ittişâlât-ı felekiyye ya‘nî seb‘a-i seyyârenin kırân u muḳâbileleri ve teşliş ve terbi‘leri ve ric‘at u istikâmetleri mişillü evzâ‘-ı semâviyedir. Dîn-i müneccimîn kavline mebnîdir

1215-İnsle cinne dinürmiş *şakâlân*

Gice gündüz dimedir hem *melevân*

(şakâlân) feteḥâtle cebelân vezninde şakal lafzının teşniye beniyyesiyle insânla cinne ıtlâk olunur. Zîrâ bunların her biri sükkân-ı arz olmagla güyâ ki arza ağırlık virirler. Yâḥûd ḥaml-ı şakîl olan tekâlîfi ve emâneti ḥaml ile müşakkallerdir. (melevân) şakâlân vezninde teşniye beniyyesiyle cedeydân gibi leyl ü nehâr tarafeynine ıtlâk olunur ki gice ile gündüzün evvel ü âḥirinden ‘ibâretidir. Müfredi ‘asâ vezninde melâdır.

1216-‘*Umerân* Hazret-i Bûbekr ü ‘Ömer

Hem Huseyn ile Hasen’dir *Hasenân*

(‘Umerân) ‘ayn’îñ zammı ve mim’îñ fethiyle ‘Ömer’îñ teşniyesidir. ‘Alâ tarîkü’t-tağlîb **Ebû Bekru’ş-Şadık** u ‘Ömerü’l-Fârûk radıyallahu te‘âlâ ‘anhümâ ıtlâk olunur. Ekbereyn ve şeyheyn gibi ve ba‘zân ‘Ömereynü’l-Ḥattâb u ‘Ömereyn ‘Abdül‘azîz hazretleri murâd olur. (Hasenân) şakalân vezninde yine tağlîb tarîkiyle sıbtu’n-nebî ‘aleyhisselâm kırru’l-a‘yn ehlü’l-İslâm Hazret-i Hasen ü Hazret-i Huseyn radıyallahu te‘âlâ ‘anhümâ cenâb-ı vâlâlarına ıtlâk olunur.

1217-*Haremân* Mekke Medîne dimedir

Aḥşebân Mekke’de vâki‘ cebelân

(haremân) hasenân vezninde haremullah olan **Mekke-i Mükerrerem**’e ile harem-i resûlullah ‘aleyhisselâm **Medîne-i Münevvere**’ye ıtlâk olunur. Emâkin-i sâ’irede mübâh olan ef‘âlîñ ba‘zısı **Haremeyn-i Muhteremeyn**’de maḥzûr u memnû‘ oldığıçün.(aḥşebân) aḥmerân vezninde saḥt u ḥuşûnetli nesne ma‘nâsına yâḥûd cebel-i ‘azîm ma‘nâsına olan aḥşeb lafzınıñ teşniyesi olarak **Mekke-i Mükerreme**’de kâ’in cebel-i **Ebî Kabîs** ile cebel-i **Aḥmer**’e ıtlâk olunur.

1218-‘*Askerân* hem ‘*Arafât* ile *Minâ*

Gümüşe altuna dinmiş *hacerân*

(‘askerân) ca‘ferân vezninde mevsim-i hacda cem‘iyyetgâh-ı cemm-i ğafîr olan mevkîf-i ‘**Arafât** ile kendide dimâ’-i zebâyih امنواراقه olınan **Minâ**’ya ıtlâk olunur. (Minâ) mim’îñ kesri ve elif’îñ kaşırıyla ilâ veznindedir ve ‘askerân, mu‘askerân ma‘nâsınadır. (hacerân) haremân vezninde ma‘denden çıkub henüz zevb ü şıyâgat olunmamış gümüş ve altun ma‘nâsına olan hacet lafzınıñ teşniyesi olarak muṭlaqâ altuna ve gümüşe ıtlâk olunur.

1219-*Ecredân* hem iki ay hem iki gün (272)

Recebân oldu *Receb*’le *Şa‘bân*

(ecrebân) ecvebân vezninde tâm ve kâmil nesne ma‘nâsına olan ecred lafzınıñ teşniyesi olarak tamâm iki güne ıtlâk olunur. Kezâlik kâmil iki aya ıtlâk olunur. Yakâl

(Recebân) hâcerân vezninde şühûr-i marâيته مذاجردان* ای یومان تامان اوشهران کاملان işnâ ‘aşereden ve eşher-i hâremden olmağla ez-ğadîm tercîb ü ta‘zîm olına gelen şehir-i receb ile anı veliyy eden şehir-i şa‘bân’a tağlîba ıtlâk olunur.

1220-**Ķarretân** olmuş ikindi ile şabâh

Didiler leyl ü nehâra **feteyân**

(ğarretân) kâf’îñ fetî ve râ’niñ teşdidiyle merretân vezninde serinlik ma‘nâsına olan Ķarreniñ teşniyesi olmak üzere şabâh vâkti ile ahşâm vaktine ıtlâk olunur. Ķıţ‘a-i sâbıkada sebğ eden ebredân gibi. (feteyân) melevân vezninde şâbb u genc ma‘nâsına olan fetâ lafzından me’hûz teşniye beniyyesiyle gice ile gündüze ıtlâk olunur. Cedîdeyn ü melevân gibi. تقول ما فعله ماكر الفتنال ای الليل و النهار

1221-**Erzelân** havf u hâzer dinmek imiş

Hıfz ide cümleyi andan **Yezdân**

(erzelân) ahmerân vezninde redî’ vü menfûr ü kötü nesne ma‘nâsına olan erzel lafzınıñ teşniyesi olarak mağlûğdan havf u haşyet ile kendinden hâzer olınacak müşibete ve muğâtaraya ıtlâk olunur ve havf yerine ‘aynu’l-fi’ linde râ ile harf ki erzel-i ‘ömre bâliğ olmağla fertût u ma‘tûh olub bunamak ile helâka müşrif olmak ma‘nâsına olan hağara ıtlâk olunur. Yağâl: عصمنا الله من الارذلين* ای الخوف و الخذر او اخرف و اخطر

1222-Bu iki nazm bir incu gûya

Durretun vâhidetun zâ’l-işnân

Muğaddem tâlîniñ tercemesidir. (durret) dâl’îñ zammı ve râ’niñ teşdiyle büyük incü dânesine dinür. Lü’lü-i kebîre ma‘nâsına cem‘-i cinsi sin kâfiyesiniñ kıţ‘a-i evvelisine mürûr eden dürr lafzıdır. Cem‘ şîğası dürrer gelür. (ve vâhidet) evvelü’l-‘ adâd olan yer ma‘nâsına durreniñ şîfat-ı mü’ekkesidir ve dürre muğaddem haberdir. (zâ) işte bu ma‘nâsına ism-i işâret olarak mu‘ahğar mübtedâdır. (işnân) ve eşnîn hemzeniñ kesriyle râ kâfiyesinde esmâ-i ‘aded kıţ‘asında geçdigi üzere iki ‘adede mevzû‘ olarak zâ’niñ müşârün-ileyhidir. (işnân) ‘adediñ ma‘dûdu nazm-ı te’vîliyle bu kıţ‘a ile mâ-ğabilindeki kıţ‘adır. Mefhûm-i kelâm meşnâ beyânında nazm u inşâd olunan şu iki kıţ‘a-ı kâne bir dürr-i yetîm-i gırân-bahâ belki nezd-i erbâb-ı ‘irfândan daği ‘alâdır demek olur.

1223 -*İki de bir de* oku nazmımı kim

Dürr-i yektâ da dinürse *şâyân*

(iki de bir de) ta' bîri lisânımız ıstılâhatından olarak gâh bî-gâh gibi vaqıtlı vaqıtsız ma' nâsına ve câ-be câ gibi aralık ma' nâsına ve keşirân ve kerâren mürâren gibi çok kere ve çok çok ma' nâsına müsta' mel olduğu şâbit-i letâ' if-gûniñ işbu:

İki de bir de kırub turma benim hâtırımı

Gönlüm ey tıfl-ı ziyânkâr oyuncağ degile

neşidesinden nümâyândır. (dürr-i yektâ) Farsî'de dür-dâne ve 'Arabî'de dürr-i yetîm gibi derûn-ı şadefde faqat bir dâne tekevvün etmekle ziyâde büyük ve ra' nâ olan dürr-i şehvâr-i bî-hemtâya dinür. (şâyân) lâyığ u hisbân ma' nâsınadır. Me'âl-i ma' lûmdır. Nâzım-ı nihrîriñ bu iki kıt' asımın iki âhir beyitlerinde iki de bir de lafızlarını îrâd etmesi muhsinât-ı bedî' iyedendir.

HUVE'L-ĤAYYU'L-BEDÎ'U-L-MUBDÎ'L-ĤALLÂKU LÎ'L-EKVÂN

Mefâ' ilün / Mefâ' ilün / Mefâ' ilün / Mefâ' ilün /

(hû) zamîri **Cenâb-ı Bârî** Te'âlâ şâne hazretlerine râci' -i mübtedâdır. (el-Ĥayy) kıt' a-ı şer' iyyede (273) geçdiği üzre şıfat-ı hayât ile muttaşif zât ma' nâsına mübtedânıñ haberidir. (el-Bedî') semî' vezninde bir nesneyi nümüne ve mişâli yoğiken inşâ vu îcâd eden zât ma' nâsına **Esmâ'-i Ĥüsna'** dan olarak **el-Ĥayy** lafzınıñ şıfatıdır. (el-Mubdi') ibdâ' dan ism-i fâ' il şığasıyla bu da **Bedî' ve Mubdi'** gibi mişâlsiz ve örneksiz bir nesne ihdâş u ihtirâ' edici zât ma' nâsına **el-Ĥayy** kelimesiniñ şıfat-ı şâniyesidir. Lakin **Bedî'** ve **Mubdi'** min hayşu'l-ma' nâ müttehid olmağla mücerred-i te'kîd ifade eder. Meger ki **Bedî'** bir nesneyi bilâ mişâl îcâda muqtedir zât ma' nâsına ve **Mubdi'** bi'l-fi'l mucid ma' nâsına olarak maħmûl olmağla muğâyret-i i'tibâriye bulunub te'sîs ola. (el-Ĥallâk) rezzâk vezninde yaradıcı ma' nâsına olarak kıt' a-ı şer' iyyede geçen **Ĥâlîk** lafzınıñ mübâlağasıdır ve **Ĥayy**'iñ yâhûd **Mübdi'** niñ şıfatıdır. (li'l-ekvân) da lâm-ı cârre **Ĥallâk**'a müte'allıktır. Ekvân hemzeniñ fethiyle vücûd u Ĥudûş ma' nâsına olan kûn lafzınıñ cem' idir. Lakin burada maşdar ya' nî el-Mef' ûl olmağla kâ'inât u mükevvenât u

mevcûdât u maşnû'ât ma' nâsına olarak **Hallâk** lafzınıñ mef'ûl-ün bih ğayr-i şarihidir. Mefhûm-ı 'ünvân vâzih ve ğanî 'ani'l-beyândır.

1224-Şu kim cânlı **hayvân cemâd** ol nesne kim bî-cân

Behîme çar-pâ kim dört ayağıyla gezen hayvân

(hayvân) fetehtëtle nezvân vezninde diri ve cânlı olan mahlûkâtıñ cinsidir ki cemî' envâ'ına ve efrâdına şâmildir. Farsî'de râhber vezninde cânver ü cânmend dinür. (cemâd) seĥâb vezninde dîri olamayan cânsız nesneye dinür. Farsî'de bî-cân dinilür. (Behîme) seffine vezninde dört ayaklı hayvânıñ cemî'sine ıtlâk olunur. Berrisine baĥrısına şâmildir. Farsî'de çar-pâ dinür ki dört ayaklı dimekdir. 'Alâ kavlı muţlakâ temyîz ü idrâkı ve tekellüme iktidârı olmayan cânluya dinür ki insândan mâ'adâ bi'l-cümle hayvân olur. Ħamrâ' vezninde 'acmâ' gibi.

1225-**Esed leys** u **ġazanfer kısvara ri 'bâl** u hem **đırgâm**

Hibzer u **ĥaydara 'urve zübârm herşeme** arslan

(esed) feteĥateynle ma'rûfdır ki sulţanu's-sibâ' olan arslana dinür. (leys) lâm'ıñ fetĥi ve yâ'nıñ sükûniyla ve (ġazanfer) sefercel vezninde ve (kısvara) cevhere vezninde ve (ri'bâl) hemze ile ve rîbâl yâ ile kırtâs vezninde ve (đırgâm) yine kırtâs vezninde ve đırgâma hâ ile ve đırgâm, ca'fer vezninde ve (hizebr) hâ'nıñ kesri ve zâ'nıñ fetĥiyle sibeĥl vezninde ve hizber dirhem vezninde ve hezâbir, 'alâbiţ vezninde va (ĥaydara) bayţara vezninde ve ĥaydar, şaykal vezninde ve ĥâdir, ġâdir vezninde. (ve 'urve) ġurfe vezninde ve (zübârm) zâ'nın zammıyla 'ulâbt vezninde ve zübârme hâ ile ve zübâsem şâ-i müşelleşe ile ve (herşeme) hâ'nıñ ve şâ'nıñ fetĥalarıyla ve herşem ca'fer vezninde ve hürâşm, zübârm vezninde cümlesi arslana dinür ve bunıñ esmâsı keşirdir. **Leĥçe**'de beş yüz miĥdarı mezkûrdır.

1226-Anıñ yavrısı **şibl** ü künyesi olmuş **ebû'l-ĥâriş**

Usâme hem odur **ĥâdir** olanı mîşe de pinhân

(şibl) şın'ıñ kesri ve bâ'nıñ sükûniyla şayd u iftirâs eylemek derecesine gelmiş arslan enigine dinür. Cem'i efler vezninde eşbel ve aĥvâl vezninde eşbâl ve ĥayûl vezninde şebûl ve cibâl vezninde şibâl gelür. (ebû'l-ĥâriş) râ' kâfiyesinde künye kıt'asında sebĥ

eden ebû'l-eşbâl gibi erkek arslanîñ künyesidir ve hâris, râ'niñ kesriyle esmâ'-i eseddendir. (usâme) hemzeniñ zammiyla şumâme vezninde ma' rife olarak arslanîñ 'ilm-i cinsidir. (hâdir) câ-i mu' ceme ile gâdir vezninde arslan yatağı olan mîşe ve orman ma' nâsına müsta' meldir olan hâdr lafzınıñ vasf olarak ekşer evkâtda yatağında (274) pinhân u muhtefi olan arslana dinür.

1227-Daği 'arîs u gâb u gâya olmuş mîşesi anîñ

Şerâ vu *me 'sede haffân hufiyye* cümle şîristân

('arîs) sekît vezninde ve 'arîse hâ ile arslan yatağı olan ormanlığa dinür. 'irs 'ayn'îñ kesriyle arslana dinür. (gâb) hâl vezninde ve gâbe, tâbe vezninde ve (gâyda) temre vezninde bük ta' bîr olunan şık mîşeye ve ormana dinür ki ekşer arslan yatağı olur. Gâydanîñ cem' i gâyağ ve agyâğ gelür. (şerâ) 'aşâ vezninde cebel-i **Selemî**'de arslanı keşîr bir tarîkîñ ismi ve **Tihâme**'de yırtıcı cânavarları çok bir tağıñ ismi olmağla arslan yatağı ma' nâsına isti' mâl olunmuşdır. (me'sede) mim'îñ ve sin'îñ fethiyle ism-i mekândır. Esed mağalli ve arslan me'vâsı dimekdir. (huffân) şedâd vezninde hâ-i mu' ceme ve hâ-i mühmele ile **Qâmûs**'îñ beyânına devekuşuñ yavrularına ve hidmetkârlara ve tolu kaba ve bir nev' i ölçege dinür. Ma' nâ-yi mezbûre vürûdi mezkûr degildir. Meger ki devekuşu yavrısını şık ormanlu mağallerde muhâfaza eylemekle hâliyet mağalliyet 'alâkasıyla mecâzen arslan yatağı olan mîşezârde müsta' mel ola. (hufiyye) ğuniyye vezninde ağaçları şık ve çalılık ve gür ormana dinür ki ekşeri arslan misvâsıdır. Şîristân Farsî'de şîr ya' nî arslan mağalli dimekdir.

1228-Dinür şol yırtıcı hayvâna *bebr* ândan *günâm*ende

Kemâl-i havf u haşyetle olur arslanlar *lerzân*

(bebr) bâ-i evveliniñ fethi ve şâniyyeniñ süķûniyla şabr vezninde Farsî'de mu' arreb ve elsine-i şelâşede bu isimler ma' rûf yırtıcı cânavarlardan bir hayvândır ki **Hindistân**'da neş'et eder ve arslanîñ düşmenidir ve arslan aña muķâbele ve muķâvetden 'âcizdir dirler. **Bürhân-ı Katı**' tercemesinde mezkûr olduğı üzre kuvvet ve şecâ' at u cür'et ü cesâret ile meşhûr-i cihân olan **Rüstem-i** dâsîtan anîñ birini **Hindistân'dan Enfâr** u **Şâm** tağlarında ihlâk edüb derisinden bir şevb dikdirüb muhârebe eyyâmında zîrâ anîñ

cildinden ittiḥâz olunan şevbi lâbis olan kimseye kat' â silâh te'sîr etmemek ḥâşşasıdır ve ol cânavardan birisi **Nûşirevân** zamânında zühûr ve ebnâ-yi sebîli bî-ḥ'âb ve bî-ḥuzûr etmekle def' için biñ nefer süvârî-yi dil-âver ta'yîn olındı. Zâfer bulamadıklarından başka ekşeri helâk oldu. İntihâ-yi mûlaḥaşşan (günâm) kâf'ın zammıyla müdâm vezninde me'vâ-yi vuḥûş ma'nâsınadır ki in ta'bîr olunur ve ğâbe vü orman ma'nâsınadır. (lerzân) Farsî'de ditremek ma'nâsına olan lerzededen şıfat-ı müşebhedir. Ditredici ma'nâsınadır.

1229-**Sebentî nemr** ü **keş'am darca'** vu hem '**asber** ü **zemcîl**

Keled ile daḡi **ken'am** dimerdir cümlesi kaplân

(sebentî) sin'in ve bâ-i mevhideniñ fethi ve ba'dından nun'in sükûnı ve elif'in kaşriyle ḥabentî vezninde meşâhîr-i sibâ'dan kaplân dinür ve cer' ü cesûr olan insâna ve ḥayvâna dinür yâsı ilḥâk içündir. Zîrâ sebetât daḡi dirler. Cem'i şevâbit vezninde sebânit gelür. (nemr) ketf vezninde ve nemr, nun'in kesriyle postu nimrelü ya'nî aḡ u ḡara beñlü olan yırtıcı cânavara dinür ki kaplân ta'bîr olunur. (keş'am) ca'fer vezninde (darca') yine ca'fer vezninde ve ('asber) ḡanfez vezninde ve (zemcîl) encîl vezninde ve (kaled) cebel vezninde ve (ken'am) keş'am vezninde bunların cümlesi baḡ u ḡuvvet ve ḡahr u saḡvet şâhibi olan kaplâna dinür. Farsî'de peleng dirler.

1230-Dimişler **file** '**aysûm** u **dülem şemşel** daḡi '**ayhem**

Dişisi oldu **tılḡâm** anların me'vâsı **Hindistân**

(fil) fâ'nın kesriyle nîl vezninde bu isimle ma'rûf 'azîmü'l-cüşşe ḡavîyyü'l-beniye bir ḡayvândır. Cem'i efyâl u füyûl ü file gelür. Efrâs ve ḡuyûl ve 'anb vezinlerinde mü'enneşi ḡâ ile filedir. Farsî'de bâ-i Farsiyye ile (275) pîl dinür. ('aysûm) 'ayn'in fethiyle ḡaysûm vezninde (dülem) dâl'in zammı ve lâm'in fethiyle ve (şimşil) şın'ların kesriyle zibric vezninde ve ('ayhem) ḡayder vezninde ḡırtâs vezninde 'irdâr ve 'uşfûr vezninde ḡülşûm gibi cümlesi esmâ'-i fildir. (tılḡâm) ḡırtâs vezninde dişî file dinür. File gibi fil yavrısına daḡfel dinür. Ca'fer vezninde ve bu fil nev'i bebr ve zürâfe gibi iḡlim-i **Hind**'de tevellüd ü neş'et etmege me'vâları **Hindistân**'dır. Ba'z-ı diyâr-i sâ'ireye meclûb olmaḡla **Mışır**'da ve **Cidde**'de meşhûdımız olmuştır.

1231-Dinürmiş kırdâ *zi' b* ü *sîd* ü *sîde nehşel* ü *vellâs*

Ħalî' vü *ĥayse'ûr* u *ilķ* u *silķ* u *silfedd* ü *sirĥân*

(zi' b) zâl'ın kesri ve hemzeniñ sükûnıyla ve hemzeyi yâ'ya ibdâlile zîb kelbü'l-berr ya' nî kelb-i vaĥşî ve yabân köpegi ki sibâ'dan kırd ta' bîr olınan cânavarıñ ismidir. Cem' i kilâb vezninde zi' âb ve ekleb vezninde ezveb gelür. Mü'enneşi ĥâ ile zi' bedir. (sîd) sin'ın kesriyle sîn vezninde kırdâ dinür ve arslana da dinür. (sîde) ĥâ ile dişi kırdâ ve arslana dinür. (nehşel) ca' fer vezninde (vellâs) şedâd vezninde (ĥalî') emîr vezninde (ĥayse'ûr) ĥâ'nın fethiyle ĥayzebûn vezninde (ilķ) hemzeniñ kesriyle lâ'm'ın sükûnıyla (silķ) ilķ vezninde (silfedd) sin'ın kesri ve lâ'm'ın sükûnı ve fâ'nın fethi ve dâl'ın teşdîdiyle kırşebb vezninde ve silleft sin'ın kesri ve lâ'm'ın teşdîdi ve fethi ve fâ'nın sükûnıyla cirredâhl vezninde (sirĥân) kırtâs vezninde cümlesi kırdâ dinür. Zi' b gibi künyesi **Ebû Ca' da'**dır. Kemâ merr fi kâfiyetü'r-râ' nâzımın 'ibâresinde silfedd yâĥûd sillefd muvaĥki' nde lâ'm'sız sefed vuķû'ı her ne kıadar **Leĥçe'**ye fi'l-cümle muvâfıķ ise de lakin **Ķâmûs'**da zi' b ma' nâsına gelmesinden kıat' -i nazar sefed gerek dâl'ın taĥffile ve gerek teşdîdiyle olmadıĥından taĥyîr olındı.

1232-Daĥi şırtlana dinmiş *zabu'* u '*arcâ'* vü *ĥadâcir* hem

Dişisi *zeyĥa* olmuş erkegi *ta'sel* daĥi '*aylân*

(zabu') zâd'ın fethi ve bâ'nın zammıyla sebu' vezninde ve bâ'nın sükûnıyla ta' bîr vezninde şırtlan ve ândaķ ta' bîr olınan ve kırd şeklinde olmaĥla yeleyli kırd ta' bîr olınan yırtıcı cânavara dinür ve zabu' lafzı mü'enneş semâ'idir. Niteki bu kâfiyeniñ kıt' â-ı âĥîresinde gelür ve erkeğine zıb' ân dinür. Dâd'ın kesri ve dişisine zıb' âne dinür. Ħâ ile ve bu zabu' maddesinde ĥilâf-i kâ'de mü'enneş müzekker üzre ya' nî lâ-celü't-taĥffif zabu', zıb' ân üzre taĥlîb olunur. Pes zabu' muṭlaķ zıkr olındıķda müzekkere ve mü'enneşe şâmil olur. Cem' i zıbâ' ve izbâ' gelür. ('arcâ') ĥamrâ vezninde bu da zabu' gibi şırtlana dinür ve 'arcâ' kelimesi mü'enneşdir. Bi-ṭarîķü't-taĥlîb müzekkere de ıtlâķ olunur. Müzekkerinde ya' nî erkek şırtlana a' rec dinilmez. Bu fi'l-aşl vaşfdır. Anınçün zabu', 'arcâ' dinür. Ķalebe-i isti'mâl sebebiyle isim olarak yalnız 'arcâ' daĥi ıtlâķ olunur. Sebeb-i tesmiye semiz olub mufâşalları gevşek oldıĥından vuşûl ilâ bir mikdâr

kısa olduğundan ağsağ hey'etinden bir tarafa temâyül ile yigdirerek yürimesidir. (hâdâcir) havâdir vezninde cem' beniyyesiyle müfred olarak şırtlaniñ ismidir. 'Azîmü'l-baṭn büyük qarınlu olduğün tesmiye olunmuşdır. Kâne, hâ'nın kesri ve ḍâd'ın fethiyle büyük qarınlu hayvân ma'nâsına olan hâdâciriñ cem'idir. (zeyha) hâ-i mu'ceme ile ṭayne vezninde dişi şırtlana dinür. Müzekkeri zehdir. Pek tüylü olan erkek şırtlana dinür. (ta'sel) nun'ın ve şâ-i müselleşeniñ fethalarıyla ca'fer vezninde ve ('aylân) hayrân vezninde erkek şırtlana ıtlâk olınurlar.

1233-Ayudur *dübb* ü *cehîze debsem* anıñ yavrısı olmuş

Dişi senne vaṭy' ettirmek için mâyl insân

(276) (dübb) dâl'ın zammı ve bâ'nın şeddesiyle ayu ta'bir olınan ma'rûf cânavariñ ismidir. Mü'ennesi hâ ile dübbedir. Cem'i hemzeniñ fethiyle edbâb ve 'unbe vezninde dübbe gelür. (cehîze) yâ-yı müsennât-ı taḥtiye ve ba'dında zâ-yı mu'ceme ile sefine vezninde dişi ayuya yâḥûd yavrısına ve enigine dinür. (deysem) yâ-yı müsennât ile haydar vezninde ayu enigine dinür. Fesḳ vezninde cebs ve şedîd vezninde cebîs gibi yâḥûd ayuniñ kendisine dübb gibi. 'İbâre-i nâzımda cehîze muvaḳki'nde bâ-i muvaḥḥide ve râ-i mühmele ile ca'fer vezninde cehber ve deysem mevzu'nda bâ-i muvaḥḥide ile deysem vukû'ı nâzım-ı merḥûmıñ şâhib-i **Lehçe**'ye ittibâ'ında neş'et etmekle muḥtî-i evvel metbû'dır. Zîrâ cehîr ve deysem lafızlarıñ ayu ve ayu enigine ıtlâk olınması degil bu 'üvânlarda ma'nâ-yi âḥirde müsta'mel olarak bile lûgat olmadığına **Kâmûs** delâlet etmekle taḡyîr olunmuşdır. (senne) sin'ın fethi ve nûn'ın teşdidiyle ḥanne vezninde dişi ayuya dinür dübbe ve fâre vezninde ḳâre gibi nâzım-ı niḥririñ **Tuḥfe**'sinde meşûr olan işbu:

Dişi ayuya çaḳal gâhice taḡları aṣub

Toḡırır ayu o hayvânıña dirler kirşâl

beytinde müstefâd olduğu üzre ayu şehvet-i mesâfede ziyâde gâlib olmaḡla ḳurd ve tilkü ve çaḳal ve kelb maḳûlelerine muṭâva'at ve kendine vaṭy' etdirdiğinden mâ'ada insânı daḡi kendüye vaṭy' ü cimâ' etdürmek için işâret-i maḡşûsasıyla işâret ve da'vet eder.

1234-Dişi maymun *zennâh* erkegi *rubbâh* imiş anıñ

Dinürmiş dönerek oynayıcı olana da *rağşân*

(zennâh) şâhib-i **Lehçe**'niñ zabtı üzre zâ'nıñ fethi ve nun'ın teşdidiyle şeddâd vezninde kırd ma' nâsınadır ki dişi maymuna dinür. (rubbâh) bâ-i muvaḥḥideniñ teşdidiyle rum-mân vezninde erkek maymuna dinür ve keçi oğlağına ve devekuşına dinür ve maymunuñ ism-i meşhûrı olan kırd ve cem'leri qurûd ve kırede dâl kâfiyesiniñ âhir kıt'asında geçdi ve maynun ta' bîr olınan cânavarıñ künyesi olan **Ebû Zinneḥ** ki zâ'nıñ kesri ve nun'ın teşdidiyle nâm-ı Farsî'si olan pûzîne lafzından mu'arreb zann olunur. (rağşân) sekrân vezninde dönerek ve qalkıyaraq maymun gibi oynayan kimseye dinür. Sâd kâfiyesinde mürûr eden rağkâs gibi rağşân maşdar olur rağs gibi dönerek oynamaya dinür.

1235-Şa'âlib geldi cem' i dilkü *sa'leb* hem-daḥi *semsem*

Dişisi *sühmüle* yavrısı *tetfil* hîle perdâzân

(şa'âlib) heyâkil vezninde zıkrî âti şa'leb lafzınıñ cem'idir. Şa'leb, ca'fer vezninde dilkü ta' bîr olınan hîle ile ma'rûf cânavarıñ ismidir. Vezn-i mezbûr üzre gaşfel ve heyṭal gibi. (semsem) yine ca'fer vezninde ve semâsem 'alâbıt vezninde bunlarda dilküye dinür şa'leb gibi. Şa'leb müzekker ve mü'enneşe dinür ve mü'enneşine şa'lebe daḥi dinür. (sühmüle) maddesinde **Qâmûs**'da zafer-yâb olmadıkları lakin **Lehçe**'de şâ-i müşelleşeniñ zammı ve hâ'nıñ sükûnı ve mim'ın zammıyla qunfuze vezninde dilküniñ dişisine ıtlâq olındığı meşhûrdır. (tetfel) tâ-i evveliniñ fethi ve tâ-i şâniyeniñ sükûnı ve fâ'nıñ fethiyle ca'fer vezninde ve fâ'nıñ zammıyla tenfûl, yeşkür vezninde ve tâ-i evveliniñ ve fâ'nıñ kesriyle zibric vezninde ve fâ'nıñ fethiyle dirhem vezninde ve evvelin ve şâlişin zammıyla qunfuz vezninde ve şâlişin fethiyle cendeb vezninde ve tâ-i şâniye isḳâtı ve fâ'nıñ teşdidiyle sekker vezninde tetfel yedi lûgatdır. Mecmû'ı dilküye ıtlâq olunur. Şa'leb gibi yâḥûd tilki enigine dinürler. Cervû's-şa'leb ma'nâsına (hîle-perdâzân) hîle-dûzihiler ve hîle-kârlar ma'nâsına Farsî'dir.

1236-Çağal ‘*illûz*’ u ‘*illûş ibnu âvî*’ künyesi anıñ

Dağı *va’ va’* odur kim mîşelikde çağruşur her ân

(‘*illûz*’) ‘ayn’ın kesri ve lâm’ın teşdidi ve âhirde zâd-ı mu‘ceme ile sinnûr vezninde ve (‘*illûş*’) (277) yine sinnûr vezninde âhirde şın-i mu‘ceme ile çağal ta‘bîr olınan cânavarın ismidir ki kelbin vahşi birâderi ve tilkünün orman qarındaşıdır. (ibnu âvî) hemzeniñ meddi ve vâv’ın fethi ve meddiyle mezbûr çağalın künyesidir. Aşlı efdal vezninde e’vâ idi. (va’ va’) vâv’ların fethiyle ürmek ve ulumağ mu‘tâdi olan çağala dinür ve tilküye de dinür. Ürmek, çağırmağ ma’ nâsına olan va’ va’ lafzından me’ hûzdır. Farsî’de şığâl u şikâl dinür kitâb vezninde.

1237-Dinür sañsara *delğ* ü *dilğim* u *nims* ü dağı *muğrığ*

Mu‘arrabdır ki *semmûra* dinmiş **Bulğar u Tâtârân**

(dilğim) dâl’in ve kâf’in kesriyle zibric vezninde **Lehçe**’de meşûr oldığı üzre tavuğ ve gögercin mağûlesi tuyûrın ‘add u cânı olan sañsar didikleri cânavar-ı bedkârın ismidir. **Ķâmûs**’da dilğim, ‘acûz gibi kocağarıya dinür ve pek müsinn ü yaşlu olmağla dişleri aşınmış olan nâğa dinür diyub sañsara ıtlâğına ta‘riz etmemişdir. (delğ) dâl’in ve lâm’ın fethalarıyla Farsî’de kâf bedeli hâ-i resmîye ile vezn-i mezbûr üzre delh lafzının mu‘arrabidir ki Türkî’de sañsar ta‘bîr *semmûra* şebîh cânavara dinür ve *semmûr* **وزردواققام** ta‘bir olınan cânavarlara ıtlâğ olunur ki her birerleriniñ postlarında kürk yapılır ve tağ kedisine de ıtlâğ olunur. Kezâ fi **Tercemetü’l-Bürhânü’l-Katı**’ aşlı-ı nazmda delğ lafzını dilğim üzre muğaddemdir. Lakin muğtezâ-yı vezn delğ lafzının lâmı iskân olınması icâb eder. Oña da kütüb-i lûğat müsâ‘ide olmamağla tağdîm ve te’hîr ile tağyîr olındı. (nims) nun’ın kesri ve mim’in sükûnuyla **Lehçe**’de mezbûr oldığı üzre delğ gibi sañsara dinür ba‘z-ı ehl-i lûğat ‘inde nims **Mışır** diyârında olur. Sañsar benzeri bir küçük cânavardır ki büyük yılanları katl ve ekl eder didi. Şahib-i **Ķâmûs** kâvl-i şânîye kaşr etdi. **Ķâmûs** şârhi dir ki hayvân-ı mezbûr başdırma şeklinde bir yaşsıca cânavardır. Ekşeri bağçe bekçileri ezdehadan ve büyük yılanlardan havf eylediklerinde anı bağçelerine celb ederler. Mağâlesiyle hey’etini beyân eyledi. (muğriz) muğsin vezninde sañsara da dinür. Ķat’ ma’ nâsına yâhûd sağa sola şaparağ

egri bürgü yürüyüb gitmek ma' nâsına olan qarz lafzından me' hûzdır. (semmûr) tennûr vezninde bir isimle ma' rûf bir siyah cânavardır. Derisinden fâhir ve zî-kıymet kürk olur. Cüşsede ve şekilde sañsara beñzer ve bu hayvân cânib-i şimâlde diyâr-i **Bulğar**'da ve **Tâtâristan**'da neş'et etmekle **Bulğar** ahâlisi ve **Tâtâr** tâ'ifesi 'aceme olarak semmûra tesmiye etmişler. Şoñra 'Arab , ta' rîb edüb hayvân-ı mezbûrda isti' mâl ve müşâkili olan sañsara da ıtlâk eylemişler.

1238-**Şekîme fehd** dinmiş parsa adı parsîce yüz

Çaraçulaç 'anâk u hem **tufeh** kim hâdim-i şîrân

(şekîme) sekîne vezninde **Lehçetü'l-lûğât**da mestûr olduğı üzre pars ta' bîr olınan yırtıcı cânavarıñ ismidir. Lakin **Kâmûs**'da şekîmeniñ ma' nâsını beyân maçâmında 'âr u cemiyet ve tab' u tabî'at ve 'ahd u peymân u şimem ya' nî istikbâr u terfi' ma' nâlarına zıkr etdiği mağallda ve 'ahd-ı şimem mevki'nde ba' z-ı nesh **Kâmûs**'da ve fehd ü semm-i vuçû'ı tañrîf u ğalaç olduğı **Kâmûs** mütercimi taşrîh etmişdir. Felîrâci' ve şekîmeniñ ba' z-ı ma' nâsı mim kâfiyesiniñ ikinci kıt'asında geçdi. (fehd) mehd vezninde sibâ' dan pars didikleri hayvânıñ ismidir ve bu fehd yırtıcılığda ve şıçramağda ve çok uyumağda meşeldir ki **فهد و اوثب من فهد و انوم و ائقل رأسا من فهد** dinür. Parsıñ **Parsîce** ya' nî **Farsîce** ismi (yüz) dir. Yâ'nıñ zammı ve âhîrde zâ-yı mu'ceme ile rûz vezninde ma' lûm ola ki 'Arabî'de beynlerinde tevâcî vü tenâsüb olan ğurûfıñ tebâdül ü inçılâbları sâbiğ u zâbiğ olduğı gibi (278) Farsî'de dağı şâyi' ve câ'iz olmağla bâ-i **Farsîye** ile ğarf-i fâ'ya tebâdül ederler. Sepîd ü sefid ve **Fars u Pars** gibi. Pes **Farsice ve Parsice** bir ma' nâyadır ve burada **Parsice** dinilmekde parsa münâsebet ğafi degildir. ('anâk) seğâb vezninde ve (tufeh) tâ'nıñ zammı ve fâ'nıñ fethiyle şubeh vezninde Farsî'de pervâneç ü siyah-ğuş ve Türkî'de çaraçulaç ta' bîr olınan cânavara dinür. 'Arabî'de çunfuz vezninde ğuncul ve izâfetle 'anâku'l-arz dağı dirler ve pervâneç mu'arrebî olarak ferâniç dağı dinür 'alâbit vezninde ve cânavar-ı mezbûr dâ'imâ arslan öğünce sâ'ir cânavarları inzâr ve arslanıñ çudûmını ihbâr ederek ğâdim ve çavuş meşâbesinde gider ve baçıyye-i şayd tenâvül eder.

1239-*Ebû Hâlid*dir anıñ künyesi unduz adı *hârûd*

udâ‘a hem odur kim ayası ok derdiun dermân

(Ebû Hâlid) **Ebû Tâlib** vezninde unduz ta‘bîr olınan cânavariñ künyesidir. ayvân-ı mezbûr hem berri hem mâ‘î ya‘nî arada ve hem şuda ta‘ayyüş etmekle Farsî‘de seg-âb ve seg-âbî dinür ki seg-âb ve seg-âbî muhaffefidir ve ‘Arabî‘de kelbü‘l-mâ‘ ve Türkî‘de şu iti ve şu köpegi itlâk olunur. (hârûd) hânût vezninde merûm unduzıñ ismidir. Kezâ fî Lehçet (udâ‘a) âf‘ıñ zammıyla urâza vezninde mezbûr unduzıñ ismidir. unduz hâyesi ki ‘Arabî‘de aşıyyetü‘l-udâ‘a ve Farsî‘de جند بيد ستر و آش بچکان dinür. Ma‘rûf edviyedendir.

1240-Gelincik *ibnu ‘irs* u *sun‘ube ser‘ûb* olmuştır

Hem olı kirpi *düldül* dört ayaıyla eder *cevelân*

(ibnu ‘irs) ‘ayn‘ıñ kesriyle Türkî‘de gelincik ve Farsî‘de râsû vu mûş urmâ ta‘bîr olınan Farsî‘de büyük ve ayaı uzun ve göziniñ apaları devrik ve kesik ulaklı bir cânavardır ki Türkî‘de ârş daı dinür. (sun‘ube) sin‘ıñ ve ‘ayn‘ıñ zammıyla unfuze vezninde (ser‘ûb) eslûb vezninde mezbûr gelincigiñ isimleridir. (düldül) dâl‘larıñ zammıyla unfuz vezninde ve mürâdifidir ki kirpi ta‘bîr olınan dört ayalı ve arası tikenlü cânavardır. Farsî‘de hâr-puşt dirler ve vâv ziyâdesiyle düldül daı düldül gibi kirpiye dinür. Yâûd bunlar unfuzdan aaşş olarak kirpiniñ büyüğine ve olı nev‘ine dinür ü düldül far-ı ‘âlem şallallâhu te‘âlâ ‘aleyh ve sellem azretlerine **İskenderiye** melikiniñ ihdâ etdikleri bale-i sehbânıñ ismidir ve düldül emr-i ‘azîm ü aab-ı cesîm ma‘nâsına müsta‘meldir.

1241-Kedi *sinnevr* u *hirr* u *ay‘am* u *ayal* dimekdir hem

Daı *ayvân* anıñ nev‘inden olan meskeni yâbân

(sinnevr) sin‘ıñ kesri ve nun‘ıñ teşdîdi ve fethiyle ve (hirr) hâ‘nıñ kesri ve râ‘nıñ teşdîdiyle ve hirre hâ ziyâdesiyle ve (ay‘am) aydar vezninde ve (ayal) â-i mu‘ceme ile yine aydar vezninde kedi ta‘bîr olınan mûnis ü ehl-i cânavariñ ismidir. ‘Arabî ve Farsî ba‘z-ı mürâdifleri tâ âfiyesiniñ ıf‘a-i şâniyesinde geçdi. (ayvân) yine aydar

vezninde nâzımın beyânı üzre kedi nev'inde vahşi olup şahrâ ve beyâbânda sâkin olana dinür ki yâbân kedisi dinilür. **Qâmûs'** in u **Lehçe'** niñ beyânı üzre erkek kediye dinür.

1242-Di kelbe **felhas** u **a'kad** zağar **semsem** tazı **hebla'**

Selûkiyye dinür soy tazıya maqbûl-i sayyâdân

(felhas) fâ-i mühmele ile ca' fer vezninde kelbe dinür ve çoca ayuya dinür. Dübb-i kebîr ma'nâsına ve harîs kimseye ve vâriş ü tufeylî gibi tâlkâvuğa vu oyuntıya dinür. (a'kad) aħmer vezninde kelbe ıtlâk olunur. Kuyruğı burğac çurda dinür ve lisânında lüknet olan peltek kimseye dinür. Kelb lafzı 'Arabî meşhûrdır. Farsî'de kâf-ı Farsiye ile seg ve Türkî'de it ve köpek dinilür. (semsem) fedfed vezninde kelb nev'inde av bulub çıkarmada mümârese (279) ve mahâreti olan kelb-i ma'leme dinür. Ğarâbî vezninde zağârî gibi Farsî'de yûz u yûze vü yüzek ve Türkî'de zağâr dinür. (hebla') derhem vezninde ve hecra' ca' fer vezninde kelb-i ma'lem kısmında seri'yü'l-'adüvv ve şedîdü'l-kağz cüst ü çâlâk u yügrek olan köpege dinür. Farsî'de seg tazı ve Türkî'de tazı dinilür. (selûkiyye) sin'in fethiyle serûriyye vezninde şayd u şikârda mâhir olan şoy u yügrek tazıye dinür ki avcılar 'indinde ziyâde maqbûl u mu'teberdir. Hatta bu maqûle tazıye döşeginde berâber yatıran mübtedâ-i meşhûdımız ve tavşan koğarken arkadaş pek yalnız bulındın diyü çağırub bağırdığı mesmu'ımız olmuştır. Selûkî vü selûkiyye fi'l-aşl **Yemen'** de **Selûk** karyeye mensûb büyük ve şoy kelblere ve tazılara dinüb sonra mu'tlakâ şoy tazıya ıtlâk olındı. Ehl-i sûk tâ'ifesiniñ ekseri yorulmayub üşenmeyüb dâ'imâ alış ve verişde şikâr kapmak sevdâsında olmalarıyla *es-sûkiyyet ke'l-kelâbu's-selûkiyye* ekvâl-i 'Arab'dan oldığı şâhib-i **Keşşâf**, **Nevâbigü'l-Kelim** nâm mü'ellifinde zıkr eylemişdir.

1243-Dinür ħinzira 'ifr u yavrısı **ħannûş** imiş anıñ

Daħi **rett** erkegidir cümlesi nâ-pâk u murdârân

('afr) 'ayn'in kesri ve zammı ve fâ'nin sükûniyle fişk ve şıgl vezinlerinde mu'tlakâ ħinzîre dinür. Yâħûd erkek ħinzîre ta' bîr olınan enigine dinür. (ħannûş) sennûr vezninde ħinzîr enigine dinür ve her şey'in küçüğine dinür. Cem'i ħanânîş gelür ħanâzîr vezninde. (rett) râ'nin fethi ve tâ-i müşennât-ı fevkiyyeniñ teşdîdiyle erkek ħinzîre dinür

ve bir kavmiñ re'îs vü ser-gerdesine dinür. Cem' i rutûk gelür şuhûd vezninde ħinzîr lafzı ' Arabî meşhûrdır. Farsî'de ħûk Türkî'de doñuz didikleri mürdâr ve necîsü'l-' ayn cânavardır.

1244-Bize mümkün degil mahlûk-ı **Hakk'**ñ cümlesin şaymak

Lenâ ta' dâdu ħalkı 'llâhi kulen leyse fi'l-ïmkân

Mısrâ'-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (lenâ) da lâm-ı cârre imkâna müte'allıktır. Mütekellim ma'a'l-ğayr zamîri imkân-ı menfîniñ mef'ûl-ün bih ħayr-i şarîhi olarak bize ve bizimçün dimekdir. (ta' dâd) tekrâr vezninde 'add u iĥsâ' gibi şaymak ma'nâsına mübtedâdır ve mâ-ma' dına muzâfdır. (ħalkı 'llâhi) izâfetle **Allâhu** Te'âlâ'nıñ maĥlûkâtı dimekdir. (kullen) kâf'ñ zammı ve lâm'ñ teşdîdiyle ba'zân muĥâbili olarak müte'allıkiñ eczâsına şümûl ve istiğrâkı müfid olmak üzere cümle vü cemî'ân ma'nâsına ta' dâd'ñ temyîzi olarak manşûbdır. (leyse) ef'âl-ı nâkısadandır. İsmi zamîr-i müstetir ta' dâda râci'dir. (fi'l-ïmkân) zarf-ı müstağırr olarak leyse kelimesiniñ ħaberidir ve leyse ismiyle ħaberiyile cümlesi mübtedanıñ ħaberidir. Mefhûm-i kelâm **Cenâb-ı Ĥâliku'l-Berâyâ'**niñ lâ-yu'add u lâ-yuĥşâ olan maĥlûkâtınıñ cemî'-i envâ'ını 'alâ ve tîretü'l-iĥtikşâ 'add u iĥşâ bezm ü sa' mezden ħâric ve maĥdûrımız olmadıĥı

د اظهر من ان يخفى در dimektir

1245-**Behâyim tıynet** olma sa'yile ol kim melek-**ĥaslet**

Kemâli olmayan insândır ħayvân-ı bî-iz'ân

(behâyim) sefâyin vezninde şadr-ı kıt'ada sabıķ eden behîmeniñ cem'idir. (tıynet)ĥilĥât u tabî'at ma'nâsınadır. (ĥaslet) cûy u ĥulķ ve fazilet ma'nâlarıdır. (iz'ân) hemzeniñ kesriyle ĥuzû' ve ser-fürû kılmak ve râm u münĥâd olmak ma'nâsınadır. (bî) edât-ı nefî **Farsî'de** mefhûm-ı kelâm fehm ü idrâķdan bî-behre olan behâyim mişillü **عبدالقفا وللهازم** ü şikem-bendlik meslegine mülâzım olma belki taĥşîl-i âdab u kemâl ve mekârim-i aĥlâķı tetmîm ü ekmâle sa'y ile ĥışâl-ı melekiyyeyi iĥrâz ve beyne'l-inâm mümtâz ve ser-firâz ol. Zîrâ ĥilye-i kemâl u mekârim ve hünlerden 'ârî olan kimseye şor tâ insân ĥaĥîķatde (280) yularsız bir ser-keş ħayvândır demek olur.

YÂ BUNEYYE EFHEM BÎMÂ KENNÂHU EBNÂU'Z-ZAMÂN

Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / fâ' ilün

(yâ buneyye) de yâ harf-i nidâdır buneyye bâ'nîñ zammı ve nun'îñ fetḥi ve yâ-yi müşeddedeniñ fetḥi ve kesriyle ibn kelimesiniñ muşâğğiri ve yâ-yi mütekellime muzâf olarak ey benim oğulcığım dımekdir. Aşlı buneyvâ idi. Burada taşğîr taḥkîr için degildir. Belki eşfâḡ u muḥabbet içündür. (efhem) a'lem vezninde fehmden emr-i ḥâzırdır. Añıla ma'nâsına taḥtında müztetir ent zamîri münâdî olan buneyyeden 'ibâret olarak fâ' ilidir. (bimâ) da bâ-i cârre efhem fi' linde müte'allıkadır. Mâ mevşûle olarak efhemiñ mef'ûl-ün biḥ ġayr-i şarîḥidir. (kennâh) kâf'îñ fetḥi ve nun'îñ teşdîdiyle bir nesneye künye vaz' eylemek ma'nâsına olan tekniyeden mâzî müfred müzekkerdir. Künye kâf'îñ zammı ve kesriyle eb ve ibn ve umm ve bint kelimeleriniñ biriyle maşdar olan isme dinür. Râ kâfiyesiniñ ikinci kıt'asının 'ünvânı şerḥinde geçdiği mef'ûl zamîri mevşûle râci'dir. (ebnâu'z-zamân) izâfetle esbâbü'l-emân vezninde ebnâu'l-'aşr ve bu kıt'ada gelecek. Benû'd-dünyâ ve benû'l-eyyâm gibi. Benî Âdem'den olarak bir 'aşırda mevcûd olan eşḥâşa dinür. Müfreden de ibnü'z-zamân ıtlâḡ olunur ve ibn kelimesi benâ' maddesinde dir. Zîrâ veled pederiñ binâ eylediği 'imâret dir. Binâenaleyh bir nesneden bir şey' ḥâşıl olsa yâḥûd terbiyesiyle neşv ü nümâ bulsa **ياتققد** u ihtimâmı yâḥûd ḥidmetinde keşret-i kıyâmı yâḥûd aña ekşer evḡâtda mülâzemet ve muşâḥabeti olsa bi'l-izâfe ebû ve ibn ve umm ve bint ıtlâḡ olunur. Ebû'l-müsâfir ve ibnü's-sebîl ve ummu'l-fazâ'îl ve bintü's-şadr gibi ve bu kıt'ada mezkûr olan künyeler bu kabîldendir. Nâzım-ı niḥrîr eb lafzı ile maşdar olan ba'z-ı künyeler râ kâfiyesinde bir kıt'ada beyân eylediği gibi umm ve ibn ve bint lafızlarıyla mu'anven olanlarıñ ba'zısını daḡı kıt'ada îrâd eyledi. Mefhûm-ı mısra'-i 'ünvân ey benim ferzend-i müveddetmendim ebnâu'z-zamân olan fuşâḡa-yi 'Arab'îñ künye olarak isti'mâl etdikleri elfâzı bu kıt'adan fehm ü ḥıfz eyle dımekdir.

1246-Âsumân *ummu 'n-nucûm ummu 's-semâd*ır kehkeşân

Ummu 'ş-şemle âfîţâb *u ummu 'd-derze* bu cihân

(ummu'n-nucûm) âsumânîñ ya' nî ufķ-ı şarkîsinden dâ'imâ kevâkib tulû' edüb toĝar olan semânîñ künyesidir. (ummu's-semâ) şehâb vezninde nâzım-ı nihrîrîñ elif kâfiyesinde vâki' kıt' a-i semâviyede se zebân olarak

Hem mecerre kehkeşân ya' nî şaman ugrısıdır

mışrâ' ile silk-i nazma çekdiği künyesidir. (ummu'ş-şemle) şın'ın fethi ve mim'in sükûnuyla temre vezninde şu'â' vü ziyâsı mâ-beynü'l-hâfiķina şâmil ve bütün bütün 'âlem-tâbîñ ya' nî güneşin künyesidir ve dünyânîñ ve hamrîñ daĝı künyeleridir. (ummu'd-derze) dâl'in fethi ve râ-i mühmeleniñ sükûnuyla hamza vezninde

Dane virmez ĝırmeninden merdûm-i dâna'ya çarĝ

Bezî eder varını ammâ bulsa bir nâdana hep

neşidesince himem 'âleyh aşhâbı olan erbâb-ı kemâldan safĝ u a'râzı ekşer ve fûrûmâ-ye vü esâfile teveccüh ü ikbâli evfer olan dünyâ-yi edânî-perveriñ künyesidir. İhşâ vü edânî vü sefele maķûlesine evlâd-ı derze itlâķ olunur. Başma nüşhalarda şemle de mim bezli hâ ile şehla ve derze de râ-i mevki'nde vâv ile derze vuķû'ı zemm-i tahrîf-i nüsâĝdır.

1247-Şubĝdır *ummu 'z-zükâ' ummu 'l-leyâli* mâĝdır

Dir şeb-i mehtâba da *ibnu 'ş-şemîr* ehl-i beyân

(ummu'z-zükâ') ĝurâb vezninde tulû'-ı şemsden ĝaşıl şabâĝ vaķtiniñ künyesidir. Zükâ' şemsiñ 'ilmi olmaĝla üzerine lâm-ı ta'rif daĝıl olmaz ve ma'rife vü te'nîş 'illetleriyle ĝayr-ı munşarifidir. Kezâ fi **Tercemetü'l-Ķâmûs** nazmında umm ile maşdar ve ma'rif-i bi'l-lâm olarak ummu'z-zükâ' vuķû' a **Ķâmûs**'a muĝâlîf olmaĝla taĝyîr-i ictisâr olındı. (ummu'l-leyâlî) 'avâlî vezninde lem'ân u nûr ile gicelere ĝâs olan (281) ķameriñ künyesidir. (ibnu'ş-şemîr) şâ-i müşelleşe ile emîr vezninde şeb-i mehtâbîñ ya' nî ay aydınlıĝı olan giceniñ künyesidir. **Ķâmûs**'da şemîr ķaymaĝı üzre çıķmış süde yâĝûd henüz ķaymaĝı çıķmamış süde diyüb ba'de ve ibnu'ş-şemîrü'l-leylü'l-ķamer diyüb vech-i tekniyeden sükût etmişdir.

1248-Gice gündüz künyesi *ibnâ semîr ibnâ cemîr*

İbnu yevm ancak nehâra didiler rûşen-dilân

(ibnâ semîr) sîn-i mühmele ile emîr vezninde ve ibn lafzının teşniyesi olan ebnân kelimesinin izâfetiyle gice ile gündüziñ künyesidir. Semîr, dehr ü zamâna ıtlâk olunur ve gice birbiriyle hikâye ve efsâne söyleşen yâhûd muṭlakâ muḥâvere vü mukâleme eden kimselerin her birine dinür misâfir gibi ve leyl ü nehâra ebnâ semîr ıtlâkı ma‘nâ-yi evvele mebnîdir. Yalnız giceye ibn-i semîr ıtlâkı kendinden misâfire vü muḥâkât vâki‘ olduğına maḥmûldır. (ibnâ cemîr) ibnâ semîr vezninde bu da leyl ile nehârın künyesidir. Kendilerde nâsın ictimâ‘ı vâki‘ olduğün zîrâ cemîr-i nâsın cem‘iyyetgâhlarına dinür. Muctemi‘ü’l-ḳavm ma‘nâsına (ibnâ yevm) ḳavm vezninde ancak gündüze vü nehâra dinür. Ya‘nî şemsiñ ṭulû‘ında ğurûbına ḳadar zamânın künyesidir. Şâhib-i **Ḳâmûs**’ın **Başâ’ir** nâm kitâbında beyânı üzre yevm şubḥ-ı şâdıkın ṭulû‘ıdan şemsiñ ğurûbına ḳadar ve nehâr ṭulû‘-ı şemsden ğurûbına ḳadar mu‘teber olmağla yevm nehârın aslı ve mebdî’i ve nehâr yevmden mütevellid gibi olur.

1249-‘İlm imiş *ummu’l-faḳâ’il* ey veled sa‘ yet añâ

Cehldir *ummu’r-rezâ’il* ihtirâz eyle amân

(ummu’l-faḳâ’il) şemâ’il vezninde ḥaslet-i zâtiye-i ḥamîde ve faẓl u şeref cihetiyle olan derece-i ref’iyye ma‘nâsına olan faziletin cem‘i ve umm ile muşaddara olarak cem‘i ḥuşâl-ı mazîyeniñ mübteda’ ve menşe’i bulunan ‘ilmiñ künyesidir. (ummu’r-rezâ’il) ummu’l-faḳâ’il vezninde ve müḳâbilidir ki cümle şıfat-ı zemîme ve ḥuşâl-ı dünyânın aşlı ve esâsı olan cehlin künyesidir. Nâzım-ı niḥrîrin evvelâ ḥışş ü terğîb ve şânîden zecr ü terḥîb etmişdir.

1250-Hem daḥi *ummu’n-nedâmet* oldu ta‘ cîl u şitâb

Bâdedir *ummu’l-ḥabâiş* kim anın ḥubṣi ‘ayân

(ummu’n-nedâmet) şehâbe vezninde ummu’n-nedâmet cem‘-i beniyyesiyle ‘Arabî’de ‘ucle vü ta‘cîl ve Farsî’de şitâbiden ü şitâb ve Türkî’de ivmek ta‘bîr olınan ḥaşlet-i zemîmeniñ künyesidir ki ekşeryâ nedâmet ü pişmânlık bundan ḥaşıl olur. Bu ta‘cîl faḳat tezvîc-i benâṭ ve defn-i emvâṭ ve ıṭ‘âm-ı ezyâf ve incâz-ı mevâ‘id mişillü mevâzi‘-i

‘adîdede maḥmûd ve maḥall-ı sâ’irede mezmûm u maṭrûddır. (ummu’l-ḥabâis) rezâ’il vezninde cem’i şerûre bâ’s u dâ’î ve kâffe-i fesâda sebeb ve mebâdî ve fetḥ-i ḥabâseti cümleye zâhir ü bâdî olasıñ ḥamrîñ künyesidir ummu’l-fesâd gibi.

1251 -*Bintu kerm* u *bintu ‘unḳûd* daḥi *bintu ‘ineb*

Farisîce duḥter-i rezveş şarâb-ı erḡuvân

(bintu kerm) kâf’îñ fetḥi ve râ’niñ sükûniyla ve (bintu ‘unḳûd) ‘ayn’îñ zammıyla ‘urcûn vezninde (bintu ‘ineb) ‘ayn’îñ kesri ve nun’îñ fetḥiyle üçü de mâye-i fesâd ve miftâhü’ş-şurûr olan ḥamrîñ künyesidir. ‘İneb yaş üzûme ve ‘unḳûd şalkımına ve kerm üzûm kendiden ḥaşıl olan baḡa ve aşmaya dinmekle kimi bi’l-vâşıta ve kimi bilâ-vâsîta ḥamrîñ aşlı ve ummî meşâbesindedir. **Farsî**’de ḥamrîñ ismi bâde ve künyesi duḥter-i rezdir. Duḥt ve râ’ ziyâdesiyle duḥter, dâl’larıñ zammıyla kıza dinür. Rez, râ’niñ fetḥi ve râ-yı mu’cemeniñ sükûniyla baḡa ve aşmaya dinür. Şarâb ‘**Arabî**’de muṭlakâ içilen nesneye dinür. **Türki**’de üzûm şuyından ittiḥaz olınan müskirde ḡalebe etmişdir. Erḡuvân bu isimle ma’rûf kırmızı çiçekdir. Burada şarâb-ı erḡuvân, erḡuvân renklü şarâb dimerdir.

1252 -*Burr* buḡdaydır ki olmuş künyesi *ummu’ṭ-ṭa’âm*

Ummu meşvâ hem o ḥâtundur ki ola mîzbân

(282) (burr) bâ’niñ zammı ve râ’niñ teşdîdiyle ḥubûbâtıdan buḡdaya dinür. Ḥintâ vu kamlı gibi. (ummu’ṭ-ṭa’âm) seḥab vezninde cem’i iç’ameniñ aşl u esâsı meşâbesinde olan buḡdayı künyesidir. Burada ṭa’âm muṭlakâ ekl olınacak şey’ ma’ nâsınadır. Ṭa’âm , ḡaliye-i isti’ mâl ile buḡdaya da itlâk olunur. (ummu meşvâ) me’vâ vezninde misâfire iç’âm u ziyâfet etmek mu’tâdı olan mazyâfe ḥâtûniñ künyesidir. Mazyâf u ḥândan âdemîñ künyesi ebu’l-meşvâdır. (mîzbân) Farsî’de zayf u miḥmân ma’ nâsına olan mîz ile şâḥib u ḥâfız ma’ nâsına olan bân’dan mürekkebdır.

1253-Çün *benû’d-dünyâ* me’âli oldu cümle âdemî

Hem *benû’l-eyyâm* dimek olmuş ebnâ-i zemân

(benû’d-dünyâ) dâl’îñ zammıyla bu cihânda ḥâlâ mevcûd ve gelmiş geçmiş insânîñ cümlesiniñ künyesidir. (benû’l-eyyâm) hemzeniñ fetḥi ve bâ’niñ teşdîdiyle

ebnâu'z-zamân gibi hâlâ mevcûd olan benî-Âdemiñ künyesidir. Burada eyyâm muṭlak zamân ma' nâsına olan yevmiñ cem' idir. Leyl muḳâbili olan yevmiñ cem' i degildir.

1254-Pek şadâkatli güzîde dost *ibnû'l-ins* imiş

İsmi var ' anḳâ ' gibi hem **Ḳâf** da kendi nihân

(ibnû'l-ins) hemzeniñ kesri ve nun'ın sükûniyla serrâ vu zarrâda yâr-ı vefâdâr ve bu 's u ni' mâda ihlâs u şadâki şâbit ü pâyardar ḥall-i vefî ve şadık-ı safî olan güzîde dostıñ künyesidir. Bu ise ' anḳâ-yı maḡrib ve ğûl-i beyâbân ve vefâ-i nisvân ve mürüvvet-i ebnâ-yı zamân gibi mevcûdü'l-cism lafz-ı bî-ma' nâdır. (Rebî' ü'l-ebrâr' da mestûr olduğı üzre (anḳâ') ḥamrâ' vezninde tavîlü'l-' unḳ ' azîmü'l-cüsse olub bir dişi kuşuñ ismidir ki ismidir ki **Ḥazret-i Mûsâ** şalavat-**Allâhu** ve's-selâma ' alâ nebînâ ve ' aleyh zamânında peydâ olub **Ḥakk** Te' âlâ aña bir erkek daḫi ḥulḳ etmekle tenâsül ve kendiñce çoḡalub **Ḥazret-i Mûşâ** dâr-ı bekâ olduḡdan soñra **Necd** ü **Ḥicâz**'a intikâl ve ihtifâf-ı şıbyâna iştiḡâl etmekle bu ğüne fesâd u tasalluṭu ber-ṭaraf olmaḡçun peyḡamber-i vaḳt olan **Ḥâlid bin Senân** ḥazretleriniñ du' âsıyla âşiyâne-i ' ademe pervâz eylemişdir. Gerdeni uzun olduğıçun ' anḳâ ' dinüb ṭayrânda iḡrâb u eb' ad yâḫûd şikârı nâ-bedîd etdiğıçun maḡrib ile tavsîf olunmuşdur. İntihâ ve ba' zılar **Ḥazret-i Süleymân** ' aleyhisselâm mûrḡ-ı mezbûre bir ḫuşûşdan nâşî ḡazab etmekle kûh-ı **Ḳâf**'a pervâz u zihâb ve bir daḫi reb' -i meskûna ' avdet ü iyâb etmeyüb hemân bir adı ḳaldı dirler. Nâzım-ı merḫûmiñ ḳavli bu ki mebnîdir ve ' inde'l-ba' z ' anḳâ ' lafzını bir ma' nâya dâl olmayan elfâz-ı mühmele ḳabilindendir.

1255-Oldu dervîşân seyyâḫîñ *benû'l-ḡabrâ* daḫi

İbnu arḑ olmuş ḡarîb bî-ḳarâr u lâ-mekân

(benû'l-ḡabra) ḥamrâ vezninde faḳr u fâḳa sebebiyle turâb u ḡubâra mülteşik olan dervîşâniñ ya' nî fukaraniñ künyesidir ve her biri bir arḑdan ve bir diyârdan olan ḡarbâ ve seyyâḫîñ zümresiniñ künyesidir. Ḡabrâ, aḡberiñ mü' enneşi olarak arḑa dinür ve toz renklü boz şey'e dinür. Müfredî ibn-i ḡabrâdır. (ibnu arḑ) farz vezninde vaṭandan iḡtirâb edüb bir yerde ṭavaṭtun ve ḳararḡahı olmayan ḡaribü'd-diyâr dimekden kinâyedir.

1256-*Ummu ʔalḥa* kehle olmuştur çekirge *ummu ʕavf*

Ummu ʕirbat ʕ akrebe dinmiş ʔoĝar andan ziyân

(ummu ʔalḥa) ʔâ'nîñ kesriyle hevâmmdan ʔaml u kehle ta'bir olunan mü'ezzîniñ künyesidir. (283) Benâtü'd-derûz daĝi künyesidir. (ummu ʕavf) cevfe vezninde bir maḥallde tereddüd ederek dönüb ʔolaşmak mu'tâdî olan dişi çekirgeniñ künyesidir. Erkek çekirgeye ebû ʕavf dinür. (ummu ʕirbat) ʕ ayn'îñ kesri ve râ'nîñ sükünu ve yâ-yi müşennât-ı taḥtiyeniñ fetḫiyle dirhem vezninde ve ummu ʕarîḥ emîr vezninde zehrînak olan ḥaşârat-ı arḍdan ʕ akreb demekle ma'rif mü'ezzîniñ künyesidir. Farsî'de kejdüm dinür. Türkî'de ʔuyruĝu ʔalkık ve yukarı ma'nâsına ʔuyruĝu ürü dinür ve taḥrîf olunub ʔuyruklu dinür.

1257-*İbnu ĝimd* imiş kılıç pek keskini *kaşşâl* anîñ

Ma'nî-yi *ebnâ-yi ḥarb* olmuş daĝi cenk-âverân

(ibnu ĝimd) ʕ ayn'îñ kesriyle esliḥadan kılıcıñ künyesidir. Ekser evḫâtdan ĝimde ya'nî ʔımnına mülâzem yâḥûd ḥîn-i isti'mâlde ʔından ʔoĝar gibi bariz olduĝu mülâḥazasıyladır. (kaşşâl) ʔâf ve dâd-ı mühmele ile şeddâd vezninde ve ʔâşıl, şârım vezninde mıkşâl, minber vezninde ziyâde keskin kılıca dinür. (ebnâ-yi ḥarb) ḍarb vezninde ceng u ʔıtâle mülâzem olan aşâb-ı muḥarebeniñ künyesidir. Ceng-âver, umûr-ı ḥarbiyede mahâreti olan kimselere dinür Farsî'dir.

1258-Mevt imiş *ummu dehîm* ü hem daĝi *ummu'l-lehîm*

Ummu kelbe sıtmadır kim hiç ʔomaz âdemde cân

(ummu dehîm) zebîr vezninde insânı nâ-geḥâni vü ansızın başmak u istilâ etmek ḥâl u şânı olan ölümün künyesidir. (ummu'l-lehîm) bu da taşĝîr beniyyesiyle zebîr vezninde ḥalkı lehm ü bel' ve ittihâm u iltikâm eden mevtiñ künyesidir. Şâ ʔâfiyesinde sabık eden ummu ʔaş'am gibi ve bunlar dâhiye vü âfetin ve belâ vu muşîbetiñ daĝi künyeleridir. (ummu kelbe) temre vezninde ve (ummu mildem) minber vezninde ʕ Arabî'de ḥummâ ve Farsî'de teb ve Türkî'de şıtma demekle ma'rif illetiñ künyeleridir ki insânı kelb-i ʕ aḫûr gibi ʔutub ʔâb u tüvânını kesüb bî-tâb u bî-mecâl eder.

1259-*Bintu şadr* endîşe olmuşdır suhan *bintu şefe*

Bintu sikr olmuş daği şî' r-i laţif şâ' irân

(bintu şadr) şâd'ın fethi ve dâl'in sükûniyla sine vü şadre muhâver olan kalbden tevellüd eden fikr ü hayâl u endîşe vü mülâhazanın künyesidir. (bintu şefe) şın'ın ve fâ'nın fethalarıyla tudağ ta' bîr olunur. (bintu fikr) fâ'nın kesri ve fethiyle fikr-i dağîk ve nazâr-ı 'amîk ile muktezâ-yi hâle muţabakatını ve muşinâta ri'âyetini te'emmlü mülâhaza edüb düşünerek i'mâl u inşâd olunan laţif u rengîn u hûb mazmûn olan kelâm-ı mevzûnün künyesidir.

1260-Zâde-i fikrim bu ebyât oldu ma' nâsı vefir

İbnu fikrî hâzihi'l-ebyât kânet zâ ma'ân

Mısrâ'-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (ibnu fikrî) izâfetle makdem-i haber olarak benim şî' r-i laţifemdir demekdir. İbnu fikr lafzı beyt-i sâbıkda sebğ eden bintu fikr gibi füyûzât-ı kalbiyye olan nazm-ı bedî' in künyesidir. Farsî'de zâde-i fikr ve zâde-i tab' ve zâde-i hâtır dinür. (zâde) sâde vezninde toğmağ ma' nâsına olan zâyiden Farsî'de ism-i mef'ûldir. Mevlûd ve veled ma' nâsına (hâzihi'l-ebyât) da hâza ism-i işâret ebyât hemzeniñ fethiyle ism-i işâretiñ müşârün-ileyh ve şıfatı olarak mu'ahhar mübtedâdır. (ebyât) iki mısrâ' dan mürekkeb manzûmeye ıtlâğ olunan beytiñ cem' idir. Bu mağâmda mübtedâ ve haber ikisinde mu'arrefe olmağla mübtedânın tağdîmi vâcib olan mevâzi' den oldığıçun hâzihi'l-ebyât ibnu fikr dinilmek kavâ'id-i nahviyeden ise de zarûret-i muvâfiğ olarak i'râbdan mümkündür. Lakin cezâlet-i ma' nânın fevtini müstelzim olduğu hafî degildir. (kânet) nâkışa olarak mâzî mü'enneş ga'ibdir. Müstetir hey zamîri ismi ve ebyâta (284) raci' dir. (zâ ma'ân) da zâ esmâ'-i sitte-i mu'telleden ancak esmâ'-i ecnâsa muzâf olarak şâhib ma' nâsına olan zû kelimesiniñ hâlet-i nişbı mevki' nde olmak üzere kânet fi'liniñ haber-i manşûbıdır. Başmalarda yâ ile zî ma'ân vuğû'ı ğalatdır. Ma'ânî, mebânî vezninde elfâzın medlûlu ya'nî elfâz kendi azâsına vaz' olunan şûret-i zihniyeden 'ibâret olan ma'nâ lafzınıñ cem' idir. İktifâ-i bi'l-kesre yâsı ğazf olunmuşdır. Tenvîni tekşîr içündür ve zâ kelimesiniñ muzâfun-ileyhidir. Cümle fi'liye mübtedânın haber-i şâniyesidir. Mefhûm-ı kelâm bu kıt'anın yâhûd mecmu'-ı

manzûmeniñ müştemil oldığı ebyât benim kuvvet-i fikriyem ile i' mâl etdigim şî' r-i lafziyemdir. Ma' ânisi keşîrdir dimekdir.

1261-Âh kim olmuş şeb-i baht-ı siyeh-kârım ' akîm

Ûoğmaz andan tıfl-ı ümîdim ki olam şâd-ı mân

Nâzım-ı bû'l-kemâl-i rengîn-edâ şârih-i bî-nevây-ı bû'l-ma' nâ gibi baht-ı bed-vârûn ve talî' -i nâ-sâz-ı vâj-gûn hasebiyle mübtelâ-i zahm-ı nâsûr teng-desti ve zîk-i ma' âş hü-mûm-ı peyvestiden iştikâ edüb dir ki kendiden rû-yı emel-i bedîdâr olmamak cihetiyle şeb-i tarîk ve leyle-i zulmaya şebîh olan baht-ı saht-ı siyahım ve tâli' -i nâ-müsâ' id-i tîre-gâhim nitâc-ı merâm ve muraddan ' akîm u ' âkır ya' nî her kadar el-leyletû hıblâ meşelince ve

Âbesten şafâ vu kederden leyâl heb

Kün toğmadan meşîme-i şebden neler toğar

neşidesince giceler ummu'l-hâdisât ise de benim şeb-i deycûr bahtımdır. Tıfl u emelim talî' u zâhir olmaz ki bende-i erbâb-ı iqbâl gibi şâdmân u mesrûr u handân olmam demek olur.

ZÂKE MÂ ÜNŞE SEM' AN Bİ-BEYÂN

Fe' ilâtün / fe' ilâtün / fa' lün

(zâke) bâ' kâfiyesiniñ kıt' a-ı şâlişesi ve nun kâfiyesiniñ kıt' a-ı evvelîsi ' ünvânlarından beyân olındığı üzre ey muhâtab şu mezkûr ma' nâsına mübtedâdır. (mâ) mevşûledir. (ünşe) te'nîş kelimesinden mâzî meçhûledir. Nâ'ib fi' li tahtında müstetir hû zamîri mevşûle râci' dir. Cümlesi mevşûlîñ şılası ve mevşûl maa' .... mübtedânîñ haberidir. (sem'ân) fi' liñ nâ'ib fâ' ilinden hâldır. (bi-beyân) da bâ'-i cârre ünşe fi' line müte' allıkadır . Beyân, îzâh u izhâr ma' nâsına fi' liñ mef' ûl-ün bih gayr-ı şâihidir. Mef-hûm-i ' ünvân şu kıt' ada mezkûr olan elfâz-ı ' Arabiyyede her birerleri kendilerde ' alâmet-i te'nîş olan tâ' ve elif-i maqşûre ve elif-i memdûde yoğiken ' Arab ' arbâdan mü'enneş oldığı hâlde mesmû' olan lafızlarıñ ma' nâ-yi mâ-vuzı' a lehlerine ta' riz olunmayub faqat mü'enneş semâ'î oldukları ifâdesindedir ve bunlar mü'enneş oldukları kelâm-ı faşihâda mü'enneş mu' âmelesi olunmak ile ya' nî dâr-ı ' âmire ve nâr-ı hâmiyye

ve rîh-i ‘âşife mişillü mü’enneş ile mevşûf olmak ve mü’enneş zamîri ircâ‘ olınarak ve ba‘zân devîret gibi taşğîrinde ‘alâmet-i te’nîş götürülmek gibi deliller ile îzâh u beyân olınmıştır demekdir.

1262-*Nefs* ü ‘*ayn* u daği *sinn* ü *uznân*

Dâr u *delv* ile hem *ist* ü *ketifân*

(nefs) nun’îñ fethi ve fâ’nîñ sükûnıyla rûh ma‘nâsına ve kıan ma‘nâsına mü’enneş semâ‘îdir. Yağâl nefsi-i mutma’ine ve nefsi-i sâ’ile ve nefsi-i emmâre bunlardan ğayr-i on üç ma‘nâya daği gelür. Kemâ fi’l-**Qâmûs** (‘ayn) ‘ayn’îñ fethi ve yâ’nîñ sükûnıyla ğarf-ı ‘ayn ğâfiyesiniñ kıt‘a-ı evvelîsi ‘üvânı şerhinde geçdiği üzre elfâz-ı müşterekeniñ eşherî ve ma‘nâ cihetinden ekşeri olarak göze ve dize ve şuyîñ menba‘ına ve maşbına ve altuna ve mâl-ı ğâzıra ve ğurûf-ı hecâdan bir ğarfe her bir nesneniñ zât ve ğağîğatına ve ğüneş ve terâzunîñ kefesine vesâ’ir ma‘nâsına mevzû‘ olarak mü’enneş semâ‘îdir. Yağâl **عين باصرة و عين جارية و عين صفراء و عين مضيئة الى غير ذلك جمى** **عين و اعين** efles vezninde. (sinn) (285) sîn’îñ kesri ve nun’îñ teşdîdiyle insân ve ğayvânîñ dişisine dinür zares ma‘nâsına ve yaşına dinür. ‘Ömr ma‘nâsına ve bu iki ma‘nâda da mü’enneş semâ‘îdir. Cem‘i insân ve taşğîri sinnînedir. Yağâl **سن خديدة و** **طالت سنة** (uznân) uzniñ teşniyesidir. Uzn, hemzeniñ zammı ve zâl’îñ sükûnıyla ve zammeteynle âlet-i sem‘ olan kıulağ ma‘nâsına mü’enneş semâ‘îdir. Yağâl **اذن و اعية** cem‘i hemzeniñ meddiyle âzân gelür. (dâr) ‘âr vezninde ğucerât ve ‘arşayı müşt Emil olub eğrâfi dâ’iren-mâdâr divar ile muğât olan menzile ve dâ’ire ma‘nâsına mü’enneş semâ‘îdir ve şehr ü beldeye ve ğâşşeten **Medîne-i Münevvere**’ye ve neş’et-i evvelîye ya‘nî bütün dünyâya dâr itlâğ olunur. Nitekim **Ħarfî**’iniñ işbu:

دار متى ماضحكت من يومها

ابكت عدا بعدا لها من دار

beyitinde olduğu gibi cem‘i diyâr u diyâre vü diyârât u dîrân gelür dâl’larıñ kesriyle ve edvâr u edvere gelür. Ebvâb ve ebviye vezinlerinde (delv) dâl’îñ fethi ve lâm’îñ sükûnıyla kıuyu ve dolâb mağûlelerinde isti‘mâl olınan ğoğa ma‘nâsına mü’enneş semâ‘îdir. Delv cedîdet-i memlevet dinür. Cem‘i kitâb vezninde dilâ’ gelür. (ist)

hemze-i vişalıñ kesriyle ve sin'îñ sükûniyla debr ve maḳ'ad ma' nâsına mü'enneş semâ'îdir. Aşlı sin'îñ fethiyle ve fetheteynle sete ve muşagğarı setiyedir ve ist, aşl u temel ü esâs ma' nâsına gelür. Bu münâsebetle istu'd-dehr, zamân-ı kadîme ıtlâk olunur. Cem' i hemzeniñ fethiyle estâh gelür edbâr gibi. (ketifân) ketfîñ teşniyesidir. Ketif kâf'îñ fethi ve tâ'nîñ kesriyle ve kitf kâf'îñ kesriyle mişl vezninde ve feteḫateynle cebel vezninde omuz başlarınıñ ardında olan yaşşı kemige dinür ki Türkî'de kürek ve Farsî'de şâne dinür. Mü'enneş semâ'îdir. Cem' leri ektâf ve ketfe gelür ḫarde vezninde.

1263- Hem *sa'îr* ile cehennem daḫi *nâr*

Rîḫ u *fulk* ile 'aşâ vu 'aḫudân

(sa'îr) emîr vezninde yanmış 'alevlenmiş âteş ma' nâsına mü'enneş semâ'îdir. Mes'ûr gibi ve muḫlakâ âteşe ve lehebe de dinür sâ' vere gibi. (cehennem) cim'îñ fethi ve nûn'îñ teşdîdiyle ve cehennâm, cim'îñ ḫarekât-ı şelâsiyle cennet muḫâbili dâru'l-'azâbîñ ismi olarak mü'enneş semâ'îdir. Te'nîş ve 'ilmiyyet 'illetleriyle ḡayr-ı munşarifdir ve pek 'amîḫ ve dibi derin ḫuyuya dinür. (nâr) dâr vezninde âteş ma' nâsına mü'enneşdir. Cem' i nîrân u niyere vu niyâr gelür. Cîrân ve ḫirede ve cibâl vezinlerinde. (rîḫ) râ'nîñ kesriyle Farsî'de bâd ve Türkî'de yel ta'bîr olınan hevâ-yi müteḫarrikeden 'ibâret olarak mü'enneş semâ'îdir. Cem' riyâḫ u eryâḫ u ervâḫ gelür. (fulk) fâ'nîñ zammı ve lâm'îñ sükûniyla merkebü'l-baḫr olan gemiye dinür. Sefine ma' nâsına müfred olur ve sefâin ma' nâsına cem' de olur cem' de olan zamme ve sükûn müfredde olan zamme ve sükûne muḡâyir-i i' tibâr olunmaḡla müfred ḫufl vezninde cem', ḫamr u esed vezninde olmuş olur ve müfred olan fulk merkeb te'vîliyle müzekker ve sefine te'vîliyle mü'enneş semâ'îdir. Yâḫûd fulk ism-i cinsdir. Müzekker ve mü'enneş ve müfredde ve cem' e ıtlâk olunur. ('aşâ) fethateynle kendisine itkâ ve i' timâd ve ḫişş-i semâr ve evrâḫ ve me'ârib-i iḫrâb müştemil olan degnek ma' nâsına mü'enneş semâ'îdir. Cem' i 'ayn'îñ zammı ve şâd'îñ kesri ve yâ'nîñ teşdîdiyle 'uşıyy ve kesreteynle 'aşâ gelür. Miknese vezninde minse'e 'aşâ mürâdifidir. Farsî'de dest-vâre dinür. ('aḫudân) 'aḫuduñ teşniyesidir. 'Aḫud 'ayn'îñ ḫarekât-ı şelâsi ve dâd-ı mu'cemeniñ sükûniyla ve 'ayn'îñ fethi ve dâd'îñ kesriyle ketif vezninde dâd'îñ zammıyla nuds vezninde ve zammeteynle

‘unuk vezninde mü’enneş semâ‘idir. Dirsekden omuz başına kürege varınca ‘uzva dinür. Køl ve bazu ta‘bîr olunur.

1264-Hem *lazâ* ile *cehîm* ile *sakar*

Cümlesi öyledir eyle itkân

(lazâ) fetâ vezninde âteşe yâhûd ‘alevine ve yalınana dinür. اغا ذنا الله تعالى منها نزاغة للشوى (286) olan cehennemiñ esmâ’sından olarak mü’enneş semâ‘idir ve ‘alemiyyet ve te’nîş ğayr-ı munşarifdir. (cehîm) emîr vezninde ‘alevi ğâyetde şedîd olan âteşe dinür ve birbiriniñ üzerinde kat kat yanan âteşe dinür ve çukur yerde yanan ‘azîm âteşe dinür ve ziyâde hâr u sıcak mevzi‘e dinür ve bu cihetler ile bi‘se’l-maşîr olan cehennem ve nâr-ı cehenneme itlâk olunur. Mü’enneş semâ‘idir. (sakar) sefer vezninde levâhatu’l-beşer olan bi’sel-makarîñ ismi olmak üzere mü’enneş semâ‘idir. Te’nîş ü ‘alemiyyet yâhûd vezn-i fi‘l ve ‘alemiyyet sebebler ile ğayr-ı munşarifdir.

1265-*Qadem* ü *ricl* ü *serâvîl* öyle

Işba‘ u *keff*ü *yemîn* ile *yedân*

(qadem) kalem vezninde ayak ta‘bîr olunan ‘uzvuñ ismi olmak üzere mü’enneş semâ‘idir. (ricl) râ’niñ kesriyle qadem gibi ayak ma‘nâsına mü’enneş semâ‘idir. Qademiñ cem‘i aqdâm ve ricliñ cem‘i ercül gelür. (serâvîl) sin’iñ fethiyle şîğa-i müntehî el-cumû‘ vezninde müfred ve mü’enneş olarak dizlik ve şalvâr maqûlesi tona dinür. Ammâ vâv yerine bâ ile serâbîl, kırtâs vezninde olan sirbâl lafzınıñ cem‘i olmak üzere gömleğe yâhûd zerhe yâhûd muṭlaḳâ libâsa dinür. (ışba‘) hemzeniñ harekât-ı şelâşî ve her harekesinde bâ’niñ harekât-ı şelâşiyle lûgatdır ki tokuz lûgat olur ve işbû‘, işbû‘ vezninde üçüncü lûgatdır. Elde ve ayakda olan parmak ma‘nâsına mü’enneş semâ‘idir. Cem‘i aşâbi‘ gelür. (keff) kâf’iñ fethi ve fâ’niñ teşdidiyle parmaklarıñ ucundan bilege kadar parmaklarıñ ucundan bilege kadar beş parmağı müştamil olan pençe ma‘nâsına mü’enneş semâ‘idir. Üstine zâhirü’l-keff ve içine bâtinü’l-keff ü râhe dinür. Türkî’de el ayası ve avuç dinilür. Cem‘i hemzeniñ fethi ve kâf’iñ zammıyla eküff ve zammeteynle küfûf gelür. (yemîn) emîr vezninde ḫalf u ḳasem ma‘nâsına mü’enneş semâ‘idir ki Türkî’de and Farsî’de suñd ta‘bîr olunur ve yemin, yesâr muḳâbili olarak sağ ele sağ

tarafa dinür ve hayır u bereket ma' nâsına da müsta' meldir. Cem' i hemzeniñ fethiyle ey men ve mim' iñ zammıyla ey mün gelür. (yedân) yediñ teşniyesidir. Yed yâ' nıñ fethi ve dâl' iñ tahfifiyle ve yede hâ ile yedd dâl' iñ teşdidiyle ve yedâ, fetâ vezninde a' zâ-yi bedeniyyeden ele dinür. Keff ma' nâsına yâhûd parmağlarıñ ucından omuz başına varınca ıtlâk olunur. Mü' enneş semâ' idir. Aşlı dâl' iñ sükûnı ve âhirde daği yâ ile yedâ hedâ vezninde ba' de tahfifâ yâ' hazf olındı. Qan ma' nâsına olan dem gibi cem' i eydi ve cem' ü'l-cem' i eyâdi gelür. Dâl' larıñ kesriyle ve yed lafzı câh u menzilet ve vefâr u zor ve kuvvet ü kudret ve mekînet ü vağâr ve mülk ü vilâyet ve ' izz ü şaltanat ve inkıyâd u itâ' at ve ihsân u ni' met ve hizb u cemâ' at ve mu' in u nâşır ma' nâlarına da ıtlâk olunur.

1266-*Mancenîk* u daği *qavs* u *erneb*

Şa' leb ü *dir'* ü *zirâ'* u *verkân*

(mancenîk) mim' iñ ve cim' iñ fethaları ve nun-ı evvelîniñ sükûniyla zencebîl vezninde ve mim' iñ kesriyle de lûgâtdır ve mancenûn vezninde mancenûk da dinür. Zamân-ı sâlefdede muhârebelerde anıñla a' da üzerine taş atdıkları âletiñ ismi olarak mü' enneş semâ' idir. Edevât-ı harbiyyeden medfâ' ta' bîr olınan toğ u hambezeniñ hudûşından sonra mümmel ü metrûk olmışdır. Cem' i mancînîkân ve macâniğ ve macânîğ gelür. (qavs) kâf' iñ fethi ve vâv' iñ sükûniyla Farsî' de kemân ve Türkî' de yay ta' bîr olınan âletiñ ismi olarak mü' enneş semâ' idir. Muşâğğirî kavîs ü kavîset ve cem' i kâf' iñ kesri ve zammıyla kısu u kavûs u aqvâs gelür. (erneb) aḡmer vezninde vuhûş-ı behâ' imden tavşan dinür. İsm-i cinsdir. Erkeğine ve dişisine şâmildir. Bu şûretde mâ-naḡnu fiḡden degildir ve ba' z-ı ehl-i lûgât erkek tavşan ḡâ-i mu' cemeniñ zammı ve zâyîn-i mu' ceme- teyn ile ḡazez ve dişisine erneb ıtlâk etdiler. **İbn-i Ḥâcib' iñ** ü nâzımın muḡtârları budur. Cem' i erânib gelür. (şâ' leb) ca' fer vezninde mü' enneş semâ' idir. Dişi dilküye dinür. Yâhûd müzekker ve (287) mü' enneş şâmildir cem' i şâ' âlib gelür. Kemâ merr qarîben. (dir') dâl' iñ kesri ve râ' nıñ sükûniyla sin kâfiyesiniñ kıḡ' a-i âhirisinde geḡdigi üzre eşnâ' -i muḡâtelede bahâdırlarıñ temur ḡalkalardan maşnû' zırḡ ta' bîr olınan libâs ma' nâsına mü' enneş semâ' idir. Cem' i durû' vu edra' gelür. Ḥuşûn ve efles vezinlerin- de ve dir' a cevşen ü lübûs da dinür. Kemâ merr ve dir' nisvâna maḡşûş ferâce vü kıvrak

mağûlesi üste giyilen şevbe de dinür. (zirâ') kitâb vezninde mü'enneş semâ'îdir. Dirsekden orta parmağın ucına varınca miqdara dinür ve şâ'id gibi kola dinür ki keff ile mirfâk-ı beniyedir ü arşuna dinür. Kemâ merr fi şâniyetü'l-ayn muşâggiri zirî'a ve cem'i izrâ' ve zurân gelür. (verkân) verkiñ teşniyesidir. Verik vâv'ın fethi ve râ'nın kesriyle ketif vezninde ve râ'nın sükûniyle terk vezninde ve vâv'ın kesriyle şirk vezninde mü'enneş semâ'îdir. Temre vezninde elye daği denür. Farsî'de serûn ve Türkî'de evce ve otrak yeri ve kaynak ta'bir olunan 'uzvdir ki iki taraflu olur. İkisini verkân dinür. Cem'i evrâk gelür. Ku'ûd hâlinde iki kaynakları yere vaz' etmeye tevrek denir.

1267-*Gûl* u *Firdevs* 'arûz u eş'âr

Zeheb ü *şems* ile *arç* u 'ıkyân

(gûl) ğayn'ın zammiyle mü'enneş semâ'îdir. Kimseniñ helâkına sebep olan nesneye dinür ve âfet ü dâhiyeye dinür ve gûl-i beyâbânî ta'bir olunan sa'lât ma'nâsınadır ki tenhâ beyâbânda ba'z-ı şekil ile insâna mer'îi olup yoldan idlâl u telâ'ab eden bir nev'i cinn tâ'ifesine dinür. Türkî'de kuncaluz didikleri olacağdır. Yağâl غالته الغول ای الهلكة او اداهية او السلاة ve bu ma'nâ-yi âhirce gûlın vücûdını nefi vü işbât ve Rum ili ülkesiniñ ba'z-ı taraflarında zühûr eden cadu vu vânpir didikleri şahş-ı habîş gûl nev'inden oldığı **Kâmûs** tercemesinde mebsûtür. **Felîrâci** (firdevs) fâ'nın kesri ve dâl'ın fethiyle kıt'a-ı şer'iyede geçdiği üzre envâ'-ı eş'âr-ı müşmireyi müştemil bağçeye ve haşşeten üzüm bağına dinür. اكلها دائم و ظلها Naşıyla mevşûf olan ravza-i rıdvâna dinür ve cennet te'vîliyle mü'enneş semâ'îdir. Cem'i ferâdis gelür mesâbîh vezninde. ('arûz) şabûr vezninde mü'enneş semâ'î olarak mîzân-ı şî're ıtlâk olunur ki fâ'ilâtün / mefâ'ilün / mütefâ'ilün mişillü efâ'il ü tefâ'ilden 'ibâretür. Şî'r anıyla mu'ârûza ve muvâzene olunub mevzûnı nâ-mevzûndan mümeyyiz olur ve 'arûz şî'rdin her bir beytin mışrâf olanıñ cüz-i âhirine dinür. Nitekim mışrâf-ı şânîniñ cüz'-i âhirine çarb dinür ve 'arûz **Mekke-i Mükerrime** ve **Medîne-i Münevvere** ve eţrâf u havâlîlerine ıtlâk olunur. (zeheb) fetâteynle ma'deniyyeden altuna dinür. Mü'enneş semâ'îdir. Müzekker de olur. (şems) kıt'a-ı semâviyede sabıķ etdiği üzre kevkeb-i nehârî olan güneşin ismi

olarak mü'enneşdir. (arđ) kıt'a-ı şer'iyede geçtiği üzre yere dinür. Mü'enneş semâ'idir. ('ıkyân) 'ayn'ın kesriyle 'imrân vezninde **Ķâmûs**'ın beyânına göre bir cins altındır ki nebât gibi yerden nâbit olur. Farsî'de zer-reste dinür. Mü'enneş semâ'idir. **Lehçe**'de ziyâde hâliş olan altuna dinür. Dîv-i meşûrdır. Hem nâbit hem hâliş olmağla tevfiķ mümkündür.

1268-*Feres* ü *ke's* ü *şimâl* u *mûsa*

Führ ü *kers* ü *kebd* ile *sâkân*

(Feres) fetâteynle ata dinür. Erkeğine ve kısrâğına ıtlâķ olunur 'itibâriyle mü'enneş semâ'i olur. Cem'i efrâs u furûs gelür. Fersen zebrec vezninde mü'enneş semâ'idir. Deve kısmının nâķağına dinür ki tavarın tırnağı yerindedir ve burada feres yerine fersen olmağla ihtimâl ba'id degildir. (ke's) kâf'ın fethi ve hemzeniñ sükûniyle ve tahķiķiyle tâs vezninde ke's şu ve şerbet maķûlesi meşrûbât içilecek ķaba dinür. Mü'enneş semâ'idir. Cem'i efles vezninde ek'es ü zammeteynle kü'ûs (288) gelür. Farsî'de câm dinür ve ke's içilecek meşrûbada ıtlâķ olunur ve bu ma'nâca da mü'enneşdir. Yaķâl طيبة كأس مموه و كأس (şimâl) kitâb vezninde ve yâ ziyâdesiyle şimâl ki işbâ kabîlindedir ve şimlâl ü zilzâl vezninde sol ele ve şol yana ve şol cihete ıtlâķ olunur. Yemîn muķâbilidir ve mü'enneş semâ'idir. Cem'i keteb vezninde şemel ü efles vezninde eşmel ve ğayr-i kıyâs üzre şemâ'il gelür ve şimâl hûy u tabî' at ma'nâsına da gelür. Bunın cem'i faķat şemâ'il gelür. (mûsa) mim'in zammıyla ustura didikleri âlet-i halkın ismi olarak mü'enneş semâ'idir. Ūsâ yûsâdan müf'al_vezninde olamağla mim'i zâ'ide ve yâ'dan maķlûb olan elif-i aşliye olmağla elif-i te'nîş degildir. (führ) fâ'nın zammıyla Yehûd tâ'ifesinin medâriz ya'nî hâvrası ma'nâsına mü'enneş semâ'idir. (kirş) kâf'ın kesriyle ve kirş kitf vezninde işkenbeye dinür ki gevîş getiren ğayvânlarda olur. İnsânın mi'desi makâmındadır. Bu mü'enneş semâ'idir. (kebd) ketf vezninde ve kâf'ın fethi ve bâ'nın sükûniyle ve kibd kâf'ın kesriyle insânın vesâ'ir ğayvânın cigesine dinür. Mü'enneş semâ'idir. Cem'i kübûd ve ekbâd gelür. (sâķân) sâķın teşniyesidir. Sâķ , ķâf ķâfiyesinin kıt'â-i evvelîsinde geçdiği üzre toprak ile dizin aralığı olan 'uzva dinür ki Türkî'de incik ve laħm ve şaħmi tırafına baldır denir.

Farsî'de pûje dinür. Ammâ Türkî'de bacak ta' bîr olınan 'azv kâşıkdan tabana varınca mümtedd olmağla fahz ile sâki müstemil olur ve bu sâk lafzı mü'enneş semâ'îdir. Muşâğğiri sevayka ve cem'î sin'in zammıyla sûk ve kesriyle sîkân ve efles vezninde es'ek gelür ve sâk-1 şedete dinür.

1269-*Hamr* u hem *bi'r* ile *milh* ü '*aḳrab*

'*Ankebût* u daḳi *ḥarb* u *na'lân*

(ḥamr) temr vezninde elif kâfiyesiniñ altıncı kıt'asında geçdigi üzre şurb ü tenâvül eden kimseyi şer-ḥoş eden müskir ma'nâsına mü'enneş semâ'îdir. Ba'zân müzekker olur. Yaḳâl ḥamr-1 şâfiyyet ve ḥamr-1 memzûc (bi'r) bâ'nın kesriyle kıuyıya dinür, mü'enneşdir. Cem'î âbâr u eb'ûr gelür. (milh) mim'in mâye-i lezzet-i it'ama olan tuziñ berrisine ve bahrisine ıtlâk olunur. Mü'enneş semâ'îdir. Ḳalîlen müzekker de olur. Cem'î hâ ile milhâ ve mim'in kesriyle milâḥ ve hemzeniñ fetḫiyle emlâḥ gelür. ('aḳrab) ca'fer vezninde kıt'a-i sâbıkada ummu 'arîḫ ile meknî müzîniñ ismidir ve bunda te'nîş ḡalibdir. Ba'zân müzekker de olur. ('ankebût) 'ayn'in ve kâf'in fetḫalarıyla ve nun'in sükûniyla örümcek didikleri ma'rûf böcekdir. Mü'enneş olarak isti'mâli ḡalibdir ve ba'zân mü'enneşine de 'ankebe ve 'ankebât ve 'ankebâ' ve müzekkerine de 'ankeb dinür. Cem'î 'anâkeb 'ankebûtâḡ gelür ve ḡarâ'ibdendir ki örümcegiñ sekiz ayağı ve altı gözü vardır. (ḥarb) fetḫiyle ceng u cidâl u muḥârebe vü kıtâl ma'nâsına mü'enneş semâ'îdir. Muḳâtele i'tibâriyle yaḳâl vaḳ'at-ı beynehümü'l-ḥarb ve ba'zân kıtâl i'tibâriyle müzekker de olur. Cem'î ḥurûb gelür. (na'lân) na'l'in teşniyesi na'l nun'in fetḫi ve 'ayn'in sükûniyla bâbûç u pâ-pûç ta' bîr olınan ayakḳabınıñ enva'ına ıtlâk olunur. Her diyârda bir güne diküb ayaklarına giyerler. Mü'enneş semâ'îdir. Tâ-i vaḥdetle na'le de dinür. Cem'î na'âl gelür. Çamurlıḳda giyilen nâleyn, na'leyn muḥarefidir ve ḡavarın pâ-pûşi meşâbesinde olan bir demure na'l dinür.

1270-*Darb* u *ef'â* dimede öyle imiş

Dab' u *fe's* ile daḳi hem *fahizân*

(darb) dâd'in fetḫiyle ehl-i 'arûz ıstılâḫında beytiñ cüz'-i âḫirine ya'nî mısrâ'-1 şânîniñ eczâsından âḫir cüz'e dinür. Bu ma'nâca mü'enneş semâ'îdir ve darb bir nesneyi bir

nesne ile urmağ ve bir yerden seyr ü sefer etmek ve muḥlaḳâ gitmek ve bir yerde iḳâmet etmek ve mişl ü şibîh ve sınıf u dürlü ma' nâlarına mevzû' dır. Bunlar da müzekkerdir. (ef' â) aḳşâ vezninde yılan enva'ından engerek ta' bîr olınan hayye-i ḥabîşeniñ ismi olarak mü'enneş semâ' îdir. Cem' i ef' â gelür. (ḍab') kıṭ' a-i sâbıḳanıñ fevḳinde (289) olan kıṭ' a baş u beyân olındığı üzre sırtlâniñ ismi olarak mü'enneş semâ' îdir. (fe' s) ke' s vezninde ağaç kestikleri balta ma' nâsına mü'enneş semâ' îdir. Cem' i ef' es ü fe' as gelür. (faḥzîân) faḥzîñ teşniyesidir. Faḥz zâl ḳâfiyesinde geçdigi üzre ketf vezninde ve temr vezninde uyılığ ta' bîr olınan ' uzvîñ ismi ve mü'enneş semâ' îdir.

1271-Ol ki tezkîr ile te' nîşinde

Sen muḥayyer olasin anda hemân

Ya' nî ol kıṭ' adan buraya gelince zıkr olınan lûgatlarıñ ekşerinde te' nîş müttefikun aleyh ve muḥarrid ve ba' zısında ğâlib ü râcihdır. Ammâ ol lûgatlar ki te' nîş ve tezkîri müsâvî olmağla mütekellim muḥayyer ola. Anlar lûgat-ı âtiyedir, dimekdir.

1272-*Rahm* u *sikkîn* ü *ḳafâ* vu *sulṭân*

Silme ü *mesk* daği ' *ılḳ* ile *lisân*

(rahm) râ' nîñ kesri ve ḥâ' nîñ sükûniyla ve rahm ketf vezninde nisvânda ve dişi ḥayvânda döl yatağına dinür ki veled ânîñ içinde tekevün eder ve ḥısımlığa dinür ve ḥışımlığîñ esbâb u vesâ' ili olan uḥuvvet ve umûmet maḳûlelerine dinür. Te' nîş ḳarâbet i' tibâriyledir. Müzekker olarak da müsta' meldir. Yaḳâl rahm-ı mevşûl ve rahm-ı mevşûlet cem' i erḥâm gelür. (sikkîn) sin' iñ kesri ve kâf' iñ teşdidiyle bıçağa dinür. Mezbûhı ḥareketden iskân eylemesi taşvirinde mebnîdir. Müzekker ve mü'enneş olur. Cem' i sekkâkîn gelür. (ḳafâ) ' aşâ vezninde ve ba' zân medûd olarak semâ' vezninde boynîñ arḳa ḫarafına dinür ki eñse ta' bîr olunur ve boynîñ te' nîş ve tezkîri müsâvîdir. Cem' i aḳfiye ve aḳfâ' gelür. Hemzeleriñ fetḫiyle (sulṭân) bürhân vezninde ḫacet ü bürhân u delîl ma' nâsına ve vâlî ve pâd-şâhîñ ḳudret ü saḫveti ma' nâsınadır. Ricl ü bürhân i' tibâriyle müzekker ve ḫacet ü ḳudret taşvirleriyle mü'enneş olarak isti' mâl olunur. Cem' i selâtîn gelür. (silm) sin' iñ kesri ve lâm' iñ sükûniyla şulḫ ma' nâsınadır ki barışmağ ta' bîr olunur. Şulḫ i' tibâriyle müzekker nakîzi olan ḫarb lafzına ḫaml ile

mü'enneş olur. Ammâ süllem gibi sin'in zammı ve lâm'in teşdidiyle sükker veznindedir. Derece vü mirkât gibi nerd-bâna dinür. Bu te'nîşi gâlib olan sınıf-ı evvel kabîlindedir. **İbn-i Hâcib**'e iktifâ' ile nâzımın ihmâl ettiği kabîlindedir. (mesk) mim'in fethiyle cild ma'nâsınadır ki hayvânın dersine dinür. Tezkîr ve te'nîş câ'izdir. Bir kıt'asına meske dinür temre vezninde cem'i müsûk gelür. ('unğ) 'ayn'in zammı ve nun'in sükûnuyla ve 'unğ zammeteynle ve 'unuğ, şurud vezninde ve 'anîğ , emîr vezninde cîd ma'nâsınadır ki boyuna vu gerdene dinür. Tezkîr ve te'nîşi müsâvîdir. Cem'i a' nâğ gelür. (lisân) kitâb vezninde mâye'n-nuğ olan dile dinür. Tezkîr ve te'nîş câ'izdir ve te'nîşi çarha yâhûd âlet-i kavî olma i'tibâriyle cem'i elsine ve elsin gelür.

1276-Daği *esmâ 'u leyâlî* vü *duhâ*

Hâl hem öyledir ehl-i 'irfân

(leyl) seyl vezninde gurûb-ı şemsden şubh-ı şâdıkın tulû'ına kadar. Yâhûd tulû'-ı şemse kadar müddetden 'ibâret olarak müzekker ve mü'enneş olur. Yağâl مضى الليل و مضى الليل cem'i nazmda müzekker olduğu üzere leyâlî ve yâ-yi şâniyeyi hazfle leyâl ve kalb-i mekânla leyâ'il gelür. Muşâğgiri leyâledir ve leyle, leyliñ müfredidir. Temr ü temre gibi. (duhâ) güneşe itlâk olunur. Yağâl irtif'atı'd-đuhâ ey eş-şems ve bu ma'nâca faqat mü'enneşdir. (hâl) bâ vezninde insân kendi üzerine olduğu keyfiyyet ya'nî nefsi vü bedeni ve vaşfi olan umûr-ı müteğayyireden insâna muhtaşş olam hey'ete itlâk olunur. Şihhat u marâz ve kuvvet u za'f ve gînâ vu faqr ve sürûr u gam gibi ve bu hâl kelimesi lafzı i'tibâriyle müzekker hey'et ve şıfat i'tibâriyle mü'enneşdir. Cem'i ahvâl u ahvâle gelür.

1277-*Qadr* u hem *leys* ü *tarîk* ile *serî* (290)

Hem *silâh* öyledir añlar *merdân*

(qadr) kâf'ın kesri ve dâl'in sükûnuyla evânîden tencere ve çömlek maqûlesine dinür. Bakırdan ve balçıkdan olana şamîldir minka'a gibi bakırdan ve taşdan maşnû' çömlege mircel, balçıkdan olan fahhâr ve içinde ta'âm-ı beşer olana berme dinür ve bu qadr lafzı i'tibâriyle müzekker ve âlet-i tabh olma i'tibâriyle mü'enneşdir. Cem'i kudûr gelür şudûr vezninde. (leys) lâm'in fethi ve yâ'nın sükûnuyla arslânın erkeğine ve dişisine

ıtlâk olunur. Cem‘i leyûş gelür esûd vezninde. (tarîk) emîr vezninde ma‘ lûmdır ki yola dinür. Tezkîr ve te‘nîşi müsâvîdir. Cem‘-i mü‘enneşi aтрақ gelür efles vezninde ve cem‘-i müzekkeri ıruқ ve eтрақа ve itriқâ’ gelür. Nüzür ve ergife ve inşibâ’ vezinlerinde cem‘ü’l-cem‘i zammeynle tarîkât gelür. (sürâ) sin’iñ zammıyla hüdâ vezninde gice ile yola gitmege dinür. Gerek giceniñ evvelinde gerek vaşatında ve gerek âhirinde olsun bu mü‘enneş de müzekker de olur. Teқavvül اعجبتنى سراه واعجبنى سراه (silâh) kitâb vezninde ‘umûmen âlet-i harbe yâhûd hâşşeten kılıç ve mızrâk ve pâla ve bıçaқ gibi demurden olan âlet-i harbe dinür ve silâh âlet-i harb te‘vîliyle mü‘enneş ve lafzı i‘tibâriyle müzekker olarak isti‘ mâl olunur. Müzekkeriñ cem‘i esliha mü‘enneşiñ cem‘i silâhât gelür. (merdân) Farsî’de er kişi ma‘ nâsına olan ferd vezninde merd lafzınıñ cem‘idir. Silâh mü‘enneş daği olsa қadrini ve isti‘ mâlini ancak ricâl-i pür-mecâl fehm eyle demek olur.

1275-İbnu Hâcib bu қadarca veznen

Eylemiş gerçi belâgatle ‘ayân

(menâkıb) celîlesi **Miftâhu’s-Sa‘âde** de ve **Târîh-i İbn Hılkân’da** mebsût olduğı üzre târîh-i hicretiñ beş yüz yetmiş yâhûd yetmiş bir senesi şa‘îd-i **Mısr’**dan **İsnâ** nâm belde de pâ-nihâde-i ‘âlem-i şuhûd ve altı yüz kırık altı şevvâliniñ on altıncısı yevm-i hamsiñ mahrûsa-ı **İskenderiyye’**de ‘âzim-i daru’l-hulûd olan şâhibü’t-teşânîfü’l-münқаha **Cemâleddin Ebû Ömer ve Oşmân bin Ömerü’l-Hâcib** rahmetullağ ki **Kâfiye, Şâfiye, Muhtaşar-ı Müntehâ** ve mü’ellifât-ı mu‘tebere-i sâ‘ire şâhibidir. Esmâ’-i mü‘enneşi semâ‘îyeyi daği çend ebyât manzûme-i belîga ile silk-i nazma keşide etmişdir. Ben daği ol ‘alleme-i yegâne ve fehâme-i firdevs-âşiyânıñ eşerine iқtifâ ve aniñ beyân etdiği miқdâr ile iқtifâ etdim demek olur. Her ne қadar bâ’s-i itnâb ise de **Teymenâ İbn-i Hâcib** merhûmıñ nazmı daği bu mağallda şebt ve imlâ olınmaқ münâsib görülmek tağrîr olındı.

نفس الفداء لسائل وافانى * بمسائل فاجت كروض جنانى

اسماء تأنيث بغير علامة * هى يا فتى فى عر فهم ضربان

قد كان منها ما يؤنت ثم ما * خيرت فيه لاختلاف معان

اما الذى لايد من تأنيته * ستون شبه العين والاذنان
 والنفس ثم الدارثم الدلومن * اعدادها والسن والكنفان
 وجهنم ثم السعير و عقرب * والارض ثم الاست والعضدان
 ثم الجحيم ونارها ثم العصا * والريح منها واللظى ويدان
 والغول والقيدوس والفلك التى * فى البخر تجرى وهى فى القرآن
 وعروض وعر والذراع وتعلب * والملح ثمالفأس والوركان
 والقوس ثم المنجنيق وارنب * والخمر ثم البرء والفخذان
 و كذاك فى ذهب و فهر حكمهم * ابدأ و فى ضرب بكل مكان
 والعين للينبوع والدرع التى * هى من حديد قط والقدمان
 و كذاك فى كبد و فى كرش و فى * سقرومنها الحرب والنعلان
 و كذاك فى فرس وفى كأس وفى * افعى ومنها الشمس والعقيان
 والعنكبوت تحوك والسرراويل التى * فى الرجل كانت زينت العريان
 وكذاالشمال من الاناس و مثلها * ضبع ومنها الكف والبكيان
 السلم ثم السمك ثم القدر فى * لغة ومثل الحال كل اوال
 واللبث منها والطريق وكالسرى * و يقال فى عنق كذا و لسان
 و كذاك سماء الليالى والضحى * وكذا السلاح لفا تك طعان
 والحكم هذا فى القفا ابدأو فى * رحم و فى السكين والسلضان
 وقصيدتى تبقى وانى اكتسى * ثوب الفناء و كل شئ فان

(aşl) nazımda nev'-i evvelden olan esmâ'-i mü'enneşe altmış 'aded olup tertîb-i
 nâzımda elli toğuz olması yenbû'l-mâ' ma'nâsına olan 'ayn lafzı **İbn-i Hâcib** efrâd-ı
 bi'-z-zikr ve nâzım-ı nihrîr muṭlaḳü'l-'aynda idhâl etmesine mebnîdir ve **İbn-i Hâcib**
 lâ-büdd min te'nîşe ḳavli aḡleb ve ecraḫa maḫmûldır.

1276-Daḫi seksan ḳadarin bulmuşidim

Etmedim anları ammâ ityân

(ya' nî) mü'enneş semâ'îniñ iki nev'iden olarak aşl-ı nazmda mezkûr olan yetmiş altı 'aded mü'enneşâtdan ğayri kelâm-ı 'Arab'da seksen kadar daħi esmâ'-i mü'enneşe bulmuşidim. Lakin la' allet-i âtiyet anları silk-i nazma nazm etmedim dimekdir.

1277-Öyle bir ehl-i kemâle **hâşâ**

Nâ-sezâ eyleme 'azv noķşân

(hâşâ) kelimesi tebri'e ve tenzîh ifâde eder. ('azv) 'ayn'ın fetħi ve zâ'nın sükûnuyla bir kimseye bir şey'i nisbet etmege dinür. Nâ-sezâ, Farsî'de layıķsız ma'nâsınadır. Ya' nî her ne kadar hâric ez-nâzm **İbn-i Hâcib** bir tâķım elfâz-ı mü'enneşe buldım ise de kendi nazmımda ķaleme aldı. Zîrâ anları îrâd 'allâme **İbn-i Hâcib** gibi dâmen-kemâli şâ'be-i naķışdan beri olan zâta noķşân u ķuşur 'izz ü isnâd etmek îcâb eder. Bu ise bize göre lâyıķsız ve küstaħlıķdır demek olur. Lakin nefsu'l-emrde esmâ'-i mü'enneş zıkr olınan yetmiş altı 'adede münhaşır olmayub belki esmâ'-i ħurûf-ı hecâ ve esmâ'-i büldân ve âħirleriniñ kesr üzre binâsıyla 'arâr u 'ar'âr u kırkâr u pâcâ ma'nâsına olan kirâ' ve tezkîr ve te'nîşi müsâvî olan cerâde ve baķara ve ħamâme mişillû esmâ'-i mü'en-neşeniñ vücûdıyla i'tirâz olunur ise evvelâ ism-i 'aded ħaşrı müfîd degildir diyerek cevâb-ı şâniyeñ maţla'-ı ķaşîdede iş'âr olındığı üzre **İbn-i Hâcib**-i fehâmeniñ nazmı sâ'iliñ su'âl ü talebinden nâşî olmağla istikrâ'-i tâm olınmayub hemân ħâlet-i râhinede müstaħzarı olan elfâz-ı mü'enneşeyi 'alâ'l-fevr silk-i nazma keşîde etmekle noķşân nazmdadır. Nâzımda degildir diyü cevâb mümkündür.

1278-Her **hecâ** ħarfi mü'enneş ancak

İhtiyâtan anı etdim i' lâm

(hecâ) kesâ' vezninde bir lafzıñ ħurûfını taķtî' eylemek ma'nâsınadır. Meşelâ elfâz-ı 'Arabiyyeniñ ħurûfını câmi' olan kelimâtiñ evvelî olan ebced kelimesiniñ ħurûfını elif , bâ', cim, dâl diyü ta'dâd eylemekden 'ibâretdir ve bu yigirmi sekiz ħarfdır ki ħurûf-ı hecâ ve ħurûf-ı ebced ta'bir olunur ve bunlarıñ müsemması olan elif, bâ, cim, dâl ħarfidir. Esâmesi olan elif ,bâ', cim, dâl esmâ'-i mü'enneşedir. Yaķâl **الف ممدودة او مقصورة و باء موحدة و حيم عربية و دال مهملة و قس على هذا** (ihtiyât) bir ħuşûşda ħazm u başîret ile (292) 'amel (ve i' lâm) izhâr ma'nâsınadır.

1279-Hem mü'enneş de müzekker de olur

Ne kadar var ise ismi büldân

(ya'nî) esmâ'-i hürûf ancak mü'enneş olarak müsta' mel olmağla mü'enneş semâ' idir. Sınıf-ı evvelinden olduğu gibi. **Mısır** ve **Dımışk** ve **Haleb** ve **Hummuş** gibi 'alâmet-i te'nîşden 'ârî olan esmâ'-i büldân buç'a ve belde ve medîne ve kırye i'tibâriyle mü'enneş ve beled ü rüstâk te'vîliyle müzekker olmağla te'nîş ve tezkîri câ'iz olan sınıf-ı şânîden olur dimekdir. Ammâ **Mekke** ve **Medîne** ve **Başra** ve **Küfe** mişillü 'alâmet-i te'nîş bulunanlar mü'enneş lafzı gayr-ı hakîkidir.

1280-Oлма mâned-i zenân ğâfletde

Lâ tekun ğâfileten ke'n-nisvân

(lâ-tekun) kevn-i nâkısadan nehy-i muhâtab ismi tahtında müstetir ent zamîri olarak sen olma dimekdir. (ĝâflet) kâflet vezninde ĝâfiliñ mü'enneşi olarak zâhiren fi'l-i nâkısıñ haber-i menşûbiyedir. Lakin ismi müzekker haberi mü'enneş olub beynlerinde muṭabaḳat ve ittiḳâd-ı ḳârici bulunmamağ ḳasebiyle ḳaml-ı ṣaḳîḳ degildir. Meger ki ĝâflet lafzı haber-i maḳzûfiñ ṣıfatı olub lâ-tekun nefsen evzâten ĝâfilet taḳdîrinde ola. Yâḳûd fi'l-i nâkış mezkûriñ haberi maḳzûf olub ĝâflet-i muḳadder tekevvin lafzınıñ muḳaddem haberi olarak lâ-tekun ĝâfilâ kemâ tekevvinü'n-nisvân ĝâflet-i sebkende ola. Yâḳûd ..... cevâd kebûḳ mişince nâzım-ı nihrîr neyh ve taḳzîr etdiği maḳzûr da vâki' olmağda cümle-i mühtemelâtdandır. (ke'n-nisvân) da kâf, ḳarf-i teṣbîhdur. Nisvân ĝılmân vezninde lafzınıñ ĝayriden olarak imre'et lafzınıñ cem' idir. Nisâ' gibi. ḳaşıl-ı ma'nî kılllet-i teyâḳḳuz ve tabşırdan nâşî mâ-yenbağîyi sehv ü terk ḳuşûşında nâkısâtu'l-' uḳûl olan nisvân gibi olma dimekdir.

1281-Er olan var ise çıkşun görelim

Bu hüner baḳşıdır işte meydân

Nâzım-ı nihrîr mü'enneşât-ı semâ'îyi taḳrîr-i 'aḳabînde bir nev' i müzekker semâ'îye daḳî îmâ edüb dimek ister ki çok kimse zî-zükûrda cilvegerüz. Da'vâ-yı merdi ve recûliyyet iderse de nefsu'l-emrde ḳılye-i ricâl olan fazl u kemâdan bî-behre vü 'ârî ve nezd-i fuḳûlde hemân müzekker semâ'î ḳabîlindedir. Meydân-ı ma'arifetde böyle bir

hüner ibrâz edecek merd-i dâna var ise kemîn-gâh-ı hafâdan hürûc etsün görelim dimekdir.

VÂ LEKUM YÂ RAHTU İN LEM TETTEKÛ

Fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün

(vâ lekum) da vâ kelimesi bâb-ı nübbeye maḥşûş hürûf-ı nidâdır. Meşelâ zîde bir daḥiye vü muşîbet işâbet etdiginde aña izhâr-ı tefeccu' ve te'essüf mevki'nde vâ-yi ziyâde dinür. (lekum) lâm-ı ta' lîl ile mendûb olan zamîr hitâb-ı cem' den mürekkebdir ve bu vâ kelimesi vâ-tefeccu' ve vâ-telehhüf menâbına nâ'ib olmağla taqdîr-i kelâm vâ-tefeccu', vâ-taḥazzun, lâ-baḥleküm sebkende olur. (yâ rahtu) da yâ ḥarf-i nidâdır. (raht) râ'nîñ fetḥi ve hâ'nîñ sükûniyle bir kimseniñ kavm u kâbilesine dinür. Aşlı yâ-yı mütekellim ile yâ-yı rahtîdir. İktifâ'-ı bi'l-kesret yâ'sı ḥazf olınmışdır yâ kavm gibi. (in lem tettekû) da in ḥarf-i şartdır. (lem tettekû) nefis-i 'azâbdan ve kâba ma'nâsına olan ittikâdan fi'l-i muzâri' cehd-i muḥlaq cem'-i muḥâtab olarak fi'l-i şartdır. Cezâsı mâ-kâbili qarinesiyle maḥzûfdır. Taqdîr-i kelâm ve *ان لم تتقوا الله و لم تجتنبوا عن المعاصي تستحقوا العقاب* dimekdir.

1282-Siz yiyin için kulû hem veşrebû

Ancaḥ isrâf etmeyiñ lâ tusrifû

(kulû) ḥazv üzerinde ta'âm maḥûlesi tenâvül edüb yimek ma'nâsına olan ekl lafzından emr-i muḥâtab cem'-i müzekkerdir. İhâu'r-ricâl şurbiñ ma'nâsına müfred muḥâtabı kul mü'ennesi kulâ cem'-i mü'ennesi kulun gelür kâf'larıñ zammıyla (eşrebû) a'lemû vezninde meşrûbât maḥûlesi içmek ma'nâsına olan şurb (293) lafzınıñ yine emr-i muḥâtab cem'-i müzekkerdir. Siz için ma'nâsına. (lâ tusrifû) ḥaddi mütecâviz şarf u ḥarc ma'nâsına yâḥûd şer'iñ ruḥsâtı olmayan maḥalle mâlî şarf u infâk etmek ma'nâsına olan isrâfdan nehy-i muḥâtab cem'-i müzekkerdir.

1283-Oldu *ravḥu 'llâh* ḥaḳkıñ raḥmeti

Kesmeyiñ ümidinizi *lâ taḳnetû*

(ravḥu 'llâh) râ'nîñ fetḥi ve vâv'îñ sükûniyle ve ism-i Celâl'e izâfetle **Ḥaḳḳ** Te'âlâ ḥazretleriniñ raḥmet ü iḥsânı ma'nâsınadır ve bu ma'nâda râ'nîñ zammıyla ravḥu 'llâh

daği dinür. Niteki lâ-te`yîsû ravhu`llâh nazm-ı kerîminde râ`nîñ zammıyla da kırâ`at olunmuşdır ve râ`nîñ fethiyle ravh , râhmet ü asâyişe ve ğumûm-ı dünyâdan ferah u tenfise ve serîn esen mülâyim rüzgâra da ıtlâk olunur. (lâ takneû) bir nesneden recâ` ve ümîdi kesmek ma`nâsına olan çanûtdan neyh-i muhâtab cem`i müzekker olarak veznen ve ma`nen lâ-te`yîsû gibidir ki ümîdiñizi kesmek dimekdir.

1284-**Zahf** imiş ` asker yürimek düşmene

Çaçmayîñ mefhûmıdır **lâ-tehrebû**

(zahf) zâ`nîñ fethi ve hâ-i mühmeleniñ sükûnıyla muṭlaḳâ yürimek ma`nâsınadır. Ku`ûd vezninde zuhûf ve feteḫâtle zahfân gibi ve zahf, tesmiye-i bi`l-maşdar olarak düşmen tarafına toĝru çekilüb giden `askere de dinür. (lâ-tehrebû) râ`nîñ zammıyla ya`nî bâb-ı evvelden nehy-i muhâtab cem`-i müzekker olarak lâ-tefrû ma`nâsınadır ki kaçmayîñ ve firâr etmeyin dimekdir.

1285-Şol ki hiç bilmez aña dindi **cehûl**

Bilmedir `ilm anlayîñ siz **ifkahû**

(cehûl) şabûr vezninde câhiliñ mübâlaĝasıdır. Ziyâde câhil ü nâdân olan ilm ü irfân müflisi ve dâniş ü üsdâd yoḫsûli kör-dil ü ümmi kimseye dinür. (`ilm) `ayn`îñ kesriyle bir nesneyi ḫaḳḳ-ı ma`rifetle bilmek ma`nâsınadır ki cehl muḳâbilidir. (ifkahû) a`lemû vezninde bir nesneyi zihn ü fiṭnatla fehm edüb aṅlamak ma`nâsına olan faḳat lafzından emr-i muhâtab cem`-i müzekkerdir. Siz fehm idiñ ve aṅlayîñ dimek olur.

1286-Düşme **ṭavḫ** u `aşra vu **zerv** ü **sükûṭ**

Nahḫ kalkmak ḳaldırîñ siz **irfâ`û**

(ṭavḫ) ṭâ`nîñ fethi ve vâv`îñ sükûnıyla bu nesne elden yâḫûd `âlâ maḫallden aşaĝıya düşmek ma`nâsınadır ve helâk olmak yâḫûd helâka müşerref olmak ma`nâsına dinür. Yâ`i olarak ṭayḫ gibi ve berr ü yâbânda yol âzûb müteḫayyir olmak ma`nâsına dinür. (`aşra) `ayn`îñ fethi ve şâ-i müşelleşeniñ sükûnıyla ve hâ`sız (`aşr) emir vezninde (`aşîr) ve kitâb vezninde (`inâr) insânîñ vesâ`ir ḫayvânîñ ayaĝı sürçüp tökezleyüb yere düşmek ve ḳapanmak ma`nâsınadır. (zerv) dâl`îñ fethi ve râ`nîñ sükûnıyla muṭlaḳâ düşmek ve ḫuşûşan aĝzından dişler düşüb dökülmek ma`nâsınadır ve rüzgâr bir nesneyi

tozitub havâya şavurmak ve hırmen maḳûlesini şavurmak ve bir nesneyi kırmak ve sür'at u şitâbla gitmek ma'nalarına müsta'meldir. (sükût) ku'ûd vezninde ve maskat maḳlab vezninde düşmek ma'nâsınadır. (nahḍ) nun'ın fethi ve hâ'nın sükûnuyla ve nuḥûd, ku'ûd vezninde kalkmak ma'nâsınadır kıyâm gibi. (irfa'û) iftaḥû vezninde bir nesneyi aşağıdan yukarı kaldırmak ma'nâsına olan ref' lafzından emr-i muḥâtab cem'-i müzekker olarak siz kaldırın demekdir.

1287- '**Ahr** etmekdir zinâ rûsbû bağıyy

Siz yakın olmañ demek **lâ-takrabû**

(ahr) 'ayn'ın fethi ve kesriyle ve fethateynle nehr ve mısır ve maḳar vezinlerinde menkûḥa ve memlûka olmayan ḥâtûna zinâ etmek ma'nâsınadır. 'Ayn'ların zammıyla 'uhûr u 'uhûre ve ḥasâre vezninde 'ahâre gibi. (bigyy) yâ-i müşeddede ile ğaniyy vezninde ve baġû'dû vezninde â'hire ve fâcire zinâkâr 'avrete dinür 'ihre gibi bîtra vezninde lisânımızda başı taşra rûsbû dinür. (lâ-takrabû) lâ-takneḥû vezninde bir nesneyi kırub ve yakın (284) olmak ma'nâsına olan qurb lafzından bâb-ı râbî'den nehy-i muḥâtab cem'-i müzekkerdir. Bir fi'le qurbdan nehyi fi'lden nehyden eblaġdır.

1288-Şuçlunın te'dibi **ḥadd** cem'-i **ḥudûd**

Setr örtmek def'idiñ hem **idre'û**

(ḥadd) ḥâ'nın fethi ve dâl'ın teşdidiyle cürm ü cinâyet eden kimseyi daġı ol kabâhate mu'avedetden zâcir vesâ'irleri bi'l-'abre mu'şibete mucâseret ve irtikâbdan mâni' olur şey' ile te'zîb ü nekâl etmek ma'nâsınadır ki ḥadd-i zinâ ve ḥadd-i qazf ve ḥadd-i şurb-ı ḥamr ve ḥadd-i sâriḳa mişillû ḥadd-i şer'i murâddır. (ḥudûd) şuhûd vezninde ḥadd-i mezbûrın cem'idir ve ḥadd iki nesne beyninde ḥâciz ü ḥâ'il olan şey'e dinür ki Türkî'de sınır ta'bîr olunur ve ḥadd bir şey'in ġâyetde ve müntehâsına dinür ve her şey'in hiddetlü ve keskin tarafına dinür ve def' ü men' eylemek ma'nâsına ıtlâk olunur. (setr) sin'ın kesri ve tâ'nın sükûnuyla bir nesneyi hissi yâḥûd ma'nevî örtmek ve gizlemek ma'nâsınadır ġafr u ġıḥâ vü taġḥiye vü tesciye gibi. (idre'û) iḳra'û vezninde 'Arabî'de def', Farsî'de bâz-geşten ü bâz-dâşten ve Türkî'de şavmak ma'nâsına olan der' lafzından emr-i muḥâtab cem'-i-i müzekkerdir. Nâzım-ı merḥûm bu beyitle id-

re'û'l- hudûd bi's-şübühât hadîs-i şerîfinde vâki' hudûd ve idre'û kelimelerini beyân etmiştir.

1289-Oldu cem' olmak *teke'kû* gerçi kim

Açılıb da tağılıñ *ifrenki'û*

(teke'kû) tezelzül vezninde eşhâş-ı 'adîde yâhûd eşyâ'-i keşîre bir yere tecemmu' vu taşaşud u ihtifâl u terâküm edüb birikmek ma'nâsınadır zelzele vezninde ke'ke'h gibi ve bir nesneden havf eylemek kaçılıb girü dönmege dinür ve tekellümden 'âciz olub dil tolaşmak ma'nâsınadır 'ayy u fehâhet gibi. (ifrenki'û) hemzeniñ ve kâf'ın kesreleriyle inkişâf u tenehhî ya'nî açılıb âlârga olmağ ve girü çekilmek ve tağılmağ ma'nâsına olan ifrenki'û lafzından emr-i muhâtab cem'-i müzekker geriye çekilüb açılıñ ve teferrük edüb tağılıñ dimekdir. **Şihâh-ı Cevheri'de** mezkûr oldığı üzre **'İsâ bin 'Ömerü'l-Nahvî** bir gün râkib-i hımâr olarak bir maħalle giderken eşnâ'-i râhda hımârdan düşmekle bir tākım halk başına tecemmu' edüb birikdikde mezbûr bâ's-i cem' iyyetden istifhâm ve halkı başından şavmak ile def'-i zihâm da'îyesiyle **مالكم تكأ** kavlinde **Câhız**'dan naqlen 'allâme-i **Zemaşserî**'niñ **Fâ'ik** nâm kitabında mestûr oldığı üzre **Ebu İlķimetü'l-Başrî** bir gün **Başra** çarşısında giderken şafrası heyacân ve ğalebe edüb mûmâ-ileyh olarak düşdikde ehl-i sûk başına uşub mezbûri masrû' yâhûd mecnûn oldığı zannıyla kimi bileğini ve kimi başa parmağını şıkmağ ve kimi kulağına ezân oğumağ mişillû evzâ' ile ezâ ve tazyîk etdiklerinde ber-taqrîb yedlerinden ve şevb ü tefellüt ve zihâm-ı nâsdan teħallüs etdikde **مالكم تكأ كأ تم على كما تكأ كؤم على ذى جنة افرنقوا عنى** maķâlesinde vâki' olan teke'kû ve ifrenkâ' elfâz-ı ğarîbe ğayr-i me'nûsetü'l-isti' mâlden olmağa nâzım-ı nihrîr kelimeleriñ ğarâbetine binâ'en mışra'**Ebû İlķime**'ye hâzır olanlardan ba'zısı da' ve fân şeytâna yetekellüm-i bi'l-hindiyet dimişdir. Ya'nî mezbûrı hâline bıraķıñ zîrâ taşalluğ eden cinni lûğat-ı **Hindiye** ile tekellüm ediver dimekdir.

1290-Di *behîre sitt* ü *gurrâ* kadına

Hem nikâhile alıñ siz *inkahû*

(behîre) bâ'nıñ fethi ve hâ'nıñ kesriyle 'aķîle vezninde ve mürâdifidir ki kavmi beyinde seyyide ve muħtereme ve nâfizetü'l-kelim olan muħaddere hâtûna dinür ki Türki'de kadın ve Farsî'de bânû denir. (sitt) sin'in kesri ve tâ'nıñ teşdidiyle şâhib-i **Lehçe**'niñ ıtlâķına göre behîre mürâdifidir ki şerîfe ve kerîme hâtûna denir ve beyne'l-' Arab kadın ma'nâsından sitt ıtlâķ-ı meşhûrdır. Lakin **Kâmûs**'da sitt esmâ'-i 'adedden (295) altı 'aded ma'nâsına olmaķla ķul u câriye maķûlesi kadınlarına yâ sitt diyü nidâ vu hitâb etdikleri yâ sitt cihâti te'vîlindedir ki temellük-i tâmdan kinâyedir. Yâhûd sitti demek laħndır. Şavâb olan seyyidetî dimekdir dimekle ğalať olmasına zâheb olmuşdır. (gurrâ) ğayn-ı mu'cameniñ zammı ve râ-i mühmeleniñ teşdidiyle ħubblâ vezninde kavm u kabilesi beyinde seyyide ve mutâva'a olan hânıma ve kadına dinür. (inkahû) 'aķd u tezvic ma'nâsına olan nikâħdan emr-i muħâtab cem'-i müzekkerdir. Sizler 'aķd-ı nikâħ ile tezvic edin dimekdir ve bu نكح ينكح bâb-ı şânîden ve şâlişden müsta'mel olmağla emrinde kâf'ıñ kesriyle izreħû vezninde ve kâf'ıñ fethiyle ifteħû vezninde daħi ca'izdir.

sol der-kenâr

(câdi za' ferâna ve ħamra daħi ıtlâķ olunur.)

1291-Luť u iħsân isteyen *câdi* imiş

Merħamet ediñ dimekdir *irħamû*

(câdi) hâdi vezninde ve mu'tedî , mühtedî vezninde 'atiyye vü iħsân u baħşış taleb eden kimseye dinür. Maşdarı 'aşâ vezninde cedâ ve feħvâ vezninde cedvâdır ki luť ve münħaye ve 'atiyye de dinür. (irħamû) i'lemû vezninde riķķat u şefķat u ta'aťtuf u esirgemek ma'nâsına olan raħm lafzından emr-i muħâtab cem'-i müzekkerdir.

1292-İstemek olmuş *rivâd* u *ibtigâ'*

Buğye maķşûd isteyiñ siz *ibteğû*

(rivâd) kıtâl vezninde ve merâvide meţâlibe vezninde rişâd, kitâb vezninde irâde meşiyet ma' nâsınadır ki bir nesneyi taleb edüb istemege ve dilemege dinür. (ibtigâ') ibtidâ' vezninde ve buğâ', ğurâb vezninde ve buğâ, hüdâ vezninde ve buğye küdre ve nüşde vezinlerinde ve tebağgî, taħaddî vezinlerinde ve istibğâ, istisğâ' vezninde taleb eylemek ve istemek ma' nâsınadır. (buğye) bâ'nîñ zammıyla ve kesriyle yine küdre, nüşde vezinlerinde ve buğye, ğunye vezninde mühimm ü maķşûda vu ħâcet u maţlûba dinür. (ibtegû) ibtigâ'dan emr-i muħâtab cem' dir.

1293-Eremezsiz ħayra infâķ etmeden

Len tenâlû'l-birra ħattâ tunfiķû

Mısrâ-1 Türkî mâ-ba' dınıñ tefsîidir. (len tenâlû) bir maţlaba nâ'il u dest-res olmak ma' nâsına nâl, neyâl, neyelândan ya' nî bâb-1 râbi' den te'kîd nefy-i istikbâl cem' -i müzekker muħâtabdır. Siz vâşl u bâliğ olmazsız dimekdir. El-bürde lâm ta' rîf-i cins yâĥûd 'ahd-1 ħâricidir. (birr) bâ'nîñ kesri ve râ'nîñ teşdîdiyle ħayr u fazl u ħasene ma' nâsına fi' liñ mef' ulidir. Birr, ħayr-1 ekmel ve iĥsân-i etemm ve efdâlîñ maĥalli olan cennete ıtlâķ olunur. (ħattâ) intihâ'-i ğâyet için ħarf-i cerrdir. (tunfiķû) mâl maķûlesi ħarc u şarf etmek ma' nâsına olan infâķdan fi' l-i muzâri' cem' -i müzekker muħâtabdır ve muzmerân kelimesiyle menşûbdır ve in ma' a'l-fi'l te'vîl-i maşdarda olarak ħattâ ile mecrûrdır ve bu bâb-1 iktifâdan olmağla infâķîñ müt'e' allîķi maĥzûfdır. Ĥattâ tunfiķû mimâ taħabbûn_takdîrindedir. Ĥaşîl-1 ma' nâ eyühe'l-mü'minîn sizler 'indinizde maĥbûb olan emvâl u eşyânîñ ba' zını fi sebîlillâh bezl ü infâķ etmedikçe birru' Allâh ve birrû'l-'abd fi nefse ve aĥyâra dâĥil olmazsız. Yâĥûd **Allâhu** Te'âlâ ħazretleriniñ fazl u iĥsânına ve cennet ve rıdvanına bâliğ u nâ'il olmazsız dimekdir. Nitekim **İbn-i Kemâl** merhûm bi-tarıķû'l-iķtibâs ve'l-iķtifâ' şu kıt'ada izâĥ eylemişdir. Sevdigiñ eşyâyı infâķ etmeseñ

Menzil-i maķşûda iremez sa'y oku

Bu mâlîñ şıdkına şâhid yeter

Len tenâlû'l-birra ħattâ tunfiķû

1294-Nazmımız âsân u hoşdur okuyuñ

Nazmunâ sehlun laţîfun ikrâ`û

Mısrâ´-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (nazmunâ) da nazm-ı mütekellim zamîrine izâfetle bizim nazmımız ma´nâsına mübtedâdır. Kemâ merr fi ünvanü`l-kıţ´ atü`l-müşâleşet min kâfiyetü`l-lâm. (sehl) ehl vezninde âsân u kolay nesne ma´nâsına mübtedânîñ haberidir. (laţîf) emîr vezninde hoş u nâzik ma´nâsına haber ba´d-ı haberdir. (ikrâ`û) iktelhü vezninde okumak ma´nâsına olan kırâ´ atdan emr-i muhâţab cem´-i müzekkerdir. Hâşıl-ı ma´nâ (296) ğanî ani`l-beyândır.

1295-***Yâdgâr***mdır cihânda bu kitâb

Ķadri ´âlîdir biliñ siz i´lemû

(yâdgâr) dâl`ın sükûnı ve kâf-ı Farsiyye ile tâcdâr vezninde dört tarafından gelen tuhfe ve hediye ma´nâsına Farsî`de Türkî`de daĶi müsta´meldir. ArmaĶan gibi. (i´lemû) hemzeniñ kesriyle irhamû vezninde bilmek ma´nâsına olan ´ilm lafzından emr-i muhâţab cem´-i müzekkerdir. Ya´nî bu kitâb-ı mustaţâb tâlib-i ´ilm-i sa´âdet-meâb olan aĶbâba benim tarafından yâdgâr u armaĶandır ve bu tuhfeniñ Ķadri ´âlâ ve mertebesi sâmiðdir. Sizler daĶi ´ulüvv-i mertebe ve sümûvv-i menzilesini lâıyıkıyla bilmek ya´nî fehm ü Ķıfzına taĶayyüd ü ihtimâm ile levh-i derûndan evsâĶ-ı cehli siliñ dimektir.

HÂULÂ`Î LENÂ Bİ FAĞLI İLÂH

Fe´ilâţûn / mefâ´ilün / fa´lün

(hâulâ´) hâ Ķarf-i tenbîhdir. Evvelâ hemze-i evveliniñ zammı ve lâm`ıñ fetĶi ve meddi ve âĶiriñ kesri üzre binâsıyla ve hüdâ vezninde evvelî müfred müzekkere işârete mevzû´ olan zâ kelimesiniñ lafızlarınıñ Ķayriden cem´leridir ki işte şunlar ve işte bunlar demek olur ki nazmlara yâĶûd kıţ´alara işâret olacaĶdır ve hâulâ´ mübtedâdır. (lenâ) cârr-ı ma´a`l-mecrûr zarf-ı müstaĶırr olarak mu´aĶĶar-ı fazldan Ķâldır. (bi-fağlilâh) da fađl, iĶsân u ´inâyet ü luţf u meziyyet ma´nâsnadır ve cârr-ı ma´a`l-mecrûr zarf-ı müstaĶırr olarak mübtedânîñ haberidir. İlâh, kitâb vezninde ma´bûd ma´nâsına fađlıñ muzâfun-ileyhidir Tañrı`yı ta´zîm içündür. Mefhûm-ı ´ünvân işte şun nazmlarıñ tertîb ü inşâsı bizim için olduĶı Ķâlde mücerred-i fađl-ı **İlâh**dir demek olur.

1296-**Cebhe** alın ki gelür cem' i **cibâh**

Şefeh tuṭaḳ anıñ da cem' i **şifâh**

(cebhe) cim'in fethi bâ-i muvaḥḥadeniñ sükûnıyla insâna yüzinden secde ḥâline yer gelen mevzi' e dinür cebiñ gibi. Farsî'de pîşânî ve Türkî'de âlın ta' bîr olunur ve cebhe menâzil-i ḳamerden bir menzil ismidir ve esed sûretiniñ cebhesidir ve cebhe at nev' ine de dinür. Kemâ merr fi şâniyetü't-tâ'. (cibâh) cibâl vezninde cebheniñ cem' idir. Alınlar ma' nâsına. (şefeh) şın'in ve fâ'nin fethalarıyla ve şın'in kesriyle de lûgatdır. İnsânîñ tudağına dinür. Farsî'de leb dinür. (şifâh) cibâh vezninde şefeniñ cem' idir şefevât gibi.

1297- Ḳadri efzûn itmedir **îcâh**

Hem daḡi ḳadr u menziletdir **câh**

(îcâh) hemzeniñ kesriyle bir kimseyi şeref ü câhet ve câh u menzilet şâḡibi ḳılub ḳadr u i' tibârını ziyâde ḳılmaḳ ma' nâsınadır. Teveccüh gibi. (câh) ḳadr u menzilet ü manşib u rif' at ma' nâsınadır câhe gibi.

1298-Rû-be-rû olmadır **muvâcehe** de

Yüzüne ḳarşudır **vicâh** u **ticâh**

(muvâcehe) muḳâtele vezninde ve (vicâh) ḳitâl vezninde yüzyüze ve ḳarşu ḳarşuya olmaḳ ma' nâsınadır. (vicâh) vâv'in ḡarekât-ı şelâşiyle (ticâh) tâ'nin ḡarekât-ı şelâşiyle bir nesneniñ hizâsına vü muḳâbiline vü ḳarşusına dinür.

1299-Di **tefevvüh** tekellüm eylemeye

Fuh ağız cem' i söylenür **efvâh**

(tefevvüh) tekellüm vezninde ve mürâdifidir ki söz söylemek ma' nâsınadır. Nuṭḳ ve fevz vezninde fevh gibi. (fuh) fâ'nin zammıyla esmâ'-i sitte-i mu' telledendir ki ḡâlet-i ref' inde nuḡ vezninde fuh ve ḡâlet-i naşbında ḡâl vezninde fâh ve ḡâlet-i cerrinde tîh vezninde fîh dinür ve hâ ile fevhe ve fâ'nin ḡarekât-ı şelâşiyle fem gibi cümle insânîñ vesâ'ir ḡayvânîñ ağızına dinür. Farsî'de dehen dinilür. (efvâh) efvâ' vezninde fevhñ cem' idir efmâm gibi.

1300-**Ḳâh** tâ' at vaḡh anıñ gibidir

Ṭâ‘ at etmek imiş daği **îkâh**

(297) (kâh) kâf‘la câh vezninde ṭâ‘ at u inkıyâd u fermân-beri ma‘nâsınadır ve câh menzilet ma‘nâsına gelür ve vüs‘at u refâh üzre olan dîrlige dinür. (vağh) vâv‘îñ fethiyle va‘d vezninde bu da ṭâ‘ at u imtişâl ma‘nâsınadır. (îkâh) hemzeniñ kesriyle istîkâh isitîcâb vezninde inkıyâd u itâ‘ at edüb fermân-ber olmağa dinür.

1301-Oldu gerçi **te‘evvüh** âh etmek

Çok du‘â edici olan **evvâh**

(te‘evvüh) te‘essüf vezninde ve te‘vîye, temviye vezninde ve evh hemzeniñ fethi ve vâv‘îñ sükûniyla âlâm-ı cismâniye yâhûd ekdâr-ı rûhâniyye ‘ârîz oldıkda âh etmek ve âh demek ma‘nâsınadır. (evvâh) evvâb vezninde keşîrû‘d-du‘â ve‘t-tazarru‘ olan kimseye dinür. Yâhûd ‘ilm-i yakîn şâhibi kimseye yâhûd icâbet-i du‘âya mûkin u câzim olan âdeme yâhûd rahmet ü şefkât şâhibi raqîkü‘l-ğalb kimseye yâhûd fakîh u ‘âlim kimseye itlâk olunur. Yâhûd mü‘min mürâdifidir ve evvâh kelimesiniñ ma‘nâ-yi haqîkisi çok âh edici kimseye dimekdir. Ma‘ânî-yi mezbûrede mülâzemet ‘alâkasıyla mecâz-ı mezbûrede isti‘mâl olunur.

1302-Beñzemekdir **müşâkehet** ammâ

Hem anıñla mürâdif oldu **şikâh**

(müşâkehet) müşâbehet vezninde ve (şikâh) kitab vezninde bir nesne âğere beñzemek ma‘nâsınadır. Müşâbehet ü müşâkele vü muzâhat u muzâri‘at u muhâkat u mümâşele gibi Farsî‘de mânîsden vü mânesden dinür

1303-Bir güzel ‘avrat idi **mâ‘u’s-semâ‘**

Daği hüsn-i şerâvete di **mehâh**

(mâ‘u’s-semâ‘) izafetle semâ‘dan ya‘nî şehâbdan nâzil olan âb-ı hoş-güvâr-ı şafvet-medâra itlâk olunur. Şoñra şafvet ü letâfetde müşâbehete mebnî benât-ı ‘Arabî‘de bir duğter-i şâf-manzar perî-peyker bununla tesmiye olındı ki mülûk-ı ‘Irâk olan cemâ‘atine benû mâ‘u’s-semâ‘ itlâk olunur. **Qâmûs**‘îñ beyânına göre mezbûreniñ bundan ğayri ismi yokdur. Ba‘zılar ismi mâviye ve lağabı mâ‘u’s-semâ‘dır dedikleri nefy etmişdir. (mehâh) şehâb vezninde hüsn ü şerâvet ve revnağ u letâfet ma‘nâsınadır ve hüsn ü

cemâl şâhibi hûb u zîbâ nesneye dinür ve revnağ ve sühûletle yürüyişe dinür ve ümîd ü ricâya dinür ve sehl ü âsân olan şey'e dinür.

1304-**Hiyy** ol 'avrat u ol er de **huveh**

Hem anîñ ğayrısı dimekdir **sivâh**

(hiyy) hâ'nîñ kesri ve yâ'nîñ taħfîfi ve teşdîdiyle müfred mü'enneş zamîridir. (hû) hâ'nîñ zammı müfred müzekker zamîridir ve bunlarıñ zevî'l-ucûlîñ ve behâ'imiñ ve cemâdâtîñ mü'enneş ve müzekkerden kinâye olurlar. Nâzımîñ 'avrat var ta'bîri mü'enneş ve müzekker ma'nâsınadır. Taħşîş için degildir. (sivâh) da sivâ, sin'îñ kesri ve zammı ve elif'îñ kaçırıyla ğayri ve mâ'ada ma'nâsınadır ki Farsî'de diger ü diger ü bâz u nîz lafızlarıyla ve Türkî'de özge vü artık u başka lafızlarıyla edâ olunur zamîr-i ğa'ibe izâfetle anîñ ğayrısı demek olur.

1305-**Dehdehe** bir şey'i yuvarlamadır

Nâs ma'nâsına gelür **dehdâh**

(dehdehe) deħrece vezninde ve mürâdefidir ki bir nesneyi yuvarlamak ma'nâsınadır. (dehdâh) selsâl vezninde ħulķı ħurde ve küçük deveye dinür. Cem'i dehâde gelür ve dehdâh nâs u beşer gibi benî-Âdem ma'nâsına da isti'mâl olunur. Yağâl ما ادرى ای الناس kezâ fi Tercemetü's-Şihâhu'l-Levânî rahmetullah.

1306-**İntibâh** uyğudan uyanmağdır

Hem uyandıрмаğa dinür **inbâh**

(intibâh) iştirâh vezninde uyğudan uyanmağ ma'nâsınadır. Tenebbüh ü teyağkuz u istîkâz gibi Farsî'de (298) bîdâr-eşden dinür. (inbâh) hemzeniñ kesriyle ikâz vezninde ve mürâdifidir ki uyandıрмаğa dinür. Farsî'de bîdâr-kerden dinür.

1307- Dindi **râfih** ħuzûr şâhibine

Vus'ât-i emr-i 'âş oldu **refâh**

(râfih) şâhib vezninde ve refih emîr vezninde ma'âşî vâsî' ve rızķı firâvân olmağla râhat u âsâyiş ve ħuzûr-ı bâl şâhibi olan mütereffih kimseye dinür. (refâh) seħâb vezninde ve refâhe, sehâbe vezninde ve refâhiye, kerâhiye vezninde emr-i ma'âş vüs'at u sühûlet

üzre olmak ma' nâsınadır ve bir kimseniñ ma' işetini tanzîm ile refâh u râhata mazhar kılmaga irfâh u terfih dinilür.

1308-Künh di her şey'in nihâyetine

Künhünü aramaqdır **istiknâh**

(künh) kâf'ın zammı ve nun'ın sükûnuyla bir nesneniñ kuşvâ vu gâyetine ve encâm u nihâyetine dinür ve bir şey'in cevher-i haqîkatına dinür ve bir nesneniñ qadr u miq-dârına dinür ve bir şey'in vaqt u hengâmına ve semt ü cihetine dinür. (istiknâh) istikşâ' vezninde bir nesneniñ encâm u nihâyetini ve künh ü gâyetini araşdırmak ve araşdırarak gâyetine vâsl u bâliğ olmak ma' nâsınadır. İknâh u iktinâh u taqaşşî gibi.

1309-Añlamak istemektir **istifhâm**

Dağı Őormak dimekdir **istinkâh**

(istifhâm) istiknâh vezninde bir nesneyi fehm etmek ve añlamak istemek ma' nâsınadır. İsti' lâm u isti' râk gibi. (istinkâh) kâf'la istifhâm vezninde bir nesneyi tefahhüs edüb Őorarak fehm ü idrâk eylemege dinür.

1310-Benim **Eşbâhı** Şerh eden oğlu

İnnenî ibnu şârihi'l-eşbâh

Mışrâ'-yi evvel řânîniñ tercemesidir. (innenî) da inn-i meksûre ĥurûf-ı müşebbehe bi'l-fi'ldendir. Nûn-ı řâleše, nun-ı vikâye, yâ-yi mütekellim maĥallen menşûb inn kelimesiniñ ismidir. (ibn) hemzeniñ kesriyle veled, zeker ya' nî ođul ma' nâsına olan inniñ ĥaberidir. (şârih) şâhib vezninde kitâbda vâki' müşkil ü mübhem ü maĥfi vü mücez maĥûlesini taĥrîr ile keř ü îzâĥ eden kimseye ıtlâk olunur ve ibn kelimesiniñ muzâfun-ileyhidir. (eşbâh) hemzeniñ fethiyle mu' teberât-ı kütüb-i fıĥhiyyeden **Zeynü'ddîn İbn-i Necim Mışrı'**niñ mü'ellifi olan kitâb-ı ma' rûfiñ ismidir. Nâzım-ı niĥrîr **Mehmed Vehbî** ve pederleri **Ahmed Râşid** ve cedleri fuĥûl-ı ' ulemâdan **Mar'ař Mehmed Efendi'**dir ki zamânında Medîne-i **Mar'ař**'da müftî-i ma' ârif-medâr ve **Sancaĥlı-zâde** merhûm ile hem-âşr ve hem-civâr idi. **Eşbâh** ve **Nezâ'ir**'iñ fenn-i evvelîni Őerh edüb tevfikulillâh fi **Şerhü'l-Eşbâh** diyü tesmiye eylemişdir. İmdi nâzım-ı merhum **Şâriĥu'l-Eşbâh**'iñ ođlunıñ oğludur. **Ebü'l-eb** eb menzilesine tenzîl olunmak müte' ârifdir.

1311-Fâ' ilâtün mefâ' ilün fa' lün

Ede *âbâ*ma mağfîret Allâh

Ya' nî bu kıt' a baħr-i ħafîfdendir. Lakin ħaşvleri maħbûn ve ħarb ve 'arûzları maħzûf u maħbûndır. (âbâ') hemzeniñ meddiyle baba ma' nâsına olan ibn cem' idir ki murâdâb ve ecdâd olacağdır. Me'âl-i mısrâ' şerhâ muħtâç degildir.

ŞÂ' İRU'L-MUFLİK YECLÛ'L-KELİMÂTİ FÎ FİH

Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün /fa' lün

(şâ' ir) şâtır vezninde şî' r söyleyen ya' nî mevzûniyyetini ħaşd ile kelâm-ı mevzûn tekellüm eyleyen âdem ma' nâsına mübtedâdır. (müfliĸ) bir şey'-i 'acîb ve emr-i ĸarîb peydâ eylemek ma' nâsına olan eflâĸ lafzından ism-i fâ' il beniyyesiyle mezâmîn-i 'acîbe ve ma' nâ-yi nâdire vü ĸarîbe iħtirâ' eden şâ' ir-i mâhir-i belîĸa ıtlâĸ olunur. Şâ' iriñ müfliĸa izâfeti mevşûfiñ şıfata izâfeti ĸabîlinden olmağla eş-şâ' irü'l-müfliĸ sebkende olur ve şâ' iriñ inde'l-' Arab merâtıb-ı 'adîdesi vardır. Feşâĸat ve belâĸatda yegâne ve tarĸ-ı mezâmîñ ve sûk-ı ma' ânî ve ta' bîr-i dil-nişinde ferîd-i zamân olan şâ' ir-i mâhire, şâ' ir-i müfliĸ ve ĸâ' nîñ kesriyle (299) fi' lîl vezninde ĸunzîz ıtlâĸ olunur ki a' lâ-yı merâtibdir. Andan dûn olanına şâ' ir dinür. Dağı dûn olanına taşĸîr şîĸasıyla şeva' ir dinür. Dağı münĸaĸt olana 'uşfûr vezninde şu' rûr dinür. Dağı aşâĸı rütbesine müteşâ' ir dinür. Kezâ fi'l-**ĸâmûs** ve nazmı feşâĸat ve belâĸatdan bi-merâĸil bâ' id ve ma' nâsı bî-râbıta ve nâ-sedîd olarak iddi' â-yi şâ' iriyyet eden herze-ĸû-ı yâd-ĸâra bâ' ir dinür. Kezâ fi tercemete. (yeclû) cim ile bâb-ı evvelden olarak bir nesneyi keşf ü 'ayân etmek ma' nâsına yâĸûd bir nesneniñ pâşını açub muşayĸal u mücellâ ĸılmaĸ ma' nâsına olan cilv u cilâ' maşdarlarından muzâri' ĸâ' ibdir ve ĸâ-i mühmele ile ĸalâvetden yâĸû oĸınmağda şâĸîĸdir. (kelimât) ma' nâyâ mevzû' olan lafz ma' nâsına olan kelimeniñ cem' i olarak fi' liñ fâ' ilidir. Cümlesi mübtedâniñ ĸaberidir. (fi) zarfıyedir. (fih) de fi ağız ma' nâsınadır. Kemâ merr fi şerĸü'l-ĸıf' atü'l-sâbıĸat zamîr-i mecrûr şâ' ire râci' dir. Mefhûm-ı 'ünvân şâ' ir-i belîĸiñ tekellüm etdiĸi elfâz henüz lisânından münfeĸk olmağsızıñ ma' nâsı sâmi' a münkeşif ü 'ayân olur. Yâĸûd ĸand-ı mükerrer gibi şîrîn ü tatlu gelür dimeğdir.

1312-Şekl ü endâmı begâyet hoş olan kimse *vecîh*

Daği tevķîr ile ta' zîm ile añmak *tenvîh*

(vecîh) emîr vezninde bir kavmiñ seyyid ü zî-şânına dinür ve muṭlakâ câh u rif' at u ḳadr u menzilet şâhibi kimseye dinür. Nâzım-ı niḫrîriñ begâyet mütenâsibü'l-endâm ḫüsn-i sûret şâhibi kimseye dinür didigi ekşeriyâ câh u manşib şâhibi kimseler ârâyiş ile ḫüsn ü cemâl şâhibi zann olmaḳla mebnî olmaḳ mühtemeldir. Lakin ve fih mâfih . (tenvîh) tenbîh vezninde bir kimseyi ta' zîm u tevķîr ve menâḳıbmı teşhîr ile şân u şeref virüb bülend-ḳadr u nâmdâr eylmek ma' nâsınadır ve bir kimseyi ref' -i şavt u bülend-âvâz ile çağırmaḳ ma' nâsınadır.

1313-*Fıḳh* u *naḳh* añlama ma' nâsınadır *feh̄m* gibi

Ālim-i Āilm-i şerîat olana dindi *faḳîh*

(fıḳh) fâ'nıñ kesri ve ḳâf'ıñ sükûniyla bir nesneyi zihin virerek geregi gibi añlayub bilmek ma' nâsınadır. Ba' de şeref ü faziletine binâen Āilm-i dîn u şerî' atda Āilm-i ġâlib olduğı Āilm-i fıḳh ile müte' ârif olan Āilm-i şerîf olacaḳdır. Yâḫûd uşûl-ı furû' ve tefsîr ve ḫadîş mecmû' na şâmildir. (naḳh) nun'ıñ fetḫi ve ḳâf'ıñ sükûniyla ve naḳah fetḫateynle bilmek ve añlamaḳ ma' nâsınadır istinkâh gibi. Kemâ merr ânıfen (feh̄m) fâ'nıñ fetḫi ve hâ'nıñ sükûniyla ve feh̄m fetḫateynle ve feh̄hâme , seḫâbe ve kitâbe vezinlerinde feh̄hâ-miyye yâ'nıñ taḫfifiyle ṭavâġiyye vezninde añlamaḳ ma' nâsınadır. Hıñḳ u derk ü zeken ü leḳan u tefatṭun gibi. (faḳîh) emîr vezninde Āulûm-ı şer' iyyeye Āâlim olam âdeme dinür. Cem' i fuḳahâ' gelür.

1314-Ḳulluḳ etmek de *te'ellüh* kim *'ibâdet* gibidir

Ṭâ' at ettirme daği Ḥazret-i Ḥaḳḳ'a *te'lîh*

(te'ellüh) lâm'ıñ teşdîdiyle tekellüf vezninde **Ḥazret-i Bârî'**ye ḳulluḳ eylemekdir ki lâzime-i dîn-i **İslâm** olan ṭâ' atı edâya tekellüfle sa'y u ihtimâm eylemeden Āibâretdir. (Āibâdet) kitâbet vezninde ve Āabdiyyet yâ-yi müşeddede ile ve Āubûdet ü Āubûdiyyet Āayn'larıñ zammı ve şânîde yâ-i müşeddede ile tensin ü îkâh u istîkâh gibi ṭâ' at ma' nâsınadır ki ṭapmaḳ ve ḳulluḳ etmek ta' bîr olınur. (te'lîh) tenbîh vezninde bir kimseye **Ḥaḳḳ** Te' âlâ'ya ṭâ' at ve ḳulluḳ ettirmege dinür.

1315-İştihâr u şerefe çünkü *nebâhet* dinmiş

Şeref ü şöret ü şânı olan âdeme de *nebîh*

(nebâhet) kerâmet vezninde bir kimse nâm u şân u şeref ü şöret şâhibi olmak ma' nâsınadır ki humûl mukâbilidir. (nebîh) emîr vezninde ve nâbih, şâhib vezninde 'âlî-kadr u nâm-dâr, şöret ü şân u zât u zamân şâhibi kimseye dinür.

1316-Vâkıf olmaya *tenebbüh* dinülür her şeyde (300)

Vâkıf etmek daği bir nesneye olmuş *tenbîh*

(tenebbüh) tekellûf vezninde bir nesneye vâkıf u muṭṭali' olmağa dinür ve uykudan uyanmağa dinür intibâh gibi. (tenbîh) teşbîh vezninde bir kimseyi bir nesneye vâkıf u âşına kılmak dinür ve bir kimseyi nevmden ve gafletden îkâz etmege dinür ve kem-nâm ve bî-kadr kimseye şân u şöret virmele 'azîz ü nâm-dâr eylemege dinür.

1317-Bir ' ibâretde ya ma' nâda biraz za' f olsa

Ehl-i taşnîf dir ol yerde vü *fihî mâ fih*

(vü fih mâ fih) de fih zarf-ı müstakırr muḳaddem haber mâ mevşûledir. Şılası olan zarf-ı müstakırr şânî ile mu' aḥḥar mübtedâdır. Ma' nâ-yi terkîb bunda olan bunda vardır demek olur ki bir nesnede olan ḥüsn ü letâfet yâḥûd ḳubḥ u şemâcete ve aḥḳâm u raşânete ve za' af u reḥâvete ve umûr-ı sa' ireye şâmildir. Lakin ekşeryâ şerrâh u maḥşîn bir terkîbde birâz ḳuşûr olduḳda fih-i nazâr ve fih-i ḥalel mevki' lerinde isti' mâl-i ' örf etmişlerdir.

1318-Hem *taşalluf* dime ma' âda *tekellûf* gibidir

Faḥr-ı bî-hûde *şalef* kibre di *zehv* ü daği *tîh*

(taşalluf) temeddüh vezninde ve mürâdifidir ki tekellüfle izhâr-ı şalef eylemek ya' nî 'uhde-i iḳtidârından ḥâric îddi' â-yı rüşd ü feṭânet eylemekden ' ibâretdir ve tabaşbuş u temellük edüb yaltaḳlanmağa dinür. (tekellûf) teşallûf vezninde bir kimse külfetlü ve zaḫmetlü ve ta' b u meşâḳkatlu olan işi iltizâm edinüb üzerine almaḳ ma' nâsınadır. İmdi vech-i meşrûh üzre tekellûf muṭṭlaḳâ külfetlü olan nesneyi iltizâm ma' nâsına tecessüm mürâdifidir ve taşalluf faḳaṭ nâ-becâ faḥriyye ve şalefde tekellûf ü tecessümdür. Nâzım-ı nihrîriñ beynlerinde terâdüf îmâsı ve fih mâ fih dinilse şâyândır. (şalef) fetḫateynle

faḥr-i bî-hûde ya' nî bî-ma' nâ ve bî-fâ'ide lâf u güzâf edüb ögünmek ma' nâsınadır. Yâḥûd kibr ü ḥod-bînlikden nâşî ma' rifet ü zârâfet ü rüşd ü kıyâset bâbında rütbe-i isti' dâdından ziyâde kemâl iddi' â eylemek ma' nâsınadır. (zehv) sehv vezninde faḥr u kibr ü ' aceb ma' nâsınadır ve ḥüsn-i manzaraya ve ḥûb ve dil-ber cehreye dinür ve tâb u ṭarâvetlü nebâta ve nebâtîñ çiçegine ve çiçekleriñ revlaḳlanub ṭarâvetlenmesine dinür ve bâṭıl u bî-hûdeye ve yalan söylemege ve taḥḳîr u istiḥfâfa dinür ve çirağı şu' lendirmege ve kılıç maḳûlesini açub parlatmağa ve ' aşâ ile vurmağa ve bir nesneyi taḳdîr ü taḥmîm eylemege dinür. (tîh) tâ'nîñ kesriyle kibr ü şalef ma' nâsınadır ve elif ḳâfiyesinde ḳıṭ' a-ı arzîyede geçdiği üzre ucu bucağı ve yolu ve neşâtı olmayan beyâbâna dinür ve yol azmağa dinür.

1319-Ḥîle vü ḥud' â ile kârına şûret virmek

Demiri bakırî yaldızlamadır hem *temvîh*

(temvîh) tenbîh vezninde bir kimse ḥîle ve tezvîr ile işine şûret virmek ya' nî züyûf u kâsdi râyic ve bâṭılı çok şûretde ibrâz ederek maşlaḫatına revâc virmek ma' nâsınadır ve demir ve bakır maḳûlesi gümüş ve altun ile ṭılâ' edüb yaldızlamak ma' nâsınadır ve yer şulu olmaḳ ve bir nesneye çok şu komağa âb-dâr ve şulu eylemek ma' nâsınadır ve bir kimseye su' âlına muḥâlif ḥaber aḥbâr eylemek ma' nâsına müsta' meldir.

1320-*Nüzhe* ma' nâsı irâg olma imiş *nezh* gibi

Mûcib-i levmden ol kimseki dûr ola *nezîh*

(nüzhe) ğurfe vezninde (nezh) nun'nîñ fethi ve râ'nîñ süḳûniyle bir nesneden ba' d u irâḳlık ma' nâsına isimlerdir ve nezâhet ü nezâhiyyet muṭlaḳâ kerîh ü nâ-ḥoş nesnelerden ba' d olmaḳ ma' nâsınadır. (nezîh) emîr vezninde ḥiss ü ma' nevî meḳḳare ü nâ-sâzdan sâlim ve mûcibü'l-levmden ve mevâki'-i tühemden dûr u ba' id (301) olan kimseye dinür.

1321-Sû-i ḥulḳile zelîl oldu cihânda süfehâ

Zelle fi'l-'âlemi min dağvetihi kullu sefîh

Mısrâ'-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (zelle) zâl'nîñ fethi ve lâm'nîñ teşdîdiyle bâb-ı şânîden mâzî müzekker ğâ'ibdir. Zelîl ü ḥakîr oldu ma' nâsına (fi'l-'âlem) de fi ḥarf-i

cerr ve zell fi'line müte' allıkadır. El-' âlem lafzından lâm-ı ta' rîf ' ahd-ı hâricidir ki bu cihân ya' nî ' âlem dünyâ mıurâddır ve ' âlem lafzen mecrûr u maħalle menşûb fi' liñ mef' ûl-ün fiħidir. (min dağvetihi) de cârre ta' lîl içündür. (dağve) dâl-ı mühmeleniñ fetħi ve ğayn-ı mu' cemeniñ sükûnıyla temre vezninde ve yine vezn-i mezbûr üzre yâ ile dağye sû-i ħulķ ya' nî kötü ħûy ma' nâsınadır. Cem' leri feteħâtle dağvât u dağyât gelür. Żamîr-i mecrûr lafzen mu' aħħar ve rütbe-i muķaddem olan küll-i sefihe râci' dir. (küll) kâf' iñ zammı ve lâm' iñ teşdîdiyle muzâfun-ileyh münkeriñ efrâdını ve medħûl-ı ma' rifetiniñ eczâsını iħâta ve istiğraķa menzû' ism-i müfred olarak zell fi' liniñ fâ' ilidir. (sefid) emîr vezninde ' aķl u idrâķı ħafif sebük-mağz ve çâlaķ meşreb kimseye dinür ve ' aķl u idrâķından bî-behre olan kimseye ve câhil ü nâ-dâna ıtlâķ olunır. Cem' i süfehâ gelür. Ümerâ' vezninde terâcimedede vâķi' olduğı gibi ve sefâh gelür. Sin' iñ kesriyle mü' enneşi sefihedir. Cem' -i mü' enneşi sefihât ü sefâye gelür ve bu terkîbde sefiħ küll kelimesiniñ muzâfun-ileyhidir. Me' âl-i zâhirdir

1322-Bulunur gerçi bu dünyâda **hezârân mekrûh**

Hele ' indimde cehâlet gibi yok şey' -i **kerîh**

(hezârân) hâ' nıñ fetħiyle a' dâddan mertebe-i râbi' ada vâķi' biñ ' aded ismi olan hezâr lafzınıñ cem' idir. Zîrâ Farsî' de ân kelimesi ism-i câmid âħirinde ' alâmet-i cem' olur. Pes hezârân âlûf u âlâf ma' nâsına nice biñ dimekdir ki begâyet keşretde kinâyedir. (mekrûh) ma' tûh vezninde ve (kerîh) emîr vezninde tab' -ı selîm kendinden teneffür ile ħoşlanmayub ķubħ ' add etdiği neslere dinür. (cehâlet) rezâlet vezninde ' ilm muķâbilidir ki bilmezlik ü nâ-dânlıķ ma' nâsınadır. Maħşûl beyt gerçi bu dünyâ-yı mekkâre-zâ-yı deniyede lâ-yu' add u lâ-yuħşâ mekrûh u menfûr nesnelere vardır. Ammâ ' indimde ya' nî zann u i' tiķâdında cehâlet ü nâ-dânlıķ cümlesinden ziyâde kerîh ü menfûr ' anhdır dimekdir.

YÂ MULTEMİ‘A ‘L-‘İLM İLE ‘Ş-ŞEMSI TUSÂVÎ

Mef‘ûlü / mefâ‘ilü / mefâ‘ilü / fe‘ûlün

(yâ) harf-i nidâdır.(multemi‘) izâ‘a vu leme‘ân edüb yıldırmağ ma‘nâsına olan yâhûd bir nesneyi ihtilâs edüb kapub almağ ma‘nâsına olan iltimâ‘ lafzından ism-i fâ‘il olarak münâdîdir. (‘ilm) kuvvet-i ‘âkılede hâşıl olan şûret-i zihniyye ma‘nâsına mütelemmi‘niñ muzâfun-ileyhidir. (ilâ) harf-ı cerr ve mu‘ahhar tusâvî fi‘line müte‘allikadır. (şems) lems vezninde neyyir-i a‘zam olan güneş ma‘nâsına mu‘ahhar fi‘liniñ mef‘ûl-ün bih ğayr-ı şarîhidir. (tusâvî) bir nesne âhîr nesneye kemiyet yâhûd keyfiyyetde mu‘âddil ü berâber olmağ ma‘nâsına olan müsâvâtdan muzâri‘ muhâtabdır. Fâ‘ili tahtında müstetir ent zamîridir. Nazım-ı nihrîriñ bu kıt‘anıñ ‘üvânı harf-i nidâ olan yâ ile taşdîr etmesi nazm-ı hurûfda nevbet-i kâfiye harf-i yâ’ya resîde oldığına remz ü îmâdır. Mefhûm-i ‘üvân ey nûr ‘âlemi rûy-ı zemîni izâ‘a vu işrâk eden kimse yâhûd ey envâr ‘âlemi nebrâs-ı haqîkînde iktibâs u ihtilâs ile zâtında kâmil ve ğayrileri mükemmel olan kimse pertev-endâz-ı âfâk olmada âfitâb-i ‘âlem-tâba mu‘âddil ü mümeşsil oldıñ dimekdir.

1323-Bir nesne berâber ise ğayra di *müsâvî*

‘Ayniyle mehâsin dimeniñ zıddı *mesâvî*

(müsâvî) mim’iñ zammı müsâvâtdan ism-i fâ‘ildir. Mikdârda yâhûd ba‘z-ı evşâfda ğayr-i nesneye berâber ü mu‘âddil olan nesneye dinür. Farsî’de yeksân u yeksûn dinür. (müsâvî) mim’iñ fethî (302) mebâdî vezninde kemlik ü kötülük ü bedlik ü şerm ü şûr ma‘nâsına olan sin’iñ zammıyla sû’ lafzınıñ ğayr-ı kıyâs üzre cem‘idir ki hâ’niñ zammıyla hüsn lafzınıñ ğayr-ı kıyâs üzre cem‘i olan mehâsin kelimesiniñ muhâbili ve zıddıdır. Pes müsâvî kemlikler ü kötülükler ü bedlikler ma‘nâsına ve mehâsin ile müsâvî min hayşü’l-ma‘nî mütezâddan iken gerek vezinde ve gerek her birleri ‘alâ ğayr-i kıyâs cem‘ olmakda yâhûd ikisinde cem‘ olub müfredleri mesmû‘ olmamağda tevâfuğ ve ittihâdlarına binâ’ nâzım-ı nihrîr ‘ayniyle ‘ibâresin ta‘bîr eyledi ve mehâsin muhsin lafzından ki muh‘id vezninde ism-i mekândır. Cem‘ olur beden-i insânda mevzi‘-i hüsn ü cemâl olan yerlere dinür.

1324-Mihmân *şevî* ü di muķîme daği *şâvî*

Meşvâ dinülür menzile kim cem´ i *meşâvî*

(şevî) ğanî vezninde źayf ma´nâsınadır ki Farsî’de mihmân u aşl, Türkî’de nûn’iñ zammıyla konuķ ve lisânımızda misâfir ta´bîr olunur ve mihmân içün tehyi´e ve tertîb olunan eve ve oğaya dinür ve esîr ü giriftâra dinür. **Haremeyn-i Muĥteremeyn**’iñ birinde mücâvir olan kimseye dinür. (şâvî) vâv’iñ kesriyle bir yerde meķş ü iķâmet eden kimseye dinür. (meşvâ) me´vâ vezninde menzil mürâdifidir ki dâr u hâne ma´nâsınadır ve şaĥralarda vâķi´ konuķ yerine ıtlâķ olunur. Mazyâf u ĥândân kimseye ebû’l-meşvâ ve mazyâfe ĥâtûna ummu’l-meşvâ tekniyye olunur. Kemâ merr .(mesâvî) mim’iñ fethiyle meşvâniñ cem´ idir.

1325-*Me´vâ* di rücû´ eyleyecek menzile her dem

Ric´ at ederim ben dime mefhûmu da *âvî*

(me´vâ) mim’iñ ve vâv’iñ fethiyle ve elifiñ kaşriyle câ-be-câ kendine rücû´ olunur olan menzile ve yurda dinür. Bâ’et ü mebâ’et gibi ĥâle vü maķâle vezinlerinde. (âvî) rec´ yerici ma´nâsına olan evî ye´vîden_fi’l-muzâri´ mütেকellim-i vaĥde şġgasıyla ben rücû´ ederim ve girü gelürim ma´nâsınadır aşlı hemzeteynledir. Taĥffifen hemze-i şâniyye elif ĳalb olındı.

1326-*Teşât* taġıtmaķ ki *şetât* oldu taġılmaķ

Cem´ edicidir hem daği *câmi* gibi *ĥâvî*

(teşât) tefrîk vezninde ve işât, iskât vezninde müctemmi´ olan efrâd yâĥûd eczâyı ayırub taġıtmaķ ve perâkende etmek ma´nâsınadır. (şetât) seĥâb vezninde lâzımdır ki taġılmaķ ma´nâsınadır ve isim olur. Taġınıķ ve perâkende ma´nâsına ve taġıtmaķ u târ-mâr eylemek ma´nâsına müte´addîde olur. (câmi´) taġınıķ nesneleri birikdirmek ma´nâsına olan cem´ lafzından ism-i fâ´ildir. Cem´ edici ve birikdirici ma´nâsına. (ĥâvî) cem´ ü iĥrâz eylemek ma´nâsına olan ĥavâyeden ism-i fâ´ildir. بابا و وزنا و اعلا لا ĳâzî kelimesi gibidir.

1327-Müşkil-i marazîñ **dâ'-ı 'udâl** oldu me'âli

Meşgûl-i devâ olmağa da dindi **tedâvî**

(dâ'-ı 'udâl) mâ'-i zülâl vezninde mu'âlece vü müdâvât kabul etmekle ettibâyı çâre ve tedbîrden 'âciz kılan pek müşkil ü düşvâr maraza dinür. Zîrâ dâ' illet ü maraz ma' nâsınadır. 'Udâl, ğurâb vezninde şa' b u düşvâr ma' nâsınadır. (tedâvî) tâ'nîñ fethi ve vâv'îñ kesriyle marîz ' illetine devâ vü ' ilâc ile meşgûl olmağa dinür.

1328-**Cû'** açlığa di **havv u mecâ'a** daği me'âli

Hem **câyi'** vü **hâff** aç olanlar daği **tâvî**

(cû') cim'îñ zammıyla açlığa dinür ki toklık ma' nâsına olan şib' muķâbilidir. (havv) hâ-i mu' cemenîñ fethi ve vâv'îñ teşdîdiyle cû' ma' nâsınadır ki açlığa dinür ve 'usl ma' nâsınadır ki bâla dinür ve hâne vü menzil maķûlesi münhedim olub yıķılmak ma' nâsınadır. (mecâ'a) maķâle vezninde acıķmak ma' nâsına maşdardır. Cim'îñ fethiyle cû' gibi. (câyi') şâhib vezninde ve cev'ân, sekrân vezninde vaşıflardır. (303) Ķarnı aç kimseye dinür. Mü'enneşi câyi'a ve cû'îdir sekrâ vezninde cem'leri cim'îñ kesriyle ciyâ' ve rük' vezninde cû' gelür. (hâff) ķâzî vezninde (tâvî) yine ķâzî vezninde ve tavî tâ'nîñ fethi ve vâv'îñ kesriyle bunlarda da aç u ğürisne dinür.

1329- **Ķayy u rehaķ u baĶy u 'utuvv** azmağa dinmiş

'**Âtî** gibi azĶın dime olmuş daği **Ķavî**

(Ķayy) Ķayn'îñ fethi ve yâ'nîñ teşdîdiyle haķdan 'udülle serkeşlik edüb azĶun u Ķüm-râh olmak ma' nâsınadır. Sehâbe vezninde Ķavâbe gibi ve Ķayy müte' addîde olur. Âheri azdırub izlâl etmek ma' nâsına ve Ķayy cehennemde bir vâdî ismidir اعاذناالله من لك (rehaķ) fethateynle Ķayy u 'udvân u sefeh ü tuĶyân ma' nâsınadır ve bir nesneyi Ķaşı edüb bürimek ma' nâsınadır ve menhiyât u muħarremâtı ve şerr ü şûrî ve zulm u cefâyı irtikâb etmege de dinür ve Ķumķ u Ķıffet ma' nâsına ve bir kimseniñ arķasından yetişmek yâhûd ardına düşüb taleb ederek yaklaşıb çatmak ma' nâsınadır. (baĶy) bâ'nîñ fethi ve Ķayn'îñ sükûniyle Ķüm-râhlık u tuĶyân etmege dinür ve her nesnede Ķaddi tecâvüz ü ta'dî etmege dinür ve bir nesneyi taleb etmege dinür ve 'avrat-ı rûspî olub zinâ etmege dinür ve bir kimseye taĶlible zulm u sitem eylemege dinür ve yalan

söylemege dinür. (‘utuvv) ‘uluvv vezninde ve ‘utiyy ‘ayn’îñ zammı ve tâ’niñ kesri ve yâ’niñ teşdidiyle ve ‘utiyy kesretinle ħaddi mütecâviz tekebbür ü serkeşlik etmege dinür. (‘âtî) kâzî vezninde ve ‘atî ġanî vezninde ħaddi mütecâviz ‘uluvv u serkeşlik etmege dinür. (ġâvî) kâzî vezninde ve ġavî, ġanî vezninde ve ġayyân, seyyân vezninde vaşiflarıdır. Azġun u ġüm-râġ kimseye dinür ve ġâvî küçük başa dinür. Re’s-i şaġîr ma’ nâsına ve çekirgeye dinür.

1330-Şıçrayıcı **veşâb** u **cerâd** oldu çekirge

Husbân imiş anîñ hem **cundeb** u **hâvî**

(veşâb) şedâd vezninde pertâv edüb sıçramaġ ma’ nâsına olan vüşûbdan mübâlaġa ism-i fâ’ ildir ki çok pertâv edüb sıçrayıcı insâna ve ġayvâna denir. (cerâd) şehâb vezninden ism-i cins olarak çekirgeye denür ki ma’ rûfdır hem veşâb ve hem tâ’irdir. Müfredi cerâdedir ve bu cerâdeniñ tezkîr ve te’nîşi müsâvîdir. Müzekkere ve mü’enneşe ıtlâġ olunur. Erkek çekirgeye ‘uşġûl u ġanzeb ü ‘anteb dinür ve cerâd-ı nâs ma’ nâsına isti’ mâl olunur ve sâriġ olan kimseye dinür. Uġradıġı yeri nebâtdan tecrîd eden cerâde teşbîh ile (ġusbân) ‘uşmân vezninde çekirge dinür ve ta’ dâd edüb saymaġ ma’ nâsınadır ve ġusbâb lafzından cem’ olur ve ‘azâb u belâ vü şerr ü şûra vu hevâya âġûb çıkan ġubâra dinür ve küçük oġlara dinür. (cundeb) cim’îñ zammı ve nûn’îñ fethiyle ve cundub, ġunfuz vezninde ve cindub, dirhem vezninde envâ’-i cerâddan çekirgedir. Ba’z-ı ehl-i lûġat erkek çekirge ile ve ba’zısı ocaġ çekirgesi ve gice çekirgesi ile beyân etmişdir. (hâvî) ġavî vezninde çekirge ıtlâġ olunur câbî gibi. Farsî’de fetġateynle melâġ ü ġâtem vezninde ġâyek dinür.

1331-**Râvî** şuya ġanııcı rivâyet idici hem

At üzre kıyâm edici kimse daġi **râvî**

(râvî) hâvî vezninde şü maġûlesi meşrûbâtdan olan nesneye içub ġanmaġ ma’ nâsına olan reyy lafzınıñ ism-i fâ’ il şîġasıyla şuya ġanmış sîrâb kimseye dinür ki ‘atşân u zem’ân muġâbilidir reyyân gibi ve râvî kitâbet vezninde olan rivâyet lafzından ism-i fâ’ il olmaġ üzre ġadîş yâġûd şî’r maġûlesini tahammül ü hıfz edüb âġire naġl u ġikâyet

edici kimseye dinür ve râvî at üzre bağlanmış gibi metîn ü muhkem tûran faris ü cündî kimseye dinür güyâ ki rivâ' didikleri ip ile merbûtdır.

1332-Dinle sözimi kim benim idici rivâyet

F'esma' bi kelâmî enâ râvî enâ râvî

Mısrâ'-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (f'esma') da fâ-i faşih yâhûd zâ'idedir. Esmâ', 'âlem vezninde diñlemek ve işitmek ma'nâsına olan sem' lafzından emr-i muhâtabdır. Fâ'ili tahtında müstetir ent zamîridir. Sen işit ve diñle ma'nâsına. (bi-kelâmî) de bâ-i cârre fi'l-i emre müte'allikadır. Kelâmî yâ-yi mütekellim izâfetle benim sözimi ma'nâsına fi'liñ mef'ûl-ün bih gayr-i şarîhidir. (enâ) mütekellim-i vañde zamîri olmak mübtedâdır. Râvî naqli ve rivâyet edici ma'nâsına mübtedânîñ haberidir. Mefhûm-i cümle ben rivâyet ediciyim dimekdir. İkinci enâ râvî cümlesi evveliñ te'kîd lafzıdır. Tercemeden kaç'-i nazar ikinci râvî ma'nâ-yi evvel yâhûd ma'nâ-yi şelâse mañmûl olmakda mümkündür. Me'âl-i ma'lûmdır.

1333-Fa'lün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün

Fağriyyemi zanneyleme bî-hûde de'âvî

Ya'nî bu kıt'a şadr u ibtidâsı aşlem-i haşvleri ve 'arûzları ve çarbları mañbûn olan bañr-i remel müşemenü'l-ecvâdandır. Fağriyye öginmek ma'nâsıdır. Bî-hûde bâ'nîñ kesriyle 'abeş ü fâ'idemiz nesne ma'nâsına Farsî'dir. di'âvî vâv'îñ kesriyle nivâhî vezninde ve vâv'îñ kesriyle fetâvî vezninde da'vî kelimesiniñ cem'leridir. Mañşûl-i kelâm câ-be-câ nazmîñ meziyye ve rüçhânını irâd ile fağriyye vü temeddüh ve da'vâ-yi kemâl ederek mübâhât u tebeccüh etdiği lâf u güzâf ve bî-hûde şalef ü hilâf-ı zann ile zîrâ bu müdde'âm güvâhî sevķ-i selîm ile müşbit ü müberhendir demek olur.

1334-Ben bâğ-i hüner sünbülüyüm sünbüle beste

Nâbî'niñ uşûlünde mağâm ise rehâvî

Sünbül, künfuz vezninde bu isimle ma'rûf hoş-bû ve begâyet lañf ü dil-cû şükûfedir. Gülden evvel açılır ve mâ'î, beyâz ve mor ve gülgûn ve penbe olarak nevâ' ve elvânı olur. Sünbüle beste terkîbi beste-i sünbül ma'nâsıdır ki sünbül-i digere merbûtı demek olur. Bununla nâzım-ı merhûm **Sünbül-zâdeligini** belki **Sünbül ibn Sünbül** olduğunu

îmâdır ve sünbül mûsikîde bir yerde âhenk ismidir. Muḥayyer sünbül daḥi dinür. Kezalik beste mûsikîde âġâze-i mürekkebe ismidir ki beste-niġâr daḥi dirler. Hişar ve hicâz ve segâh nagmelerinden mürekkebdir. **Nâbî** şî‘r ve eş‘ârda fâ‘ikü’l-aḡrân **Ḥayriyye** ve **Tuḥfetü’l-Ḥarameyn** ve **Siyer-i Veysî** tekmilesi gibi âşâr-ı ‘adîde şâḥibi ve şâḥibü’l dîvân ve şöḥret-i şâyi‘ası ġanî ‘ani’l-beyândır. Biri aḥavâtîñ yazdı te’essüf birle tarihde **Zelîḥa** cihândan çekdi dâmân-ı **Yûsuf Nâbî** neşîdesince diger **Nâbî** bi-ḥuzur **Âmid** tarihince biñ yüz yigirmi dört tarihinde ‘âzm-i dâr-ı bekâ olmuştır. Uşûl burada fenn-i mûsikîniñ esâsı olan iki maḡâmдан ‘ibâretdir ki her birerlerine aşl ta‘bîr olunur. Rehâvî, semâvî vezninde maḡâmât-ı devâzdeden biriniñ ismidir ve zehâhdî vezninde nehr-i **Furât** kırbında vâki‘ **Raḡka** eyâletiniñ ḡâ‘idesi ve **Nâbî** merḥûmîñ mevlidi elsinede **Urfa** dimekle ma‘rûf belde-i dil-ârânîñ ismi olmaġla cenâb-ı **Nabî**’niñ rehâvî oldıġından remz ü îmâ vardır. Maḥsûl-i beyt gerçi ben **Sünbül İbn Sünbül** lakin herkesin bildiġi sünbül degilim belki perveriş-yâfte-i ḡuvvet-i ḡudsiyye olarak riyâz-ı ma‘arifede şüküfte olmuşt bir nev-zuhûr sünbülüm dimekdir ve **Nâbî**’niñ şayt ve şâdâ-yı âşârı maḡâm-ı rehâvî gibi ṡanîn-endâz-ı mesâmî‘ mecâz ve ‘ırâḡ ve nihâvent ve işfahân olmuşt ise benim âheng-i kemâlîm muḥayyer sünbüle perdesine resîde olmaġla velvelesâz-ı nüfûz-ı uşşâḡ ve aşîrân ve râḡatü’l-ervâḡ ehl-i cihân olmaġda evc-i bâlâyâ râst-ı irtikâ‘ ve şabâ-yı râḡat-efzâ gibi revḡ ü reyyâsı ‘âleme münteşir ve ‘arâbân ve ‘aceme şafâ-baḡşâdır dimek ile bir faḡriyye-i nev-edâdır.

LÂ YU HİLLU’L-KELİME İ‘CÂZİ

Fe‘ilâtün / fe‘ilâtün / fe ilün

1335- *Mi‘zefe* çalgıcılarıñ sazı

Tagmiye ırlamaġa âġâzı

(mi‘zefe) mim’iñ kesri ve ‘ayn-ı mühmeleniñ sükûnı ve zâ-yı mu‘cemeniñ ve fâ’niñ fetḡalarıyla miknete vezninde ve mi‘zef, minber vezninde ve ‘azf, ‘ayn’iñ fetḡı ve zâ’niñ sükûnı saz kısmına nây ve ṡanbûr ve rebâb ve sanṡûr gibi cem‘i mu‘âzek gelir. Yaḡâl المعازف عز ضروب المعازف فلان (tagmiye) tagmiye vezninde sâzende ve ḡânende ve muṡrib maḡûlesiniñ maḡâmât-ı mûsikîye muḡârin rebâb-nâk âvâza âġâz

etmelerinden ‘ibâretidir. Tağannî vü ğarred ü tağrîd ü tağarrüd gibi. Farsî’de سزور
Türkî’de ırlama ta‘bîr olunur.

1336- Hem güzel *şâra teda‘ub* dimedir

Dilberin eylesidir nazı

(şâra) sâde vezninde şevr, şevr vezninde ve şevre, temre vezninde ve şiyâr, kitâb
vezninde ve şevâr, sehâb vezninde ve hüsn ü cemâl ma‘nâsıdır ve hey’et ü kıyâfet ü
libâs u kisve ve semn ü semizlige ve kendiyile tezeyyün olunan zînet ü ârâyışa dinür.
Teda‘ub, ‘ayn’ın teşdîdiyle teshhüb vezninde mürâdifidir ki maḥbûbîñ şuhlîk ile nâz u
şîve edüb nâzlanmasına dinür. Lâm kâfiyesiniñ ol kıt‘asında dell vü delâl u idlâl gibi.

1337- Oldu hem *nuḥbe neḳâve* şol kim

Ola şey’in seçilen *mümtâzi*

(nuḥbe) nûn’ın zammı ve ḥâ’ın sükûniyle, ğurfe vezninde ve nuḥbe, hümze vezninde
bir nesneden seçilüb urundulınmış olan güzîde ve muḥtâr nesneye dinür. Müntaḥab u
müntacab gibi. Nitekim bu manzûme sâ‘ir manzûmelerde ‘alâ vü munaḳḳaḥ oldığına
mebnî nuḥbe tesmiye olındı. (neḳâve) şehâbe ve semâme vezinlerinde neḳâve nûn’ın
zammıyla sümâme vezninde bir nesnenin güzîde vü muḥtârına ıtlâḳ olınurlar. Müntakî
vü mustafâ gibi.

1338-*Ġazv* imiş düşmenle uğraşmak

Kâfire cenge gidendir *ġâzî*

(ġazv) ġayn’ın fetḥi ve zâ’nın sükûniyle ve ġazvân feteḥâtle ve ġazâve, ‘adâvet
vezninde düşmenle ceng ü kitâl etmege gitmek ve düşmenle uğraşub muḥarebe etmege
dinür ve bir nesne irâde ve taleb etmege dinür. (ġâzî) kâzî vezninde düşmen üzre cenge
giden kimse dinür. Cem‘i zâ’nın teşdîdi ve elif-i maḳsûre ile ġuzzî gelür ve velî
vezninde ġâzî gelür.

1339-*Câriḥa* avlayıcı kuşa dinür

Toğanın adı da olmuş *bâzî*

(câriḥa) yâriḥâ vezninde yarılmaq yâḥûd kesb etmek ma‘nâsına olan cûḥdan me’ḥûz
olarak şâhîn ü toğan u ‘uḳâb u atmaca maḳûlesi yırtıcı kuş ve arslana ve ḳaplana ve ḳurt

mağûlesi yırtıcı cânavara dinür ve insânda el ve ayak gibi âlet kesb olan ‘uzva dinür. Cem‘ i cevârih gelür kevâsib gibi. (bâzî) ğâzî vezninde ve bâz, dâr vezninde cevârih-i tuyûrdan çoğana dinür ecdel ü şaqr gibi. Cem‘ i bazât gelür kazât vezninde ve bevâzî vü bîzân gelür.

1340-**A‘cemî** di ‘Arabîñ ğayrısına

Dir ‘Acemler ‘Arabîye **tâzî**

(A‘cemî) aḥmerî vezninde mübâlağat-ı nefsine tesbitle ve a‘cem, erḳam vezninde ‘Arabî’den olmayan kimseye dinür. **Rûmî, Türkî, Hindî** ve **Îrânî** gibi. Müfredi ve cem‘ i müsâvîdir ve a‘cemî ve a‘cem kelâmı feşâhat u beyân üzre (306) edâya müktedir olmayan kimseye dinür ve dilsizle ıtlâqa olunur aḥras ma‘nâsına. (tâzî) tâ ile bâzî vezninde Farsî’dir. ‘Arabî ve esb-i tâzî ḥayl-ı ‘Arabî ve zebân-ı tâzî, lisân-ı ‘Arabî ma‘nâsınadır.

1341-**Mervezî** belde-i **Merv**’e mensûb

Şehr-i **Rey** nisbeti olmuş **râzî**

(Mervezî) **Mevlevî** vezninde **Îrân** ülkesinde **Ḥorâsân** eyâletinde **Merv** nâm beldeye mensûb kimseye dinür ve bu nisbet ğayr-i kıyâs üzre mensûb-ı ileyh olan **Merv** lafzına bir zâ-yı mu‘ceme ziyâdesiyledir ve belde-i mezbûreye nisbetle **Mervî**’de dinür. Ba‘zılar belde-i mezbûreye mensûb olan insâna ise **Mervezî** ve eşyâ’-i sâ’ire olursa kıyâs üzre **Mervî** dinilür didiler. Meselâ recûl-i **Mervezî** ve şevb-i **Mervî** dirler didi. (râzî) şâmî vezninde ‘**Irâk-ı ‘Acem**’de belde-i ‘azîme-i meşhûre olan **Rey** şehrine mensûb kimseye ve nesneye dinür. **Tefsîr-i Kebîr** şâḥibi olan **Tercemenü’l-Mütekellimin** ve **Farḥü’l-Millet ve’d-dîn Muhammed bin ‘Ömer bin el-Ḥasanü’t-Teymî el-Bekrî el-Ma‘rûf bi’l-imâmu’r-Râzî**, **Rey** şehrine mensûbdır. **Bürhân-ı Kâṭı** tercemesinde şöyle naql eder ki iki şehzâde var idi. Biriniñ ismi **Rey** ve digeriniñ ismi **Râzî** idi. Du birâder bi’l-ittifâk bir şehri bünyâd eylediler. Ba‘dü’l-mütekemmîl her biri kendi ismiyle tesmiye olunmak murâd etmekle beynlerinde münaza‘a peydâ oldu. ‘Uḳalâdan biri **حسما لمادة النزاع** şehri biriniñ ismine muzâf ve ehlini birisiniñ nâmına mensûb olmağla re‘y etmekle şehri mezbûre **Rey** ve ḥalkına **Râzî** dinilmek üzre nizâ‘a

fayşal virildir. İştîdrâd müddet-i ‘ömrinde badincân görmediñ bir ‘Arabî şehr-i mezbûre varub sûk-ı sebzevâtda badincânı görmekle istiğrâb edüb güzîde ve muhtârından bir dânesini pûla istirâ’ ve ehl-i bâdiyye ihdâ ve a‘cûbe-nümâ olmak üzredir. Hemyân etmiş idi. Nâ-gehân badincâne-i mezbûre hark-ı hemyândan sâkıta ve mâ-şadağ. (lakin sâkitü’l-ıktâ) olamağla taşîl-i digerine dest-res olmayub ve ismini dañi sehv etmekle bilemeyüb nâ-çâr gîr bir hatasıñ der-keff ederek mecmû‘-ı nâs olan esvâkda geşt ü güzâr ve

ايها السا كنون ببلدقرى * هل وجدتم بمثل هذا الشبي
يشبهه فى الطول والثخانه * لكنه اسود منه شوى

neşîdesince badincân-ı mefkûdi ta‘rif eyledigi izâhıñ menkûledendir.

1342-‘*Ayşemî* nisbeti ‘ayn-i şemsiñ

Lafz-i menhût imiş añla *râzî*

(‘ayşemî) ‘ayn’ıñ fetñi ve yâ-yı müşennâtıñ sükûniyla ‘alkamî vezninde ‘**Ayn-i Şemse** mensûb dimekdir ve ‘**Ayn-ı Şems** diyâr-ı **Mısır**’da bir kırye ismidir ve bu elfâz-ı menhûte kıabilindendir. Lafz-ı menhût ve kelime-i menhûte ehl-i lûgat iştilâhında şol lafza itlâk olunur ki kelimeteyn-i fasâ‘adâ kelime-i vâhde kıılınmış ola. Meşelâ ‘Ayn-ı şems ve ‘abdü’ş-şems ve ‘abdü’l-kays gibi ism-i muzâflara nisbetle iki harf kelime-i ribâ‘iyye terkîb olub ‘ayşemî ve bâ-i mevhide ile ‘abşemî vü ‘abkemî dinilür ve besmele ve hamdele ve sübhale ve havlağa ve حيله elfâz-ı menhûte-i meşhûredendir ve bu nâhtıñ ma‘nâsı ağaç maqûlesini yonmağdır. Meşelâ neccâr iki yâhûd üç kıı‘a ağaç yonub birbirine zamm ile bir nesne yabdığı gibi mütekellim dañi kelimeteyn yâhûd ziyâde ziyâdeyi nâht u fazlasını tarñ edüb kelime-i vâhde kıılmasından ‘ibâretidir. **Râz** Farsî’dir. Mâ-fi’z-zamîr olan sırra dinür.

1343-Dindi *ifhâm* büyüklendirerek

Âdeme eylemege *i‘zâzı*

(ifhâm) hemzeniñ kesriyle i‘zâm vezninde ve mürâdifidir ki kimseyi tebcîl ü ta‘zîm u tekrîm ü tefhîm ederek ululamağ ve kıadr u şânını ‘alâ edüb beyne’-nâs ‘azîz ü muhterem kıılmağ ma‘nâsınadır.

1344-*Hinber* at kişneyicidir *şâhil*

Hem *şâhil* olmuş anıñ âvâzı

(307) (hinber) şâhib-i **Lehçe**'niñ zabtı üzre dirhem vezninde ve şâhib-i **Qâmûs**'iñ zabtı üzre hâ'nıñ kesri ve nun-ı müşeddedeniñ fethi ve bâ'nıñ sükûniyla şinnebr vezninde ata dinür. Feres ma' nâsına ve hinber şinber vezninde öküze dinür ve hinbir , zibric vezninde sırtlana ve eşek şıpasına dinür. (şâhil) şâhib vezninde kişneyici ata dinür. (şahîl) emîr vezninde atıñ âvâzına ve sesine dinür ve at kişnemek ma' nâsına maşdar da olur şâhile gibi.

1345-İki kâhin idiler *Şıkk* u *Satfih*

Şöhreti var dağı kâhin *Hâzî*

Şıkk) şın'ıñ kesri ve kâf'ıñ teşdidiyle iki yarılmış nesneniñ bir kıt'asına dinür. Bu ma' nâsıyla **Nüşirevân** zamânında zuhûra gelen kâhin-i meşhûre 'alem olmuştır ki kâhin-i mezbûr bir elli ve bir ayaklı ve bir gözlü ve bir kulaqlı 'acebü'l-heykel ve turfe kıyâfet nısf-ı vücûd-ı insâniyyeden 'ibâret idi. (satfih) kabîh vezninde şu tulumuna ıtlâk olunur. Bu mülâbese ile **Benû Ze'b** kabîlesinden zamân-ı cahiliyyede mevcûd bir kâhin-i meşhûre 'alem kılınmıştır ki başından ğayr-ı cinsde aşlâ kemik yok idi. Bi'şet-i nebeviyyeden maqdem tulu'-ı âfitâb risâletini aĥbâr eylemiş idi. Üç yüz sene (mu'ammer oldu. Leyle-i mevlid-i nebevide **Nüşirevân**'iñ sarayınıñ on dört 'aded küngüre ve kemerleriniñ sükûtu ĥuşûsın andan istikşâf etdiler. Vücûdında aşlâ kemik olmamağı bir yere götürdikde boğça gibi dürüb büklerler idi ve ğazabnâk oldıķda tulum gibi şişüb kalkar idi. Gerçi zamân-ı câhiliyyetde kâhin çok idi lakin şöhretde bunlarıñ 'adîli yoğıdi. Binâenaleyh nâzım şöhretlerini taşrîh eyledi. (hâzî) ğâzî vezninde kuşu yerinden uçurmağı falcılık u tekehün eylemek ma' nâsına olan ĥazv kelimesinden vaşf olarak kâhin ma' nâsınadır. Kâhin dağı 'Arabî'dir. Kemâ merr fi'l-kıt' atü'l-evvelî min kâfiyetü'l-fâ' lakin şüyû'ı ĥasebiyle terceme mevki'nde îrâd olındı. Siyâk-ı nazımdan bâdî-i nazarda zihne tebâdür eden hâzî dağı **Şıkk** u **Satfih** gibi bir kâhin-i ma' rûf ismi olmağıdır. Lakin **Şihâh**'da ve **Qâmûs**'da ve tercemelerinde **Hâzî** nâmında kâhin-i maĥşûş oldığı müşbet degildir ve şol kimseye ıtlâk olunur ki kendiyle cinn ü şeyâtın beyninde

nev'-i münâsebet olmağla bu 'âlem-i 'anâşırda ceryân eden ba'z-ı umûr-ı cüz'iyeyi müstağbeleyi anlardan isti'lâm ve kendiden istikşâf edenler ifâde ve i'lâm eder. Evvelâ bu tâ'ifeniñ hâtmesi zamân-ı câhiliyyetiñ evâhirinde mevcûd olub kendilerinden aḥbâr-ı 'acîbe mervî bâ-ḥuşûş faḥrî'l-enâm 'aleyhisselâtü vesselâm efendimiziñ ḳabl-i vilâdete ḳarîbü'l-'uhdede teşrîflerini ve ḳâffe-i ḥalka meb'ûs olarak nebî-i âḥir-zamân ve hâtemü'l-enbiyâ' olacağını aḥbâr eden **Şıkk ve Saḫîḫ** nâm kâhinlerdir ve lâ-kehânetu ba'du'n-nübüvvet muşaddaḳınca tâ'fe-i ba'dü'l-nübüvvet muğayyebâta ıtlâ'dan maḥcûblardır ve bu maḳûle 'ilm-i gâyb iddi'â iden ihvân-ı şeyâṭini taşdîḳ küfr oldığını *كاهنا فصدقه بما يقول فقد كفر بما انزل على محمد* ḥadîs-i şerîfiyle müberhen ve kütüb-i şer'iyede mübîndir.

1346-Tercümemde sözümü gizleme yok

Leyse fi tercemeti elgâzi

Mısrâ'-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (leys) fi'l-i nâḳısdır. Yok ma'nâsını ifâde ider. Kemâ merr mürâren (fi tercemeti) de fi zarfiyedir. Terceme, deḫrece vezninde bir lûgatı âḥir lûgat ile tefsîr ve beyân eylemek ma'nâsınadır ve yâ mütekellime muzâfdır. Câr ma'a'l-mecrûr zarf-ı müstaḳırr fi'l-i nâḳısıñ muḳaddem ḥaberidir. (elgâzi) yâ mütekellime izâfetle mu'aḫḫar isimdir. Elgâzi hemzeniñ kesriyle kelâmdan murâd olam ma'nâyı setr ü ta'miye etmege dinür. Kemâ merr fi'l-ḳıta'a-ı evvelî min ḳâfiyetü'l-zâ'. Ḥâşıl-ı ma'nâ bu manzûmede lûgât-ı 'Arabiyyeyi lisân-ı Türkî ile tercemede ihfâ' murâd etdüm dimekdir.

1347-Nazmımız oldu *ḫitâma nezdîk* (308)

Çoğa ḫutsun *zuraḫâ* bu azı

(ḫitâm) kitâb vezninde bir nesneniñ encâm u âḫirine dinür ḫâtme gibi. (nezdîk) nesrîn vezninde Farsî'dir. Yakın ve ḳarîb ma'nâsınadır. (zuraḫâ) şuraḫâ' vezninde zekî vü zîrek zarafetlü kimse ma'nâsına olan zarîfiñ cem'idir. Me'âl-i zâhirdir.

İNNAMA 'ALLÂHU İLEYNÂ 'L-HÂDÎ

Fe' ilâtün / fe' ilâtün / feilün

(innamâ) ħurûf-i müşebbehe bi'l-fi'lden olan inn-i meksûre ile mâ kâfiyeden mürekkeb olarak ħuruħ-ı ħaşrdandır. Türkî'de ancak ma' nâsını ifâde ide ve dâ'imâ cümle-i ħayriye üzerine duħûl eder. İsm-i **Celâl** mübtedâdır. (ileynâ) da ilâ ħarf-i cerrdir ve mu' aħħar hâdî lafzına müte'allîkadır. Mütেকellim ma'a'l-ġayr zamîri hâdîniñ mef'ûl-ün bih ġayr-i şarîhidir. (hâdî) ħâzî vezninde hidâyet edici ya' nî ma' lûba mevşıl-i ħarîka irşâd u delâlet edici ma' nâsınadır. Mefhûm-i ' ünvan zâhirdir.

1348-Bire **vâhid** di birinci **ħâdî**

Sâdis altıncı hem öyle **sâdî**

(vâhid) şâhib vezninde mebde-i a' dâde dinür ki Farsî'de yek ve Türkî'de bir ta' bîr olunur. (ħâdî) hâdî vezninde mertebe-i evvelîde vâġi' olan nesneye ıtlâġ olunur ki birinci ta' bîr olunur. (sâdis) şâhib vezninde altıncı mertebede olan şey'e dinür. (sâdî) ħâdî vezninde sâdis ma' nâsınadır ki altıncı dımeġdir. Sin'i yâ'ya ibdâlleddir. Nitekîm ħâmis lafzından ħâmî daġi lûġatdır ve sâdî mühmel ü müseyyeb deveye ve ħâdî naġme ile deve sürücisine dinür kemâ sîcî'

1349-Pek saġî âdem imiş **nâdî'l-keff**

Nem **nedî** meclise dinmiş **nâdî**

(nâdî'l-keff) ħâmî'l-şaff vezninde nâdî'l-keff, nedî'l-keff, neġi'l-ħâdd vezninde eli açık saġî vü kerîm kimseye dinür. (nedî) ' asî vezninde nemâklığa vu yaşlıġa dinür ve yağmura dinür ve yaş topraġa dinür ve et yağına dinür. Şaġm ma' nâsına. (nâdî) ħâdî vezninde ve nedî, ġanî vezninde ve nevde, temre vezninde nâsîñ birikdikleri meclis ü encümene ıtlâġ olunur.

1350-Sen ' itâb etme dimeġ **lâ-tenher**

Oldu **sâ'il** çü dilenci adı

(lâ-tenher) lâ-teġher vezninde bir kimseyi zecr ü âzâr ile sürmek ve bed mu' âmele ile def' edüb ħoġmaġ ma' nâsına olan nehr lafzından nehy-i muġâtabdır. (sâ'il) â'il vezninde bir kimseden mâl mâġûlesi nisbeti ħaleb edüb istemek ma' nâsına olan su'âl

lafzınıñ ism-i fâ'îl beniyyesiyle isteyici ve dilenci ma'nâsınadır bir kimseden bir nesneyi bilmek taleb ve istid'â eden kimseye dinür. Ma'nâ-yi evveliniñ cevâbı el ile olur ki sâ'îliñ matlûbını i'tâ etmektir ve ma'nâ-yi şânîniñ cevâbı dil ile olur ki sorulan nesneyi haber virmekdir.

1351-Sürücüsü deveniñ **hâdî'l-ıys**

Sür'at eden deve adı **hâdî**

(hâdî'l-ıys) 'ayn'ıñ kesriyle sâni'l-ıyd vezninde nagme ve terâne ile develere teşvîk edüb sür'at ü şitâb ile sürücü kimseye dinür. Zîrâ hâdî hâ-i mühmele ile birinci ma'nâsına oldığı gibi ğinâ ve nağamât ile develeri teşvîk edüb dil-h'âh üzre seyr ü sür'atlerine bâ's olan deve muğannîsine de dinür. Deve kısmınıñ şavt-ı hüsn ile nağamât-ı meşhûr hem meşhûddır. (ıys) fi'l-i aşl şol beyâz develere dinür ki beyâzlarına nev'â kumrallık qarışık ola ki boz deve olacaqdır ve muṭlaḳâ deveye ıtlâḳ olunur. Müfredi 'ıys ve mü'enneşi iysâ' gelür. Aḫmer, ḫamrâ' gibi. Hâdî, ḫâ-i mu'ceme ile ḫâlî vezninde adımlarını seyrek ü geniş ataraḳ sü'atle yürüyen deveye dinür. Maşdarı ḫadî ve ḫadyân gelür fetehâtle.

1352-**İnşîṭâb** aḳma imiş **mevr** gibi (309)

Nehr ırmaḳ dere olmuş **vâdî**

(inşîṭâb) infirâr vezninde ve mürâdifidir ki şü maḳûlesi mâyi' nesneleriñ aḳmasına dinür. Mim ḳâfiyesiniñ ḳıṭ'a-i âḫiresinde geḫen sicûm u insicâm u seylân gibi. (mevr) mim'ıñ fetḫi ve vâv'ıñ sükûniyle aḳmaḳ ma'nâsınadır ve cery ü ceryân gibi ve mevr bir nesne 'arzî cihetinde iki ṭarafa ṭoḫru ṭalḫası sür'atle varub gelmege dinür ve bir nesne bir öte debretü'l-müteḫarriḳ olmaḫa ḫalḫanub muḫdarib olmaḫa ve ṭopraḳ tozub hevâya şavrilmaḫa ıtlâḳ olunur. (nehr) şehri ü ḫamer vezninde şü mecrâsına dinür ki cây u ırmaḳ ta'bîr olunur. Farsî'de cûy u rûd dinür. Cem'i enhâr ve zâmmeteynle nühûr ve efles, vezninde enher gelür. Şâḫib-i **Mıṣbâḫ**'ıñ beyânına göre nehr, mâ'-i cârî firâvân ma'nâsına olub mücâveret 'alâḫasıyla mecrâsı olan dereye ıtlâḳ olındı. Pes ceryü'l-nehr kelâmından ceryânı nehre isnâd-i ḫaḳîḳî olmuş olur. Sâlu'l-mîzâb ḫabîlinden olmaz. (vâdî) ḫadî vezninde ṭaḫlar tepeler aralıḫlarında olan aḫıḳ ve ḫuḫur yerlere dinür ki dere

ta‘bîr olunur. Şuyu olsun veya olmasın cem‘i kıt‘a-i ‘arziyede geçdiği evdiye gelür ve evdâ’ gelür. Enhâr vezninde evdât gelür. Hâ ile ve evdâye gelür.

1353-**Bağ‘** kıanmak daği **im‘ân** öyle

Dindi **necrân** şusuza hem **şâği**

(bağ‘) bâ’nîñ fetđi ve đâđ’îñ sükûniyla ve buđû‘ kıu‘ûd vezninde ve beđâ‘ seğâb vezninde revâ ma‘nâsınadır ki şuya kıanmak ta‘bîr olunur. Farsî’de sîrâb dinür ve bağ‘ kesmek ve yarmak ve tezevvüc etmek ve cimâ‘ etmek ma‘nâlarına gelür ve bir nesneden bir bölüğe ve kıt‘aya dinür ve üç ‘adedden tokıza varınca ‘adede dinür. Bâ’nîñ kesriyle bağ‘ gibi. (im‘ân) hemzeniñ kesriyle şuya tokıub kıanmak ma‘nâsınadır. Yağâl im‘anetu’l-arz izâ reviyet kezâ fi’l-**Cevherî** şı ağmak ma‘nâsınadır. İzâ cery kemâ fi’l-**Kâmûs** ve im‘ân pek îrâđ seğretmek ma‘nâsınadır ve bir huşûşda fev- kıu’l-đadd ictihâd ve mübâlağa eylemek ma‘nâsınadır ki im‘ân-ı nazâr bundandır ki bir kimseniñ mâlı çoğalmak ma‘nâsına ve mâlı aza olmak ma‘nâsına da müsta‘mel olmağla zıdd olur ve bir kimseniñ đakđını inkâr edüb alub gitmek ma‘nâsına olmağla bu cihetle daği izdâddandır. (necrân) nun’îñ fetđi ve cim’îñ sükûniyla ‘aşşân vezninde ve mürâdifidir ki şuşamış insân ve đayvâna dinür ve kıapu sevesine dinür. (şâği) đâđi vezninde ve şadyân, sekrân vezninde ve şady ketf vezninde bunlarda şusıza dinür zem‘ân gibi. Mü‘ennesi şâğiyye ve şadyâ’ gibi.

1354-Koğlamak **şemm** ü daği **istişmâm**

Koğusu đûb yimekdir **kâği**

(şemm) şın’îñ fetđi ve mim’îñ teşđidiyle ve (istişmâm) istifhâm vezninde ve şemîm, emîr vezninde ve teşemmüm, tekellüm vezninde ve teşmîm, tefhîm vezninde bir nesneyi koğlamak ma‘nâsınadır ki đavâşs-ı đamse-i zâhireden burunda olan kıuvveden ‘ibâretdir neşđ ü istiyâf gibi. (kâđi) şâği vezninde ve kâđi, đanî vezninde ve kâđi yâ’nîñ tağffiiyle ta‘amı lezîz ve koğusu hoş olan ta‘âma dinür. Çiçek şı ile memzûc sükkerî ta‘âmlar ve gül-be-şeker vesâ’ir ta‘ame-i nefise gibi.

1355-Şarılık *şufret* ü *aşfar* şarı

Za' ferin adı da *eyda' câdî*

(şufret) şâd'ın zammıyla ve fâ'nın sükûnuyla ma' rûfdır ki elvândan şarılık levnine dinür ve siyâhlığa da dinmekle ezdâddan olur. (aşfar) aḥmer vezninde müfreden vaşfdır. Şarı nesneye dinür. Farsî'de şarıya zerd ve şarılığa zerdî dinilür. Mü'enneşi safrâ' dır. Şafrâ' altına da ıtlâk olunur. (eydâ') hemzeniñ fetḥi ve yâ-yı müsennât-ı taḥtiyeniñ sükûnuyla ve dâl'in fetḥiyle aḥmed vezninde za' ferâna dinür ki meşhûrdır. 'Âmme tahrîfiyle şafrân dirler ve bakım çöpüne dinür. İki ıardâş ıanı didikleri dârviye dinür ve (310) bir nesneyi mezkûr eydâ' ile ya'nî za' ferân ile boyamağa eyda' dinür. (câdî) ḥâdî vezninde ve câdyâ elif-i maḳşûre ile za' ferâna dinür ve ḥamr u bâdeye dinür.

1356-*Hârıku* 'ade ḥılâf-i mu' tâd

'Âdetiñ nisbeti olmış 'âdî

(ḥârıku 'âdet) izâfetle tâ'if, tâbih vezninde 'âdetullâhıñ yâḥûd mu' tâd nâsın ḥılâfı üzre vuḳû'a gelen şey'e ıtlâk olunur. Âteşin yakması ve insânın şu üzerinde yürüyüb batmaması gibi ve bu ḥârık-ı enbiyâ'-i kirâm 'aleyhisselâtu vesselâm ḥâzerâtdan taḥaddiye muḳârin şâdır olan mu' cizâta ve evliyâ'ullâhdan vuḳû' bulan kerâmâta ve ba'z-ı mecâzib ü muḳtarrîn ḥaḳlarında zuḥûra gelen ma'ûnete ıtlâk olunur ve **Müseylematü'l-Kezzâb** mişillülere ḥâşıl olan ihânete ve istidrâc u sihr ü şâ'beze maḳûlelerine dinür. (âdî) yâ'nın teşdidiyle töre ve âyin ma' nâsına olan 'âdete mensûb dimekdir ve 'âdî kâdimü'z-zamândan ıalmış şey'e ıtlâk olunur. Güyâ ki 'Âd kavmine mensûbdır. Hısn-ı 'âdî ve bi'r-i 'âdiyye gibi.

1357- Nağme edici *muğannî* olmış

Daḥi ḥânendeye dinmiş *şâdî*

(muğannî) tağanniyeden ism-i fâ'il beniyyesiyle sâmi'a ferâh u tarab îrâs eden nağamât-ı muḥribe ve elhân-ı mü'eşşire ile maḳâmât-ı mûsikîyi icrâ ederek mevzûn-ı eş'âr okıyan kimseye dinür. Farsî'de ḥânende vü ḥoş-ḥân ve ḥâ'nın zammı ve nun-ı sâkineniñ yâ üzre taḳdîmiyle ḥunyâger ve ḥâ'nın kesri ve yâ-yı sâkineniñ nun üzre taḳdîmiyle ḥunyâger dinür ve Türkî'de ırlayıcı ta'bir olunur. (şâdî) ḥâdî vezninde

nağamâtle şî'r okuyan muṭrib ve ḥ'ânendeye dinür. Muğannî gibi ve nağamâtle deve sevḳ eden kimseye dinür hâdî'l-ıys gibi ve bir ṭarafa ḳaşd u teveccüh eden kimseye ve bir nesneyi âhire beñzedici kimseye dinür.

1358-Sen emîn olma dimek *lâ-te'men*

Didiler düşmene *şânî' 'âdî*

(lâ-te'men) lâ-teḥzen vezninde ḥavfiñ zıddı olan emn lafzından nehy-i muḥâṭâbdır. Sen emîn olma ya' nî âsûde-dil ü ḳorḳusuz olma belki ḥavf u hirâs u bîm ü ihtirâs üzre ol dimekdir. (şânî') mahmûzu'l-lâm olarak ḳârî' vezninde ve hemzeyi yâ'ya ibdâlle şânî, ḳâzî vezninde bir kimseye buğz u 'adâvet edici kimseye dinür ki Farsî'de ve Türkî'de düşmen dinilür. ('âdî) ḳâzî vezninde ḳâlî vü bâğız u 'aduvv gibi düşmene dinür. Cem' i ḳuzât vezninde 'udât gelür.

1359-Gerçi azdırmadır *ıṭğâ'* amma

Ṭoğru yol göstericidir *hâdî*

(ıṭğâ') ıḡvâ' vezninde ve mürâdifidir ki bir kimseyi ṭâğî vü ḡâvî ḳılub idlâl edüb azdırmak ma'nâsına ve bir ḥuşûşda ḥadd u miḳdârını tecâvüz etdirüb ḍâl u gümrâh eylemek ma'nâsınadır. (hâdî) bu ḳıṭ'anıñ 'ünvânı şerḥinde geçdiği üzre ḥiss ü ma'nevî ṭoğru yol gösterici delîle vü mürşide dinür ve ifrâdında ilerü ve müteḳaddim olan kimseye ve nesneye dinür ve oḳ ve mızrâḳ temrenine ve arslana ve a'zâ-i ḥayvândan beyine ıṭlâḳ olunur. Cem' i hidât u hevâdî gelür ve hevâdî'l-leyl giceniñ evâ'iline ıṭlâḳ olunur ve hevâdî'l-ibl deve sürisiniñ öñlerinde olub ibtidâ zuhûr eden develere dinür.

1360-Ancak evvel eden oldu azlam

İnnema'l-azlamu kâne'l-bâdî

Mışrâ'-yi evvel şânîniñ tercemesidir. (innemâ) ḳıṭ'a-ı şer' iyyeniñ âḥirinde beyân olındığı üzre ṭuruk-ı ḳasrdandır. Ancak ma'nâsını ifâde eder. (el-azlam) zulmden ef'al-i tafḍîl olarak ziyâdesiyle zulm u cevr edici sitemkâr kimse ma'nâsına mübtedâdır. (kân) ef'âl-i nâḳışadandır. Oldu ma'nâsına ismi mübtedâya râci' zamîrdır. (bâdî) şânî gibi fi'l-aşl mehmûz olub keşret-i isti'mâlle hemzesi taḥfif olunarak ḳâzî vezninde bir şey'e bed'e ve şürû' edici kimse ma'nâsına kân fi'liniñ (311) ḥaberidir. Cümlesi mübtedâniñ

haberidir ve bâdî mü‘tellü’l-lâm olarak zâhir ü âşikâr ma‘nâsınadır. Mefhûm-ı kelâm şahsîñ yâhûd kavmiñ beyninde vuḡû‘ bulan zulm u bî-dâd zarfından oldıḡda her birerlerine zâlim ıtlâḡ olunur ise de zulme evvel şürû‘ vu mübâşeret eden ahirden azlam olur. Zîrâ hem zâlim ve hem ahiriñ zâlim olmasına sebep olmaḡla zulmü muzâ‘af olmuş olur. Binâenaleyhü’l-bâdî azlem mişl-i mecrâsına cârî olmuşdur ve hayr u menfa‘at huşûsında bâdî bunıñ hılâfınadır. Binâenaleyhü’l-hayr bi’l- hayr ve’l-bâdî ekrem ve’ş-şerr bi’ş-şerr ve’l-bâdî azlem dinilmişdir.

1361-Eyledim nazm-ı hurûfu itmâm

Ḳıldı ol **Rabb-i Mu‘în** imdâdı

Ya‘nî ḡâfiyeleri hurûf-ı hecâ tertîbi üzre nazm u tertîb olunan manzûmeyi **Cenâb-ı Perverdgâr’ıñ** i‘âne ve imdâdıyla tekmîl ü itmâm ve nazm-ı lûgat bu maḡalde resîde-i ḡüsn-i ḡitâm oldu dimekdir.

MESNEVÎ

Fâ‘ilâtün / fâ‘ilâtün / fâ‘ilün

1362-Meşneviyyâtun li emşâli’l-‘arab

İnteḡabna’l-ḡulle min ‘ilmi’l-edeb

(meşneviyyât) meşnevî lafzınıñ cem‘i ve mübtedâ mahzûfıñ haberidir. Meşnevî, ma‘nevî vezninde kelâm-ı manzûm envâ‘ından ebyât-ı ‘adîdeyi müştemil şol şi‘re dinür ki her beytiñ mişrâ‘larınıñ ḡâfiyeleri müteḡadd olub lakin beyt-i sâbıḡıñ ve lâḡıḡıñ ḡâfiyelerine muḡâbakatı mültezim olamaya bu manzûmeniñ dîbâcesi ve bundan böyle ḡitâmına ḡadar ebyâtı gibi ve buna Farsî’de du beyti ıtlâḡ olunur. (li emşâl) da lâm-ı cârre ta‘lîl içündür. Emşâl hemzeniñ fethiyle meşel lafzınıñ cem‘idir. Meşel fethateynle şol kelâma dinür ki beyne’n-nâs fâşî vesâ’ir ve irâd u isti‘mâlinde bir şey’i şey’-i âḡere teşbîh ve temşile dâ’ir ola. Ya‘nî mevrîdi olan hey‘et ile mazrebi olan hey‘et beyninde vech-i münâsebet ve nev‘-i müşâbehet der-kâr ola ve meşel lafzı bundan ḡayr-ı şebeh ü nazîr ma‘nâsına ve hüccet ü delîl ma‘nâsına ve ḡısa vu destân ma‘nâsına müsta‘meldir ve bir nesneniñ şıfat-ı ‘acibesine ıtlâḡ olunur. (‘arab) fethateynle nâsdan tâ’ife-i ma‘rûfedir ki a‘cem muḡâbilidir. (inteḡabnâ) bir nesneniñ ḡüzîde vü ‘alâlarını seçüb

almak ma' nâsına olan intihâbdan mâzî mütekellim ma' a'l-ğayrdır. Mütekellim zamîri fâ' ilidir. (küll) kâf'ın zammı ve lâm'ın teşdidiyle elfâz-ı 'umûmdandır. Lafzen yâhûd taqđiren muzâfun-ileyhiñ efrâdına yâhûd eczâsına şümûl u istiğrâk ifade eder. Lâm-ı ta' rîf muzâfun-ileyhden 'ivâzdır. Küll ü ahed mine'l-emşâlü'l-mezkûret taqđirinde olarak fi' liñ mef' ulidir. Min harf-i cerr olarak intihabnâ fi' line müte' allıkadır. ('ilmi'l- edeb) e' amîñ ihşa izâfetiyle şol 'ilme dinür ki kelâm-ı 'Arab'ın telaffuzu yâhûd kitâbeti huşûşlarında vuķû' bulan hıta vu huṭl u lahn u halel maķûlesinden kendiyle ihtirâz olma ve 'ulûm-ı edebiyeniñ uşûlu lûgat ve şarf ve iştikâk ve naḥv ve ma' ânî ve beyân ve 'arûz ve kâfiyedir ve fûrû' ḥaṭṭ ve ḳarzu'ş-şî' r ü inşâ ve muḥâzaratdır ve külliyât-ı **Ebû'l-Bekâ** da 'ilm-i tevârîḫ ile fenn-i bedi' dahi fûnûn-ı edebiyeden ma' dûddır. Hâşıl-ı ma' nâ bundan böyle ilâ âḫirü'l-manzûme tevâlü'l-ezyân dört 'aded kıṭ' a-i belâgat me'âl-i 'arab 'arbâ şayi' ü'l-isti' mâl olub 'ulûm-ı edebiyeden aḫz u iltikât ile keşide-i silkü'l-le'âl olan mürvârîd durûb-ı emşâl ve nevâdir-i cevher-i aḳvâl ve durer-i muştalaḫât-ı üdebâ ve ğurer-i kinâyât-ı fasiḫâ' ifâdesi zımnında nazm olunmuş meşneviyâtdır ki bunlarda ma' nâ-yı mâ vuzia leh ğayr-ı bi'l-münâsebe ma' nâ-yi diğerkâşd olunub ve ma' nâ-yi maḳsûd terkîb-i kelâmdan münfehim olmayub semâ' a mevķûf olmağla nâzım-ı niḫrîr seksân iki 'aded kıṭ' a hâ-yı sâbıķada ḫaḳıķât-ı lûgaviyyeyi zıkr ü beyân eyledikden şoñra sâ'ir erbâb-ı nazmıñ zehâb-ı zafer olamadığı mücâz-ı mecâzda dûr u dirâz ğerm-rân-ı meydân-ı râz ve mânend-i şâhbâz evc-i bâlâ-yı kinâyât ve isti'ârât-ı temsîliyeden bâlâ-pervâz olub süḫan-sâzlıkda mehâretiñ ibrâz ve manzûme-i belâgat-ṭirazîn sâ'irelerden ifrâz etmekle 'arsâ-i ma' ârifde (312) ḳasbu'l-sabķı iḫrâz eylemişdir. Filillahi derre

1363-*Zü'l-ma'âric* Hazret-i Rabb-i Kerîm

Hem odur mefhûm-i *Zü'l-'arşı'l-'âzîm*

(zû'l-ma'âric) bi-ṭarîķü'l-vaşf-ı **Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet**'e itlâķ olunur. Çünki zû esmâ'-i sitte-i mu' telleden esmâ'-i ecnâsa muzâf olarak şâḫib u mâlik ma' nâsınadır. (ma'âric) medâric vezninde süllem ü merdibân ma' nâsına olan mi' râc lafzınıñ cem' idir ve bu maķamda biribiri üzerinde müterettibe olan ṭabâķ-ı semavât-ı sâmiyeden 'ibâretdir ki

melâ'ike-i kirâm evâmir-i ileyh ile nuzûlları 'aķabinde yine maķâm-ı ma'lûm meşâbesinde olmaĝa mebnîdir. Pes zû'l-ma'âric mâlikü'l-eflâk ma'nâsına olmuş olur. (zû'l-'arşı'l-'âzîm) ecrâm-ı 'ulviyye ve ecsâm-ı süfliyye dâ'iren mâdâr-ı muhît olan 'arş-ı 'âzîm من كل الوجوه قبضه kudretinde musahhar olan Cenâb-ı 'Âzîmü's-Sultân'a ıtlâķ olunur.

1364-Fahr-ı 'âlem *Şâhibu'l-hâtim* odur

Seyyid-i evlâd-ı Âdem odur

(Şâhibu'l-hâtim) izâfetle fahr-ı 'âlem şallallâhü te'âlâ 'aleyh vesselâm efendimiz hazretleriniñ esmâ'-i şerîflerindedir. Sened-i şahîh ile şâbit olan **Hilye-i Sa'âdet**'de mubîn olduĝı üzere mübeyyen olduĝı üzere **Kitfeyn-i Mübarekeyn** beyninde **Cenâb-ı Ahsenü'l-Hâlikîn** cell ü 'alâ hazretleriniñ 'îdâ' buyurdıĝı hâtem-i nübüvveti hâmil olduĝı bâ's-i tesmiye olmuşdur. (seyyid-i evlâd-ı Âdem) tetâbü'-ı izâfetle ve seyid-i veled-i Âdem efrâd ile bâ's-i hilkât-ı 'âlem şallallâhü te'âlâ 'aleyhi vesselâm efendimiziñ esmâ'-i mübârekesindedir ve taħdîs-i ni'met maķâmında innâ seyid-i veled-i Âdem ve'l-fahr hadîşini lisân-ı mu'ciz-beyânlarından şâdir ve kâffe-i benî-Âdem'in seyidi ve efdâlı olduĝı emr-i zâhirdir.

1365-Hem-daĝı *İbnu'l-'âvâtik* ol Resûl

Vâli-di-veş ummuhâtı pâk uşûl

(İbnu'l-'âvâtik) zavâhik vezninde 'âtikenin cem'idir. 'Âtike kavmi beyninde şeref ü riyaşet ü ĝadr u menzilet şâhibesi ĝasibe ve nesibe ĝâtûn ma'nâsına olmaķ mülâbesesiyle esmâ'-i nısvândandır. Seyyid-i veled-i Âdem şallallâhü 'aleyhi vesselâm hazretleriniñ ceddâtında toķuz 'âtike gelmişdir ki onlara 'âvâtik ta'bir olunur. Üç neferi **Selîm** ĝabîlesindedir. Biri '**Âtike bint Hilâl**'dır ki **Hâşim**'in ceddiniñ vâlidesidir ve biri '**Âtike bint Merret bin Hilâl**'dır ki **Hâşim**'in vâlidesidir ve biri '**Âtike bint Uķaş bin Merret bin Hilâl**'dır ki **Vehb bin 'Abd-Menâf**'in vâlidesidir ki **Resûl-ı Kibriyâ** hazretleriniñ min cihetü'l-umm ceddесidir. İşbu benî-Süleym ĝabîlesinden olan 'âvâtik mezîd-i şerîfleri ve ĝurb-ı nesebleri cihetinden taĝşîş-i bi'z-zıkr tarîķıyla **Nebî-i Ekrem** şallallâhü te'âlâ 'aleyhi vesselâm ĝabîlesiniñ innâ İbnu'l-'âvâtik min **Selîm** buyurmuş-

lardır ve ‘âvâtik-i mezbûreniñ altı neferi **Selîm** kabîlesiniñ gayrıdandır. Ya‘nî faḥru‘l-inâm ‘aleyhişşelâtı vesellâm ḥazretleriniñ âbâ’ vü ecdâdı mecd ü siyâdet ile mutaşaff oldığı gibi ümmühât ve ceddâtı daḥi aşâlet ü tahâret şâhibeleridir ve bu cihetden ibnu‘l-‘âvâtik ile künye olunmuşdır.

1366-Hem **Ebu‘l-baḥḥâ**’o faḥru‘l-mürselîn

Var ḥadîşinde bu ta‘bîr-i mübîn

(Ebu‘l-baḥḥâ) bu daḥi faḥru‘l-enbiyâ’ ‘aleyhi ve ‘aleyhimü’s-salavât ve’t-taḥâyâ ḥazretleriniñ künyeleri cümlesinden oldığı ve ḥadîş-i nebevîde bu ta‘bîr-i dil-pezîriñ bulunduğı nâzım-ı niḥrîriñ taşhîḥ-gerdesi imiş. Lakin bu faḥîr taḥrîr-i şerḥ eşnâsında fi‘l-cümle kütüb-i eḥâdîş ve siyer tetebû‘ etmiş isem de dest-res olamadım. Ḥadîş-i mersûm ma‘lûmdır. Etme lüzûmı olan fuzalâdan mütevaḳḳî‘dir ki **Hâmiş** şerḥe taḥşiye kılarak cebr-i noḳsân buyurular. (baḥḥâ) ḥamrâ’ vezninde kendide ḥurde çakıl taşları ola vâşi‘ (313) dereye ve seyl şuyı mecrâsına dinür ki ekşeryâ beyne‘l-cibâl olur. **Mekke-i Mükerreme**’niñ vâdîleri gibi. **Allâhu** Te‘âlâ ‘âlem-i ḳablu‘l-hicret şâhibü‘l-ḥüccet ve‘-s-sultânu‘r-rahman ḥazretleriniñ baḥḥâ’ **Mekke**’ye mülâzemeti bâ‘ş-i tekniye olmaḳ ihtimâl-ı aḳrabdır.

1367-Ḥazret-i **Âdem** imiş **‘Irḳu‘-s-şerâ**

Çün ubuvvet andan oldu ibtidâ

(‘Irḳu‘-s-şerâ) izâfetle cenâb-ı ebu‘l-beşer **Âdem** ‘aleyhisselâm ḥazretleriniñ laḳab-ı şerîfleridir. Çünki (‘ırḳ) ‘ayn’iñ kesriyle nesneniñ aşl u esâsına ve mebnî ‘ileyh ü bünyâdına dinür. (şerâ) şâ’niñ fethi ve elif’iñ ḳaşrıyla rütûbetlü vü nemnâk topraḡa dinür. ‘Unşur-ı a‘zâmı ḥâk-ı nemnâk olan ‘ırḳ u bünyâdı **Cenâb-ı Âdem** şafiyullâh olmaḡla ‘Irḳu‘-s-şerâ itlâḳ olunur.

1368-Ḥazret-i **Nûḥ** oldu **Şeyhu‘l-enbiyâ’**

Hem **Neciyyu‘llâh** o zât-ı müctebâ

(Şeyhu‘l-enbiyâ’) ulu‘l-‘azm-ı evvel ve **ebu‘l-beşer**-i şânî olan **Ḥazret-i Nûḥ** ‘aleyhisselâm cenâblarımıñ laḳab-ı şerîfleridir. Mihmân-serây-ı ‘âlemde meḳş ü ikâmetleri ma‘âşir-i enbiyâ’-i kirâmdan ekşer ya‘nî ‘ömr-i ‘azîzleri sâ’ir peygâmberân-

ı zevî'l-ihdirâm hazretleriniñ 'ömr-i şerîflerinden ezyed ü evfer olması bâ'ş-i ıtlâk olmuştur. Neseb-i şerîfleri ve müddet-i mütetâvile-i hayâtları hâ kâfiyesiniñ ikinci kıt'asının beyt-i âhiri şerhinde geçdi. felîrâci' (Neciyyu'llâh) izâfetle bu dahi melâh-ı sefine-i hidâyet ü necât **Cenâb-ı Nûh** ber-gûzîde şıfat hazretlerine lağab-ı hâs olmuştur. Fermân-ı zû'l-celâl ile zuhûra gelen tuğyân-ı bârân ve tûfân-ı kiyâmet-nişân sebebiyle rûy-ı zemînde mevcûd kâffe-i küffâr garğ-âb-ı helâk u tebâr oldıkda **Cenâb-ı Rabb-ı Mu'în Nûh** 'aleyhisselâmı maa't-tevâbi'a sefine-i hikmet-i defînde hıfz u incâ' buyurdığı bâ'ş-i telkîb olmuştur.

1369-Oldu mefhûm-ı *Ebu'd-zîfân* hem

Ol Halîlu'llâh *mebzûlu'n-ni'âm*

(Ebu'd-zîyfân) dâd'ın kesri ve meddiyle misâfir ü mihmân ma'nâsına olan zayıf cem'idir. Pes **Ebu'l-zîfân** misâfir babasına dimek olmağla misâfirin ü ğurebâya bezl-i ni'âm-ı firâvân baş-ı bisât rahmet ü ihsân huşûşında âb-ı rahîm meşâbesinde olan **Cenâb-ı İbrâhîm Halîlullâh** 'aleyh ve 'alâ nebînâ şalâvatu'l-le'âle hazretleriniñ maşûş künye olmuştur. **Târîh-i Kıddus'da İbn-i Abbâs** rağiyallâhü 'anhümâdan rivâyet ider ki **Hakk Te'âlâ Hazret-i İbrâhîm** 'aleyhisselâma şervet ü yesâr u mâl-i bisyâr virüb onlar da dahi şâkirü'l-ni'âma ğurabâ vu misâfirîne dârü'z-ziyâde olarak iki kapalı bir mihmân-hâne binâ edüb vasaatında ta'âm ile tolu bir sofraya dâ'im mebsûta ve derûn-ı misâfir-hânedede taraf taraf hengâme-i kış elbisesi ve eyyâm-ı şayfda yaz elbisesi müheyyâ ve âmede ve mihmân-serâyın kapuları rûz u şeb meftûh u küşâd olmağla âyinde ve derûnda bu hâne-i bî-minnet kendi hânesi gibi girüb simât-ı mebsûtdan dil-h'âhi üzre büyüb ve istediği libâsı giyüb çıkub giderdi ve bu mihmân-hânedede ta'âm u şiyâb noğşân buldıqça cenâb-ı sehâ'-nihâd mekârim-i i'tiyâd noğsanını fi'l-hâl ikmâl u itmâm ederdi ve **Cenâb-ı İbrâhîm**-i mihmân-nüvâz bilâ-zayf ta'âm yimek mu'tâdi olmamağla bi'z-zat kendüleri mihmân bulmaq kaçdıyla mâşiyen cevânib-i erba'ayı cüst-u-cû vu bulduklarını kâ'inen min kân zayf edünüb sa'âdet-hânesine bi'l-ma'ıyye ta'âm u zayıf envâ'-ı hidmât u ikrâmında ihtimâm u ittifâkla zayf bulunmazsa câyi' oldukları hâlde sâ'im olurlar.

1370-**Ḥazret-i ‘İsâ** imiş *Zü’n-naḥle* hem

Oldu *Rûḥu’l-ḳuds* Cibril’e ‘alem

(zü’n-naḥle) ḥurmâ ağacı şâhibi ma‘nâsına olarak Cenâb-ı **Rûḥu’llâh ‘İsâ bin Meryem** ‘aleyhisselâm (314) ḥazretlerinin laḳab-ı şerîfidir. Bâ‘-ı telkîb nefḥa-ı **Rûḥu’l-ḳuds** ile **Ḥazret-i Meryem bint ‘Umrân**’ın ḥamli müteḥakkıḳ oldıḳda bir kaç mil mesâfe ḥâric-i **Ḳudûs**’da vâḳi‘ ḳarye beytü’l-**Lahime** varub vaz‘-ı ḥaml emâreleri zâḥir ü zuḥûr veled taḳrib etdikde istinâd u istitâr için bir ḳurumuş ve başı kesilmiş ḥurmâ ağacına ilticâ vu ittikâ‘ edüb ol eṣnâda **Ḥazret-i ‘İsâ** pâ-nihâde-i ‘âlem-i şuhûd oldıḳda ol dıraḥt-ı ḥuşḳın bî-ser ve fi’l-ḥâl tâze vü ter olarak pür berg ü ber oldıḳı **Sûre-i Meryem**’de وهزى اليك وجرذ النخلة تساقط عليك رطابجنيا nazm-ı celîlin tefsîrinden müstebândır. (**Rûḥu’l-ḳuds**) sin ḳâfiyesiniñ ikinci kıt‘asında geçdiḳi nüfûs-ı mu‘şibet me‘nûs-ı insânı evsâḥ-ı ‘aşâbândan müzeḳkî vü muṭahhir olan âyât-ı **Kur’aniyye** ve füyûzât-ı **Sübḥâniyye** ile ma‘şer-i enbiyâ’ üzre nâzil olan peyk-i **Rabbü’l-İzzet Cibrîl-i Emîn** ḥazretlerinin ‘ilm-i şerîfleridir.

1371-Hem **Şu‘âyb** idi *Ḥatîbu’l-enbiyâ’*

Eylemişdi ḳavmi ğâyet iḳtidâ

(**Ḥatîbu’l-enbiyâ’**) izâfetle eşher-i ekvâl üzre **Şu‘âyb bin Mikâ’il bin Yeşcer bin Medyen bin İbrâhîm** ‘aleyhisselâm ḥazretlerinin laḳab-ı mübârekleridir. Cenâb-ı nübüvvet-me’âb **Şu‘âyb**, kibâr-ı enbiyâ’-i kirâmdan olub dil âġâhları ‘ilm ü ḥilm ü hikmetiñ ma‘deni ve zebân-ı mu‘ciz-beyânları fesâḥat u belâġatıñ menba‘ı olmaġla mebâhişe vü münâzara da bî-mişâl ve dâ’imâ teblîġ-i aḳkâm ve ‘ibâdet Rabbü’l-enâm ile iştigâl üzre olub nice müciz ü mufaşşal mevâ’ız-ı ḥüsne ve naşayîḥ-i laṭife-i müstaḥsene ile ḳavmini ṭarîk-i mütaḳîme ve şer‘-i ḳavîm **Ḥazret-i İbrâhîm**’e da‘vet etmegiñ Cenâb-ı Seyyidü’l-aşfiyâ şân-ı şerîflerinde **Ḥatîbu’l-enbiyâ’** diyü şenâ buyurmuşlardır.

1372-*Zu’l-ḥalâ’* **Bübekr** ḥayru’n-nâs imiş

Faḥr ile *Zü’r-re’y* hem ‘**Abbâs** imiş

(Zu'l-ḥalâ') ḥâ'nîñ ve lâ'm'îñ fetḥaları ve elif'îñ meddiyle bir kimse ile yalnız alub ḥalvet etmek ve sırdaş olmak ma'nâsına olmaqla Zu'l-ḥalâ' maḥrem-i esrâr ma'nâsına olur. Binâ'-i berîn beyt âḥir-i enbiyâ'ya ol yâr ثانی اثنين اذهما فی الغار müfâdınca **Hâtem-i enbiyâ'** 'aleyh efdâlü't-taḥâya ḥazretleriniñ yâr-ı gâr-ı vefâ-dârı ve dâ'imü'l-evkât müsteşâr-ı şadâkat-şî'ârı ve mahrem-i esrârı olan şiddîk-ı ekber ve şân-ı sâtı'l-bürhân u الله ما طلعت الشمس ولا غريب على احد بعد u daḥî ابو بكر خير الناس الا ان يكون نبى bürhân ḥadîs-i şerîfleri şehâdetiyle ba'de'l-enbiyâ' efdâlu'l-beşer olan **Hâzret-i Ebî Bekü's-şiddîk** raḍiyallahu te'âlâ anhün cenâblarınıñ laḳab-ı 'âlîleridir. (zû'r-re'y) râ'nîñ fetḥi ve hemzeniñ sükûniyla re'y-i rezîn ve tedbîr-i işâbet-ḳarîn şâḥibi olan kimseye dinür. Binâenaleyh 'uḳâl-ı 'uḳûl-ı cumhûr ve mezlaḳa-ı efkâr aşḥâb-ı şu'ûr olan müşkilât-ı umûr-ı nâḥun re'y-i şâ'ib u destyârı fikr-i şâḳıblarıyla minḥal olan **Ummu'n-nebî** 'aleyhisselâm **Abbâs bin 'Abdü'l-Muṭṭalib** raḍiyallahu te'âlâ 'anhün ḥazretlerine laḳab olmuşdır. Hatta **Esedullâhu'l-gâlib** 'Alî bin **Ebî Tâlib** keremu'llâhü veche vaḳ'atü'l-cümlede **Ṭalḥa bin 'Abdullâh** ḥazretleriniñ ḳazâ-resîde oldıḳda düldül ismiyle müsemmâ olan baḡle-i beyzâya süvâr ve âsâr-ı ḥüzn ü melâl vech-i şerîflerinde zâhir ü bedîdâr olarak راحم الله العاس كانما كان يطلع على الغيب من وراء ستر رقيق صدق والله ما نلت من هذا الامر شيئا الا من بعد شر لا خير معه ḳavliyle **Hâzret-i 'Abbâs** re'y ve meşḥûretinde işâbeti ve kendüsiniñ re'y-i **Abbâs** ile 'âmil oldıḳına nedâmeti **Muḥammed bin Ṭalḥa 'Aḳdu'l-Ferîd** nâm kitâbında tafşîlen beyân eylemişdir.

1373-Hem **Sirâcu'l-cenne** ol pür-nûr u fer

Hâzret-i Fârûḳ kim ya'nî 'Ömer

(Sirâcu'l-cenne) izâfetle cennetiñ sırâcı dimekdir. (sirâc) kitâb vezninde cim ḳıṭ'asınıñ evvelinde (315) geḳdigi üzre îḳâd olınmışdır. Şem' ü ḳandîl ü meş'ale mişillü âlet-i tenvîre dinür ve azraḡ-ı 'âlem-tâb olan ḥurşîde ıtlâḳ olunur. (cennet) ma'lûmdır. Pes sirâc-ı cennetiñ şem' i yâḥûd şemsi dimek olur ki murâd-ı ser-tâ-pâ nûr-ı zâtı ile rûşen u münevver olan cinân ahâlisine mûriş-i nûr-ı diger olan Cenâb-ı 'izzet-me'âb **'Ömer bin el-Ḥattâb** ḥazretleri olacaḳdır اخرخ البزار عن ابن عمر رضى الله تعالى عنهما و ابن عساكر

عن ابى هريرة رضى الله تعالى عنه ان رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم قال * عمر سراج
اهل الخنت lakin nâzım zarûret-i vezn içün hâzıf muzâf etmişdir ve esmâ'-i aşhâb-ı
Bedr'iñ nâzımı Ca' fer Berzencî daği

و بفتح الامصار فى غزواته مصسباح اهل الجلد سيد عمر*

dimekle sirâc ile cenneti mürâdifler ile ta' bîr itmişdir ve Cenâb-ı '**Ömer bin el-Ḥattâb**'a
ان الله جعل الحق على لسان عمر وقلبه وهو الفاروق فرقا لله به بين الحق والباطل*كذا فى الصواعق لابن حجر
رحمته الله (pür-nûr) derûmı envâr-ı tevhîd ve ma' rifetle tolu demek olur. (ferr) fâ'nıñ
fethi ve râ'nıñ sükûniyla Farsî'dir. Nûr u ziyâ ve temkîn ü vağâr ve fazl u meziyyet ve
zîb ü zînet ma' nâlarınadır.

1374-**Râbi' u'l-İslâm** dinmek ile hem

Ḥazret-i '**Osmân** olmuşdır 'alem

(Râbi' u'l-İslâm) izâfetle hilye-i İslâm ile müteḥalli zevât-ı kirâmıñ râbi' i ya' nî şınıf-ı
zukûrdan olarak sultân-ı enbiyâ' 'aleyh ekmelü't-taḥâya ḥazretlerine îmân eden sâbı-
kîn-i evvelîniñ dördüncüsü dimekdir. Şâhib-i **Mağâzî İbn-i İshâk** kavli üzre ol
من آمن من الرجال ابو بكر و من الصبيان على ومن الموالى زيد بن حارثة و رابعهم عثمان بن
عفان رضى الله تعالى عنهم درو Ḥazret-i '**Osmân** kendiniñ İslâm'da sâbıqyetini beyân-ı
ma' rızında انى لرابع اربعة فى الاسلام buyurmuşdır. Binâenaleyh râbi' ü'l-İslâm cenâb-ı
câmi' ül-**Ḳur'ân** şâhibü'l-ḥilm ve'l-ḥayâ' ve'l-irfân '**Osmân-ı Zü'n-nûreyn** ḥazretlerine
'ilm-i ḥâs olmuşdır.

1375-Pek tevâzu-kâr idi bî-irtiyâb

Zât-ı 'ulyâ-yı 'Alîdir **Bû turâb**

(Bû turâb) toprağa mülâzem ma' nâsına olarak emîrü'l-mü' minîn ya' sûbu'l-muvaḥḥidîn
ḳudvetü'l-mütevâzı' in kerrâr-ı gâlib '**Alî bin Ebî Tâlib** keremu'llâhü veche ḥazret-
leriniñ künye-i mergûbeleridir. **Şâhib-i Buḥârî** ve **Müslim**'den mervî oldığı üzre bir gün
seyyid-i kâ'inât 'aleyh efdâlü't-taḥiyyât ḥazretleri cenâb-ı '**Alfü'l-Murtazâ**'yı mescîd-i
şerîfde turâb üzre yatmış ve arḳasındaki ridâsınıñ bir şıkkı üzerinden düşmüş olmağla
cesed-i şerîflerine toz u toprak bulaşmış olarak gubâr-âlûd buldığda resûlu'llâh mübârek

eliyle cenâb-ı **Haydar-ı Fâtiḥ-i Hayber**'iñ re's ü cesedin mültezîk olan turâbı meşḥ u izâle ederek mazḥar-ı ḥüsn-i nevâziş ü taltîf ve iki def'a *ḳum **Ebâ Turâb** ḳum **Ebâ Turâb** * ḥitâb-ı müstetâb ile sem'ü'l-ḥaḳâyîk cem'-i 'âlilerin teşrîf buyurmağla min ba'd **Cenâb-ı Alî** tevâzu'-pîşeye künye olub nezd ü alâlarında **Ebû'l-ḥüsn ve Ebû'r-reyhâneteyn** mişillû künyelerinde **Ebû't-Turâb** künyesi aḥabb oldığı menâkıb u me'âşerleri bâbında mestûrdır. (tevâzu'-kâr) dâ'imâ tevâzu'-ı mu'tâdı olan zâta dinür. (bî-irtiyâb) şeksiz ü şüphesiz dinmekdir.

1376-*Seyyidâ şubbân-ı ehli'l-cenne hem*

Ol **Ḥasen** ile **Ḥüseyn** muḥterem

(seyyid-i işbân ehl-i cennet) Türkî'de seyyidân, seyyidiñ tesniyesidir. Mâ-ba'dına izâfetle tesniye nunı saḳıḫ olmuşdır. (seyyid) ceyyid vezninde bir ḳavm beyninde şeref ü şân şâḥibi 'azîmü'l-ḳadr ve refi'ü'l-menzile olan ulu kimseye dinür. (şubbân) şın'ıñ zammı ve bâ'nıñ teşdîdiyle delûkanlu civânlar ve genç yigitler ma'nâsına cem'dir. Şın'ıñ ve bâ-i evvelîniñ fetḫalarıyla şebâb gibi müfredleri bâ'nıñ teşdîdiyle şebbâb lafzıdır. (316) Pes seyyid-i işbâb ehl-i cennet demek ḥadîsü's-sinn ve şâbb olanlarınıñ ser-gerde vü ser-firâzları demek olur ki aşḥâb-ı sinniñ ṫuruḳ-ı 'adîde ile taḫrîc etdikleri **el-Ḥasen ve'l-Ḥüseyn** seyyid-i işbâb ehl-i cennet ve ba'z-ı rıvâyetde seyyid-i işbâb ehl-i cennet ḥadîsi şehâdetiyle murâdı قرة العين سيد للانباء وكبد پاهاء فاطمة **İmâm Ḥasen** ve **İmâm Ḥüseyn** raḳıyallâhü te'âlâ anhâ ḥazretleridir. Bu ḥayr-i beşâret ancak Sıbteyn-i Mükerrremeyn ḥazretlerine maḥmûl olur. Nitekim سيدا كهول اهل الجنة شيخين مكر مين ya'nî şadıḳ-ı ekber ile **Fârûk-ı a'zam** raḳıyallâhü te'âlâ anhümâ ḥazretlerine maḥmûl olduğı gibi.

1377-Mâder-i **Mûsâ** vu 'İsâ'dır hemîn

Ġâlîba *ḥayru nisâi'l-âlemîn*

(ḥayru nisâi'l-âlemîn) ḥayrıñ nisâyaya ve nisânıñ 'âlemine izâfetiyle 'âlem-i nâsıñ şınf-ı nâsınıñ efḫalı ve 'indillâḥ rif'at-ı derece ve eşvâb cihetiyle ekmeli **Ḥazret-i Mûsâ** 'aleyhisselâmıñ mâder-i sa'd-ı aḫteri ya'nî vâlide-i 'işmet-perveri يوحا بدبنت **Lâvî bin Ya'ḳûb** 'aleyhisselâm ile **Ḥazret-i 'İsâ** 'aleyhisselâmıñ vâlide-i muḫteremleri **Meryem**

*واو حيناً الى ام Zîrâ bint ‘Umrân bin Mâşân olmak kavlı-râcih ve ihtimâl-i gâlibdir. Ümm-i Mûsâ ‘aleyhisselâm mantûkıncâ ‘aleyhisselâm mazhar-ı vahyu’l-hâm u *فار سلنا لها روحنا فتمتل لها بشراسويا*دخی*قال انما nâ’il tebşîr-i rabbu’l-inâm olması ve *انارسلوك لاهب لك غلامازكيا* medlûlincâ ‘Umm-i ‘Îsâ ‘aleyhisselâm hâmil vâhy-i İlâhî olan Cibrîl-i emîn ‘aleyhisselâmı re’yü’l-‘ayn-ı müşâhede ve şeref-i hitâb-ı beşâret-me’âbiyle müteşerrife ve bekâm olması ve İmâm-ı Buḥârî’niñ Ebû Sa‘idü’l-Ḥadrî raḍıyallâhü ‘anhü ḥazretleriniñ merviyâtından olarak taḥrîr etdiği انالنبى صلى الله عليه وسلم قال الحسن والحسين سيد اشبان اهل الجنة الابنى الحالة عيسى بن مريم و يحيى بن مريم عليه و سلم قال الحسن والحسين سيد اشبان اهل الجنة الابنى الحالة عيسى بن مريم و يحيى بن مريم Mer-yemü’l-Azrâ’ raḍıyallâhü ‘anhâ, Faṭımatu’z-Zehrâ’ raḍıyallâhü ‘anhâdan efdal u uluvv vechle nisvân-ı ‘âleminiñ sâ’irlerinden daḥi ekmel olması lâzım gelür.

فائده حكى الغلامه المتقن السراج ابن الملتن رحمه الله فى شرحه لعمدة الاحكم خلال قانن الائمة فى نبوة مريم و آسية و ساره و ها جر و حوا ام موسى واسمها يو خابذ بنت لاوى بن يعقوب بن اسحاق بن ابراهيم عليهما السلام قله البغوى فى معالمه و ابن الجوزى فى تبصرته و قد فيد هذا الاسم العلامة الحافظ ابن ناصسالدين بمثناة تحتية مضومة ثم واوساكنة ثم خاء معجمة مفتوحة ثم باءموحدة مفتوحة ثم ذال معجمة و هو غير مصروف للعجة و التآ نيث كذا فى شرحالامالى للمقدسى و قال الامام السيوطى فى شرح نقاية العلوم له يو حانذ بالياء التحتية والحاء المهملة والنون والذال المعجمة اسم ام موسى صلوات الله و سلامه على نبينا و عليه انتهى

1378-Cümle zevcâtu ḥayru’l-mürselîn

Her biri ‘işmetle *ummu’l-mu’minîn*

(ummu’l-mu’minîn) ‘umûm ve istiğrâkı müfid cem‘-i maḥalli bi’l-keîâm olan mü’minîn lafzına vâlide ma‘nâsına olan umm lafzınıñ izâfetiyle cem‘-i mü’minîn vâlidesi ya‘nî tezvîc ü nikâhınıñ ḥürmet-i mü’ebbede ile taḥrîmi fermûde-i Rabbü’l-‘izzet ve ezher cihet-i ihtirâm ve ta‘zîmi ve ecbe-i zimmet-i ümmet olmağla vâlide-i şeffıka menzilesine menzile olan ezvâc-ı tâhirât-ı ‘işmet âyât-ı faḥr-ı kâ’inât ‘aleyh efdalu’ş-şalavât ḥazretinden her birerlerine itlâk olunur. Cem‘ ine ummehâtu’l-mü’minîn dinilür. Nitekim النبى اولى بالمؤمنين من انفسهم و ازواجه امهاتهم naş-ı celîlinde vukû‘ı gibi

ve bu aḳdu'l-le'âl silk-i izdivâc pür ibtihâce-i muntazama olan ezvac-ı muṭahhara-i medhûl-bahâ **Ḥadîce bint Ḥuveyleddîn** esed ü sûdet **Zem'at bin Ḳays** ve 'Âiše bint Ebî **Bekru's-Şiddîk** u **Zînet bint Ḥazîmet bin (317) el-Ḥarişü'l-Enşâriye** ve **Ḥafşa bin 'Ömer bin el-Ḥattâb** ve **Umm-i Seleme Hint bint Ebî Umeyye** vü **Zînet Ḥabeşu'l-Esediyye** ve **Umm-i Ḥabîbe bint Ebî Süfyân** ve **Cevriye bint el-Ḥarişü'l-Muşṭalîkiye** ve **Reyhâne bint Zeydü'n-Nasîriyye** ve **Meymûne bintü'l-Ḥarişü'l-Hilâliyye** ve **Şafiyye bint Ḥayf bin Aḥṭabu'l-Ḥariyye** raḳıyallâhü te'âlâ 'anhün ḥazerâtıdır ve mu'teberât-ı kütüb-i siyeriñ şubt ve taḥḳîki üzre ümmehât-ı mü'minîn rişte-i izdivâca intizâmları daḫi silk-i taḥrîre keşîde olduḡı tertîb üzredir ve Allâhü 'a'lem.

sol der-kenâr

O Reyhânet bint Şemm'ûnu'l-ḳarziyet ya'nî ummu'l-mü'minîn **Reyhâne** ḥazretleri benî'n-**Naḍîr**'den **Zeyd**'iñ duḡter-i sa'd-ı aḡteri mi yoḡsa **Benî Ḳarîze**'den **Şemm'ûn**'iñ şem' envârımı rivâyet beyninde ihtilâf vâki' olmuştır.

1379- Künye-yi yek esb-i faḡru'l-enbiyâ'

Oldu **ummu'l-murtecez** 'âlem-bahâ

(ummu'l-murtecez) irticâzdan ism-i fâ'il beniyesiyle şehensâh-ı kişver-i risâlet ve eşheb-süvâr-ı meydân-ı şecâ'at şallallâhü 'aleyhi vesselâm ḥazretleriniñ tavîle bend-i ıştâbl-ı sa'âdetleri ve şeref-yâfte-i ma'lef-i temellükleri olan efrâs-i ciyâd zafer-i i'tiyâd seb'a-ı müttefik 'aleyhâdan bir esb-i sabâ-refâtârîñ künyesi olmak üzre mersûmdır. Lakin **Ḳâmûs**'da umm lafzı isḳât ile murtecez, muṭṭalaḳ vezninde sulṭân-ı ḡaylu'l-enbiyâ' ḥazretleriniñ **Sevâd bin Ḥariş** nâm 'Arabî'den üstür buyurdıkları esb-i reh-neverd-i bâd-peymânîñ ismi olmak üzre meşûrdır ve feres-i merḳûmîñ şahîli beḡâyet ḡûb u bülend olmaḡla menşed-i ercûze ma'nâsına olan murtecez ile tesmiye buyurduḡı mezbûrdır. Esb-i mesfûriñ ismi murtecez ve künyesi ummu'l-murtecez olmaḡla ḳavliñ beynini tevfiḳ-i ḳâbil ve umm lafzı aşl u esâsı ve mülâzım ma'nâlarına da müsta'mel olmaḡla unûsiyyet iḳitizâ etmediḡi ummu'l-fezâ'il gibi zâhirden (fâ'de-i zâ'ide) ḳaşdıyla raḡbe-i şaḡîfede kemiyyet ḡâmeye cüz'ice ruḡşat-ı cevân ve bir miḳdâr irhâ-yı 'inân ile meydân virilmek münâsib görülmekle esmâ'-i efrâs sâ'ire-i nebevvi

daği zıkr ü beyân olınmışdır. Merbût ıstabl hâss-ı nuşret-i ihtisâs-ı nebevî olan efrâsdan biri. Sin'in fethi ve kâf'in sükûniyle sekbdir ki eñ evvel dâhil tavile-i temellük ola esb-i 'âlem-pesenddir. Yelesi ve kıyruğu siyâh toru olub cebhesinde ğarası var idi. Âb-ı revân gibi münsekib ve ğâyet eşkinlü olması bâ'ş-i tesmiye olmışdır ve digeri sekb vezninde verddir ki levni gülgün ya'nî açık toru olmağla verd ile benâm olmışdır ve digeri ketf vezninde tarbdır. Ğââyet şûh tabi'at ve neşâtlı olması bâdî' tesmiye olınmışdır. Ma'reke-i haberde siyehsâlâr-ı ketibe-i ahyâr sa'âdetle aña süvâr olmuş idi ve biri kitâb vezninde lizâzdır ki **Mışır** ve **İskenderiye** meliki **Muğavkıs Resûl-i Ekrem'in** umm-i veledi **Mârya** nâm cârîye ile ve düldül nâm bâğle-i mevzûn-endâm ile berâber irsâl u ihdâ eylediği tonanmış esb-i dil-geş hırâmdır ve esb-i merķûmîñ bir ismi daği **Meymûn**'dır ve digeri emîr vezninde yâhûd zebîr vezninde Lehîf'dir ki taraf-ı bâhirü's-şeref-i nebevviye **Rabî'a bin el-Bürâ'** ihdâ eylemişdi. Kıyruğu kılları gür ve pek uzun olmağla ism-i merķûmla tesmiye olınmışdır ve âhir daği lâm bedeli nun'la zebîr vezninde nehîfdir ki bi-hesbül-hilkat endâmından nehâfet olmağ bâ'ş-i tesmiye olmışdır. (yek) Farsî'de bir ma'nâsına (esb) at ma'nâsına ('âlem-bahâ) kıadr u kıymeti taķvîm-i muķavvimînden efzûn belki dünyâ ve mâ-fihâ ve aña nisbetle ğayyiz-i i'tibârdan sâķıř u dîn dimekdir.

1380-Oldu **hâblu'İlâh Kıur'an-ı Kerîm**

Hem-daği dîn-i mubîn-i müstaķîm

(hâblu'İlâh) izâfetle cenâb-ı hâtemü'l-enbiyâ' üzre menzil olan **Kıur'an-ı Kerîm**'e dinür ve vaż'-ı ilâhî olan şer'-i kıavîme ve dîn-i mubîn-i müstaķîme ıtlâķ olunur. ریحانة بنت اعتصموبحبل الله ای بدین النازم-ı celîlinde bu ma'nâlar ile münfessirdir ve **الاسلام و بكتابه لقوله عليه السلام* القرآن حبل الله المتين لامنقضى عجايبه الحديث اسعاره له الحبل من حيث التمسك به سبب للنجاة عن الردى ای الهلاك فى الدرین كما ان التمسك بالحبل** 318) Ya'nî mekân-ı mürtefi'den urgân u palâmûr mişillû hâbl ve şayķ-ı me'mûnu'l-inkıtâ'a temessük ile müteddellî olub şarķan kimseye suķûť u helâkdan emîn ve me'mûl u maţlûbına vuşûl ile zafer-yâb u kâm-bîn oldığı gibi **Kıur'an-ı** 'azîmü's-şâna ve dîn-i İslâm-ı metînu'l-erkâna temessük ve i'tişâm eden

kimseye dađı derekât-ı cehîme hûyy u sukûtdan maşûn ve cinân u ridvâna vuşûl ile kâm-yâb u memnûn olur dimekdir ve ħabl ve bi-ťarîķu'l-mecâz kendisiyle muťlakâ bir nesneye tevaşşıl olanan şey'e dinür. Bu taķdîrce ħablu'llâh nebî 'aleyhisselâma ve 'aķile de dinür.

1381-*Rıbķatu'l-İslâm* imiş aĥkâm-ı dîn

Ehl-i îmâna odur ħabl-i metîn

(rıbķatu'l-İslâm) râ'nîñ kesriyle fıķra vezninde ve fetĥateynle temre vezninde **İslâm**'îñ boğazına taķılmış boyun bağı meşâbesinde nesne dimekdir ki murâd dîn-i İslâm'îñ mutazammın oldığı 'aķâid-i şaĥîĥa ve aĥkâm-ı şer' iyyedir. Zîrâ bu aĥkâm raşînu'l-aĥkâm ile terbaķ ve taķallüd şaĥibini maĥzûrât u menhiyâta inťilâķ ve tereddüden mâni' adir. **İslâm** iķrârû'l-lisân ve taşdîķ-i bi'l-erkân ve'l-ıstislâmu'llâh te'âlâ fi cem'-i mâ-ķâzî ve ķadr-i bi'l-ķabûl ve'l-ez'ân ile ma' refdir. Dîn ve îmân ma'lûmdır. ħabl-i metîn beyt-i sâbıķîñ şerĥinde müstebândır.

1382-Şol *ĥadîsu'l-gâşiye* mer-i 'azîm

Ya kıyâmet dinme ya *nâru caĥîm*

(ĥadîsu'l-gâşiye) terkîb-i izâfisinde ĥadîş-i rivâtîñ naķl u aĥbâr u müstemî'niñ istimâ' la i'tibâr etdiği kelâm ma'nâsınadır. Gâşiye bir nesneyi ĥissî yâĥûd ma'nevî tađťiye ve setr edüb bürici şey'e dinür şıfatdır. Mevşûfî dâhiye-i şedîde ve beliyye-i 'azîme olmağla işbu. هل اتيك حديث الغاشية nazm-ı celîlinde aĥvâl u şedâ' idî ehl-i mevķıfî iĥâta ve iktinâf eden kıyâmetden yâĥûd ĥâreret u 'alevî ehl-i nârîñ vücûh-ı vücûdını tağşkiye ve istî'âb eden nâr-ı cehennemden 'ibâretdir اعاذنا الله منها بفضله

1383-Nükte-i vâlâ-yi *faķru'l-enbiyâ'*

Faķr-ı ĥâle eylemek ĥüsn-i rızâ

(faķru'l-enbiyâ') izâfetle enbiyâ'-i kirâm 'aleyhisselâm ĥazretlerinin dıyyıķ-ı ma'âş ve tengî-i zinde-gâniden aşlâ mutazaccır olmayub kefâf-ı nefis miķdârı bülğa-i yesîre ile ķanâ'at u iktifâ ve bu ĥâle ĥüsn-i rızâ' ve kemâl-ı irtizâ'larında 'ibâretdir. Zîrâ emvâl-i dünyâ-yı keşîfe dîde-i ĥaķâyıķ dîde-i muĥlişinde mânend-i cîfe olmağla enbiyâ'-i 'azâm ĥazerâtı târik-i dünyâ ve kıllet-i ma'âş ile ķanâ'at u iktifâ buyururlar idi. Ya'nî dest-i

isitgnâ-peyvest-i ‘âlîlerine giren emvâl u imti‘ayı dem-be-dem aşhâb-ı istihkâka bezl ü işâr ve esbâb-ı ihtiyâcı tercih u ihtiyâr buyurmak ‘âdet-i müstemirreleri olub nefis ü ‘iyâllerine ma‘âş olmak için iddihâr etmezler idi. Zank-ı ma‘âş ile ta‘yişleri ancak a‘râz-ı dünyâdan kemâl-ı mertebe-i a‘râz ve ol metâ‘-ı keşîrû’l-mazârı ‘adem-i mübâlât ile ibgâzlarına mebnîdir. Ve’l-enbiyâ’-ı a‘zâmı maqâm-ı medhde faqr u zarûret tavşif câ’iz degildir. Zîrâ efkar-ı inde’n-nâs evşâf-ı taḥkîrden ma‘dûd olmağla ol vaşf ile tavşifden ihtizâz lazımdır. Belki zühd ile tavşif daḥi sezâ degildir. Zîrâ zühd inde’n-nâs mergûb u mu‘teber olan nesneden a‘râza dinür. Enbiyâ’ ‘aleyhisselâm ‘indeinde ḥıṭâm-ı dünyânîñ zerre kadar qadr u i‘tibârı yoḡdır ki andan a‘râzlarına zühd itlâk olına كمايين في المواهب اللدنية للقسطلانى قال الشيخ بدرالدين الراككشى في شرح البخارى* لم يكن النبي صلى الله تعالى عليه وسلم فقيرا من المال قط ولا حاله حال الفقر بل كال اغنى الناس بالله لقد كفى امر دنياه فى نفسه و عباله*ثم قال و المراد من قوله*اللهم احبنى مسكينا*استكانه القلب لالفقر و المكنة و قال الغلامه الشيخ ابن الحجر الفقر فخرى و به افتجر مو ضوع قال استاذى وسندى خاتمةالمحققين خليل النعمى المفتى بمغنا اتفمده الله بماغفرانه و اسكنه فراديس جنانه على تقديره صحة الحاديث الفقرالى الرب و الاحتياج اليه فى كل حال فخرى اذمعرفة هذاالفقر مما يقفخره الاينسان فانه كمال الايمان و غين العرفان والافاقرالى الممكن و عرض الحاجة اليه سواد الوجه (319) imdi fakru’l-enbiyâ’ ta‘bîri ma‘nâ-yı zâhiriyye maḥmûl olmayub belki kefâf-ı nefis miqdârı ‘ayş-ı qalîl ile qanâ‘at u iktifâye ḥüsn-i rızâ ma‘nâsına maḥmûl oldığına mebnî nâzım-ı niḥrîr nükte-i vâlâ ve diḡkat-ı ma‘nâ ile ta‘bîr eyledi. (vâlâ) Farsî’de a‘lâ ma‘nâsınadır.

1384-Oldu **ḥarşu’l-âḥiret** ḡayr u şevâb

Cennetu’l-me’vâ imiş ni’me’l-me’âb

(ḥarşu’l-âḥiret) izâfetle işbu ḡayrden murâd a‘mâl-ı şâliḡa-i dünyevi üzre dâr-ı âḥiretde tertîb edecek ecr ü sevâb olmağla من كان يريد*باعماله* şavbu’l-âḥiret demek olur. Ḥars fi’l-aşl arza ilkâ’-i büzûr edüb toḡum ekmege dinür. İlkâ-i bezr sebebiyle ḡaşıl olan maḡşûla dinür ve kesb ü kâr ile cem‘-i mâl u menâl etmege dinür. Bu maqâmda a‘mâl-ı şâliḡaniñ

şemerât u netâyici olan ecr ü sevâbı büzûrdan hâşıl olan ğallâl u maḥşûlâta teşbîh ile bi-ṭarîķu'l-isti'âre meşviyât-ı uḥreviyye murâddır *ولذلك قيل الدنيا مزرعة الآخرة* (nime'l-me'vâ) ni'me's-ş-sevâb vezninde ve mürâdifidir ki 'ubûd-ı mü'minine me'vâ vu menzil ü me'âb u merci' olmak üzere a' dâd olınan cennettir. (ni'me) nun'ın kesriyle ef'âl-ı midḥadandır. Maḥşûş bi'l-medḥ-i maḥzûfdır. Ni'me'l-me'âb Hayy taḳdîrinde cennet ne güzel merci' vü me'âb ve mekân-ı müstetâbdır demek olur.

1385-*Şıbgatu 'llâh* fiṭratu 'llâh oldu hem

Yâhûd ol emr etdiği fi'l-i ehem

(şıbgatu 'llâh) ya' nî * Şıbgatu 'llâh ve min aḥsenu min şıbgatu 'llâh* nazm-ı celîlinde vâķi' şıbga lafz-ı şerîfi * *فطرة الله الى فطر الناس عليها* * nazm-ı kerîminde vâķi' fiṭrat ma'nâ-sınadır fiṭrat lafzı hilḳat u tiynet ü cibillet gibi âferîniş ü yaradılış ma'nâsınadır. Yâhûd **Allâhu** Te'âlâ ḫazretleriniñ ḳaffe-i mükellefine emr ve icâb etdiği îmân ve **İslâm** ma'nâsınadır. Pes fiṭratu 'llâh ve şıbgatu 'llâh **Cenâb-ı Feyyâz-ı Mutlâķ'ın** nev'-i insânî 'aḳl-ı selîm ile behâ'imden mümtâz ve efrâd ve ma'ârif-i **İlâhiyyeyi** idrâka ve dîn-i mubîn-i **İslâm**'ı ḳabûle mütemekkin ve mütehennî ve müsta'idd olarak ḫalk u icâd etmesinden 'ibâretidir ki *كل مولود يولد على فطرة الاسلام* ḫadîs-i şerîfi mefâdınca muḳtezâ-yı hilḳatleri üzere terk ü ibḳâ olınsalar dîn-i ḳavîm ve ṭarîķ-i müstaḳîm üzere mülâzım u müstemirr olup semt-i ḫalâle gitmezler idi. Ya' nî dîn-i **Hakḳ**'ı edyân-ı bâṭılaya tebdîl etmezler idi. Lakin şeyâtînü'l-ins ve'l-cinniñ aġvâsıyla ekşer nâs mûcib-i hilḳatı ihlâl u tebdîli şaḫîḫ ü müstaḳîm olmayan fiṭrata ictisâr ile sâlıķ-ı râh-ı ḫallâl oldılar ve bu şıbg ya' nî boya eşvâbı evşâḫ u ednâsdan muṭahhar ve zînet-i mergûb ile müzeyyen ve şevbiñ eczâsı beynine ḫâl ve mütedaḫil oldığı gibi. İmân ve **İslâm** daḫi mü'min ircâs-ı küfrden muṭahhar ve ḫilye-i mu'teber ile müzeyyen ve ḳulûb-ı mü'mine nâfız u mütedaḫil olmaġla 'âlâ ṭarîķu'l-isti'âre îmân ve irfândan ve millet-i İslâm'dan şıbga ile ta'bir olındı. (ehemm) a' mm vezninde şânına ziyâde i'tinâ vu ihtimâm olınacak şey'e dinür.

1386-*Haymetu'llâh* sâye-i 'arş-ı berîn

Öyle ta' bîr etdi Hârû'l-kâ'ilîn

(Haymetu'llâh) izâfetle 'arş-ı a'lâya ıtlâk olunur. Zîrâ 'arş ferş vezninde künh ü haqîkatı ve miqdâr u 'azâmeti efhâm-ı zevî'l-'uqûldan bîrûn u taḥdîd ve taḥdîri 'ilm-i **İlâhîye** menûṭ u merhûn olan yâḥûd haqîkatı yek-pâre yâḳût-ı aḥmerden veya zeberced-gûn bir yeşil cevherden olub envâr-ı **İlâhiyeden** mütelâfî' ve tâbân ı 'azîmet ü cesâmeti 'ilm-i muḥîṭ-i vâcibü'l-vücûda maḥşûş u şâyân olan 'arşu'r-**Rahman**'a dinür ki cennetiñ saḳfı vu sâyebânı menzilesinde olmağla 'arş dinildi ve 'arş-ı hayme vü câdıra daḫi dinmekle (320) 'arş-ı a'zâma **Haymetu'llâh** ıtlâkı eşdaḳu'l-kâ'ilîn 'aleyhisselâtü vesselâm hazretleriniñ ba'z-ı eḥâdîs-i şerîfesinde vârid oldığı taşîḥ-gerde-i nâzımdır. (berîn) karîn vezninde Farsî'dir. Pek a'lâ ve ziyâde mürtefi' nesneye dinür. Behişt-i berîn gibi. Lakin mısrâf :

Haymetu'llâh oldı hem 'arş-ı berîn

'ibâresiyle olsa evvelî olırdı Zîrâ 'arş ve hayme zıll u sâyeye ya'nî zıll muḳâbili olan gölge ma'nâsına müsta'mel degillerdir. Belki muzılle vü sâyebân ya'nî taḥtında gölgelenecek gölgelik ma'nâsına müsta'meldir.

1387-*Sehmu'l-İslâm* oldu ma'nâda selâm

Kim anıñ pür-zaḫmı küffâr-ı li'âm

(sehmu'l-İslâm) izâfetle ehl-i İslâm'ın ḫazz u naşîbi ma'nâsına olarak taḫıyyetü'l-İslâm olan selâmın 'aleyküm cümlesine ıtlâk olunur ve bu selâm dünyâda ehl-i **İslâm**'a maḥşûş taḫıyyet ve du'â olub milel-i sâ'ire neş'et-i uḫrâda daḫi * تحيتهم يوم بلقونه سلام * nazm-ı celileri mantûḳınca ehl-i îmâna iḫtişâsı meczûmdır. Zîrâ ḳablu'l-İslâm tâ'ife-i 'Arab biri birlerine yine mülâkî oldıḳda ḫayyaku'llâh 'ibâresiyle taḫıyyet ederler idi ki tûl-ı ḫayât ile du'âdır. ba'de'l-İslâm * فاذا دخلتم بيوتا فسلموا على * nazm-ı kerîmi müfâdıncı ehl-i İslâm biri birine mülâkî oldıḳda tûl-ı ḫayâtı mutazammın ve âfât-ı dîniyye ve dünyeviyyeden ḫalâş u selâmeti müstelzim olan es-selâmün 'aleyküm taḫıyyeti sâbit ve meşrû' olmağla selâma sehmu'l-**İslâm** ıtlâk olındı ve bu sehm lafzı behre vü naşîb ma'nâsına oldığı âlât-ı

harbiyyeden ok ma' nâsına da gelmekle ehl-i **İslâm**'a selâmından teslim-gerde-i hazz-ı mevfür ve küffâr-ı haşâset-şi' âra tîr-i dil-şikâf-âsâ mûriş-i zaḥm-ı nâsûr olduğı nâzım-ı niḥrîr remz ü îmâ eyledi. Filillahi dere. (pür) Farsî'de ṭolu ma' nâsına olmağla keşret ifâde idi. (zaḥm) sehm vezninde cerâḥat ve yâra ma' nâsına Farsî'dir (li'âm) sihâm vezninde le'im lafzınıñ cem'î ve küffârıñ şıfatıdır. Le'im zemîm vezninde denî ve fûrû-mâye kimseye dinür.

1388-Dindi **rabbânî** kemâl erbâbına

‘İlmile ‘âmil-i ‘ulûm aşḥâbına

(rabbânî) râ'niñ fethi ve bâ'-i mevḥideniñ teşdîdiyle Rabbân lafzına mensûbdır ki rahman vezninde şıfatdır. Terbiye edici ma' nâsına yâḥûd **Rabb** kelimsine mensûbdır ki maşdar bi-ma' nî'l-fâ' ildir. Zîrâ ‘âlim olan kimse dâ'imâ ‘ilmini tertîb ü tervîc eylemek üzere olur. Bu nisbetlere göre Rabbânî ‘âlim ü dâna ve fazl-ı bî-hemtâya ıtlâk olunur. Yâḥûd **Rabb-i Ḥaḳîki** olan **Cenâb-ı Perverdigâr'a** mensûbdır ki ‘ârif-i bilillâh olan ‘âlim-i âmile ve cemî'-i aḥvâl u etvârda müte'ellih ü müte'abbid olan insân-ı kâmile ıtlâk olunur ve Rabbânî kelimesine **Rabb'a** mensûb olduğı taḳdîrce elif ve nun mübâlağa-i nisbet içündür.

1389-**Hikmet-i Loḳmân nuş** u pend imiş

Hem vaşâyâ-yi ḥikem pey-vend imiş

(ḥikmet-i Loḳmân) izâfetle rif'at-ı ‘oşmân vezninde ma' nâ-yi terkîbisi **Ḥazret-i Loḳmân**'iñ hikmeti ya' nî mevcûdâne müte'allik ittiḳân-ı ‘ilm ü ma'rifeti ve a' mâl-ı şâliḥa ve aḥlâḳ-ı fâzıla üzerine meleke-i tâmme istiḥşâliyle istikmâl-i nefsi insâniyyeye miknet ü ḳudreti ve aḳvâl u ef'âlde istikâmet ü işâbeti dimek olur. Lakin ‘örf-i edebâda muṭlakâ bir kimseyi meşâliḥ-i dünyeviyyeye sevk ü delâlet ve menâfi'-i uhreviyyeye irşâd u hidâyete dâ'ir pend ü naşîḥata ve mev'ize-i mü'essire pür ‘ibrete ıtlâk olunur. Ḥikmet ile ma' rûf u meşhûr olan **Ḥazret-i Loḳmân**'iñ nesebinde ve nübüvvetinde ihtilâf olunur. Ba' zılar **Ḥazret-i Eyyûb** ‘aleyhisselâmıñ hemşîre-zâdesi yâḥûd vâlidesiniñ hemşîre-zâdesi olmak üzere **Loḳmân bin Ba'ûrâ**'dır diyüb nübüvvetine zâheb oldılar. Lakin ḳavl-ı cumhûr üzere ‘**Abd Habeşî** olub ba' de'l-' atik (321) **Ḥazret-i Dâvûd** ‘aleyhisselâm

hidmetinde mukîm ve keşîrû'l-şamt ve't-tefekkür bir zat-ı dâna ve hekîm idi. **Cenâb-ı Lokmân'a** a' tâ-gerde-i **Feyyâz** mu'tlak olan hikmet-i nazariye ve ' ameliye ya' nî medâr-ı istikmâl nüfûs-ı beşeriyye olan ma' ârif-i **İlâhiye** ve ahlâk-ı fâzile-i marziyye kelimât-ı hikmet âyât u ' ibret gâyatından ma' lûm erbâb-ı şu' ûr ve hikmete müte' allik nuşâyih-i vecîze-i belîga ve mevâ' iz-i mü 'eşşire la'îfeleriniñ ba' zısı **Sûre-i Lokmân**'da ma' hki vü mezkûr ve ba' zısı da' hi tefâsîrde ve tevârîhde mebsût u mestûrdır. Felîraci' (nuş) nen' nî zammıyla va' z u naşîhat etmek ma' nâsnadır ki Türkî'de öğüt virmek dinür. (pend) pâ-yi Farsî ile fend vezninde naşîhat u öğüt ma' nâsnadır. (vaşâyâ) ' a' tâyâ vezninde vaşiyetiñ cem' idir. Vaşiyet bir kimseye bir nesneye fi' lini yâhûd terkinî âhir kimseye sipâriş edüb işmarlamağa dinür. (hikem) hâ' nî kesri ve kâf' nî fetihle hikmet-i mezbûreniñ cem' idir. (peyvend) ferzend vezninde cem' ve te' lif ve zamm ve terkîb ma' nâsına Farsî'dir. Pes ' örfde hikmet-i **Lokmân** tekmîl-i nüfûsa dâ' ir vaşâyâ-yi hikmet-âmîz ile nuş u pendden ' ibâretidir.

1390- Bilki âyende olan **kaşdu's-sebîl**

Hayra mûşil-i râha olmağdır **delîl**

(kaşdu's-sebîl) izâfetle naşbu'd-delîl vezninde fi' l-aşl isti' kâmtü' t- târîk. Ya' nî yol to'gru olmağ ma' nâsına maşdardır. Lakin işbu و على الله قصد السبيل و منها جائز و لو شاء لهديكم *âyet-i kerîmesinde vâki' kaşdu's-sebîl bi- târîku' l- isti' âre sebîl, kaşd u müstakîm ma' nâsına vaşf olarak yâhûd sâlikiñ hâlini sebîle isnâd târîki ile mecâz olarak nışb-ı evvel ve irsâl-i rüsul ve inzâl-i kitâb ile **Allâhu** Te' âla hazretleri kâffe-i nâsi haber-i ma' hz olan tev' hîd ü îmâna da' vet ve na' îm ü rıdvâna mûşil-i târîk-i müstakîme irşâd ve delâlet etmek ma' nâsnadır.

1391- **Vâhid İbnu'l-vâhid** o ma' rûfdır olan

Qadri ' izz u şânile mevsûf olan

(Vâhid İbnu'l-Vâhid) terkîb-i tavşîfi ile ma' nâ-yi tekîbisi bir o'glu bir dimekdir. Lakin ' örf-i lûgatda kendi ve pederi ' izz ü rif at ve fazl u ma' rifet ve qadr u menzilet ve şân u şeref ile ma' rûf u mevsûf olan kimseye ıtlâğ olunur. **Vâhid İbn Vâhid ve Bâdh İbn Bâdh**

gibi. Ve'l-hâşıl burada vahdet 'ilm ü fazilet vesâ'ir meziyet cihetiyle olmağla vâhîdu'd-dehr ve ferîdü'l-âşır gibidir.

1392-*Dayfu İbrâhîm* mihmân-ı kerîm

Hem melek-haşlet ola hem müstakîm

(Dayfu İbrâhîm) izâfetle işbu meşnûyâtıñ evâ'ilinde mezkûr olan **Ebû'd-Dayfân İbrâhîm** 'aleyhi şalavâtu'r-raḥman ḥazretleriniñ misâfirleri dimekdir ki murâd

هل اتيك حديث ضيف ابراهيم المكرمين * nâzm-ı celîliniñ tefsîrinde mezkûr olduğı üzre insân şûretinde ve mihmân hey'etinde **Cenâb-ı Ḥalîlü'r-raḥmân** ḥâne-i sa'âdetinde kudûm ve teşrîf eden melâ'ike-i kirâm ḥâzerâtıdır. Lakin 'örf-i faşîhâda **Dayfu İbrâhîm** şâhib-i ḥâne 'indinde mükerrrem ü mübeccel ve zâtında 'ilm ü kemâl ve fezâ'il-i a'âmâl ile maḥalli ve mükemmel olub zarûrât-ı beşeriyyeden olan ekl ü şurb emşâlınden mâ'adâ hışâl-ı melekiyye ve fi'âl-i marziyye ve ekvâl u eṭvârında istikâmet ü i'tidâl ve ḥüsn-i seciye ile mevşûf olan Dayf-ı muhtereme itlâk olunur. (Dayf) fâ kâfiyesiniñ evvel kıt'asında geçdiği müfredât-ı sâ'ire muhtâc-ı beyân degildir.

1393-Ma' nâ-yi ta'bir *evtâdu'l-bilâd*

Beldenîñ erkânı ehl-i i'timâd

(evtâdu'l-bilâd) ef'âlu'l-'ibâd vezninde beldeleriñ 'ayân u eşrâfi olan rü'esâ ve serkârlarına ve ḥall u aḳd şâhibi olub re'y ve tedbîrine vüşûk u i'timâd olan iş erlerine itlâk olunur. (evtâd) hemzeniñ fetḫiyle vetediñ cem'idir ki mâye'l-aḳkâm olan (322) çiviye ve kızığa dinür. (bilâd) cibâl vezninde şehir ve kaçaba ma'nâsına olan beldenîñ cem'idir. İmdi erkân-ı bilâda ya'nî 'izz ve min'a şâhibi olub ahâlî-i beldeyi zulmanıñ ve eşkiyânıñ ta'disinden muḥâfaza eden kimselere evtâd-ı bilâd ta'biri ḥafi degildir.

1394-Oldu *raḥbu'r-râḥa* dinmekden murâd

Desti pür-iḥsân olan merd-i cevâd

(raḥbu'r-râḥa) izâfetle dâ'imâ cûd u seḫâ ve bezl ü 'aṭâ mu'tâdî olub ḥalka berr ü iḥsânı şâmil ve in'âm-ı firâvânına çok kimseler nâ'il olan merd-i cevâd ya'nî şaḫş-ı kerem-i i'tiyâd dinür ki basîtü'l-yed mebsûtu'l-yed gibi begayet semâhatlü ve kerîmü't-tab' olan kimseden kinâyedir. Çünkü (râḥb) râ'nıñ fetḫi ve ḥâ-i mühmele sükûnıyla vüs'atlü ve

geniş ma' nâsınadır. (râha) sâha vezninde keff ma' nâsınadır ki al âyası ve avuç içi ma' nâsına olmağla ma' nâ-yi terkîb eli vüs' atlü ve bol demek olur ki ğinâ vu sehâ lâzımlarıdır. Lişânımızda dahi eli bol u eli açık lafızlarıyla şervet ü yesârdan ve infâk u îşârdan kinâye olunur. (dest) mest vezninde el ma' nâsına (pür) pâ-yı Farsiyyeniñ zammıyla tolu ma' nâsına (merd) ferd vezninde insân ve âdem ma' nâsına Farsîlerdir ve inşâlarda şâyi' ü'l-isti' mâldır.

1395-*Cûdu Ma' n u cûdu Ka 'b* olmuş meşel

Çün sehâda anlar idi bî-bedel

(cûdu ma' n) izâfetle **Ma' n** nâm kimseniñ cûd u sehâsı dimekdir ki murâd **Hulefâ' -i 'Abbâsiye' niñ** ikincisi olan **Manşûr** halifeniñ vüzerâsından **Ma' n bin Zâ'ide-tü'ş-Şeybânî'**dir ki halife' -i müşârün-ileyh tarafından **Yemen** emâretiyle kâmûr ba' de iklîm-i **Horasân'**a vâli olmağla câh u kadri vâlâ-ter olan zât-ı mükâr-ı müsemmâtdır. Şecâ' at u şehâmetde **Rüstem-i Sâni'** ve cûd u semâhatda reşk-âver **Hâtem-i Tâ'î** olmağla bir kimseyi cûd u ' atâ ve kemâl-i sehâ ile vaşf-ı murâd etdiklerinde **Ma' n bin Zâ'ide'**dir diyü mûmâ ileyh teşbîh ve temsîl ile çarb-ı meşel olunur. Mezbûriñ cümle-i cûdındandır ki bir gün bir kimse kendiye **هیتابی ایها الامی** hitâbıyla binecek bir dâbbe taleb etdikde şahş-ı merkûma bir nâke ve bir feres ve bir bağle ve bir hımâr ve bir câriye ' atâ edüb bu nev'lerden mâ' adâ binilmesi mütâ' arif nesne-i ma' lûmumuz olaydı anı daği virerek didigi **شفيع سواك** **شفيع** beyitiniñ **كأيلة** üç gün mütevâliye yüzer biñ dirhem **fezâ** a' tâ etdikde **qâ' il-i** merkûm nâ' il oldığı mübâlağa istikşâr ve bu kadar mâl-ı firâvânı hûşule-i istihkâkına aldıramadığından şâyed istirdâd olunur ise mâl bulmuş mağrıbiyye dönmiş iken şifru' l-yed qalmaq mülâhaza-ı fasidesiyle fekk-i râbıta-i ikâmeti ihtiyâr edüb dâhil-i havza-i temellüki olan üç yüz biñ dirhemi hamûlelerine tahmîl ü şitâb u ta' cîl ile sûy-ı vaţana naql u tahvîl edüb ferdâsı yine mu' tâd olan rûzî te' dîye olunmaq için şahş-ı mezbûr maţlûb olunur. Bulınmadığı aħbâr olındıkda ' acele etmiş maqsûdum hazînemde derâhim ve denânirden nesne qalmayıncaya kadar küll-i yevm bu kadar meblağ virmek idi didigi muhâzarât ve müstazraf da mestûrdır. **Ma' n-ı** mezbûr hicriñ yüz elli iki sâlında ' âzm-ı dâru' l-esħiyâ

ایاقبر معن کیف واریت oldıkdâ merşiyesinde inşâd olınan kıasîde-i tavîle ebyâtında
 ایاقبر معن کیف واریت *وقدكانمنه البر والبحر مترعا neşîdesi dağı kemâl-i cûdına daldır. (cûd-ı Ka‘b)
 izâfetle şehâda đarb-ı meşel olan **Ka‘b bin İmâmetü’l-Eyâdî** dinmekle ma‘rûf cevâd-ı
 câhiliyyedir ki zamân-ı câhiliyyede cûd u a‘tâ ve îşâr u şehâ kendilere minnet-hâ olan
 üç şahşın biridir. İkincisi beyt-i âtiyede mezkûr **Ĥâtem-i Tâ‘î**, üçüncüsü **Herem bin
 Sinân’dır**. Ka‘b-ı mezbûr mefâzede bir kimse ile hem-râh olub eşnâ‘-i râhda şiddet-i
 harâretten bî-tâb ve müşrif-i helâk u tebâb oldıklarında maşhûb-ı ma‘iyyeti olan
 maţarasında faķat bir kimseniñ hayâtını muhâfaza ile (323) sedirmek edecek miķdârı
 mâ‘-i yesîr bulmağla refikini nefsi üzre tercîh ü îşâr edüb ol mâ‘-i hayâtı aña işrâb ile
 ihyâ ve helâkdan infâz u incâ‘ ve kendüsi ‘aţşân-ı naţîşân oldığı ĥâlde iķlîm-i ‘ademe
 revân olmağla mükârrem-i aĥlâķdan olan bezl ü îşârda đarb-ı meşel olmuşdır.

1395-*Cûdu Fazl u cûdu Ĥâtim* öyle hem

Ĥaşlet idi anlara bezl-i kerem

(cûdu fazl) izâfetle fazlın şehâsı dimekdir ki murâd âbâ‘an cedd-i Hülâfa-i ‘Abbasiye
 vüzerâsından ve şâğirâ‘an kâbir bezl ü ‘aţâ ile meşhûr âfâķ olan Berâmike cümlesinden
Ebü’l-‘Abbâs Fazl bin Yahyâ bin Ĥâliddîn Bermekü’l-Bermekî’dır ki vâfirü’l-cûd-ı
 vâlidî ve bâhirü’s-semâĥat ve’l-‘aţâ bir zât-ı mükârem ĥışâl-i semâĥat-simâ‘ idi ki
Târîĥ-i ibn Ĥalîkân ve tevârîĥ-i sâ‘irede mestûr ve eş‘âr-ı şu‘râda mezkûr ve elsine-i
 enâmda meşhûr olmağla bezl ü keremde đarb-ı meşel olmuşdır. Fazl-ı meşhûr hicretiñ
 yüz kırkıncı sâlında ser-nümûn sâĥa vu cûd ve yüz toksân beş tarîĥinde güzer-gâĥ-ı
 bekâya vürûd eylemişdir Raĥmetu’llâĥ Te‘âlâ. (cûdu Ĥâtim) ĥâ-i mühmeleniñ fetĥi ve
 tâ‘niñ kesriyle şâĥib vezninde zamân-ı fetretiñ ĥâmil-i livâ‘-i semâĥatı **Ĥatem bin
 ‘Abdullâhu’t-Tâ‘î**dir ki secîye-i mâder-zâdî olan bezl ü infâķa dâ‘ir aĥbâr-ı kesîresi
 اكثر من ان يحصى واطهر من ان يخفى و اشهر من يذكردر

1397-Hem *ķarî’u’d-dehr* şol zât-ı mecîd

Kim ola vaķtinde rif atla vaĥîd

(ķarî’u’d-dehr) izâfetle ķarî’u’l-‘aşr vezninde fezâ‘il ü kemâlât ve meķârîm-i aĥlâķda
 vâĥîdu’l-‘aşr ve ‘adîmu’l-aķrân ve beyne’n-nâs nâfizü’l-ķelim ve refi‘u’l-ķadr seyyid

ve zî-şân olan kimseye dinür ve kavme izâfetle qarîf yü'l-kavm da dinür. Seyyiddü'l-kavm ma' nâsına ve qarîf mukâra' a ve muhârebe de gâlib olan secî' ve bahâdır kimseye dinür.

1398-Fahr-ı Hındif eylemekdir *iftihâr*

Keşret-i neslile bir 'âlî-*tebâr*

(fahr-ı Hındif) ma' nâ-yi terkîb izâfî **Hındif** nâm hâtûnîñ iftihâr ve mübâhatı dimekdir. (handef) hâ'nîñ ve dâl'îñ kesriyle zibric vezninde **Leylî bint Halvân bin 'Ümrân** nâm hâtûnîñ lakabıdır ecdâdu'n-nijâd sultânı'l-enbiyâ' 'aleyh ve 'aleyhim efdalu't-tahâyâdan **İlyâs bin Muẓr bin Nizâr bin Ma'add bin 'Adnân**'îñ zevcesidir. Hındif-ı mezbûreniñ şulb-i İlyâs'dan 'Ömer ve Âmir ve 'Amîr nâm oğulları vücûda gelmişdir ki ecdâd-ı nebevviyeden **عمرو مدر كه** lakabıyla mulâkkaab olmuştur ve **مدر كه** ve 'Âmir ve 'Amîr fetânet u kiyâset ve şecâ'at u şehâmet aşhâbından olub vâlideleri **Hındif** hayâtında nesl ve zürriyetleri tekâsür etmekle mezbûre-i **Hındif** nisvân-i kabîle miyânında keşret-i evlâd u ahfâd ile tefâhğur eder olduğundan fimâ ba' d bir kimse hasîb u nesîb olarak kavm u kabîlesiniñ fahru'l-**Hındif** diyü meşel mecrâsına cârî olmuştur. (tebâr) hezâr vezninde Farsî'de hısm u akraba ve kavm u kabîle ma' nâsınadır ve aşîl-zâde soy vü pâk-nijâd ma' nâsınadır.

1399-Oldu *qurtâ Mâriye* şey-i celîl

Qadr u kıymetle cihânda bî-'adîl

(qurtâ Mâriye) izâfetle **Mâriye**'niñ küpeleri demek olur. Zîrâ qurtân qurtuñ teşniyesidir. İzâfetle nun sâkıf olmuştur. Kurt kâf'îñ zammıyla küpeye dinür. Kemâ merr fi kâfiyetü't-tâ' (Mâriye) câriye vezninde esmâ'-i nisvândandır. Burada murâd bilâd-ı **Yemen**'de kâ'in mülûk-i Kinde benâtında **Mâriye bint Erkâm** yâhûd **Mâriye bint Zâlim bin Vehb** nâm hâtûndır ki **عازو من قرتا ماريه* eazzu min qurtâ Mâriye*** meşeleleriniñ menşe'idir. Aşlı budur ki **Mâriye-i** merkûmeniñ kulağına taqındığı küpelerde kırk bin altun kıymetlü cevâhir-i nefise yâhûd gögercin yumurtası kadar iki 'aded şeh-dâne incü var idi ki mişâli görilmiş degil idi. **Mâriye-i** mezbûre ol küpeleri ârâyış-i neş'et-i uhrâ kılmak kaşdıyla (324) **Ka'be-i Mu'azzama**'ya ihdâ vü hâzin hazâne-i Ka'be dağı alub

beyt-i şerîfe içre ta‘lîk eyledi. Min ba‘d bir nesne ziyâde nefis ve girân-bahâ oldıkda eazzu min kırtâ **Mâriye** ve bir nesneye terğîb ve ‘alâ ey hâl-i ihrâz ve istihsâli huşûşına iğrâ’ ve teşvîk zımnında **خذه ولو قرطی ماریه** meşel oldı ya‘nî ol nesneniñ muķâbilinde **Mâriye**’niñ küpelerini virmek iktizâ ederse dağı virüb alasın dimek olur.

1400-**Sübha-i zeydân** olan hem bî-mişâl

Kim hemân mişli bulunmağdır muğâl

(sübha-i zeydân) terkîbinde sübha, ğurfe vezninde lisânımızda tesbîh ta‘bîr olınan medar-ı tesbîhden ‘ibâretidir. (zeydân) selmân vezninde mülûk-ı **Kađtâniyân** ta‘bîr olınan selâtin-i **Yemen**’de **Sebâ** laķabıyla mulaķķab ‘**Abd-Şems bin Yeştehib bin Ya‘reb bin Kađtâ**’niñ şeh-zâdesi olub mûmâ-ileyhiñ her bir dânesi keklik yumurtaşu cisminde bir taķım yâķût-ı ağmer ile dürr-i yekta-yı bî-hemtâdan mağlût olarak tanzîd ü tanzîm olınmış bir sübha-i bî-mişâl olmağla nefâset ve ‘izzetde meşel olub ‘âdetâ nazîri bulunmağ muğâl olan nesne haķķında eazzu min sübhat-ı zeydân diyü đarb-ı meşel olunur.

1401-**Zübdetü’l-ađķâb** nâdir bulunan

Mişlini bulmağa lazım çok zamân

(zübdetü’l-ađķâb) izâfetle ma‘nâ-yi terkîbisi nice kere seksân yıllarıñ hulâşasına dinmekdir. Zîrâ ‘umde vezninde her nesneniñ güzîdesine ve hulâşasına dinür. (ađķâb) hemzeniñ fethiyle bâ-i muvağhide kâfiyesiniñ ikinci kıt‘asında geğtigi üzre seksân yıla ıtlâķ olınan huķb lafzınıñ cem‘idir. Lakin ‘örf-i belağâda bir kimse yâğûd bir nesne şıfat-ı kemâlde nev‘ine tevaffuķ ile nâdirü’l-vücûd olub anıñ mişli bir kaç ķarnda bir bulunur olursa o maķûle-i ‘azîzü’l-vücûd nesneye zübdetü’l-ađķâb dinilür.

1402-Ma‘nî-yi **evtâd-ı arz** olmağ cibâl

Hem-dağı ehl-i ‘ulûm-ı pür-kemâl

(evtâd-ı arz) izâfetle yeriñ çubukları dimekdir. Zîrâ evtâd hemzeniñ fethiyle dâl kâfiyesiniñ ikinci kıt‘asında geğdigi üzre cûy u kazıķ ma‘nâsına olan vetediñ cem‘idir. ‘Arz, kıt‘a-i hâmseniñ ‘üvânı şerhinde geğtigi üzre yere dinür. Pes evtâdü’l-arz küre-i zemîniñ hissen bâ‘iş-i metânet ü ađķâmı olan tağlara dinür. Kemâ ķâlallâh sübĥâne ve

te‘âlâ elem nec‘alu’l-arzu mihâden ve’l-cibâlu evdâden daħi neşr-i şerâyi‘ ve aħkâm ile ‘âlem-i sefilîniñ ma‘nâ-yi medâr-ı sükût u ârâmı ve mûcib-i niẓâm u intizâmı olan ‘ulemâ-i Rabbaniiyyun’a ıtlâk olunur.

1403-Çün namâz adı ‘*imâdu’d-dîn*’ imiş

Çılmayan anı ħarâb âyîn imiş

(‘imâdu’d-dîn) izâfetle dîniñ diregi demek. Zîrâ (‘imâd) kitâb vezninde direge dinür. Di‘âme vü üstüvâne gibi. (dîn) dâl’îñ kesriyle mecmû‘-ı aħkâm-ı şer‘iyyeden ‘ibâretdir. Nâzım-ı nihrîr bu beyitle işbu الصلاة عماد الدين فمن اقامها فقد اقام الدين ومنتزكها فقد هدم الدين hadîş-i şerîfine ve ma‘nâ-yi münîfe telmîh eder. Ya‘nî erkân-ı ma‘lûme ve ef‘âl-i maħşûsadan ‘ibâret olan namâz ki ma‘lûm-i ‘âlemiyândır. Kâne hey’et-i mecmû‘ası hücre-i mebnîye yâhûd kûbbe-i mağrûba mesâbesinde olan emr-i dîniñ medâr-ı kavâmi olan di‘âme vü sûtûnı menzilesinde olmağla şerâ’i‘ ü erkânına ri‘âyet ile muħâfaẓa ve müdâvemet eden kimseniñ bünyân-ı dîni mü’essesü’l-erkân ve tehâvvün ü tekâsül ile edâ ve ikâmesinden rû-gerdân olanlar ħarâb âyîn ve hâdim-i binâ-i dîn olmağla ehl-i ħüsrân oldıgın beyân eder. Ĥarâb âyîn yıķub vîrân etmek mu‘tâdi olan kimse ma‘nâsına vaşf terkîbidir. Âyîn, şâhîn vezninde Farsî’de resm ü ‘âdete dinür.

1404-Hem ‘*affü’l-cebhe*’ oldu bî-namâz

Yüz sürüp çünkim yere etmez niyâz

(325) (‘affü’l-cebhe) izâfetle ma‘nâ-yi terkîbi alını iffetlü ve perhiz-kâr dimekdir. Zîrâ cebhe alın diyü hâ’ kâfiyesiniñ ol kıt‘asında geçdi. (‘aff) ħafif vezninde maħremâtdan ve kabâyihden perhîz ü ictinâb edici ma‘nâsınadır. Lakin bu maķâmda ‘alâ tarîķu’t-tecrîd cüz’ ma‘nâsı olan muṭlaķâ ictinâb u iħtirâz edici ma‘nâsında müsta‘mel olmağla tefsîr vâķi‘ olan mışrâ‘-ı şânî müfâdıñca cebhesi secde-i raħmândan mütebâ‘id ü dûr olan târk-i şalât ma‘nâsına ‘örf olmuşdır. (bî-namâz) bâ’niñ kesriyle Farsî’de namâzsız ve namâz kılmaz olan bî-dîne dinür. Türkî’de bâ’niñ fethiyle beynamâz andan mahrefdir. (niyâz) ħicâz vezninde ricâ ve ‘arz-ı iħtiyâc ma‘nâsına Farsî’dir.

1405-Pek şalâħa didiler *zühdü’l-ħasen*

Yoğise zühdüñ eger ha sen ha ben

(zühdü'l-ḥasen) terkîb-i izâfesinde (zühd) zâ'nîñ zammı ve hâ'nîñ sükûnuyla 'inde'n-nâs mergûb u mu' teber olan lezâ'iz-i fâniye ve ḥuzûzât-ı nefsâniyeden perhîz ü i' râz etmege dinür. (el-ḥasen) lâm-ı ' ahd ile **Ebû Sa'îd Ḥasen bin Yesârü'l-Başrî'**dir ki ittibâ'-i sünnet-i seyyidü'l-mürselîn ve iktidâ'-i sîret-i aşhâb-ı güzînde rehber-i şeh-râh-ı yakîn olan sâdât-ı tâbi'în ve kibâr-ı selef-i şâlihînden bir zât-ı melek-simât idi. Vâlid-i mâcidleri olan **Ebû'l-Ḥasan Yesâr** kâtib-i vahyu'n-nebî **Zeyd bin şâbitü'l-Ensârî'l-Ḥazercî** rağıyallâhü te'âlâ ' anhö ḥazretleriniñ bende-i ma'â rif-perverî ve mâder-i sa'd-aḥteri imtihâtü'l-mü'mîninden **Umm-ı Seleme Hind** rağıyallâhü te'âlâ ' anhä ḥazretleriniñ câriye-i ' iffet-güsterleridir. Müşârün-ileyh **Ḥasan Başrî** ḥazretleri ' ilm ü ' amelde îmâm-ı himâm ve zühd ü ' iffetde қadvetü'l-inâm ve şalâḥ u taқvâda meşhûr u benâm ve feşâḥat u belâğata muқârin mevâ'iz-i belîge-i mü'essirede üsve-i ğilmâ-i lâm olmağla zühd ü şalâḥda vesâ'ir evşâf-ı mezbûrede đarb-ı meşel oldığı ma'lûm-ı havâş u ' avâmıdır. Nâzım-ı nḥrîr هضما لنفسه kendini ḥil-ye-i libâs-ı taқvâyı nefsiyle tesviye itmişdir ' afiyu'llâhü ' anhö.

1406-Bil **zekâtu'l-câh** iḥsân etmedir

Çok dil-i nâşâdı şâdân etmedir

(zekâtu'l-câh) izâfetle manşib ve menzilet zekâtı dimekdir. (zekât) ḥaşât vezninde kıt'a-i şer'iyede geçdiği üzre ṭahâret ü nemâ vü bereket ma'nâlarına olub ba'de ' örf-i şer'ide nişâb-ı bâliğ olan mâldan fuқârâya infâḫ olınan miқdâr-ı mu'ine ıtlâḫ olındı. Aşlı şadaқа vezninde zekave olmağla vâv'dan munқalıbe olan elif şûret-i vâv'da ketb ve imlâ olunur. Lakin yine elif, telâfuz olunur. Şalât lafzı daḥi böylecedir. (câh) ḥâl vezninde kâf kâfiyesiniñ kıt'a-ı şâniyyesinde geçdiği üzre vech-i maқlûbı yâḥûd lûğat-ı müstaқille olarak қadr u menzilet ü ' izz ü rif at u manşib u riyâset ma'nâsıdır. Pes aşhâb-ı câhîñ âḥâd-ı nâsa қavlen ve fi'len ve infâḫen muvâsât u iḥsânları ve çok dil-i nâ-şâdı. Ya'nî maḥzûn u mağmûm gönülleri mesrûr u şâdân eylemleri manşib u menziletleriniñ devâmına ve ' izz ü rif atleriniñ izdiyâd u kıvâmına bâ's olmağla ' örf-i üdebâ'dan zekâtu'l-câh ıtlâḫ olunur.

1407-Oldu *a'ṭi'l-ḳavse* bârîhâ dimek

Ehle tefvîz eyle kârî hâ dimek

(a'ṭi'l-ḳavse bârîhâ) mişlinde (a'ṭ) kelimesi i'tâdan emr-i muhâtabdır. (ḳavs) ḳâf'ın fetḥi ve vâv'ın sükûnıyla esliḥa-i ḳadîmeden olan yay ma'nâsına i'tâ'nın mef'ûl-i şânîsidir. (bârî) sârî vezninde ağaç yonmaḳ ma'nâsına olan birî lafzından ism-i fâ'il şîğasıyla ağaç maḳûlesini yonub işlâḥ etmege ḥazâḳat u maḥâreti üstâd kimse ma'nâsına i'tâ'nın mef'ûl-i evveliyedir. Muzâfun-ileyh olan mü'enneş zamîri nun ḳâfiyesiniñ ḳıṭ'a-ı âhiresinde güzerân etdiği üzre mü'enneş semâ'î cümlesinden olan ḳavsa râci'dir. (ma'nây) terkîbini yây tırâş etmek murâd eden nâ-tırâş kimseye (326) ḥattaba yapacaḡın yâyı şan'atında ḥâzîḳ olan kemân-ger-i kâmile virüb aña yapdır dimekdir. Meşel-i mezbûr 'uhdesinden gelmeyeceḡiñ ise mübâşeret ile bî-hûde nefsinin it'âb ve maşlahatı ifsâd etmeyüb erbâbına ihâle vü tefvîz et yâḥûd istiḳlâl üzre göremeyeceḡiñ maşlahatda ehl-i vuḳûfdan isti'âne vü istimdâd et diyecek maḥalde darb ve îrâd olunur. Nitekim şâ'iriñ işbu

يابارى القوس برياليسست تحسنها*لاتفسد نها و اعط القفس بارىه

beyitinde müstefâddır.

1408-Ehl-i tefsîre göre ḳavl-ı şavâb

Ḳalbi etmek pâk *taḥîru's-şiyâb*

(taḥîru's-şiyâb) izâfetle elbise eşvâbı ṭâhir ü pâk etmek ma'nâsındır. Zîrâ (ṭâthir) bir nesneyi müstaḳzîrâtdan pâk etmek ma'nâsındır. Türkî'de arıtmak dinür. (şiyâb) şevbiñ cem'î diyü bâ'-i muvvaḥide ḳâfiyesiniñ ikinci ḳıṭ'asında geçdi. Lakin işbu ve şiyâbıñ faḥer nazm-ı celîliniñ tefsîrinde müfessirîn-i kirâm ḥazêrâtı şevb-i libâsı envâ'-ı ḳâzûrâtdan ḥıfz u viḳâye ve necis işâbet iderse ḡusul ile maḥv u izâle etmek ḥaml ile tefsîr etdikleri gibi nefis ü ḳalb, aḥlâḳ-ı zemîne ve ef'âl-ı ḳabîḥadan ya'nî ḳalb u ḳalîbî mâlâ yenbaḡî maḳûlesinden tehzîb ü tenzîf etmek ile de te'vîl etdiler. Zîrâ ehl-i şalâh u 'iffete 'Arabî'de ṭahrîrû'z-zeyl ve Farsî'de pâk dâmen itlâḳ veu ehl-i fişḳ u fücûra mülevveşü's-şevb ve âlûde dâmen ta'bîri ḥaḳîḳat-ı 'örfiyye olmışdır. Nazm-ı evvelî

ķavl-ı Şavâb ta' bîrinden murâd-ı vech-i evvelî taħtı 'e degildir. Belki vech-i Őânîniñ daħı Şevâb olduğın ifâde eder.

1409-*NâŐıhu'l-ceyb* ol ki ğâyet pâk-dil

Olmaya ğalbinde aşla ğiŐŐ u ğill

(nâŐıhu'l-ceyb) zâhirü'l-Şeyb vezninde ğâlîŐ ü naķî ma' nâsına nâŐıh lafzınıñ ğalb u Şadr ma' nâsına olan ceyb lafzına izâfetiyle derûnında aşla ğill u ğiŐŐ olmayub ğâyet pâk zamîr ve Şâf-dil ve me'mûnu'l-ğâ'ile olan kimseye ıtlâķ olunur. (ğiŐŐ) ğayn'îñ kesri ve Şın'îñ teşdîdiyle münâfık-âne mu' âmele ile mekr ü ğıyânete dinür. (ğill) ğiŐŐ vezninde derûnda muzmer olan ğaķd u kîneye ve 'adâvet-i kâmineye dinür.

1410-Âsumân didiler *tâcu'l-felek*

Hem mülûk yaķıŐır öyle dimek

(tâcu'l-felek) Őecerü'l-erâk ve yevmü'l-aħad gibi izâfet-i beyâniye ile yâğûd dâru'l-âğiret ve ğaķķe'l-yaķîn mişillû mevŐûfîñ Şıfata izâfetle eflâķ-ı tes'adan her birerlerine ıtlâķ olunur. (tâc) elif ğâfiyesiniñ üçüncü kıt'asında geğdigi üzre mülûk u selâtiñiñ mücevherât-ı muzî'e ile mağalli ve muraŐa' olarak başlarına giydikleri efser-i Őâğî ve eklîl-i pâdiŐâhiye dinür. (felek) fetğateynle âsmâna ya'nî göge dinür semâ' gibi. Pes eflâķ-i 'ulviyye eflâķ-i süfliyeniñ ve eflâķ-i süfliye 'âlem-i 'anâsırını efser-i pür-sîb ü zîveri mesâbesinde olmağla Őabaķat-ı eflâkdan her birine tâcu'l-felek ıtlâķı olındı ve mülûk u selâtiñe tâcu'l-felek ıtlâķı 'Arab-i 'arbâdan menķûl u mesmû' degil ise de nûr zulmet-gede-i 'âlemi tâb-dâr ve cümle ra' yeniñ baŐları üzerinde yerleri der-kâr olmağla onlara daħı tâcu'l-felek ıtlâķı sezâ vü Şâyândır dimekdir.

1411-*Cennetü'd-dünyâ* me'âli oldu Şâm

Olmaz öyle belde-i cennet meŐâm

(cennetü'd-dünyâ) izâfetle dünyânıñ cenneti dimekdir. Cennet elif ğâfiyesiniñ evvel ki kıt'asında dünyâ yedinci kıt'asında mezkûr u meŐrûğdır. (Şâm) Şâm vezninde bilâd-ı 'azîme-i keşire ve ğurâ ve ğaŐabât-ı vefireyi müştemill âyât-ı celîleniñ ismidir. Lakin bu maķâmda elsine-i nâsda meşhûr u mütedâvil ve inhâr ile reyyân ve derûn u bîrûnî münbit eŐğâr-ı müşmire mültefitü'l-ağsân ve ğadâ'ik ü büstânı sebze-zâr u ğülistân

(327) olmağla nümûne-nümâ-yı ravza-ı cinân olduğundan cennetü'd-dünyâ ıtlâk olındı. Cennet koçulu dimekdir.

1412-Bir cebeldir **Şâm** kırbında *Lukkâm*

Yitmiş ebdâlu'l-lukkâm içün maķâm

(Lukkâm) ğurâb vezninde ve Lukkâm rümmân vezninde **Dımışku's-Şâm** kırbında bir cebel-i 'azîmiñ ismidir ki anda ricâl-ı ğaybîden üçler ve yediler ve kırklar maķamı vardır ki hâlâ ziyâret-ğâhdır aña cebel-i Lukkâm dinür ve câ-be-câ anda 'aķd-ı encümen 'ibâdet eden ehl-i Allah tâ'ifesine ebdâlu'l-lukkâm dinür. (ebdâl) hemzeniñ fethiyle evliyâ'u'llâh zümresinden bir cemâ'atdır ki **Hâzret-i Hâķķ** cell ü 'alâ onları vech-i arzda iķâmet ya'nî ba'z-ı meşâlih-i halkın taşarrufu huşûşında izn-i ma'nevî ile mazhar-ı hilâfet etmişdir ve anlar dâ'imâ yetmiş nefer olurlar kırk neferi eyâlet-i **Şâm**'da ve otuz neferi bilâd-ı sâ'irede olurlar içlerinde birisi irtihâl-i dâr-ı beķâ eyledikleri sâ'ir nâsdan birini intiĥâb ve anıñ yerine iķâme vü iclâs ederler.

1413-*Surretu'l-arz*ol ki bî-rayb u ğümân

Ma'nevî-yi iķlîm-i râbi' dir hemân

(surretu'l-arđ) izâfetle yerin ğöbegi yâĥûd vasaîf ve eltaf u efdal olan mu'teber maĥalli dimekdir. Zîrâ (surret) sin'iñ zammı ve râ'-i müşeddedeniñ fethiyle bedende ğöbek ta'bîr olınan mevzu'a dinür ve surretu'l-vâdî dereniñ vasaîfına ve enfâ' vü ĥoşter olan yerine dinür. (surretu'l-arz) kürre-i arzdan rub'-ı mesķûniñ 'imâret cihetinde ekseri ve sükkân u kaţanî nâsıñ ĥalkâ vü ĥalkâ a'dlî vü hevâsı ĥarâret ü bürûdetde mu'tedil olmağla envâ'-i şemerât ve esnâf-ı zerû' ve maĥşûlâtıñ münbiti olan iķlîm-i râbi' a ıtlâk olunur ve iķlîm-i şâliş ve ĥâmseden iķlîm-i râb'a velî eden arâzi ve ahâliniñ ĥükmi daĥi iķlîm-i hey'et-i arz ve sûret-i aķâlîm beyânına taşaddî eden 'ulemâ'-i hey'et kürre-i zemînden rub'-ı mesķûn ta'bîr olınan kıţ'a-ı me'hûle ve ma' müreyi tûlen ğarbdan şarķa yüz seksân derece olmaķ üzre yedi kışma taķsîm ve her bir kışmına bir iķlîm tesmiye etdiler ve mebde-i tûla ba'zılar okyânus ta'bîr olınan baĥr-i muĥîti ğarbîniñ sâĥilden ve ba'zılar baĥrdan on derece içerü cezâir-i hâlidât ve cezâirü's-sa'dâ' ıtlâk olınan altı 'aded cezîrelerden i'tibâr ve müntehâsını cihet-i şarķda âĥirü'l-ümrânât olan aķsâ-yı sîn

olmak üzere ‘add u şumâr etdiler ve arzdan sath-ı mu‘addilü’n-nehârda kâ’in hatt-ı istivâ dâ’iresinde cihet-i şimâlde müntehâ-yı ümâret olan altmış altı ‘arzına kadardır didiler ve mâ nahnü fih olan iklîm-i râbi‘niñ mebdeniñ ‘arđı otuz üç derece otuz yedi daķıka ve atvel-i nehârı on dört sâ‘at on beş daķıka ve müntehâsınıñ ‘arzi otuz sekiz derece elli dört daķıka ve atvel-i nehârı on dört sâ‘at kırk beş daķıka olmak üzere taħrîr ü beyân etdiler ve bilâd-ı ğarbdan **Tunca** ve **Efrence** ve **baħr-ı Rûm**’da **Rodos** ve **Kıbrıs** cezîreleri ve **Anıalya** ve **Tarsus** ve **Trablu’-ş-Şâm** ve **Anıakya** ve **Haleb** ve **Malatya** ve **Diyârbekir** ve **Erzincân** ve **Musul** ve **Tebrîz** ve **Hemedân** ve **Kâşân** ve **Cürcân** vesâ’ir bunlara muhâzî olan büldân dâhil iklîm-i râbi‘oldıĝın beyân etdiler ve iklîm-i râbi‘de yigirmi beş cebel-i ‘azîm ve yigirmi iki nehr-i kebîr bulunduĝın ve ahâlisiniñ levni esmer ile ebyâz miyânında olduĝın beyân etdiler. Kezâ fi şerhu’l-Çaĝmînî mûlaħaşşen. (reyb) şübhe diyü kıt‘a-i şer‘iyyede geçdi. (gümân) kâf-ı Farsiyyeniñ zammıyla bi-ma‘nî’r-reyb ve’-z-zanndır.

1414-Baķ **Futûhât**’ına **Şeyhu Ekber’iñ**

Ol fuyûzât-ı **Hudâ**’ya mazharıñ

(Şeyhu Ekber) kâşifü’l-ħaķâyık ve’l-esrâr* vezîdetü’l-aħķâb ve’l-a‘şâr* eş-Şeyhu’l-**İmâm Muhyu’l-millet ve’d-dîn Ebû ‘Abdullâh Muhammed bin ‘Alî el-‘Arabî eţ-Ṭâ’î el-Hâtemî el-Endûlisî** ħaddesu’llâhü sırru’l-‘azîz ħazretleridir. Şeyh-i müşârün-ileyh cânib-i maĝribde kâ’in **Endûlûs** cezîresi bilâdından **Mersiyye** nâm beldede hicretiñ beş yüz altmış senesini ramazanıñ on yedinci işneyn gecesini meşîme-i ‘ademden ser-nümün-ı sâħa-i vücûd olub ‘ulûm-ı zâhire ve bâtına da pişvâ-yı emâsil “re-nümâ-yı efâdıl” ve (328) aşhâb-ı kuvve-i ħudsiden bir zât-ı ‘azîzü’l-feđâ’il idi. Saĝîr ü kebîr mü’ellifâtı beş yüzden mütecâviz olduĝı taşhîh-gerde-i şikâtdır. **Mekke-i Mükerreme**’de mücâvereti eşnâsından **Futûhât-ı Mekkiye** nâm kitâb-ı ħaķâyık-i nişâbı te’lif ü imlâ bâ‘de **Dımişku’ş-Şâm**’a gelüb anda şeref-baħş-ı îvâ iken altı yüz otuz sekiz senesi rebî‘ü’l-âhiriñ on ikinci cum‘a gicesi fuyûzât-ı **İlâhiyye** ve ma‘ârif-i **Rabbâniye**’niñ maħall-i zuħûru olan rûh-ı pür-futûhları âşiyâne-i bedenden tayrân ve ‘âzm-ı sûy-ı ravza-i rıdvan

oldıkda cesed-i şerîfleri şâlihîyetü’ş-Şâm’da defn-i hâk-siyâh ve türbe-i mütebereke ziyâre-gâh-ı evliyâ ’ullâh oldığı ma’lûm-ı aşhâb-ı intibâhdır.

1415-Andandır tafşîl-i *arđu’s-simsime*

Etmez idrâk anı her şahş-ı sime

(arđu’s-simsime) izâfetle ma’ nâ-yi lûgavîsi susam yeri dimekdir. Zîrâ simsim sin’leriñ kesriyle zibric vezninde şîrûğîn ta’bîr olınan yağ kendinden isithrâc olınan dâneniñ ism-i cinsidir. Vâhîdi simsemedir ki bir dâne susama dinür. Lakin ehl-i taşavvuf ve erbâb-ı mükâşefe lisânında şeyh-i müşârün-ileyhiñ **Futûhâtı**’nda hılkat-ı ebû’l-beşer **Âdem** ‘aleyhisselâm bâbında mufaşşalan beyân üzre bu ‘âlem-i cismânî ıtlâk olınan ‘arş-ı a’zam ve mâ-h’âhınıñ verâşında bir arđ-ı vâsi’atu’l-fezâ’ ve bir ‘âlem-i gayr-ı ma’lûmu’l-mebdâ’ ve’l-müntehâ vardır ve ol tafşîliñ ecmâlî budur ki cenâb-ı ‘azîmü’l-kudret cell ü ‘alâ **Hâzret-i Âdem** ‘aleyhisselâmı tîn-i pür-hikmetden halk u tasvîr etdikde hamîre-i tıynet-i **Âdem**’den bir mikdâr fazla kaldı ol fazladan şecere-i mübâreke-i naħleyi halk eyledi bu cihetle naħle **Hâzret-i Ebû’l-Beşer**’iñ

بزم عمته مز احتى و oldıgını lisân-ı şer’ nâtiq u naħleyi mü’mine teşbîh hadîş-i tarq-ı ‘adîd ile şâbit ve eşçâr-ı sâ’ireyi mütecâvize-i naħle için esrâr-ı ‘acîbe ve insâne müşâbehet-i garîbe müteħakkıkdır ve ba’d-ı halku’n-naħle ol tıyn-ı hikmet-karînden simsime mikdârı fazla kaldı. **Cenâb-ı Başıt u Muqtedir** ol füzela-yi yesîreyi medd ü başt edüb bir ‘âlemü’l-vesf’ yü’l-fezâ kıldı ki ‘arş u kürsi ve semevât u arzıñ ve cinân u cehîm ol arđa vaz’ olınsa sahrâ vesf’atu’l-inhâye ilķâ olınan halka meşâbesinde olur ve ol arđa tavr-ı ‘aķıldan hâric ‘acâyib u garâ’ib lâ-yu’add velâ yuhsâdır ve **Cenâb-ı Fi’âl-ı Limâyurîd** ol arđa her laħzada ‘avâlim-i keşire halk edüb onlar dâ’imâ zât-ı muqaddes-i kibriyâyı taqđîs ederler ve ol ‘avâlimde bizim sûretlerimiz üzre ‘âlem daħi vardır ki ‘ârif-i billâh anı gördikde ol ‘âlemde kendi nefsinî müşâhede eder ve ol arz-ı ecsâm tabiyye-i tıyniyye-i beşeriyyeden bir şey’i kabûl etmez erbâb-ı mükâşefeden olan ‘ârifler ol arđa duħûl murâd etdiklerinde ecsâm-ı fâniye ve heyâkil-i ‘ârizaların bu arz-ı dünyâda terk edüb ervâh-ı mücerredeleriyle duħûl ederler. Hattâ ‘urefâ-i ehl-i cennet daħi cennetden ol arđa vuşûl kaşd etdiklerinde heyâkil-i bâkiyelerinden münselih olub

faakat ervâhları reh-yâb-ı vuşûl olur ve bu arzıñ aḥvâl-ı ğarâbet-i istimâlini ve ‘avâlinde ‘âlem-i insânıñ şûrî daḡi mevcûd olduġını beyân zeylinde ‘Abdullâh bin ‘Abbâs radıyallâhü ‘anhâ ḡazretleriniñ مثلی ابن عباس حتى ان فيهم ارزى buyurdıġı erbâb-ı müşâhede ‘indinde resîde-i rütbe-i şıddık u şıḡhatdır ki bu maḡlabıñ beyânı zımnında ihvân-ı ḡaḡâyık-şınâsımızda bâhirü’l-cidd ve’l-mesâ’î eş-Şeyhü’l-fâzıl **Mehemmedü’s-Sâ’î el-Maġnîsî** ḡazretleriniñ lisân-ı Türkî üzre ‘alâ ve tîretü’l-ecmâl keşîde-i silk-i nazmu’l-lâl kıldıġı ebyât-ı âtiyenıñ bu maḡâma idrâc olunması münâsib görildi.

*Şeyḡ ecell etmiş beyân dimiş ki arzı sımşime
Tıyn-ı ebî’l-insândan ḡalmışdı bâkî bir nîme
Andan yaratdı naḡleyi bâḡî ḡalub susam ḡadar
Andan yaratdı bir fezâ kim oldır arz-ı sımşime
Ger bu cihânı-ser-tâ-ser ḡoysıñ anıñ ortasına
Saḡrâda bir susam ḡadar dir virân ol ‘âleme*
(329)-Dünyâya her ne kim gele ol arşada mişli ola
*Bir bir yine fi’li uya bu söziñ aşlı yoḡ dime
Çün İbn-i ‘Abbâs didi kim ben gibi ol arz içre var
Bir İbn-i ‘Abbâs daḡi bir naḡl etdi ehlu’l-lâh heme
Merġûb-ı ğarâ’ib nesnelere ol ‘arşada memlûdır
Ehl-i şuhûd olan görür sâ’irleri andan ‘amâ’
Ol arza şırf ervâḡ girür heykelleri yolda ḡalır
Ehl-i başîretler bilür bilmez anı şaḡş-ı sime*
1416-**Ehl-i keşf** añlar ne ol arḡ-ı vesî’

Var imiş anda nice şun’ u bedî’

(ehl-i keşf) verâ’-i hicâbda olan umûr-ı ğaybiyye-i ḡaḡîkiyyeye vâḡıf ve maḡla’ olan kimseye dinür. (vesî’) emîr vezninde bol u ġeñiş nesneye dinür. Arz-ı merḡûmeniñ kemâl-i füşḡat u vüs’atı ve andan bulunan maşnû’ât-ı bedî’e ve maḡlûḡât-ı ‘acibenıñ vefret ü keşreti ânifen baş u beyân olındı.

1417- *İhtiyâtan* eyledim î mâ saña

Yâd eder ehl-i *taşavvuf* câ-be-câ

(ihtiyât) hemzeniñ kesriyle hâzım u başîret üzre ‘amel eylemek ma‘nâsınadır. (î mâ) hemzeniñ kesriyle işâret ma‘nâsına. (yâd) bâd vezninde Farsî’dir bir nesneyi zıkr edüb añmak ma‘nâsına. (taşavvuf) tekellûf vezninde bâtına ve zâhira âdâb-ı şerî‘iyyata ri‘âyet ve sünnet-i seyyidü’l-mürseline kemâl-ı mutâba‘at ya‘nî rezâ‘il-i ahlâkdan nefsi ve kalbi tahliye vü taşfiye ve a‘zâ vu cevârî envâ‘-i âfât-ı bedeniyeden tathîr ü tezkîye ile âşâm-ı celiye ve hafiyeden mücânebet ve ihlâşa muķârin mücâhedât-ı ‘ameliye ve riyâzât-ı nefsiye ve mürâkebât-ı kalbiyyeye muvâzabetden ‘ibâretidir. Minvâl-i muharrir üzre ehl-i taşavvuf begâyet nâdirü’l-vücûd olduğından **İmâm-ı Ebû Hâmidü’l-Gazâlî** hazretleri ‘aşrında bulunan mutaşavvıfa zümresinden **الإمام غزالي** ile istişnâ etdiginden mâ ‘adâsını ‘indallâh füccâr u münâfikından ve ‘ind-i erbâbu’l-kulûb hamkâ-ı câhiliyyeden ‘add eyledigini **Şahîh-i Buḥârî** şâriḫi **Fâzıl-ı Kirmânî**’den naḫlen **Râḡıb evâ’il-i Sefîne**’de ba‘barete taḫrîr eylemişdir. Pes **Şeyḫ Şa‘dî** hazretleriniñ **Gülistân**’da güftesi **این مدعیان در طلبش بیخبر اند** ekşer mutaşavvıfe-i zamânîñ mâ-şadaḫ halleri ve **Nâbî** merḫûmîñ **Ḥayriyye**’de:

Hele çok cür’et ü çok terk-i edeb

İylemek da‘vâ-yı nezdik-i Rabb

maḫâlesi yâve-gûyân tâ’ifeniñ sıfat kâşife-i aḫvâlleri olduğı im‘ân-ı nazara muḫtâc degildir. (câ-be-câ) ba‘z-ı kere vâḫıyanen me’âlinde olduğı dîbâcede geçdi.

1418-*Ummu envâru’s-semâ*’ḥûrşîd imiş

Felsefî nûr-i nucûm andan dimiş

(ummu envâru’s-semâ’) izâfetinle eşrefü’l-kevâkib olan âfitâb-ı ‘âlem-tâbîñ künyesidir. Zîrâ umm lafzı nun kâfiyesiniñ yedinci kıt‘asından beyân olındığı üzre her nesneniñ aşl u esâsına vu menşe’ vü ‘imâdına dinür ve bir cemâ‘atîñ re’îsine ve eşrefine dinür. (envâr) hemzeniñ fethiyle kıt‘a-ı râbi‘anıñ ‘ünvânı şerḫinde güzerân eden nûriñ cem‘idir. (semâ’) göge dinür ki ma‘lûmdır. Pes ummu envâru’s-semâ’ eflâkda merkûz olan ecrâm-ı münîseniñ ya‘nî şevâbit ve seyârât ta‘bîr olınan yıldızlarıñ eşref ü eşheri

ve azvâ' vu envârı demek olur. (felsefî) ca' ferî vezninde felâsefe filâsofî cem'-i câlîsidir. (feylâsof) fâ'nîñ fethiyle lisân-ı **Yunanî'**de muhibb-i hikmet dimekdir. Hükemâye felâsife ıtlâkı bu cihetledir. (hûrşîd) hâ'nîñ zammıyla Farsî'de güneş dinür. (nucûm) rucûm vezninde necmiñ cem'idir. Necmi, yıldız diyü kıt'a-ı râbi'ada geçdigi lakin nazım-ı merhûmîñ

Felsefî nûr-i nucûm andan dimiş

ķavli bu maķâmda umm lafzı asl u menşe' ma'nâsına maħmûl olmaĝa ve felâsife ve ehl-i hey'et 'indeinde cemî'-i kevâkibiñ nûrı Şemsden müstefâd olmaĝa mebnîdir. Maa-hazâ mezheb-i ehl-i hey'eti beyân-ı mu'arızında Őerħ-i **Caĝmîni** ve **HavâŐi**'nde (330) dâ'imâ ilâ'l-kamer ķavlleri ve Őerħ-i **Mevâķıf**îñ **والكواكب كلها شفافة مضيئة** و بذواتها القمر ķavlî faķat ķameriñ nûrı 'ârz u Şemsden müstefâd olub kevâkib-i sâ'ire **بذواتها و مضيئة** vu münîre oldıĝı 'inde'l-hükemâ' müttefikun-'aleyh oldıĝın iş'âr eer. Bu Şûretde nâzım-ı merhûmîñ

Hem güneşdir ummu envâru's-semâ'

Cümle encûmden odur çün pür-ziyâ'

dinse ummu envâru's-semâ' gibi rûşenâ olurdı.

1419-Âsumâna dindi hem **ummu'l-ĝiyâŐ**

Câ-be-câ ĝays etdigi çün inbi'âş

(ummu'l-ĝiyâŐ) izâfetle felekîn künyesidir. Nâsîñ ĝîn-i ihtiyârlarında meded ü ĝavs olan maķar ve ĝaysîñ mebde vü menşe'i oldıĝı bâ's-ı tekniye olmuşdur. Zîrâ ĝiyâŐ, meded ü nuşret ma'nâsına diyü Şâ-i müşelleşe ķâfiyesinde geçdi. (ĝays) yaĝmur diyü elif ķâfiyesiniñ kıt'a-ı râbi'asında geçdi. (inbi'âş) ifti'âl vezninde göndermek ma'nâsınadır. Bâ's u irsâl gibi. (câ-be-câ) ķaraf bi-tarf u aralık aralık ma'nâlarında Farsî'dir. Kemâ merr mirâren.

1420- **Vâ' du Şâdık** vâ' d-i İsmâ'îl hem

Kim olur encâzı elbet mültezem

düşmüş kimseye kalkmasına dinür. Lakin kelâm-ı nâzımdan mütebâdir olan hüsn-i zindegânî ile ta' yiş ma' nâsına (331) maḥmûl olmaqdır. Meger ki ba' de'l-faḫr ve'l-fâḫa dest-res olunan ḫudret ü şevvet mülâhazına mebnî ola fâ-fehm.

1422-Pâk bil mefhûm *şâbûnu'z-zünûb*

Hâliş olan tövbedir ehl-i ḫulûb

(şâbûnu'z-zünûb) ma' nâ-yi terkîbini günâhlarıñ şâbûnı dimekdir. Çünkü şâbûn 'Arabî ve Farsî ve Türkî'de müşterek olarak müsta' mel olan şâbûn-ı ma' rûfdır. Lakin terkîb-i mezbûrda muzâfun-ileyh olan zünûb şâbûn muta' ârif ile ḡusl u taḫhîr olunur. Maḫûleden olmadığı ḫarînesiyle 'alâ't-ḫarîḫü'l-isti' âre tövbe-i naşûḫ ıtlâḫ olunan tövbe-i hâlişe ma' nâsında isti' mâl olındı ya' nî şâbûn ebdân u esvâb maḫûlesinden evsâḫ u encâs-ı maḫşûseyi taḫhîr ü tanzîf ve âsâr-ı ednâsı maḫv u izâle etdiği gibi tövbe-i şâdıḫa daḫi maḫḫûlince ircâs-ı maḫûle-i âsâmı kân lem yekün idḫâl ederek bi'l-külliyeye maḫv u izâle etmekle ehl-i ḫulûb ve erbâb-ı başîret tövbe-i hâlişâye şâbûnu'z-zünûb ıtlâḫ etdiler. Ma' lûm ola ki şâbûn lafzı mütercim-i **Ḳâmûs**'ıñ **Mısbâḫ-ı Münîr**'den naḫl üzre def' ü men' ma' nâsına olan şâbûn maddesiden fâ'ül vezninde şîḡa-i mübâlaḡadır. Zîrâ ebdândan vesâ'ir nesneden evsâḫı mübâlaḡa ile izâle vü def' edicidir didi ve şâhibü'l-**Leḫçe**'niñ ba' z-ı kütübden naḫl üzre şâbûnıñ mücidi 'Abdurrahman Bûnî olmaḡla böyle bir şan'at-ı 'acîbe ihtirâ'î herkes istiḫsân ve âferîn-gûyân olarak "asâbu'l-bûnî" dimeleriyle keşret-i isti' mâlden nâşî kelâm-ı mezbûr ihtîşâr olunub şâbûn didiler. (tövbe) ḫâ-i mühmele ḫâfiyesiniñ ḫıf' a-ı şâniyesinde geḫdi müfredât-ı sâ'ire ma' lûmdır.

1423-Hem-daḫi en-nefed *şâbûnu'l-ḫulûb*

Naḫd aḫça pâk eder dilden kürûb

(şâbûnu'l-ḫulûb) izâfetle ıştılâḫ-ı edebâdan naḫd, aḫça ma' nâsından müsta' meldir. Zîrâ ânîfen beyân olındığı üzre âlet-i taḫhîr olan şâbûn, taḫhîr-i ma' nevî ile muḫahhar ma' nâsında müsta' meldir. Pes derâhim-i cerâḫât ḫulûba merâhim ve cebîn-i meşâliḫ beyninde tesru'n-âzirîn nâzirîn altun ḫulle ile mektûb olan dînâr

صغراء لاتنزل الاخران ساحبها

لو مسها حجر سمت به سراء

neşîdesince şâha-i müserret-mesâhası ğumûm u ħurubdan bi-merâhil ba' id olduğı nüm-dâr ve'l-hâşıl العقود تحل العقود fıkrasınca miftâh-ı maķâşid ve mıķlâd-ı evtâr olan nuķûd-ı mevcûdeniñ nâhun-ı himmeti müşkil-ğüşâ-yı maķâlîb-i düşvâr “ve meserret-baĥşâ-yı ħulâb şîġâr u kibâr” olduğı evtâr-ı tüvân-gerândan zâhir ü bedîdâdır. (ħurûb) ħulûb vezninde ġam u ħüzün u tâsa ma' nâsına olan kurbiñ cem' idir.

1424-Pek muṭahhar nesnedir *ṭaştu'l-'arûs*

Meyl ede her pâk-dil vâlâ-nüfûs

(ṭaştu'l-'arûs) ma' nâ-yi terkîbi gelin legeni dimekdir. Zîrâ (ṭaşṭ) ṭâ'nıñ fetĥi ve şın-ı mühmeleniñ sükûnıyla legen ta' bîr olınan enâye ve ħaba dinür ki içinde el vesâ'ir nesne yıķandır. Buniñ aşlı iki şın ile ṭâşş olmağla şın-ı şâniye ṭâ'ya ħalb olınmışdır ve **Ķâmûs**'iñ beyânı üzere 'Arabî'l-aşl olarak **Ṭay** ħabilesi lûġatıdır. Lakin sâ'ir ehl-i lûġatıñ beyânı üzere Farsî'de şın-ı mu' ceme ile ṭaşṭ ve ṭâ bedeli tâ ile teşṭ mu' arabi olmak üzere mersûmdır. ('arûs) şabûr vezninde kükürde ve geline dinür. Mu' ceme ħâfiyesiniñ evvel kıṭ'asında geċdi. Pes gelinleriñ legenleri şervet ü yesârete göre kimi muşayķal-ı ġümüşden ve kimi mücellâ-ı **ṭonyâk** maķûlesinden ve ednî mertebe evânî-yi nuĥâsdan olub temiz kıılınmış olmak mu' tâd olmağla kâ'nâ mâ kân bir nesne ziyâde pâk u nazîf olub erbâb-ı tabî' at añna meyl ü raġbet eder olduğda ehl-i lisân ol şey'e ṭaştu'l-'arûs ıṭlâķ ederler. (muṭahhar) ism-i mef'ûl beniyesiyle ṭahâretine diķķat u ihtimâm (332) nesneye dinür. (pâk-dil) vaşṭ terkîbi olarak ħalbi şafvetlü kimseye dinür. (vâlâ-nüfûs) nüfûs-ı vâlâ ve zevât 'âliye ma' nâsınadır.

1425-Oldu *kürsî-yi Süleymânü'n-nebî*

Taĥ-ġâh-ı 'adl u dâdîñ a' cebi

(kürsî-yi Süleymân) izâfetle Ĥazret-i Süleymân'iñ serîr ü taĥtı dimekdir. Zîrâ (kürsî) taĥṭ diyü kıṭ'a-ı şâleşede geċdi. **Süleymân**, enbiyâ'-i **benî-İsrâ'îl**'den **Süleymân bin Davud** 'aleyhisselâmdır. **Târîĥ-i Mîrât-ı Kâ'inât**'da ve 'Alâmetü'r-Rûm Ebû's-Su'ûd merĥûmiñ işbu حشر لسليمان جنوده من الجن والانس والطير فهم يوزعون âyet-i kerîmesiniñ tefsîrinde beyân etdikleriniñ icmâlî budır ki **Ĥazret-i Süleymân**

şalavâtallâhu vesselâma ‘alâ nebînâ ve ‘aleyh hazretleriniñ iķâmetgâh-1 cunûd-1 mütenevvi‘ası olan dîvân- hâne-i ‘azamet-i âşiyâneleriniñ tûl ve ‘arzi yeter fersahı olub rub‘1 ya‘nî yigirmi biñ fersahı ârâm-gâh-1 nev‘-i insân ve rub‘-1 digeri qarârgâh-1 tavâ’if-i cinn ü şeytân ve rub‘-1 âhîri me‘vâ-yı eşnâf-1 murġân ve rub‘-1 râbi‘i meşvâ-yı envâ‘-i sâ‘ire-i hayvân olmaķ üzre taħşîş u taħdîd olınub cunûd-1 beşeriyye muħaşşaş olan rub‘iñ hâķ-1 vasatında bir fersahı ya‘nî tûlen on iki biñ ve arzen kezalik on iki biñ zirâ‘ maħalli ma‘mûl-1 cinniyân olarak zer-beft ya‘nî hâliş altun ile harîrden tıķunmuş çâr-gûşe ve yek-pâre mişillû nâ-dîde ve nâ-şenîde bir bisât-1 bî-hemtâ ile döşenüb ol bişât-1 mûcibü’l-inbisâtüñ miyânında envâ‘-1 şanâyi‘-i bedâyi‘ ve eşnâf-1 cevâhir-i zevâhir ile muraşşa‘ zer-i hâlişu’l-‘ayârdan maşnû‘-1 nazâresi hayret-baħş-1 nazar olur. Hayşiyetde bir taħt-1 ‘âlî-baħt-1 mürtefi‘ vaz‘ olınub **Cenâb-1 Süleymân** ‘aleyhisselâm sa‘âdetle anda evreng-nişîn ‘izz ü iclâl olub ins ü cinn ve vuħuş ve tıyûr miyânında faşl-1 hükm ü kaza’ ve merâsim-i ‘adl u dâdı kemâ-yenbaġi infâz u icrâ ile aħķâm-1 dîniyyeyi aħķâm ve umûr-1 mülkiyyeyi tanzîm-i itmâm buyururlar idi. Pes bir serîr-i sultânîgeh anda merâsim-i ‘adl u dâd kemâ-hû-ħaķķihâ icrâ vu îrâd olına. Istılâh-1 ehl-i lisânda aña **kürsî-i Süleymân** ıtlâķ olınur. Taħtgâh âdât-1 ism-i mekân olan gâh lafzıyla taħt yeri dimekdir. Lakin hulûl-1 ‘alâķasıyla nefsi taħt murâd olınur. Dâd Farsî’de ‘adl mürâdifidir. (a‘cîbe) ziyâde andan ta‘cîb olınacaķ nesnedir.

1426-Hem odur **hükm-i Süleymân** kim aña

Vech-i aşvabla ola hükm-i kazâ

(hükm-i Süleymân) izâfetle **Hazret-i Süleymân** hükm ü kazâsı ya‘nî faşl-1 huşûmetde şı nesne şöyledir diyü kať u imzâsı dimekdir. Zîrâ **Cenâb-1 Süleymân** ‘aleyhisselâm henüz hengâm-1 tıfûliyyetde iken isti‘dâd-1 mâder-zâdı olan zekâ vu feţânet ü fehm ü ferâset ve emr-i ictihâdda işâbet resîde-i rütbe-i ġâyet olmaġın peder-i hulâfet-perverleri **Davud** ‘aleyhisselâm hazretleri umûr-1 mu‘azzamayı bunlar ile müşâvere buyururlar idi ve hâl-1 şaġarında hükm ü kazâda işâbeti cümlesinden biri kışsa-1 enbiyâ’da mezkûr olan hükm-i işâbet-kârîndir ki iki hâtûn nev-zâdeleriyle beyâbânda bulınub şabîleri bir maħalle vaz‘ ve kendüleri şıġullarıyla meşġuller iken nâ-gehân kırt gelüb kûdek-i

şîr-h̄âreniñ birini ihtilâs u iftirâs etmekle bâkî kılan tıfl-ı râzî' i her birerleri benimdir diyü iddi'â' ve huşûş-ı merķûmı hużûr-ı **Davud** 'aleyhisselâma ref' ü inhâ etdiklerinde tarafeyn-i beyneden 'âcîz olmağın şağîr-i mezbûri elinde tutub götüren hâtûna zât-ı ileyh hükm olunub taşra çıkdıklarında **Hazret-i Süleymân**'a râst gelüb mâ-vaķ'î kışş u hikâye etdiklerinde emr edüb bir bıcaķ getürdiler. Ba' de buyurdu ki çünki şâhidiñiz yokdır bu çocuğı iki nîme etsünler tâ ki münâşafa tarîķıyla iķtisâm ederiz didikde zi'l-yedd olan hâtûn rızâ virüb o birisi feryâd ederek yâ **Süleymân** veled-i mezbûr rahm u şefķat eden hâtûniñdir diyü (333) hükm etdigini **Dâvud** 'aleyhisselâm isti' mâl etdikde hükm-i **Süleymân**'ı taħsîn u imzâ vu ferâset-i **Süleymân** 'aleyhisselâmdan müte' accib ü mesrûr olduğı hâlde şükr-i **Hudâ** eyledi ve ol cümleden biri dağı işbu **وداود و سليمان** âyet-i kerîmesinde mezkûr olan hükm-i **Süleymân** 'aleyhisselâmdır ki tefâsîrde mufaşşalan meşûrdır. Farci' u'l-ileyhâ pes her bir hükm-i şer'î ki ziyâde ve ğâyet şavâb-ı vechle kaçâ olınmış ola ehl-i üdebâ' aña hükm-i **Süleymân** ıtlâķ ederler.

1427-Oldu **naķşu'l-faşş** re'y-i 'âkılân

Kim saķîmi mustaķîm ede hemân

(naķşu'l-faşş) izâfetle ma' nâ-yi lûğavîsi hâtemiñ hattı dimekdir. Zîrâ naķş bir nesneyi levnler ü boyalar ile **الاجه** eylemek ma' nâsına olub bu ma' nâ dağı meşelâ beyâz kağıd üzre siyâh yâhûd sürhla yazu yazmağda mevcûd olduğından muṭlaķâ hatta naķş ıtlâķ olunur. (faşş) fâ'niñ harekât-ı selâsî ve şâd'niñ teşdîdiyle yüzük kaçına ve hâtemiñ taşına dinür. Cem' i fuşûş gelür. İmdi nun kâfiyesiniñ ol kıt' asınıñ maķta' nda beyân olındığı üzre naķş-ı hâtem vârun u ma' ķûs olmağla bâdî-i nazarda saķîm gibi görünüb ba' de't-tab' ve't-temhîr hüsn ve istikâmeti zâhir olduğı gibi ehl-i vuķûf ve kâr-âzmâ olan 'uķalâniñ encâm-ı kârı fikr-i daķîķ ile mutâla' a ederek mutabassitâne re'y ü tedbîrleri dağı sakîmi müstaķîm ya' nî umûr-ı müşkilliyyeyi bir vech-i sühûletle tanzîme medâr kavîm olmağla o maķûle-i re'y-i zerrîn-i isâbet-rehine naķşu'l-faşş ıtlâķı ıstılâh olmuşdır.

1428-Dindi *mâ'u'l-vech* câh u devlete

Hem-daği şerm ü hayâ vu ' izzete

(mâ'u'l-vech) izâfetle yüz şuyu dimekdir. Zîrâ mâ', şu; vech, yüz ma'nâsına ma'rûflardır. Lakin ' Arabî'de mâ'u'l-vech ve Farsî'de âb-ı rûy ve Türkî'de yüz şuyu ma'rûf olan şu ma'nâsına olmayub belki devlet ü şervet ve kıadr u menzilet ve şerm ü hayâ ve ' izzet ü hürmet ma'nâlarında müsta'meldir. Meşelâ bir kimse âhir kimseden ' atıye ma'ûlesi bir nesne taleb etdikde bezl-i filân mâ'u'l-veche fi hazâ'l-emr dirler ki filân kimse şu huşûşda âb-ı rûy dökdü ya'nî kıadr u mertebesini ha'ıtt u tezyîf etdi yâhûd şerm ü hayâsını zayı' etdi dimekdir. Pes cerr ü su'âl ve ' arz-ı ihtiyâc tarîkıyla sâ'iliñ yüzü şuyıñ olub mes'ûl u me'ûn a'tâ eden kimse ha'ıkıkatde ehl-i himmet ve kerîm ve civân-merd olmayub belki mübâdeletü's-şey' bi's-şey' kabîlinden olmağla zürefâ-yı ' Acem ânı ticâret ma'ûlesinden ' add etdikleri işbu

سوداكرست هر كه دهدزربآب روى*آنكس كه بى سؤال سهداهل همتاست

beytinden müstebândır.

1429-Oldu *şayyâdu'l-ķulûb* ol hoş kelâm

Kim ide celb-i ķulûb-i hâşş u 'âm

(şayyâdu'l-ķulûb) izâfetle ma'nâ-yı lûgavîsi gönüller avcısı dimekdir. Zîrâ şayyâd, şeddâd vezninde avcı ve ķulûb, ķalbiñ cem'i olarak gönül ma'nâsına ma'rûflardır. Pes şayd-ı ķulûb, ķulûb-ı nâsı celb ü teşhîrden kinâye olmağla ehl-i lisân ıstılâhında şayyâdu'l-ķulûb şol kimseye dinür ki kelâm-ı letafet-i irtisâm ve sahn-ı dil-geş-i pür intizâm ile cezb-i cinân-ı inâm ve celb-i ķulûb-ı havâşş u ' avâm etmekde ma'rûf u benâm ola.

1430-Di *gullâmu'l-hâlidî* kim şol kıula

Pek mü'eddeb 'âkıll şâdıķ ola

(gullâmu'l-hâlidî) ma'nâ-yi izâfi ma'lûmdır ki **Hâlidî**'niñ kölesi dimekdir. Murâd-ı şu'arâdan **Ebû 'Osman el-Hâlidî** dinmekle ma'rûf kimseniñ gullâm , şadâkat-ı irtisâmıdır ki kıyâset ü şehâmetde ve şıdķ u istikâmetde ve âdâba ri'âyetde hüsni-hidmetde kendisiyle meşel-i đarb olunub menâķıb-ı 'abîdi câmi' ve mehâsin-i memâlîki

müstecmi^ç olan ğullâma ekyesü min ğullâmu'l-Hâlidî ve aşdaķu min ğullâmu'l-Hâlidî 334 ve aĥsenü min ğullâmu'l-Hâlidî dinür. Ğullâm-ı mezbûrîñ ĥüsn-i âdâbla ittîşâfi **İbn-i Sükkertü'l-Hâşimî**'ye bâliĝ oldıķda **Ebû 'Oşmân'a** nâme taĥrîr edüb be cins zullâmıdır diyü istikşâf eyledikde cevâbında o ^çabd degildir. Veled-i dil-pesendimdir. Diyü cevâb-ı taĥrîri **Nefĥatu'l-Meclûb** nâm kitâbda mestûrdır. Bu şûretde ğullâmıdan murâd muṭlaķâ nev-civân u delikânlı oĝlan dimek olur.

1431-Pek yakınlık nüktesi **ĥablu'l-verîd**

Ber müfâd-ı nazm-ı **Kur'ân-ı** mecîd

(ĥablu'l-verîd) izâfet-i beyâniye ile yâĥûd lüceyn-i mâ' kabîlinde olmak üzere boyunda olan cân tamarı ve şah tamarı didikleri iki tamarıdan her birerlerine dinür. Zîrâ (ĥabl) ĥâ'nîñ fethiyle ipe dinür ve her ^çuzvda ipe müşâbih uzun ve kalın olarak aşıl ve kıvâm-ı beden tamarlara dinür. Kâfada nâzil arķa tamarına ĥablu'l-zahr ve kol tamarına ĥablu'z-zirâ^ç dinildiĝi gibi. (verîd) sa'îd vezninde şafĥa-ı ^çunķiñ muķaddeminde ya^ç nî gerdeniñ ön tarafında ĥulķûmîñ iki câniblerinde başdan vârid ve nâzil u vetîn ta^ç bir olınan yürek tamarına mutaşşıl iki tamarıdan her birerleridir ki insâna ĝazab ^çârız oldıķda müntefih olub misvâk olurlar teşniyesinden verîdân dinür. İmdi işbu ونحن اقرب والوريد âyet-i kerîmesinde vâķi^ç ĥablu'l-verîdden murâd bu iki tamarîñ yeridir. Bunda verîd fa'îl-i bi-ma'nâ fâ'ildir. Başdan vârid oldıĝıçün yâĥûd bi-ma'nâ mef'ûldır. Mevrid-i rûĥ oldıĝıçün. Pes nazm-ı celîliñ müfâdı ve müfessîriñiñ beyânı üzere ĥablu'l-verîd fart-ı kutb ya^ç nî pek yakınlık mefhûmında meşel olmuşdır.

1432-Âsumân mefhûmu **zâtu'r-rec'** imiş

Heb tefâsîr ehli de öyle dimiş

(zâtu'r-rec') izâfetle şâĥibetü'r-redd ve's-şarf yâĥûd şâĥibetü'l-fâ'idet ve'n-nef ma'nâsına olmaĝla semâya itlâķ olunur. Zîrâ işbu ve's-semâ' zâtu'r-rec' nazm-ı celîliñiñ tefsîrinde müfessîrîñ-i kirâmîñ beyânı üzere felek her bir devresinde eczâsından cüz-i mu'ayyen mebd-i ĥareketi olan mevzu'a yine rücû' etmekle kâne-i cüz'î evvel maĥalle şarf u ircâ' etmiş oldıĝı yâĥûd şems vesâ'ir kevâķib ĝurûb ile ĝaybûbetden sonra yine maṭla'ına redd ü ircâ' eder oldıĝı yâĥûd ĥareket-i devriyyesi sebebiyle

‘âlem-i süflî sükkânına nef’ ü fâ’ide ifâde eder olduğu yâhûd buhardan aldı şuyu yine vech-i arzâ ifâza vu emtâr eder olduğu bâ’ s-ı ıtlâk olmuştur. Lakin ma’ nâ-yi âhire göre semâdan murâd şehâb olur.

1433-Oldu *zâtu’s-şad’* ma’ nâda zemîn

Şakk olu her nesneden çünkim hemîn

(zâtu’s-şad’) izâfetle ‘anâşır-ı erbâ’ adan hâka ya’ nî yeryüzüne ıtlâk olunur. Zîrâ şad’, şad’ın fethi ve dâl’in sükûnuyla her şalâbetlü olan nesnede kâ’in-i yarığa ve çatlağa dinür ve yeri şakk edüb çıkar nebâta dinür. Pes vech-i arz maa’-şalâbethâ nebâtât ve eşçâr ile mutaşşad’ vu münfelik ve ‘uyûn ve enhâr ve süyûl-ı emtâr ile müte’essir ve münşakk olduğuçün zâtu’s-şad’ ıtlâk olunur. (zemîn) yemîn vezninde Farsî’de yere dinür.

1434-Mâh-tâba didiler bî-rayb u şekk

Felsefiyyât ehli *firfiru’l-felek*

(firfiru’l-felek) izâfetle felekiñ âhû peçesi yâhûd hafîfü’l-meşreb nev-civânı demek olur. Zîrâ firfir, kibrît vezninde ve furfûr, ‘uşfûr vezninde ve ferfâr, şersâr vezninde geyik ve keçi ve baçar-ı vahşî maqûlesiniñ yavrularından koyunla pür-tâv edüb şıçrama ve dişleri üzre tizvân edüb âşme kertesine varmış olanlarına dinür ve insândan sebük-meşreb hafîfü’l-mizâc olan nev-resîde şâb civâna dinür. Pes kamer hareke-i hâmsesiyle on iki burcu ve yigirmi sekiz menzili bir ayda dûr etmekle (335) seb’a-i seyyâre-i sâ’ireden tîz-rev ü şitâbân ve serî’u’l-yesîr olduğu nümâyân olmağla ‘inde’l-hükemâ-i bi-tarîkü’t-teşbîyye firfiru’l-felek ıtlâkına şâyân görülmüş. (mâh-tâb) Farsî’de ay aydınlığına dinür. On dört on beş gecelik bedr olmuş aya dinür. Lakin burada muṭlaḳ kamer ma’ nâsında müsta’ meldir. (felsefiyyât) ‘ilm-i hikmete dâ’ir mübâhişden ‘ibâret olduğu qarîben beyân olındı.

1435-*Hâmilu’l-misk* oldu ma’ nâda enîs

Müşkveş bû-yı muvâlâtı nefis

(Hâmilu’l-misk) ma’ nâ-yı terkîb izâfisi yanında misk taşıcı kimse dimekdir zîrâ hâmil bir nesneyi yüklenüb götürici ma’ nâsınadır. Misk mim’in kesri ve sin’in sükûnuyla

ğayn-ı mu‘ceme kâfiyesinde beyân olındığı üzre t̄ib-i ma‘rûfedir ki iklim-i **Çin’iñ** ve **Çin** mülhâkâtında **Hıfâ** ve **Huten** diyârınıñ berye ve beyâbânında kâ’in bir nev‘ âhûlarıñ göbeklerinde tekevün eder. Aña Farsî’de nâfe-i mişk ve Türkî’de göbek miski ta‘bîr olunur. Lakin lisân-ı üdebâdan hâmilu’l-misk şol enîs-i ‘âkıll ve celîs-i şâdıq u kâmil dinür ki şadâkat-ı şamîmiyye ve ahlâk-ı hasene-i marziyyeye mülâbbes kelâm-ı dürrî’n-nizâm tekellüm ederken gûyâ dehân gâliye feşânından râyiha-ı t̄ibe münteşir olub dimâğ-ı cânı mu‘at̄tar eder ola. (enîs) mevânis ve muşâhib ma‘nâsınadır. (müskveş) mim’iñ zammı ve şın-ı mu‘cemeniñ sükûnuyla yine ğayn kâfiyesinde beyân olındığı üzre misk gibi ma‘nâsına Farsî’dir. (bûy) mûy vezninde Farsî’dir. **Koğu** ve râyiha ma‘nâsına (muvâlât) mim’iñ zammıyla şadâkat u dostluk (nefis) mergûb u mu‘teberdir.

1436-Hüsn-i t̄âvûs oldu hüsn-i ber-kemâl

Hem aña **hüsnü’t-tedâric** yek-me’âl

(hüsnü’t-tedâric) ma‘nâ-yi terkîb t̄âvûsıñ güzelliği dimekdir. Zîrâ (hüsn) hâ’nıñ zammıyla melâhat u güzellik ma‘nâsına ma‘rûfdır. (t̄âvûs) t̄âlût vezninde bu isimle ma‘rûf kuşdır ki seraser-i vücûdında olan tüyleri envâ’-i elvân rengin ile münekkâş u müzeyyen ve begâyet hûb-manzar u ihsân olduğından nâşî ebu’l-hüsn ve ebu’l-vaşî künyeleriyle benâm ve hüsn ü cemâlî resîde-i rütbe-i kemâl olan nesneye bi-tarîku’l-meşel ihsânı min t̄âvûs ıtlâkı ma‘rûf-ı havâşş u ‘avâmdır. Benâbirîn mazhar-ı cemâl-ı bi-kemâl olan **Hazret-i Rûhu’l-Emîn’e** “t̄âvûs-ı sidre-nişîn” ve serâpâ-yı endâmları hüsn-i ‘âlem-bahâdan ‘ibâret olan hûr-i ‘ayna ve ğılmân-ı cinân-ı behcet-çarîne “t̄âvûs-ı huld-i birîn” ıtlâk olunur ve ziyâde hüsndâr kimseye t̄âvûsu’l-hüsn ıtlâk ederler. (hüsnü’t-tedâric) terkînde (tedâric) ‘asâkir vezninde tedrec lafzınıñ cem‘idir. (tedrec) ca‘fer vezninde tezrev Farsî’de mu‘arabi olarak süglün ba‘z-ı diyârlarda kıl kıyruk ta‘bîr olınan kuşın ismidir. T̄â’ir-i merķûm hisân-ı t̄uyûrdan olduğu belki t̄âvûsdan dañi ahsen ü zîbâ ‘add olındığı ebu’l-hüsn **Nâşru’l-‘Ulvî’niñ** t̄ayr-ı merķûmı vaşf için inşâd etdiği ebyâtında işbu

فان فخر الطاوس يومابحسنه*فسلا حسن الادون حسن التدارج

beytinden müstefâddır. Binâenaleyh hüsn-i manzar şâhibi olam kimseye ve âhir nesneye ahsenu mine't-tedrec diyü darb-ı meşel olunur.

1437-Hem *rûhu's-sıtranc* o kim kıadri bülend

Müstaķim u rûkn-i devlet hûş-mend

(rûhu's-sıtranc) terkîbiniñ ma' nâ-yi lûgavîsi satranc oyunıñ ruħh ta' bîr olınan mühresi ve altı dimekdir. Zîrâ ruħh, râ'nıñ zammı ve hâ'nıñ teşdîdiyle ve Farsî'de taħkîkiyle tıyûr-ı cinsden 'anķâ gibi mevcûdu'l-ism mefķûdu'l-cism bir 'azîm kuşdır ki fil ve gergedan mişillû cism cânavarları pençe-i ķahrıyla ķapub tayran ve yavrularıyla ta' ama vu nevâle olmak için âşiyânesine revân oldığı ve tayr-ı merķûm **Hıta** ve **Hind** iklimlerinde ve **Çin** ve **Türkistân** miyânında bir bâdiye-i ğayr-ı meskûnede bulunduğı menķûl u muħkîdir ve sıtranc mührelerinden bir mühredir ki tıyûr-ı merķûm ismiyle müsemmâdır. (sıtranc) şın'ın kesriyle ve (336) râ'nıñ fethiyle ve şın-ı mühmele ile de lûgatdır. Ma' rûf oyundur ki **Ķâmûs** ve **Bürhân-i Ķatı'** tercemeleriniñ beyânı üzre lûgat-ı mezbûrı **Nûşirevân** 'ahdinde **Dahir Hind** nâm ħakîm yâhûd oĝlu **Şîşa** ihtirâ' eylemişdir ve **Dürer-i Münteħabât**'da mersûm olduğı üzre ħükemâ-yı **Hindî**'den **Leclâc**'ın ihtirâ' gerdesidir ve bu satranc lafzı 'Arabî'l-aşl olmayub şın'ın fethiyle şetrenc yâhûd şetrenc yâhûd şadrenc yâhûd şadrenc Farsî-yi mu' arrebîdir. 'Arabî'de cerdah bâbına ilhâķ için şın'ı ve sin'i meksûr kılmışdır. Fethi ğalaṭ-ı meşhûrdır. Lakin iştilâḫ-ı üdebâdan rû- ħu's-satranc bir devletde iħrâz-ı rûtbe-i refi'e etmiş. Hûş-mend ü 'âķil ve umûr-ı devletde kâr-güzâr u sedâd u istikâmetle 'âmil-i ħall u 'aķd ve retķ u fetķ şâhibi olan zât ve'l-ķudre itlâķ olunur. Mühre-i merķûmeniñ 'arşa-i satrancda raş u müstaķim olarak seyr ü ħareketi ve esb ü fil mührelerinde ziyâde taşarruf u mikneti bâ' ş-i itlâķ olunur.

1438-Ma' ni-i *ħüsnü'l-bedâva* bî-gümân

Ķüsn-i ħulķ zâtı behcet-nişân

(ħüsnü'l-bedâva) terkîbiniñ ma' nâ-yi lûgavîsi şahrânıñ ħüsn ü nazâratı yâhûd bir nesneniñ evvel zâhir ü peydâ olan efrâdınıñ yâhûd eczâsınıñ revnâk u leṭâfeti dimekdir. (ħüsn) behcet gibi güzelliķdir. (bedâva) seħâbe vezninde şahrâ vu beyâbân dinür ve bir

nesneniñ eñ evvel zâhir olanına dinür. Lakin terkîb-i mezbûr lisân-ı fuşahâ'da bir kimseniñ neşv ü nümâsı kendi üzre oldığı hüsni hulk mâder-zâdına ve zât-ı mükârr-ı müsemmâtına ârâyiş-i zâti olan hışâl-i hamîde-i **Hudâ**-dâdına ıtlâk olunur. Mevsim-i bahârda şahrânîñ envâ'-ı ezhâr u huzarâvât ile tâb u tarâveti mülâbesesi yâhûd ol ma'bidomnalşî ma'külesiniñ behcet ü melâhatı mulâhazası ba's-ı ıtlâk olınmışdır. (hüsni hulk) güzel hûy diyü kâfiyesiniñ ol kıt'asında geçdi. (zât) 'arzî ve târî mu'âbilidir. (behcet-nişân) güzel 'alâmetlü dimekdir.

1439-**Haqile hüsni mudârâ dâyimâ**

Oldu **re'su'l-'aql** sa'y eyle añâ

(re'su'l-'aql) ma'nâ-yi terkîb 'aqlıñ başı ve a'lâsı dimekdir. Zîrâ (re's) râ'niñ fetih ve hemzeniñ sükûniyla a'zâ-i hayvâniyeden başa dinür ve her şey'iñ yukarısına ve a'lâsına dinür. (aql) 'ayn'ıñ fetihle eşyânîñ hüsni ve fetih kendi vasıtasıyla tenyîz ü idrâk olunan kuvve-i ma'nevîyeye dinür. Lakin ehl-i lisân 'örfünde (re'su'l-'aql) diyü nâsla dâ'imâ rûy-ı dil göstererek hüsni mu'âmele ve revnaq u sühûletle nevâziş ü mulâtefe eylemek ma'nâsında müsta'meldir ve bu hüsni madârât u madârâ ya'nî ihyâ ile istînâs ü ülfet ve ecibe-i mürüvvet ve fütüvvet ü derûnda muzmer olan kîne vü 'adâveti setr ü ihfâ ile vaqt-ı fırsata kadar a'dâya tevâzu' ve lînet-i müstevcib-i âsâyiş ü istirâhat oldığı reyb ü iştibâhdan 'ârî nitekîm **Hâce Hâfız-ı Şîrâzî**'niñ

أسایش دوکبتی تفسیران دوحرفست*بادوستان تلتف بادشمنان مدارا

“güftesi ve İbn-i Verdî **Lamiyye**'sinde”

دارجارالداران جاروان*لم تجدصبرا فما حلینقل

neşîdes ve hükemâ-i 'Arab'ıñ **دارهم مادمت دارهم** ma'külesi meşel-i mecrâsına cârî olmışdır.

1440-Sevmek esb u mâlı **hubbu'l-hayr** imiş

Bunda çün ma'nâsı hayrıñ gayr imiş

(hubbu'l-hayr) izâfetle 'inde'n-nâs merğûb olan nesneyi sevmek ma'nâsıdır. Zîrâ (hubb) hâ'niñ zammı ve kesri ve râ'niñ teşdîdiyle muhabbet gibi sevmek ma'nâsıdır.

(ḥayr) kirâren ve mürâren geçdiği üzere muṭlaḳâ meyl ü rağbet ve ‘alâḳa vu muḥabbet eylediği nesneye dinür. Lakin **Ḥazret-i Süleymân** ‘aleyhisselâmdan ḥikâye işbu

فقال انى احببت خب الخير عن ذكر ربي naẓm-1 celîlesinde ḥayr-1 ḥayl ü feres ile ve daḫi وانه لخب لخير لشديد naẓm-1 kerîminde mâl-1 kesîr ile müfessir olmağla ḥuşûşıyla eamîñ ba‘z-1 envâ‘ı (336) murâd olmuş olur. Yâḥûd ḥayr lafzı ḥuşûşıyla ḥayl ma‘nâsına kezalik mâl-1 firâvân ma‘nâsında mevzû‘ olmağla bu naẓm-1 celîllerinde ma‘nâ-yı mütebâdirîñ ğayr-1 murâd olmuş olur. (esb) Farsî’de ata dinür.

1441-**Zehretü’ d-dünyâ** begâyet hırş-1 mâl

Cem‘ -i emvâl eylemek rûz u leyâl

(Zehretü’ d-dünyâ) terkîbi dünyânıñ zîb ü zîneti dimekdir zîrâ (zehre) zâ-yı mu‘ cemeniñ fetḫi ve hâ’niñ sükûniyle eşçâr u nebâtâtıñ çiçegine dinür ve dünyâyâ izâfetle (Zehretü’ d-dünyâ) bu ‘âlim-i dünyânıñ ḥüsn ü behçet ve nazâratına ve tâb u revnaḳ u leṭâfetine ıtlâḳı olunur. Nâẓım-1 merḥûmıñ beyânına göre terkîb-i mezbûr bir kimseniñ ziyâde hırş u ṭama‘ ile cem‘ -i emvâlê inhimâl u tehâlükü ve rûz u leyâl ya‘nî fî cemî‘ u’l-evḳât ve’l-aḥvâl teknîz ü idḫâre ihtimâm u tekâlübü ma‘nâsında muşṭalah olmaḳ iḳtizâ eder. Lakin ma‘nâ-yi mezbûrde müsta‘ mel olan *şehvetü’ d-dünyâ* terkîbi daḫi *sekretü’ d-dünyâ* terkibidir. Zehretü’ d-dünyânıñ ma‘nâ-yi merḳûmda isti‘ mâlına zafer-yâb olmadığından başḳa münâsib daḫi olmadığı ḥafî degildir. tete’mil (rûz) Farsî’de gündüz ma‘nâsınadır. (leyâl) leyliñ cem‘ idir.

1442-**İbnu yevme** fikr-i ferdâ etmeyen

Ḥarc-1 şarfında muḥâbâ etmeyen

(İbnu yevme) terkîbi ibn kelimesiniñ yevm lafzına ve yevmiñ zamîr-i ğâ’ibe izâfetiyle ma‘nâ-yi lûğavîsi mürecca‘ zamîr olan kimse içinde bulunduğu günün oğlu dimekdir.

Lakin işılâḫ-1 fuşâḫâ’da

لايألف الدرهم المضوب صرتنا* لكن يمر عليها و هو منطلق

انا اذا اجتعت يوم ادراهمنا* ظلت الى طرق المعروف تستبق

ḳıṭ‘ası şıfat-1 kâşife-i ḥâlî ve mecmû‘ -1 mâ-melekini bezl ü infâḳda bî-pervâ ve lâübâlî olan zât **Ḥâtemî’s-Semâte** künye olmuşdur. Yevm lafzı nehâr gibi gün ü gündüz

ma' nâsına ma' rûfdır. (fıkr) endîşe vü te'emmül ma' nâsınadır. Ferdâ, fermâ vezninde Farsî'de yarınki gün dimekdir. 'Arabî'de ğad kelimesi gibi. (ħarc-ı şarf) lafızları bezl ü a' tâ ma' nâsınadır. (muħâbâ) mim'in zammıyla mudârâ vezninde teveccüh iltifât u ihtirâz u ictinâb ma' nâlarına müsta' meldir.

1443-Ĥüsñü ĥoş gösterme *sevdâ'u'l-'ârûs*

Zıddıyle keşf eyler eşyâyı nüfûs

(sevdâ'u'l-'ârûs) terkîb izâfisi lûğatda geliniñ siyâh reng câme vü elbise maķûlesi nesnelere dinür zîrâ (sevdâ') ĥamrâ' vezninde sevâd ile mutaşşaf siyâh nesne ma' nâsına olan esved lafzınıñ mü'enneşidir. ('arûs) gelin diyü zâ-yı mu'ceme ķâfiyesiniñ kıt'a-ı evvelisinde geçdi pes ol nümâyışde ibrâz-ı ĥüsni-i tâl'at ve çehre-i semen-gûn dûşizeyi açmaķ kaşdıyla leyle-i zifâfda 'arûsı câme-i 'anber-fâmle tezyîn beyne'l-'Arab de'b-i dirîn olmağla bu ma' nâdan (sevdâ'u'l-'ârûs) ile ta' bîr olunub soñra ıştılâĥ-ı ehl-i lisânda ĥuşûş-ı sevâd ve 'arûsdan kaķ' -ı nazâr muţlakâ bir nesneniñ ĥüsni-i zâtı sene bir kaķ daĥi revnaķ u nazârat ve ab u tâb ve melâĥat virmeķle ba' s-ı füzûnî-i ĥüsni ü cemâl olan zîb ü zîvere ıtlâk olındı çünki *الإشياء تتكشف باضدادها* müfâdınca dilber-i zühre-peyker sepîd endâmı câme-i siyâh-fâm begâyet ĥûb u dil-ârâm gösterdiği şâ'ir **Dârmî'**niñ işbu

قل للمليحة في الخمار الاسود*ماذا اردت يزاهدمتعبد

قدكان شمر للصلاةازاه*حتى قعدت لهيباب المسجد

kıt'asından u şâ'ir-i digeriñ

أيتك في السواد فقلت بدر*بدافى ظلمة الليل البهيمر

beytinde müstebândır.

1444-Gençlik hengâmıdır *bürdu'ş-şebâb*

Pîrlerden soyulurmuş ol şiyâb

(bürdu'ş-şebâb) terkîb-i izâfisi lûğatda genç kimseleriñ libâsı ĥırķası dimekdir. Zîrâ bürd ü bürde bâ'larıñ zammıyla çubuķlı vu çatârî vü kumaş maķûlesine dinür ve cübbe vw ĥırķa ta' bîr olunan elbiseye dinür. 'Arab'in (338) cübbetü'l-bürd ve cennetü'l-bürd kavllerinde olduğı gibi. (şebâb) şehâb vezninde gençlik zamânına dinilür ve şebâb

lafzınıñ cem‘i olarak geçler ve delikanlu yigitler ma‘nâsına gelür. Kemâ merr fi şâlešetü’l-bâ’ lakin ıstılâh-ı üdebâ Bürdu’ş-şebâb gençlik hengâmı ve civânlık zamânı ma‘nâsına ‘örf olmuştur. Hâdişü’s-sinn olan şebâbıñ cülûd u beşereleri bürd-i Yemânî gibi revnaqlık u melâsetlü ve rengîn ü tarâvetlü oldığı ba‘ş-ı ıtlâkdır vaqtâ ki hengâm-ı şebâb pâ-der-rikâb-i şitâb olub şeyhûhet ü pîri tâzî oldıkdâ rehzen-i kâr-bân yâl u bâl olan güzêrân-ı mâh u sâlîñ dest-i ta‘dîsiyle Bürdu’ş-şebâb nez‘ ü selb olınub aña bedel câme-i köhne-i şeyb pür-‘ aybu’l-libâs ve eksâ olındığı cezm-gerde-i pîr ü bernâdır.

1445-Oldu hem *beyzü’n-enûk* ol bî-mişâl

Mişli bulunmaq ‘*adîmu’l-ihtimâl*

(beyzü’n-nûk) beytü’l-‘arûs vezninde kırtal yumurçası dimekdir zîrâ (beyz) bâ’niñ fethiyle kuş nev‘iniñ yumurçası dinür. İsm-i cinsdir. Kalîle ve keşîre ıtlâk olunur. Vaħidi beyzadır. Temr, temre gibi. (enûk) şabûr vezninde feteħâtle rahme mürâdifidir ki Farsî’de dâl ve Türkî’de kırtal ta‘bîr olınan meşhûr kuştur. Tayr-ı merķûm beyza yavrısını ta‘riz-i aġyârdan muħâfaza için beġâyet şarb taġlar başında yalçın kayalarda yuva yapub yumurtladıġı için vuşûlı müşkil ve şa‘bu’l-menâl olan nesnelere ġaġķında ‘Arab ‘Arba aınla ġarb-ı meşel edüb eazzu min beyzul’enûk ve eb‘adu min beyzu’l-enûk dirler ve bir nesne ziyâde ender-i nevâdirden olub kırtâ **Mâriya** gibi meşel bulunmaq ‘adîmu’l-ihtimâl oldıkdâ teşbîh-i belîġ tarîķiyle aña beyzü’l-enûk ıtlâk iderler. Kaldı ki nesh-i matbû‘ada beyzü’l-enûk mevķi‘nde beyzü’l-nûk vâķi‘ olmuştur. Nûk, nûn’iñ zammıyla dişi deve ma‘nâsına olan nâķanıñ cem‘i olmaġla ma‘nâ-yi terkîb deve yumurçası demek olur. Bu ise nâdirü’l-vücûd ve şa‘bu’l-menâl maķûlesinden olmayub belki ‘âdetâ vücûdu muħâl oldıġından başķa **Ķâmûs**’da ve **Lehçe**’de ve Mecmâ‘ül-Emşâl muħtaşarında mersûm olan eazzu min beyzul’enûk ve eb‘adu min beyzü’n-enûk mişilleri olub beyzü’l-nûk meşeline zafer-yab-ı evveline medîfinde mişrâ‘-yi evvel taġyîr olındı.

1446-*Beyzatu’d-dîk* ol ki bir kere olur

Arayan şanma anı her dem bulur

(Beyzatu'd-dîk) terkîbi lûgatda ħoros yumurçası dimekdir. Zîrâ ebyaza ânifen geçdiği üzre temre vezninde bir dâne yumurçaya dinür. (dîk) dâl'ın kesriyle tavuk nev'iniñ erkeğine dinür ki Farsî'de ve Türkî'de ħoros u ħoroz dinür ve bu ħoros kısmınıñ müddet-i 'ömrinde bir kere toğurduğu yumurçaya beyzatu'd-dîk dinür ve vaqıtsız ü 'aķım yumurçası ma' nâsına beyzatu'l-'aķr ıtlâķ olunur. Lakin ehl-i lisân kâ'inen mâ-kân bir nesne begâyet nâdirü'l-vuķû' olub her zamân dest-res olunmadığından aña beyzatu'd-dîk dirler.

1447-Pek müzeyyen ħânedir **beytu'l-'arûs**

Kim ider kesb ü ferec andan nufûs

(beytu'l-'arûs) lûgatda yeni gelinlik evi dimekdir. Zîrâ beyt-i zîb vezninde ev u oķa ta' bîr olınan menzile dinür. Farsî'de ħâne dinilür. ('arûs) ķarîben geçdiği üzre yeni gelinlige dinür ve küygüye de ıtlâķ olunur. Mine'l-ķadîm her diyârda mu' tâd u müte' ârif olduğu üzre tezvic-i ebķâr eden kimseler 'alâ maķâdîr hem nev 'arûs için bir ħâne-i ħaşşa taķşîs ü ta'yîn * ve anıñ cüdrân-ı erba' sını envâ'-ı cehâz-ı zerrîn-târ ile hem-reng nigâr-ħâne-i çin ü tezyîn edüb beytu'z-zifâf ve zifâf-ħâne ve cehâz oķası ta' bîr etdikleri ħâne-i bî-baĥâne olacaķdır. Lakin zürefâ-i ehl-i lisân teşbîh-i belîĝ ħarîķiyle muıtlakâ müzeyyen ü mücellâ olub nezâresi feraĥ-baĥş-ı nuķûş u 'uyûn ve mûrişü'l-bisât-ı derûn olan her bir ħâne-i meserret-meşĥûne beytu'l-'arûs ıtlâķ ederler.

1448--**Fârisu'l-ebılâķ** olan şöhret-şîâr (339)

Râkibu'l-ebılâķ hem öyle nâmdâr

(Fârisu'l-ebılâķ) ve (Râkibu'l-ebılâķ) terkîbleriniñ ma' nâ-yi lûġavîsi alâ bacak ata binici kimseye dimekdir. Zîra şâĥib vezninde fâris u râkib piyâde vü yaya muķâbilidir ki Farsî'de şuvâr ve Türkî'de binici ve bendli kimseye dinür. Eblâķ , aĥmer vezninde ayaklarınıñ sekili uyluķlarına varmış erkek ata dinür ki alâ bacak ta' bîr olunur. Mü'enneşi belkâ'dır. Feres-i eblâķ çeşm-i a' dâya efrâs-ı sâ'irede muĥîb görünmekle bi't-taĥşîş-i rûz-ı pîrûz **Gazve-i Bedir**'de fâris-i yek-rân meydân-ı şecâ'at **Mıķdâddînü'l-Esved** rağıyallahu te'âlâ 'anhü ħazretleriniñ edhem-i zafer-i tev'emleri eblâķ olmaĝla aşĥâb-ı **Bedir**'e nuşret u imdâd için inzâl olınan cünûd-ı mucize-i melâ'ike-i 'azâm

‘aleyhimü’s-selâm huzarâtı daği berâ-yı muvâfaqat miqdâd-ı eblâk-süvâr oldukları taşhîh-kerde-i müfessirîn-i kirâm olduğundan fi-mâ ba‘ad şehâmet ü celâdet ile şöhret-şi‘âr ve begâyet bahâdır u nâm-dâr olan kimseye gerek piyâde ve gerek süvâr-ı fârisu’l-eblâk ve râkıbu’l-eblâk vaşiflarıyla tavşif olunmağa nezd-i bülegâda karar verilmiştir.

1449-Pek zekî olandır *ezkâ min İyâs*

Kim ola idrâki hayret-bahş nâs

(ezkâ min İyâs) terkîbi hû ezkâ min İyâs takdîrindedir ki filân kimse fehm ü fetânetde İyâse fâ‘îkdir demek olur. Zîrâ ezkâ zâl-ı mu‘ceme ile ve fâ‘ vezninde olan zekâ‘ lafzından ism-i tafđildir ki ziyâde tîz fehm ve serî‘ul-idrâk efkâr-ı şâ‘ibe ve ferâset-i şâdıķâ şâhibi olan kimseye dinür. (min) kelimesi tafđiliyedir. (İyâs) kitâb vezninde a‘lâm-ı ricâldandır. Burada murâd **İyâs bin Mu‘âviye bin Kâretü’l-meznî**‘dir. **İyâs-ı mezbûr** far‘-ı zekâda yek-tâ ve rüşd ü kiyâsetde bî-hemtâ zihn ü kâd ve tab‘-ı naķķâd şâhibi bir zât ferâset-nihâd olmağla * ezkâ min **İyâs** * ve ezkenü min İyâs * mişilleriniñ mevridi olmuştur. Muğâzerât ve edebiyâtta nevâdir-i keşîresi meştûrdur. Hatta fazl-ı medâ‘ini mûmâ-ileyhiñ nevâdir u iğbarâtı müstaķillen cem‘ ve tedvîn edüb kitâb-ı mersûmı zeken **İyâs** mevsûm kılmıştır. Hulefâ-i râşidînden ma‘dûd olan ‘**Ömer bin ‘Abdul‘azîz**‘ hazretleri **İyâs-ı mezbûre Başra** kaçâsını tevcîh ü taķlîd ve ânda ilâ mâ-şâ‘-Allâh hükûmet ile şerî‘at-ı ğarâyı te‘yîd edüb hicretiniñ yüz yigirimi birinci sâlında revân-ı nâdire-dânları sûy-ı rast-gûyâne revân ve cismân-ı muğzînu’l-‘irfânları zacî‘-i mazâcî‘ hâmuşân olmuştur. (idrâk) hemzeniñ kesriyle ‘ilm ma‘nâsınadır. (hayret-bahş) vaşif terkîb olarak vâle vü hayrân kılcı dimekdir.

1450-Şol *nesîmu’r-râh* mefhûmu zekâ

Tayyibu ahlâķa dinür hem câ-be-câ

(nesîmu’r-râh) terkîbiñ ma‘nâ-yi lûğavîsi izâfet-i beyâniye ile şâdı vü sürûriñ laţîf rüzğarı yâhûd izâfet-i lâmiye ile dûz u küşâyışli olarak keşîrü’l-nebât olan muhlik âheste ve mülâyim esen hevâsı demek olur zîrâ (nesîm) emîr vezninde insana şafâ vu inbisât bahş eden laţîf rüzğara dinür. (râh) hâl vezninde şâdı vü sürûra dinür ve kendisinde envâ‘-i nebâtât bitmiş olan düz ü vus‘atlu şahrâya dinür. Lakin iştilâh-ı üdebâda

nesîmu'r-râh terkîbi ekşeryâ fehm ü ferâset farḡ-ı feḡânet ma' nâsında ve ba' zân ahlâk-ı ḡasene-i ḡabiyye ve evşâf-ı pesendîde-i marziye ma' nâsında isti' mâl olunur. Efkâr-ı sedîde eü ahlâk-ı ḡamîde aşḡâb-ı celîs ve ḡarîne-i mûriş feraḡ u sürûr ve bâ' ḡ-ı şafâ vu ḡubûr oldığı 'alâḡâ-i muşâḡhihe olmuşdır.

1451-Hem **benâtu'l-fikr** o kim eyler ḡuḡûr

Hâḡır-ı aşḡâb-ı re'ye bî-ḡuşûr

(benâtu'l-fikr) terkîbiniñ ma' nâ-yi lûḡavîsi fikr ü endîşeniñ kızları dimekdir zirâ (benât) bâ'nîñ fetḡiyle bint lafzınıñ cem' idir ki kızlar dimekdir. Fikr, fâ'nîñ kesriyle bir nesnede a' mâl-ı nazar ve te'emmül eylemektir. (340) Bu bint kelimesi ibn lafzı gibi bir nesne cihetinden ḡâşıl olan şey'e dinür. Kemâ merr tafḡîle fi'l-ḡıḡ'atu's-sâbi'et min ḡâfiyetu'n-nun ve burada bu ma' nâyı irâdeye mebnî ehl-i lisân re'y ü tedbîr aşḡâbınıñ ḡâḡır-ı işâbet-i mezâhirlerine ḡuḡûr eden füyûzât-ı ḡaybiyye ve sünûḡât-ı ḡalbiyyeniñ künyesi olmak üzere isti' mâl eder.

1452-Ma' nâ-yi **beytü'l-ḡaşıde** munteḡab

Her ne de olursa olsun öyle heb

(beytü'l-ḡaşıde) envâ' ı şî' rden ḡaşıde ta' bîr olınan şî' riñ pek ḡüzîde beytine dinür. Zîrâ beyt iki mısrâ' dan mürekkeb manzûmeye ıḡlâḡ olunur. (ḡaşıde) sefîne vezninde ekşer üdebâ' 'indinde yedi beyitten ziyâde olub şâ' ir anîñla tehniye yâḡûd ta' ziye yâḡûd târiḡ maḡûlesi bir maḡşûd ḡaşd eder ola. ḡaşıde-i merḡûmede ebyât-ı sâ' ireden belîḡ ü rengîn ü cevdet-i ḡab' a teşâdüfle dil-nişîn vâḡi' olan beyt-i nâdirü'l-mazmûmuna beytü'l-ḡaşıde ıḡlâḡ olındı. Şoñra ehl-i lisân ta' mîm edüb her şey'in ḡüzîde ü a' lâsına ve munteḡab u müştesnâsına beytü'l-ḡaşıde ıḡlâḡ eylediler. Nitekim 'aynü'l-ḡalâde ve ol cerîde ve dürretü't-tâc ve fezleketü'l-ḡisâb emşâli daḡi her nesneniñ ḡüzîde vü muḡtârına dinür.

1453-Hem-daḡi **ḡüsn-i taḡalluş** ol kelâm

Eyleye mâ ba' dine telmîḡ-i tâm

(ḡüsn-i taḡalluş) şıfatıñ mevşûfe izâfeti ḡabîlinden olarak ḡurûc-ı ḡüsn yâḡûd intıḡâl-i ḡüsn ma' nâsınadır. Lakin ehl-i belâḡat 'indinde şâ' ir-i vaşf-ı ḡûbândan medḡ-i

memdûhe yâhûd iftihâr u şikâyet ve i' tizâr-i cinâyet maḳûlelerinden taḫşîl-i münâsebet ile beynlerinde mülâyemete ri' âyet ederek aşl maḫşûda intiḫâlden ' ibâretidir.

كفول البحترى فى جعفر البرمكى * قدقلنا للغيث الركام و لج فى

ابراقه و الج فى ار عاده * لا تعرضن لجعفر متشبهها

بندى يديه فلسست من انداده * و قول الاخر

امطلع الشمس تغبى ان توم بنا * فقلت كلا لكن مطلع الجو

elsine-i selâşede nazm olunan ḫaşâ'id-i belîge emşâl-i ḫaffi degildir.

1454-Nükte-i *ḫüsnü'l-beyân* olmuş hemân

Pek belâgatla edâ-yı şâ' irân

(ḫüsnü'l-beyân) yine şıfatuñ mevşûfe izâfetiyle muṭlaḫâ merâm u maḫşûdı güzelce izâḫ ve izhâr eylemek ma'nâsınadır. Lakin ıstılâḫda şu'arâ zümresiniñ merâm u muṭaleblerini selâset-i nazm ve cezâlet-i ma'nâya muḫârin muḫtezâ-yı ḫâle muṭâbaḫat ve muḫsinât-ı bedi' yeye ri' âyet ile belîgâne edâ etmelerine dinür.

1455-*Afşahu min Dağfel* ol kim pek faşîḫ

Her kelâmı ola gâyetde melîḫ

(Afşahu min Dağfel) terkîbinde afşahu ziyâde faşîḫ ma'nâsına ism-i tafđıldir. Faşîḫ diyü açık sözlü ve ṭalâḫatlu olub kelâmı lahn u ḫaṭâ ve lükneten ḫaliş ü sâlim olan mütekellime dinür. Min kelimesi tafđilîyedir. **Dağfel** dâl-ı mühmeleniñ fethi ve ğayn-ı mu'cemeniñ sükûnıyla ca'fer vezninde esâmidendir. Burada murâd feşâḫatde ve 'ilm-i insâbda 'aşrınıñ ferîdi olan **Dağfel bin Ḥanzeletü's-Südûsî eş-Şeybânî en-Nesâbe'** dir ki zamânında ḫabâi'l-i 'Arab'iñ neseblerini andan a'lam u ızbaṭ kimse yoğidi. **Ḥazret-i Mu'âviye** anı oğluna 'Arabiye ve insâb nücûm ta'lîmi için üstâd ta'yîn eylediği muḫtaşar **Rebî'ü'l-Ebrâr**'da mersûmdır. Merḫûm **Dağfel** gâyet faşîḫ ve her kelâmı laṭif ü melîḫ olmağla min ba'd feşâḫatde aniñla ḫarb-ı meşel olındı. Güzellik bir kimse insâb-ı nâsa gâyet âşinâ olındığda mezbûr ile ḫarb-ı meşel olunur. (Ensebü min Dağfel) dinildi.

1456-Şol kelâma dindi kim *sihrü'l-beyân*

Ḳalbe te'sîr ide efsûn-veş hemân

(sihrü'l-beyân) terkîbinde (sihr) sin'in kesriyle muṭlaḳâ me'ḥazi laṭîf ü daḳîḳ olmağla nâzarîñ yâḥûd sâmi' in ḳâlbini râm u teşhîr eden şey'e dinür ve câduluğa ıtlâḳ olunur. (beyân) seḥâb vezninde (341) mütekellim merâm u maḳşûdını zekâ' vu fiṭnatına muḳârin ifşâḥ u îzâḥ eylemege dinür. Pes sihrü'l-beyân liceynü'l-mâ' ḳabîlinden olarak el-beyân kâ's-sihr sebkinde olmağla sihr ü efsûn gibi ḳalbe te'sîr iden laṭîf ü mü'eşşir kelâma ıtlâḳ olunur ve nâzım-ı nihrîr bu beyitle işbu (en mine'l-beyânü's-sihrâ) ḥadîs-i şerîfine telmîḥ eder.

1457-Tîb-i eş'âr olmuş *enfâsu'r-riyâḥ*

Ḥoş nefesler böyle etmiş ıstılâḥ

(enfâsu'r-riyâḥ) terkîbi ednâ mülâbese için olıḳı izâfetle revâyiḥ-i ṭabîyeniñ mu'tedil ü mülâyim esen rüzgârları dimekdir zîrâ (enfâs) hemzeniñ fetḫiyle nefesiñ cem'idir. Nefes fetḫateynle nesîm-i hevâya ya'nî laṭîf ü mülâyim esen rüzgâr dinür. (riyâḥ) miyâḥ vezninde râyiha vu ḳoḳu ma'nâsına yâḥûd ḥoş ṭîb nesne ma'nâsına olan rîḥ lafzınıñ cem'idir. Pes revâyiḥ-i ṭîbeye mülâbes laṭîf rüzgâr meşâmm dimâğ-ı reşk-âver nâfe-i tâtâr etdiği gibi ṭîb-i eş'âr ya'nî eş'âr-ı ṭîbe ve nazm-ı rengîn daḫi meşâmm-ı cânî nükhet-i ma'neviye ile emîr ile leb-rîz ve ser-şâr etdiğiçün enfâs-ı mu'aṭṭara aşḫâbı olan üdebâ'-ı baḥş-şafâ ceht-i camî' asıyla eş'âr-ı belîğaya enfâsu'r-riyâḥ ıtlâḳ etmişlerdir.

1458-Şâ'iriñ ḥüsn-i edâda bihteri

Men lehû ṭâb'un ke ṭab'i'l-Buḥturî

(Men lehû ṭâb'un ke ṭab'i'l-Buḥturî) terkîbi tefsîr-i mu'arızında olan mışrâ' evvel ḳarînesiyle ma'nâ-yi maḳşûdı feşâḥat u belâğata mülâbes nazm-ı selîs ve ta'bîr-i nefis ile ḥüsn-i edâda mâhir olan şâ'iri ta'rîf ü tavşîf mevḳi'nde olmağla taḳdîr-i kelâm ile ḥüsn-i edâda mülâbes nazm-ı selîs ve ta'bîr-i nefis ile ḥüsn-i edâda mâhir olan şâ'iri ta'rîf ü tavşîf mevḳi'nde olmağla taḳdîr-i kelâm ile ḥüsn-i edâda mâhir olan şâ'iri ta'rîf ü tavşîf mevḳi'nde olmağla taḳdîr-i kelâm dimek olur. (ṭab') ṭâ'nıñ fetḫiyle insânıñ mecbûl u meftûr oldığı seciye vü ḥalîḳâsına dinür ki Farsî'de ser-şet Türkî'de yaradılış ta'bîr olunur. (Buḥturî) bâ'nıñ zammı bu hâ'-i mühmeleniñ sükûnı ve tâ-i müşennâtıñ daḫi zammıyla **Buḥtur**'e mensûb dimekdir. **Buḥtur**, ḳunfuz vezninde **Ṭayy** ḳabîlesinden bir baṭnıñ pederidir ki **Buḥturî** dimekle ma'rûf u meşhûr olan **Ebû 'İbâde Velîd bin 'Ubeydu'l-Buḥturî't-Ṭâ'î** anıñ sülâlesindedir. Mezbûr iki yüz altı târîḫinde

Kûfe'de pâ-nihâde-i vucûd ve iki yüz yitmiş toktuz târîhinde **Bağdâd**'da 'âzm-ı dâru'l-hulûd olmuştur. Kütüb-i edebiyede mestûr olan eş'ârı cevdet-i tab'ına şahid-i 'adldır. (bihter) Farsî'de eyü ve a' lâ ma' nâsına olan be lafzıyla edât-ı tafdil olan ter kelimesinden mürekkebe olarak dirhem vezninde ziyâde güzîde vü a' lâ ma' nâsınadır.

1459-Hem '*abîd's-şî'r* şol rengîn-edâ

Söyleye âzâde nazm-ı dil-güşâ

('abîd's-şî'r) taşgîr beniyesiyle ma' nâ-yi lûgavîsi kelâm-ı manzûmeniñ bendecegi ve kolcağızı dimekdir. Lakin üdebâ' ıstılâhında haq şî'ri kemâ yenbağı edâ ederek nazmını mu' ayyeb-i şî' rden sâlim u âzâde ve envâ'-ı mehâsin ile pîrâsete etmekle kılub sâmi' yine güşâyış ve inbisât ifâde eder. Hâşiyetde nazm-ı rengîn ve şî' r-i pür mezâmiñ söyleyen şâ' ir-i bâhirü'l-üstâda ıtlâk olunur. 'Abîdiñ taşgîri tekrîm ü ta' zîm içündür ve 'ubûdiyet hîdmet ü ri' âyet ma' nâsını mütazammın olmağla me'âl-i terkîb hâdimü's-şî'r dimek olur. Âzede mu'tlakâ 'ayb u naqışâdan sâlim olan nesne ma' nâsına. (dil-güşâ) dil-rübâ vezninde vaşf terkîbi olarak gönül açıcı ve kalbe inbisât virici ma' nâsına Farsîlerdir. Nazm lafzı mâ ba' dına muzâfer mâ qabiline rabtı dağı câ' izdir te'emmül.

1460-Nev-hevesler kim yazar şî' r ibtidâ

Didiler *bâkûratu'l-eşmâr* aña

(bâkûratu'l-eşmâr) terkîbiniñ lûgavîsi dimekdir. Zîrâ bâkûra tarafından ma' nâsına. (eşmâr) inhâr vezninde eşmâr gibi yemişler ü meyveler ma' nâsına oldığı râ' kâfiyesiniñ kırı' a-ı râbi' asında geçdi lakin üdebâ' terkîb-i mezbûrı bi-tarîkü't-teşbîh fenn-i şî' re yeni heveskâr olan müteşâ' irleriñ (342) şikeste vü beste ve henüz nazc u kemâl bulmadık hâm u nâ-puhte olarak kâr-ı evvelde hod-pesend-âne kâle ve kalemeye aldıkları eş'âr-ı humûzet-şî'ârada isti' mâl ederler.

1461-Câ'ize virmek imiş *kaţ'u'l-lisân*

Ekşeriyâ alur anı şâ' irân

(kaţ'u'l-lisân) ma' nâ-yi mübtâderi âlet-i tekellüm olan 'uzv-ı lisânı kesmekdir. Lakin 'örf-i lûgatda el-ihsân bi-kaţ'u'l-lisân müfâdıncâ aţâle lisân u zebân dırâzelik eden kimseyi yâhûd kağı u ta' n ile harf-i endâzelik etmesinden tehaşî vü ihtirâz olunan

kimseyi ‘a‘ıyye vü ihsân ile iskât eylemek ma‘nâsına müsta‘meldir. (câ’ize) kâ’ide vezninde virgü vü ‘a‘ıyye ma‘nâsınadır şâ‘irân şâ‘iriñ cem‘idir.

1462-Oldu hem şî‘r ibn şî‘re ol harîf

Şâ‘irunâ muntazam şî‘r-ı sahîf

(şî‘r ibn şî‘re) izâfetinle ibn **Şî‘re** nâm kimseniñ şî‘r u nazmı dimekdir. (şî‘re) şın’ıñ kesriyle ‘âne ma‘nâsınadır ki insânda kâsık ta‘bîr olınan ‘uzva ve anda batn kıllara dinür ve ibn şî‘re kâsık kılınñ künyesidir. Lakin evâ’ilde zu‘mınca şâ‘ir-i mâhir kimse geçinen bir müteşâ‘ir-i bâ‘rî zırafâ-yı ‘Arab taḥkîr ü tehekküm kaşdıyla **İbn Şî‘re** laḳabıyla telâḳkub ve soñra her bir şî‘r sahîfiñe anıñ eş‘âr-ı rekîke ve bî-mezesine mümâşil ola o maḳûle-i hezeyâne **Şî‘r İbn Şî‘re** itlâḳını tensîb etmişler. (harîf) emîr vezninde bir kimseniñ ħîrfet ü şan‘atında müsta‘mel olmaḡla nâzım daḡı ol mevķi‘de irâd eyledi. Nâ-muntazam-ı nefile ve ism-i fâ‘il şîḡasıyla intizâmsız u râbıtasız nesneye dinür. (sahîf) ḡafif vezninde her nesneniñ yufḳa ve za‘îfine ve işe yaramazına dinür.

1463-Nükte-i rengîn *tezvîḳu’l-lisân*

Oldu *tezyînu kelâm* ḡoş beyân

(tezvîḳu’l-lisân) izâfetle çârḡa kelâm olan lisânı tezyîn u taḡsîn eylemek ma‘nâsınadır. Zîrâ (tezvîḳ) tezyîn vezninde bir nesneyi naḡş u raḡş ile maḡallî ve müzeyyen kılmaḡa dinür. Lakin âlet ve maḡalliyet ‘alaḳalarıyla kelâma zînet ü ârâyiş virüb maḡşûdu beyân u izâḡ ile edâ etmek ma‘nâsında müsta‘meldir.

1464-*Eblaḡu min Ca‘fer* ol kim pek faşîḡ

Cümle ḡüftârı belâḡatla şaḡîḡ

(Eblaḡu min Ca‘fer) terkîbinde eblaḡ lafzı dîbâcede mürûr etdiḡi üzre dîbâcede mürûr etdiḡi üzre ziyâde belîḡ ma‘nâsına ism-i tafḡîldir. (belîḡ) diyü derûnında muzmer olam ḡâye-i merâmını elfâz-ı faşîḡa ve ‘ibârât-i selîse ile edâ ve ifâdeye ḡadar olan mütekellime dinür. Min tafḡîliyedir. (ca‘fer) ‘anber vezninde a‘lâm-ı müşterekendir. Burada ḡulafâ-i ‘Abbâsiye’niñ beşincisi **Hârûnu’r-Reşîd**’iñ vezîr-i ارسطو nazîri **Ca‘fer bin Yahyâ bin Ḥalidu’l-Bermekî**’dir ki aḡlâḳ-ı ḡamîde ve eḡvâr-ı pesendîde üzre mecbûl u meḡtûr ve cûd u seḡâ ve ihsân u ‘aḡâsı ḡadd u ḡaşrdan bîrûn oldıḡı meşḡûr ve bu

evşâf-ı cemîleden şoñra feşâhat u belâgatda ve inşâ vu kitâbetde vahîdu'l-‘aşr olmağla * Eblağ u min **Ca‘fer*** meşeliniñ menşe’i oldığı ma‘lûm-ı cumhûrdır. **Târîh-i ibn-i Hilkât**’de meşûr üzre müşârün-ileyh bir gice **Hârûn’u-Reşîd** huzurunda hasbu’l-meşâlih-i mevâdd-ı mütefarıkaya dâ’ir muhtaşar müfid olarak biñden ziyâde mekâtib u evâmir tañrîr edüb cümlesi kanûn-ı belâgata mu‘âbık ve şer‘-i şerîfe muvâfık bulduğı mezbûriñ begâyet serî‘u’l-‘alem ve ‘ilm-i inşâda ‘alem olduğına güvâh-ı bî-iştibâhdır. ‘İlm-i fıkıhı **İmâm Ebû Yûsuf** hazretlerinden ahz u ta‘lim etmişdir. **Ca‘fer Bermekî**’niñ **Hârûnu’r-Reşîd** vüzerâtında iñrâz etdiği rütbe-i refî‘eye hiçbir hulefânıñ vezîri kâ’il olmamış ve hulefâ-i müşârün-ileyhiñ **Ca‘fer bin Yahyâ**’ya derkâr olan şıdğ-ı meveddet ve farğ-ı muhabbetiñ mişillû görülmüş iken اصحاب السلطان اعظمهم خطرا خطر اعظمهم خطرا müfâdınca hicretiñ yüz seksan yedi târîhinde küşte-i tîğ-i **Hârûn ve âl-ı Bermekî**’niñ ‘urûkı mağtû‘ ve şervet ü sâmanları (343) vârun olub işâbet-i ‘aynu’l-kemâl ile pâymâl ve hâdişât-ı dehr ile bir hemzede hâl oldukları meşûr ve keteb-i tevârîhde meşûrdır.

1465-Kâtib-i eblâğ idi ‘**Abdu’l-hamîd**

Hayf kim manşûr anı etdi şehîd

Nâzım-ı merhûm bu beyitle (eblâğ u min ‘Abdu’l-hamîd) meşeline îmâ eder. Murâd ‘**Abdu’l-hamîd bin Yahyâ**’dır ki ibtidâ fenn-i kitâbetiñ kavâ‘idini kavâ‘id-i belâgatla temhîd ve inşâ-i imlânıñ erkânını teşyîd eden kâtib-i mecîd **Hamîd** idi. Binâenaleyh **Emeviye** ânı hîdmet-i kitâbetde çok müddet itihdâm ve ulu cehle umur-ı sulţanları kavâm u intizâm üzre olduğunu **Manşûr** halîfe câ-be-câ **yadvînî Mervân**’ıñ gâlebesi **Haccâc**’ıñ seyfi ve ‘**Abdu’l-hamîd** kalemîyle olduğın îrâd ederdi nâzımıñ taşrîhi üzre ‘**Abdu’l-hamîd** mezbûr **Hulefâ-i ‘Abbâsiye**’niñ ikincisi olan **Manşûr** halîfenin emriyle kâtl u ezhâk ve zümre-i şehidâyâ ilhâk olunmuşdır. Lakin muhtaşar **Rebî‘u’l-Ebrâr**’ıñ hâmişinde ve **Mirât-ı Kâ’inât**’ıñ meşûrında meşûr olduğın üzre kâtib-i mezbûr hilâfet-i manşûra idrâk etmeyüb **Hulefâ-i ‘Abbâsiye**’niñ evvelî olan ‘**Abdullâhu’s-Sefâh**’ıñ

mesned-nişîn hilâfet olduğu hilâlinda ya' nî hicretiñ yüz otuz ikinci sâlinda ecel-i mev' üdiyle irtihâl-ı dâr-ı bekâ eden meşâhîrden ma' dūd olduğu kavlı-ı nâzıma münâfidir. Meger ki **Manşûr** mezbûri birâderi **Sefâh**'iñ hilâfetinde tesmîm mişillü katlı-i hafî ile i' dâm etmiş olduğu taşhîh-kerde-i nâzm ola.

1466-Çün **benâtu'd-dehr** olmuş hâdişât

Bed-zuhûrât-i cihân bî-sebât

(benâtu'd-dehr) ma' nâ-yi terkîb zamânıñ kızları demek olur. Zîrâ bâ'niñ fethiyle benât lafzınıñ cem' idir. Bint kız diyü tâ kâfiyesiniñ ol kıt'asında geçdi. (dehr) zamân diyü râ kâfiyesiniñ ol kıt'asında geçdi lakin ıstîlâhda benâtu'd-dehr zamânıñ nû-be-nû peydâ olub zuhûra gelen havâdiş ü vaqâi' ye ve belâya vu meşâ'ibine ve devâhî vü nevâ'ibine künye olmışdır. Hâdişâtu'd-dehr ü havâdişu'd-dehr ü ihdâşu'd-dehr ü hadeşânü'd-dehr ü reybu'l-menûn daği nû-be-nû tekevün eden muvaħħiş-i dâhiyelere dinür. (bed) bâ'niñ fethiyle Farsî'de kötü ma' nâsınadır.

1467-Ğabğab-ı ħubân **tuffâh-ı ferâh**

Ķalb-i 'âşıkda ħomaz aşlâ **terah**

(tuffâh-ı ferâh) ma' nâsına terkîb neşât u sürûr virici elma demek olur. Zîrâ tuffâh, rumâh vezninde fevâkihden elma ta' bîr olınan meyveye dinür. Kemâ merr fî râbi'atü'r-râ'. (ferâh) fethateynle sürûr ü sevinç diyü hâ-i mühmele kâfiyesinde geçdi. Lakin 'orf-i üdebâ' bi-tarîkü't-teşbîh maħbûb u maħbûbeniñ çeñesi altında müskit elması resminde kâ'in kebkeb vezninde ħabğab ta' bîr olınan yumruca ete dinür ki semiz kimselerde olur. Öyle kimseye çatal çeñeli ta' bîr olunur ve bu dil-ber-i semîn sîmîn-tende bâ' ş füzûnî-yi ħüsn ü melâhat olduğu mülâbesesi ve ħâsebet-i tuffâh olan müferriħiyet ve ħalbe taħvîyet iddi'âsı sîb ıtlâk olmışdır. Farsî'de sîb-i zenaħdan dinür ki çeñe elması dimekdir. (ħubân) cem' -i Farsî'dir. Ķublar , güzeller ma' nâsına . (terah) ferah vezninde ve zıddıdır ki ħam u ħemm ü ħüzne dinür.

1468-**Cubb-ı Yûsuf** dinmedir çâh-ı zeħan

'Âşık-ı dil-teşnedir aña düşen

(Cubb-ı Yûsuf) ma' nâ-yi terkîb **Yûsuf** kuyusu dimekdir ki bilâd-ı **Şâm**'dan **Tabriye** şehrine on iki mîl miqdârı mesâfede vâki' bir kuyudur ki ihvâsı **Yûsuf** 'aleyhisselâmı ol bîre ilkâ etmişler idi. (344) Lakin 'örf-i üdebâ'da cubb-ı **Yûsuf** terkîbi ba' z-ı hubânîñ alt çenesiniñ vasaatında olan naqre vü çukura dinür ki mûcib-i revnaq bâzâr-ı hüsn ü ân ve üftedâ-kân-ı 'aşkıñ tehâfüt ü tesâkuq etdikleri çâh-ı haţır-gâh-ı bî-emândır. Farsî'de çâh-ı zekân u çâh-ı zenaħdan ıtlâk olunur. (câh) cîm-i Farsî'yle kuyu ma' nâsınadır. 'Arabî'de cîm'in zammı ve bâ'niñ teşdîdiyle cubb u bi'r gibi. (zeқан) fethateynle çeñe ve ükñ ma' nâsınadır. Farsî'de zenaħ u zenaħdan gibi. (dil-teşne) gönñlü şusamış ve qalbi harâretli ve yûregi yanık dimekdir.

1469- **Turratu's-şubħ** ol mu' teber kîsvân

Revnaq-ârâ-yi cebîn-i dil-berân

(Turratu's-şubħ) terkîbiniñ ma' nâ-yi lûgavîsi ol nehârîñ ucu ve kenârı yâhûd şubħ-ı şâdıķıñ gîsû-yı siyehtârı demek olur. Zîrâ turrat, tâ'niñ zammı ve râ-i müşeddedeniñ fethiyle her nesneniñ taraf u kenârına dinür ve tâze duħterleriñ cebhelerinde kenâr-ı fesden neşr ü ibrâz olunan gîsû vu kâküle ıtlâk olunur. (şubħ) şâd'niñ zammıyla fecr-i şâdıķa ve muţlakâ ol nehâra dinilür. Lakin 'örf-i üdebâ'da 'alâ ve tîretü't-teşbîh dil-berânîñ çehre-i ziyâ behre-i tâb-nâklarına revnaq-baħş-ı hüsn ü bahâ olan gîsû-yı 'anber-bûy-ı siyeh-fâm turratu's-şubħ nâmıyla benâm olmuşdur. (mu' teber) mücevher vezninde 'anber ü 'avd u ğâliye maķûleleriyle tebhîr ü ta'fir olunmuş hoş-bûy nesneye dinür. (kîsvân) nev-civân vezninde hubânîñ âlinlarında kâkül ıtlâk olunan zülf kıt'asına dinür. Cem'-i Farsî'dir. (revnaq-ârâ) hüsn bezeyici ve tal'at-ı cemâle ziynet ü ârâyîş virici ma' nâsına vaşf terkîbidir. (cebîn) emîr vezninde cebhe mürâdifidir ki cehre-i insândan âlin ta'bir olunan 'uzva dinür. Farsî'de pîşânî dinür. (dil-berân) güzeller dimekdir.

1470-Dil-berânîñ etmesine iktihâl

Göz göre **harķu's-siyâc** olmuş me'âl

(harķu's-siyâc) ma' nâ-yi lûgavîsi sâc ağacı yakmak ma' nâsınadır. Zîrâ harķ hâ-i mühmeleniñ fethiyle bir nesneyi yakmak ma' nâsınadır iħrâk gibi. (siyâc) miyâh

vezninde sâc lafzınıñ cem‘idir. Sâc ebnûs ağacı nev‘inde diyü cîm kâfiyesinde geçdi. Lakin lisân-ı zurafâ da esvedu min maḥrûku’s-sâc mişillünca secere-i sâc ḥulķı siyâḥ iken iḥrâk ile şedîdü’s-sevâd olmak ceht-i câmi‘asıyla ḥûbân-ı ‘işve-cûyân çeşm-i âhûlarına kehl-i **Şıfâhân** çekmesiçün müste‘ardır. (iktiḥâl) hemzeniñ kesriyle göze sürme çekmekdir. Göz göre ta‘biri muḥâverâtda ‘alenen u âşikâr ma‘nâsında müsta‘emeldir. İktiḥâle muḥârininde leṭâfet âşikârdır.

1471 -**Habbetu’l-ḳalb** ise ḥâl-i dil-berân

Muşk-i ‘anber-veş meşâmm-ârâ-yı cân

(Habbetu’l-ḳalb) ḥâ’nıñ ve bâ-i müşeddedeniñ fetḥalarıyla dâl kâfiyesiniñ kıṭ‘a-i âḥîresinde geçen süveydâ’ mürâdifidir ki iḥşâ’-i bedenden yürek ta‘bır olınan muḍgânıñ vasaṭında olan noḳta gibi siyâḥ ḳana dinür. Farsî’de dâne-i dil ta‘bır olunur. Lakin zurafâ-yı ‘Arab bi-tarıḳu’l-isti‘âre:

Dâne-i ḥâle bak cennet-i ruḥsârında

Nice şabr eylesün İlahî sürsün âdem

neşidesince

Revnaḳ-fezâ-yı tâb-dâr-ı ḥûbân

Ve yaḡma-ger-i şabr u tahammül üftâde-gân

olan ḥâl-ı ḡâliye-fâm-ı ‘anber-meşâma ıtlâḳ ederler.

Mânend-i süveydâ’-i dil ḳulûb-ı ‘uşşâḳda cân-nişîn

U ḥayâl-ḥâne-i ḥâtırda müdâmâ şâbit ü mekîn

oldıḡı ceht-i câmi‘adır. (ḥâl) mâl vezninde ‘Arabî’de ve Farsî’de müşterek olarak şol nişâne ve noḳtaya dinür ki levnî sâ’ire a‘zânıñ levnine muḥâlif ola şafḥa-i beyzâda noḳta-i sevâd’ gibi. Türki’de beñ ta‘bır olunur. Arabî’de şâme daḡı dinür. Mîm’iñ zammıyla müşk, mîm’iñ kesriyle misk ma‘nâsına oldıḡı ḡayn kâfiyesinde ve meşneviyâtda beyân olındı. (‘anber) ca‘fer vezninde ṭîb-i ma‘rûf ismidir. (345) (meşâmm-ârâ-yı cân) vaşf terkîbi olarak cân dimâḡını müzeyyen ü mu‘aṭṭar edici demek olur. (ḥâl) ḥûbân siyâḥlıkda ve râyiḡada nâfe-i misk ile ‘anbere teşbîḥ zâhirdir.

1472-Hâl-i hûbân **noqtatu'l-bîkâr** hem

Ola **müşkîn-bûy** u ' anber-bâr hem

(noqtatu'l-bîkâr) terkîbinde mebkâr, maşbâh vezninde meyvesi sâ'irden aqdem idrâk edüb yetişür olan hürmâ ağacına dinür ve (noqtatu'l-bîkâr) hürmânîñ şalkımı içinde ol kızarmış ve kararmış olan ol dâneye dinür ki ' anqûdîñ hey'et-i mecmû'asına nisbetle yek meşâbesinde olmağla idrâk-ı temre müterakkıb olanlarıñ nısb-ı ' ayniyedir. Bu mülâbese ile ' uşşâkıñ maţmağ-ı nazarı ve maţrağ-ı başarı olan hâl-ı hûbâna bi-ţarîkû'l-meşel noqtatu'l-bîkâr ıtlâk olunur. Kaldı ki nesh-i maţbû'ada mebkâr-ı muvaqqi'nde bîkâr vuqû'ı taşhîf-i zann olunur. Zîrâ lûgat-ı ' Arabî'de bîkâr ma'nâsı degil lafzına bile zafer bulmadık. (müşkîn-bûy) misk kokulu ma'nâsına (' anber-bâr) ' anber yağdırıcı ma'nâsına vaşf terkîblerdir ve bunlar müşebbehün-bihiñ evşâfından degiller ise de za' m-ı ' uşşâk üzre müşebbehüñ ' arz-ı lazımları oldığıçün îrâd olunmuşdır.

1473- **İbn-i usbû'ayn** imiş bedr olmuş ây

Rûy-i hûbânda anı teşbîhe cây

(İbn-i usbû'ayn) ibn ğayr-i mevlûdîñ usbû'ayna izâfetiyle iki haftalık bedr olmuş âyîñ künyesidir. Çünkü usbû'ayn usbû' lafzınıñ teşniyesidir. (usbû') üslûb vezninde Farsî'de, Türkî'de hafta ta' bîr olınan eyyâm-ı seb'a-i ma'rûfeniñ ismidir. Ba'de fuşâhâ-i ' Arab bi-ţarîkû't-teşbîh hûbân-ı mâh-rûyân meh-likâya ibn-i usbû'ayn ıtlâk eylediler. Benâberîn-i zuraîfâ-i ' Acem daği öyle nev-res dil-ber-i mâh-peyker ve kamer-i tal'ata lisânlarınca meh-i du-hefte ta' bîr etdiler. Nitekim **Mevlânâ Câmi** hazretleri

دو هفته شد که ندیدم مه دو هفتهء خود را * کجا روم به که کویم غم نهفتهء خود را

buyurmuş. (bedr) qadr vezninde cirm ve dâ'iresi nûr tölmiş olan on dört on beş gicelik âya dinür. (Rûy-i hûbân) güzelleriñ yüzü ma'nâsına (cây) mekân u mağall ma'nâsına Farsîlerdir.

1474- **Şakqatu'l-faşak** dehân-ı yâr imiş

Çünkü tûtî-veş şeker güftâr imiş

(Şakqatu'l-fustuğ) ma'nâ-yi terkîb neşât u şâdîniñ şakk u nısfı dimek olur zîrâ. (şakqa) şın'îñ kesri ve qâf'îñ fetî ve teşdîdiyle uzunluğuna yarılan nesneniñ bir kıt'asına dinür.

(fustuk) fâ'nî ve şın'î fethalarıyla neşât u ferah ve nişve ü tarab ma' nâsınadır. Lakin 'örf-i üdebâ'dan bi-ţarîku'l-k-kinâye mahbûblarıñ leb ü dehânına ya'nî nâz u şîve vü ğunc u 'işve ile güftâr-ı şîrîn-mezâk lezzet-bahş-ı zâ'ika-i 'uşşâk olan ağızına ve dudığına ıtlâk olunur. (tûtî) meşhûr tayr-ı nâţıkadır. (şeker güftâr) tâtlı sözlü ma' nâsınadır.

1475-**Ķavs-i hâcib** ebruvân-ı dil-berân

'Âşık-ı zâra çeker her dem kemân

(Ķavs-i hâcib) izâfet-i beyâniye ile yâhûd müşebbehün-bihiñ müşebbehe izâfetiyle yây gibi kaş demekdir. Yâhûd izâfet-i lâmiye ile mulûk-ı der-bânlarıñ yâyı demekdir. Zîrâ Ķavs Ķâf'îñ fethiyle yâya dinür ki ma' rûfdır. (hâcib) şâhib vezninde göz üzerinde tolanı vu muĶavvis olarak yatmış kıllara dinür ki Farsî'de ebrû ve cem'inde ebruvân dinür erguvân vezninde. Türkî'de kaş ta' bîr olunur ve hâcibiñ teşniyesinde hâcibân dinür ve hâcib mulûk u ekâbir kapularında âhâd nâsî bilâ üzn duĶûlından mâni' ve hâ'il olan der-bân ve Ķavvâs maĶûlesine dinür ki kapucı ve nevbetci ta' bîr olınan evâ'ilde ebvâb-ı mulûkî esliĶa-i Ķadîmeden olan oĶ ve yây ile beklerler imiş. Pes ebrû-yı hûbân şûretâ 'âşık-ı bî-çâre Ķaşdına kurulmuş kemân u müjĶân hûn-çekân-ı bî-amânları hedef-i sîne-i üftâde-gâne (346) sehm-i şâ'ib-âsâ belâ-yı cân ve Ķazâ-yı nâ-gihân meşâbesinde olmaĶla nezd-i üdebâda Ķavsu'l-hâcib ıtlâkına şâyân olmuştır.

1476-Ķatt-ı hûbâna dinür **Ķattu'z-zevâl**

Tîre-sâz şafaĶa-i mihr-i cemâl

(Ķattu'z-zevâl) ehl-i hey'et 'inde şemsiñ vasaţ feleginden ya'nî dâ'ire-i niş-fu'n-nehârdan Ķurûb semtine döndiĶi mevhûm u mefrûz cizgiden 'ibâretdir ve Ķatt, bir kimseniñ yüzünde cizgiler peydâ olmak ma' nâsına ve tâze oĶlan-ı müzellef olmak ma' nâsına müsta'meldir ki nev-Ķatt ve Ķatt-âverde ta' bîr olunur. Lakin 'inde'l-üdebâ' Ķattu'z-zevâl hûbân-ı meh-rûlarıñ âfitâb-ı cemâli Ķâyetü'l-irtifâ' derecesine irtikâ ile kemâl bulduktan şoñra maĶrib-i rîş-i şeb-reng cânibine meyl ü intikâlinden ya'nî rûy-ı dil-cûy-ı dil-berde ser-zede-i zuhûr olan Ķatt-ı nev-hîz sebebiyle revnaĶ ve ziyâ-i

cemâliñ zevâlınden kinâye olur ki müzellifelik kertesine varmış muhabîb-i güzeş-te-gânıñ ve çâr ebrû rütbesine resîde olmuş civânıñ halleri ve **Şâ'ib**-i merhûmıñ

کاربان خط نمی دانم چه بار آورده اند* این قدر دانم که نرخ بوسه ارزان مینشود

neşîdesince râygâni vişâlleri hengâmıdır. (tîre-sâz) şâfi olan nesneyi bulandırıcı revnaqlı mücellâ nesneyi tönuklandırıcı ma' nâsına vaşf terkîbidir. (şafha) kaş'a vezninde 'arîz u yaşşı olan şey'e dinür şafhatü'l-kamer gibi. (mihr-i cemâl) müşebbehün-bihiñ müşebbehe izâfetiyle güneş gibi tâb-dâr olan hüsn ü cemâl dimekdir.

1477-Dil-berin dendânıdır **habbu'l-gamâm**

Oldu **habbu'l-muzn** hem doluya nâm

(habbu'l-gamâm) şabbu's-sehâb vezninde ve (habbu'l-muzn) rabbu'l-hüsn vezninde dâne olan habbe lafzınıñ ism-i cinsi olan habb kelimesiniñ sehâb ma' nâsına olan gamâm u muzn lafızlarına izâfetiyle bulut dânesi dimekdir ki ba' zân eyyâm-ı şayfda bulutdan dâne dâne ağan yüz parçalarına dinür ki fetâteynle berd ve habbu'l-çar daği dinür. Farsî'de tekrek u yah-çe vü seng-çe Türkî'de tolu ta' bîr olunur. Beyne'l-üdebâ' şafvet ü leâfet ü revnaq vech-i shebeleriyle hubânıñ dişlerine itlâk olunur. (dendân) handân vezninde Farsî'de diş dinür. 'Arabî'de sağr u mübsem ü sinn dinilür. Cem' leri şugûr u mübâsem ü esnân gelür.

1478- Nev-htaânıñ haıttı da **habbu's-sebâb**

Sünbül-i nev-hîz amma müşk-nâb

(habbu's-sebâb) yine şabbu's-sehâb vezninde gençliğin 'ulüvv u zuhûru yâhûd hâ'nıñ kesriyle tabbu'l-neşât vezninde civânlığın çayırı ve nebâtı demek olur ve 'alâ't-takdîrîn murâd mağbûblarıñ bıyığı terleyüb 'izârında zülf-vârî ince müylar zuhûr etmesinden 'ibâretdir ki Farsî'de nev-haıttı ve cem'inde nev-haıttân ta' bîr olunur ve işbu rav-zatu'l-'uşşâk olan rûy-i gül-bûy-i hubânda nev-demîde olan müy-i şebûyı ba' z-ı ehl-i hevâ reng u revnaqda şükûfe envâ'ından henüz açılmış sünbül-i ezraqa teşbîh etmelerine mebnî **Sünbül-zâde** merhûm sünbül-i nev-hîz ta' bîr eyledi ve ba' zılar daği şâ' irin işbu

لما التحی ومحی الزمان هماله*وکساه ثوب غمامة ومحاق

نبت البنضج فى حوالى خده*فسقيته بد معى المهراق

كتب الزمان بخطه فى خده*هذا جزاءمعذب العشاق

naẓm-ı belîgi müfâdınca ezhâr-ı maṭbû‘ından benefşeye teşbîh eyledi ve’n-nâsu fimâ ya‘ şķûn mezâhib (müşk-nâb) ḥâlîş ü şâfi misk azfer ma‘ nâsına Farsî’dir. Murâd râyiḥa-i ṭîbe ile tevşîfdır. Me’âl-i kelâm nev-ḥaṭṭları tesliye vü ilhâ’ ve üftâdeleri terġîb ü iġrâya dâ’ir muḳaddemât-ı şî‘riye ḳabîlindendir.

1479-Oldu hem **ṭayfu’t-telâķî** bed-me’âl

Dil-berânîñ etmesi vâ‘du vişâl

(347) (ṭayfu’t-telâķî) izâfetle mülâķât u visâlîñ ḥayâl nevmîsi dimekdir. Zîrâ (ṭayf) şayf vezninde uyku içre ‘ârîz u zâ‘if olan ḥayâle dinür. (telâķî) tesâvî vezninde biribiriyle kavuşmak u buluşmak u görüşmek ma‘nâsınadır. Pes zümre-i ḥûbânîñ ‘uşşâķ u şalat-cûyâne filân vaķit seniñle hem-bezm-i enis ü ülfet olurum diyü va‘du şalat etmeleri ekşeryâ meva‘îd-i ‘arķûb ḳabilinden olub ‘âlem-i rü’yâda meşâhide olınmış ḥayâl gibi bir ḥâlet olmaġla va‘du mezbûrede ṭayfu’t-telâķî iṭlâķı muşṭalahâtdan olmuşdır.

1480-Çünkü ayrılmaz güzellerden raķîb

Çâre ne dirler aña **şânî’l-ḥabîb**

(şânî’l-ḥabîb) izâfetle maḥbûbîñ ikincisi dimekdir ki murâd âvcı zügârî-vârî peyrev-i nigâr-i dil-şikâr olan raķîb-i bed-peyker ü nâ-bekâr olacaktır. Çünkü raķîb-i mesfûr beyne’l-uşşâķ begâyet mebgûz u menfûr ve ḥattâ nâm-ı menḥûsını daḥi devâvîn-i şu‘ârada ekşeryâ ma‘kûs u menkûs taḥrîr eyledikleri meşhûd u meşhûr olmaġla maḥbûba izâfeti ez her ceht-i nârvâ ve mezheb-i dûst-dârânde ‘ayn-i ḥıṭâ ḳabîlindendir. Lakin mûzî-yi merkûmîñ dâ’imâ muḥâbîbe ‘arz-ı lâzım meşâbesinde muḳâranini derkâr olmaġla çâr-nâçâr elsine-i üdebâ’da şânî’l-ḥabîb iṭlâķına zarûrî ḳarâr virilmiştir demek olur. (raķîb) şalîb vezninde ḥâris ü nigeḥ-bân ma‘nâsıdır ki gözcü demek ve bir nev‘i ḥabîş ü mûzî yılâna dinür. ‘Âşîķ raķîbi buña teşbîhe mebnî olmaķ enseb görünür.

1481- Ma‘nî-yi *şekvâ’l-muhibb* oldu huşû‘

İstikâ da etmek izhârü hudû‘

(şekvâ’l-muhibb) da‘vâ’l-muhişk vezninde dostıñ şikâyeti ya‘nî maḥbûb tarafından muhibbine vü düstına â‘id olan cefâ vu cinâyeti muhibbiñ yine maḥbûbına iḥbâr ve hikâyeti dimekdir. Bu maḥûle şikâyet-i ‘unf u tehevür ile olmayub belki refḥ ü mülâyemet ve huşû‘ vu istikânet ile olduğundan muḥlaḳâ tevâzu‘ vu tezellül izhâr ederek vuḳû‘ bulan beş şekvâya şekvâ’l-muhibb itlâḳ olındı. Şekvâ vu şikâyet ü teşekkî vü iştikâ’ bir kimse za‘f hâlini âḥîre iḥbâr ve şabr u taḥammülden ḥâric olan ḥüznünü gayre ifâde ve izhâr etmege dinür.

1482-Hem *şeff‘u’l-müznib* olmuş i‘tizâr

Olmak ikrâr ile güyâ tövbeḳâr

(şeff‘u’l-müznib) kefilü’l-müfid vezninde şuḳlunıñ şefâ‘ atçısı dimekdir. Lakin iştilâh-ı feşâḥâda mu‘teziriñ i‘tizârına ya‘nî bir kimse cenḥasını ikrâr u i‘tirâf ile ‘özü bahâne ser ederek ḳuşûrınıñ ‘afvını dilek eylemesine dinür. Zîrâ

إذا اعتذر الجاني محي العذر ذنبه* وكل امرئ لايقبل العذر مذنب

me’âlince müznibiñ i‘tizârı şeff‘iñ şefâ‘ati gibi cürm ü ḳabâḥatı mâḥî ve ‘afv-ı zunûba bâ‘ş u dâ‘î olduğu bedîdar ve günâhını i‘tirâf eden tövbeḳâr olduğu âşikârdır.

1483-*İbnetu’z-zercûn* şarâb-ı pür-ferâḥ

Hem *ebu’l-envâr* olmuşdur kadeḥ

(İbnetu’z-zercûn) ve bintu’z-zercûn fetḥateynle ḳarbûs vezninde ve taḥfifâr ebî iskânîle şem‘ûn vezninde şarâb-ı müfsid-me’âbıñ künyesidir. (zercûn) ‘Arabî’l-aşl olarak yâḥûd altun renkli demek ma‘nâsına olan zergûn Farsî mu‘arrebî olarak üzüm aşmasına dinür. Bu taḳdîrce bâdeniñ künye-i digeri olan bintü’l-kerm murâdifî olur ve misket ta‘bîr olunan şarı üzüme itlâḳ olunur. Bu şûretde bintü’l-‘ineb ve bintü’l-‘unḳûd murâdifî olmuş olur. Ebu’l-envâr, ezḥâr vezninde murâdifî olarak bulûr ḳadeḥiñ künyesidir. Dem-be-dem içine konulan eşreb-i gû-nâ-gûmiñ elvân-ı mütenevi‘asıyla mülevven görünmesi ezḥâr-ı rengâreng müşâbeḥeti ḥâkî olduğu bâ‘ş-i tekniye olmuşdur. (348)

1484-*İbn-i denn* ü hem-daği *ummu ʔarab*

Bâdedir kim fısqı tevlîde sebeb

(İbn-i denn) küb-zâde ma' nâsına bâde-i mefâsid-âdeniñ künyeleri cümlesindedir. (denn) dâl'îñ fetħi ve nun'îñ teşdîdiyle ʔarâb maķûlesiniñ ʔarfı olan küb envâ' ma dinür. (ummu ʔarab) bu da neş'e-baħş-ı ser-mestân ve ummu'l-füsûķ ve'l-ışyân olan ʔarâb ħarâb-âyîn-i ħabâ'îşet nişâniñ künye-i digeridir. (ʔarab) fetħateynle insâniñ kemâl-i feraħ u sürûrdan yâĥûd ġam u ħüzünden 'ârîz olan ħafte ve yenilige dinilür.

1485-Hem aña dinmiş ki *tiryâķu'l-humûm*

Nûş idince def olur summ-i ġumûm

(tiryâķu'l-humûm) âlâm-ı rûĥâniyeniñ dâfi'i ve iĥrân-i derûniyeniñ müzîl ü mâni'i ma' nâsına meşrûbât-ı müskireye ıtlâķ olunur. (tiryâķ) timsâĥ vezninde 'Arabî'de ef î ve Türkî'de engerek tesmiye olınan yılanıñ laĥımıyla bir ʔaķım eczâdan mürekkeb devâ-yi marûf ismidir ki yılan ve 'aķreb mişillû zehirleri havâmm şoķmasınıñ ʔararını dâfi' ve semitli nesnelere tenâvvül etmiş olan kimseye müfid ü nâfi'dir. (humûm u ġumûm) ʔammeteynle derûn-i insâna 'ârîz olan ħüzn ü keder ü endûhdır. (nûş) Farsî'de içmek ma' nâsınadır. (summ) sîn'îñ fetħi ve mîm'îñ teşdîdiyle Farsî'de zehr ve Türkî'de âġu ta' bîr olınan muzır u müĥlik nesnedir. Cem'i sumûm gelür ve bu bâ'ş-ı ferâmûşî-i ġumûma tiryâķu'l-humûm ıtlâķı humûmıñ sumûma teşbîhine mebnî oldıġın şâ'ir-i bî-edebiñ işbu

انا المسموم ماعدى بترىاق ولاراقى* ادر كاسوناولها الايايهاالساقى

neşîdesi işrâb etdiği ma' lûm-i ħûşyârândır.

1486-Dindi ġâyet açlıġa *ĥâdî'ş-şegab*

Bulduġun yer öyle aç eşĥâş heb

(ĥâdî'ş-şegab) vâdî't-ta' ab vezninde tâb' u'l-fitne ma' nâsınadır. Zîrâ ĥâdî, tâb' u peyrev ma' nâsınadır. Şegab, bâ-i muvaĥħide kâfiyesiniñ kıt'a-i şâniyesinde geçdiği üzre fitne vü fesâd u şerr ü şûr ma' nâsınadır. Pes (الخلقةدعوى السلة) mişillünca ġâyet aç ve muĥtâc olmak irtikâb-ı fitne vü fesâda bâdî ve ûmķûle faķr u fâķa ekşeryâ taĥrîķ-i şerr ü şûra mübâdî ħabîlinden olmaġla farķ-ı mucâ' aya ĥâdî'ş-şegab ıtlâķ olındı. Nâzım-ı

nihrîriñ öyle aç kimseler buldığın bir ta' bîri bulduğı herzeyî yir dimekdir ve bu ma' nî emşâl-i mevlîdinden el-kelbu'l-ħaris yanħabu'l-anûħ mişillûniñ müfâdidir ki Türkî'de aç kelb furun deler mişillûniñ meşeli ve açlık şofiliği bozar didikleriniñ mülâyimidir.

1487-Câyi' *ke 'z-zî 'b ve ke'l-lağve hem*

Karnı gibi gözü aç ehl-i şikem

(Câyi' ke 'z-zî 'b) dişi kurd gibi aç dimekdir ve (câyi' ke'l-lağve) dişi kelb gibi aç dimekdir. Zîrâ câyi' karnı aç olan insâna vesâ'ir ħayvâna dinür ki şeb'ân muħâbilidir. Zî'be, zâl'îñ kesri ve hemzeniñ sükûniyla sibâ'-i vuħûşdan kurd ta' bîr olınan kelb-i beyâbânîñ dişisine dinür. (lağve) ġayn-ı mu'cemeniñ sükûniyla kelbe vezninde ve mürâdifidir ki dişi köpege dinür. Kezâ fi **Ĥayvetu'l-Ĥayvânu'l-Demîrî** ve bu kelb-i vaħşîniñ ve kelb ehliniñ kuvve-i hâzîmeleri ġâyet kuvvaye olmağla açlık lâzıme-i mizâcları oldığı ħuşûşan dişileri eniklediği vaķıt farṭ-ı cû'la meşhûr ve sâħa-i ķanâ' atden bi-merâħil dûr oldığı ve bir kurda bir koyun rabi' i kifâyet eder iken farṭ-ı ħırşından nâşî zafer buldığı süriden aġnâm-ı keşîreyi iftirâs ü itlâf etmek mu'tâdi oldığından aç gözlü ya' nî cem' u idħâra ħariş ü mükibb olan ķanâ' atsız kimse ħaķķında üdebâ'-i 'Arab bunlar ile ħarb-ı meşel edüb (هو جاي عكال ذئبية واجوع من الذئبية) dirler. (افلان جانع كاللغوۃ واجوع من اللغوۃ) ta' bîr ederler. (şikem) şın'îñ kesri ve kâf'îñ fethiyle Farsî'dir. İnsânîñ ve ħayvânîñ mi' desine ve işkenbesine dinür. Pes ehl-i şikem 'abdu'l-baṭn dimek olur.(349)

1488- Didiler boğaza *dihlîzu'l-ħayât*

Çünkü açlıktan olur şâyet memât

(dihlîzu'l-ħayât) izâfetle ta' âmiñ medħali olan fem ile muķarri olan ma' ada beyninde olan buğâza ıtlâķ olunur ki mâbe kıvâmu'l-ħayât olan me'kûlât u aġziyeniñ mecrâsıdır. Çünkü dihlîz, 'ifrît vezninde medħal-i ħacre olan bâb ile maķarr u ârâm-ġâħ olan maħall-i mefrûşîñ miyânidir ki lisânımızda da dihlîz ve kapu aralığı dinür. Ĥayât, şâġlık dîrlik ma' nâsnadır ki ma' lûmdır. Pes açlığın imdâdı ve ġüzer-ġâħ-i 'azâ olan ħulkûmîñ insidâdı mûriş-i memât ve' aksi mümidd-i ħayât olmağla isti' âre-i mekniye tarîķiyle buğaza dihlîzu'l-ħayât ıtlâķ olındı.

1489-Oldu *ḥatfu'l-enf* mevt bâ-ecel

Ya' nî bî katl u kadây-i pür-ḥâlel

(ḥatfu'l-enf) mevt vezninde ve mürâdifi olan ḥatf lafzınıñ burun ma' nâsına olan enf lafzına izâfetiyle bir zî-rûḥuñ fevtî ecel-i kazâ ta' bîr olınan katl u darb u ğarḳ u ḥarḳ ve iftirâs-i sibâ' ve ledağ-ı havâmm mişillû 'ârîzâlar te'sîriyle olmayub döşeginde yâḥûd oldığı yerde ecel-i mev' ûdiyle vefât eylemesine ıtlâḳ olunur. Bir kimseniñ böyle bilâ-'ârîzâ fevtini beyân-i mıvaḳḳî'nde 'Arab (mât fülân ḥatf enfe) dirler ve bu maḳûle mev'tiñ enfe taḥşîşi ekşeryâ muḥtazır-ı ḥâlet nez'inde şoluğını burundan alub virerek kazâ-i naḥb eylemesine mebnîdir. Yâḥûd ba'z-ı 'Arab marîziñ rûḥu enfinden ve mecrûḥiñ rûḥu cerḥinden ü yarasından ḥurûc eder diyü zu' m u taḥîllerine mebnîdir.

1490-Seyf-i Hindîye *muhenned* oldu nâm

Andan 'alâ olamaz tîğ-i benâm

(muhenned) mu' azzam vezninde fi'l-aşl **Hindistân**'da ma' mûl u maşnû' olmuş olan 'alâ kılıca dinür. Seyf-i **Hindî** ve seyf-i **Hindivânî** ma' nâsına ba' de muḥlaḳâ her bir güzîde vü tâmm ve beğâyet 'alâ vü mümtâz u benâm olan kılıcı muhenned ıtlâḳ olındı. Nitekim **Ka' b bin Zehîr** raḳıyallahu 'anha ḥazretleriniñ bânet-i sa' âd ile muşaddare olan **Kaşîde-i Bürde**'sinde işbu

ان الرسول لسيف يستضاء به * مهند من سيوف الله مسلول

beytinde olduğu gibi. (tîğ) tâ'niñ kesri ve meddiyle Farsî'de şimşîr gibi kılıç ma' nâsına benâm ma' rûf u meşhûrdır.

1491- Ma' nî-yi *sâṭûru'l-kaşşâb* âşîkâr

Ehl-i ğıybet dilleriçün müste'âr

(sâṭûru'l-kaşşâb) nâṭûru'l-'allâf vezninde ḥayvân boğazlamak ḥarfeti ve tefrîḳ-i leḥûm mu' tâdî ve şan'atı olan kimseniñ büyük bıçağına dinür. Lakin lisân-i zırafâda ze-bân-dirâzlık ve ḥarf-endâzlık ile nâsiñ leḥûmını ḳat' u tefrîḳ ve 'ırz u nâmûsını hetk u temzîḳ eden aşḥâb-ı ğıybetiñ lisân-ı cefâ-nişân-ı müfsid-feşânına ıtlâḳ olunur. İsti'âre-i mekniye ṭarîkiyle. (ğıybet) ğây'n'ıñ kesri ve meddiyle ma' rûfdır.

1492-*Ehlu'l-ehvâ*' olmuş envâ' -i milel

İ' tikâdâtı olanlar pür-ḥalel

(Ehlu'l-ehvâ) terkîbinde ehvâ' hemzeniñ fethi ve elif'in meddiyle hevâ lafzınıñ cem'idir. Hevâ, hâ'nıñ fethi ve elif'in kaçırıyla muṭlaḳâ nefsiñ meyl ü arzû etdiği nâ-becâ vu lâyıksız nesneye dinür. Lakin 'örfde ehlu'l-ehvâ' diyü **Cebriye** ve **Kadriye** ve **Revâfiz** ve **Ḥavâric** ve **Meşbehe** ve **Mu'attale** ve **Murci'e** mişillü hevâ-yi nefse ittibâ'la ehl-i sünnet ve'l-cemâ'atıñ mu'tekâdından meyl ü 'udûl edüb 'itikâd-ı bâṭıl üzre olan ehl-i kıbleye ıtlâk olunur ki millet-i **İslâmiye**'niñ fark-ı ḳalâlesi olacaḳdır ve ehl-i **İslâm**'iñ ğayrı olan milel-i mütenevvi'a-i küffâra daḳı dinilür.

1493-Bil *ḳabîḥ-ı aşḫâb* rûḥâniyeti

Ehl-i Hind'in but-perestân nekbeti

(ḳabîḥ-ı rûḥâniyet) râ'nıñ zammıyla **Hind** ikliminde kâ'in tavâ'if-i müşrikinden bir tâ'fedir ki zu'mlarınca seb'a-i seyyâreye nefis ü rûh işbât edüb ervâḥ-ı kevâkibe perestiş ü 'ibâdet ve da'vet-i **Müşterî (350)** ve **Merrîḥ** ve Şems ve **Zühre** ve **Uṭârid** ve Kamer nâmıyla mevsûme bir tâḳım 'azâyim-i küfriye ve efsûn-hây-i siḥriyeye ğüşiş ü iştiğâl ile şan'at-ı siḥirde mahâret üzre oldıkları muḥkemîdir. But-perestân vâsf terkîbi olarak buta tapıcılar dimeḳdir. 'Arabî'de 'abdu'l-aşnâm ma'nâsına Nâzım-ı niḥrîr tâ'ife-i mesfûrenin ḳabîḥu'l-fi'âl ve ehl-i nikbet u vebâl ve aşḫâb-ı şirk ü ḳallâl olduklarına tenbîh eylemişdir. Fililllâhi derre

1494-Hem-daḳı *aşḫâb-ı eşḫâş* öyledir

Ḥâl-i aşḫâb-ı heyâkil böyledir.

(aşḫâb-ı eşḫâş) hemzeniñ fethiyle bir nesneniñ uzaḳdan görinen şaci ve karaltısı ma'nâsına olan şahş lafzınıñ cem'idir. But-perestân **Hind**'den tâ'ife-i mesfûreye aşḫâbu'l-eşḫâş ıtlâḳı kevâkib-i mezbûreniñ eşbâḥ u eşḫâşına teveccüh ile perestiş ü 'ibâdetleri ve anlardan maḳşûd u merâmlarına isti'ânetleri mülâbesesine mebnîdir ve tâ'ife-i merḳûmeye hemzeniñ kesriyle iflâs vezninde aşḫâb-ı eşḫâş daḳı ıtlâḳ olunur. Teshîr ü ḳahra dâ'ir siḥr ü efsûn ile ba'z-ı kimseleri ta'cîr ü iz'âc u teşvîş u ıztırâba dūçâr edüb ve bî-çâre ve bî-'ilâç ḳılmaları mülâḫazasına mebnîdir. (aşḫâb-ı heyâkil)

menâzil vezninde heykeliñ cem' idir. Heykel, hayder vezninde put-hâneye ve sûrete dinür. Kıdemen hükemâ' 'indinde kevâkib envâr-i mücerredeniñ zılâl u heyâkili olmağla kevâkib-i neyyireniñ bi-ğuşuş seb' a-i seyyâreniñ her birerleriçün ol kevâkibiñ levnine ve tabî' atına münâsib bir tılsım düzüb ve ol tılsım için beyt binâ' edüb ol büyüte heyâkil alınur dirler idi. Diyâr-i **Hind**'de ve memâlik-i **Çin**'de aşhâb-ı sihr ü efsûn heyâkil-i mersûmede mekş ü ârâm etmeleriyle aşhâb-ı heyâkil itlâk olınmışdır

1495-Sihre dâ'ir anlarıñ a' mâli heb

Gösterirler çok fusûn bu'l-âceb

Ya' nî aşhâbu'r-rûhâniye ve aşhâbu'l-heyâkil itlâk olunan şerr-zimme-i şerr-zimmetiñ a' mâl-ı kabîha ve ef' âl-i reddiyeleri sihre müte'allik ya' nî fûnûn-i sihirde olan ' ilm-i nîrencât ve ' ilm-sîmyâ ve da' vet-i kevâkib ve teşhîrâr-i vâha dâ'ir ' azâ'im mişillü esbâba teşebbüş ile hılâf-ı mu'tâd umûr-ı ' acibe ve gûn-a-gûn ef' âl-i garîbe ihdâş u izhâr ederler ez-an-cümle **Tâşköprü-zâde** merhûmîñ **Miftâhu's-Sa'âde** nâm te' lifinden meşûr olduğı üzre istilâ kaçdıyla mefâci'e * ve ' asker-i encüm-şumâr ile cevânib-i daru'l-mülkini ihâta vu muhâşşara. *Etdikde melek-i maşşûriñ havâşş-vâr kânî begâyet muztârib u bî-çarâr. *Ve hısmîñ galebe ve istilâsına terakķib ü intizâm.* Üzredir mânde vü nâ-çâr olub.* Melek-i mezbûr ise aشلâ mûmâna' at u taħaddî ve esbâb-ı muhârebeye taşdı etmeyüb hemân da' vet-i zaħl ile evkât-güzâr olurdu.* Bir gün ba' z-ı havâşş u nedimâsıyla hem-nişîn iken nâ-gâğ cânib-i semâdan şâ' ika-vâr bir şey' hevl-nâk-i nüzûl* Ve erkân-ı meclis-i bîm u hirâs ile müteferriķa her biri bir maħalle hülûl edüb.* Melekden ğayri kimse ğalmadığı ğâlde nâzil olan nesne pişğâh-ı melekde müstaķırr oldıkda havâşş-ı aşhâbını çağırdı gördiler ki nuħâsden maşnû' bir zarf-i müşelleşü'ş-şekil derûnında düşmen cânları olan melekiñ ser-i maķtû'ı vaz' olınmış.* Ve ' askeri daħi münhezim ü perişân kılınmış.* Ve kendi melekleri rûhâniyet-i zeħl ile maşşûr bulunmuş.* Melek-i merķûm ğazâr meclise ğiķâben didiğı bilürem ki da' vet-i kevkeb ile iştiğâl için beni tesfiħ ü taħmîķ etdiñiz idi. Lakin da' vet kevkebiñ ednî menfa' ati işte budur diyü ğatm-i kelâm eyledi ve **İmâm Fahr-râzî** ğazretlerine ma' zev olan **Sırr-ı Mektûm** nâm kitâbda bu tâ' ifeye **Şâ' biye** ve ' **Abde'l-kevâkib** itlâk olındığı

ve seb‘a-i seyyâreye da‘vât u tesbîhleri ve şûret-i perestîşleri ve a‘mâl-i sihriye ile müteḥâbbîn beyninde ilkâ-i ‘adâvet ve zevcîn miyânında ihdâs-i baġzâ’ vü mufârekat ve ‘aḳd-ı ricâl ve ‘aḳd-i lisân ve ‘aḳd-i nevm ve taġyîr-i ibzân ve taġyîr-i ḳulûb ve taḫrîb-i menâzil (351) ve temrîz-i aşḫâ’ ve teslîṭ-i ḥammâ mişillû ef‘âl-i ġaribe ve a‘mâl-ı ‘acîbe-i nâ-marziyeleri mebsût u mufaşşaldır **felîrâci**‘ (fûsûn) cünûb vezninde efsûn-i taḫffidir ki Türkî’de âvsûn dirler. Sihre müte‘allik ruḳye vü ‘azîmetlere dinür. (bu’l-‘aceb) ta‘cib ü istiġrâb olınacak nesneye dinür.

1495-Oldu **kullu’ş-şayd fi cevfi’l-ferâ’**

Etmek aḳrâna tefevvuk-i iddi‘â

(kullu’ş-şayd fi cevfi’l-ferâ) meşeline küll kelimesi elif ḳâfiyesiniñ ḳıṭ‘a-i aḫîresinde geçdiği üzre medḫûlınıñ cemî‘ efrâdına yâḫûd eczâsına şümûl u ihâtasına delâlet eder. (şayd) ḳayd vezninde mişyed ma‘nâsınadır ki berrî ve baḫrî vaḫşî ḫayvâna dinür ki avlanmış ve ḳabza-i teşhire alınmış ola kemâ merr fi şâniyetü’-d-dâl. (fi) zarfiyet içündür. (cevf) ḫavf vezninde insânıñ vesâ’ir ḫayvânıñ ḳarnına ve derûnına dinür. (ferâ’) seḫâb vezninde ḫımâr-i vaḫşîye dinür kemâ merr fi’l-aḫîret min ḳâfiyetü’-r-râ’. Lakin kelâm-ı mezbûr meşel olub ve meşeller vaḳf-ı aḫîr üzre mevzû‘ olmaġla burada hemzeden tecrîd olunub ‘aşâ vezninde ferâ’ dinilür. Küll kelimesi şayda mübtedâ fi cevfu’l-ferâ’ zarf-i müstakırr ḫaberi olarak mecmû‘ avlar. ḫımâr-i vaḫşî derûnında daḫil ü mündericedir demek olur. Meşel-i mezbûrıñ mevrîd u menşe’i **Terceme-i Ḳamûs**’da mezkûr olduğu üzre bir ġurûḫ açılır. Şayd şikâra ḳıkub kimi ṭavşan ve kimi geyik maḳûlesi ḫayvânlar şayd edüb ve birisi bir yabân eşegi şikâr edüb ser-gerde vü amîrlere götürdiklerinde amîr-i merḳûm ḫımâr-i vaḫşîye nisbet ḫurde-vât-i şuyûddan ma‘dûd olan ḫargûş ve âḫû mişillûleri nazaretü’t-tefâtdan eb‘âd. * ve ḫımâr-ı vaḫşîyi terciḫ ve istiḫsân ederek kelâm-ı mezbûrî îrâd eyledi.* Ġûya ki ekber-i şuyûd olmaġla mecmû‘ atıñ maḳâmından olmuştır. Ba‘de eşyâ-i keşire maḳâmına ḳâ’im olan bir şey’-i ‘azîm ḫaḳḳında ḫarb-ı meşel eylediler intihâ. Lakin **Mecmû‘u’l-Emsâl** muḫtaşarında meşûr olduğu üzre müverridi budır ki üç nefer kimse şayd şikâr ḳaşdıyla şaydgâḫa ḳıkub birbirilerinden ḫabersiz bir bir erneb vebiri bir şa‘leb ve öbürü bir ḫımâr-ı vaḫşî

şayd edüb şaḥibü'l-erneb şaḥibu's-ş-a' leb ile telâkî ve nâ'il oldukları şikârlar ile iftiḥâr u tebâhî ederler iken ḥımâr-ı vaḥşî şaḥibi daḥi vürûd u muvâfât u kullu's-şayd fi cev-fi'l-ferâ' makâlesiyle hem-şan'atlarıyla tevaffuḥ u mübâhât eyledi. Min ba'd bir nesneyi yâḥûd kimseyi akrân ve emşâlinde tercîḥ ü tafḍîl maḳâmında ḍarb-ı meşel olındı و منه قوله عليه الصلاة والسلام لابي سفيان بعد اسلامه يا اباسفيان انت كما قيل كل الصيد جوف الفرا انتهى

1497-*Evvelu'l-ḥussâd* iblis-i la'în

Her ḥasûd olmuş aña hem tâbi'în

(Evvelu'l-ḥussâd) terkîb-i izâfisinden evvel lafzı hemzenîñ fetḥi ve vâv'îñ teşdîdiyle âḥir muḳâbildir ki bir nesneniñ ibtidâsına ve muḳaddimine dinür. Ḥussâd, fuccâr vezninde ḥâsidiñ cem'î oldığı ve ḥâsid diyü kime dinildiği dâl kâfiyesiniñ kıt'a-i şâniyesiniñ beyt-i aḥiri şerḥinde geçdi. Ya'nî bedî' fıtrat ve şanî' ḳudret olan **Ḥazret-i Âdem** şafiyyullâh-i âlî-câḥ bi-emr-illâh mescûd-i meleke-i kirâm.* ve hezâr 'izz ü ref'etle pâ-nihâde-i daru's-selâm* oldığı meşhûd iblis-i pür-telbîs oldıḳda nihâd şeytanat-ı i'tiyâdında merkûz olan mekâbire-i nâr u ibâ i'ân u izḥâr.* ve şân-ı sa'âdet-nişân **Ebu'l-Beşer**'de ser-zede-i zuhûr olan iltâf-ı bî-nihâyeyi istiksâr.* ile kîne ve ḥasedi derkâr.* ve bu şenşene-i şenî'a eñ evvel mel'ûn-i ebedîden şudûr etmekle ol ilḥâd itlâkıyla şehir-i Teş'âr* Oldu bu ḥaslet-i zemîmede peyrev-i la'în olan zümre-i ḥusûdân tevâbi' şeytân olmuş oldığı vâzîḳ u âşikârdır.

1498-Dindi su-i zanna *câsûsu'l-'uyûb*

Pek fenâ ḥaşletdir anı şanma ḥûb

(352) (câsûsu'l-'uyûb) terkîb-i izâfisinde câsûs, ḥâmûs vezninde şerr ü muzırrata müte'allîḳ esrâr-ı ğayri tecessüs edüb araşdıran kimseye dinür. ('uyûb) zâmmeteynle 'aybîñ cem'idir. Ma'nâ-yi terkîb ḥulḳîñ hafî vü gizlî olan 'aybılarını tefḥîş ü tefeḥḥuş eden kimseye dimek olur. Lakin اذا سئناظن المرء ساءت فعالة* ويبحث عن عيب النفي وهو معيب me'âlince su-i zann şıfat-ı zemîmesi taḥsîs-i 'uyûb ḥaşlet-i reddiyesiniñ mübâdîsinden olmaḳla lisân-ı üdebâ'da su-i zanna câsûsu'l-'uyûb itlâḳ olındı. (ḥaşlet) ḥûy diyü lâm kâfiyesiniñ kıt'a-i evvelisinde geçdi.

1499-Bilki *re'sulu'l-cehl* 'aceb bu'l-'âceb

Hem-daği *re'su'l-ḥatâyâdır* ğazab

(re'sulu'l-cehl) terkîbinde (re's) râ'nîñ fetḥi ve hemzeniñ sükûniyla insânîñ ve ḥayvânîñ başına dinür ve her nesneniñ bâlâsına ve yukarisına ıtlâk olunur. (cehl) 'ilm ü ma'rifet muḳâbilidir. Pes re'su'l-cehl cehâlet ü nâ-dânlıĝıñ başı ve nihâyet derecesi demek olur. Lakin lisân-ı üdebâ'da bir kimse kendi re'yini ve eṭvârını istiḥsân u istiṣvâb edüb beğenmek ma'nâsına olan 'ucb, ḥaslet-i zemîmesinde ḥaḳîḳat-i 'örfiye olmuştır. Zîrâ kendi re'yini ve evzâ' vü eṭvârını beğenmiş ḥod-pesend kimse umûr u ḥuṣûsında âḥer kimseler ile meşveret etmez. Ve ğayriñ nuṣḥ u pendini ṭutmaz ve cehliniñ izâlesini esbâbını istiḥşâl-i meslekine gitmez. Oldıĝından ḥamḳ u cehâletiñ aḳşâ-yi merâtibi olan cehl-i mürekkeb vâdîsinde güm-râh.* ve ĝâlib aḥvâli fâsîd ü tebâh oldıĝı bî-iṣtibâhdır. (re'su'l-ḥatâyâ) terkîbinde ḥatâyâ, ḥabâyâ vezninde zenb ü günâh ma'nâsına olan ḥatî'a lafzınıñ cem'idir. Ma'nâ-yi terkîb günâh u ma'siyetleriñ başı demek olur ve bu terkîb Ḥubbu'd-dünyâ re's küll-i ḥatî'a müfâdıncâ aḥlâḳ-ı reddiyeden ḥubb-ı dünyâ ĝârîze-i zemîmesine ıtlâk olındıĝı gibi mesâvî aḥlâḳdan ḥıṣm u ğazab seciye-i kerîhesine ıtlâk olunur. Zîrâ istilâ-i tehevvr ü ğazab.* her bir mekrûh münkerî irtikâba bâdî ü sebeb.* Ve bâ's-ı helâk u 'aṭab oldıĝı müṣâhed ü mücerredir.

1500-Oldu *ḳal'u's-ṣamĝ* kim öyle ğazab

Maḥv u maĝdûba ola küllî sebeb

(ḳal'u's-ṣamĝ) cem'u'l-cem' vezninde yaṣ ağacdan zuhûra gelen zamḳ u saḳız maḳûlesini ḳoparmâḳ ma'nâsınadır. Zîrâ ḳal' bir nesneyi ḳoparmâĝa ve ṣamĝ, şâd-ı mühmele ve ĝayn-i mu'ceme ile ağac poşasına ve saḳızına dinür. Lakin terkîb-i mezbûr lisân-i zırafâda şiddet-i ğazab u mübâlaĝat dargınlıĝa ıtlâk olunur ki ol ḥıṣm u ğazab-ı maĝdûb olan kimseniñ maḥv u i' dâmına sebeb olur dereceye bâliĝ ola ve bu ṣamĝ ĝâyet lüzûcetli olmaĝla ḳal' u intizâ'ı ağacıñ ba'z-ı ḳısrını berâber ḳoparmâĝı müstelzem oldıĝı bâ's-ı ıtlâk olmuştır.

1501-‘ Afva mazhar olmak *eşmâru’z-zunûb*

Çünkü ‘ avf ile bulur lezzet kulûb

(eşmâru’z-zunûb) ethâru’l-‘uyûn vezninde günâhların meyveleri demek olur ve bu terkîb mahâllibu’l-meniyyet kabîlinden olarak zunûbı eşçâra ve ‘ avf u şafî ve fevâkih ü eşmâra teşbîhe mebnî isti‘ âre-i mekniyyedir ki ‘ uqûbet u nekâle müsta‘ idd ü müteraqqîb olan müsî’ vü mucrimiñ cürm ü günâhından ‘ avf u tecâvez olunmak ile mu‘ âmele-i cemîle.* Lezzet-i vicdâniye ve inbisât-ı rûhâniyeye vesîle oldığı bâ‘ ş-ı isti‘ âre olmuştur.

1502-Hem semâhat *şaykalu’l-ihsâb* imiş

Çün şafâ-bağş dil-i aḥbâb imiş

(şaykalu’l-ihsâb) terkîbinde şaykal-ı heykel vezninde kılıç maḳûlesiniñ pâsını açub cilâ viren kimseye dinür. İhsâb hemzeniñ fetḫiyle ḥesab lafzınıñ cem‘ idir. Hesab fetḫateynle ‘ ulüvv ü ref‘ et ü şeref aşâlet ma‘ nâsınadır. Ma‘ nâ-yi terkîb şân u şeref e cilâ vu revnaḳ virici ma‘ nâsına olub şoñra cûd u ‘ aḫâ ve semâhat-ı seḫâda ḥaḳîḳat-i ‘ örfiye olmuştur. Zîrâ bezl ü ‘ aḫâ dâ’imâ şâhibiniñ (353) ḳadr u şerefine şa‘ şa‘ a vu cilâ vu kulûb-ı aḥbâbı jeng-i ḥümûmdan taşfiye etmekle mûriş-i şafâ oldığı rû-nümâdır.

1503-Bed sözüñ te‘ şiridir *cerḫu’l-lisân*

Kim ola zaḫm-ı derûn-ı merdümân

(cerḫu’l-lisân) ḳarḫu’l-ḫitân vezninde dil yarası dimekdir ki kimseyi sebb ü şetm ve ‘ ırz u nâmûsını ḳadḫ u ḫa‘ na ve hicv u müzemmememe dâ’ir dil-rîş ü dil-âzâr olan kelâm-ı nâ-be-hencârıñ ḳalb-i insânda te’şirinde kinâye olur ki

جراحات السنان لهاالتنا*ولايلتام ماجرح اللسان

neşîdesince cerḫ-i seyf ü sinândan eşedd ü bür’ ü itiânı ‘ adem-i ḳabuli müşâheddir. (zaḫm) yâra (derûn) ḳalb (merdümân) âdemlar ma‘ nâsına Fârisîlerdir.

1504-*Şıdk-ı şevbe* doğru sözdür bî-riyâ

İḫtimâl-i kizb anda nâ-revâ

(Şıdk-ı şevbe) terkîbiniñ muzâfun-ileyhi olan (şevbe) lafzı ḫemze vezninde esâmîden olarak **Şevbet bin ‘Ubeyd** nâm rast-gûy-ı şadıḳu’l-leḫçeniñ ismidir. Mezbûr şevbe serrâ’ vu ḫerrâda şıdk u istikâmeti der-‘ uhde vü iltizâm u nifâḳ u müdâhene ve şûret-i

mu‘amele ma‘kûlesi evzâ‘ vu mu‘amelâtdan mücânebeti zimmet-i himmetine îcâb u ilzâm etmekle şıdk-ı ma‘âlde meşel olub sedâd u istikâmeti muhakkak ve meczûm u kizb u dürûğ olma ihtimâli muntefi vü ma‘dûm olan kelâm-ı şıdk-ı irtisâma şıdk-ı şevbe ıtlâk olındı. Nitekim kizb oldığı begâyet celî vü ihtimâl şıdk-ı bil-küllîye muntefi olan kelâma kizb-i **Müseyleme** ve kizb-i **Secâh** ıtlâk olınmışdır.

1506- Şıdk ma‘nâsında *zannu’l-elma‘î*

Öyle ta‘rîf etdi zîrâ **Aşma‘î**

(zannu’l-elma‘î) terkîbinde (zann) i‘tikâd-i ğayr-i câzimiñ vucûd u ‘ademi beyninde râcih olan terddüd ü ihtimâle dinür ki Farsî’de gümân, Türkî’de sezme ve şanma ta‘bîr olunur. (elma‘î) aħmerî vezninde begâyet cevdet-i zihn ve far‘-ı zekâ’ ve re‘y-i şâ‘ib sâhibi kimseye dinür. Lakin **İmâm-i Aşma‘î’l-Elma‘î** lafzını الذى يظن بك الظن كان قد سمع وقدر اى و قد سمع ibâresiyle ta‘rîf etmekle vâki‘ a mu‘âbık ve nefsu’l-emre muvâfık haber-i şadıka zannu’l-elma‘î ıtlâk olındı. (Aşma‘î) aħmerî vezninde ‘ilm-i lûgatda vesâ‘ir edebiyâtda imâm ve hadîş ve tefsîrde ve fûnûn-ı keşîrede meşhûr u benâm olan **Ebû’s-Sa‘îd ‘Abdu’l-Melik bin Karîb bin Aşma‘î**’dır ki ceddine mensûbdır. Mezbûr **Aşma‘î Hârûnu’r-Reşîd’iñ ve Me’mûn Hâlife’niñ** i‘tibâr u iltifâtlarına mazhar olub iki yüz on beş târîhinde ‘ahd-ı me’mûniyyede irtihâl-i dâr-ı beka eden meşahîr-i a‘lâmdandır.

1507-Oldu *tâcu’l-hüdhüd* ol şey’-i celîl

Kim ola üftâde-i dest-i rezîl

(tâcu’l-hüdhüd) terkîbinde tâc, kıt‘a-i şâlişede geçdiği üzre mülûke maħşûş baş kisvesidir. Hüdhüd hâ’larıñ zammıyla çavuş kuşu ve ibibiklü ta‘bîr olınan ma‘rûf kuşdır. Tâ‘ir-i merķûm muħkarât-ı tıyûrdan iken başına halka tâc meşâbesinde nesne bulunmağla fûrû-mâyeden olan kimseniñ kabza-i temellükünde olan şey’-i celîlu’l-ğadre bi-tarîķü’t-teşbîhe tâcu’l-hüdhüd ıtlâk olındı.

1508-Zû 'iyâl olmak imiş **cerru'l-bakar**

Çekse envâ'-ı zarûret kim bakar

(cerru'l-bakar) terkîbinde cerr cim'in fethi ve râ'nın teşdidiyle bir nesneyi cezbe edüb çekmege dinür. Lakin burada maşdar ism-i fâ'il ma'nâsına olmağla cârr u câzib ma'nâsınadır. (bakar) fethateynle bir huşûşda yorulmak ve 'âcze vü bî-çâre kalmak ma'nâsına olmağla yorgunluğu ve 'acze zarûreti çekici ya'ni sû-i hâle ve ıztırâb-ı bâle bâ's u mü'eddâ olıcı ma'nâsına olur. Pes bir kimse keşrû'l-'iyâl olmak ya'ni nafağa vü kisvet vesâ'ir mü'enetleri kendi üzerine lâzım gelen akrabâ müte'allikâtı çok olmak gâlibâ dıyyık ma'âşına ibtilâ ve fakr u fâkaya dûçâr u mübtelâ olmağı müstelzem olduğundan keşret-i 'iyâl (354) şâhibi olmağa cerru'l-bakar dinildi.

1509- Fakr u fâka dinmedir **şifru'l-inâ**

Pür-ğınâ eyle bizi yâ **Rabbenâ**

(şifru'l-inâ) terkîbinde şifr, şâd'ın kesri ve zammıyla boş u hâlî ma'nâsınadır. İnâ', kitâb vezninde tâbah u tencere ve şahan u fâs u kâse maqûlesi zurûfa dinür ki lisânımızda kâb kaçak ta'bir olunur. Cem'i âniyet ü cem'u'l-cem'i evânî gelür. İmdi bu maqûle evânîniñ zâd u zevâde ve sedrmak edecek aqvât u tüşeden tehî vü hâlî olması fakr u fâkayı müstelzem olmağla şifru'l-inâ' fakrdan u fakîrden kinâye olmuştur.

1510-Çünkü **şevbu's-şihha** olmuş 'âfiyet

Şoyulur ammâ ne çâre 'âkibet

(şevbu's-şihha) müşebbehün-bihîñ izâfetiyle emrâz u eşkâm ve envâ'-ı belâyâ vü âlâmdan 'âfiyet ü selâmet ve cemî'-i mekârihden azâde vü berâ'et üzre olmağa ıtlâk olunur. Vech-i teşbihe iştimâl u istî'âbdır.* ve bu şevb-i mecâzî ve müste'ârîñ beğâsı nâyâb.* ve encâmkâr-ı nez' ü selbî manşûş u bî-irtiyâbdır.*

1511-Pek şoğuk **şahvu'l-kevânîn** oldu hem.

Sen içinden giy hemân kürke o dem.

(şahvu'l-kevânîn) terkîbinde şahv, maşv vezninde gökyüzünde bulut olmayub havâ ayaz ve açık olmak ma'nâsınadır. Kevânîn, kavânîn vezninde kânûniñ cem'idir. Kânûn vasa't-ı şitâde iki şehir-i **Rûmî** isimdir ki kânûn-i evvel kânûn-i şânî ta'bir olur. Şîga-i

cem‘ mâ-fevku‘l-vâhîde maħmûl olmaĝa mebnî yâhûd kânûnini ŧubâta taĝlîbe mübtenîdir. Çünkü hengâm-ı ŧitâda havânîñ ĝüşâde vü mekşûf olması ĝâlibâ saħtî-i serde ve ŧiddet-i berde bâdî olmaĝla lede‘l-üdebâ’ terkîb-i mezbûr pek ŧoĝuk ma‘nâsında ma‘rûf u meşhûr olduĝı kürki içinden giymek ta‘bîri ħarâret-i ĝariziyeye kuvvet virecek işrâbe-i ħâre isti‘mâlinden kinayedir.

1512-Dindi pek kôrkaĝlıĝa **cübnü‘r-rebâh**

ŧol kâdar kim kôrka pek esse riyâh

(cübnü‘r-rebâh) terkîbinde cübn, cim‘îñ zammı ve zammeteyle kôrkaĝlıĝ ma‘nâsındadır. (rebâh) bâ-i muvaħħide ile ŧabâh vezninde seciyye-i raziye secâ‘atden bî-behre ve begâyet cübân ve bî-zehre olan **Rebâh-i Ĥorâsânî** nâm kimsedir ki

ان احس بعصفور طارفؤاده*وان طننت بعوضه طال سهاده

يفزع من صرير الباب*ويرهب من طنين الذباب

ان نظرت اليه شزرا*اغمى عليه شهرا

قلقلة السلاح*وعقعة الرماح

Escâ‘ı ŧıfat-ı kâşifesidir. Merķûm rebâh, ħasbu‘l-iķtizâ ve bi‘z-zarûre bir ‘asker içinde bulunub leşkerĝâhda nâ-gâh ħayvân ürkünclĝı vuķû‘ buldıkda âtnîñ gemini eline alub farṭ-ı dehşetinden feresiñ re’siyle zînini farķa iķtidârı mezlûb olarak kıuyruĝından gemlemek dâ‘îyesinde vâfir uğraşub aĝzını ve burnunu bulamadıkda müteħayyirâne ferese ħitâben farz edelim cebheñ ‘arîz olmuş ammâ nâşiyeyñ ne pek uzamış diyü kelâm-ı ħayret encâm-ı tefevvühi rüfeķâsından manķûledir. Binâberîn ziyâde ħavf u feşil ü bîm u vecel ile vehhâmiliĝa er-rebâh iṭlâķ olındı.

1513-Hem **cebânu‘l-kele** o kim mizyâf ola

Ĥânesi her-dem misâfirle dola

(cebânu‘l-kele) terkîbiniñ ma‘nâ-yi lûĝavîsi zâhirdir ki kelbi kôrkaĝ dimekdir. Lakin fuşahâ-yı ‘Arab terkîb-i mezbûrî bi-ṭarîķu‘l-kinâyey mizyâf u ħândân ve dost-ı dârende-i miħmânân olan kerim ve civân-merd kimseye iṭlâķ ile fülân cebânu‘l-kele diyüb mizyâf ma‘nâsı murâd ederler. Zîrâ ħulķı çok ziyâfet ü ṭa‘âm etmek mu‘tâdı olan kimseniñ

kelbi mihmânlarıñ keşret-i teverrüdinden enîs olub hamûş turması yâhûd her bir misâfire urdıkça bir taş yediginden korkub pek az (355) urması ba‘ş-ı ıtlâkıdır.

1514- *Ebħalu min ehl-i Merv* öyle le‘im

Kim ola buħliyle ğâyetde zemîn

(Ebħalu min ehl-i Merv) terkîbinde ebħal, buħlıñ ef‘al-i tafđilidir. (merv) mîm’iñ fethi ve râ’niñ sükûnı ve âhirde vâv ile **Horâsân** ülkesinde bir beldenîñ ismidir. Nisbetinde **Mervî** dinür. Harabî, ‘Arabî vezninde ve hılâf-ı kıyâs bir zâ-yı manķûta ziyâdesiyle **Mervzî** dinür. Ğâlib ahâlisi buħl u denâ’et ve le‘im ü hasâset ile mevşûf olduklarından ziyâde açgözlü mümsik ü müfsil ve begâyet hırs buħl ile mezmûm u medħûl olan kimseye bi-tarıku’l-meşel ebħalu min ehl-i **Merv** ıtlâkı olunur. Bu ehl-i **Merv** misâfîret ve yek-dîger ile ‘aķd-ı mürâfeķat etdiklerinde ‘âdetleri her birerleri ķaşâbdan başķaca başķaca mütefâvitu’l-miķdârât alub her nâkes kendi laħmına bir ib bağlayarak tabħ için mecmû‘ını bir ķadre ilkâ ve her biri kendi laħmınıñ ibini elinde tutarak tabħ u iştivâ’ etdiklerinde behri ğüş-t-pâresini iħrâc ile ayırınca ayırınca **اكل والنقام بعده لحوم** mezbûreniñ şuyunu hişşeleri miķdârınca iķtisâm etdikleri ve bunıñ emşâli hişâbilikte ifrâtları müstaţrifda vu muhâzarâtda mestûrdır.

1515-*Hârisu’l-mir’ât* şahs-ı bed-likâ

Ola ‘aks-i şûreti nefret-nümâ

(Hârisu’l-mir’ât) şâhibu’l-mişķât vezninde ma‘nâ-yi ma-vuzı‘a lehi âyine şaķlayıcı dimekdir. Lakin lisân-ı fuşâhâda bi-tarıku’l-kinâye bed-peyker ve kerîhü’l-manzar olan çirkîn kimseye ıtlâk olunur. Evâħir-i meşneviyâtda gelecek **Câhız** gibi bed-cehre ve kabîħu’l-manzar olan kimse âyîneye nazâr etdikde mir’âta mün‘âks olan şûret-i kabîħasından mütevaħħiş ve müteneffir olmağla mir’ât-ı mücellâya nigâh u nazardan istinkâf eder oldığı bâ‘ş-ı ıtlâkıdır.

1516-Hem *ebu’l-beyzâ* habeş-i eşħaş imiş

Künye bi’z-zıd eyleyen böyle demiş

(ebu’l-beyzâ) aħvâlu’l-ħamrâ’ vezninde habeş, **Habeşî**’niñ ‘askeriniñ ve ķaralar cemâ‘atiniñ künyesidir ve bu künye a‘mî vü mekfûfe **Ebu’l-Basr** ıtlâkı gibi künye

bi'z-zîd kabîlindedir. Zîrâ Habeş hâ-i mühmeleniñ ve bâ-i muvahhideniñ fetihalarıyla qaralar tâ'ifesinden bir şınıfıñ ismi olmağla tâ'ife-i merķûma **Ebu's-Sevdâ'** ıtlâķına şâyân iken zıddıyla künyelenmişdir. (eşhâş) hâ'nıñ zammıyla efles vezninde insânıñ vesâ'ir nesneniñ qarşudan görinen şebaħı ve qaraltısı ma'nâsına olan şahş lafzınıñ cem'idir: Şuħuş u eşhâş gibi.

1517- **Bağletu's-şatranc** şahş-ı bî-luzûm

Şol nufûs-i zâyide gibi melûm

(Bağletu's-şatranc) terkîbi lu'be-i satrancıñ bağle ta'bir olınan mühre-i mevhûmesi olacaķdır. Satrancıñ ma'rûf bâzî oldığı ve kimin ihtirâc-gerdesi oldığı ve Farsî'den mu'arreb oldığı meşneviyâtda * Hem ruħu's-satranc o kim ķadri bülend* beytiniñ şerhinde beyân olındı. İşbu lu'b iki şâh künyedâr piyâde ve süvâr 'askerleriyle rezm-gâh ü ma'rûkede şaff-beste-i ħarb ve peygâr-ı vâhe hemân âħire ğalebesi yâħûd yek-sân u kıyem kelimesi bedîdâr olınca kadar muğârabe ve muķabeleye şarf-ı miknet ü iķtidâr etmeleriyle mişâli olub ve ħarafeyniñ cunûdından esb-süvâr ve fil-süvâr i'tibâr-kerde-i ehl-i i'tibâr olmağla 'arşa-i satrancda esb ü fil alât-ı mu'teber-i kerr ü ferden ma'dûd u muħşî ve ķâtrıñ hengâm-ı hecâda yiri olmamağla bî-lüzûm u bî-iķtizâ oldığından nufûs-ı zâ'ide ve eşhâş-ı bî-fâ'ide kabîlinden olub maşlahata yaramayan kimseye 'alâ ħarîķatu't-temsîl bağletu's-şatranc ıtlâķ olındı. Kezalik bir kimse nâ-be-câ ve bol iş işledikde yâħûd vucûdsız ve aşısız kelâm söyledikde (356)* zâd fi's-şatranc bağlet* ħarb-ı meşel olınur.

1518-**Câmi'u'l-aħzân** mefhûmu gice

Arturur ekdâr-ı mağmûmu gice

(Câmi'u'l-aħzân) terkîbi ma'lûmdır ki âlâm-ı rûħâniyeyi toplayub birikdirici dimekdir. Lakin ehl-i lisân miyânında mübtelâ-yı 'alîl ü eskâm yâħûd hecr ü firâķ ile mużtarib ü pür-âlâm olan kimseniñ gicesine ıtlâķı olınur. Zîrâ bu maķûle kimseleriñ şeb ü ħışt-zedesi bâ's-ı furûnî-i aħzân olıldığı **İmrü'l-Ķays'ıñ**

تطاول ليلك بالامتد*ونام الخلى ولم ترقد

nazmından u **Nâbî** merhûmıñ

Va' de-i hâtır-firîbiñ düzd-h'âb itdiñ bu şeb

Târ u pûd hâme-h'âbim sûz u tâb itdiñ bu şeb

beytinde müstefâddır.

1519-Pek muhâle dindi **ta' kâdu'r-retem**

Halli müşkil 'ukde-i emr-i ehem

(ta' kâdu'r-retem) terkîbinde (ta' kâd) ta' dâd vezninde bir nesneyi 'ağd eylemek ya' nî rabt u bend edüb bağlamak ma' nâsınadır.(retem) ketem vezninde ve fetâteynle kırılıb ufanub hürd ü mürd olmuş nesneye dinür ve sipâriş olunan nesneyi tezekkür edüb unutmamak için bir kimseniñ yâhûd kendisiniñ barmagına bağladığı iplige dinür. Temre vezninde retme gibi ma' nâ-yi evvele göre mümkün ü mutaşşavur olmayan nesne de isti' mâl olunur. Zîrâ tefrîk-i eczâ' ile hürd u hâş olmuş nesneniñ ekşeri râbîta-i bendü't-teyâm olmak hayz-i imkândan eb' ad u 'âdetâ muhâl u müteba' id olduğu vâzihâtdandır ve ma' nâ-yi şâniye göre tanzîm u tesviyesi şu' übetli vü dûçâr ve hall-ı 'uğdesi mevķûf nâhun-merd-i kâr-güzâr olan umur-ı mühimmede isti' mâl olunur. Zîrâ sipârişi ferâmûş etmek için parmağına hayt-ı tezkîr bağlamak melzûmu'z- zemiyetdir.

1520-Ger dinürse **dûne hartu'l-ķadâd**

Kâr-i müşkildir dimek olur murâd

(dûne hartu'l-ķadâd) meşelinde (dûne) dâl' in zammıyla imâm u ķudâm ma' nâsınadır. (hart) ağac ķabuğünü şoymak ve ķadâd bir dikenli ağacın adı diyü dâl ķâfiyesiniñ kıt' a-i şâlişinde geçdi şecer-i mezbûr begâyet saht u şalâbetli ve dikenleri ziyâde şık u hiddetli olmağla el ile ķabuğı şoymak pek 'asîr ü şu' übetli olduğundan ehl-i lisân müşkil işlerde ķarb-ı meşel edüb (iş abu min hartu'l-ķadâd) ve dûne hartu'l-ķadâd dirler ki ķadâdın kışrını şoymadıkça o şey'e zafer bulunmaz ve o maṭlûba nâ' il olunmaz dimek olur. Dûne lafzından zamîr-i ğâ' ib bir emr-i me' hûde râci' adır. Nitekim (dûn-ı 'ulyâ hartu'l-ķadâd) meşelinde mürecca' zamîr izhâr olunmuşdur. (ve dûne naḫlu'z-zâhr) bu meşelin meşelidir.

1521-Müşkil iş bulsa suhûlet ber-merâm

Dirler ol demde aña cezbu'z-zimâm

(cezbu'z-zimâm) terkîbinde (cezbu) cim'in fethi ve zâl-ı mu'cemeniñ sükûniyla bir nesneyi hissi yâhûd ma'nevî çeküb uzatmak ma'nâsınadır. (zimâm) zâl-ı mu'ceme ile kitâb vezninde hakk u hürmet ma'nâsınadır ki ihmâl u izâ'ası mûcib kadh u mezemmetdir. Pes cezbu'z-zimâm bir nesneniñ haq u hürmetini lâıyıkı üzre çeküb yerine getürmek me'âlinde olmağla bir müşkil maşlahat ber-vefķ-i merâm sühûletle huşûl-pezîr oldıkda meşelâ çıkık yirine geldikde haşılı cezbu'z-zimâm ıtlâk ederler.

1522-Oldu 'âm *ibnu ammâr* ol sene

Kim ola her hâleti müstaşsene

('âm ibn-i 'Ammâr) terkîbinde 'âm, şâm vezninde sene vü yıl ma'nâsınadır. 'Ammâr, şeddâd vezninde **Hulefâ-yi 'Abbâsiye**'den **Mu'taşım Billâh**'iñ vezîri **Ahmed bin 'Ammâr bin Şâzî'l-Başrî**'dir ki murâd bin 'Ammâr'iñ hac edüb **Mekke**'de mücâvir oldığı sene olacağdır. İcmâl-i kâziye oldır ki mu'taşım Halîfe-i mezbûr **İbnu 'Ammâr**'ı vüzerâtdan 'azl edüb defterdâr etmek murâd etdikde isti'fâ' ve cânib-i halîfeden niyâz u ricâ eyledi ki bu sene-i mübâreke de ihrâm bende-i hac **Ka'be**-i 'ulyâ ve hak-ı 'ıtır-nâk ravza-i mu'tahharaya cebîn-sây (357) olub bir sene **Mekke-i Mükerrime**'de mücâveret-i ba'de 'avdet ile hidemât-ı halîfede bezl-i cell-i miknet eyleye qabl-i halîfeden bu mes'ûline müsâ'ade-i erzân buyurdıktan soñra kendi h'âcine şarf için on biñ altun 'atıyet ve yigirmi beş biñ altun daği **Haremeyn-i Muhteremeyn** ahâlîsine istediği gibi tefrîk ve a'tâ etmekçün ihsân-ı halîfe oldıkda **İbnu 'Ammâr Bağdâd-ı** behişt-âbâddan fekk-i râbıta-i ikâmet ile **Haremeyn-i Muhteremeyne** vuşûl ve a'tâ-kerde-i halîfe olan otuz beş biñ altunı maşhûb-ı mu'tadî olan emvâl-i firâvân sâ'iresi ehâlî-i haremeyne bezl ü a'tâ ve fuķarâ-yi beldetini bi'l-cümle tûvân-ger ve ignâ etmekle beyn'l-'Arab meşel olub hayr u bereketini mebzûl ve her hâleti müstaşsen ü maķbûl olan seneye 'âm bin 'ammâr dinildi.

1523-Hem-daği 'âm-ı *cemîle* öyle sâl

'Âlem anda pek ola ferhunde hâl

('âm-ı cemîle) terkîbin izâfisinde (cemîle) sefine vezninde ümerâ-i celîlü's-şândan **Nâşıru'd-devle Muhammed bin Hamdân** nâm emîriñ duğter-i sa'd-ağterî **Cemîle**

hâtündür. Hicretin üç yüz altmış altı sâlında hacc edüb mevsim-i hacda kâffe-i huccâcî nebât-ı sekr ile ma' mül-ı süveyk ile iskâ vu reyyân ve tekrîmen li'l-beyt **Harem-i Şerîf**'de on biñ altun nişâr ile fuqarânîñ ceyb-i âmâlların melâ'en ve her gice tâ-beşabâh şumû'-ı ' anber îkâd sâha-ı **Harem-i Muhterem** mu' attar u pür-envâr ve üç yüz 'aded 'abd ve iki yüz re's câriye i' tâkıyla iktisâb-ı mübâr ve şalât-ı cezîle ile fuqarâ-ı **Haremeyn**'i ma' âşdan âzâde ve huccâc-ı müslimîniñ piyâdelerini irkâb için beşyüz re's râhile a' dâd u âmâde edüb tefrîk-i emvâl ve izhâr-ı mehâsin neşr-i mekârim huşûsında kışsa-ı haccı meşhûre ve envâ'-ı hayrât u müberâtı ma' lûme ve meşhûde olan **Zübeyde** hâtûna fâ'ika olmağla sâl-ı haccı hayr u bereketde darb-ı meşel olub Halk-ı ' âlem kendide âsayiş-hâl ve ârâyiş-bâl ile muntazamu'l-ahvâl oldığı sâl-ı meyâmin iştimâle 'âm-ı cemîle ıtlâk olındı. (ferhunde) fâ'nîñ fethi ve hâ'nîñ zammıyla Farsî'dir. Mübârek ü mes'ûd u meymûn ma' nâsına Türkî'de kütlu ve uğurlu dinür.

1524- Künye olmuş âteşe **Ummu'l-Kırâ**

Çünkü tabh-ı et'ime muhtâc aña

(Ummu'l-Kırâ) terkîbinde **Kırâ** elif-i maşşûre ile rızâ vezninde bir kimse âherleri mihmân edüb konaqlamak u ziyâfet etmek ma' nâsınadır. Çünkü ziyâfet it'âm-ı ta'âmıdan 'ibâret olmağla âteş ziyâfetiñ aşl u esâsı ya'nî it'ame-i maţbûhanîñ mef-kûf-ün-'aleyhâsı olduğından **Ummu'l-Kırâ** ile künyelenmiştir.

1525-Pâk ise tabh-ı ta'âm için maħal

Maţbaħu Dâvûd olur darbu'l-meşel

(Maţbaħu Dâvûd) terkîbinde maţbaħ, maţlab vezninde ta'âm bişürmek için taħşîş olınan âş-hâneye dinür. Dâvûd esâmîdendir. Gerçi Kütüb-i emşâl'de ve **Mecmu'l-Meşâhîr**'de zafer-yâb olamadık ise de murâd-ı nübüvvet ile salţanatı câmi' olan **Hâzret-i Dâvûd** 'aleyhisselâm olmağ zahirdir. Zîrâ **Maţbaħu Dâvûd** cifâr-ı ke'l-cevâb ve kudûr-ı râsiyât ile mâlî olub her dem tabh-ı ' it'âmıdan hâlî olmaz iken yine ruħâm-ı mefrûşesi üzre yağ u bal maķûlesi nesne dökülse lisân ile yalanur hayşiyetde pâk u naķî olmasıyla darb-ı meşel olamağla şâyândır.

1526-Rüzgâra didiler *ummu'l-‘azâb*

Şiddetinden oldu çok yerler hârâb

(ummu'l-‘azâb) rîh-i ‘aķîm ve rîh-i şarşar ve rîh-i ‘âtiye ve rîh-i ‘âşka ıtlâk olunan şiddetli rüzgârîñ künyesidir. **Sûre-i Kamer’de** ve **Sûre-i Hâke’de** manşûş u mezkûr ve tefâsîrde mebsûta mestûr olduğu üzre tûl-ı kâmet ve fart-ı cesâmet ve kemâl-i kuvvetlerine mağruren. (من اشد مناقرة) mü’edâsına câhilâne (358) ictisâr u ictirâ’ ve **Hazret-i Hûd** ‘aleyhisselâma îmân u inķiyâddan i’râz ve perestiş-i aşnâme ikbâb u işrâr ile sezâvâr-ı su-i cezâ’ olan ‘**Âd** kavminiñ şedîdü’l-‘asf olan hevâ ile helâk u tebâb ve bilâd-ı **Yemen**’de ‘**Âlec** nâm maħall ile şecer-i ‘**Ummân** nâm mevzi’ñ miyânında tarşîş u teşyîd etdikleri bünyân-ı raşînu’l-esâs ve zu‘mlarınca mümteniyyu’l-indirâs ‘add etdikleri huşûn-ı haşîne ve kuşûr-ı zâtu’l-‘imâdları hârâb u yebâb olduğu ve **Gazve-i Hendek**’de aħzâb-ı dûzaħ-me’âbiñ bâr-gâh u hıyâmı zîr u zeber ve kendüleri perîşân u perâkende olarak helâk-ı ma‘nevîye mazhar olduklarıçün şedîdü’l-hübûb olan rüzgâr ummu’l-‘azâb ıtlâk olındı.

1527-Hem ‘*azâbu’l-hûn* şiddetli ‘azâb

Pek ihânet ile olunmaķ ‘ikâb

(‘azâbu’l-hûn) فالیوم تجزون عذاب الهون بما كنتم تستكبرون nazm-ı celîliniñ tefsîrinden müstefâd olduğu üzre ednî mülâbese için olan izâfetle zûll ü haķâreti fart-ı ihânetini müştemil olan ‘azâb-ı şedîde dinür. Zîrâ hûn, dûn vezninde ve hevân, ‘azâb vezninde ħâk-sârı ve haķârete ve ħızy ü fażâħate dinür.

1528-Nükte-i ‘*addu’l-benân* olmuş nedem

Ġayz imiş ‘*addu’l-enâmil* dime hem

(‘addu’l-benân) terkîbinde ‘add, ‘ayn’iñ fetħi ve đâd’iñ teşdîdiyle bir nesneyi dişî ile ışıрмаķ ma‘nâsına benân seħâb vezninde parmaķlar yâħûd parmaķlarıñ ucları ma‘nâsına olmağla ma‘nâ-yi lûgavîsi parmaķ ışıрмаķ dimek olur. Lakin şâ’iriñ

غیری جنی وانا المعافب فيكم*فكاننی سبابةالمسندم

nazmından lâyıħ olduğu üzre bir kimseye bir huşûşdan nedâmet ü pişmânlık ‘ârız olduķda ġaliben bilâ-şu‘ûr parmağını ışıрмаķ vuķû‘a geldigine mebnî ehl-i lisân terkîb-i

mezbûrı bi-ṭarîķu'l-kinâye nedâmet ma'nâsında isti'mâl ider. ('addu'l-enâmil) terkîbinde enâmil, asâbi' vezninde parmaķlarıñ uclarına ya'nî kendide ırnaķ olan boğumlarına dinür. Müfredi hemzeniñ ve mim'iñ ḥarekât-i selâsiyle enmeledir ki mecmû'ı ıtoķuz lûğat olur ve bu terkîb ḥıřm u ğazabıñ şiddetinden ve ğayz u kîneniñ ve 'adâvet ü ṭarĝınlıĝıñ vefretinden kinâye olur nitekim واذاخلواعضواعليكم الانامل من الغيظ âyet-i kerîmesinden zâhirdir.

1529-Oldu *ḥaṭṭu'r-reml* ile '*addu'l-ḥařâ*

Ġâyet ile ḥüzne olmak mübtelâ

(ḥaṭṭu'r-reml) 'addu'l-neml vezninde kıum üzerine çizgü çekmek yâḥûd eşkâl-i ḥurûfi naķř ile yazu yazmak ma'nâsınadır. ('addu'l-ḥařâ) řaķku'l-'aşâ vezninde ḥurde vü ufacıķ çâķıl ṭařlarını şaymak ma'nâsınadır. Lakin ḥuřuř-ı mezbûreler 'abeş ü bî-ṭâ'il ya'nî fâ'idesiz bî-ḥâřıl olmaĝla kâr-i 'âķıl olmadıĝından ekşeriyâ begâyet ḥüzn ü kedere mübtelâ olan kimselerden müteḥayyirâne şudûrına mebnî âlâm u aḥzâna ibtilâdan kinâye olub fülân ḥaṭṭu'l-reml ve 'addu'l-ḥařâ kıulları ile hem ḥüzne mübtelâdır demek ma'nâsını murâd ederler.

1530-Ma'nî-yi *a'dâ mine'l-'aķrab* hemîn

Pek 'adâvet eyleyen ḥařm-i mübîn

(a'dâ mine'l-'aķrab) meşelinde a'dâ 'adâvetden ef'al-i tafđıldir. 'Aķrab, ca'fer vezninde havâmdan zehirlü ve müzî cânavar-ı ma'rûfiñ ismidir. Künyesi nun kıâfiyesiniñ yedinci kıṭ'asında geçdiĝi üzre umm-i 'arîṭdir ve bu aķrab kendüye ta'riz edene de ve etmeyene de ta'riz edüb řoķmaķla ḥiyadan aḥbeř ve her maḥluķa zarar ve 'adâveti eşher olmaĝla düşmen-i cân olan 'aduvv-ı mübîne 'adâ mine'l-'aķrab dinilmişdir.

1531-Hem-daḥi *zulmu'l-cüendîye* me'âl

Pek ziyâde zülme etmek iřtiĝâl

(zulmu'l-cüendîye) terkînde cüendîye cim'iñ zammı ve lâm'iñ fetḥi ve elif-i memdûde ile ve cim'iñ ve lâm'iñ zammeleri ve elif-i maķsûre ile **Cüendî** zamân-ı sâlefd e 'Ammân ülkesiniñ řâḥı olan zâlim **Beyzâd**'iñ ismidir ve (359) **Ebu Mañřur-ı şe'âlebî'niñ Nefḥa**'da ve **Ķâzi**'niñ ve **Ebu's-Su'ûd**'iñ tefsîrlerinde beyânına göre **Sûre-i**

Kehf’de **كان وراءهم ملك يا خذكل سفينه غصبا** nazm-ı celîinde mezkûr olan mülk-i ğâşbdan murâd işbu **Cülendî bin Gerger** nâm zâlim-i merķûmîñ zülmi ‘ayûka çıkmış olmağla darb-ı meşel olub ziyâde zâlim u ğaddâr olan bî-raħm kimseye azlemu min **Cülendâ**’ dinilmiştir.

1532- Nükte-i **tavķu’l-ħamâme** muhtelef

Lîk eşaħħ ol kim imârât şeref

(tavķu’l-ħamâme) terkîbinde tavķ, fevķ vezninde ħallî nisâ enva‘ından zîb ü ârâyiş için boyuna taķdıķları gerdânlığa dinür ve muṭlaķâ ħalka vu çenber mişillû bir nesneniñ çevresine dâ’ir ammâ dâr geçürilen şey’e dinür. Ħamâme, saħâbe vezninde veħamâm, seħâb vezninde ehli ve yâbânî gögercine ve ķumru ve üveyik mişillû boğazında tavķ u kılâde olan her bir ķuşa dinür kemâ merr fi’s-şelâset min ķâfiyetü’l-mîm. Pes tavķu’l-ħamâme gögercin maķulesiniñ boğazında levniniñ ğayr-i levne olan rîş-i muṭavvaķından ‘ibâretidir. Terķîb-i mezbûriñ lisân-ı fuşahâda isti‘mâli muhtelifün-fih olub ba‘zân bir kimseniñ boynuna la‘net ħalkası gibi geçürilmiş zell ü ħaķâret ü ħizy ü fezâhatde müsta‘mel ise de lakin eşşah olan nişân-ı şeref ü şân ve ‘alâmet-i ‘izz u rüchân olan emr-i celîlü’l-‘ünvândan isti‘mâl olunur. Zîrâ ħamâme **Ħazret-i Nûħ** ‘aleyhisselâmîñ sefine de peyk ü râ’dî olub âşâr-ı ğazab-ı **Perverdgâr**’dan berây-ı imtiyâz tavķ-ı şeref ile ser-firaz kılındı ve muṭlaķâ bir nesneye dâ’im ü lâzım ve her ħâlde meķârin u mülâzım şey’e tavķu’l-ħamâme meşel-i darb olunur. Kemâ fi **Nefħatü’s-Şe‘âlebî**.

1533-Çün semender adı **ṭayru’n-nâr** imiş

Şol ki hem tâb-âver-i âzâr imiş

(ṭayru’n-nâr) izâfetle âteşde ta‘ ayyüş eden ķuş demek olur. Nitekim şuda ta‘ ayyüş eden ķuşlara ṭayru’l-mâ’ dinilür ve bu maħlûķ-ı âteş me’lûf **Şe‘âlebî**’niñ **Nefħa**’de ķat‘ u ħaşrı ve **Demîrî’niñ Ħayvatu’l-Ħayvân**’da ve **Bekrî’niñ Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-Memâlik**’de muħtârları üzre diyâr-ı **Hinde** ve memalik-i **Çin**’e maħşûş bir nev‘-i ṭayr-ı nârdır ki bi’l-ħaşşâ kendüye âteş te’sîr etmez ve âteş içinde vuķû‘ ile mütelezziiz olur ve ba‘zılarıñ rivâyeti üzre çârpâ envâ‘ından tilkü ħacminde uzun ķuyruķlı beyâz ve

kırmızı ve yeşil ve benefşe elvân ile mülevven cânavardır ve vucûdına diken ü betrâk maķûlesi hâr u has yapışdıķda yâhûd bedeni vesah-âlûd olub kirlendikde zafer bulduğı âteşe girüb has u hârdan ve evsâh u evzârdan pâk ve vucûdı râhat-nâk olur ve bu kendin tokınmış olan şevbî kirlendikde âteşe ilkâ' edüb tahtîr ederler ve bu kendin maşnû' olan fitîl-i zîb maķûlesiyle kanâdilde müddet-i medîde ebķâd olunub fitîle aşlâ hâlel gelmez diyü maķkîdir ve 'acâyib-i maķûkâtta **Kazvînî** semdender-i mersûmîñ büyücek fâre miķdârı bir cânavar olduğı dağı hikâye eylemişdir ve aķvâl-ı şelâseniñ mecmû'ı şâhîh olub cânavar-ı mezbûr üç nev' olmağda huşûle-i imkândan hâric degildi

ما ذلك على الله بعزيز و tayr-ı nâr diyü 'alâ tarîķu't-temsîl tâb-âver-i âzâr ya' nî cevr ü ezâya şabr u taħammülü bedîdâr olan cefa-keş ü miħnet-kâr kimseye ıtlâk olunur.

1534-Oldu **tayru'd-devle** hem murğ-i humâ

Sâye-i bâli sa' âdet intimâ

(tayru'd-devle) izâfetle devlet kuşu dimekdir ki 'Arabî'de bâ'niñ zammı ve lâm'niñ fethiyle bulaħ ve Farsî'de lisânımızda mütedâvil olduğı üzre hâ'niñ zammıyla humâ ve a' mk-ı eħaşsa izâfetiyle murğ-ı humâ didikleri kuş olacaķdır. Tâ'ir-i merķûm toğan cüşsesinde bir miķdâr tavalânı açık mâ'î renkli kuyruğı mûnaķķaş çifelü bir mes'ud u müyemmen kuş olduğından 'Arab darb-ı meşel edüb eymenü min bulaħ didiler (360) elsinde meşhûr olduğı üzre humâniñ zıllı kimin üzerine düşse ol kimse 'izz u iclâl ve devlet ü iķbâl ile müreffehü'l-bâl ve muntażamu'l-aħvâl olarak ser-âmed-i aķrân u emşâl olur. Nâzım-ı niħrîr humâ-yı mezbûriñ kânadınıñ gölgesi sa'd u berekete müntemî vü mensûb olduğın nazma idrâc ile tayru'd-devle ıtlâķınıñ vechine îmâ eyledi.

1535-Hem '**uķâbu'l-cevv** şâhib-i i' tilâ

Hayli müşkil dest-res olmaķ añâ

('uķâbu'l-cevv) terkînde 'ukâb, ğurâb vezninde sibâ-ı tuyûriñ seyyidi olan karaķuş nev'inden tavşancıl dedikleri kuşdır. (cevv) cim'niñ fethi ve vâv'niñ teşdidiyle hevâ' ya' ni mâbeynu'l-arđ ve's-semâ' ma'nâsınadır. 'Uķâb-ı mezbûr bâlâ pervâz benî-âdemiñ ve sibâ-ı vuħuşıñ vuşûlı müte'azzir olan emâkin-i mürtefi'a ve yalçın kayalarda lâne-sâz olduđıķün 'izzet ü ğalebe ve men'-i talebede kendiyile meşel-i darb olunub

eazzu min ‘ uķâbu’l-cevv ve emna‘u min ‘ uķâbu’l-cevv dinilür. Binâberîn ‘ izz u ‘ alâ ve ref‘et ü i‘tilâ’ şâhibi olmağla kendüye dest-res olmak ya‘nî el irişüb zafer bulmak müşkil ü duş-vâr ve muķâbele vü maķâvemeti şa‘b olan zor-âver ü zevi’l-iķtidâr kimse-ye bi-ţarîķü’t-teşbîhe ‘ uķâbu’l-cevv ıtlâk olunur.

1536-*Zıll-i sultân* u dağı *zıllu’l-gamâm*

Tiz geçüp de olmayandır berd-devâm

(zıllu’l-sultân) terkînde zıll, zâ’niñ kesriyle hıfz u ģimâye ve ģırâset ü viķâye ma‘nâsına olmağla pâd-şâh sâyesi ya‘nî melik ü sultân ģimâyesi demek olur. (Zıll-i ģamâm) terkîbinde ģamâm, seģâb vezninde ve mürâdifî olarak seģâb sâyesi ya‘nî şemsi setr eden bulut kıt‘ asıniñ gölgesi demek olur. Lakin bu terkîbler lisân-ı fuşahâda şebât u devâmı ve qarâr u kıyâmı olmayub ebnâ-i zamâna şadâķati gibi serî‘u’n-naķzen ve tîz gelüb geçmekle kavâķ gölgesi gibi ‘adîmu’l-beķâ olan nesnelerde isti‘mâl olunur.

1537-Buldu *dıģku’l-arđ* o ma‘nâda şebât

Zahir olmak anda ezhâr u nebât

(dıģku’l-arđ) izâfetle yer gülmesi dimekdir ki bi-ţarîķu’l-isti‘âre veĥ-i arđniñ ģayvet-i ma‘nevî ile ģande-nâk olması ya‘nî envâ‘-i nebât ve baģârniñ ter ü tâze olmasından ve eşnâf-ı şükûfe ve ezhârniñ açılıb zuhûra gelmesinden ‘ibâretidir ki ģande-i erbâb-ı müser-rete müşâbihatı zâhirdir.

1538-Nükte-i *dıģku’l-efâ‘î* oldu hem

Ĥande-i pür-zehr ehl-i ģamm u hem

(dıģku’l-efâ‘î) terkîbinde efâ‘î hemzeniñ fetĥiyle izâĥî vezninde ef‘î cem‘idir. Ef‘î, a‘mî vezninde ģayye nev‘iniñ ziyâde aĥbeşi olan engerek yılanına dinmekle ma‘nâ-yi terkîb engerekleriñ gölgesi demek olur. Lakin fuşahâ terkîb-i mezbûrı dil-i nâ-şâdı semûm ģumûm* ve helâhil-i hümûm* ile dil-fikâr u maģmûm* olan kimseniñ bir emri ağreb vuķû‘ında aĥyânen gülmesinde isti‘mâl ederler. Şâ‘iriñ işbu

تضحك ان مرت به ممكورة*ضحك الافاعى فى جراب النور

ķavlinde olduğı gibi derûn-ı ģabeşet-nümûmı zehr-i kıţâl ile meşĥûn olan ef‘î-i merķûmeniñ dişleri görünür ģabeşiyete de ağzını açmağla vuķû‘ bulan ģande-i şûrisine

teşbîhe mebnîdir ve ‘Arab’îñ dıhku’l-cevzet beynel’l-ḥaceryn mişli meşel-i mezbûrîñ mişlidir.

1539- *Şayhatu’l-ḥublâ* ḥaṭar âvâzesi

Hevl-nâk olur vilâdetde sesi

(Şayhatu’l-ḥublâ) terkîbinde şayha, şâd’îñ fethiyle sesi çıkdığı ve kudreti yetdiği kadar bülend-âvâz ile seslenmege dinür ki Türkî’de çağırmaḡ u baḡırmaḡ u ünlemek ta‘bîr olunan ḥublâ, elif-i maḡşûre ile kübrâ vezninde gebe ḥâtûna dinür. Lakin gebe ḥâtûnalarîñ vaz‘-ı ḥaml eşnâsında şayha vu şurâhi hevl-nâk ya‘nî ḡorḡunc ve işiden kimseleri belekledüb ürküdüci olduḡı mülâbesesiyle muṭlaḡâ ḡavf u ḡaṭarı ve feza‘ vu ḡazeri mutazammın olan ḡırîv u feryâda şayhatu’l-ḥublâ ıtlâḡı zebân-zed-i fuşahâ olmışdır. (361)

1540-Çok olan nesne *tefârîku’l-‘aşâ*

Hem-daḡı vâfir-i zamân şâḡib-i beḡâ

(tefârîku’l-‘aşâ) terkînde tefârîḡ, tefriḡanıñ cem‘i olarak bir nesneden ayrılmış ḡıṭ‘ alarda parçalardır. ‘Aşâ, elif-i maḡşûre ile degnege dinmekle kırılmış ‘aşânîñ müteferriḡâtı vu bölükleri dimek olur. Ṭâ’ife-i i‘râb-şikest olan ‘aşâyı ḡatı çok taḡṭî‘ vü eczâ’ ve her bir ḡıṭ‘ asından bir mâlzeme ihdâş u inşâ’ etmeleriyle çok olan nesnelere ve çok zamân imtidâd u beḡâsı olan şey’lere tefârîku’l-‘aşâ ıtlâḡ olunmışdır. **Terceme-i Kâmûs’**îñ anıñ ḡayru min tefârîku’l-‘aş-şâ meşeliniñ ibtidâ kâ’ili ve meşel-i mezbûrîñ mevridi ve muḡaṭṭa‘ât ‘aşâdan maşnu‘ olan levâzımıñ beyânı mufaşşalen meşurdır felîrâci‘

1541-Pek semiz âdem imiştir *câru’l-emîr*

Hem aña *ḡayfu’l-emîr* olmuş nazîr

(câru’l-emîr) terkîbinde emîr, kebîr vezninde bir ḡavm üzre fermân-rev ya‘nî emr u nehy ile ḡükmini infâz u icrâ eden kimseye dinür ki beg ve vâlî ve mütesellim maḡûlesi aşḡâb-ı riyâsetden ‘ibâretdir. Pes câru’l-emr begiñ ḡomşusu dimek olur ki lisânımızda beg ḡoltuḡı da dinür. (ḡayfu’l-emîr) begin mihmânı dimek olur. Lakin bu terkîbler ‘alâ ṭarîḡu’l-kinâye besi ḡoyunu gibi çâr pehlû ya‘nî semiz ü cesâmetlü olan kimseye ıtlâḡ olunurlar. Zîrâ câr-ı mezbûr emşâl-i Farsiyye’den olan (بن چراعداں تاریکست) meşeline

mâ-şadağ olmayub emîr-i haqq câre ri'âyet ve misâfirine hürmet etdikde câr ve dâyiñ ten-perverligi derkârdır demek olur.

1542-Hem *ṭavîlu'z-zeyl* aşhâb-ı ğınâ

Ekşeri müsrif olur çün ağniyâ

(ṭavîlu'z-zeyl) terkîbinde zeyl şevbiñ etegi ma'nâsına olmağla ma'nâ-yi terkîb üzre etekli demek olur. Lakin 'alâ ve tîretü'l-kinâyeye şervet ü yesâr şâhibi olan ğanî vü zengîn kimseye ıtlâk olunur ان الغنى طويل الذيل مياس müfâdınca ekşer ağniyâ serefi şeref zann etmeleriyle zenân-ı zamâne gibi câme vü libâslarının eteklerin* Süpürür yolları cârüb soğâğdır etegim* mışra'ına mışdâğ kılmaları bâ's-ı ıtlâk olmuştır.

1543-*Hışnu Teymâ* oldu şol hışn-ı haşîn

Kim ola ğâyet reşânetle metîn

(Hışnu Teymâ) terkibinde hışn, hâ'nîñ kesriyle a'dâdan taşaşsun u taħaffuz olınacak metîn kal'aya ve muħkem binâyâ ve vuşûli kâbil olmayan şarp mevzu'a dinür. **Teymâ**, sahrâ vezninde **Şâm** ile **Hicâz** mâbeyninde bir beldedir ve ânîñ ziyâde hışn-ı haşîni vârdır ki **Sedd-i İskender** gibi aħkâm u haşânetde çarb-ı meşel olunur. Aña **Hışn-ı Teymâ**' dinür ve Hışn-ı eblâğ ve eblâğ-ı ferd daħi dinilür. **Nefha-i Se'âlebî**'de meşûr olduğı üzre ânı **Hâzret-i Süleymân** 'aleyhisselâmîñ hicâre-i dehmâ ile kils-i ebyazdan ya'nî açıdan binâ etmekle sevâd u beyâzîñ ihtilâtına mebnî eblâğ tesmiye olındı ve ol taraflarda andan ğayri kal'a olmadığından ferd ıtlâğ olındı Hışn-ı mezbûre mülûk-i **benî İsrâ'il**'den 'Âd nâm kimse ba'de vefâ-i 'ahdde meşel olan **Semû'l bin 'Âdyâ** mâlik olmalarıyla bunlara şâhibu'l-hışnu'l-eblâğ dinilür. Şu'arâ-i câhiliye'den **Ağşî**

ارى عاديا لم يمنع المت ماله*وفرد بتيماء اليهودع

بناه سليمان بن داود حقة*له ازج صح و طى موثق

بينارى كبيدات السماء ودونه*ملاط ودارات و كلس وحنق

ebyâtıyla eblâğ-ı ferdiñ dervâze-i mesdûdesin keşf ü eblâğ ve der-serbestesinden izâle-i ibhâm u iğlâğ eylemiştir.

1544-Oldu *huffu'-r-râfîzî* pek bol demek

Mesh-i pâý için anı bol eylemek

(*huffu'-r-râfîzî*) terkîbinde *huff*, *hâ*'nın zammı ve *fâ*'nın teşdidiyle insânîñ ayağına giydiği cizme vü mest (361) ü edk u çedk maqûlesi ayakkaşına dinür. **Râfîzî**, **fırka-i Râfîza**'ya mensûb olan kimseye dinür. **Râfîza**, **Şî'a** tâ'ifesinden bir fırkaya itlâk olunur ki muqaddemâ **Zeyd bin Zeyne'l-abidîn** 'Alî bin el-Hüseyn bin 'Alî el-Murtaza radıyallâhü anhüm hazretlerine bî' at edüb ba' de **Zeyd'in Hazret-i Ebû-Bekir** ve 'Ömer radıyallâhü anhümâdan teberrî eylemesini istidâ eylediklerinde **Zeyd bin 'Alî** hazretleri anlara cevâbında cedd-i emcedüm 'aleyhişşalâtu ve's-selâm hazretleriniñ hayâtında vezîr ü müşîrleri ve ba' d-ı vefâta halîfe-i 'addu't-temşîrleri olan şeyheyn-i mükeremeyn cenâblarından ne gûnâ teberrî edeyim diyü ibâ' ve imtinâ etdiğiçün **Zeyd**'i terk edüb yanından tağılmalarıyla **Râfîz**'a itlâk olındı. Nisbetinde **Râfîzî** ve cem'inde **Revâfîz** dinür. Bu fırka-i fitne-engîz *haff* üzere tecvîz etmeyüb mezheb-i bâtilaları çıplak ayak mesh etmek olduğından nez'-i *haffa* muhtâc olmaqsızın ayak üzere mesh-i müteyessir olmağ dâ'iyesiyle *haff*ların vâsi' vü bol etmeleriyle vüs'at u ferâhîde meşel olub muflakâ geniş ve pek bol olan nesneye *huffu'-r-Râfîzî* ve evsa'u min *huffu'-r-Râfîzî* dinür.

1545- Çün *benâtu's-şadr* imiş *mâ fi'z-zamîr*

Sînede râz-ı nihân-veş cây-gîr

(*benâtu's-şadr*) nun kâfiyesiniñ kıt'a-i seb'asında geçen bent-i şadrın cem'i olarak kalb-i insânda sırr-ı pinhân gibi muzmer ü müstetir ve sînede dâ'imâ cây-gîr ü müstakırr olan efkâr u endişeleriñ künyesidir.

1546- Eylemek *mâ fi'z-zamîrayn* âşikâr

Olmuş ifzâh hacîr ey kâmkâr

(*mâ fi'z-zamîrayn*) terkîbinde ifzâh hemzeniñ kesriyle şabâh yeri âğârub açılmağ ma'nâsına hacîr, *hâ*'nın cim üzere taqdimiyile haşîr vezninde hacîze hazîre vezninde ağ taşlu yer ma'nâsına olmağla ma'nâ-yi terkîb beyâz taşlu yer üzerine şabâhîñ aydınlığı düşüb rûşenâ olmaqlığıdır ki sâ'ir yerlerden ziyâde tâbdâr u aydınlık olur. Lakin teşbîhe

mürekkeb tarîkiyle ya' nî kalb u zamîri giceye ve anda muzmer olan ma' nâyı zulmet-i leyl ile mestûr olan şey'e ve ma' nâ-yi muzmeri ibrâz u izhârî şubhîñ istikrârına teşbîhle fuşâhâ terkîb-i mezbûrî izhâr-ı ısrârda isti' mâl eylediler.

1547-Hem *cezâ-i şevle*dir kim ol cezâ

Eyülüğe kemlik bulup çekmek cefâ

(cezâu şevle) terkîbinde cezâ', vefâ' vezninde bir nesne muqâbilinde olan mukâfâta ve virilen 'ivaze ismidir ki elsine-i 'Arabî'de şebletü'n-nâşîha dinmekle meşhûredir. Hamkâ-i mezbûre 'alâ'l-iştirâk bir kaç kimselerin memlûkesi olup külfet ü miñnet ile vücûda gelecek ba'z-ı menâfi' in kesbiyle mollâlarına nuşh zımnında ihtâr etdikde anlar dañi ol 'amel-i duşvârî dûş-ı bî-hûşına tahmîl edüb hezâr ta' b u meşakkat ile vücûda getürdikde evvelinde ış'ab bir maşlahat diğeri ihtâr anlarda ânı dañi işlemege icbâr ve hellüme cerrâ evkâtı bu hâl üzre güzâr ve dâ'imâ nuşh u pendiyle ğayrılar müntefi' olub kendüsi şiklet ü cefâya giriftâr olmağla su-i mücâzâtda cezâ'-i **Sinimmâr** gibi meşel ve nuşh u pendiyle âñer kimse müntefi' ve kendüsi mutazarrır olan kimse hâkķında şebletü'n-nâşîha olmuşdır.

1548- Nükte-i *teşmîru sâ'id* keşf-i sâķ

Sa'y u himmetle umûrâ ittisâķ

(teşmîru sâ'id) terkînde teşmîr, teşhîr vezninde kıoldan bacağıdan eşvâbı yukarı şıgayub çemremege dibür. Sâ'id, şâhib vezninde insânîñ keffinden dirsegine kadar olan 'uzva dinür. Pes teşmîru sâ'id kol şıgamaķ olur. (keşf-i sâķ) terkîbinde sâķ topuķdan dize kadar olan (363) 'uzva dinmekle bacağı açmaķ ve şıgamaķ ma' nâsına olur. Lakin bu terkîbler bir kimse bir maşlahata sa'y u ihtimâmla mübâşeret edüb pezîrey-ı huşûl olmasına bezl-i maķdûr eylesesinden kinâye olarak isti' mâl olınurlar. Nitekim lisânımızda dañi fülân kimse şu huşûsa anîñ der-miyân etdi ve şıgandı çemrendi ve baldırı bacağı şıgadı ta' bir olınur ki ma' nâ-yi kinâyeleri murâddır. İttisâķ, ittifâķ vezninde bir nesne muntazam olmaķ ma' nâsınadır.

1549-Anlara dinmiş ki *aḳmâru'ş-şitâ*

Nâ-muvâfık vâkıdde ola hebâ

(aḳmâru'ş-şitâ) terkînde aḳmâr hemzenîñ fethiyle ḳamerîñ cem' i olmağla ḳış giceleriniñ âyları ve meh-tâbları dimek olur. Lakin ḳış gicelerinde berd ü serdiñ şiddetinden yolcular yola gidemedeginden ve erbâb-ı zevḳ meh-tâb şafâsı edemediginden* hengâm-ı şitâda leyle-i ḳamrâ zâyî' vü hebâ olmağla ṭab' a muvâfık olmayan vâkıdde ḥuşûle gelen emr-i mergûba ḳamerü'ş-şitâ zebân-zede-i bülegâ olmuştır.

1550-*Haddu 'azrâ* kûfe-i behcet-me'âb

Ḥayf ben gördüm anı ğâyet ḥarâb

(Ḥaddu 'azrâ) terkîbinde ḥadd, yañak ma' nâsına 'azrâ', izârânîñ müfredi olarak bîkr ḳız ma' nâsına oldığı elif ḳâfiyesiniñ altıncı ḳıṭ' asında geçmiş olmağla me'âl-i terkîb câriye-i melîḥa-i ḥarîdeniñ mecmu'-ı meḥâsin olan rûy-ı dil-cûyı dimek olur. Lakin terkîb-i mezbûr bi-ṭarîku't-teşbîh nehr-i **Furât**'iñ kenâr-ı ğarbında vâḳi' iklim-i şâliḥ-i büldânında **Kûfe** şehrine ıtlâḳ olunur. Belde-i mezbûre elif ḳâfiyesiniñ ḳıṭ' a-i ḥâmsesi şerḥinde beyân olındığı üzre 'aşr-ı selefde beğâyet âbâdân ve ezher cîhet ile ma' mûr u revnaḳ ve behiştîñ merci' vü me'âbı olmağla kemâl-ı ḥüsn ile meşhûr olduğüçün ıtlâḳ olınmıştır. Fi'l-aşl mânend-i **Bağdâd** bir bender-i 'azîm olub el-ḥâletü hâzihi bir ḳarye meşâbesinde ḳaldığı ve anîñ daḫi büyüüt ve menâzili **پاسبانی یوم از لزی یدر پردهداری عنکبوت** mışrâ'ında mâ-şadaḳ oldığı İrân sefâretinde nâzımîñ meşhûdı olmağla izhâr-ı esef eyledi.

1551-Oldu hem *dîk-i mezîd* öyle ḥaḳîr

Celb ede ḥadden fuzûn-i nef' -i keşîr

(dîk-i mezîd) terkîbinde dîk, dâl' iñ kesri ḥoros ma' nâsınadır. **Mezîd**, bâ-i muvaḥḥide-i müşeddedeniñ kesri meḥdiş vezninde bir rical ismidir ki mezîd maḫḫek dinmekle ma' rûfdır. Şâḫibu'l-mezheb **İmâm-ı Mâlik** ḥazretlerine mu'âşşır idi. **Mezîd**'iñ ve ḥorosınıñ ḳışşası oldır ki **Mezîd**-i mezbûr şûḫ mizâc ve maḫḫek ü 'alî-cenâb olmağla faḳîrû'l-hâl iken tecemmül ederdi. Ziyâde zârûret ḥâli eṣnâsında ittifâḳı 'îd-i adḥâ geldi. Dâr-ı iflâs-medârında añla şâliḥ faḳaṭ bir sâl-ḥürde ḥorosından ğayri nesne bulunmağla

zevcesine emr etdi ki ben şalât-ı ‘îdi edâ edüb gelince kadar şu horosı zebh ü tabh et. Bizde resm-i ‘îdi anıñla icrâ edelim diyü muşallâya gitdi. Hâtûn horosı ahz ü girift edeyim dirken dîk-i mezbûr lisân-ı hâl ile ibnü’l-faqr diyerek bâlâ-yi bâma şu‘ûd ve andan dâr-ı câra hübût eyledi. Hâtûn dañi verâsından qalmayub orada tutmaq qaşd etdikde câr-ı digerin dârına cân atdı. Bu minvâl üzre cidârdan cidâre ve dârdan dâre pervâz ederek kiminiñ divârından kerpiç ü kiremid maqûlesi nesnelere düşürmekle bün-i divârda bulunan nesnelere hâk-sâr ve kiminiñ qârûre vü çinî mişillü avânîsini şikest mîkest ile ızrâr ve kiminiñ sûd u yâğ u bâl maqûlesi nesnelere dökmele her vardığı dârda gûne hisâr eyledi. Encâmkâr-ı horos hâtûnıñ pence-i qahrına giriftâr oldıqda cîrân-ı mezîd hâtûna hiğâben böyle mübârek günde bu horosı bu derece iz‘âc ve nefesini bu rütbe it‘âbıñ vechi nedir diyü istifsâr-ı evvel dañi vâki‘-i hâli izhâr u ihbâr etdikde cîrânı istihyâ’ benî Hâşim’den aşhâb-ı yesâr olmağla hâtûna bir miqdâr tevaqquf edüb horosı zebh eyleme biz cârımızñ bu hâlde olmasın râzî olmayız (364) diyü derhâl kimi üç beş ‘aded gânem kimi bir kaç re’s bakar ve kimi envâ‘-ı zehâ’ir ihdâ vü irsâl ve dâr-ı **Mezîd** nâtiq u şabâbet ile mâl-â-mâl oldı. Hâtûn ‘alâ’l-fevr bir kîş-i semîni zebh ile nısb-ı kudûr u ihtibâz için tescîr-ı tenevvür ederken **Mezîd** menziline rucû‘ edüb gördi ki dârınıñ havlusı şebâh u bakarât ile mel‘ân ve maţbahı envâ‘-ı hayr u mîz ile tolub hem-hâl-ı maţbah tüvân-gerân olmış. Hâtûnına âyâ bu kadar hayr u nümâne cihetden rû-nümâ oldı diyü su’âl oldağı beyân-ı macerâ ve hikâye-i hâl etdikde **Mezîd**’iñ hâne-i hâtırını leb-rîz-i sürûr u ‘îd ber-bâlâ-yi ‘îd ederek gâyet ferah-nâk u mesrûr olub mağhek iken dâhik ve ‘â’il iken mâl-ı firâvâna mâlik oldı ve dîk-i meymûn câlib-i nef‘-i efvân olmağla fi-mâba‘d ri‘âyet ü ihtirâmda ser-mû-i maqsûr eyleme diyü hâtûna tenbîh-i ekîd ile vaşiyet eyledi. Binâberîn dîk-i mezîd meşel olub bî-kadr u haqîr iken hâdden ziyâde menâfi‘ celb eden kimse haqqında ve vazî‘ vü mübtezel iken şân u şeref taşşîl eden kimse haqqında darb olındı. Qaldı ki nesh-i nazımda şâhibu’d-dîk medîd vezninde mezîd vaqi‘ olmış ise de **Ebu Mansûr Şe‘âlebî**’niñ **Nefhâ**’sında ve **Muhâzzarât**’da müşbet ü muqayyed oldığı üzre muhdiş vezninde müzbid olub ve a‘câm’dan kat‘-ı na-

zar imlâda müşâbihet bulunmağla nesh-i manzûme taḥrîf ü taşhîfe maḥmûl olarak mışrâ‘-ı evvel tağyîr olındı.

1552-*Dûdetu’l-ḳazz* hem iden ziyân

Kendü nefsine virir amma zarar

(Dûdetu’l-ḥayyât) terkînde dûde, dâl-ı evveliniñ zammı ve şâniyeniñ fethiyle küçük ḳurtcağıza ve böcege dinür. Ağacda ve meyvede ve sirkede ve ḳâzûrâtda tekvin eden ḳurtlar ve elbiseyi ifsâd eden güve ve ipek böcegi maḳûleleri dûde envâ‘ indandır. (ḳazz) ḳâf’ıñ fethi ve zâ-yı mu‘ cemeniñ teşdîdiyle ipek ve ibrişime dinür. Pes dûdu’l-ḳazz ve dûdetü’l-ḳazz ipek ḳurdu dimekdir ki eṭvâr-ı ğarîbe ve aḥvâl-ı acîbe şâhibi olan böcekdir ve dâbbeniñ ḥâl ve şânı kendi nefsini viḳâye için nesh ü i‘ mâl etdiği ḥarîr kendiniñ ihlâk u i‘ dâmına ve ğayrileriñ intifâ‘ına ve ḥuşûl-ı merâmına müe’ddî olmağla ehl-i lisân bi-ṭarîḳu’l-temşîl heybet-me’âb için ḍarb-ı meşel etmişlerdir. Nitekim **Ebu’l-Fethu’l-Bestî** işbu

الم تر انالمرء طول حيايه*معنى بامر لايزال يعالجه

كدودكدودةالقر ينسجائما*ويهلك غماوسط ماهوناسجه

nazmıyla ve şâ‘ir-i diger

يفنى الحريص بجمع المال مدته*واللحوادث مايفى ومايدع

كدودة القر ماتينيه يهلها*وغيرهابالذى تبنيه يتفع

neşîdesince bu ma‘nâya imâ etmişlerdir.

1553-*İbretu’l-ḥayyât* hem eden ziyân

Ġayrımıñ nef‘in arayub her zamân

(İbretu’l-ḥayyât) hemzeniñ kesriyle derzî ignesi dimekdir. İgneniñ ḥâlî keşret-i isti‘ mâl ile aşınmaḳ ve ḳırılmaḳ mişillû zarar u ziyân ve derzî ücret-i ḥayyâṭat ve şâhibu’s-şevb kerem ü serdden nefsini viḳâye ve şıyânet etmek nümâyân olduğından ehl-i lisân terkîb-i mezbûrı meşel ṭarîḳiyle kendi muşâliḥ ü menâfi‘ni bırağub dâ‘imâ pîr ‘aşḳına âḥeriñ maşlaḥatıyla uğraşan âferîn-i dil-beste ıtlâḳ ederler.

1554-Dindi şol eşhâşa **tüccâr-ı hecer**

Nef^ç ararken edeler pek çok zarar

(tüccâr-ı hecer) terkînde tüccâr, füccâr vezninde bey^ç ü şîrâ andan tâcîriñ cem^ç i hecer fethateynle ‘**Ammân** ile **Başra** beyninde **Bahreyn** ıtlâk olınan beldenîñ mecmû^ç arazîniñ ismi olmağla ma^ç nâ-yi terkîb berây-ı ticâret arz-ı hecere giden kimseler dimek olur ki murâd zamân-ı sâlefde henüz tarîk-i ticârete mühtedî olmayan nev-hevesân-ı tüccârdan bir kaç kimseler mâl u metâ^ç maħallden evzâk kendince kıymeti efzûn olur hülyâsıyla yembû^ç u’n-naħl cânibinden külliyetlü ħurmâ olub bilâd-ı **Yemen**’e kendiler gördiler ki ol tarafda sermâyeden rahîş bahâ iledir. Oradan daħi naķil ile diyâr-i âhere ‘azm etdiler. Ve’l-ħaşıl her vardıkları yire de râ^ç ic (365) olmayub kâsid olmağla tayy-ı merâħil ederek envâ^ç -i ħurmânîñ kâni ve ceyyedi ve a^ç lâsıniñ ma^ç den ü mekânı olan arz-ı **Hecer**’e ħatt-ı riħâl ve bıdâ^ç a-i mezcânların diyâr-be-diyâr gezdirmeden melâl gelmekle çâr-u-nâçâr yok bahâsına fûrûħt etmege karar virmeleriyle küllî ziyân u ħasâr etdiler. Fî-mâ ba^ç d ħâl-i ħüsrân me’âlleri meşel olub cüst ü cûy menâfi^ç ederken küllî zarar u ziyâna uğrayan kimse ħaķķında ħarb olındı ve daħi envâ^ç -i ma^ç ârif ü fezâ’il ile müteħallî olan zâtîñ meclisinde izħâr-ı kemâl-i dâ^ç iyesinde olan ħaddini bilemez ħod-furûş kimse ħaķķında كَمَسْتَبِضِع التمر الى هجر meşeli ħarb olunur ve **Hecer Yemen**’de bir beldenîñ ve ħurb-ı **Medîne**’de bir ħaryeniñ daħi isimleridir. **Ķılâl-ı Hecriye** bunlarıñ birisine mensûbdır.

1555-Dindi **ħüsnü’z-zan** anıñçün ħaflete

Keşr-i nâsa mâni^ç olur diķķate

(ħüsnü’z-zan) izâfetle bir kimse ħayrileri şadık u müstaķîm ve eyü şanmaķ ma^ç nâsımadır. Lakin sebebiyet-i ‘alâķasıyla mecâzen ħâlî zihinlige vü ħaflete ıtlâk olunur. Zîrâ ħaflet ħilekârân-ı nâsın mekr ü ħîlesine ve desîse vü ħud^ç asına kıllet-i mübâlât ve ‘adem-i diķķat ile ħüsn-i zanı sebebdır.

1556-Aşlı yokdan gösteriş bî-âb u nâb

Çuru ‘unvâniyle *raḳrâḳu’s-serâb*

(raḳrâḳu’s-serâb) terkîbinde (raḳrâḳ) vaḳvâḳ vezninde yalaymak u parıldamak ma‘nâsına (serâb) şarâb vezninde mevsim-i şayfiñ şıcaḳ günlerinde nısf-ı nehâr vaḳtinde çukur ovalarda mülâşık olarak şu gibi lem‘ân eder şekilde ırâḳdan görinen pûşârık ma‘nâsına olmaḡla ma‘nâ-yi terkîb serâb-ı mezbûriñ işlyub parlamasına dinür. Lakin lisân-ı fuşâhâda bi-ṭarîḳu’l-isti‘âre bir kimseniñ aşlı faslı yok çuru ‘unvân ile revnaḳsız ve mâlsız ‘arz-ı kâlâ ve gösteriş ederek parlamasına müsta‘emeldir.

1557-Va‘d-i kazıbdır daḡi *lem‘u’s-serâb*

Teşne-gân parlar şanur gûya ki âb

(lem‘u’s-serâb) izâfetle serâb-ı mezbûriñ şu gibi lem‘ân edüb parlaması dimekdir. Lakin ehl-i lisân terkîb-i mezbûri bi-ṭarîḳut’-temşîl va‘d-i kâzib ma‘nâsına isti‘mâl ederler. Zîrâ serâb maḡall-ı ba‘îdden âb u nâb hey‘etinde lâyim olmaḡla teşne-gân ya‘nî şusızlar anı şu parlıyor zanıyla sûy-ı serâba şitâb ederler. Maḡalline vardıkda me‘mûllerinde me‘yûs oldukları gibi ḡâhişgerân-ı âb-ı iḡsân daḡi aşḡâb-ı şervetden kendilere bir nesne mev‘ûd oldukda incâz-ı ḡülyâsıyla ḡarâret -i zarûreti itfâye-i dil-nişine iken mevâ‘îd-i ‘arḳûbiyeden oldıḡı vâziḡ derkâr olan ḡurmânları bâ‘ş-i temşîldir.

1558-Oldu hem *muḡḡu’l-ba‘ûd* için me‘âl

Öyle nâdir kim bulunması muḡâl

(muḡḡu’l-ba‘ûd) terkîbinde muḡḡ, mim’iñ zammı ve ḡâ-i mu‘cemeniñ teşdidiyle kemikde olan ilik ma‘nâsına. (ba‘ûd) yehûd vezninde sivrisiñek ma‘nâsına olmaḡla sivrisiñek iligi demek olur. **Şaḡib-i Keşşâf** iñ

يامن برى مدالبعوض جناحها* فى ظلمة الليل البهيم الاليل

ويرى عروق نيا طها فى نحرها* والمخ فى تلك العظام النحل

اغفر لعبدتاب من فرطانه* ماكان منه فى الزمانالاول

nazmıyla olan münâcâtınıñ zâhiri üzre maḡlûkâtıñ ez‘af u aşḡarından olan ba‘ûdın ‘azm u muḡḡi var ise de ibşârî başîr-i ḡaḳîḳiye muḡtaşş bir ḡâl u ḡâyriñeriñ iḡsân u meşâhidesi emr-i muḡâl olmaḡla mânend-i kibriyet aḡmer-i nâ-mevcûd yâḡûd ḡâyet ‘azîz ü nâ-

diru'l-vucûd olan nesne hakkında eazzu min muhhu'l-ba' ûd meşeli darb u îrâd olunur.
Kezalik şâ' iriñ

ابحتك كل ماتحو به كفى*ولوكلفتنى مخ البعوض

ķavlinde olduğı mevcûd olmayan nesne ile teklif olındıkda külfetini muhhu'l-ba' ûd emşâl-i ' Arab'dandır.

1559-*Zînetu'llâh* dinse maqsûdu merâm

Câme-i hûb u müzeyyendir temâm

(366) (Zînetu'llâh) terkîbi لعباد*التي اخرج زينة الله التي اخرج لعباد* nazm-1 celîliniñ tefsîrinde mezkûr olduğı üzre nebâtdan iħrâc olunan ķuṭn u ketân ve ĥayvândan iħrâc olunan ĥarîr ü şûf maķûlesinden ittiĥâz olunan mülâbese-i cemîleye ve esbâb-ı tecemmülden olan elbise-i mezîneye itlâķ olunur.

1560- Nükte-i *fâluzeci's-sûķ* oldu hem

Zâhiren hûb u derûnu ola kim

(fâluzeci's-sûķ) terkîbinde (fâlûzec) zâl'îñ fetĥiyle lûġat-ı müvelde yâĥûd pâlûde-i Farsî'de mu' arrebî olmak üzre it' ame-i lezizeden pelte ve muĥallebî ve elmâsiye ta' bîr olunan ĥulviyâta dinür. (sûķ) sin'îñ zammıyla çarsû vu bazâr ma' nâsına olmağla ma' -nâ-yı terkîb çarşû muĥallebisi demek olur. Çünki bu maķûle it' amınıñ esvâķda ĥarc-ı 'âlem olarak şatılmaķ üzre ma' mül olanları ekşeryâ nîk ü bedi temyîze muķtedir olmayan şabiyânı aldatmaķ dâ' iyesiyle maşnû' olub şûret-i zâhiresi bayâğı pâlûde ĥaķîķatı bî-mezelikle âlûde olduğıçün 'alâ tarîķatu't-temsîl şekl ü manzarı ĥüsn, ĥûy u ĥulķı bed u müstehcen olan kimse ĥaķķında darb-ı meşeldir.

1561-Dinse *mir'âtu'l-ġarîbe* bil nedir

Pâk u şafvetli mücellâ nesnedir

(mir'âtu'l-ġarîbe) mişkâtü'l-cabîye vezninde vaṭan u diyârından dûr ve ' arz-ı kâlâ-yı cemâl idecek ehl ü cîrânından iġtirâb ile pür-şûr olan ĥâtûniñ âyinesi dimekdir. Çünki mübtelâ-ı kürbet ü ġurbet olan zen nazar-ı mir'âta raġbet etmediginden âyinesi jeng u pâsdan 'ârî nâzırınıñ nefsiyle tutulmaķdan ĥâlî olmağla muṭlakâ pâk u şafvetlü ve mücellâ olan nesneye mir'âtu'l-ġarîbe dinilmişdir. Lakin **Nefĥa-i Şe'âlebî'de** ve **Mec-**

mu'1-Emsâl muhtaşarında mestûr olduğı üzre ğaribe kavm u ' aşiretiniñ ğayriye tezvîc olınan hâtûndır ki meħâsin ü maķâbiħden bir şey' ihfâ etmek için dâ'imâ mir'âta cilâ virüb ta' ahhüd eder olmağla âyinesi ğâyed mücellâ olur. Binâenaleyh bir nesne ziyâde naķî vü şâf olduķda. (enķî min mir'âtu'l-ğarîbe) diyü ğarb-ı meşel olunur ve ziyâde mücellâ vü tâbdâr nesne buña teşbîh olunur. Niteki **Zû'r-Rimme** nâm şâ'iriñ **روجه كمرأة** **الغريبة اسبح** kavlinde vâķi' dir. Huz mâ şafâ ve da' mâ keder.

1562-Didiler şol havza **mir'âtu's-semâ**

Kim ola âyîne-veş şafvet-nümâ

(mir'âtu's-semâ) izâfetle felegiñ âyinesi dimekdir. Lakin nâzımıñ eş'arı üzre bi-tarîķu't-teşbîh şol havza ıtlâķ olunur ki derûni nezâfetlü vü pâk ve şuyı şâfi vü berrâķ olmağla şûret-i semâ kendide mün' akis olur ola.

1563-Rabṭ-ı ümniyet imiş **ħablu'l-civâr**

ħablu' ayy olmuş daħi düşvâr-kâr

(ħablu'l-civâr) terkîbinde ğabl, ğâ'nıñ fethiyle ib ve urgân maķûlesine dinür ve ' ahd u peymâne ıtlâķ olunur. (civâr) kitâb vezninde ğomşuluğla dinür ve bir kimseye ledî-'l-iķti-zâ imdâd u i' âne ve hıfz u ğimâye eylemek üzre ' aķd olınan ' ahd u imâna ve mîşâķ u peymâna ıtlâķ olunur. Pes ma' nâ-yi evvellerine ğöre isti' âre tarîķiyle ve şânîlere ğöre izâfet-i beyâniye ile bir kimseye iṭminân ile rabṭ-ı ğalb edüb andan kemâl-i mertebe emniyet ve dostlığna ve şûķ u i' timâd etmek ma' nâsına olur. (ħablu ğayy) terkîbinde (' ayy) ' ayn-i mühmeleniñ fethi ve yâ'nıñ teşdîdiyle şol kimseye dinür ki murâd eylediği işiñ yolu bilemeyüb şaşub ğalmaq ola yâħûd mübâşeret eylediği ğuşûşında ' uhdesinden gelemeyüb ' âciz u nâ-ğâr olmuş ola. Pes ğaylu'l-' ayy ' ' âciz ve dermânda iyi demek olub ve bir nesneden izhâr-ı ' acz ol şey'iñ ' usr u şu' übetini müstelzim olmağla terkîb-i mezbûr ziyâde ğüç ü düşvâr olan kâr-ı müşkilde isti' mâl olındı. Nesħ-ı maṭbu'ada mühmele bedeli (367) mu' ceme ile ğablu'l-ğayy düşmekle azğunlık ve dalâl ipi demek olur. Anıñ daħi tevcîhi ğâbildir.

1564-Hem-daği mefhûm *mendîlu'l-emân*

Re'yy için almak ekâbirden nişân

(mendîlu'l-emân) terkîbinde (mendîl) mim'in kesriyle kandîl vezninde pîşgîr ü destmâl ma'ûlesine dinür. (emân) şehâb vezninde havf u ha'ardan âsûde ve korkusuz olmak ma'nâsınadır. Mülûk-i sâlifeden biri haşımıyla muhâbere eşnâsında bir tākım menâdîl-i mülûkâne istişhâb edüb hîn-i galebede cânib-i hışmından ahz u kürfet olan kimselerden rây taleb edenlere 'alâmet-i emân olmak için birlerini ihsân anlar daği başlarına örtmekle zîr-i himâyede oldukların i'ân etmeleriyle fimâ ba'd kâ'nen mâkân-ı rü'esâdan rây için ılınan nişâne ıtlâk olındı.

1565-*Hayretu'n-necm* oldu şaşkın gezme hem

Hayretu'd-đab öyle şaşmak dembe-dem

(hayretu'n-necm) terkînde (hayret) gayret vezninde şaşkınlık ma'nâsına (necm) nun'ın fethiyle yıldız ma'nâsına olmağla yıldızın teñiri ve şaşması demek olur. Burada necm-den murâd kıt'a-i semâviyede mezkûr olan hunnas u künnasdır ki seb'a-i seyyâreden **Zuhal** ve **Müşterî** ve **Merrîğ** ve **Zühre** ve **Uğâriddir**. Bunların sâ'ir nücûm gibi şarkdan garba seyr ü hareketlerinden gayri kendi tedvîrlerinde başkaca hareket-i maşûsaları daği olub ol hareketlerinde evza'-i mütehayyirâne ile kâh teşâkul u bıta'ib ve kâh şitâb u sür'at ve kâh mekş ü ikâmet ve kâh istikâmet üzre hareket ve kâh daği idbâr u ric'at etmeleriyle bunlarda hamse-i mütehayyire ıtlâk olındı. Bu mülâbese ile bir kimseden şâdir olan harekât-ı nâ-muntazame-i ve'l-hâneye * hayretu'n-necm* ve o ma'ûle kimseye *ahyeru mine'l-necm* mişilleri irâd olunur. (hayratu'd-đab) terkîbinde đab, đâd'ın fethi ve bâ'nın teşdidiyle haşerât-ı arzdan keler didikleri cânavara dinür ve bu keler kısmının tab'ında nisyân olmağla ekşeryâ hücrini ve eynini zâyî' edüb orada burada mütehayyirâne heyemân u şaşkın şaşkın geşt ü güzâr u cevân etdiği meşhûd-ı A'râb u Arabân olmağla hayret ü dâlâlde ve hamk u bilâdetde meşel olub bu şıfat ile muttaşif olan kimseler hakkında *ahyeru mine'd-đab ve adallu mine'd-đab ve ebledu mine'd-đab* diyü đarb-ı meşel olunur.

1566-Oldu hem mefhûm **üslûbu'l-hakîm**

Etme ta' rîz kelâmı müsta'kîm

(üslûbu'l-hakîm) terkîbinde üslûb hemzeniñ zammıyla tarîkat u tarz u tavır ma' nâsına. (hakîm) emîr vezninde hikmet ile ya' nî 'ilm ü ma' rifet ve kavlı u fi' lde işâbet ile muttaşif kimse ma' nâsına olmağla üslûbu'l-hakîm demek kendüye mühim olanıñ gayriden su'âl eden sâ' ile mes'ûlîñ gayriden cevâb virmekle saña lâyıq olan ondan su'âl degildir. Bel ki şu cevâbıñ mes'ulesinden su'âldır demek kaçdıyla mütekellimiñ ehemmi terki üzerine ta' rîz etmektedir.

1567-**Hâtıbu'l-leyl** eyleyen hâl-ı kelâm

Söyleyüb de güft u gû-yı bî-nizâm

(hâtıbu'l-leyl) izâfetle gice vaqti haşab cem' eden oduncıya dinür. Lakin terkîb-i mezbûr bi-tarîku't-teşbîh dirme çâtma katma kârışık nizâmsız u râbıtasız kelâm söyleyen kimseye ıtlâk olunur. Ceht-i ıtlâk zülmet-i leylde odun divşiren kimse eline ne râst gelürse aldığı gibi bu daği hâl-ı kelâm edüb lisânına rabt u yâbis ne görürse ânı tefevvüh edügidir. Kezalik sükûtı mûşkâ yerine geçerken yine ağza tırnayub saçma şapan kelâmla dirderyâte mecbûr olan mikşâr u yekşâk kimseye ıtlâk olunur. Vech-i ıtlâk hâtıbu'l-leyliniñ birikdirdiği çalı çırpı içinde ba' zân yılan ve 'ağreb ma'külesi müziyât bulunmağla **لا يشعران من حيث لا يشعران** daği hâmil olub eli belâsına uğradığı gibi ağzına ne gelürse anı söyleyen yâve gû daği ekşeryâ dili belâsına uğradığıdır.

1568-**Haytu bâtil** ol ki gâyetde tavîl (368)

Tûl-i kaddi humqına ola delîl

(haytu bâtil) izâfetle eyyâm-ı şayfda nısf-ı nehâr vaqitlerinde cânib-i semâdan aşağı doğru örümcek ağının huyûtu gibi ince ince ib resminde olarak oynar gibi mer'î olan huyûtu-ı mevhûmeye dinür ki uzunlıkda ve incelikde meşel olur aţvelu min haytu bâtil ve edakku min haytu bâtil dinür ve buña muhâtu's-şeytân ve lu'âbu's-şems daği dinilür. Çocuklar şeytân örümcegi ta' bîr ederler. Lakin zırafâ terkîb-i mezbûrî 'alâ tarî - ku't-teşbîh kıyâfet-nâme kavlince tûl-i kaddi hamâkatına delâlet eden pek uzun boylu

kimseye ıtlâk ederler. Vech-i teşbîh tûl-ı bî-tâ'ildir ve haqîkatde aşlı ve vücûdı olmayan nesneye de ıtlâk olunur.

1569-Pek ziyâde humk imiş *humku Cuḥâ*

Anîñ içün yazdılar çok mâcerâ

(humku Cuḥâ) terkîbinde **Cuḥâ**, cim'in zammı ve ḥâ'nîñ fethiyle hüdâ vezninde **Fizârâ** kabîlesinden **Düceyn bin Şâbit** nâm kimseniñ laqabı yâḥûd gayri bir kimseniñ ismidir ve bu **Cuḥâ**, 'Arab'in **Naşreddîn H'âcesi**'dir. Sâde-dil ve ḥâlî zihn bir kimse olmağla kendiden eblehâne şâdır olan ef'âlde ve aqvâlde dâ'ir fıkralar kütüb-i edîbede mestûr ve hikâyâtı beyne'l-'Arab **H'âce** merḥûmîñ hikâyâtı gibi azâhîk-i meşhûredendir. Ez-cümle **Tercüme-i Kâmûs'da** mezkûr oldığı üzere bir tarlada bir gün çift sürer gibi öte beri olta ederek bir nesne cüst-ü-cû ederken bir kimse görüb sebebinden su'âl eyledikde geçen hafta bu tarlanîñ içine bir miqdâr aqçe defn etmişdim. Ḥâlâ bulamıyorum didi ol kimse âyâ hiçbir nişân eyledik mi didik de belî ol gün üzerinde bir kıt'a siyâh sehâb olmağla ânı nişân etmişdim. Ol sehâbayı daḡi göremiyorum didi ve **Nefḥa-i Se'âlebî**'de mestûr oldığı üzere **Cuḥâ** bir gün bir tarafa giderken yolda bir tākım çocuklara teşâddüf edüb ellerine bir toğan meyyitesini aşağı yukarı atub oynarlar gördikde bâzî'-i mürdenîñ iştirâsına tâlib olub bunu baña bir dirheme şatar mısıñız didikde anlar daḡi belî dimekle bir dirhem virüb aldıkda çocuklar âyâ bu ölmüş toğan bir şoğan etmez iken bir dirhem virüb aldığın ne ḥamâkatdır didiklerinde ey aḡmaqlar yâ bu diri olsa elli altuna virmezler diyü cevâb virdi ve muḡtaşar **Rebîyu'l-Ebrâr**'da mezbûr oldığı üzere merḡûm bir gice pederiniñ câriyelerinden biriniñ yatağına varub câriyeyi oḡşamağla başladıkda câriye uyanub kimdir o didikde şuş ben bu babam dimekle **Cuḥâ** seni tevrîh ü ihfâ ḡülyâsıyla açıkda bıraktığın meşeli ḡamâkatleri ekseru min an yuḡşâ olmağla fimâ ba'd ḡamk u belâdeti cellâ olan kimse ḡaḡkında aḡmaḡ min **Cuḥâ** darb-ı meşel oldı.

1570- *Humk-ı Beyhes* öyle bir şey' 'ücâb

Kim ola aḡmaḡ iken ḡâzır cevâb

(humk-ı Beyhes) terkîbinde Beyhes, ḡaydar vezninde beyne'l-'Arab **Cuḥâ** ve **İbn-i Hebenneḡa** gibi ḡamâkat ile ma'rûf bir kimsedir. Lakin maa'-ḡamâkatde ta'accüb

olunur. Haysiyetde maḥall-gûy ve ḥâzır-cevâb olmağla aḥmak-ı ḥâzır-cevâb hakkında ḍarb-ı meşel olmuştur. Ez-cümle bî-hûş-i mezbûr bir kimse ile nehânî ḥasb-i ḥâl ederler iken pür âḥz kimse gelüb ne yalân söyleşiyorsınız didikde söziñ evşâf-ı cemîle ve aḥ-lâk-ı ḥamîdeñiz ile egleniyor ederek didigi gibi.

1571-Ḳâr-ı mekrûha dinür *ḥükmu'n-nisâ'*

Merd olanlar etsün andan ittikâ

(ḥikmu'n- nisâ') izâfetle 'avratlarıñ ḥükmi ya'nî şol nesne şöyledir yâḥûd söyle olsun diyü imzâ etmeleri ma'nâsınadır. Çünkü tâ'ife-i nisvân nâḳışâtu'l-'aql ve'l-'irfân olmalarıyla ekşeryâ ḥükmi ü ḳazâları nehc-i işâbetden bîrûn u ḥaṭâ vu ḥalele mekrûn olduğı haberinden müstebândır. 369 eşerinde daḥi امرأة الى اسند امره ذل من اسند امره الى امرأة وخالقوهن Pes bu mülâbese ile muṭlaḳâ vehn ü ḥaṭâda ve teneffür ü istikrâh olacaḳ emr-i nâ-sezâda ḍurûb-ı emşâlden olmuştur ki kezalik (re'yu'n-nisâ') terkîbi daḥi meş-el-i mezbûrîñ mişlidir. Nitekim şâ'ir işbu

تنتان يعجز ذو الصناعة عنها*رأى النساء وامرأة الصبيان

اما النساء فميلهن الى الهوى*واخوان الصبي يجرى بكل عنان

nazmıyla izâḥ-ı me'âl eylemiştir.

1572-Pek şâḳîl âdem imiş *ḥummâ-yı rûḥ*

Yaḥteşû'a öyle etmiştir sünûḥ

(ḥummâ-yı rûḥ) izâfetle rûḥa 'ârız olan sıtma dimekdir. Lakin murâd 'alâ ṭarîḳu't-teş-bîh gâyet girân-cân ve menfûru'l-ḳulûb olan müsteşḳal kimse olacaḳdır ki şiklet-i cildi ḥummâ-yı maḥreḳ-âsâ ehl-i meclise kelâl u inḳıbâz u melâl îrâş etmekle def'ine çâ-re-cûy olurlar ve böyle şâḳîlu'r-rûḥ hakkında bu ta'bîr-i ibtidâ' **Hârûnu'r-Reşîd**'iñ re'îsü'l-eṭıbbâsı olan **Yaḥteşû' bin Cebrâ'îl** nâm ḥekîmiñ ḥâtırına sünûḥ etmiş olduğı taşḥîḥ-kerde-i nâzım olmuş gibi menfehim olur. Lakin **Nefḥa-i Se'âlebî**'de mestûr olduğı üzere **Yaḥteşû'** ḥekîm **Me'mûn** ḥalîfeye يا امير المؤمنين لاتجالس الثقيل فانانجد في كتبنا ان مجالسة الثقيل حمى الروح didigi müteḳaddiminden ḥikâye olduğı müfiddir. Kaldı ki **Yaḥteşû'**, yâ-i müşennât-ı taḥtiyeniñ fetḥi ve ḥâ-i mu'cemeniñ sükûnı ve tâ-i müşen-

nât-ı fevkiyeniñ fethi ve şın-ı mu‘ceme ve ‘ayn-i mühmele ile ism-i **Süryânî** olarak ‘**Abdu’l-Mesîh** ma‘nâsınadır. Kezâ fi hâmiş-i ravzu’l-ahbâr.

1573-Ehl-i şıkket def‘ine hüsn-i hıyel

Hâtemu tâvûs imiş darbu’l-meşel

(hâtemu tâvûs) terkîbinde hâtem mâ yuhtem-bih ma‘nâsınadır ki mühür ta‘bîr olunur ve bir nesneniñ âhîrine ve şonuna dinür. (tâvûs) tayr-ı ma‘rûfenin ismidir ve gümüşe dinür ve esmâ-i ricâldendir. Pes ma‘nâ-yi terkîb tâvûs kuşınıñ kıyırığı yâhûd tâvûs nâm kimseniñ mührü yâhûd gümüşden maşnû‘ hâtem demek olur. Nâzımıñ beyânı üzre zura-fâ terkîb-i mezbûrı bir meclise baş-ı bûriyâ-yı keşâfet ile îrâş kabz eden şakîl-i dil-hırâşı a‘mâl-ı la tâ‘ifu’l-hâlîl ile def‘ ü izâhe etme huşûşında darb-ı meşel etmişlerken mevrîd-i meşele zafer-yâb olunamadı.

1574-**Hâlibu’đ-dâ’n** ol ki ğâyetde denî

Hem-daĥi **hâsî’z-zehab** cömert ğanî

(hâlibu’đ-dâ’n) terkîbinde hâlib, câlib vezninde sūd şagıcı ma‘nâsına. (dâ’n) hemzeniñ sükûniyla koyun ma‘nâsına olmaĥla ma‘nâ-yi terkîb koyun şagıcı demek olur. Lakin koyun şaĥmak mu‘tâdî olan kimse ekşeryâ esâfil-i nâsdan çobân maĥûlesi olmaĥ mülâbesesiyle denî vü mübtezel kimseden kinâye olur. (hâsî’z-zehab) terkîbinde hâsî, ‘âşî vezninde ceviz ve fındık maĥûlesiyle bâzîce-i tıflândan olan çift mi tek mi oynayın dinmekle altun ile çift mi tek mi oynatıcı kimse demek. Olur ki âhengine altun virici ğanî-yi saĥîden kinâye olur yâhûd (hâsî’z-zehab) hâ-i mühmele ile beyne’l-‘Arab cûd u sehâ ile meşhûr olan ‘**Abdullâh bin Ceddân** nâm kimsedir ki dâ’imâ altun taşdan şarab ve ihtisâ etmekle hâsî’z-zehab tesmiye olındı. Ba‘de bi-ţarîķu’t-temşîl her bir ğanî-yi saĥîye itlâķ olunur.

1575-**Hissete** dinmiş daĥi **dühnu’l-ĥaşâ**

Çün baĥlân seng-veş saĥtî-nümâ

(dühnu’l-ĥaşâ) terkîbinde dühn dâl’iñ zammıyla yaĥ ma‘nâsına (ĥaşâ) ‘aşâ vezninde çakıl ta‘bîr olunan ufacık taşlar ma‘nâsına olmaĥla çakıl taşı yaĥı demek olur. Lakin

teşbîh tarîkiyle albleri taş gibi saht vati taşdan yağ ıkmadığı gibi ellerinden ‘aa vu ihsana da’ir nesne ıkmıyan bahillerin hisset ü imsakına ıtlk olunur.

1576-Nükte-i duhnu **Eb Eyyb** hem

Sihr ile etmek ‘amelleri dem-be-dem

(370) (duhnu Eb Eyyb) izafetle **Eb Eyyb**’in tetabbub iin surüendiği yağ demek olur ki murad ‘Abbsiye’den **Manşur** halifenin veziri **Eb Eyybu’l-Muryan** olacağdır. Vezir-i mezburn enva’-i ‘ıtriyt-ı galiyeden maşnu’ ziyade hoş-buy bir nev-i duhni olmağla her bar huzur-i **Manşur**’a itizam etdikde annla tedehhun ederdi. Merhumn nezd-i halifede vai’ ve itibarı n-be-n muzdad ve her bir huşusda maşnur kenduye mecbur olarak ram u munkad olduğı erkan-ı devlet mu‘ayyene etdiklerinde **Eb Eyyb**’in duhni sihr ile ma‘muldır dimelerine mebni ‘amel-i sihrde meşel olub bir kimse bir şahi yahud gayri bir şahib cahi kenduye ram u teshir etdikde* ma‘a duhnu **Eb Eyyb*** diyu arb-ı meşel oldu.

1577-**Habtu ‘aşva’** gah işabet geh haa

Hem dinur mulak haaya ca-be-ca

(habtu ‘aşva’) terkib-i izafilerinde (habt) ha-i mu‘cemenin fethiyle gice vati gah amura ve ukura ve gah has u har maulesi şey’-i mazura başarak kr gidişi gibi grmeden gitmek ma‘nsına. (‘aşva’) hamra’ vezninde gice ile gzu grmemekle ayaklarnı keyfe mettefa oraya buraya urub alarak yurr olan naa ma‘nsına olmağla şeb-kor devenin grmeden gidişi demek olur. Lakin fuşaha terkib-i mezbur gahi haa eden kimsenin hali beyan-ı mu‘arızında arb-ı meşel idub *yabet habtu ‘aşva’* dirler.

Nitekim **Zuheyr bin Eb Selem** işbu

رأيت المنساياء خبط عشواء من تصب*تمته ومن تخطى يعمر فيهم

nazmıyla ima etmişdir ve ba‘zan dağı mulaka haada isti‘mal idub avl u fi‘linde da’ima haa eder olan kimse haında *rekbu min ‘amya’* ve habt habtu ‘aşva’* ve abetu min ‘aşva’* meşellerini irad iderler.

1578-Renc-i nıkrıs adı *dâu'l-mütereffihîn*

Ağniyâ çünküm olur râhat-nişîn

(dâu'l-mütereffihîn) terkîbinde dâ' medd ile ' illet ü maraz ma' nâsına. (mütereffihîn) ni' met çoklığı ma' nâsına olan etrâfdan ism-i mef' ûlîñ cem' i olmağla ma' nâ-yi terkîb rızık u ni' meti vüs' atlü ve hüsn-i zene kânî ile bekâm u refâhiyetli kimselerin renc ü ' illeti dimek olur. Lakin zırafâ-i ekşeryâ a' mâl-ı şâke külfetinden âzâde vü emîn ve nâz u na' îm ile pister-i rahâtda ten-perver ü merba' -nişîn olan gürûh-i mütereffihîn işâbet eden yâhûd anlara çendân muzırr olmağla hâllerine nev' ân mülâyim ' add olunan nıkrıs ' illetine ıtlâk ederler. (nıkrıs) zibric vezinde bir gûne verem ü veca' ismidir ki topukların ve ayak parmaklarının mafşallarında ya' nî oynak yerlerde hâdiş olur.

1579-Oldu *dâu'l-batn* ol sırr-ı nihân

Olmaya zâhirde bir türlü ' ayân

(dâu'l-batn) izâfetle kırın ağrısı ve yürek ağrısı ta' bir olunan veca' ma' nâsınadır. Lakin bi-ıtarîku't-teşbih derûn-i insânda muzmer u nihân olub bir vechle hâricde nişân u emâresi nümâyân olmayan sırr-ı ser-besteye ıtlâk olunur ve def' ine çâre u ' ilâc müşkil olan şerr-i mestûre ve fitne-i facî' aya dinür. Nitekim ba' z-ı selef **Hâzret-i ' Osmân** an هذه التنة كداء البطن لايدرى من اين يوتى لىف beyânda بعض خلائق الاقوام دواء*كداءلبطن ليس له دواء şâ' iriñ kavlinde şerr-i mestûre ıtlâkı mestûr degildir.

1580-*Ahvenu min zi' b* pek hâyin olan

Herkese bî-hûde hâşım mâl u cân

(ahvenu min zi' b) terkîbinde ahven ziyâde hâ' in ü gaddâr ma' nâsına. (zi' b) nun kâfiyesiniñ kıt' a-i sâdisesinde geçdiği üzre sibâ' dan kırd ma' nâsınadır ve bu kırd nev' i beyne'l- ' Arab (371) hıyânet ve gâdr ve hitl ve habiş-ıtab' ve zulm ve ' adâvet ve ' adû ya' nî sür' at-i seyr mişillû şıfât-ı muhtelif ile muttaşif ve bu şıfatlarda yegâne sibâ' olmağla her bir vaşfi meşel olur. * filân ahvenu min zi' b* ve ağderu min zi' b* ve ahtelu min zi' b* ve ahbeşu min zi' b* ve azlemu min zi' b* ve a' dâu min zi' b* ve ecvelu min zi' b* dinilür.

1581-*Zi'bu'l-Yûsuf* yoğ iken hiç töhmeti

Müttehmlik ile bulmağ şöreti

(zi'bu'l-Yûsuf) 'aleyhisselâm ki kışsa ve hikâyeti ve kendüye 'avz olunan töhmet ü cinâyetden berâ'eti tefâsîr ve tevâriîhde huşûşân **Mevlânâ Câmî**'niñ ve **Nizâmî**'niñ ve **Hamdî**'niñ **Yûsûf u Züleyhâ** nâm mü'ellifinde meşûr ve elsinede meşhûr olmağla meşel olub bir kimse aşlâ şun'î ve müdahali olmadığı cünha-i faẓî' a ile iftirâya uğrayub ittihâm oldıkdâ teşbîhen zi'bu'l-Yûsuf itlâk olunur.

1582-*Zi'bu'l-insân* oldu şeytân-ı la'în

Âdeme çünkim odur haşm-ı mübîn

(zi'bu'l-insân) bâ-nuṭṭ-ı benî-zî-şân düşmen-i dîn-i âdemiyan olan şeytân-ı la'net 'üvândan 'ibâretidir. Nitekim **İmâm Ahmed bin Hanbel** ve **Teberânî** isnâd-ı cevd ile كذذب الشيطان ذئب الانسان كذذب الغم hadîs-i şerîfini rivâyet etmişlerdir. Ya'nî zi'b-i müte'ârif nev-i ğanemi ne ğüne vâdî-yi helâka uğradub iğtiyâl eder ise şeytân dağı nev'î be-nî-âdemi öylece varṭa-i ehlâka ilkâ vu idlâl eder dimek olur.

1583-*Zi'bu ehbân* bir 'aceb sırr-ı ğarîb

Ğayr-ı nâṭıḳ söylemek nuṭṭ-ı 'acîb

(zi'bu ehbân) Ehbân'e tekellüm eden ḳurd dimek olur. (ehbân) Oşmân vezninde şaḫâbe-i kirâmdan **Ehbân bin Evsu'l-Eslemî** ḫâzretleridir. Kışsası oldır ki mûmâ-ileyh ḳable'l-İslâm civâr-ı **Medîne**'de ḳoyunlarını ğüderken nâ-ĝâh bir ḳurd gelüb ḳoyunıñ birini süriden ayıdıkda **Ehbân** dağı şubḫa ederek üzerine hücum etdikde ḳurd gelüb ḳoyunı bırağub ḳuyrığı üzerine oturub kelâm-ı faşîḫ ile yâ 'abdullâh benimle rızḳım beynine ḫâ'il mi olursun didi. Ehbân dağı ne 'aceb emr-i ğarîbdır ki ḳurd baña kelâm söylüyor didikde ḳurd yine tekellüme âĝâz edüb saña bundan a'cebini ḫaber vireyim diyerek eli ile **Medîne-i Münevvere**'ye işâret idüb şu ḫurmâlığıñ içinde yâḫûd şu ḫarreteyn beyninde **Allâhu** Te'âlâ'nıñ resûlü nâsa olmışı ve olacağı ḫaber virir ve ḫalkı îmân u tevḫîde ve ṭâ'at-ı **Rabb-ı Mecîd**'e da'vet eder. Aña icâbet etmezseñiz didikde **Ehbân** ḫâzretleri hemân ḳoyunları vedî'a-i ḫayru'l-ḫafızeyn ederek 'alâ'l-fevr Resûlullâh'a gelüb kışsayı vuḳû'ı üzre kışs u enbâ ve şeref-i İslâm'la iḫrâz-ı rütbe-i 'izz

ü 'alâ etmekle fimâ ba'd kendüye mütekellim-i zî'b ve evlâdına benû mütekellimu'z-zî'b dinmekle şöhret-nümâ olduğu kütüb-i şahîha-i ehadîsde mesned ve müşbetdir. Binâberîn kıssa ziyâde 'aceb ü ağreb olan nesne hakkında hû zî'b-i ehbân ve hazâ kez'eb-i ehbân diyü darb-ı meşel olındı.

1584-Çok zamân kin tutmadır *hıķdu'l-cemel*

Haşlet-i mezmûmedir şanma güzel

(hıķdu'l-cemel) terkîbinde hıķd, hâ'nîñ kesriyle 'adâveti kalbinde imsâk etmek ya'nî derûnda kîn tutmak ma'nâsına. (cemel) fetħateynle erkek deve ma'nâsına olmağla ma'nâ-yi terkîb deve kini demek olur. Çünkü deve kısmı kendiden rencîde ve âzâr gördüğü kimseye kîn bağlayub müddet-i medîdeden sonra daği fırsat bulursa aħz-ı intikâm etmek mu'tâdî olmağla kîne ve intikâmda meşel olub bu haşlet-i zemîme insânda daği bulundıkda hıķdu'l-cemel ıtlâķ olındı ve bu maķûle huķûd u kîndâr kimseye lisânımızda kînli ta'bîri râygândır.

1585-*Hulm-ı nâ'im* tiz geçen vaķt-i hużûr (372)

Devlet-i dünyâ ider öyle 'ubûr

(hulm-ı nâ'im) hilm, hâ'nîñ zammıyla ihtilâm gibi ru'yâdan cimâ' etmek ya'nî elsinede düş azmak ta'bîr olunan hâlet vuķû'a gelmek ma'nâsına olub ve bu hâlet-i serî' u'l-inķizâ' bir lezzet-i mevhûme-i muħayyileden 'ibâret olmağla sür'at u şitâbla 'ubûr eden hengâm-ı zevķ ü şafâdan ve maķlûbu'l-ibķâ olan devlet-i dehr-i bî-vefâdan kinâyeye olur. * Nitekim ba'z-ı hûkemâ tâbût-ı **İskenderi** gördükde انظر الى حلم النائم كيف انظر الى سحاب الصيف كيف انجلي

احلام نوم او كظل زائل* ان اللبيب بمثلها لا يخدع

dimişdir.

1586- *Hilmu yaķzân* ol ki bî-aşl u me'âl

Hâlet-i ru'yâ gibi vehm ü hayâl

(hilmu yaķzân) terkînde yaķzân, sekrân vezninde nâ'imîñ zıddı olarak uyanık kimse ma'nâsına olmağla bî-dâr kimseniñ ihtilâm olması demek olur. Bu hilm ise nevm ü ru'yâyaya maħşûş olub hâlet-i yaķazada vücûdı olmadığına mebnî hâricde vücûdı

olmayarak kuvve-i vâhime ve mütehayyilede manşûr olan âmâl-ı ‘âtıla ve imân-ı bâtıla maqûlesi mâlîhûlyâya ıtlâk olunur.

1587-Gizlü içmek bâdeyi *şurbu’l-yehûd*

Keyfine şağlar o kavm-i bed-numûd

(şurbu’l-yehûd) izâfetle Yehûdî’leriñ şarâb içmesi demek olur. Çünkü tâ’ife-i hâ’ife-i Yehûd her ne kadar şarab hamr ile mezâk-âlûde ise de tavâ’if-i sâ’ire gibi i’lân u ifşâ etmeyüb sükârâ Yehûdî’lerden dahî setr ü ihfâ etmekle ba’z-ı ‘ayyâş-ı bed-ma’âşîñ لغرض ما tek ü tenhâ bâde-nûş olmasına bi-tarîku’t-teşbîh şurbu’l-yehûd ıtlâk olındı.

1588- *Hud’atu’l-eyyâm* imiş nûş-i şarâb

Tâb-ı ğam tâ etmeye qalbi kebâb

(hud’atu’l-eyyâm) terkîbinde hud’a, temre ve ğurfe vezninde mekr ü hîle ma’nâsına olub muzâf taqdiriyle hud’at-i hümûmu’l-eyyâm demek olmağla insâna ekser ezmânde ‘arîz olub tâb u harâreti qalbe te’sîr eden ğam u hüznüñ tard u def’ine çâre ve hîle demek olur ve işbu maqûle-i ahzânîñ idifâ’î şurbu’l-meskirât ile izâle-i ‘aql u hûşe mevqûf olmak zu’mindâ olan zurafâ-yı fessâk ‘ayş u nûş hu’at’u’l-eyyâm ıtlâk eylemişler.

1589-*Sur’at’s-sem’* olmadır ğâyet serî’

Sur’atu’l-‘ayr öyle hem seyr-i bedî’

(sur’at’s-sem’) terkîbinde sem’i sin’iñ kesri ve mim’iñ sükûniyla erkek qurdiñ dişi sırtlan âsmasıyla tevellüd eden cânavar-ı merqûm kuvvetde züb’den ve cür’et ü hafetde zi’bden füzûn-ter oldığı huşûşân sür’at-i seyrde riyâh u tıyûrdan esra’vu tîz-rev oldığı **Hayvetu’l-Hayvân’da** meşûr ve bir kere pür-tâv etdikde otuz arşundan ziyâde şıçradığı **Terceme-i Qâmûs’da** mezkûrdır. Binâenaleyh sür’at u şitâbda meşel olmuştır ve cânavar-ı merqûmîñ kuvve-i sâmi’ası nihâyet derecede olmağla hiss-i semi’a kavî olan kimse hakkında esma’u min sem’ dahî durûb-ı emşâldendir. (sur’atu’l-‘ayr) terkîbinde ‘ayr, tayr vezninde himâr-i vahşî ma’nâsınadır ve bu himâr-ı vahşî çerâ-gâha gitdikde huşûşân bir mağallde insân oldığı hiss etdikde ziyâde tîz gitmekle.* esra’u minu’l-‘ayn* durûb-i emşâlden olmuştır.

1590- *Zehvu'd-i dîk* u *zehvu tâvûs* u *gurâb*

Yürümekde nâz u cünbüşle şitâb

(*zehvu'd-i dîk* u *zehv-i tâvûs* u *zehvu'l-gurâb*) terkîblerinde zehv, şehv vezninde fahr u ta'azzum u 'ucb u hîlâ vü kibr ü naḥvet ma' nâsına olmağla ma' ânî-yi terâkîb ḥorosîñ fahr u ta'azîmi ve tâvûsîñ 'ucb (373) ü bendârî ve qarğânîñ tekebbür ü iftihârî demek olur. Çünkü iḥsân-i tuyûrdan ma' dûd olan ḥoros şûḥ-tab' ve zen-dost mizâc olmağla tavuqlar ile ictimâ' hengâmında behlûvân-vârî âpel âpel yürüyerek ve başını havâya diküb boyun kabardub kanâd süriyerek ḥoroslandığı ve tâvûs dahi ḥüsn-i şûretde ve reyâş-i münakkaşına ve zîbâsına nazar etdikde ḥuşûşân dışısı kendine nâzır olduğu ḥâlde dücâce-i hindi gibi kabârub kemer-vârî kıyruk açarak ve bâl u periniñ ziynet ü ârâyîşine bakarak taḫra-fürûş mübâḥât olduğu ve gurâb-ı ḥabâset-me'âb daḫi bilmem neye mebnî yürürken başını iki tarafa imâle ile gâh bir kanâdınıñ ve gâhi öbür kanâdınıñ üzerine bakarak evzâ'-ı mütekebbirâne ile ḥurâm ve reftâr-ı dâ' iyesinde olduğu meşhûd-ı zurafâ olmağla bunlarıñ zehv ü fahrî meşel kılmub nâz u şive ile ḥurâmân olan ḥod-bîn ü ḥod-furûş hakkında *ezhâu mine'd-dîk ve ezhâu mine't-tâvûs ve ezhâu mine'l-gurâb* meşelleri maḍrûb olmuştur. Qaldı ki nesh-i maḥbû' anîñ bu maḥallde vâqî' * ḥüsn-ü tâvûs oldu ḥüsn-i ber-kemâl* beyti manzûmede altı şaḫîfe muḫaddim-i ba' îne meşûr ve orada şerḥ u beyânı mezbûr olmağla şebt ü imlâdan keff-i ḥâme olındı.

1592-Ḥüsnü tâvûs oldu ḥüsn-i ber-kemâl

Hem aña ḥüsnü't-tedâruc yek-me'âl

1592-*Riclu tâvûs* oldu şol şey'-i kabîḥ

Nezd-i zîbâ nesne de ola faḍîḥ

(riclu tâvûs) tâvûsîñ ayağı dimekdir. Çünkü nefsi-i tâvûs ḥüsn ü leṭâfetde meşel olduğu gibi ziyâde kabîḥ olan ayakları daḫi kabîḥ u kerâhetde meşel olub bir zîbâ nesneniñ eczâsına bir şey' girye bulındıkda yâḥûd aḥlâḫ-ı ḥamîde-i keşîre ile muttaşîf olan kimsede mûriş-i fazâḫat olur bir ḥaşlet-i zemîme bulındıkda yâḥûd bir eyü kimseniñ veledi nâ-ḥalef oldıkda bi-tarîḫu't-teşbîḥ* riclu tâvûs ıtlâḫ olunur nitekim bu ma' nâlarda *انف الظبی و كلف البدر و شوك الورد* daḫi meşeldir.

1593-Şol ki mümkin olmaya *şeybu'l-gurâb*

Çün odur dâym siyeh bî-irtiyâb

(şeybu'l-gurâb) terkîbinde şeyb, 'ayb vezninde şâç u şaçal mağûlesiniñ ağarmaqlığına dinmekle qarqanıñ tüyeleriniñ ağarması demek olub gurâb ise aqbaba gibi tûl u dırâz mu'ammer olsa da yine bâl u peri ağarmayub dâ'imâ siyâh rîş olduğu emr-i âşikâr olmağla te'yîd de meşel olmuştur. Meşelâ şu nesne ibdâ' olmaz dime mu'arızında *lâ-yekûn zâlik hattâ yeşbu'l-gurâb* diyü şu işi eşlemek benim için aşlâ mutaşşavur degildir dime mevki'nde ta'bîriyle darb-ı meşel olunur nitekim لا افعله حتى يبيض القار وحتى يلج الجمل في سم الخياط da'hi emşâl-i te'yîddendir.

1594-Çün *gubâru's-şeyb* imiş rîş-i sefid

Gerd-i pây esb 'ömr-i nâ-bedîd

(gubâru's-şeyb) terkîbinde gubâr, gurâb vezninde toz ma'nâsına olmağla kocalık ve ihtiyârlık tozu demek olur ki bi-tarîku'l-isti'âre rîş-i sefide ya'nî şaçıñ şaçalıñ ağarmasında müsta'meldir. Me'âl-ı meşel mûy-i siyâh üzre 'ârız olan beyâzlığı mânend-i feres-i rehvar geşt ü güzâr eden 'ömr-i sâbık-i mütelâşîniñ gerd-i pâyınıñ ya'nî ayağından kalkın bu tozıñ siyâh nesne üzre terâkimine teşbîhe mebnîdir.

1595-Pîr olunca añladım ben bî-haber

Bel bükülmek olduğun *kavsu'l-kiber*

(kavsu'l-kiber) terkîbinde kavş, kâf'ıñ fethiyle yây ma'nâsına, kiber, kâf'ıñ kesri ve bâ-i mevhideniñ fethiyle pîrlik ve kocalık ma'nâsına olmağla ihtiyârlık yâyı demek olur ki pîrlik hengâmında bel bükülüb yây gibi muvaqqıs olmaq hâletinden müsta'mel-i meşeldir ve ma'nâda meşel olduğına bi'l-fi'l nefsimde müşâhede etdigimde vâkıf oldım dimekdir.

1596-Olıcağ mûy-ı sefidi âşikâr (374)

Lihyeniñ dirler ki *sirbâlu'l-vaqâr*

(sirbâlu'l-vaqâr) terkîbinde sirbâl, kırtâs vezninde gömlege dinür ve muqlâkâ melbûs olan libâsa dinür. Vaqâr, şehâb vezninde ağır meşreblüğe dinür ki muhâfaza-i 'ırz nâmûsı mucib-i haşlet-i hamîdedir. Çünkü bir kimseniñ müsinn olub şaçalı ağarmaqlığı

صیح پیری مید میدار کف بنه پیمانہ را * مرهم کافور شد موی تو زخم شانہ را

nuşhiyle mütenaşşih olub hiffet-i mizâca dâ'ir olan lâyıksız nesneleri terkle rezâletlü olmasını müştemill olmağla şağalıñ ağarmasına sirbâlu'l-vağâr itlâk olındı.

1597-Oldu pek me'yusluk *ye'su'l-ğarîk*

Şiddet-i bîm u hatar *hevlu'l-ğarîk*

(ye'su'l-ğarîk) şuya ğarğ olmuş kimseniñ hayâtından kaç' -i ümîd etmesi dimekdir. Pes böyle ğarğ-âb olan kimse sebâhat-şinâs oldıqda ve sâha-i necâta mevşıl-i teşebbüs edecek bir nesne bulmadıqda bülğa-i hayâtdan begâyet me'yûs oldığı mülâbesesiyle muṭlaqâ farṭ-ı ye'sle me'yûsılıqda meşel olmışdır. (hevlu'l-ğarîk) yangınıñ hıvaf u hatarı ve endîşe vü telâşı dimekdir. Lakin ğarîk 'alevlenüb şiddetledikde ziyâde hâ'il ü korğunc olmak mülâbesesiyle muṭlaqâ hıvaf u iztırâba meşel olmışdır.

1598-Bed-nazarla bulmadır nâ-geh zevâl

Ehl-i câha nükte-i '*aynu'l-kemâl*

('aynu'l-kemâl) izâfetle bir rütbe-i refi'e şâhibiniñ 'izz ü câhı derece-i kemâle bâliğ ü müntehî olmağla her gün kimse müte'accib olacaq kerteye vardıqda nâ-gihân nekbât-ı dehrden bir nekbet işâbetiyle menkûb olsa işâbete 'aynu'l-kemâl dinilür. Vecîh-i mez-bûriñ kemâli işâbet-i 'ayne bâdî olmağla kâne-i kemâliñ 'ayni isâbet etmiş olur.

ومنه قول بعضهم فى الدعاء لبعض اهل الجاء صرف الله غنك عين الكمال

1599-Her ne dem bir kimse eylerse hata

Olmuş âgâh eylemek *ğar'u'l-'aşâ*

(ğar'u'l-'aşâ) remî'l-ğaşâ vezninde el-ğar' bi'l-'aşâ ma'nâsındır ki degnek ile bir nesneyi urmağ dimek olur. Hükemâ-i 'Arab'dan 'Âmir bin el-Zarb el-Udvânî begâyet mesinn ve pîr oldıqda şu'ûrına fi'l-cümle hâlel gelüb kendi re'yine i'timâdı olmamağla oğullarına tenbîh eyledi ki meşâlih-i nâsi tanzîm ü temmetiyet vaqtinde eger kelâmım üslûb-ı nizâmdan çıkub beyhûde ve hılâf semtine munşarif olursa 'aşâ ile işbu divarda mu'allâk olan çalkanı ğar' edüb beni âgâh edesiz. Anlar dağhi mersûmden ba'zân sehv ü hata ser-zede-i zühûr oldıqda bir tabaq fermûde-i peder 'aşâ ile ğar'-ı mecenn edüb mezbûr-i mütenebbih oldıqda ان العصاقرعت لذى الحلم dinilmekle kelâm-ı mezbûr meşel

olub zî'l-ḥilm ya' nî 'aql ve rüşd şâhibi kimse ednî tenbîh ile mütenebbih olur diyecek maḳâmda ḍarb olunmağla ḳar' u'l-' aşâ bir kimseden câ-be-câ sehv ü ḥaṭâ vâḳi' oldıḳda ne vechle olursa olsun ânı îḳâz u âgâh etmekde meşel olmuştır.

1600-Oldu **ḳar' u's-sin** pişmanlık demek

Lebleriñ dişlerle güyâ çignemek

(ḳar' u's-sin) izâfetle dişleri birbirine urmak ma'nâsına olub ve bu ma'nâ ekşeryâ kimseye bir ḥuşûşdan nedâmet 'ârız oldıḳda vuḳû'a gelmekle nedâmet ü pişmânlık meşel olmuştır ve bir kimseye ḥışm u 'aşab 'ârız oldıḳda zuhûra gelmekle ğayz u tehevürde daḫi meşel olmuştır. Lisânımızda dişleri ḳıcır ḳıcır etdi ta'bîri bu ma'nâdandır.

1601-Ayrılan iki muḫib **ibnâ subât**

Olmaya mümkün buluşmak tâ memât

(375) (ibnâ subât) terkîbinde muzâf hemzeniñ kesriyle ve muzâfun-ileyh ğurâb vezninde olarak **Subât** nâm kimseniñ oğulları demek olur. Mezbûr **Subât-zâde**'ler iki birâder olub biri şemsiñ maḫall-i ṭulû'ına ṭılâ'-i dâ'iyesiyle maşriḳ tarafına ve o biri maḫall-i ğurûbına vuḳûf ḳaşdıyla mağrib cânibine 'azîmet edüb min ba'd birbirlerine mülâḳâtları müyesser olmamağla ba'de'l-iftirâḳ ihtimâ'ları vuḳû' bulmayanlar ḫaḳḳında ibnâ subât ḍarb-ı meşel olmuştır.

1602-**Fâḳî-i 'ayniyye** ol şâhib-ḫaṭâ

Kim pişmanlıḳdan eyler çok bukâ

(fâḳî-i 'ayniyye) terkîbi fâḳî' lafzınıñ 'ayniyye ve 'ayneyn lafzınıñ zamîr-i ğâ'ibe izâfetleriyle gözlerini kendi çıkarub kör edici kimse demek olur. Lakin terkîb-i mezbûr kendiden büyük ḫaṭâ şudûr etmekle begâyet nedâmet ü pişmânlık 'ârız olub leyl ü nehâr girye vü bukâ ile zâr u nizâr olan kimse ıtlâḳ olunur.

1603-**Leyletu'l-ḫuzze** o şeb kim bâkire

Bikrini etdirmeye zâ'il ere

(leyletu'l-ḫuzze) terkîbinde ḫuzze, ḫâ'mıñ zammıyla durre vezninde nesebiyye ve 'atîkâ ḫâtûna dinmekle aşîle ve kerîme ḫâtûnıñ gicesi demek olur. Lakin ıştîlâḫ-ı üdebâda şol

leyle-i zifâfe dinür ki ‘arûs-i bâkire dâmâd çelebîye mağlûbe olmayub bikretini izâle etdirmeye. Pes ol gice nefsinı teslimden ve zevcini temkînden imtinâ‘ ile leked-kûb pâ-yı istîgnâ olan ‘arûs-i mümteni‘ e haqqında باتت بليلة حرة dirler. İzâfetle kezalik حرة باتت بليلة حرة dirler. Vaşfiyyetle güyâ ol duhter-i hurre vü kerîme olmağla ol gice mağlûbe oldu demek yâhûd zât gice hurre vü kerîme olmağla mezbûreyi mağlûbe kılmadı demek mülâhazasına mebnîdir ve vaşfiyyetle el-leyletü’l-hurre her âyîñ evvel gicesine dinür. Niteki emr-i bi’l-‘aks oldıkda ya‘nî şeb-i izdifâfda ‘arûs bikrini izâleye zevcini temkîn etdikde باتت بليلة شيناء dirler ve leyletü’ş-şîbâ’ her âher âyîñ âhir gicesine dinür.

1604-Pek mu‘azzam mekr imiş **keydu’n-nisâ’**

Ehl-i ‘ırzı hıfz ede andan Hudâ

(keydu’n-nisâ) tâ’ife-i zenânîñ mekr ü hiyâneti ve hîle vü habâşeti demek olur. Lakin zümre-i nisvân mekr ü hilesi ‘azîm oldığı ‘azîz-i Mısır’dan hikâye-i tanşîş-kerde-i nazm-ı Kur’ân ve cemî‘-i ezmine ve emkinede şâyî‘ ve ray-gân olmağla ‘alâ tarîku’t-teşbîh muṭlaq ‘azîm olan mekr ü hîleye keydu’n-nisâ’ ıtlâk olındı.

1605-**Leyletu’l-halfâ’** şeb-i fısk u fucûr

Bu meşel etdi **Ferazdaq’** dan zuhûr

(leyletu’l-halfâ) terkîbinde halfâ’ fâ’ ile hamrâ’ vezninde çağırkan u şamaṭacı ‘avrata dinmekle zen, şayha-i zeniñ gicesi demek olur ki **Ferazdaq** ba‘z-ı fessâk ile bir gice virâniyyeniñ ya‘nî sükkân-i manastırdan bir **Naşrâniyye**’nin mihmân-hânesine varub meskûreniñ ‘indinde lahm-ı hınzîr tenâvvül ve ke’s-i hamûr-ı te‘âṭî ve tedâvvül olındıktan soñra mersûmeniñ elbisesi istirâk u iktisâ vu envâ‘ vu kâht u fazâhate ictirâ ile zirve-i fısk u fücûra irtikâ ve **Naşrâniyye**-i mezbûreniñ Müslümân’lar ‘ayıbdır, günâhdır maḳûlesi bâng u sıyâhını aşlâ ışğâ etmeyek cürcünaya çıktıkları gice olacaktır. fimâ ba‘d şahş-ı bî-hayâ halâ‘at u celâ‘atiñ gâyetine bâliğ ve te‘âṭî-yi fevâhişiñ nihâyetine vâşıl oldığı giceye * leyletü’l-halfâ’* kezalik* leyletü’l-Ferazdaq* darb-ı meşel olmışdır. **Ferazdaq**, sefercel vezninde meşâhîr-i şu‘arâ-i **İslâmiyye**’den **Ebû Feres** ile meknî **Himâm bin Gâlib Şa’sa’a** nâm şâ‘iriñ laḳabıdır. **Ferazdaq**-ı mezbûr

Cerîr nâm şâ'ir ile hem-‘aşr u hem-civâr ve ikisini daħi hicretiñ yüz on sâlında ‘âzm-i dâru’l-karâr olmuşlardır.

1606-Pek muşîbetli gice *leylu’l-herîr*

Cümleye me‘ mûn ide **Rabb-ı Kâdîr**

(leylu’l-herîr) ma‘nâ-yi terkîbini kelebek-i şerre ‘alâmet za‘m olınan şızlaması yâhûd farṭ-ı ishâlle (376) yürek sürmesi gicesi demek olur. Lakin leylu’l-herîr **Bekr bin Vâ’il** kabîlesiyle **Benî Temîm** kabîlesi miyânında vuḳû‘ bulan muhârebeneñ gicesidir ki ferdâsı güne yevmu’l-herîr dinür. Anda **Seyyid Temîm** ve **Şecâ‘ benî Mecâşi‘** olan **Hâriş bin ‘Atîbe** ve ricâl-i **Temîm**’den vâfir kimse katl olunub **Benî Temîme** muşîbet-i ‘azîme işâbet etmiş olduğından ol güne yevmu’l-herîr ve gicesine leylu’l-herîr itlâk olunmuş ba‘de kendinde dâhiye-i ‘azîme ve hâdiş-e-i facî‘a zuhûra gelen her bir leyl ü nehâra leylu’l-herîr ve yevmu’l-herîr bi-ṭarîḳu’t-teşbîh ḍarb-ı meşel olmuşdır.

1607-Dindi *mekru’l-lâh* istidrâca hem

Çün anîñ encâmıdır gâyetde hem

(mekru’l-lâh) izâfetle işbu **مكروا ومكر الله والله خير الماكرين** âyet-i Kerîmesinde bi-ṭarîḳu’l-meşâkile cinân-ı muḳaddes-i kibriyâya isnâd olınan mekr olacaḳdır ki me‘âlî **سنسندر جهم من حيث لا يعلمون واملى لهم ان كيدى متين** nazm-ı celîlinde müstefâd olan istidrâcdır. Ya‘nî kâfir ü ‘âşî küfr ü ‘işyândan tevaḡḡul u işrâr etdikçe **Cenâb-ı Rabbu’l-‘izzet** idâme-i şîhḥat ve füzûnî-i ni‘met ile imhâl ve derece derece ‘azâb-ı elîme takrîb u işâl etmesi keyd ü mekre teşbîhe mebnîdir.

1608-Ortalıḳ ḥalkı imiş *naḳdu’l-beled*

Olmayan pek mu‘teber pek mu‘temed

(naḳdu’l-beled) faḳdu’l-celed vezninde beldenîñ râyic aḳçesi demek olur. Lakin ekşer büldânda beyne’n-nâs aḡz u ‘aṭâda devrân eden buḳûd-ı cevdet ile redâ’et beyninde mutavassıt olmaḡla eşrâfla esâfil miyânında olan evsâṭ-ı nâsa bi-ṭarîḳu’t-teşbîh naḳdu’l-bedel itlâkı emşâl-ı ‘Arab’ dan olmuşdır

1609-Hem *esîru'l-hind* ile *şeyhu'l-ğarîb*

Söyleyenler aşlı yok kez̄b-i 'acîb

(esîru'l-hind) terkîbi küffâr-ı **Hindiye**'den esîr olmuş kimse dimekdir. Lakin evâ'ilde ebnâ-i 'Arab'dan bir şahıs gezüb ben mecûs-i **Hindiye**'de müddet-i medîde esîr oldım ve bilâd-ı **Hind**'de a'cûbe nesler gördüm diyü ta'accüb ü istiğrâb olınacak çok nesnelere söylemiş. Ba'de't-tecessüs şahş-ı merķûm orada esîr olma değil diyâr-i **Hind**'i belki ru'yâda bile görmemiş olduğu tebeyyün etmekle istib'âd olınacak ekâzîb-i 'acîbe söyleyan kimseye esîru'l-**Hind** ve ekzebu min esîru'l-**Hind** diyü darb-ı meşel olındı. (şeyhu'l-ğarîb) izâfet-i beyâniye ile kezalik eş-şeyhu'l-ğarîb vasfıyla vatanında dûr u cüdâ ve seyr ü seyâhat ile şöhret-nümâ olan pîr-i bî-nevâdan 'ibâretidir. Çünkü (cihân-dîde bisyâr-güyed durûg) müfâdınca bu maķûle hâne-i berdüşlîgla evķât-güzâr olan sâl-hürde-i rûzgâr her vardığı dâr u diyârda bir tâķım a'cûbe aña zîbi ihtirâm u i'tibâra medâr ittihâzi nümû-dâr olmağla aşlı u esâsı olmayan ekâzîb-i muķteri'a söyleyan kimse hakkında meşel olmuştır

1610-Şol şakîl eşhâşa kim bed-ihtilât

Hem rakîbe didiler *ğaymu's-şubât*

(ğaymu's-şubât) şeybu'l-ğurâb vezninde şuhûr-i **Rumiyye**'den âhîr-i fasl-ı şitâ olan şubât âyınıñ buludı dimekdir. Çünkü hengâm şitâda sîmâ mevsim-i bahârıñ taķribi eşnâsında âfitâb-ı 'âlem-tâbıñ 'arz-ı didâr etmesi nâţık u şamţıñ ırbâ'ine çisbân-ı havânıñ mağyûm u mağmûm olması mûriş-i inķibâz u aķzân olduğu mülâbesesiyle su-i mu'âşeret şâhibi olan şahş-ı şakîl-i keşâfet-nümâ ve nezd-i 'uşşâķda andan eşķal u bed-ter olan rakîb-i bed-liķâdan her birerlerine bi-ţarîķu'l-meşel ğaymu's-şubât itlâķı şâyân görülmüştür.

1611-Ol ki hâcât-ı şitâde nekredir

Nükte-i kâfât *ibnu sekredir*

(ibnu sekre) kezalik kâfâtü's-şetvet isimleriniñ evvelleri ģarf-i kâfla maşdar olarak mevsim-i şitâda elzem olan nesnelere demek olur ve ol nesnelere hâcâtü's-şitâ' itlâķ

olunur ki şu‘ arâdan (377) **İbnu Sekre** künyesiyle **Muhammed bin ‘ Abdullâhu’l-Haşimî el-Bağdadî** anları işbu

جاء الشتاء وعندي من حوايجه * سبع اذا الفطت عن حاجاتنا حبسا

كن وكبس وكانون وكأس طلا * بعدالكباب وكس ناعم كشا

kıt‘asıyla iktişâr eylemişdir. Kaldı ki nâzım-ı merhûmîñ nazmı üzre İbnu Sekre, temre yâhûd ğurfe vezninde olmağ iktizâ eder. Hâlbuki **Ķâmûs**’da ve **Okyânus**’da ve **Mağâmât-ı Harîrî**’niñ yigirmi beşinci mağâmesinde ve **Ravzu’l-Ahyâr**’iñ hâmişinde taşrih ve taşhih olındığı üzre şın’iñ zammı ve kâf-ı meftûhanıñ teşdidiyle **İbnu Sekre** olmağla tağyîr-i yesîr irtikâb olındı. (‘ abğar) her nesneniñ mergûb u müsteşnâsına dinür. Kemâ merr fi’l-evvelî mine’d-dâl.

1612-Genç iken rîş-i siyeh **misku’ş-şebâb**

Andan ‘alâ olamazmış müşk-nâb

(misku’ş-şebâb) izâfetle genclik miski demek olur. Lakin bi-ţarıķu’l-isti‘âre rîş-i siyeha ya‘nî hengâm-ı şebâbda ârâyiş ü zîb ü zîver-i ebdân olan hâcib ve şârab ve müjgân mağûlesi müylarıñ hem-reng-i nâfe-i misk siyâh olmasına ıtlâğ olunur ki ziyâde i‘lâ-i ğâliyeden ‘âlî vü ğâlîdir.

1613-Ağ şağal da oldu **kâfûru’ş-şebâb**

Görünür bârid eder zen-i ictinâb

(kâfûru’ş-şebâb) gencligiñ kâfûrı dimekdir. Çünkü kâfûr didikleri tîb-i marûf ğâyet ebyâz olub ve tabî‘atı ziyâde bârid ü tenâvüli kıtî‘ şehvet oldığı gibi lihye-i beyzâ dağhi sefid olub ve kiber-i sinnden neş’et etmekle ħarâret-i ğarîziyyeniñ fütûrına ve şehvetiniñ inkıtâ‘ına bâdî ve şâ‘iriñ işbu

كفلك بالشيب ذنبا عند غانية * والشباب شفيعا ليهاالرجل

neşidesi müfâdınca tâ’ife-i zenânıñ nefret ü bürûdetine bâ‘ş olmağlığı mülâbesesiyle ağ şağâla kâfûru’ş-şebâb ıtlâğ olınmışdır.

1614-Hem *maṭâyâ-yı havâdiş* rûz u şeb

Yüklenür şubḥ u mesâ çok bu'l-‘aceb

(maṭâyâ-yı havâdiş) terkîbinde maṭâyâ, aṭâyâ vezninde maṭbanîñ cem‘i olarak merkûb olan bend-i dâbbeleri ma‘nâsına (havâdiş) ḥâdişeniñ cem‘i olarak dehr-i buḳâlemûniñ nû-be-nû peydâ olan vaḳâyî‘ ve nevâ’ibi ma‘nâsına olmağla ḥâdişât-ı dehrîñ merkepleri ve bendleri dimek olur ki maḳsûd u merâm dâ’imâ kendilerinde ta‘accüb ü istiğrâb olınacak gûn-â-gûn vâḳâyî‘ zuhûra gelen leyl ü nehârdır ve bu terkîbiñ müste‘âr oldığı zâhirdir.

1615-Bâde ma‘nâsında *mişbâḥu’s-sürûr*

Didiler zuhhâd *miftaḥu’s-şurûr*

(mişbâḥu’s-sürûr) şâdî vü meserretiñ çerâğı ve âlet-i tenvîri dimek olur. (miftaḥu’s-şurûr) envâ‘-i fişḳ u fesâdîñ ḳapısını açmağla âlet ü sebep dimek olur. Lakin terkîb-i evvel ‘inde’l-fesâḳ ve terkîb-i şânî ‘inde’z-zuhhâd ümmü’l-ḥabâ’iş olan ḥamra ıtlâḳ olunur. Ba‘zılar ikisini daḫi i‘tirâf ile el-ḥamru mişbâḥu’s-şurûr lîkinhâ miftâḥu’s-şurûr demişdir.

1616-Pek lezîz olan *mezâku’l-ḥamr* imiş

Keyfile sermestler öyle demiş

(mezâku’l-ḥamr) terkîbinde mezâḳ mim’iñ fethiyle bir nesneniñ ta‘amını ṭatmaḳ ma‘nâsına olmağla ḥamr-ı pür-ḥumârı ṭatmaḳ ma‘nâsına olur gerçi ḥamr zâtına mürrü’l-mezâḳ olmağla nezd-i hûşyârânda telḥ-nâk u menfûrdır. Lakin keyf belâsıyla serhoşlar lezîz ‘add etdiklerinden ziyâde ḥulû’l-mezâḳ ma‘nâsına mezâku’l-ḥamr ve pek lezzetlü nesne ḥaḳḳında elezzu mine’l-ḥamr diyü ḍarb-ı meşel etmişler.

1617-*Ḳilletu’l-curzân* faḳr u fâḳadır (378)

Ol ḳadar kim müstahîletu’t-tâḳâdır

(ḳilletu’l-curzân) terkîbinde (curzân) cim’iñ zammı cirziñ cem‘idir. Cirz, zifr vezninde fare cinsiniñ lisânımızda keme ta‘bîr olınan büyük nev‘ine dinmekle terkîb-i mezbûr fareleriñ ḳilleti dimek olur ve burada ḳillet ‘ademden kinâye olur. Bir dârda fare ḳısmınıñ nâbûd olması ol dârîñ zâd u zevâdeden ḳarğâ vu ḥâliye olmasını müstelzem ve

hulüvv-hâneye fakr u fâka lâzım gelmekle terkîb-i mezbûr dıyğ-ı ma'âş ve zarûret-i hâl ma'nâsında bi-tarıku'l-kinâye isti'mâl olınmıştır. Niteki mülûk-ı Emeviyye'den 'Abdul-Melik bin Mervân'a bir 'acûze-i fakîre ان بيتى لخال عن الجرذان' ibâresini müstemill bir 'arz-ı hâl taqdîm eyledikde müşârün-ileyh dağîka-şinâs olmağla fehm murâd edüb aña kaçtı vâfir ecnâs-ı zeğâ'ir ihsân eylemiştir. Kezalik **Qays bin Sa'd bin 'İbâd**'a hâzretleriniñ bir hâtûn hânemde curzân 'aşadan korkmaz ve insândan kaçamaz oldılar didikde anları arslân gibi şıradırım diyüb hâtûniñ hânesi envâ'-i hayr u mîr ile mel'ân eylemiştir.

1618- *Nâşiru'l-uzuneyn* di şol tâmi'a

Şîtu nefğa ede vağf-ı sâmi'a

(nâşiru'l-uzuneyn) kulağlarını yayub açıcı kimse demek olur. Lakin iştilâhda şol denî ve tama'kâr kimseye dinür ki dâ'imâ kuvve-i sâmi'asını kendüye 'âid-i menâfi'e dâ'ir kelâmı istimâ'a hasr edüb sâ'ir kelâmı kulağına koymaz ola.

1619-Hem *nażîfu'l-mağbağ* ol şahş-ı le'im

Kim yimek pişmez evinde ez-ğadîm

(nażîfu'l-mağbağ) terkîbinde (nażîf) pâk ma'nâsına (mağbağ) mağ'ad vezninde ism-i mekân olarak âş-hâne yâğûd (mağbağ) minber vezninde ism-i âlet olarak tencere ma'nâsına olmağla âş-hânesi yâğûd tenceresi nezâfetlü kimse demek olur ve bu mağbağ ve mağbağniñ tahâret ü nezâfeti kendilerinde tağb u ta'am olınmağla isti'mâlden nâşî olmağla vâr yemez mağûlesi hasıs ü le'im kimseden kinâye olur. Şıfat-ı zâmedir.

1620-Pek şağîle dindi *kâbûsu's-seğer*

Meclise erken gelüb de geç gider

(kâbûsu's-seğer) terkîbinde (kâbûs) sin kâfiyesiniñ âhir kıt'asınıñ evvelinde geçdiği üzre uyğuda 'arız olan ağır başma hâleti ma'nâsına. (seğer) fethateynle giceniñ âhiri ya'nî tañyeri ağarmazdan muğaddimce olan vağit ma'nâsına olmağla vağt-i mezbûrde 'arız olan kâbûs demek olur. Çünkü âhir-i leyde 'arız olan kâbûsniñ şikleti eşedd ve zamâmı daği evvel leyde vuğû' bulandan mümtedd olmağla bir meclise bilâ-lüzûm bast-ı bisâğ keşâfet ve irken gelüb gic gitmegi 'âdet eden şağîl-i hâğır-hurâş ve minder

çüriden ta‘bîr olınan nâ-tirâş hakkında (kâbûsu’s-seher ve eşkalu min kâbûsu’-seher) meşelleri darb olunur.

1621- Nükte-i *kâbûs-i yakẓân* dinme hem

Pek girân-cân ehl-i şıket bed-şiyem

(kâbûsu’l-yakẓân) da (yakẓân) sekrân vezninde uyanık kimse ma‘nâsına olmağla uyanıklık hâlinde gözgöre ağır başmak dime olur ve kâbûs hâlet-i nevme maşşûş bir ‘ârîza olmağla terkîb-i mezbûr haqîkî olmayan mecâz kabîlindedir ki pek girân-cân ya‘nî begâyet şakîlu’r-rûh ve nâdân ve bed-ahlâk ve bî-‘irfân olan kimse hakkında ehl-i lisân bi-‘tarîku’l-meşel îrâd u itlâk eylemişler.

1622-Hem *gurâbu Nûh* o peyk-i nâ-sezâ

Gic gele gitdiği yerden dâ‘imâ

(gurâb-ı Nûh) ‘aleyhisselâm ol gurâbdır ki anı **Cenâb-ı Nacîyullâh** hengâm-ı tûfânda âyâ yeryüzinde şuyı çekilüb açılmış yer var mıdır diyü tecessüse me‘mûr edüb sefineden irsâl buyurmuş idi. Gurâb-ı mersûm (379) şu üzerine bir cife-i tâfiye bulub anı tenâvvül ile imrâr-ı zamân ve fermân-ı şeyhu’l-enbiyâ ferâmûş u nisyân ile me‘mûresin edâ ve aḥbârdan batâ‘et ü teşâkulı nümâyân olmağla fîmâ ba‘d gurâb-ı mezbûriñ batâ‘eti meşel olub bir huşûş için ba‘ş u tesyâr olınan sâ‘î vü ulâk maqûlesi gitdiği mahallde gic geldiğinde. (ebtâ‘u min gurâb-u Nûh) diyü darb-ı meşel olınmıştır.

1623-*Ķâdı-yı cebbul*de şol kâdı-yı cebbul

Hükmü nâ-merdî vü kend ü mübtezel

(kâdı-yı cebbul) terkîbinde (cebbul) cim’iñ fethi ve bâ-i muvaḥḥide-i müşeddedeniñ zammıyla ḥammuş vezninde ve **Şe‘âlebî**’niñ **Nefḥa**’sında şebt etdiği üzre cim’iñ zammı ve bâ-i müşeddedeniñ fethiyle sükker vezninde **Bağdâd** ile vâsaṭ miyânında **Dicle** kenârında vâki‘ bir beldeniñ ismi olmağla belde-i mezbûreniñ kâdısi demek olur. Ķâdı-yı merḳûm ḳalıbına kâdı dōkecek bir heykel-i muşavver ya‘nî sûret-i beşerde baḳar ve (efḳau mine’l-ḥimâr) meşeline şâyân bir câḥil-i ebter idi. Bir gün yâlnızca bir müdde‘î gelüb bir kimseden da‘vâ etdikde iḥzâr-ı ḥaşm etmeksizin müdde‘î için hükm edüb ba‘de münferid olarak ḥaşmı geldikde hükm-i sâbıḳını naḳz edüb anıñ ḳavl-i

mücerredi ile daği hüküm etdiği Me'mûn halîfeniñ mesmû'ı olub merķûmı 'azl-ı mü'ebbed ile 'azl etmekle hâlî meşel olub hüküm ü kazâsı muğâyir-i şer' ve nâ-maķbûl ve kendisi beyne'n-nâs mübtezel ü medhûl olan kâdî-i cehûl haķķında (echelu min kâdî-yı cebbul) diyü darb-ı meşel olmuşdır. Manzûmeniñ muķtezâsı meşel-i mezbûr fetħateynle kâdî'l-cebel olmaķdır ki tağ kâdîsi orman hâkimi demek olur. Bu daği ma'nâ-yi murâda mülâyim huşûşân eyü didikleri cânavar kâdî'l-cebel ıtlâķı cihetiyle cebeli münâsebet olur ise de lakin kütüb-i emşâlde ve edebiyât-ı sâ'irede muķâddemâ beyân olunan vechler üzerine müşbet ü muşahħih olmağla tağyîr-i yesîr irtikâb olındı.

1624-Hep berâberlerdir *esnânu'l-ħımâr*

Ola her dürlü musâvât âşikâr

(esnânu'l-ħımâr) ħımârıñ dişleri dinmekdir. Çünkü ħımâr kısmınıñ dişleri beyninde şağîr ü kebîr ve vech-i diğeri ile tefâvvüt olmayub cümlesi yeksân olmağla tesâvî vü temâşülde meşel olub min cemî' u'l-vucûh meşâķil ü seyân olan nesnelere (سواسية كاسنان الحمار دخی سواكاسنان الحمار) diyü darb-ı meşel olur. Niteki şâ'iriñ işbu

سواكاسنان الحمار فلاترى * لذى شبيبة متهم على ناشىء فضلا

ķavlinde vâķi' dir ve bu meşel (سواسية كاسنان المشنط) meşeliniñ mişlidir.

1625-Pek fenâ ħuylardır *aħlâķu'l-biğâl*

El-ħazer olma o gûne bed-ħuşâl

(aħlâķu'l-biğâl) da (biğâl) bâ'nıñ kesriyle bağlıñ cem' idir. Bağl, bâ'nıñ fetħi ve ħayn-ı mu'cemeniñ sükûnıyla devâbb cinsden ķatıra dinmekle ma'nâ-yi terkîb ķatırlarıñ ħuyuları demek olur. Çünkü aħlâķıñ ziyâde fenâsı i' râķ-ı-ı mütezâdeniñ tecâzûb etdiği aħlâķ-ı mütebâyine olub bur ķatır kısmı dâyesi ât ve anası eşek olmağla tabâyi'-i muħte-life ve aħlâķ-ı mütefâvite şâħibi olan nev'ine müteħâlefeyn beyninde mütevellid-i nâ-cins olduğından mecmu' ħışâl-ı reddiye olmağda meşel olub ħâyret fenâ vü kötü ħuyulara ve televvün mizâca (aħlâķu'l-biğâl) ıtlâķ olındı. Nitekim şâ'iriñ işbu

مالى رأيتك لاتدروم على المودةللرجال * خلق جديد كل يوم مثل اخلاق البغا

ķavlinde vâķi' dir.

1626-Ḥayr-ı *aḥu's-şerr* u *aḥu'l-ḥayr* oldu şer

Ḥayırsız dâver de olsa kıl ḥazer

(aḥu's-şerr) şerr ve zarrıñ kârındaşı (aḥu'l-ḥayr) ḥayr ve nef' iñ birâderi dimek olur. Ya' nî ḥayr u şerr ve nef' vü zarr dâ'imâ maḥall-ı vâhide tevârüd ve beynlerinde der-kâr olan tezâd u teḥâllüf ekşeryâ aḥaveyn miyânında vuḳû' bulan tenâzu' vu tehâsüd menzilesine menzil olmağla beynlerinde işbât-ı aḥavvet olımıştır.

1627- Şübhe ma' nâsındandır u *uḥtu'l-ḥarâm* (380)

Şübheliden ittikâ iyer kirâm

(uḥtu'l-ḥarâm) ḥarâmıñ hemşiresi ya' nî şebiḥi vü nazîri dimek olur ki cell ü ḥürmetinde iştibâh olınan şübhelü nesne olacaqdır. Bu maḳûlelerde فمن وقع فى الشبهات بوشك ان يقع
ḥadîs-i şerîf müfâdıncâ cânib-i ḥaṭar râciḥ olmağla ehl-i taḳvâ şübhelü nesnelerden ictinâb eder dimekdir.

1628-Oldu *li'l-ḥîṭâni âzân* dinme hem

Sırrıñı bir ferde açma nîk u kem

(li'l-ḥîṭâni âzân) terkîbinde ḥîṭân, ḥâ'nıñ kesriyle ḥâ'itiñ cem'î, âzân hemzeniñ meddiyle uzniñ cem'î olmağla ma' nâ-yi terkîb divârlarıñ kulaqları vardır dimekdir ki murâd her söylenen sözü şâyed verâ-i divarda işidicek kimse vardır dimek olur ve bu meşel ifşâ-i sırdan taḥzîr mevki'nden ḍarb olunur ki şâ' iriñ işbu

واجتط على السر باخفائه*فان للحيطان أذانا

ḳavlinde vâḳi' dir.

1629-*Sırru ğırbâl* u daḫi *sırru zücâc*

Keşf-i râz etmek imiş bî-iḥtiyâc

(sırru'l-ğırbâl) terkîbinde ğırbâl ḳırtâs vezninde Türkî'de taḥrîfle ḳalbur didikleri vi' âye dinür ve deff ü dâ'ire didikleri âlet-i lehve dinür (ve ḳavgacı vu nemâm kimseye dinür.) Keşf-i esrâra hiç ḥâcet mess etmeksizin bir kimse ifşâ-i râz etdikde lâḥ sırru'l-ğırbâl diyü ḍarb-ı meşel olunur ve bu meşel ğırbâlıñ her bir ma' nâsından me'hûz olmanıñ münâsebeti ḥafî degildir. (sırry'z-zücâc) ğurâb vezninde şırça ve billur maḳûlesi avânîye dinür. Zücâc kısmı şefâf olub derûnına mevzû' olan nesneyi lâ-muḥâle ḥikâye

ve izhâr etmekle bilâ-mûcib keşf ü ibrâz olınsa sırr hüşûşında (haşhaşa sırr-ı zücâc) diyü
darb-ı meşel olur.

1630-*İhtilâcu'l-‘ayn* dindikde me’âl

Müjde ile olmadır fethunde fâl

(ihtilâcu'l-‘ayn) göz segrimek ma’ nâsınadır ki ma’ rufdır. Lakin her lisân üzre tertîb
olınan ihtilâc-nâmeler kavlınce göz segrimek ekşeryâ feraḥ u sürûra işâret ‘add
olındığıçün müjde vü tebşîr meşel olub fülân kimse müjdelendi mevki’de (ihtilâ-
cu’l-‘ayn dinür.)

1631-Oldu *sâ’ âtu’t-telâkî* çok sürûr

Çün o vâkt elbet olur gâyet ḥubûr

(sâ’ âtu’t-telâkî) terkîbinde sâ’ ât, ezmine ma’ nâsına telâkî birbirine râst gelüb görışmek
ve bölüşmek ma’ nâsı olmağla muḥibbîniñ tesâdüf ü mülâkâtı zamânları dimek. Lakin
birbiriniñ likâ’ ve vuşlatına müteḥassir ü ârzu-keş olan kimseler hengâm-ı vuşlatda
leb-rîz-i sürûr ve ser-şâr-i envâ’ şâdî u ḥubûr olmaları mülâbesesiyle bi-ṭarîḳu’l-kinâye
muṭlakâ farṭ-ı sürûr u ṭaraba (sâ’ âtu’t-telâkî) iṭlâk olındı.

1632-Ḳuş ile etmek tefe’ul *zecru ṭayr*

Nehy olundu çünkü yoḳdur anda ḥayr

(zecr-ı ṭayr) ecru’l-ğayr vezninde ḳuş ile tefâ’ul edüb fâlî kötü gelmekle taṭayyur ve
teşâ’üm edüb ḳuşu şavt u âvâz ile yâḥûd ṭaş maḳûlesi nesne anmaḳ ile ṭard edüb
ürkütmeḳ ve ḳaçırmaḳ ma’ nâsınadır. Bu zecr zamân-ı câhiliyet töresinden ve A’ râb-ı
cehâlet-meâb ‘âdetinden olub aşl u esâsı oldığından

اذاتطبر تم فامضواوعلى الله فتوكلوا * دخى لاعدوى ولاطيرة

mişillû aḥâdîşle ibtâl olınmışdır.

1633- *Zelletu’l-re’y* oldu ‘âḳilden ḥatâ

Hüsn-i tedbîr eyleriken câ-be-câ

(zelletu’l-re’y) terkîbinde zelle zâl’iñ fethiyle ayâḳ sürçüb ḳaymağla dinür ve kelâmda
yâḥûd fikr ü tedbîrde (381) ḥabṭ u haṭâ bulmağla dinür. Re’y râ’niñ fethiyle i’ tiḳâda ve

fikr ü endişeye dinür. Pes bir ‘âkil kimse ekşeryâ re’y ü tedbîrinde işâbet ederken ba‘ zân ğaflet etmesine zelletu’l-re’y ıtlâk olunur.

1634-*Re’y-i hâkin re’y-i şârib* yek-me’âl

Ya‘ nî fikr-i fâsid ü bâtıl hayâl

(re’y-i hâkin re’y-i şârib) terkîblerinde hâkin hâ-i mühmele ve şârib, şâd-ı mühmele ile ikisi de hâbisu’l-bevl ma‘ nâsına olmalarıyla habs-i bevl edici kimseniñ fikr ü endîşesi demek olur. Çünkü idrâr ‘ârız oldıkda ihtiyârıyla habs-i bevl etmek yâhûd la‘ let-i bevl-i muhtebis olmak huzûr-i kalbe ve cem‘ iyyet-hâtır ile a‘ mâl-ı fikr rûyete mânî‘ olmasıyla fikriñ se‘âmetini ve zihniñ ‘adem-i istikâmetini müstevcib olmak mülâbesesiyle bir kimse mu‘lakâ fikr ü hayâlinde hâta etdikde * re’y-i fülân re’yu’l-hâkin ve tedbir tedbiru’ş-şârib* dinilür.

1635-*Zelletu’l-‘âlim* şu ki meşhûr ola

Zelletu’l-câhil o kim mestûr ola

1636-Ya‘ nî ‘*ayb-ı âlim* olur âşikâr

Câhili ‘aybına yokdur i‘ tibâr

(zelletu’l-‘âlim) beyt-i lâhık beyt-i sâbık izâh ve ma‘ nâ-yi maqsûdı ifşâh içündür. Ya‘ nî ‘âlim u dânânıñ hâta vu nakısâsı beyne’n-nâs şâyi‘ vü meşhûr* ve câhil ü nâdânıñ ‘uyûb-ı faşîhası mağmûr u mestûr ola geldiği mülâbesesiyle ‘uyûb u nakâyışdan mu‘lakâ fâşî vü râygân olana (zelletu’l-‘âlim) ve serbeste-âsâ bâşı örtülü kalana (zelletu’l-câhil) ıtlâk olunur.

1637-İttifâk etmişler iken evvelâ

İhtilâf-ı kavm imiş *şakku’l-‘aşâ*

(şakku’l-‘aşâ) terkîbinde şakk, şın’ıñ fethiyle bir nesneyi yarmak ma‘ nâsınadır. ‘Aşâ, degnege dinür ve îtlâf u ictimâ‘ a dinilür. Pes şakku’l-‘aşâ ma‘ nâ-yi evvele göre isti‘ âre tarîkiyle ve ma‘ nâ-yi şâniye göre hâkîkat olmak üzere bir kimse bir cemâ‘ atdan müfârikat edüb ayrı boy çekmege dinür böyle kimse hâkkinde* fülân şakku’l-‘aşâ* dirler cemâ‘ ate muhâlefet ve cumhûrdan müfârikat etdi dimekdir.

1638-Hem-daği *ibnu'l-muzlık* ol fakîr

Mihnet-i iflâsile zâr u hağîr

(ibnu'l-muzlık) mim'in zammı ve lâ-m-ı müşeddeniñ fethiyle mu'lık vezninde 'Abd-i Şems kabîlesinden bir soy zügürdü kimseniñ künyesidir ki ne kendisi ve ne âbâ' ve ecdâdı mede'd-dühûr pence-i iflâsdan taħlîş-i girîbâne çâre bulamamışlar ve dâ'imâ köhne-pûş ve kuvvet-i lâ-yemût ile ğam-nûş olmakdan rehâ-yâb olamamışlar. Binâen-aleyh meşâhîr-i müflisînden ma' dûd olub sükârî müflisler hağğında * eflesu min ibnu'l-muzlık* darb-ı meşel olmuştur. 'İbâre-i nâzım muzlıkıñ, muhsin yâhûd mükrim_vezninde olmasın iktizâ eder. Lakin **Ķâmûs**'da ve **Oğyânus**'da taşhîh u taşrîh olındığı üzre mu' azzam vezninde olmağla tağyîr-i hâcet mess eylemiştir.

1639-*İbnu'l-Meğûmu'z-zırâ'ayn* oldu ħar

Câhil-i ebter hele andan beter

(İbnu'l-Meğûmu'z-zırâ'ayn) terkîbinde merğûm-ı ħuţûtlı ve cizgili nesne ma'nâsına zırâ'ayn, zırâ'ıñ teşniyesi olarak a' zâdan ħol ta' bîr olınan 'uzvlar ma'nâsına olmağla ħolları cizgiliniñ oğlu dimek olur ki murâd Farsî'de ħar ve Türkî'de eşek dedikleri dâbbedir ve bu künye ħımâr kısmınıñ ön ħollarında ekşeryâ ħulķı olarak siyâh cizgiler olmağ cihetiyledir. Ba' de-zâ ħımâr-ı belâdet-şî'ârıñ nev'-i digeri ya' nî iki ayaklı küçük ħulaķlı büyük birâderi olan câhil-ebter-i bed-ağtere daği beynlerinde der-kâr olan münâsebet-i tâmme i' tibâriyle (İbnu'l-Meğûmu'z-zırâ'ayn) dinildi.

1640- *El'âmu min İbn-i Ķarşa'* ol le'îm

Kim ola ğâyet denâ'etle zemîm

(El'âm-i min İbn-i Ķarşa') terkîbinde el'âm, erğam vezninde yâ da le'îm nâkes ma'nâsına **Ķarşa'**, ca' fer vezninde ehl-i **Yemen**'de bir ħasîs ü denî kimseniñ ismi olub ve âniñ oğlu ki **İbn-i Ķarşa'** dır. Le'îm ibn Le'îm (382) pür-nâ-ğalef-i zemîm olmağla ikisi daği lev m ü denâ'etle meşel olub ğâyetle denî kimseye (El'âmu min Ķarşa' ve'l-emu min İbn-i Ķarşa') dinildi.

1641-Oldu hem *mevlâ'l-mevâlî* pek rezîl

Şadme-i faqr u haqâretle zelîl

(mevlâ'l-mevâlî) terkîbinde Mevlâ, mim'in fethi ve elifin kasriyle ma'ânî-yi kesire beyninde müşterekdir. Lakin burada âzâd olmuş köle ma'nâsına yâhûd halîf ü ma'âhid ki bî-kes ve mechûlu'n-neseb olmağla bir kimse ile 'ağd-ı mevâlât eden kimse ma'nâsına olub mevâlî, mim'in fethiyle mezbûr mevlânî cem'i olmağla ma'nâ-yi terkîb 'atîk u âzâd olunmuş kölelerin mu'ta'ki vü âzâdlısı demek olur yâhûd bî-kes ve mechûlu'n-neseb olmağla gayrî halîf ü mu'âhidi olan kimseler ile 'akd-ı mevâlât eden kimse demek olur ve 'alâ't-takdîrin rezâlet ü haqâreti müstelzem olmağla mu'tlakâ faqr u haqâreti şamârını yemiş h'âr u haqîr kimseye mevlâ'l-mevâlî itlâk olunur.

1642-Pek şe'âmet dinmedir *şu'mu'l-Besûs*

Nefret eyler andan elbetde nufûs

(şu'mu'l-Besûs) terkîbinde şu'm, şın'ın zammıyla na'ûset ü uğursuzluk ma'nâsıdır. **Besûs**, 'abûs vezninde **Besûs** bint-i **Münkazu't-Temîmiye** didikleri qarıdır ki şu'm-ka-demlikde meşeldir. **Nefha**'da ve **Mecmu'u'l-Emsâl**'da ve edebiyat-ı sâ'irede mersûm olduğu üzere kışşası oldır ki meş'ûme-i mezbûre diyâr-ı âşerde olan hemşiresini ve hemşire-zâdesi **Cessâs bin Merrâyî** ziyâret kaşdıyla vatanından fekk-i râbîta-i i'kâmet ve câr-dârı olan **Sa'd bin Şemsu'l-Cermî** da'hi mesfûre ile refâkat edüb menzil-i **Cessâs**'a haqq-ı râhle-i şe'âmet etmişler idi ve bu **Sa'de'l-Cermî**'nin nâkası **Cesâs**'ın develeriyle mer'âya gidüb **Cessâs**'ın şihri ve eniştesi olan **Kelîb bin Vâ'il**'in qorusuna varmağla **Kelîb** kayn'ın zayıf-nak nâkası olduğu bilmeyerek cimâdan ihrâç için bir ok atıkda nâkan'ın zar'ına işâbet edüb nâka-i mecrûha memesinden süd ile kan ceryân ederek **Cessâs**'ın menziline geldi. Besûs bu hâli gördükde vâveylâ ve cârine olan ihânetden beş sekvâ ve ağız-ı intikâma tahriz u iğrâya dâ'ir bir tâkım iş'âr-i fitne-engîz inşâ etmekle **Cessâs**'ın 'ırk-ı hamiyeti müntefih olub **Besûs**'e hitâben ey hâlde cezâ'vu fezâ' eyleme **Cârîk**'in nâkası muqâbilinde bir mu'teber fahl katl olunur didigi sem'-i **Kelîb**'e vâşıl olduğda **Ulyân** nâm fahlini murâd eder zannıyla **عليان خراطاقتار** meşelini irsâl-i ba'de **Cessâs**, **Kelîb**'i iğfâl ve bir ta'ne-i meşhane ile diyâr-ı 'ademe işâl etmekle **Cessâs**

ile **Kelîb**'in kabîleleri olan **Tagleb bin Vâ'il** ve **Bekr bin Vâ'il** kabîleleri miyânında harb ve kıtâl ile te'âdi tamâm kırk sene mütemâdi olduğu iğrâ-i **Besûs**'dan nâşi olmağla şe'âmet ü nuhûsetde meşel olub ğâyet şu'm-ı kadem uğursuz kimse hakkında* eş'emu min Besûs* dinildi **Ķâmûs**'da ve **Okyânus**'da **Besûs**-ı menhûse, Yehûdiyye olub şe'âmeti ceht-i diger ile olduğu mersûmdır. Felîrâcî **Besûs-i Temîme** vü **Besûs-i İsrâ'îliyye**'den her biri ser-âmed-i meş'ûmeyn olub ikisinden meşel-i mezbûra mevrîd ü menşe' olmakda müsteb' id degildir.

1643-Cümle evlâd-ı zinâ için tamam

Künye olmuş ***ibnu ahlâmi'n-niyâm***

(ibn-i ahlâmi'n-niyâm) terkîbinde ahlâm hemzeniñ fethiyle düş azmak ma'nâsına olan hilm lafzınıñ cem' i niyâm, cibâl vezninde nâ'imiñ cem' i olmağla uyğuda ihtilâm olan kimseleriñ veledi demek olur. Lakin ıstılâh-ı üdebâ'da ve tayy-ı harâmdan vücûda gelmiş veled-i zinâlara künye olmuştur. Nitekim **ابناء الدهاليز و ابناء السكك و ابناء الفراش** dañi böyle meçhûl-ı eb harâm-zâde pîçâre ıtlâk olunur.

1644-***İbnu sülle*** oldu şahş-ı kârdân (383)

İbnu hurra pâk dâmen-i merdümân

(İbnu sülle) şâ'nıñ zammı ve lâm-ı müşeddeniñ fethiyle cemâ'at insânı ma'nâsına olmağla kavm u cemâ'atıñ oğlu demek olur ki murâd kârdân ya'nî iş bilici ve umûr-ı muşâliha hüsn-i şûret ile temşiyet virici kimse olacaktır. Çünkü böyle muşâliḥ nâsa lâkıyla tanzîm u tesviye şadedinde olan şahş-ı kâr-güzâr kavm u kabîlesine veled-bâr meşâbesinde olduğu emr-i âşikârdır. (İbnu hurra) sülle vezninde nesîbe ve kerîme ḥâtûniñ oğlu ma'nâsına olarak 'ıffetlü ve perhîzkâr 'ırq-ı tâhir kimseniñ künyesidir.

1645-Şol '***abîr vaḥdehû*** olmuş meğer

İhtilâ-ı nâsdan eyler hâzer

('abîr vaḥdehû) muşâğgeren ve muzâfen ya'nî 'abîr lafzı kâr-bân ma'nâsına olan 'abriñ taşğîri olarak vaḥde lafzına izâfetle nâsla ülfet ü ihtilâtdan ihtirâz eden münzevî kimseye dinür ve dâ'imâ kendi re'yini beğenür olan ḥod-bîn ve müteferid-i bi'r-re'y olan kimseye dinür ve ziyâde baḥîl olmağla ta'âmını yâlnızca yiyüb misâfirde hoşlanmaz

cimrî kimseden kinâye olur. Kâne kâr-bân ve cemi‘ yetle gidilecek maħalle yâlnızca gider demek taşavvurına mebnîdir.

1646-Oldu hem mefhûm *eksâ min başal*

Ķat-be-ķat câme giyen ehl-i kesel

(eksâ min başal) ve eksâ min başlet şoğandan ziyâde libâs giyici dimekdir. Ya‘nî libâs-ı ma‘rifetden ‘ârî olan mürrü‘l-mezâķ kimse şoğan ve lahana gibi ķat-be-ķat şiyâb ile zâhîrine ârâyış virdikte bi-ķarîķu‘l-meşel* hû eksâ min başal* ve eksâ mine‘l-kerneb* dinilür. Merhûm **H‘âce Naşreddîn** bir gün degirmâne varmış ittifâķ bir kaç kimse tâze boğaca pişirişler ve bir kaç baş şoğan kesmişler merķûmlar **H‘âce**‘yi gördikte merħabâ edüb **H‘âce** daħi bereķat ile du‘â eşnâsında طرف الفتى يخبر عن ضميره meşelince merhûmıñ baķışından ta‘âma iştihâsı hiss etdiklerinde içlerinden birisini bi-ķarîķu‘l-muķâyebе **H‘âce Efendi** maķâma münâsib ķarşı bir ķıķ‘a söylemek şartıyla siz de buyurıñ didikte bilâ-tevaķķuf (Degirmenest dönerst * Öğüdenler giderest) boğaca gömlekçik kalmış *şoğan ķât ķât giyerst* diyerek meşel-i mezbûre telmîh ile boğâcanıñ başına geçdiği menkûldır.

1647- Nükte-i *nâru‘z-zubâle* dindi hem

Âteş-i ķalbe-i ħasûd bed-şiyem

(nâru‘z-zubâle) terkîbinde zubâle zâl‘ıñ zammıyla şumade vezninde ve bâ‘nıñ teşdîdiyle zubâle rumâne vezninde mum u ķerâğ u ķandîl maķûlesiniñ îķâd olunmuş fitiline dinür. Lakin ‘alâ ķarîķu‘t-teşbîhdir derûnî nâr-ı ħased ile muķtarik iken yine maħsûde nevâziş edüb yüze gülüci ħasûde ıtlâķ olunur. Niteki **İbnu‘l-Mu‘terr‘iñ** işbu

کم حاسد حنق علی بلا * جزم فلم یضرنی الحطق

متضاحك نوجوی كما ضحكت * نازلذباله وهی تخترق

ķıķ‘asında vâķi‘dir ve ħayre nef‘î olub kendi nefsine zarar eden kimseye ıtlâķ olunur.

1648-Oldu *şabbu‘z-zeyt fi‘l-ķandîl* hem

Rüşvetile kesb-i envâr-ı himem

(şabbu‘z-zeyt fi‘l-ķandîl) terkîbinde şabb mâzî mechûl zeyt fâ‘ili ķandîliñ elif lâmu‘ ahd ħârici yâħûd muzâfun-ileyhden ‘avaż olub şabbu‘z-zeyt fi‘l-ķandîle ma‘nâsına olmağla

fülânîñ kândîline zeytun yağı döküldüğü demek olur. Lakin terkîb-i mezbûr mâl u menâli ve şöhret ü şânı olmayan kimse râh-ı irtişâ-yı la' net-i intimâba_sülûkle kesb-i refâh edüb parlâdıkda bi-ţarîķu'l-meşel irâd olunur.

1649- Hem *rişâ'u'l-hâce* dindi rüşvete

Çünkü bâdî âb u tâb hâcete

(rişâ'u'l-hâce) terkîbinde (rişâ') kisâ' vezninde ħabl u ib ma'nâsına (hâce) cim'iñ fethiyle (384) kişiniñ muhtâc olduğı nesne ma'nâsına olmağla ma'nâ-yi terkîb hâcet ü mâlzemeniñ ibi demek olur. Çünkü ib ü urgân ile kıyudan şu çıkarmak ve yük bağlamak maķûlesi menâfi'e tevaşşul olındığı gibi bir maţlabiñ ħuşûli zımnında virilen rüşvet ile daği o maţlabiñ ħuşûline tevessül olunmağla bi-ţarîķu't-teşbih rüşvete (rişâ'u'l-hâce) dinildi.

1650-Oldu *kâfûru't-tecârib* aķ şaķâl

Pîrlerdir âzmâyîşkâr-ı ħâl

(kâfûru't-tecârib) terkîbinde (kâfûr) ġâyet beyâz şamğ-i ma'rûfdır. (tecârib) mesâcid vezninde bir nesneyi tekrâr-be-tekrâr ihtiyâr edüb şınamak ma'nâsına olan tecrübeniñ cem'idir ve bu terkîb ħaķîķi olmayan mecâz kâbilinden olarak âzmâyîşkâr ħâlî ya'nî merreten ba'de ûhrâ umûrı imtiġân ile vâķıf-ı aġvâl olan pîrleriñ aķ şaķalına dinür.

1651- *Yâsemînu's-şeyb* imiş mû-yi sefid

Câ-bâ-câ olduğda ammâ nev-resîd

(yâsemînu's-şeyb ve yâsemunu's-şeyb) terkîblerinde (yâsemîn) ve yâsemûn sin'leriñ fethiyle 'âlemîn ve 'âlemûn vezinlerinde şükûfe envâ'ından ma'rûf beyâz çiçekdir. (şeyb) 'ayb vezninde kocalıķdır ve bu terkîb daği ħaķîķatı olmayan mecâz kâbilinden olarak şecer-i yâseminiñ evrâķ-i sebzi miyânında demîde ve zâhir olan ebyâz çiçege teşbihen siyâh şaķâl içinde aralık aralık zuhûra gelen mûy-ı sefidde ya'nî beyâzlık düşüb kar sepmege dinür.

1652-*Mehr-i Kinde* şol ki gâyet zî-bahâ

Ger kız oğlan olşa güç yimez aña

(mehr-gînde) terkîbinde (mehr) nehr vezninde hâtûn tezvicinde tesmiye vü ta' yîn olınan bedel-i nikâhdır ki Farsî'de ve Türkî'de kâbîn ta' bîr olunur. (Kinde) kâf'ın kesriyle kabâ'il-i Yemen'den bir kabîledir. Kabîle-i mersûme kızlarını yüz deveden eķall-ı mehr ile tezvîc etmeyüb ba' zân biñ deveye kadar mehr virdikleri ve aldıkları olmağla fart-ı ğalâda meşel olub nesne ğâyet gırân-bahâ ve ğâlî oldıkda (ağlî min mehûr-i Kinde) diyü darb-ı meşel olunur.

1653-Dinse *şuķbu'l-lu'lu'* oldur kim me'âl

Duğter alub eylemek bikrin müzâl

(şuķbu'l-lu'lu') terkîbinde (şuķb) şâ-i müşeleşeniñ fetħi kâf'ın sükûniyla delik delmek ma' nâsına. (lu'lu') lâm'ların zammeleri ve hemzeleriñ sükûniyla mücevherât aķsâmından incü ma' nâsına olmağla ma' nâ-yi terkîb ħarîdeyi ya' nî delinmedik incüyi delmek ma' nâsınadır. Lakin bi-tarıķu't-teşbîh kızoğlan kız ta' bîr olınan duğter-i ħarîdeyi câme-ħ'âb-ı vişâle olub bikrini izâle etmege dinür. Vücûh-i teşbîh ezheru min an tuğfidir.

1654-Dindi *kesrû'l-fustuķa* bikr almağla

Lücce-i tenk-i safâya dalmağla

(kesrû'l-fustuķa) fustuķa fâ'niñ ve tâ'niñ zammeleriyle ħunduze vezninde ve tâ'niñ fetħiyle cundebe vezninde fustuķ cinsiniñ vâhidi olmağla şâm fustuğı ta' bîr olınan meyveden bir dâneye dinür. Ma' nâ-yi terkîb fustuķ ħırmaķ olur. Lakin bu daħi şuķbu'l-lu'lu' gibi bikr-i bâliĝa almaķ ve dil-ħ'âh üzre bir murâd olub zevķ u safâ baħrine ħalmaķ ma' nâsında ıstılâħ-ı zırafâdan olmuşdır.

1655- Oldu *fetħu'l-ħışn* ol ma' nâda hem

Ķal' a fetħ etmek gibi ğuyâ ehem

(fetħu'l-ħışn) ma' lûmdır ki ğayrıñ dest-i taşarrufında olan ħa' ayi ħahr u ğalebe ile ħabza-i teşħire alub mutaşşarıf olmağla dinür. Lakin bu daħi sâbıķları mişillû ifitrâ' vu iftizâz ya' nî azrâ-i şehiyeniñ bikrini izâle ile nâ'il-i murâd olmaķ ma' nâsında muşta-laħât-ı üdebâdan olmuşdır.

1656-*İttişâlu'l-ḥubel* mefhûmu zifâf

Rabṭ-ı ülfet ile olmak sîne-şâf

(385)(ittişâlu'l-ḥubel) terkîbinde (ittişâl) bir nesne-i âhire ulaşıq ve bitişik olmak ma' nâsına (ḥubl) ib u urgân yâḥûd 'ahd u peymân ma' nâsına olmağla ibleriñ yâḥûd 'ahdleriñ ittişâli demek olur. Lakin burada ḥublden murâd kendisiyle enis ü ülfet rabṭ olunan ḥubl-i mecâzî olmağla damad ile 'arûsiñ ibtidâ-i vaşında aqḍ-i rîsmân-ı muḥabbet ile sîne-i şâf belki ḥuble-i âgûşa çeküb nâf-be-nâf oldukları leyle-i zifâfa dinür.

1657-*Nükte-i ithâlu busre fi'n-nevât*

İctimâ' u câmi' in u câmi' ât

(nükte-i ithâlu busre fi'n-nevât) terkîbinde (busre) bâ'nıñ zammıyla ḥurmâ koruğı ma' nâsına (nevât) ḥaşât vezninde çekirdegi ma' nâsına olmağla ḥurmâyı çekirdegine idḥâl edüb birleştirmek dime olur. Lakin terkîbiñ ma' nâ-yi ḥaḳîkisi mutaşavver olmayub belki zât-ı ḥurmâyı emles ü tavlanı olmağla alet-i ricle teşbîh ve nevâtıñ şaḳk u şikâfını nisvânıñ mevzu' -ı me' hûdine teşbîh tarîkiyle ricl-i câmi' ile mer'e-i câmi' anıñ eşnâ-i vaṭy'de vuḳû' bulan mucâma' atleri ḥâletiçün müste'âr olmuştır.

1658-Oldu *faḍḍu'l-kîs u i' lâḳu'l-ḥitâm*

Bikr izâle etme ber-vıfḳ-ı murâm

(faḍḍu'l-kîs u i' lâḳu'l-ḥitâm) terkîbinde (faḍḍ) fâ'nıñ fetḥi ve sâd'ıñ teşdidiyle mühürlü nesneniñ mührini bozmaq ma' nâsına (kîs) kâf'ıñ kesri ve meddiyle nisvânıñ raḥminde çocuk yatağı olan meşîme ma' nâsına olmağla maḳsûd olan izâle-i bikr delâleti zâhirdir. (i' lâḳu'l-ḥitâm) da (i' lâḳ) hemzeniñ kesriyle bir 'uzvâ ilzâḳ-ı 'alaḳ etmek ya' nî sülûk yapışdırmak ma' nâsına (ḥitâm) kitâb vezninde mühür mumu ma' nâsına olmağla me' -âl-i terkîbinde mühür mumunu sülûk-vârî yapışdırmak dime olur. Lakin alet-i tenâsülü dirâzlıqda mühür mumına ve duḡter-i duşîzeniñ sülûkliyecek 'uzv-ı ma' hûdine işâbet etdikde icrâ-yi dem etmekde sülûge teşbîh ile izâle-i bikr için müste'ârdır.

1659- **Ķâşırâtu't-ṭarf** o hoş manzar-ı nisâ

Zevciniñ ġayrına bakmaz dâ'imâ

(Ķâşırâtu't-ṭarf) terkîbinde (Ķâşırât) Ķâşırânıñ cem'idir. Ķâşıra, ħâbise ma'nâsınadır. (ṭarf) cerf vezninde göz ma'nâsınadır 'ayn gibi pes Ķâşırâtu't-ṭarf ism-i fâ'iliñ mef'ûli-ne izâfetiliyle نساء قصرن ابصارهن على ازواجهن ma'nâsınsa olmağla gözleriniñ didârına Ķaşır u ħabs ile zevciniñ ġayriden keff-i ibşâr eden nisâ'-i 'iffet-medârdan 'ibaretdir. Müfredinde Ķâşıru't-ṭarf dinilür. Hoş manzarlık ya'nî zât-ı cemâl olmak mefhûmından cüz' ü küll ise de ħüsn-i 'âlem-baĥâ ile muttaşıfa olan nisâ'-i cinânıñ medħinde vârid olduğına telmiħ için takyîd olındı.

1660-Di **benâtu't-târiĶ** ol ħüsnâlara

Nesli pâk u ħüsnü müsteşnâlara

(benâtu't-târiĶ) 'Alâ' bin el-TâriĶ bin el-Ĥâriş bin Ümiyyet bin 'Abd-ı Şems'iñ kızları dimekdir. Mezbûreler 'uluvv ħasebde ve şeref nesebde sâ'irelerden müsteşnâ vü mümtâz ve ħüsn ü cemâlde bî-hemtâ ve ser-firâz olmalarıyla ḍarb-ı meşel olmuşlardır. Nitekim anlardan **Hind bint 'Utbe** vâki'a-i aĥadda maĥâzîl-i müşrikini iğrâ' Ķaşdıyla işbu نحن بنات طارق نمشى على النمارق الدرفى الخانق والمسك فى المفارق ان نقبلوا نعانق ürcûsesiyle mübâhât eylemişdir. Benâberîn muṭlakâ zât-ı cemâl olan nisveye benât-ı târiĶ itlâĶ olunur.

1661-**Ummu Ķırf**e pek 'âzîz olan nisâ'

Aşl u nesli şâĥib-i 'izz ü 'alâ

(umm-i Ķırf) Ķâf'iñ kesriyle **Rabî'a bin Bedr**'iñ kıızı ve **Mâlik bin Ĥazîfe bin Bedr**'iñ zevcesidir. Mersûmeniñ dâ'iresinde cümlesi kendi maĥremleri olarak elli 'aded dilâ-ver-i zor-âveriñ eli (386) Ķabza-i seyf-i şarımları aşılmış idi. Binâenaleyh aşl u nesli 'âzîz ü 'alâ olan 'âzîze vü menî'a ĥâtûn ĥaĶķında mersûme ile ḍab-ı meşel olunub (eazzu min ummu Ķırf ve emna'u min ummu Ķırf) dinilür.

1662-Hem *enâbîbu'l-kanâ* dinmek tamâm

Midhat-i abâ vü ecdâd-ı kirâm

(enâbîbu'l-kanâ) terkîbinde enâbib, mesâbîh vezninde ünbûbîñ cem'î, ünbûb, üslûb vezninde boğum ma' nâsına (kanâ) 'asâ vezninde çargı mızrâk ma' nâsına olan kanâtın cem'î olmağla ma' nâ-yi terkîb çargı mızrâkıñ boğumları demek olur. Lakin enâbî-lu'l-kanâ muntazam ve hem-vâr ve mütesâvî'l-miğdâr olmağda meşel olub âbâ' vü ecdâd şân şerefde hâ'iz-i kaşâbatu's-sebğ olan kimse hakkında كنايب القنا diyü çarb-ı meşel olunur.

1663-Ol ki *hâzrâu'd-dimen beyne'n-nisâ'*

Kendü hûb aşl u nesli nâ-sezâ

(hâzrâu'd-dimen) terkîbinde hâzrâ', hamrâ' vezninde ter ü tâze olan buğûl u nebâtâta dinür. Sebzevât ma' nâsına (dimen) dâl'îñ kesriyle süründü ve kâzûrât atıla mezbeleye dinür. Cem'î 'ineb vezninde dimen gelür. Ma' nâ-yi terkîb süpründilik sebzesi demek olur. Lakin bi-çarîku'l-meşel fûrû-mâye nesebden vücûda gelmiş olan cemîl ü hüsnâ hâtûna dinür ki işbu خضراء الدمن و اياكم hadîs-i şerîfiyle andan tahzîr buyurulmuşdır ve bu meşel ibtidâ'-i lisân belâğat-feşân-ı nebevîden şâdır olan cevâmu'l-kilemden olmağla şeref hitâb ile müşerref olanlardan ba' zısı ve mâ zâk yâ **Resûlullâh** didikde el-mer'etu'l-hüsnâ' fi münbitü's-sû' ile beyân buyurmuşdır.

1664- *Bâkâtu't-nercis* 'acûz-ı bed-likâ

Mû sefid u zerd rû-yi sebz-pâ

(bâkâtu'l-nercis) terkîbinde bâka nâka vezninde bir tutam şükûfeye ve bir demet ota dinür. (nercis) nun'îñ fethi ve kesriyle nergis Farsî'den mu' arreb olarak ma' rûf çiçektir ki zerrîn kadeh ta' bîr olunur. Me'âl-i terkîb bir tutam nergis demek olur ve bu nercisiñ sâkî siyâha mâ'il yeşil ve şükûfesiniñ zeyli beyâz ortasında şârî kadeh olmağ mülâbese-siyle bi-çarîku't-teşbîh saçı ağarmış ve yüzü şarmış ve bacakları çarmış ve şâ' iriñ işbu

عجوزة من و ههها * كم غام بدرواحتجب

فشعرها كفضة * والسن لاشك ذهب

kıt'asında mâ-şadağ olur. Kerteye varmış bed-peyker ve kerîhetü'l-manzar olan pîren-i fertûte ıtlâk olunur.

1665-*Rik̄katu'l-hâfir* fesâdât-i zenân

Her biri taḥdîsedir nâhen-i zenân

(rik̄katu'l-hâfir) terkîbinde rik̄kat, dik̄kat vezninde teng ü yufka ma' nâsına (hâfir) fâ'nî kesriyle dâbbenin tırnağı ma' nâsına olmağla ma' nâ-yi terkîb tırnağ yufğalıgı demek olur. Lakin 'alâ ve tîretü'l-kinâye zinâ vü fücûr ile derûn-ı ricâle nâhun-zen-i taḥdîş olan fâhîşelerin fuḥuşa ıtlâk olunur. Nitekim böyle fâcirelere lisânımızda tırnağı qarınca- lı ta' bîr olunur.

1666-*Zâtu nahyeyn* olmadır rüsvâ-yı 'âm

Şuğl-ı buhl u hırşile beyne'l-enâm

(zât-ı nahyeyn) terkîbinde nahyeyn, nahyiñ teşniyesidir. (nahy) nun'nî kesriyle fışk vezninde ve fetḫiyle vahy vezninde muṭlağâ tulumu dinür zağ gibi 'alâ kavlı hâşşaten yağ tulumına dinür. Ma' nâ-yi terkîb iki tulum şâhibesi ḥâtûna demek olur. Nâzım-ı niḥ- rîr bu beyitle eşğalu min zâtu'n-nahyeyn meseliniñ mevrîdine ve maḍribine îmâ eyle- mişdir. Aşlı budur ki **Teymullâh bin Şa'lebe** kabîlesinden bir ḥâtûn zamân-ı câhiliyetiñ evâhirinde iki tulum yağ ile **Sûk-ı 'Ukâz**'a gelüb ḥâric bâzârda zihâmdan ḥâlî maḥalde yağ şatardı. **Ḥavvât bin Cabîru'l-Ensârî** raḍiyallâhü 'anhü ḳable'l-İslâm yağ almak şûretiyle yanına gelüb çâşnîşine bakmak için tulumıñ biriniñ ağızını çözdirdi. Andan bir kere tıtdıktan soñra tulumıñ ağızını daḫi (387) çözdürüb andan daḫi tıtdı. **Ḥâtûn** tulumlarıñ ağızları yağsız olarak birer birer elleriyle tutuğda meydânı ḥâlî bulmağla mubâyî'ayi ğayri ğunâ mu'âmeleye çevirüb bir başka alış verişe mübâşeret eyledi. **Ḥâtûn** müdâfi'aya taşaddî eylese yâğ bi'l-külliyeye heder olacağı bedîdâr olmağla bi'z-za- rûre bu bâzârlığa rızâ gösterdi min ba'd begâyet meşğul olan kimse ḫaḳḳında eşğalu min zâtu'n-nahyeyn meşel oldu. Ba' d-ı zamân **Ḥavvât** tevḫîd ve İslâm'la şeref-yâb ve ğazve-i **Bedr**'e şuhûd ile kibâr-ı aşhâb-ı kirâmdan oldığda aḫyânen sürûr inâm 'aleyhiş- şalâtu ve's-selâm mâdde-i mezbûreye ta'rîz ile mülâtafe buyurdıkları **اما منذاسلميت فلا** diyü cevâb virir idi.

1667-Öyle müşkil-i ‘âr kim ‘âru’n-nisâ’

Çavmine ola ebed haclet-fezâ

(‘âru’n-nisâ’) de ‘âr, nâr vezninde ‘ayb u nakışa lâzım gelecek ve mûriş-i şerm ü hacâlet olacak şey’ine dinmekle tâ’ife-i nisvânın mûcib-i fazâhat olacak ef’âl-i kabîhası demek olur. Lakin muṭlaḳâ bir kimseden şudûr fi’l-i münkir mecmû‘ müte‘âlikânın ‘ırz u nâmûsını muḫtel u mûkedder edüb müddet-i müteṭâvile taḫt-ı hacâletde ser-niğûn olmaların îcâb eder ḫayşiyetde oldıḳda bi-ṭarîḳu’l-meşel ‘âru’n-nisâ’ dinür.

1668-*Rabbenâ’r-raḫmân-ı settâru’l-‘uyûb*

İnnehû bi’l-‘afvî ḡaffâru’z-zunûb

(rabbenâ) mübtedâ (er-raḫmân) şıfatı yâḫûd ḫaberidir. (settâru’l-‘uyûb) izâfetle mübtedânın ḫaberi yâḫûd ḫaber ba‘d-ı ḫaberdir_Rabb’e râcî‘ inn kelimesinin ismi (bi’l-‘afv) da bâ sebebiye mâ-ba‘dına müte‘allik olmaḳla ‘afv lafzı ḡaffârın mef’ûlün-bih ḡayr-i şarîḫi olur. (ḡaffâru’z-zunûb) izâfetle innin ḫaberidir. Bu müfredâtın ma‘naları kerâren mürâren geḫdi ḫâşıl-ı ma‘nâ bizim **Mün‘im-i Ḥaḳîḳî** olan **Rabb**’imiz ‘ibâdetin ‘ayblarını mübâlaḳa setr edicidir. Taḫḳîḳ ol zât-ı ḫaṭâ-pûş mücrim ü ‘afv u raḫmet sebebiyle ehl-i îmânın günâhlarını maḡfiret edicidir demek olur.

1669-Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilât

Ol meḫâmidle pesendide-i şıfat

Ya‘nî meşneviyâtdan bu kıṭ‘a baḫr-i remel müseddesü’l-eczâdandır. Lakin ‘arûz u ḫarbları sâbi‘ sâkini ḫazf ile maḫşûrdır. Nâzım-ı niḫrîr zeyl-i kıṭ‘ada efrâd-ı müte‘alîmine ḫiṭâben medḫ ü sitâyîşe bâdî olan ḫışâlî kesble ya‘nî işbu meşneviyâtda silk-i nazmla mûnderic olan dürer-i mu‘ârefi iḫrâz ile evşâf ve eṭvârı begenilmişlerden ol diyü nuşḫ eylemiştir.

1670-*Hâkezâ min nefâyisi’l-emşâl*

Nâdirât-ı cevâhiri’l-aḳvâl

(hâkezâ)elif ḳâfiyesinin kıṭ‘a-i âḫîresinde geḫdiği üzre şöylece ve bunun gibi ma‘nâsına mübtedadır (min nefâyisi’l-emşâl) zarf-ı müstaḳırr (nâdirât) ref le zarf-ı müstaḳırrın fâ‘ili olarak mübtedânın ḫaberidir. Nâdirâtı cevâhire cevâhir ekvâle muzâfdır. (ḫâşıl-ı

ma' nâ şu kıt'a-i sâbıkada îrâd olunan nefis ü mergûb meşelleri gibi işbu kıt'a-i meşrû' fihâda zıkr ü îrâd olınacak ve nâdiru'l-vücûd olan cevahir-i girân-bahâ gibi mişl ü nazîri ğâyet az bulınacak aqvâl-ı füşâhâ dañi nefâyis-i emşâldendir demek olur. Murâd-ı nâzım emşâl-i âtiyeniñ hıfzına teşvîkdir.

1671-Ma' nî-yi *şâhibu'l-hırâve* belî

Vasf-ı fahr-ı rusülde oldu celî

(şâhibu'l-hırâve) terkîbinde hırâve hâ'nîñ kesriyle himaye vezninde mutlakâ 'aşâya yâhûd dahâmetlü qalınca 'aşâya dinmekle ma' nâ-yi terkîb 'aşâ şâhibi yâhûd 'aşâ-yı dahme şâhibi demek olur ve bununla şâhibu'l-kağib ve şâhibu'l-livâ' ve şâhibu'l-burâk gibi fahr-ı 'âlem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve's-selem tavşif olunur. Zîrâ ekteb-i sâlifde hâtemu'l-enbiyâ şâhibu'l-hırâve ile müsemmâ oldığı ve resûl-i ekrem (388) şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve's-selem ekşer evkâtda yedd-i mü'eyyedlerinde mesâk-ı 'aşâ ve añâ itkâ' vü i'tişâ' buyurduğu ve şâhrada edâ'-i şalât eşnâsında ümemine reğz-i 'aşâ olunduğı ve leyyinu'l-'aşâ oldığı ya' nî tab'-ı mekârim neb'-i 'âlîlerinde aşlâ tehevür ü ğilzet olmayub refk u mülâyimetle hüsn-i siyâset şâhibi olduğu bâ's-i tesmiye tavşif olmuştur.

1672-Ger *cilâu'l-ğulûb* dinse hemân

Şafvetile tilâvet-i Qur'ân

(cilâu'l-ğulûb) terkîbinde cilâ' cim'iñ kesri ve elif'iñ meddiyle kılc u âyine mağûlesiniñ pâsını açub muşaykal eylemek ma' nâsına ve bir kimseniñ ğam u hüznini keşf ü izâle eylemek ma' nâsına olmağla ma' nâ-yi terkîb qalbleriñ jeng-i ma'nevîsini giderüb şâf eylemek yâhûd hemm ü ğamını def' ü ref' edüb ferağ-nâk kılmak ma' nâsına olur. Çünkü huzûr-ı qalble te'emmül ü tedbîre meğârin tilâvet-i **Qur'ân** hümûm-ı dünyâyı izâle ve qulûbdan evşâğ-ı vesâvesi def' ü imâta etmege vesîle olduğu me'sûr u meş'ûr-ı ehl-i şu'ûr olmağla mübâlağa cilâ'u'l-ğulûb ıtlâk olunmuştur.

1673- ‘Amel-i şâlih ol kadar pür-nûr

Ki aña didiler *mühûru’l-hûr*

(mühûru’l-hûr) terkîbinde mühûr, şühûr vezninde qarîben mehr-i kinde bâbinde geçen mehriñ cem‘idir. (hûr) nûr vezninde nun kâfiyesiniñ ikinci kıt‘asında cennet kızları diyü zıkr olunan hûr-i ‘înden ‘ibâretdir. Pes mühûru’l-hûr cennet kızlarınıñ tezvicinde tesmiye ve ta‘yîn olunan bedel-i nikâh dimek olur. Çünkü taşrih-kerde-i ‘aşâr oldığı üzre cennetiñ şemeni îmân u tevhid ve hûr-i ‘îniñ mehrleri a‘mâl-i şâlihadır. Ya‘nî anlara bunlar ile vâsıl u nâ’îl olunur dimekdir.

1674-Dimek olmuş *habâ’ilu’l-İslâm*

Mehd-i edyânı rabt u istihkâm

(habâ’ilu’l-İslâm) terkîbinde habâ’il, kabâ’il vezninde ‘ahd u mîşâk ma‘nâsına olan habliñ gayr-i kıyâs üzre cem‘i olmağla İslâm’iñ ‘ahd u peymânları dimek olur. Ya‘nî dîn-i İslâm’ı kemâ hû **Hakk**’ iltizâm eden kimse üzre lâzım gelen i‘tikâdât-ı **Hakk**’a a‘mâl-i şâlihadan ‘ibâret olur.

1675-*Kimyâu’s-sa‘âde* fazl u kemâl

Etme hem hüsni hülku istikmâl

(kimyâu’s-sa‘âde) terkîbinde kimyâ kâf’iñ ve mim’iñ kesreleriyle simyâ vezninde lûgat-ı mevlide yâhûd mu‘arreb olarak iksîr ta‘bîr olunan cevherdir ki bakıra tîlâ’ olınsa altın olur dirler. Niteki zây-ı mu‘ceme kâfiyesiniñ ikinci kıt‘asında fi’l-cümle beyân olındı. (sa‘âde) kerâme vezninde nîk-baht ve hûb tâli‘ olmak ma‘nâsınadır. Pes kimyâu’s-sa‘âde bahtı eyü ve tâli‘i güzel ü kutlu olan kimseniñ nâ’îl oldığı kimyâ dimek olur ki nâzım-ı merhûmıñ yine kıt‘a-i mezbûrede* kimyâ fazl u hünerdir vâir ise dünyâda* kavli üzre ‘ilm ü hüner ve fazl ü kemâlden ‘ibâretdir ve kimyâu’s-sa‘âde mekârim-i ahlâka dahî itlâk olunur.

1676- Cehl imiş *huccet-i zenâdıka* hem

Ola gör ‘ ilimle cihânda ‘ alem

(huccet-i zenâdıka) terkîbinde huccet, hâ’niñ zammıyla delîl ü bürhân ma‘nâsınadır. Zenâdıka, ‘ amâlika vezninde zındıkiñ cem‘idir. Zındık zâ’niñ kesriyle iki ‘âlih-i kadîm işbât iden Şeneviye tâ‘ifesine dinür. Yâhûd rubûbiyete ve âhîrete îmân vu i‘tikâdı olmayan kâfir-i bî-dîne dinür. Yâhûd derûnında küfrü izmâr u ihfâ edüb şûreten îmân ve İslâm ezhâr eden mülhid ü münâfiğa dinür. İmdi ma‘nâ-yi terkîb zındıklarıñ delîli demek olur. Çünkü bu maqûle zındıklarıñ bedihû’l-buflân olan mezheblerini işbât-ı mu‘arızında îrâd etdikleri şübehât cehl-i mürekkebden nâşi cehl-i maşşûsdır. Lakin mecâzen her bir cehle huccet-i zındıkâ itlâk olunur.

1677-Dindi bir hâbişe *kâtibu’l-eflâk* (389)

Sırrı ehl-i kalem ider idrâk

(kâtibu’l-eflâk) şâhibu’l-emlâk vezninde göklerin kâtibi demekdir ki ‘Arab ve Fars ve Rum müneccimleriniñ ittifâkıyla seb‘a-i seyyâreden semâ-yi şâniyede temerkûz olan ‘Uţârid yıldızıdır ki Farsî’de tîr dinür. Niteki şâlişede merkûz olan Zühreye Farsî’de Nâhîd ve hâmsede olan Merrîhe Behrâm ve sâdisede olan Müşterîye Bercîs ve sâb‘ade olan zaḥle-i Keyvân dinilür. Nitekim nâzım-ı merhûmîñ Tuḥfe’inde nun kâfiyesinde daḥi mersûmdır. Pes icmâ‘-i ehl-i lûgât ve ittifâk-ı ehl-i nucûm üzre ‘Arabî’de kâtibu’l-eflâk, Farsî’de debîr-i çarḥ ve debîr-i âsmân itlâk olunan kevkeb Farsî’de tîr ta‘bîr olunan ‘Uţâridir. Yoḥsa Bercîs itlâk olunan Müşterî degildir ve bu ‘Uţârid kâtib-i sipîhr olmaḡla re’su’l-kitâb olub erbâb-ı behre-mend şâdî ve elem olurlar bu cihetle aniñ esrârına evvel-be-evvel erbâb-ı kalem vâkıf olduklarını nâzım eş‘âr eylemişlerdir ve kâtib-i divân-ı âsmân ‘Uţârid oldığını Bâkı-i merḥûm daḥi tertîb-i seyârât üzre inşâ etdiḡi kaşâdesinde işbu * Dest urmuşidi kilik-i şehâbe debîr-i çarḥ * Tuḡrâ-nüvîs-i ḥükmi ḥudâvend enis ü cân* beytiyle ve Müşterî vüzerâ ve ‘ülemâ ve ḥükâme mensûb olub ḥâl u şâni tedbîr-i umur-ı cumhûr oldıḡın eylemişdir. İmdi bu tafđilden ma‘lûm oldu ki debîr-i âsmân tîrdir Bercîs degildir. Pes nâzımın * Dindi Bercîse kâtib-i eflâk* Didi ki dinilmiş beñzemiyo bu şûretde* Didi tîre kâtibu’l-eflâk* dinilse saḡîm maḡâl tîr gibi

müstaķîm ve hedef-i ‘ arza râst gelüb işâbet etmekle taķvîm bulunur zann olunur. **Bercîs**, dervîş ve idrîs vezinlerindedir.

1678-Yazıya didiler *lisânu’l-yed*

Nuţku anıñ zebândan ezyed

(lisânu’l-yed) eliñ dili dimekdir ki yedin kârı olan yazı içün müste‘ ârdır. Zîrâ lisân mâ fi’z-zamîri ebâne vü enbâ’ etdiği gibi haţţ dağı hâne-i hâtırda olanı ibrâz u ifşâ eder. Belki lisânıñ mâfi’z-zamîre delâleti faķaţ muhâţaba hâşıl u haţţıñ delâleti hâzır u ğâ’ibe ve karîb u ba‘îde şâmil ve mede’d-duhûr inţâķ u istintâķı kâbil olmağla nuţķı-ı yed nuţķ-ı lisândan ezyed olduğı vâreste-i kayd aşikârdır. Binâenaleyh *lisânu’l-yedu inţâķ* dinür niteki *lisânu’l-hâl inţâķu min lisânu’l-miķâl dinilür *lisânu’l-dem‘* ve lisânu’l-mîzân * dağı böyledir.

1679- Ğayrile müjdecî *hamâme-i Nûh*

Ki beşâretde ola râhat rûh

(hamâme-i Nûh) ‘aleyhisselâm ol gögercindir ki (hem ğurâb-ı Nûh üveyik-i nâ-sezâ) beyti şerhinde zikri ğüzerân eden ğurâb-ı nikbet-me’âb meb‘ûş olduğı ğidmetde fermânber olmayub ibtâ etdikde **Cenâb-ı Neciyullâh** ‘acabâ vech-i arza şuyı çekilüb münkeşif olmuş yer var mıdır bu teccessüse me’mûr buyurdıkları hamâmedir ki fermân-ı şeyhu’l-enbiyâ’ ile bâlâ-pervâz ve eţrâf u âfâķa diķkatle nazâr-endâz olarak çok zamân tîn-i meserret-medâr ile tatyîn ile ‘alâ’l-fevr-i ķufûl edüb aşhâb-ı seffineyi nevbet-i meserretle dil-şâd ı işâret etmekle müjde vü beşâretde meşel olub min ba‘d peyâm meserret-i encâmıla tebşîr eden müjdecîye hamâme-i Nûh ıtlâķ olındı ve buña hamâmu’s-sefine dağı dinilür bu ba‘d-ı aĥvâl *nükte-i tavķu’l-hamâme* beytinde edâ olındı. Felirâci

1680-*Ezkenü min İyâs* ehl-i zekâ’

Ki ola ‘aķl u rüşdü bî-hem-tâ

(ezkenü min İyâs) terkîbinde ezken ķuvvet-i hafıza ve kıyâset-i fâ’iķa ve ferâset-i şâ’ibe şâĥibi tîz-fehm ve (390) hazır-cevâb kimse ma‘nâsına olan ezken lafzından ef‘al-i tafđıldir. İyâs, kitâb vezninde **Mezîne** kabîlesinden **İyâs bin Mu‘âviye bin Kurretu’l-Meznî**’dir ki tafşîl-i aĥvâlî ve ezken ü zekâda meşel olduğı meşneviyâtıñ bundan iki yüz

yigirmi üç beyt aقدم geçen * Pek zekî âdemdir ezkâ min İyâs* beyti şerhinde geçdi oraya mürâca‘ at olunsun.

1681-‘Adl u ihsân *sîretu’l-‘Ömereyn*

Hüsn-i tal‘ at da *şûretu’l-kamereyn*

(sîretu’l-‘Ömereyn) sîret, sin’iñ kesriyle senet ü tarîkat ve hâlet ü hey’et ve tarz u revîş ıtlâk olinmağla bunlarıñ tarz u tarîkatları ve rü’yetlerine ‘adl u dâd ile hüsn-i siyâsetleri demek olur. ‘Aşr-ı sa‘ âdetden şoñra hiçbir ‘aşırda bunlarıñ ‘adl u dâdları gibi ‘adâlet ve sîret-i haseneleri gibi hüsn-i sîret ma‘hûd olmadığından ‘adl u ihsânda meşel olmuştır. (şûretu’l-kamereyn) azv’ u envârı olmağla hüsn-i tal‘ atında ve kemâl-ı cemâlden meşel olmuştır. Binâenaleyh hüsn-i tal‘ at ve hüsn-i sîret kendide muctemi‘ olan kimse hakkında bülegâ’ رأيت بفلان şûretu’l-kamereyn ve şîretu’l-Ömereyn dirler. Nitekim nâzım-ı nihrîr dîbâcede cem‘ olub anda hişâlu’l-Ömereyn tal‘ at-ı zâtı cemâlu’l-kamereyn dimişdir.

1682-*Sîretu Erdeşîr* o tarz-ı hasen

Ki ola cümle tavrı müstaşsen

(sîretu Erdeşîr) terkîbinde Erdeşîr, zencebîr vezninde ol mülûk-i **Sâsâniyân** olan **Erdeşîr Bâbek bin Sâsân**’dır. Mezbûr begâyet ‘âkıll u ‘âdil ve emr-i riyâset ve hüsn-i siyâsetde mâhir kâmil idi. Gerçi âteş-perest ü mecûs millet idi. Lakin şâhib-i hüsn-i tedbîr ve ‘adl u dâd ile tanzîm-i ahvâl-ı ‘ibâdda ehl-i diğkat idi. Mezbûrîñ riyâset ü siyâsete ve tesviye-i ecvâl-ı râ‘iyete dâ’ir kelimât-ı ‘ibret-simâtı katı çoktur. Ez-cümle

إذا رغب الميالك عن العدل رغب الرعية عن الطاعة و اوحش الاشياء عند الملوك رأس صارذنبا
وذنب صار رأساً* و لا سلطان الا بر حال و لا رجال الابما و لامال الا بالعمارة و لاعماراة الا
يالعدل وحسن السياسه و شرالملوك من خافه البرى و اعتمد عليه الجرى

mişillû kelimât-ı dilâ-vîz naşîhat-âmîz ile aқranından mümtâz bir şâh-ı ser-firâz naşâfet-perdâz olmağla hüsn-i sîretde meşel olmuştır.

1683-Ol ki gâyetde mu‘im u mizyâf

Künye olmuş ana *Ebu'l-eğyâf*

(Ebu'l-eğyâf) dayflarıñ u mihmânlarıñ babası dimekdir ki misâfire hürmet ü ri‘âyet ve çok çok ta‘âm u ziyâfet etme mu‘tâdı olan hândan u mihmân-nivâz kimseniñ künyesidir.

1684-*İbnu mâ‘i’s-semâ* me‘âli hemân

Âb-1 ihsâmı çok eden cereyân

(ibnu mâ‘i’s-semâ) ibnu'l-gays ve ibnu'l-mațar gibi yağmur oğlu dimekdir ki hulğ üzre âb-1 ihsâmı nâzil ü hâri ve bârân-1 nîsân gibi nef‘ u tâ‘ili cümleye şâmil ü sârî olan kimseniñ künyesidir. Yâhûd mâ‘i’s-semâ’ mülûk-1 ‘Irâk’dan Nu‘mân bin Menzir’iñ vâlidesi ismi olmağla ibnu mâ‘i’s-semâ en‘âm u ihsânda meşel olan Nu‘mân olub keşrü‘l-‘atâ ve cezil-i ihsân olan kimseye bi-țarîķu‘l-meşel ıtlâķ olunur.

1685-Ramazân âyıdır *Ebu'l-berekât*

Ni‘met-i haķdır anda bî-gâyât

(Ebu'l-berekât) nemâ ve bereketler aşl u menşe‘i ma‘nâsına mâh-1 ramazân keşrü‘l-feyzânıñ künyesidir. Şehr-i mezbûr ehl-i şavma dünyevî vü uhrevî menba‘-1 füyûzât-ileyh mercî‘-i ni‘me-i nâ-mütenâhiye olduğı bâ‘ş-i tekniye olmuşdır.

1686-*Bâbu‘l-ebvâb* dinmedir tövbe (391)

Dâhil olmaya çalış ol kapuya

(bâbu‘l-ebvâb) kapularıñ kapusu ya‘nî ebvâb-1 ‘adîdeyi müştemill olan sarâyıñ dervâzesi ve havlu kapısı dimekdir ki bi-țarîķu‘t-temsîl heşt behište duhûlîñ bâb-1 evvelî olan tövbe murâd olunur. Zîrâ şirk-i cellî vü hafîden vesâ‘ir ma‘nâş ve menâhîden tövbe vü rucû‘ bulunmadıkca sâlike bâb-1 rızâ fetħ olmiyacağı ve maħall-1 rıdvâna duhûl ü vuşul bulunamayacağı tanşîş-kerde-i tenzîl mebnîdir.

1687-*Ummu Âdem* demek zemîn olmuş

Hılkatıñ aşlı çünki tîn olmuş

(Ummu Âdem) **Hâzret-i Âdem** ‘aleyhisselâmîñ vâlidesi ya‘nî hılkat u fıtratınıñ aşlı u menşe’i dimekdir. Zîrâ ecnâb-ı **Ebu’l-Beşer**’iñ ‘anaşır-ı ağlebî ve cüz-i a‘zamı türâb-ı mînnet-me’âb oldığı taşrîh-kerde-i **Qur’ân** ma‘lûm kâffe-i âdemiyyandır

1688-*İhzerû min eşâbi’i’l-eytâm*

Ellerin bed-du‘âya açma merâm

(ihzerû min eşâbi’i’l-eytâm) ma‘nâ-yi terkîb yetimlerin parmaklarından hızır eden dimekdir ki onların ellerini bed-du‘âya kaldırub açmağa bâdî olan zulm ü ta‘dîden tevhîşî ve ihtirâz ediñ demek olur ve bu ta‘bîr ba‘z-ı selefden me’sûrdır. Nitekim **Ferezdak**’iñ işbu خذرا من اصابع الایتام * امرترکته بجهد * kavlinde vâki‘dir.

1689-Hem *bulûgu’l-eşidde* dinse me’âl

Gelmedir bir şabîye rüşd ü kemâl

(bulûgu’l-eşidde) terkîbinde eşedd hemzeniñ fethi ve şın’iñ zammıyla kemâl-i kuvvet ve ‘ağıldır ki insânda ba‘de’l-bulûg hâsıl olur ve lafz-ı mezbûr ehl-i lûgat ‘indinde cem‘ beniyesi üzerine müfred ve ba‘z-ı âher ‘indinde müfredi müsta‘mel olmayan cumû‘-dandır ve bu lafz حتى اذا بلغ اشده ثم لتبلغوا الشدكم nazm-ı kerîmlerinde istiḥkâm-ı kuvvet ve metânet-i ‘aql ile müfessir olmağla me’âl-i şabîniñ cismini kuvvet ve ‘aqlına rüşd ü metânet geldiği çağ dimekdir.

1690-*Aşdaqu min kaṭâ* dinürse murâd

Dâ’imâ şıdķı iyleyen mu‘tâd

(aşdaqu min kaṭâ) terkîbinde kaṭâ, ḥaṭâ vezninde tuyûrdan bağirtlak kuşu dinmekle ma‘rûf kuşlar ma‘nâsına cem‘dir. Müfredi ḥaşât vezninde kaṭâtdır. Tâ’r-i merḳûm dâ’imâ nısq-ı vâhid üzre oturub şonını tağyîr etmediginden ve şavtı kaṭâ kaṭâ olmağla ismini toğruca beyân ve hikâye olduğundan şıdķ ile mevşûf ve râst-güylik ile meşel olub dâ’mâ şadķı i’tiyâd eden kimse ḥaḳķında aşdaqu mine’l-kaṭâ diyü darb-ı meşel olunur.

1691-*Umerâ`u`l-**kelâm*** şâ`irler

Pek belâgatla nazma kâdirler

(umerâ`u`l-**kelâm**) şu`arâ-i merâm vezninde ve es`elü`l-karyet kabîlinden olarak umerâ`-i ehlü`l-**kelâm** ma`nâsınadır ki erbâb-ı suhânî emîrleri ya`nî rü`esâ vu ser-gerdeleri demek olur. Lakin iştilâhda feşâhat u belâgata mekârin nazm-ı selîs inşâsında muqadder olan şu`arâ-i sühân-verâne ıtlâk

1692-*Celcelâniyyetü`l-`**Irâk*** demek

Nev`-i lüknetle nazlı söylenmek

(Celcelâniyyetü`l-`**Irâk**) terkîbinde **Celcelâniyye**, tahtarâniyye vezninde te`kîd-i nisbet için elif ve nun ziyâdesiyle **Celcelâniyye** mensûb dimekdir. **Celcele**, zelzele vezninde mütekellim kelâmı selâsetle edâ eylemeyüb ağzına loğma çigner gibi terdîd ederek nev`-i lüknetle ya`nî peltek-vârî söylemek ma`nâsınadır. (`**irâk**) kitâb vezninde bir vâsi`ülkedir ki dâru`l-mülkü **Bağdâd**'dir. **Başra** ve **Kûfe** ve **Vasât** gibi nice memâliki müştemeldir. Pes **Celcelâniyyetü`l-`**Irâk**** (392) taqrîr-i muzâf ile **Celcelâniyyet ehl-i`**Irâk**** demek olur. Bunlarıñ ekşer sükkânı sîmâ-i nisvân ve hûbânı nev`â-i pepegî gibi baydânsi söylemeleriyle **Celcele**'de olub muflakâ öyle edâ ile nâzlı ve şîveli söylenmege **Celcelâniyyetü`l-`**Irâk**** dinilmiştir.

1693-Oldu hem *ğâfletu`r-**raķîb*** demek

Vaķt-ı fırsat ne vaķt-ı tayyib demek

(ğâfletu`r-**raķîb**) terkîbinde ğaflet bir nesneyi kıllet-i taħaffuzdan nâşî sehv ü terk etmek ma`nâsına (**raķîb**) `umûmen nigeħ-bân u gözcü ma`nâsına huşûşan maħbûblarıñ nâzır u hâmîsi ma`nâsına olmağla ma`nâ-yi terkîb maħbûbıñ nazâretine naşb-ı nefis eden raķîbîñ ğaflet ü zühûli demek olur. Pes anlarıñ ğafleti `uşşâķıñ vaķt-i fırsatı ve hengâm u vuşlatı olmağla lede`l-`uşşâķ ziyâde atıyeb oldığından ihtilâs-ı fırsatta meşel olub her ne matlaba olursa olsun fırsat vaķtinde ğafletu`r-**raķîb** ıtlâk olunur ve muflakâ tayyib u lezîz `add olınan nesneye dinür.\*Niteki ğayât-ı dünyânıñ ziyâde maħbûb u müştelhâ ve begâyet serî`u`l-naķzen oldığın vaşf-ı ma`razında ed-dünyâ`t-tayyibu min ğaf-

letü'r-raķîb ve aķşaru min celsetu'l-ħaķîb dimişdir.

1694-*A'maru min Duveyd* 'ömr-i şavîl

Ki mu'ammer ola şatı çok yıl

(A'maru min Duveyd) terkîbinde **Duveyd** vâv'ın fethiyle zubeyr vezninde ricâl-i câhiliyyeden **Duveyd bin Zeyd** nâm kimsedir ki döryüz elli sene mu'ammer olub zamân-ı İslâm'ı ma'tûh ve bî-şu'ûr oldığı vaķid idrâk eyledi. Şaķş-ı mersûm tûl-ı 'ömrde meşel olub zamâna nisbetle çocukça yaşıyan kimseye a' mârû min Duveyd dinilür.

1695-Şol gice *leyletu'l-'arûs* olmuş

Kim neşât-âver olmuş

(leyletu'l-'arûs) zifâf gicesi dimekdir ki ğâyet müferrihâtdan oldığı cây-ı iştibâh degildir. Binâenaleyh her bir şeb-i ferahzâ ve leylet-i neşât-efzâya bi-řarîķu't-teşbî *leyletü'l-'arûs* ıtlâķı muştalahât-ı zurafâdan olmuşdır.

1696-Hem nisâdır *řaķâyıķu'l-a'vâm*

Bâ-ħuřûř ol rûhları gül-fâm

(řaķâyıķu'l-a'vâm) terkîbinde řaķâyıķ gelincik lâlesi didikleri kırmızı ve ħoř-manzar şükûfe-i ma'rûfedir ki mevsim-i bahârda ziynet-baķş-ı deşt ü şahrâdır. A'vâm yıl sene ma'nâsına olan 'âmniñ cem'idir. Pes řaķâyıķu'l-a'vâm nice seneler gül-günve behcet-nümûn olan lâleler dimekdir ki bi-tarîķu't-teşbîh şâ'ife-i nisvâna ħuřûřân ħadd u ruşsârları hem-reng-i řaķâyıķu'n-nu'mân olan zenâne ıtlâķ olunur. Şaķâyıķ-ı me'ħûde gibi vaķt-i rabî'a ħâř olmayub fusûl-ı erbâ'ada řaķâyıķlandıģıçün a'vâma muzâf kılmışdır.

1697- *Ğayretu'd-dîk* oldu şol ğayret

Eylemek ħıfz-ı 'ırzına diķķat

(ĝayretu'd-dîk) terkîbinde ĝayret 'ırz u nâmûsa ħalel gelecek ħâletden 'ırzını ħimâye eylemek ma'nâsınadır ki kışkanmak ta'bir olunur ve bu ma'nâ ħorosniñ ezvâc mu'âmesi etdiği şavukları ħamiyetinde bed'dâr olmağla ħoros emr-i ĝayretde meşel olub 'ırzına ĝayûr u ħâmî olan kimse ħaķķında * aģyeru mine'd-dîk* diyü şarb-ı meşel olunur.

1698-Öyle hem *ğayretu'l-cemel* demek

Zevcesin hıfza ihtimâm etmek

(ğayretu'l-cemel) erkek deveniñ hıfz u himmeti ya'nî mâye ta'bir olunan nâkayı âher develerden kıskanub şaşınması demek olur bu devede dañi meşhûd u meşhûr olmağla ğayret u hamiyetde meşel olub o maķûle hâmi'l-himâ ve ğayûr kimse haķķında *ağyeru mine'l-cemel* diyü darb-ı meşel olunur.

1699-Ol nisâdır *şavâhib-ı Yûsuf* (393)

Bed-ħaşâyıl sezâ-yı levme-i düf

(şavâhib-ı Yûsuf) terkîbinde şavâhib şâhibeniñ cem' i şâhibe bir kimseye muşâhibe vü muķârine olan hâtûna dinmekle (şavâhib-ı Yûsuf) şol hâtûnlardır ki **Cenâb-ı Züleyhâ Ĥazret-i Yûsuf** 'aleyhisselâmı anlara 'arz eylemişdir. Kışşaları tefâsirde ve tevârîhde meşhûr ve su-i ahlâķları mezkûr olmağla meşel olub min ba'de ahlâķ-i zemîme ve ħişâl-ı reddiye ile levme ü ta'yîr sezâ olan nisâyâ şavâhib-ı Yûsuf ıtlâķ olındı.

1700-Zen-i şeyyib '*ucâletu'r-râkib*

Ki arar tîz-suvâr olan şâhib

('ucâletu'r-râkib) terkîbinde 'ucâle 'ayn'ıñ zammiyla tîz elden 'acele tertîb olunan mâ-ħazır şey' ma'nâsına olmağla ma'nâ-yi terkîb dâbbesine binüb bir semte gidecek kimse için muhtaşari ve mâ-ħazır nesne dimekdir ki anıñ için meķş eylemek iķtizâ etmez ola 'Arab'ıñ et-temr 'ucâletu'r-râkib kavlinde oldığı gibi pes zen-i şeyyibiñ ya'nî zevci vefât etmekle yâhûd talâķ virmekle tül kalan hâtûnıñ tezvici mâ-ħazır kaħve altı tertîbi gibi sehlü'l-ħuşûl olmağla ve şeyyib-i mezbûre tîz elden râkib olacak şâhibden nefsinin dırığ etmekle râkib 'alâ'l-fevr maķşûdına vuşûl bulmağla *eş-şeyyib 'ucâletu'r-râkib* emşâlinde olub her bir sehlü'l-ħuşûl nesnede darb-ı meşel olunur.

1701-Hem-dañi '*iffetu'l-izâr* demek

Bil zinâdan mucânebet etmek

('iffetu'l-izâr) terkîbinde 'iffet, 'işmet vezninde kabâyihden ve münkerâtdan perhîz ü ictinâb etmek ma'nâsına izâr hemzeniñ kesriyle belden aşığı tutulan fûta ve peştemâl maķûlesi ma'nâsına olmağla ma'nâ-yi terkîb izârıñ 'iffâf u tahâreti dimekdir ki şâhibi-

niñ ‘iffeti murâddır. Pes bir kimse ‘affu’l-izâr dimek nâ-maḥreme keşf-i ‘avret ve ref’-i izâr etmemiş dimek olur ki vaṭy-i ḥarâmdan mucânebet edici dime olur nitekim böyle ‘afif kimseye Farsî’de pâk-dâmen veTürki’de ḥarâma uçkur çözmemiş dinür.

1702- Bûse-i dil-berân **berîdu’n-neyk**

İbtidâdan o fi’le oldur peyk

(berîdu’n-neyk) terkîbinde berîd, ferîd vezninde elçi vü ulâḫ u sâ’î ma’ nâsına neyk nun’îñ fethiyle cimâ’ ma’ nâsına olmağla ma’ nâ-yi terkîb neykiñ peyki vü sâ’îsi ya’ nî cimâ’ îñ mebd’e vü dâbbesi dimek olur. Çünkü ḥûbânı der-kâr ile bûs u taḫbîl maḥrek-i şehvet olmağla vaḫâ’a bâdî oldığı keşîru’l-vuḫû’ adır.

1703-Re’y-i fâsid **îṭâ’atu’n-nisvân**

Anlarıñ çünkü ‘aqlıdır noḫşân

(îṭâ’atu’n-nisvân) hemzeniñ kesriyle ‘avratlara muṭî’ vu münḫâd olmak ma’ nâsınadır. Lakin nâḫîşâtu’l-‘aql olan nisvâna i’ṭâ’at u inḫiyâd re’y-i endîşede mûcib-i ḫaṭâ ve fesâd olmağla fülân kimse bu ḫuşûşda fikr-i fâsid etdi diyecek yirde muşṭalaḫât-ı üdebâdan olarak fülân îṭâ’atu’n-nisvân dinilür.

1704- ‘Aşretu’r-re’y imiş ḫaṭâ etmek

Tîz endîşe nâ-be-câ gitmek

(‘aşretu’r-re’y) terkîbinde ‘aşre, hefve vezninde ve mürâdifî olarak zilletü’r-re’y bey-ninde gecdiği gibi bir kimseniñ ayağı ḫayub sürçmeğle yere ḫapanmaḫ ma’ nâsınadır. Lakin ‘aşretu’r-re’y isti’âre-i mekniye ṭarîḫiyle fikr ü endîşede ḫaṭâ etmek ve seh-mazar hedef-i maḫşûddan münḫarif gitmek ma’ nâsına müsta’meldir.

1705-Âḫ gençlik ki bî-şebât olmuş

Adı **bâkûratu’l-ḫayât** olmuş

(bâkûratu’l-ḫayât) terkîbinde bâkûre, kâf’îñ zammıyla evvel irişen nesneye ve ibtidâ yetişen meyveye dinür. Kemâ merr fi râbi’atu’r-râ’ (ḫayât) dirilikden ve ‘ömürden ‘ibâ-retidir. Pes bâkûratu’l-ḫayât isti’âre bi’l-kinâyeye ṭarîḫiyle ya’ nî ‘ömr ü ḫayâtı fâkihe-i lezîzeye teşbîhle fâkihe-i ḡayr-i mute’ârifeniñ terfendesesi olan (394) hengâm-ı şebâb-ı bî-şebât ma’ nâsında müsta’meldir.

1706-*En'amu min Hazîm* dinse me'âl

Feyz-ı ni' metle olamdır hoş hâl

(En'amu min Hazîm) terkîbinde hazîm, emîr vezninde dâ'imâ rüşd ü başîretle umûrını mazbûtu edüb itkân u istihkâm cihetiyle tutan müdebbir kimseye ya'nî âşın bilen işin bilen işin bilen fakîr olmaz mışrâ'ına mâ-şadağ olan hâzim ü mütebaşşır âdeme dinmekle ve bu ma'ûle mün'im ü hoş-hâl olmağda meşel olmağla feyezân-ı ni' met ile refâh hâl şâhibi olan kimse hakkında en'amu min hazîm diyü darb-ı meşel olunmuşdur.

1707-Dinse *hattu'l-melâ'ike* farazâ

Yazınıñ zemîne eder imâ

(hattu'l-melâ'ike) terkîbi bi-tarîku't-teşbih hatt-ı kerîhe ıtlâk olunur ve bu ta' bîr şûret-i mediğde zemmi müfid olan ta' bîrâtdandır. Zîrâ melâ'ike-i kirâmın hu'ûtu bu 'âlemde benî-âdem okuyabilmek mümkün ve mutaşavvur olmadığından her bir kâ'idesiz ü râbı-tasız okınmaz derece reddi olan bi-tarîku't-temsîl hattı'l-melâ'ike ıtlâk olunur.

1708-Oldu hem *abşaru mine'l-vaṭvât*

Gice ince yazı yazan hattât

(abşaru mine'l-vaṭvât) terkîbinde vaṭvât ,vâv'ın fethiyle yarasa kuşu diyü şın kâfiyesiniñ kıt'asında geçdi ve bu vaṭvât gerçi rûz rüşende görmez. Lakin ba'de'l-ğurûb kab-le't-ṭulû' ziyâde bînâ ve hadîdu'l-başar olub ba'ûza ma'ûlesi hırdevât-ı zebâti şayd etdiğinden gice vaṭti farṭ-ı abşarda meşel olmağın gicelerde ince yazı yazan ve okuyan kimse hakkında abşaru mine'l-vaṭvât bi'l-leyl diyü darb-ı meşel olunur.

1709- Nükte-i *fâretu'l-'arim* dime hem

Pek kavî iş gören za'îf âdem

(fâretu'l-'arim) terkîbinde fâre-i ma'lûmdır ki sıçân didikleri cânavar-ı mü'ezzîdir. ('arim) 'ayn'ın fethi vü râ'nın kesriyle iki tağ arasında vâki' dereniñ şuyını hâbs için yapılan sedd ü bende dinür. Pes fâretu'l-'arim elif kâfiyesiniñ yedinci kıt'ası şerhinde geçen *تفرقوا ابدى سبا* meşeliniñ müverridi olan **Sebâ'** halkınıñ emlâk u ziyâ'larını ve riyâz u cinânlarını gâret-zede-i süyûl olmadan vikâye vü tahşîn için cebelin beyninde vâki' nehriñ önüne gâyet raşânet ü ahkâmıla **Sedd-i İskender**-âsâ binâ ve teşbîd etdikleri

sedd-i sedîdi nağb edüb delmekle **فارسنا عليهم سيل العرم**naşş-ı celîliñ mazmûn-ı gayret-nümûnı zuhûra gelüb küfr ü tuğyânlarınñ cezâ-yi sezâsını bulmalarına sebep olan fâre-i me' hûde yâhûd fâre nev' inde köstebek ta' bîr olinan kör sıçândır. Kışsa-ı pür-hişşelerini tafşîli tefâsîrde ve kışşas-ı enbiyâda mestûr ve kıt' a-ı mezbûrede icmâlen mezbûrdır. Felîraci' imdi şâ' iriñ işbu

قد غرقت املاك حمير فأرة * ابعوضة قتلت بنى كنعان

neşîdesince bir ba' üze-i nâçîze **Nemrûd bin Ken'ân** gibi cabbâr-ı ' anîdi katl etdiği gibi bir fâre-i haķîr dağı bu kadar küffâr-ı pelîdi gâret-zede-i hayl seyl edüb emlâk u ziyâ' ların bi'l-küllîye ifnâ vu hebâ ve kendilerin mevrîd meşel-i tefreķû idi. **Sebâ** kabilesini âyetu min âyetullâh olmağla meşel olub bir za' if kimse gâyet metîn maşlahat gördikde ve bir şahş-ı haķîr bir emr-i ' azîme mübâşeret edüb anı vücûda getürdikde ol kimseye bi-tarıķu'l-meşel fâretu'l-' arim ıtlâķ ederler.

1710-Diseler **şoĥbetu's-sefine** hemân

Bî-şadâķat görüşmedir yârân

(şoĥbetu's-sefine) gemide ve kayıkda bılınan kimselerinñ birbirleriyle ülfet ü muşâĥabet etmelerinden ' ibâretdir. Çünkü beyt-i vahid meşâbesinde olan sefine ekşeryâ eşĥâş-ı muhtelifatu't-ıbbâ' i ĥâvî ve bi'z-zarûre yekdigere ile ülfet ü istînâsı muķtezî olub lakin her biri (395) digeriñ maĥrem-i esrârı ve mücerrebu'l-eṭvârı olduğından ĥasbîhâl bî-me'âl-i şûrî öylece saṭĥice bir ülfet olduğına mebnî şadâķatsız ve ĥaķîķatsız görüşmekden kinâye olmağla böyle şûret mu' âmele muĥâvere eden kimselere soĥbû şoĥbetu's-sefine dinilür.

1711-Ma' nî-yi **ķuvvetu'l-ķulûb** ne ĥûb

Vuşlata va' de etmedir maĥbûb

(ķuvvetu'l-ķulûb) ĥalbleriñ aĥkâm u ķuvveti ya' nî bâ' ş-ı vüşûk u iṭminân olan ĥâleti dimekdir ki lisân-ı zırafâda ĥûbânıñ va' de-i ĥâṭır-firîble va' d-ı vişâl ve ķulûb-ı ' uşşâķı ĥoş-ĥâl etmelerine ıtlâķ olunur.

1712-Hâl-ı hûbân *ḳurâḳatu'l-ibrîz*

Ḥurde-i zer aña göre nâçîz

(ḳurâḳatu'l-ibrîz) terkîbinde ḳurâḳa ḳâf'îñ zammıyla ḥuzâfe vezninde kesinti ve ḳırpıntı ma' nâsına (ibrîz) hemzeniñ kesriyle aşlâ ğaşy olmayan ḥâliş altun ma' nâsına olmağla ma' nâ-yi terkîb zer ḥâlişu'l-'ayârîñ ḳıṭ'ası ve ḳırpındısı demek olur. Lakin ıştılâḥ-ı zuraḑada dil-berânîñ rûy-ı dil-cûy ve gerden sîm gönüllerinde ḥabbetu'l-ḳulûb olan ḥâl-ı zerrîn-fâma ıtlâḳ olunur ki altun ḥabbeler aña nisbetle zerre-i nâçîz gibi bî-ḳadr u bî-i' tibârdır.

1713-*Ġâliyâtu's-şebâb* nû-yı siyâh

Pîrlikde sefid olur eyvâh

(Ġâliyâtu's-şebâb) terkîbinde Ġâliyât Ġâliyenîñ cem'idir. Ġâliye, 'âliye vezninde ṭib-i ma' rûf ismidir ki Türkî'de taḥrîfle ḳaliye misk ta'bir olunur. Göbek miski ve 'anber u bân yağı vesâ'ir ḥoş-bû edhânında ve mu'aṭṭar nesnelere mürekkebirdir. İbtidâ ânı **Câlmûs** ḥekîm ihtirâf eylemişdir. Ziyâde ḳıymetlü ve ğırân-bahâ olmağla Ġâliye tesmîh olunmuşdur. Lakin şebâba izâfetle gençlik Ġâliyeleri demek olur ki Ġâliye gibi siyâh ve merğûb olan mûlar ve müjĝân ve ebrûlar ma' nâsına muştalahâtdan olmuşdur. (miskü's-şebâb) gibi lakin bu Ġâliyenîñ ḳoḳusu ḳıḳub yâseminü's-şeyb ile kâḑuru's-şebâbîñ râyḥâları işmâm olındığına pîr-i rûşen zamîr-i ezhâr esef eylemişdir.

1714-Dinmek olmuş *ḳarâyiru'l-ḥasnâ*

Bed-ḥasûdân zümre-i fuḑalâ

(ḳarâyiru'l-ḥasnâ) terkîbinde ḳarâyir, ḳâd'îñ fetḥiyle ḳaranîñ cem'i ḳare, zere vezninde bir zevciñ taḥt-ı nikâḥında olan iki zevceniñ her birerlerine dinmekle ma' nâ-yi terkîb güzel ḥâtûmîñ ḳareleri ve ortaḳları demek olur. Çünki bir muḳtezâ-yi ğâyret-i cebeliyye ḳarâyir beyninde teḥâsüd ü tebâĝuz derkâr ḥuşûşan ḳare-i ḥasnâya ḥased ü kînleri emri âşikârdır. Pes bu münâsebetle fuḑalâ-i kirâmîñ ḥasâd-i le'âmına ḳarâyiru'l-ḥasnâ itlâḳı emşâl-ı üdebân olmuşdur. Nitekim şâ'iriñ

حسدوا الفتى اذلم بنالواسعية * فالقوم اداءله و خصوم

كضرائر الخسناة قلن لوجهها * خسداو بغيا انهاالدميم

kıt'asında vaqi' dir. Binâenaleyh beynerinde buğz u 'adâvet dâ'imâ ve kîn u hâsed râsiha olan kimseler hakkında beynehüm dâ'u'd-đarâyir diyü đarb-ı meşel olunur.

1715-*Aşladu min Zinâd* o şahş-ı bahîl

Seng-dil saht rû zemîm u rezîl

(aşladu min Zinâd) terkîbinde aşlad, aħmer vezninde şumâkı taş gibi gâyet saht u katı nesne ma'nâsınadır. (Zinâd) ciyâd vezninde zendiñ cem'idir. Zend, kayd vezninde çaķmağa ve çaķmak taşına dinür. Ma'nâ-yi terkîb çaķmak taşından katı demek olur. Lakin bi-ťarıķu't-temsîl ĳalbi katı vu sengîn ve yüziniñ derisi haşîn beyne'n-nâs mezmûm u rezîl olan bahîl kimse hakkında (aşladu min Zinâd) diyü đarb-ı meşel olunur.

1716-*ťayarânu'l-âşâ* nifâķ u şikâķ

Buğzâ tebdîl olunma ĳüsn-i vifâķ

396 (ťayarânu'l-âşâ) nezevânu'l-ķatâ vezninde 'aşâniñ uçmaķlıđı ya'nî ĳuvvet-i bazı ile atıldıķda havâda uçar gibi gitmekligi demek olur. Lakin bi-ťarıķu'l-ķinâye bir kavm u cemâ'at beyninde olan ĳüsn-i vifâķ u ülfet buğz u şikâķ u münâferete mübeddel olub iftirâķ-ârâ ile her biri bir tarafa boy çekdikde طارت عصابنى فلان شققا * و وقع بينهم diyü đarb-ı meşel olur.

1717-Şemse dinmiş *ķaťifetu'l-miskîn*

Kerem-sâz bürehne-gân-ı zemîn

(ķaťifetu'l-miskîn) de ķatîfe sefine vezninde yanbuli gebesi vü iħrâm gibi tüylü vü havlu şevbe dinmekle ma'nâ-yı terkîb faĳîr u çıplak kimseniñ gebesi vü iħrâmı demek olur ya'nî bu maķûle saçaklı vu havlu şevb bürinen kimseyi germ-sâz olub ışıtdığı gibi şems dađi bürehne vü 'üryân olan kimseyi hengâm-ı şitâda ışıdub kızdırdığı mülâbesesiyle âfitâb-ı 'üryân-tâba ķaťifetu'l-miskîn ıtlâķ olındı.

1718-Daği *ķarnu'l-gazâle* güftârı

Mihriñ evvel-i zuhûr-ı envârı

(ķarnu'l-gazâle) terkîbinde ķarn, ķâf'îñ fetĳi ve râ'nın sükûnıyla ķarnu'ş-şemsdir ki güneş tulû' ederken dâ'ire-i ķurşaniñ eñ evvel zuhûr eden cüz'inden 'ibâretdir ki ĳâcibu'ş-şems daği ıtlâķ olunur yâĳûd pertev ü şu'â'nıñ evveline dinür ki ibtidâ zâhir u

müstefiz olur. (ğazâle) şehâbe vezninde esmâ'-i şemsdendir. Kemâ merr fi râbi'-atu'l-elif ve bu mihr-i münîre ğazâle ıtlâkı huyûtu'ş-şems ve la'âbu'ş-şems ve hayt-ı bâtil ıtlâk olunan huyûtu-ı şu'â' ı iplik ğazel eder gibi ihdâs u temdîd eylediği taşavvurına mebnîdir. Pes karnu'l-ğazâle cirm-i şemsin a'lâsı yâhûd evvel zuhûr eden nûr u ziyâsı ma'nâsında haqîkat-ı lûğaviyye ise de ol emirden zihne tebâdür eden geyik boynuzu ma'nâsı olmağla muştalahât silkine münselik kılınmıştır.

1719-*Şoĥbetu'l-ferkadeyn* o hoş ülfet

Ki ide iki dost çok müddet

(şoĥbetu'l-ferkadeyn) terkîbinde (ferkadeyn) ca' fereyn vezninde kütub-ı şimâliye qarîb iki kevkebdir. Her birerlerine ferkâd ıtlâk olunur ve bu cânib-i kıblede iki kevkebe daĥi dinür ve bunlar mâdâru'l-felek birbirlerine muşâhib ü mülâzım olmalarıyla devâm-ı şoĥbetde meşel olub iki yâr-ı hem-dem müddet-i medîde hüsn-i ülfet etdiklerinde (şoĥbetu'l-ferkadeyn) diyü darb-ı meşel olunur (ve etvâlu şoĥbet mine'l-ferkadeyn) diyü darb-ı meşel olunur.

1720-Nükte-i *efkâru mine'l-'uryân*

Pek fakîr u haqîr olan insân

(efkâru mine'l-'uryân) terkîbinde ('uryân) 'ayn'ın zammıyla çıplak kimse ma'nâsına ve'l-esmâ-i tenzil mine's-simâ müfâdinca bir çıplak zügürd kimseniñ ismi olmağla faqr u fâkada darb-ı meşel olub ğâyetle fakîr ü cevri ü haqîr olan bî-kesâ' ve şugru'l-inâ' kimse haqqında (efkâru mine'l-'uryân ve aĥvecu mine'l-'uryân) diyü darb-ı meşel olunur.

1721- Hem-daĥi *şafkatu ebî ğabşân*

Etmedir kâr u kesb de ĥusrân

(şafkatu ebî ğabşân) terkîbinde (şafkat) temre vezninde bay'ın ini' kâdı vaqtinde bâyi' ile müşteri' el ele almağda dinür ki ez-kâdim bey'ın kaţ'î oldığını ibrâz mevki'nde müte'ârif olmağla bey' bân kaţ'î ma'nâsında isti'mâl olındı. (ebî ğabşân) künyesinde (ğabşân) ğayn-ı mu'cemeniñ fetĥi ve zammı ve bâ-i mevĥideniñ sükûnuyla selmân u 'uşmân vezinlerinde **Huzâ'a** kabîlesi ricâlinden bir kimsedir ki (aĥser şafkatu ebî

ğabşân) meşelinin menşesidir. Aşlı budur ki **Ḳureys**'den maḳdem beyt-i mu'azzamın hizmetini ve miftâhı **Huzâ'a** kabîlesi yedinde olmağla ebû ğabşân-ı'l-**Huzâ'a** (397) **Beyt-i Mükerrrem**'in hizmetine mütevellî vü mutaşarrıf ve şâhib-i miftâhlık şerefiyle müteşerrif idi. Bir gün merḳûm heybet-me'âb rü'esâ-i **Ḳureys**'den **Kıssâ bin Kelâb** ile **Tâ'if**'den hem-bezm-i şarâb olub gereği gibi mest u ḥarâb olduğu hâlde miftâh-ı **Ka'be**'yi bir tulum şarâb muḳâbilinde **Kıssâ** cenâblarına bey' u teslîm **Kıssâ** daḥi 'aḳd-ı merḳûma bir kaç kimseleri eşhâd ile rişte-i mu'âmeleyi tevşîḳ u tetmîm eyledikten sonra derhâl miftâh-ı beyti oğlu 'Abdu'd-dâr bin **Kıssâ**'ya i'tâ ve 'alâ cenâhu'l-isti'câl **Mekke-i Mükerrreme**'ye itâre vü isrâ eylediği mezbûr 'Abdu'd-dâr **şitâb** ile **Mekke'ye** vaşlında şavt-ı bâlâ ile nidâ edüb ey ma'şer-i **Ḳureys** işte ceddiniz **İsmâ'îl** 'aleyhisselâmın beytini miftâhını **Allâhu** Te'âlâ size ğadirsiz ü zûlmetsiz redd eyledi diyerek hizmet-i **Ka'be**'nin tevliyetine nâ'il oldu ba'de Ebû ğabşân huşyâr olub keyf belâsıyla vuḳû'a gelen keyfiyet-i hâ'ileye vâḳıf olduğda ya'nî eblağ-ı nâfi'a aḥbeş-i muzırre bey' ü istibdâl etdigine beğâyet nâdim u pişmân ve ḥamḳ u ḥüsrânı ṭanîn-endâz-ı mesâmi'-i 'âlemiyân olmağla aḥvâl-ı pür-melâli meşel olub ziyâde nâdim ü müteḥassir ve beğâyet aḥmaḳ u bahir ve bey' ü şirâde mübâlağa mağbûn u ḥâsir olan kimselere (endemu min ebî ğabşân ve aḥmaḳu min ebî ğabşân ve aḥseru min ebî ğabşân) diyü ḍarb-ı meşel olunur ḳâl ba'ḍu's-şu'arâ* باعث حراة بيت الله انسكرت * بزق خمر فما فازت ولا ربحت*

1722-*Şahş-ı menhûs* imiş *ğurâbu'l-beyn*

Anı görmek ola nuḥûset-i 'ayn

(ğurâbu'l-beyn) terkîbinde beyn bâ'nın fethiyle firḳat u cudâlık ma'nâsına olmağla ma'nâ-yi terkîb ayrılık ḳarğası dimek olur çünki tâ'ife-i 'Arab'ın ğurâbın isminde ğarîb ü ğurbet ü iğtirâbı min cehtü'l-iştikâḳ aḥz etmeleriyle teşe'üm edüb gördikleri yerde taşlayub iz'âc etmelerine mebnî benî-âdemden ziyâde teveḥḥüş ü teneffür eder iken vaḳtâ ki bir ḳavm-i mer'î tabiçün yurt değişdirüb âḥer maḥâlle göçdiklerinde derhâl ğurâb-ı mevâzi' boyutlarına yem ü yiyecek bulmaḳiçün şitâb edüb künâse ve süpründiliklerinde üşenmek mu'tâdı olmağla menâzilimize gelmez ilâ beynûnet ve firâḳdan sonra gelür diyü ğurâbu'l-beyn tesmiyesiyle teşe'üm etmeleriyle bu teşe'üm

mücerred bir emr-i iddâ'î olub kaç'â aşlı vu faşlı yok ise de şımf-ı gurâb bu ze'm üzre gelüb gitmeleriyle şe'âmet ü nuhûsetde meşel olub likâsı 'ayn-ı nuhûset 'add olınan uğursıza (eş'emu min gurâbu'l-beyn) dinildi.

1723-Bir kuşuñ *mâliku'l-hazîn* adı

Hem olan guşşalanma mu' tâdı

(mâliku'l-hazîn) terkîbinde (mâlik) lafzı mâliku'l-miyâh ma'nâsına (el-hazîn) lafzı ref'le 'atf-ı beyân olarak tuyûr kısmından ayakları bu boynu uzun bülşûn didikleri kuşdır ki dâ'imâ enhâr u a'yûn menba'larına qarîb-i amâkında mekş ü ârâm etmekle mâliku'l-miyâh dinilmiştir ve şular noksân bulmağa başladıkda ziyâde mahzûn olmağa hazîn itlâk olunmuştur. **İmâm Demîr'niñ Câhiz**'den nakli üzre tâ'ir-i merkûmîñ hâl u şanı a'âcîb-i 'ibret-nümâdandır. Zîrâ mürğ-i mezbûr dâ'imâ menba'-i enhâra mülâzım ve fasl-ı rabî'ada âb-ı revân cûş u hurûş ile ceryân eylediği âvânde ziyâde tarab-nâk u ferhân olub vaqtâ ki şayf u harîfde miyâhe killet ü noksân târî oldıkça gam-nâk u mahzûn ve belki şu dükenür diyü hafvından nâşî şurb u sedrmakı terk ile 'atşân olarak helâk olur. Pes bu mülâbese ile nefâd-ı ezrâk huşûsında 'guşşa vu endûhı iğtiyâd eden harîş u ahmâka bi-tarîku't-temsîl mâliku'l-hazîn itlâk olındı.

1724-Hem *talâku'r-ricâl* 'azl olmuş

Şahş-ı ma' zûle hayli hezel olmuş

(398) (talâku'r-ricâl) terkîbinde (talâk) tâ'niñ fethiyle mutlakâ kayddan tahliye ma'nâsına mevzû' olmağa ma'nâ-yi terkîb erkek kimselerin kayd u bend meşâbesinde olan hükümet ü riyâsetden tahliye ve 'azl olunması ma'nâsında isti' mâl olunmuştur. Lakin riyâsetden ma' zûl olan kimse kayd-ı nikâhdan halâş olmuş ya'nî zevcinden boşanmağa başı boş kalmış hâtûn gibi olması taşvîrine mebnî 'azle (talâku'r-ricâl) ve şahş-ı ma' zûle (emîr-i tâlik ve hâkim-i mutlak) itlâk hezl ü sihriyeyi mutazammın olmuştur.

1725-*Ekzebu min ehîz* şayhân hem

Pek yalancı habîş olan âdem

(Ekzebu mine'l-ehîzu's-şayhân) meselinde (ehîz) emîr vezninde me'hûz ma'nâsınadır ki esîr ü tutsak ta'bir olunur. (şayhân) şâd'îñ ve bâ-i mevhîdeniñ fetheleleriyle şûç şerîne ta'cîl eden âdeme ve bir maħalle sihri irken giden kimseye dinür. Menşe'-i meşel oldır ki bir kabîleden bir kimse gice ile erken kalkub bâdiyeden giderken bir bölük 'askere mülâkî olub cayş-ı merķûm bunı aħz u girift ile kavminiñ maħallinde su'âl etdiklerinde ceyš-i mezbûrîñ dimâğlarında fesâd olub aħîz-i merûmîñ kavmini egâre dâ'iyesinden olduklarını fehm etmekle semt-i durûğa gidüb ben taşrada idim onlar kalkub uzak maħalle gitmişler iki gündür bende ararım bulamadım bâdiyede nebâtât ile sedrmak ederim didikde hürbe ile batnını ta'n edüb karnından süd çıķmağla kizbi zâhir olub bir miķdâr daħi gitdiklerinde şebhûn kaşd etdikleri kabîle-i merķûmeye vâşıl oldılar min ba'd aħîz-i mezbûr kizb ü durûğa darb-ı meşel oldu.

1726-Çünkü kizb-i **Müseyleme** meşhûr

Ekzebu aħbeş idi ol maħhûr

(ekzeb-i aħbeş) terkîbinde **Müseyleme** mim'îñ zammı ve lâm'îñ kesriyle **Yemâme** ahâlisinden **Benû Hanîfe** kabîlesinden **Ebû Temâme** künyesiyle mükennî **Müseylemet bin Habîb** nâm ekzeb ü ekferdir ki 'aşr-ı sa'âdetiñ evâhîrinde iddi'â-i nübüvvet edüb hilâfet-i şadîķ-i ekberde hürbe-i vaħşî ile ihlâk u iğtiyâr ve maķarr-ı kezzâbine irsâl olunmuşdır. Ekâzîbi ħamķ-ı **Hebenneķa**'dan eşher ü cehl **Ebî Cehil**'den zuhûrdır. Ez-cümle baña nâzil olan vaħy-i semâvidir diyerek اذكروانعمتريكم واشكروهااذجعل لكم الشمس سراجا والغيث ثجاجا وجعل لكم كنباشا ونعاجا وديكاود جاجا وفضية وزجاجا وذهبوا وديبا جاومن نعمته عليكم اذاخرج لكم من الارض رمانا وعنبا وريحانا وحتطة وارزانا مثللو كلمات (والفيل مالفيل ومادريك مالفيل له ذنب وثيل وخرطوم طويل maķûlesi terhât-ı bî-ma' nâ ile sebük-mağzân **Yemâme**'yi iğfâl u idlâl eylemişdir. Kendüye îmân edenlerden bir yekçeşm kimse mu'cize olarak 'ayn-ı 'avrâsınıñ şahtını iltimâs eyledikde dest bir âvûrde-i du'â olub ba'de 'ayn-ı me'ûfe üzre buzağ-ı kerâhetmezâķını ilkâ etdiği gibi öbür gözü daħi kör olub leyte 'ayniye sevâ-i temennîsi hilâfî zuhûr etdiği gibi her ħariķ-

i ‘âdeleri ihânetden ‘ibâret olmağla کذب من دب ومن درج meseline mâ-şadağ olub min ba‘d ḥaddi mütecâviz-i mübâlağa ile aşırı yalan söyleyen **Kezzâb-ı Ḥabîş** hakkında *ekzebu min Müseylemtu’l-Kezzâb * diyü ḍarb-ı meşel olındı

1727-Şi‘ r-i nâ-sâz u nâ-pesend-ârâ

Ka‘kâ‘âtu’r-raḥâ imiş güyâ

(ka‘kâ‘âtu’r-raḥâ) terkîbinde ka‘kâ‘ât kâf’ların fethalarıyla ka‘ka‘nın cem‘idir. Zelâle vezninde ka‘âka‘ gibi ka‘ka‘a zelzele vezninde silâḥ âvâzesi ve gök gürlmesi ve degirmân gürltüsü gibi zemzeme ve şavtlara dinür raḥâ, ḥâ-i mühmele ile ‘aşâ vezninde degirmâne dinür. Pes ka‘ka‘atu’r-raḥâ ve ka‘kâ‘âtu’r-raḥâ degirmân taşlarının birbirine mesasından ve çakıldıklarının tahrik ü iztirâbından ḥâşıl olan (399) asvât-ı mütetâbi‘ası ve gürltüsü dimek olur. Lakin teşbihen şâ‘ir Bâ‘ir’in nâ-sâz u râbıtasız u erbâb-ı selife ‘indinde sezâ-vâr-ı taḥsîn olmayub degirmân gürltüsü gibi bî-ma‘nâ olan şî‘r-i bî-me’âline ıtlâk olunur. Ka‘kâ‘a vezninde ca‘ca‘a daḥi böylecedir. Niteki va‘d edüb vefâ etmeyen kimse hakkında جعجة ولاارى طحنا diyü ḍarb-ı meşel olunur اسمع جعجة dimekdir.

1728-Oldu hem **gurretu’s-serâb** dimek

Aşlı yok nesneden ümîd itmek

(gurretu’s-serâb) terkîbinde gurre ğayn’ın kesri ve râ-i müşeddedeniñ fethiyle bir kimseyi bâtıl u bî-hûde nesne ıtmâ‘ile aldatmak ma‘nâsına (serâb) kıt‘a-i sâbıkada raḥrâku’s-serâb terkîbinde meşrûḥ olduğu üzre eyyâm-ı ḥârede çukur ovalarda şu hey‘etinden lem‘an eden pûsârik ‘ibâret olmağla ma‘nâ-yi terkîb serâbın şusuz kimse-leri aldatmak dimek olur. Lakin mevâ‘id-i ‘urḫûb gibi aşlı yok nesneden ümid nef etmege ‘alâ-ṭarîku’l-isti‘âre gurretu’s-serâb ıtlâkı ve böyle aşlısız âmâl-ı bâtıla ve imânı ‘âtle ile ṭam‘-ı ḥâm ve ḥülyâ-yı bî-encâme dûcâr olan kimseye mağrûru’s-serâb ıtlâkı muştalaḥâtdan olmuştır.

1729-Dindi idbâra *mişyetu's-seretân*

Geç-rev olmağda baht-ı idbârân

(mişyetu's-seretân) terkîbinde mişyet, mim'in kesriyle yürimek ve yürümiş ma'nâsıdır. Seretân feteğâtle yengeç ta'bir olınan hayvân mâ'idir ki dâ'imâ ehl-i idbârın baht-ı vârunı gibi keç-rev ya'nî egri egri ve yanyan gitmek mu'tâdidir. Pes ma'nâ-yi terkîb yengeciñ yürüyişi demek olur. Lakin bi-tarîku'l-meşel iğbâlîñ zıddı olan idbâr u nuhûstde müsta'meldir. Nitekim şâ'iriñ işbu

فرأيك في الادبار رأى اخذنه * وعلمنه من مشيةالس طان

ğavlinde vaqî'dir ve enâmîlu's-seretân terkîbi oğunmadan müberrâ hağğ-ı kerîhede müsta'meldir. Niteki ba'z-ı zurâfâ-i küttâb bir hağğ reddîniñ vaşfinda نظرت في خط منحنط dimişdir.

1730-Hem *ğadîs-i ħurâfedir* o kelâm

Aşlı yoğdur diye anıñçün enâm

(ğadîs-i ħurâfedir) terkîbinde ħurâfe ħâ-i mu'cemeniñ zammıyla şumâme vezninde 'Azra ħabîlesinden bir kimsedir ki ânı cinn tã'ifesi ħapub bir zamân cinnîler ile geğt ü güzâr etmiş idi. Ba'd-ı vağt yine ħabîlesine 'avdet edüb müşâhede eylediği 'acâ'ibi ve tûr-ı 'ağıldan ħâric ħarâ'ibi nağl eder idi. Nâs kendisini tekzîb eylemeleriyle min ba'd ħadîs-i ħurâfe ħizb-i şarîhde meşel olub ta'accüb ü istiğrâb olınacak ağbâr lağfe-i kâzibe ve ħikâyât-ı ħarîbe-i nâdire ħuşûşında ħurûb-ı emşâlden olub ekâzîb-i nâ-ma'ğûleye ħadîs-i ħurâfe ıtlâğ olındı.

1731-Şol nümâyiş ki ħayrı yoğ ağlâ

Dindi *nâru'l-ğabâğhib* işde aña

(nâru'l-ğabâğhib) terkîbinde ma'nâ-yi lûğavîsinde ağâvîl-i muğtelife vardır. Zîrâ ħabâğhib ħâ-i evvelîniñ zammı ve şâniyeniñ kesriyle 'alâbiğ vezninde bir nev'-i böcege dinür ki gice vağti ħanadları ve ħuyruğuş şem'a gibi lem'ân eder. Farsî'de şeb-tâb ve Tûrkî'de âteşböceği ve yıldızböceği dinilür ve ħabâğhib yâğhûd **Ebû ħabâğhib, Muğğarîb** ħabîlesinden ħâyet bağîl bir kimse idi ki miğmân ħavfindan gice ile ħaymesinde âteş yağmaz idi. Bi'z-zarûre yağmak içün etdikde ħurde ve ince oğunlar ile yağar idi ki pek

parlamağla zihâb u iyâb edenler görüb gelmiyeler şâyed nârıyla istizâ'a vu intifâ' edecek bir kimse hiss etdiginden fi'l-ḥâl itfâ' ederidi. **Kıtâmî** nâm şâ' iriñ işbu

الا انمانيران قبس اذاشتوا * لطارق ليل مثل نار الحباحث

ḳavli bu ma' nâya mülâyimdir ve ba' zılar nâru'l-ḥabâḥib ât kısmı sür' atle giderken na' lları taşa toḳınmağla çıkan şerâre vü kıgılcım ta' bîr olınan âteşdir didi ve e'imme-i edebiyeden **Câhız** göz ile görilüb taleb olındıḳda ḥaḳîḳî ve vücûdu olmayan nâdir didi **Nâbigâ**'nıñ işbu * ويوقدن بالضا نار الحاخب * (400) ḳavli ma' nâ-yi âḥîrleri mülâyimdir ve alâ-cemî't-teḳâdîr bir nesneniñ nümâyış ü görinişi ḥayırlu ve menfa' tlü zann olunub lakin aşla nef' ve tâ'ili olmadıḳda nâru'l-ḥabâḥib diyü ḍarb-ı meşel olunur.

1732- **Türrehâtu'l-besâbes** öyle maḳâl

Ki me'âli ola ḥayâl-ı muḥâl

(türrehâtu'l-besâbes) terkîbinde türrehât tâ'nıñ zammı ve râ-i müşeddedeniñ fetḫiyle türreheniñ cem' idir. Türehe, sükkere vezninde ve türre hâ-i aşliye ile sükker vezninde fi'l-aşl otsuz ve şusuz ḳafr ḥâli herze vü hezeyân olan kelâm için isti'âre olındı. Besâbes, vesâves vezninde besbesiñ cem' idir. Besbes bâ' larıñ fetḫiyle 'as'as vezninde bu da türre gibi otsuz ve şusuz çöl ü beyâbân ma' nâsına mevzû' olub bî-hûde eşyâ ve bâḫıl u bî-ma' nî kelâm için müste' ârdır. Pes türrehâtıñ besâbese izâfeti beyâniye olmağ- la te'kîd ifâde edüb 'aḳl u ḥayâl bâḫıl u muḥâl 'add etdigi kelâm-ı bî-me'âllere ıtlâḳ olı- nur.

1733- Dimek olmuş **tecâhulu'l-ârif**

Bildiginden tezâhu'l-ârif

(tecâhulu'l-ârif) ma' nâ-yi terkîb bir nesneyi bilen kimse bilmezlik izḫâr edüb lâ-edrî dimesi yâḥûd bilmezlikden gelüb istifhâm etmesi ma' nâsına muḥsenât-ı bedi' yye-i ma' neviyedendir ve buña **İmâm Sekkâkî** sevḳu'l-ma' lûm mesâḳ-ı ḡayre lüknet tesmiye eylemişdir niteki ba' z-ı büleğânıñ medḥde mübâlağa nüktesiyle işbu

لاادری ابدرزاهرام هيينه * وبحرزاهرام يمينه

ḳavlinde ve şâ' iriñ

انغر مالری اماقحوان * وقد مالری ام خيزران

وطرف مابقاب ام حسام * ولفظ ما تساقط ام خمال

nazmında olduğu gibi

1734-Şey' -i nâdir **tebessumu'l-mekrûb**

Mâni' -i hânedir çün hüzn-i kûrûb

(tebessumu'l-mekrûb) ma' nâ-yi terkîb mekrûb u maḥzûn olan kimseniñ gülmesi dimekdir. Lakin böyle ğam-nâk u ğuşşalu kimseniñ ḥandân olub gülmesi nevâdir den olmaḫ mülâbesesiyle muṭlaḫâ nâdiru'l-vuḫû' olan nesnede ıṣṭilâh olmuşdır.

1735-Ma' nî-yi **ḫad teḫallele'l-'uḫadî**

Bil ğazablar suḫûnuna dindi

(ḫad teḫallele'l-'uḫadî) terkîbinde ḫad, ḫarf-i taḫkîḫ teḫallel tef' il bâbından fi' l-i mâzidir. İnḫâl gibi çözüldi ma' nâsına 'uḫad 'aynıñ zammı ve ḫâf' iñ fetḫiyle 'uḫadeniñ cem' i ve fi' liñ fâ' ilidir. 'uḫade düğme dinür ve ḫışm u ğazaba ıṭlâḫ olunur. Pes terkîb-i mezbûriñ taḫkîḫ düğümler çözüldü ma' nâsına delâleti ğayr-i mütebâdir ve 'uḫad-i derûn olan ğazab u kîne sâkin ü zâ' il oldu ma' nâsına delâleti ğayr-i mütebâdir olmağla muşṭalaḫât silkine idrâc olındı. قال فى القموس تحللت عقده اذا سكن غضبه Nâzım-ı niḫrîriñ fi' li müzekker îrâdı mü' enneş ğayr-i ḫaḫîḫiniñ zâhirine isnâd olınmasına mebnîdir. Lakin 'uḫadî lafzınıñ âḫirindeki yâ' zâhiren dâl' iñ kesresine işbâ' dan ḫâşıl olmağla 'uḫadîñ cerri bî-vechdir. Meger ki ḫad kelimesini ḫazfle maşdar muzâf olarak teḫallele'l-'uḫadî dinile yâḫûd yâ' tesbîh olmağla aḫmerî ve uḫûrî gibi nefsine nisbet ḫabî- linden olduğu taşḫîḫ-kerde-i nâzım ola fetedbir.

1736-**Etyehu min 'imâra** dinse murâd

Faḫr u kibri iden kişi mu' tâd

(etyehu min 'imâra) terkîbinde etyeh, efdal vezninde mütekebbir ü müta' azzim ma' nâ- sına olan tâye vü teyâh ü teyhân lafızlarınıñ ef' al-i tafḫîlidir. 'Îmâra, şimâme vezninde esâmîdendir burada murâd '**Îmâret bin Ḥamzet bin Meymûn**'dır ki seḫâ vu keremde 'ilm ve beğâyet 'âlî-cenâb ve faḫr u ta' azzum şâḫibi bir zat-ı nezâhet-me' âb idi, **Ḥulefâ-i 'Abbâsiyye**'niñ evvelî olan sūfâḫiñ ba' de **Manşûr** ḫalîfeniñ defder-dâr-ı 'âlî- miḫdarları ve nedîm-ı ma' âlî-yi medârları idi. Beğâyet 'uluvv-i cenâbla muḫâfaza-i

vaċârı ve nezâhet-i ħab' ile ta'azzum u iftiĥârı meşel olub ziyâde 'azamet-furûş olan kimse ĥaċċında etyehu min 'imâra diyü ċarb-ı meşel olunur. Mezbûrîñ nezâhet-i ħab' ını ve kibr (401) ü naĥvetini bir gün **Sefâĥ** ĥalife zevcesi **Ummu Seleme**'ye vaşf eyledikde **Ummu Seleme** ĥalîfeye didi ki şimdi 'İmâra'yi da'vet edüb şu mücevher tesbîhim ki elli biñ altuna iştirâ eyledim kendine hibe ile ċabul ederse aniñ olsun etmez ise kemâl-i nezâheti re'yu'l-'ayn meşhûdımız olsun dimekle ĥalife 'İmâra'yı ĥarem-serâya da'vet ve ešnâ-i muĥâdeşede şu subĥa zarf u tuĥaf ċabîlindendir bunu yâdigâr olarak siz isti'-mâl ediñ diyü üzerine atdı 'İmâra daĥi subĥayı öñüne vaz' edüb ĥıtâm-ı meclisde 'alâ-ĥâlîhâ bıraċub gitdi ģalibâ unutdı diyerek verâsından bir ĥâdim ile irsâl etdiklerinde yine eline almayub ģulâm-ı merċûma yine saña hibe eyledim diyü ģitmekle ĥâdim rucû'-i ċahċarî ve vuċû'-ı ĥâlî iĥbâr u inbâ' eyledikde **Ummu Seleme** ĥâdime biñ altun i'tâ edüb subĥayı aldıģı ve 'İmâra'niñ 'uluvv-ı himmeti nümâyân olduģı keزالik **Mansûr** ĥalîfeniñ meclisinde daĥi muĥâfaza-ı şeref ü vaċâra da'ir bir ċışsa-ı diģeri **Mustazraf**'iñ yigirmi toċuzuncı bâbında meştûrdır.

1737-Pek tekebbür **tecebbür-i Ĥayşer**

'Âdeti olmaċ iftiĥâr-ı ekşer

(tecebbür-i Ĥayşer) terkîbinde tecebbür, tekebbür vezninde ve murâdifî olarak kibirlenmek ve büyükenmek ma'nâsınadır. Ĥayşer ,şayfel vezninde **Rûm** milletiniñ ċrallarınıñ laċabıdır. 'Acem şâĥlarına kistrâ laċabı gibi ve ibtidâ kayşer ile mulâċċab olan **Aģustus** nâm ċral idi. Ĥabl-ı velâdete vâlidesi fevt olub baĥnını şaċk ile iĥrâc eylediler **Rûm** lûģatında ol resme tevellüd eden mevlûde ċayşer dinmekle mesfûre ve iĥlâfına ċayşer itlâċ olındı ve bu ċayâşere beģâyet kibr ü naĥvetle âlûde mütekebbir ü ĥod-bîn olmalarıyla ta'azzum u ceberûtda meşel olub bu makûle ta'azzum u iftiĥâra tecebbür-i Ĥayşer diyü ċarb-ı meşel olunur.

1738-Hem dimekdir **televvunu'l-ĥarbâ**

Ĥâlden ĥâle dönme şubĥ u mesâ

(televvunu'l-ĥarbâ) terkîbinde televvün bir nesneniñ renkden renge girmekliğine ve ģün-a-ģün görünmekliğine dinür. Ĥarbâ', ĥâ'miñ kesri ve elif'iñ meddiyle Türkî'de ċaya

keleri ve Farsî’de âfitâb-perest didikleri cânavarıñ ismidir. Dâ’imâ güneşe teveccüh ü istikbâl edüb şemsiñ devriyle böylece devr etmekle **Mecûsî** ve ebû’z-zındık ıtlâk olındı. Hîn-i ʔulû‘da boz renglü bir keler olub ba‘de’l-irtifâ‘ levnine revnağ gelüb ʔarâretin te’şîri tezâyüd etdikçe gûn-â-gûn elvân ile mütelevvin olur. Pes bu mülâbese ile mütelevvinu’l-mizâc olub aḥşâmı şabâhına belki bir sa‘ati öbür sa‘atine uymayan devâmsız kimse ḥaḳḳında fülân yetelevvun televvunu’l-ḥarbâ’ diyü ḍarb-ı meşel olunur.

1739-**Aḥvelu min Ebî Berâḳış** hem

Mütelevvin-i muḥîl olan âdem

(aḥvelu min Ebî Berâḳış) meşeline aḥvel bir ḥâlden bir ḥâle dönme ma‘nâsına olan ḥavl lafzından ef‘al-ı tafđildir. **Ebû Barâḳış** bâ’nıñ fetḥi ve kâf’ıñ kesriyle **Kâmûs**’ıñ beyânına göre kürkü hacminde bir küçük ḥâ’ir-i yâbânîdir ki tüyeleriniñ ucu gâyet âḳ ve ortası kırmızı ve aşagısı siyâh olur bir nesneden ḳorḳub ürkdükde tüyleri ḳabarub ḥavûs gibi gûn-a-gûn elvânla mütelevvin olur ve **Ḳazvinî**’niñ ‘**Acâyib-i Maḥlûḳât**’da yazdıḳı üzere boynu ve ayakları uzun ve minḳârı kırmızı laḳlaḳ ḳuşu hacminde güzel şavtlı bir ḳuşdur. Her sa‘atde aşfar ve aḥmer ve ezrâḳ ve aḥḍar levnler ile mütelevvin olarak görünür bu cehtler ile televvün mizâc ḥasbiyle daldan dala ḳonan kimseye (Ebû Berâḳış ıtlâk olunur vee bu’l-heves ve bî-şebât ve ḥıdâ‘ ve ḥîle-kâr ve hercâ’î yâdigâr ḥaḳḳında (aḥvelu min Ebî Berâḳış) ḍarb-ı meşel olunur.

1740-Aña dinmiş ki hem **ebû ḳalemûn**

Ola gâyet televvünât-nümûn

(ebû ḳalemûn) kâf’ıñ ve lâm’ıñ fetḥalarıyla bir nev‘-i dîbâ-yı **Rûmî**’ye dinür ki ḥâlâ cân-fezâ miḥraki olarak (402) cân-fes didikleri dîbâ-yı zîbâdır. Elvân mevcler ile reng-âmîz görünür ve şuda ta‘ ayyüş eden ḥayvânlardan bir cânavar adıdır ki bir cânavarı şayd etmek ḳaşdında olsa kendüsini anıñ şekline ḳoyub ol cânavar daḳı kendi nev‘inde ḳıyâs etmekle iḥtirâz eylemeyüb şikâr olur ve sâbıḳu’z-zıkr ḥarbâ’ didikleri ḳaya kelerine daḳı bûḳalemûn dinür ve bir nev‘ şu ḳuşuna daḳı dinür ki her bâr şuya talub ḳıḳdıḳça elvân renkler ile nümâyış edüb başḳa çeşid görünür. Pes bu cehtler ile zâhiren ve bâtı-

nen mütelevvin ebû kalemûn dinür ve maķûle kimse haķķında aķvelu min ebî kalmûn diyü ÷arb-ı meşel olunur ve havâdiş-i muhtelifi i‘tibârıyla dünyâdan kinâye olunur.

1741-*Bağle-i Bûdulâme* pek ma‘ yûb

Kim ola câmi‘-i cemî‘-i ‘uyûb

(bağle-i ebû dulâme) terkîbinde ebû dulâme dâl-ı mühmeleniñ zammıyla **Zend bin el-Cûn** nâm şâ‘ir-i nâdire-gûniñ künyesidir. **Mezbûr Ebû Dulâme Hulefâ-i ‘Abbasiyye’den Manşûr ve Mehdî** halîfeleriñ nemek meclisleri idi. merķûmiñ **Nevâdir-i ‘Acîbe ve Hikâyât-ı Madheke-i Keşîre Mustazraf’da** ve **Muhâzarât’da** mesturdur. Mezbûriñ ğâyet kerihü’l-manzar ve keşîrû’l-‘uyûb leng ü lâğar bir ester-i ma‘âyib-güsteri olmağla ‘uyûb-ı zâhire ve bâtiyesini tafdîl ü ta‘dâdı müstemill bir kaşîde-i tavîle inşâ etmekle mezbûr kâtırıñ ‘uyûbu elsine-i nâsda râygân ve keşret-i ‘uyûbda meşel olub min ba‘d bir nesne mecmu‘ ‘uyûb oldıķda mâ-hüve’l-bağlet-i Ebî Dulâme diyü ÷arb-ı meşel olmuşdır.

1742-Oldu şol kimse kim *ebû ğabşân*

Humķu ile görür gezer ğusrân

(ebû ğabşân) bundan yigirmi beyt aķdem şafkat ebî ğabşân beytiniñ şerhinde ğamķ u bilâdeti nümâyân olan şaĥş-ı ğazâ‘î pür-ğusrândır. Ziyân-kâr-ı merķûm belâhet ü ğabâveti ve farķ-ı ğamâkatı ğasbiyle mu‘âmele-i dâd u sitedde silm-i ğâsir gibi çok ziyân görmekle meşel olub ğamâkatı izâ‘a-i sermâyeye bâdî olan kimseye ebû ğabşân dinildi.

1743-*İbnu mellâş* oldu şaĥş-ı le‘îm

İbnu mellâc hem baĥîl-i zemîm

(İbnu mellâş) da mellâş şeddâd vezninde yâş balıķ gibi elde avuçda tırmayan pek şıyrıncaķ u kaypıncaķ nesneye dinmekle ibnu mellâş dubâreci ve ĥileci tağarcağı fûrû-mâye ve le‘îm kimseniñ oğlu ma‘nâsına sebb ü düşnâmdır (ibnu mellâc) da mellâc şeddâd vezninde kezalik ibnu melcân da melcân ,sekrân vezninde şol baĥîl kimseye ıtılâķ olunur ki kemâl-ı baĥl u denâ‘etinden nâşî nâķe ve kıoyun maķûlesi şağım

hayvânını sağdığı şûretde civârda olanlar süd taleb ederler diyü sağmayub ağzıyla memesinden emer ola. Pes ibnu mellâc baḥîl ibnu baḥîl ma' nâsına elfâz-ı şütümdendir.

1744-Oldu heyyânu bin beyyân hem

Aşlı ma' lûm olamayan âdem

(heyyânu bin beyân) hâ'nîñ ve bâ'nîñ fetḥalarıyla ve yâ'larıñ teşdîdiyle heyy bin beyy kezalik teşdîdiyle meçhûlu'z-zât ve'n-neseb olan kimseden kinâye olurlar vechi budur ki heyy bin beyy **Hâzret-i Âdem** 'aleyhisselâm aḥfâdından idi. Vaḳtâ ki sâ'ir olan ve aḥfâdı reb' -i meskûndan birer taraḫa müteferriḳ olduklarında ol daḫi bir cânibe 'âzm olmuşidi. Lakin nâ-bûd ve nâ-bedîd olmağla min ba' d nâm u nişânı maḫsûs olmadı. Pes bu münâsebetle ehl-i lisân aslı vu nesli ma' lûm olmayan bî-nâm u nişân kimseye heyy bin beyy ve mübâlağa kaşdıyla hayyânu bin beyyân itlâḳ olunur.

1745-*Eş'emu min Tuveys* gâyet şûm

Pek şe'âmet me'âli şûmu'l-bûm

(eş'emu min Tuveys) meşeline eş'em uğursuzluk ma' nâsına şe'âmetden ef'al-i tafdîldir. **Tuveys**, zübeyr vezninde bir muḫanneş-i medenî ismidir. Muḫaddemâ ismi tavûs olub ba' de't-taḫannüş ya' nî zenân-ı fevâḫiş (403) nişân gibi kırılıb bükülüb kaḫbe mîzâc ve ḫâlû'l-'izâr oldıḳda taḫḫîren **Tuveys** itlâḳ eylediler i' lâmdan eñ evvel tarb u tağannî eden mezbûrdır vâlidesi nemmâme ve müfside olmağla nisvân-ı ensâr beynlerini ğamze vü temîme ile fesâd u taḫvîş eder idi. Ol ḫâl üzre evkât-güzâr iken **Fahr-ı İnâm** 'aleyhişşalavatu ve's-selâm ḫâzretleriniñ melâ-i a' lâya i' tirâmları kevnî vaz' -ı ḫaml edüb mezbûrî 'âlem-i kevn ü fesâda getürdi ve **Şadık-ı Ekber** raḫıyallâhü te' âlâ ' anha ḫâzretleri vefât eyledigi gün südden kesilüb **Farûḳ-ı a' zâm** şehîd oldıḳı gün bâliḳ olub ve **Hâzret-i 'Osmân** raḫıyallâhü te' âlâ ' anha şehîd oldıḳı gün tezvîc eden ve **Hâzret-i 'Alî** keremullâhü te' âlâ veche şehîd oldıḳı gün dünyâya bir veledi geldigini kendisi naḳl u ihbâr ve benim gibi bir daḫi varmıdır diyerek uğursuzlukda yegâne-i cihân oldıḳımı i' tirâf u iḳrâr eder idi. Binâberîn nâ-mubârek ḫademi **Nîl ve Furât'ı** ḫurudır mısrâ'ına mâ-şadaḳ olan şahş-ı meş'ûm ḫaḳḳında eş'emu min **Tuveys** diyü

darb-ı meşel olındı. (şûmu'l-bûm) baykuşuñ mînnetsizliği dimekdir. Çünkü şâ'ir Türkî'niñ işbu *

Ġâfil olma ey birâder nice mihmân-hâneniñ

Pâsbânı bûm olubdır perde-dârı 'ankebût

neşâdesince bûm-ı merķûm menzil ü me'vâsını dâ'imâ bünyân-ı harâb * vesâ'ir tûyûr ile ülfet ü mevâsetden mübâ'adet ü ictinâb etmekle şerâr-ı tûyûrdan ze'm olunub teşe'üm olındığı **Ebû't-Tayyib**'iñ işbu

رخير الطيور على الغصول شرها * يأوى الخراب ويسكن النوا وسا

nazmında vâki'dir. Pes ma'lûm oldığı üzre bûmı şûm 'add etmek mücerred emr ü himemi olub aşl u esâsı yok ise de yine şe'âmet ü nuhûsetde şûmu'l-bûm itlâk olındı.

1746-Hem-dağı **harb-i dâhis ü ğabrâ**

Pek nuhûsetli kâr-ı nâ-bercâ

(harb-i dâhis ü ğabrâ) terkîbi vaķ'-ı beynehüm harb-i dâhis ü ğabrâ meşeline imâdır. Mülâhhaş **Mecmu'l-Emsâl**'de meşûr oldığı üzre dâhis, hâ-i mühmeleniñ kesriyle **Ġabs** kabîlesinden **Ķabs bin Zühayr'iñ** Farsî ismidi ve ğabrâ' hamrâ' vezninde **Fizâre** kabîlesinden **Ĥazîfe bin Bedr'iñ** Farsî ismidir. Meşel-i mezbûrîñ menşe'i oldır ki sâlifü'z-zikr **Ķabs bin Zühayrü'l-'Abbâsî** ile **Ĥazîfe bin Bedrü'l-Fizârî** dâhis u ğabrâ' atlarını koşub yarışdırmak huşûşında yüz deve öñdül olmaķ üzere baħş edüb atlarını kırķ gün yarân-dırdıķ soñra **Benî-Fizâre** arzında yüz ğilve ya'nî yüz oķ atımı miķdârında bir meydân-ı müsâbaķa ta'yîn ve nihâyetinde zâtu'l-eşâd nâm bir Ġadîrî ğâyet taħdîd eylediler ba'de **Ķabs** dâhise vü ĥazîfe ğabrâya süvâr olub mebdede mesâfeden at başı berâber irhâ-yı 'inân ve mânend-i rüzĝâr sûy-ı ğâyete revân oldılar. Lakin **Benî Fizâre Ĥazîfe**'niñ cemâ'atından olmaĝla ğayretine mebnî müntehâ-yi müsâbaķa olan zâtu'l-eşâda karîb bir vâdîde bir kaç kimse pûşdırmışlar idi. **Ķabs** dâhis üzerinde **Ĥazîfe**'yi sebķ ü taķaddüm edüb giderken nâ-ĝâh mezbûrlar buşudan füc'et şıçrayub çıkub daħsîñ çehresine darb ile ceht-i ğâyetden şarf u ta'vîķ etmeleriyle kabîleteyn ve merķûmeteyn beynlerinde âteş-i harb ve kitâl-i müştâ'il ve kırķ sene miķdârı mûmteğ olub tarafeyden çok kimseniñ katlı u i' dâmına daħis-i merķûm sebeb-i müstaķil gibi olmaĝla şerr-i dâ'imde

meşel olub iki kavm miyânında uzun uzadı harb u cidâl vukûc bulub öñü alınmadığın-
dan* vaqç -1 beynehüm harb-i dâhîs ü ğabrâ* diyü darb-1 meşel olunur.

1747-Ķatlı mefhûmu *âfetu'l-vüzerâ*

Hıfz ede bî-günâhı şavn-1 Hudâ

(âfetu'l-vüzerâ) terkîbinde âfet hemzeniñ meddiyle isâbet etdiği nesneyi tebâh u ifsâd eden ğâraze vü belâya dinmekle ma' nâ-yi terkîb vezîrleriñ belâ vu muşîbeti demek olur. Allâhu'l-ĥamd ve'l-minnet işbu zamân emn ü amân (404) olan zamân-1 mu' delet-nişân gibi ğtî-sitânide gerek vüzerâ' ve gerek sâ'ir rü'esâ' bilâ-mûcib şer' i Ķatlı u i' dâmdan bi'l-külliyeye rehâ bulmuşlar ise de lakin 'aşr-1 'Abbasiyye'den tâ 'aşr-1 **Bâhiru'l-Nasrûlî** ni' met-cihân **Sultân 'Abdu'l-Mecîd Ħân** ĥuldullâh ĥilâfetine ilâ-âĥiru'd-devrân ĥazret-leriniñ zamân-1 sa' d-1 iktirârına Ķadar ma' lûm târîh-şinâsân olduĝı üzere Ķatlı çok vüzerâ' küşte-i tîĝ-i 'aduvân olmalarıyla âfet-i vüzerâ' Ķatlı u i' dâmdan kinâye olmuştur. **Şeyh Nâzım**'iñ mışrâ' -1 şânide olan du'âsınıñ âşâr-1 icâbeti kırk sene tamâmında zuhûra gelmiştir.

1748-Hem me'âl *vekîl-i 'azrâil*

Mühlik-i ĥastaĝân-1 tabîb-i rezîl

(vekîl-i 'azrâil) Ħazret-i meliku'l-mevtiñ vekîli ve Ķa'imkâmı demek olur. Lakin bi-tariĶu't-teşbîh teşĥîş-i emrâza ve ' illete muvâfîk müdâvât u mu' âleceye vuĶûf ve ıtlâĝı yoĝiken iddi' â-i tabâbet edüb ĥastaları ihlâka bâdî olan müteĶabbiblere ıtlâĶ olunur kâne ba' z-1 marîzleriñ rûĥını Ķabz ĥuşûsını 'azrâ'il 'alehisselâm kendüye sipâriş ü tafvîz eylemiştir.

1749-*Işfirâru'l-enâmil* olmuş mevt

Öyle dirlermiş olıcak kişi fevt

(Işfirâru'l-enâmil) barmaĶlarıniñ uçlarıniñ şararması dimektir. Lakin nez' -i rûĥ eşnâsında dem münce mid olub zâhir-i bedenden ĥumret zâ'il olmaĝla şufret târî olmaĶ mülâbesesiyle işfirâru'l-enâmil mevtinden kinâye olur binâenaleyh bir kimse fevt oldıkda işfirâr-1 enâmile dirler mât ma' nâsına niteki mevt ile ĥarâret-i 'azîziyye muntafi oldıĝı için berd-i cesede dirler mât ma' nâsına.

1750-*Iz̄tırâbu'l-‘inân* hezîmetdir

Ki sezâ-yı ‘aduvv-i devletdir

(iz̄tırâbu'l-‘inân) dizginiñ muhtel ü müşevveş olması ma‘nâsına olur. Lakin ehl-i lisân dîn ü devletiñ a‘dâsına sezâ vu şâyân olan hâletden ya‘nî cengden bozulub kaçmağdan kinâye edüb câ-i filân muz̄taribu'l-‘inân dirler münhezimen ma‘nâsına.

1751-Oldu *ista‘cebe ’z-zübâb* demek

Düşmenânı dost tarzı göstermek

(ista‘cebe ’z-zübâb) ve (ista‘cebetu ’z-züyâb) terkîblerinde istin‘âc ni‘celenmek ya‘nî koyun gibi görünmek ma‘nâsına zübâb, zi’biñ cem‘i olarak kırtlar ma‘nâsına olmağla ma‘nâ-yi terkîb kırtlarıñ koyun tarzında görünmekligi demek olur. Lakin terkîb-i mezbûr düşmenleriñ dost şûretinde görünüşden kinâye olarak müsta‘meldir. Niteki böyle derûnında ‘adâvet-i kâminesi var iken ibrâz-ı şadâkat eden kimseye lisânımızda koyun başlı kırt ta‘bîr olunur. Başma nushalarda istina‘c mevki‘nde ista‘ceb vukû‘ı istina‘cet mahrekî gibidir lakin o da vezne gelmekle fi‘l tezkîr olındı.

1752-Şol vesâvis-i *berâzihu'l-îmân*

Götürür kalbe dem-be-dem şeytân

(berâzihu'l-îmân) terkîbinde berâzih, ‘asâkir vezninde berzahıñ cem‘idir. Berzah, ca‘fer vezninde iki nesne arasında hâciz ü hâ’il olan fâşıla vü hicâba dinür ve bu münâsebetle vaqt-i mevtden kıyâmete kadar mümtedd olan zamâna ya‘nî dünyâ ile âhîret beyninde olan ‘âleme ıtlâk olunur ve berâzihu'l-îmân îmânın evveli ve âhîri mâbeyni ya‘nî a‘lâsı olan îmân-ı bilillâh ve resûl ile ednâ-yı şa‘bi olan imâţatu'l-ezâ ‘ani’-tarîk beyninde olan berzahlar dimekdir ki vesvâs-ı hannâs olan şeytân ‘abd-ı mü’min ile bu fezâ’il beynini hâciz olmak kaçdıyla dâ’imâ kalbe tarh u ilkhâ etdigi vesâvesden ‘ibâretidir. Kaldı ki nazmıñ nesh-ı maţbû‘asında îmân mevki‘nde insân vukû‘ı tuğyân-ı kalem-tâb‘dır. Zîrâ ‘**Abdullâh bin Mes‘ûd** rağıyallâhü ‘anha hazretlerinden mervî oldığı üzre ba‘z-ı aşhâb îmân u a‘mâle dâ’ir vukû‘ bulan vesveselerden su’âl eyledikte *تلك برازخ الايمان* hadîs-i şerifle cevâb virilmiştir. Maşşûd-ı nâzım bu hadîse îmâdır.

1753-Hâniş olsa *taḥilletu'l-eymân* (405)

Dindi küffâr-ten edâya hemân

(taḥilletu'l-eymân) terkîbinde taḥille, tâ'nîñ fetḥi ve ḥâ'nîñ kesri ve lâm-ı müşeddedeniñ fetḥiyle taḥlîl gibi maşdardır. Çözmek ma' nâsına eymân hemzeniñ fetḥi yeminiñ cem' - idir. Kâsem ma' nâsına pes taḥilletu'l-eymân ' uḳde-i yemini ḥal eden kefâretidir ki on fakîri it'âm yâḥûd iksâ' yâḥûd taḥrîr-i raḳabe ve bunlardan 'âciz ise üç gün şiyâmdan 'ibâretidir ve

نه فسر قوله تعالى * قد فرض الله لكم تحلة ايمانكم * اى بين لكم ماتنحل به عقدة ايمانكم من الكفارة
zîrâ eymeninden ḥâniş olan kimse kefâretini edâ eyledikde 'uḳde-i yemini ḥal edüb 'aḳûbet-i uḫreviyeden ḥalâş olur.

1754-*Âfetu'l-'ilm* dindi nisyâna

Terk ile 'ârîz olur insâna

(âfetu'l-'ilm) 'ilmi efsâd u izâ'a eden 'ârîza vu beliyye ma' nâsına sehv ü nisyâna ıtlâḳ olunur ve bu âfet ekşeryâ ta'lîm ü ta'âlûmi ve muḫâla'at-ı kütübi terk sebebiyle 'ârîz olan devâhîden oldıḡını nâzım eş'âr eylemişdir.

1755-*Ummuhâtu'l-ḥaḫî'a* ma' nâsı

Hırş u kibr u ḥased ḫatâyâsı

(ummuhâtu'l-ḥaḫî'a) turruhâtu's-sefiha vezninde zenb ü günâhlarıñ uşûli ve merci'leri ma' nâsına aḫlâḳ-ı zemîmeden üç ḫaşlet-i ḳabîḫaya ıtlâḳ olunur. Birisi hırş-ı 'alâ'l-mâl- dır ki *ḫubbu'd-dünyâ re'su küll-i ḫaḫî'a* hadîşinden ma'lûmdır. İkincisi kibir, üçüncüsü ḫased-i zemîmeleridir ki evvelu'l-mütekebbirîn ve evvelu'l-ḫusâd olan iblîs-i la'îniñ melâ-i a'lâdan ḫard u teb'îdine bunlar bâ's oldıḡı maḫkem-i tenzilde manşûs u meczûmdır.

1756-Hem *ḫımâru'l-ḫavâyic* ol bed-kâr

Bâr-ı ḫalḳı çeker gezer her bâr

(ḫımâru'l-ḫavâyic) nâsîñ muḫtâc oldıḡı şeyleriñ merkebi ma' nâsınadır ki bi-ḫarîḳu't- temşîl iş-güzârlıḳ iddi'âsıyla kendi musâlîḫ u ḫavâyicini terk edüb bî-hûde yire dâ'imâ ḫalḳıñ yükünü üzerine olmaḡla eliñ işiniñ ustası kendi işiniñ ḫastası ta'bîr olınan aḫmaḳ-

1 nâ-bekâra ıtlâk olunur ve bir kimseyi nâs zillet ü hakâretle istihdâm etdikde * اتخذوا فلان حمار الحوايج * diyü darb-ı meşel olunur ve bu maqûle kimseye (hımâru'l-ı kavm) dinilür.

1757-Dindi pek zillete *hevânu ka'ıs*

Olma müşkil-i zelîl nefis-i nefis

(hevân-ı ka'ıs) terkîbinde (hevân) şehâb vezninde horlık u hakâret ma' nâsınadır. (ka'ıs) emîr vezninde yâhûd ka'ıs zebîr vezninde **Temîm** kabîlesinden **Ka'ıs bin Muḳâ'as** nâm kimsedir ki hevân u zilletde meşel olmuştır. Aşlı budur ki mezbûrîñ pederi Muḳâ'as fevt oldıḳda ' ammetesi bir şâ' buğday muḳâbilinde **Ka'ıs**'i bir kimseye rehin virüb min ba' defîñ rehin etmekle buğday şâhibi 'âdet-i câhiliyye üzre mezbûri isti'bâd edüb mezbûr müddetu'l-'ömr hınâṭıñ 'abdi olmuştır. Niteki şâ' iriñ işbu هوان البخيل على اكله beyninde vaḳi'dir. Binâberîn nefis-i nefisiñ şey'-i ḥabîs mükâbilinde giriftâr oldıḳı zillete hevânu ka'ıs darb-ı meşel olmuştır.

1758-Oldu hem *kelbe-i benî aşfâ*

Ol ki cânın ede ta'âma fedâ

(kelbe-i benî aşfâ) Aşfâ nâm kimseniñ oğullarınıñ dişi kelbi dimekdir ki ta'âm-ı tenâviline şiddet-i şerhde meşel olmuştır. (meñşe'i) oldur ki mezbûrlarıñ bir kelbi olub ḥîmayeleriniñ ḥâmîsi ise de me'kûlât ve meşrûbâtıdan neye zafer bulursa yiyüb içüb ifsâd eder oldıḳından bir kaç günler âç şusuz ve rabṭ u bend eylemişler. Merbûṭ oldıḳı ḥabl-ı metîni bir gice dişleriyle kesüb boşanmış ittifâkı kameriñ ṭulû' vaḳtinde tesâdüf etmekle qarş-ı kameri raḡîf-i tenevvür kıyâsıyla (406) gözini âya diküb maṭla'-ı kâmere doğru şitâb ederken nâgâh bir yüksek kayadan vâdî-yi seng-sâra süḳûṭ ile buyını kırılıub (اطمع الكاذب يدق الرقبه) meşeline mâ-şadaḳ olmaḡla min ba'd tama'-ı ḥâm ve hırş-ı 'alâ't-ı ta'âm ḥuşûsında meşel olub ta'âm yolına cânını fedâ etme derecesinde 'abdu'l-baṭn ve şikem-pende olan kimse ḥaḳḳında (kelbet-i benî Aşfâ) ḍurûb-ı emşâlden olmuştır.

1759-*Ecredu min Cerâd* o şahş-ı ekûl

Kim ne bulursa eyleye me'kûl

(ecredu min Cerâd) terkîbinde (ecred) bir nesneyi şoyub ta'riye edici ma'nâsına olan câridiñ ef' al-i tafđilidir. Cerâd, şehâb vezninde ma'rûfdır ki çekirgeye dinür ve buña cerâd ıtlâkı yerin yüzünü nebâtdan tecrîd etdiği mülâbesesiyledir ki كالجراد لا يبقی ولا يذر meşelince ne bulursa yiyüb maḥv u ifnâ etmek mu'tâd-ı kâdîmiyyedir. Pes bu münâsebetle raḥb u yâbis ne bulursa ekl ü bel' eder olan aç gözlü ekûl kimseye (ecredu min cerâd) diyü ḍarb-ı meşel olunur.

1760-Dimek olmuş *şerîdetu ğassân*

Enfes-i eḥ' ime me' âli hemân

(şerîdetu ğassân) terkîbinde (şerîdet) cerîde vezninde ve hâsız şerîd **Tefsîr-i Keşşâf**'da şâ' iriñ işbu اذا مالخبز تأدمه يلحم فذاك امانة الله الشديد kavli müfâdıncâ etmegi ḥurde ḥurde toġrâyub et şuyıyla ısladub üzerine et dökme ile ma' mül olan ta'âmıdır ki lisânımızda taḥrîfle şerîd ıtlâk olunur. (ğassân) ḥassân vezninde **Yemen**'de bir kabîledir ki mülûk-ı **Ğassân ve el-Cefne** anlardandır bunlar mülûk-ı 'Arab'ıñ eshiyâsından ve begâyet miżyâf olan ḥandânından olmalarıyla dâ'imâ ḥalkı ziyâfetde yağlavât ile maşnû' şerîd ile iḥ'âm u tenâvvül edenler begâyet istilzâz u isti'zâm etmeleriyle ḥayyib lezzetde meşel olub muḥlaḳâ aḥyeb u elezz olan eḥ' ime-i nefiseye (şerîdetu ğassân) diyü (ve aḥyebu min şerîdetu ğassân ve elezzu min şerîdetu ğassân) diyü ḍarb-ı emşâl olunur niteki (مضيرة) داہی böylecedir.

1761-*Aşbaru min Kādîb* olmuş hem

Ġâyetile şâbûr olan âdem

(aşbaru min Kādîb) meşelinde (Kādîb) ḥaḥîb vezninde Ḍabbe kabîlesinden bir kimseniñ ismidir ki zell ü mihnetde begâyet şabr u taḥammül ile şeh-r-i teş'âr olmaġla cefâ-keşlikde meşel olub ziyâde şâbîr u müteḥammil ve begâyet ḥumûl u deryâ-dil olan kimse ḥaḳqında (aşbaru min Kādîb) diyü ḍarb-ı meşel olunur.

1762-*Eşkalu min Raķîb* öyle şakîl

Ki ola mâni‘-i şafâ-yı cemîl

(eşkalu min Raķîb) meşeline (raķîb) muṭlakâ ḥâris ü nigeḥ-bân ma‘nâsındır ki gözci ta‘bîr olunur. Lakin burada murâd ḥuṣûsıyla muḥâbîbiñ ḥâris ü nigeḥ-bânı olacaķdır ki nezd-i ‘uṣṣâkda beğayet gırân u mebgûz olmağla aķṣâ-yı âmâlleri mesfûriñ helâkı olduğına şâ‘iriñ işbu can alıcı cân olursıñ vâr raķîbiñ cânın al hem seniñ işiñ yeter hem ḥayli minnetdir baña neşîdesi ve emşâl-ı Türki‘den raķîb olsun da ne yüzden olursa olsun ta‘bîrleri kemâl-ı mebgûziyyetine güvâhdır imdi bu mülâbese ile mâni‘-i şafâ-yı cemîl olan her bir gırân-cân-ı şakîl ḥaķķında (eşkalu min Raķîb) diyü ḍarb-ı meşel olunur.

1763-Diseler *eşkalu mine’l-kânûn*

Pek şakîle ne âteşin mazmûn

(eşkalu mine’l-kânûn) meşeline (kânûn) kânûn vezninde âteş ocağına dinür ki ḥânelerde (407) ve maṭbahlarda büyük taşdan ve kemiklerde teymurden ittiḥâz ederler. (ve kânûn) kalb-i şitâde iki şehir-i **Rûmî** ismidir ki kânûn-i evvel ve kânûn-i şânî dirler. Ma‘nâ-yi evvele göre şıķlet-i ḥasiyye olur şânîye göre kıṭ‘at-ı sâbıkada geçen kâfât-ı şitâda beyân olındığı üzre havâyic u mü‘enetleriñ şıķlet-i ma‘neviyesi olur. Lakin nâzımıñ âteşin mazmûn ta‘bîriñ ma‘nâ-yi evvele mesâsı izhardır. Pes her ḥâlde kânûnda şıķlet der-kâr olmağla meşel olub pek şakîl kimse ḥaķķında (eşkalu mine’l-kânûn) diyü ḍarb-ı meşel olunur. Humâ-yı rûḥ ve kabûsu’s-siḥr gibi.

1764-Nükte-i *celsetu’l-ḥaṭîb* demek

Pek çok oturmadan hemân gitmek

(celsetu’l-ḥaṭîb) cim’iñ kesriyle ḥaṭîbiñ bir gûnâ oturuşu demektir ki murâd ḥaṭîbeyn beyninde bir daķîka miķdârı olan celse-i ḥafifasıdır bu mülâbese ile bir kimse bir meclise vardıkda *حقوق الداخل على الكرام قلة الكلام وسعة القيام* ‘âmil olub uşandırmadan gitdikde (cels-i fülân celsetu’l-ḥaṭîb) dinilür.

1765-Şöyle kim *tebetu'z-zemân* dime hem

Qılma tekdîr edüb soñra kerem

(tebetu'z-zemân) zamânîñ nedâmeti ve etdigi isâ'etden rucû' vu 'avdeti dimek olur ki (عسر المرء مقدمة اليسر) müfâdıncâ bir kimse bir zamânda kerb ü şiddete dûçâr olub ba'd-ı zamân kendüye si'a vu çarc huşûli kâne zamân kendi haqqında evvelâ isâ'et edüb ba'de isâ'etine nâdim olmağla talâtif u ihsân etme taşvîrine mebnî isti'âre-i bi'l-kinâye tarîkiyle (tebetu'z-zemân) ıtlâk olındı ba'de bir kimse âher kimseyi bi'l-icâb yâhûd bilâ-mûcib tekdîr ü iz'âc edüb ba'de kerem ü ihsân ile dil-şâd u ibhâc eylemesinde isti'mâl olındı.

1766-Genc iken saç şağalda olma siyâh

Hayf kim *şibgatu's-şebâb* imiş âh

(şibgatu's-şebâb) şâd'îñ kesriyle genclik boyası dimekdir ki miskü's-şebâb gibi hengâm-ı civâniyyede saçîñ şağalıñ siyâh olmasından kinâye olur ki pîrlik hasbiyle ağarması mûcib-i telehhûf ü teħassürdür.

1767- Ma'nî-yi *cür'etu'z-zübâb* dimek

Pek za'îfiñ cesâreti bî-şekk

(cür'etu'z-zübâb) sür'atu'l-gurâb vezninde sinekiñ cesâret ü şecâ'ati dimek olur zîrâ zübâb ez'af-ı maħlûkâtından iken eşca'-ı hayvânât olan arslânîñ alnına ve ağzına ve melik-i cabbârîñ burnına ve gözine konub kemmâ zübâb me'âlince her bâr zebb ü tîrd oldıķca yine mu'âvidet ile ta'cîze ikdâm eylediğün cür'et ü cesâretde meşel olub ziyâde cesûr kimse haqqında (ecre'u min zübâb) diyü çarb-ı meşel olunur ve za'îf u haķîr olan kimseniñ menba'u'l-cinâb olan kimse üzerine şavlesine (cür'etu'z-zübâb) ıtlâk olunur.

1768-Oldu teşhîn âzer-i şevķ-i cedîd

Ya'nî etmek *ta'aşşuk-ı tecdîd*

(teshînu'l-âzer) terkîbinde (teshîn) kızdırmaķ ma'nâsına âzer hemzeniñ fetħiyle zâher vezninde ve murâdifî olarak arķa ma'nâsına olmağla ma'nâ-yi lûğâvîsi arķayı ve beli kızdırmaķ olur lakin ıştılâh-ı üdebâda bir kimseniñ ma'suķına olan hevâ vü muħab-

betine kesel gelüb şogudukdan şoñra yine iki başdan âteş-i ‘aşka düşüb şem‘-i cemâle şevk-i cedîd ile suzân ve metn-i ‘aşkı tacdîd ile ebced-h̄ân-ı âşüfte-gân olması dinür.

1769-Didiler *iltikâu’r- rufğaynı*

Ya‘ nî lafz-ı mucâma‘ at ‘aynı

(iltikâ’u’r rufğaynı) terkîbinde (iltikâ’) hemzeniñ kesriyle müşâreket için olmağla iki nesneniñ birbirine teşâdüfi ve kavuşması demek olur. (rufğayn) rufğ lafzınıñ teşniyesi- dir. Rufğ râ’niñ zammıyla (408) ferciñ çevresi ma‘ nâsına olub ferc dañi ricâl u nisânıñ mevzi‘-i ma‘ hûdelerine dinmekle (iltikâ’u’r-rufğayn iltikâu’l-ñitâneyn) gibi cimâ‘ dan kinâye olur.

1770 -Mişl-i teys *Benî Himmân* dime hem

Pek keşîru’l-cimâ‘ olan âdem

(Mişl-i teys *Benî Himmân*) meşelinde (teys) tâ’niñ fethiyle leys vezninde keçi ve geyik mağûlesiniñ erkekigine ve tekkesine dinür. (benî Himmân) hâ-i mühmeleniñ kesri ve mim’iñ teşdîdiyle **Temîm** kabîlesinden bir cemâ‘ atdır ve anlarıñ bir tekkesi var idi ki şiddet-i ğilmede ya‘ nî şehvet-i sefadiyyesiniñ ğâlib olmasına huşûşında meşel olmuştır. Dişi keçilere vakitli vakitsiz aşmağla râhat virmediginden haşiyetini dağğ olındıktan şoñra yine yitmiş re’s keçi ile tesâdüf edüb çiftleşdigi de meşûrdır. Binâenaleyh şiddet-i şebkda ve keşret-i mucâma‘ atda meşel olub ğâyette keşîru’l-cimâ‘ olan kimse hağkında (fûlân mişl-i teys benî Himmân ve ağlebu min teys benî Himmân) diyü ðarb-ı meşel olunur.

1771- Hem *şarîru’l-meğâmil* oldu o hâl

İşidilmek mulâ‘ abât vişâl

(şarîru’l-meğâmil) terkîbinde (şarîr) emîr vezninde şavt u ses ma‘ nâsına (meğâmil) mim’iñ fethiyle meğâzil vezninde alet-i tenâsülüñ kökünde olan tamar ile derisine dinmekle ma‘ nâ-yi terkîb meğâmil zekeriñ sesi demek olur ki الذالجماع افحشه me’âlince eşnâ-i cimâ‘ da ‘uzvunıñ mess-i ‘anîfinden nâşî mesmû‘ olan kıcırdı ve şapırdıdan kinâye olur.

1772-Şol **ebu irb** eden ziyâde cimâ‘

Anı ol zevk itmeye işbâ’

(ebu irb) de (irb) hemzeniñ kesriyle ve râ’niñ sükûniyla ‘uzven maħrem olan ferc ma‘nâsına olmağla me’âl-i terkîb mülâzım ferc demek olur keşret-i cimâ‘ dan kinâyeye olur. Ba‘z-ı edebiyâtda vuķûfımıza göre ebu zerr vezninde ebû err olmak üzere mersûmdır. Err, hemzeniñ fetħi ve râ’niñ teşdidiyle mucâma‘ at u içcâ’ gibi esmâ’-i cimâ‘ dan olmağla mülâzım cimâ‘ ma‘nâsında şarîħ olur nitelike **Oķyanûs**’da er gibi er etmek leṭâ’ifden oldığını taşriħ eylemişdir. Pes ebû irb kezalik ebû err şehvet-i cimâ‘ iyyesi gâlib olmağla zevķ-i cimâ‘ a ṭoymayub **فاطلمو بايرى فاطلمو العلم** gayri me’âline ķâlle yâhûd lisân-ı hâlle nâṭıķ olan kimseniñ künyesi olmuşdır.

1773-Nükte-i **şehvetu’n-nebîz** demek

Keyf-i tefhîz birle eglenmek

(şehvetu’n-nebîz) terkîbinde (şehvet) bir nesneye meyl ü rağbet ma‘nâsına (nebîz) lezîz vezninde ħurmâ şarâbına dinmekle ma‘nâ-yi terkîb nebîz-i tenâvvüline rağbet ü iştiħâ demek olur. Lakin lisân-ı zurafâda ķazâ-i şehvet etmek murâd eden kimse ilâc u idhâl ile er gibi err etmeyüb belki tebaṭṭeyn ü tefhîz ya‘nî ħâtûniñ baṭnına ve uyluğına ‘uzv-ı ma‘hûdı sürmekle igdiş keyfi gibi dūzce bir zevķ ile telezzüz eylemek ma‘nâsında müsta‘meldir. Nezd bâde- nūş-ende nişve-i nebîz nişve-i ħamrdan dūn oldığı gibi ħâhiş-gerân-i ķazâ-i şehvet ‘inde lezzet-i tefhîz lezzet-i vaķâ‘ dan ednî oldığı mülâbesesiyle şehvet-i nebîz tefhîz için müste‘âr olunur.

1774-Göz göre **enkaħu mine’l-a‘mâ**

Naşb-ı ‘aynı cimâ‘ -ı ehl-i hevâ

(enkaħu mine’l-a‘mâ) meşelinde (enkaħ) vaṭy’ u cimâ‘ edici ma‘nâsına olan nâkiħ lafzınıñ ef’al-i tafđilidir. Çünki ekşer ṭa’ife-i ‘umyân mâ’il-i zenân ve şâħib-i senân olmalarıyla keşret-i vikâ‘ da müşârün bi’l-benân oldıķlarıçün ħuşûş-ı mezbûrde meşel olub rûz-şeb nişb-ı ‘aynı ve maṭmaħ-ı nazarı mânend-i teys benî ħimmân muvâķa‘at-ı nisvân olub

Şabr-ı miftâh ferec dinse hemân

Dirler idi sâkin oğur iyi emân

diyen **Suyolcî-zâde** gibi zen-dost kimse hakkında (enkaḥu min a' mâ) diyü (409) darb-ı meşel olunur.

1775-**Mecmu'l-mîm bi'l-ķalem** dinme hem

Muğlim etdi dimek talavvut-ı kem

(mecmu'l-mîm bi'l-ķalem) terkîbinde mecmu' ef' âl bâbindan isim-i fâ' il beniyyesiyle cem' edici ma' nâsnadır. (mîm) ḥarf-ı ma' rûfîñ ismidir. (ķalem) âlet-i kitâbetdir. Pes ma' nâ-yi terkîb mîmi ķalem ile bir yere getirici dimek olur. Lakin tûl u istikâmetde muğlimik lâ-yaķâl seni ķaleme ve istidâre vü degermilikde kevn-dâdeleriñ kevnini müdeverü'r-re's olan ḥarf-i mîme teşbîh ile (fülân mecmu'l-mîm bi'l-ķalem) diyü gulâm-pâre ve livâta edici ma' nâsını irâde ederler. (talavvut) tağavvut vezninde ve mulâvâta mu' amele vezninde gulâm taşarruf etmege dinür livâta gibi.

1776-Diseler **elvaṭu min'r-ruhbân**

Şol ki kâfirce fâ' il-i ğılmân

(elvaṭu min'r-ruhbân) meşelinde elvât livâtadan ef' al-i tafđıldir (ruhbân) râ'nîñ zam- myla râhbîñ cem' i yâḥûd şu' bân gibi müfred olarak **Nasârâ** tâ'ifesiñ papaslarına dinür. Çünkü **Nasârâ** papaslarıñ mücerred olması re'y-i ḥodlarına göre mu' teber olmağla ekşer ol nâ-bekârlar te'ehhül etmeyüb muğpeçeler ile mu' amele dâd u sitedi uyuşdurmaķ 'âdet-i şen' eleri olduğından keşret-i talavvutdan meşel olub kâfirce ğılmân taşarruf eden lûṭilere (elvaṭu mine'r-rehbân) diyü darb-ı meşel olunur.

1777-Bunu îhâm edüb de ba' z-ı ḥabîr

Muğlime râhib etdiler ta' bîr

Ya' nî meşel-i mezbûre vâķıf ola ba' z-ı zuraḫa bu ma' nâyi îhâm edüb lûṭi muğlime râhib itlâķ eylediler.

1778-Hem *devâu's-seherde* mest olmak

Yâ cimâ' eyleyüb de pest olmak

(devâu's-seher) terkîbinde seher, fetḥateynle bir 'illetdir ki mübtelâsı seher gice uyumayub bîdâr olur. Sebebi şafrânîñ yâḥûd sevdânîñ galebesinden ve mâlîḥulyâ ve merâḳ maḳûlesi ḥâdîşelerden olur. Devâsı kütüb-i ṭıbbda meşûrdır. Lakin bu maḳûle kimse 'ayş u nûş ile ḥulyâ ve meraḳı ferâmûş edüb bir miḳdâr uyumaḡla yâḥûd mucâma'at ile vücûdına ta'b 'ârız olub uyḡu gelmekle muṭlaḳâ mesti vü serḥoşlıḡa kezalik mu'âmele-i zevciyyet ile telezzüz ve ḥoşlıḡa (devâu's-seher) ıtlâḳ olındı.

1779-Fâ' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

Yürü ṭurma hünere yolunda bulun

Ya'nî bu kıṭ'a baḥr-i ḥafîf müseddesü'l-eczâdandır ki aşlı fâ' ilâtün müstef' ilün fâ' ilâtün lakin şadr u ibtidâları sâlim ve ḥaşvi maḡbûn ve 'arûz u ḍarbları kimi maḡbûn-ı maksûr ve kimi aşlem ve kimi aşlem-i müsbiḡdir. Nâzım-ı niḥrîr yine mu'tâdî üzre aşḡâb-ı isti'dâdı meslek-i hünere irşâd eylemişdir.

1780-Ve kezâ muşṭalaḡâtu'l-üdebâ

Elletî intaḡabûḡâ'l-buleḡâ

(kezâ) böylece bunîñ gibidir ma'nâsına muḳaddem ḡaberdır (muşṭalaḡâtu'l-üdebâ) izâfetle mu'ahḡar mübtedâdır. (elletî) ism-i mevşûlîñ mü'enneşi olarak muşṭalaḡâtiñ şıfatıdır. (intaḡabû) intaḡâbdan cem'-i müzekker mazîdir. Cem'-i zamîri üdebâyâ râci' ve fi'liñ fâ'ili ve cümlesi mevşûlîñ şılasıdır ve zamîr manşûb-ı muşṭalaḡâta râci'dir. (buleḡâ) ref'le fâ'il zamîrinden bedel olmaḡla eklûnî'l-berâḡiş ḡabîlinden olur. Müfredât-ı mâ-sabıḡdan ma'lûmdır. Ḥâşıl-ı ma'nâ şu kıṭ'a-ı meşrû'-fihâda zıkr ü îrâd oluncaḡ muşṭalaḡâ ve emşâl kıṭ'a-i sâbıḡalarda silk-i nazma keşîde olanlar gibi üdebâ ve buleḡânîñ (410) intihâb etdiḡi müntaḡabât-ı cümlesindedir demek olur.

1781-Ḥâzret-i Âdem imiş *ibnu't-tîn*

Fehm eder aşlını erbâb-ı yakîn

(ibnu't-tîn) tâ'nîñ kesriyle Ḥâzret-i Ebû'l-beşer şalavâtullâhu vesselâm 'alâ nebînâ ve 'aleyh pederimizîñ künyesidir *انى خالق بشرا من طين* âyet-i kerîmesi mantûḡınca

balçıkdan maḥlûḳ olmağla kâne cüz'-i gâlibi olan ũinden tevellüd etmesi taşvîrine mebnîdir ve bu künyeniñ vechini yâḥûd **Cenâb-ı Âdem** 'aleyhisselâmîñ aşlını ve mâdde-i vücûdını yâḥûd kendi aşlınıñ keyfiyyet-i ḥilkatini erbâb-ı 'irfân ve aşhâb-ı îḳân bilürler dimekdir.

1782- Tañrıdan ḳorḳma **libâsu't-taḳvâ**

Giyer ol câmeyi ancak şuleḥâ

(libâsu't-taḳvâ) izâfet-i beyâniye ile **Allâhu** Te'âlâ ḥazretlerinden ḳorḳmak ma'nâsındır. Nitekim * **ولباس التقوى ذلك حير** * nazm-ı celîinde ḥaşyetullâḥ ile müfesserdir. Zîrâ libâs lâbisini müştemill olub ḥarâret ü bürûdetiñ muzarratından viḳâye etdiği gibi evâmîr-i **İlâhiye**ye imtişâl ve tevâhîden ictinâbdan 'ibâret olan taḳvâ libâsı daḥi mütelebbis olan şuleḥâyı cehennemîñ nâr u zemherîrinden viḳâye eder.

1783- 'Âlimân oldu **maşâbîḥu'l-arz**

Pertev-i fazlı ederler çok 'arz

(maşâbîḥu'l-arz) yeryüziniñ âlet-i tenevvîrleri ya'nî çırâğ u meş'aleleri ma'nâsına 'ulemâ-i şerî'ata ıtlâḳ olunur. Zîrâ nücûm u kevâkib 'âlem-i eflâkıñ maşâbîḥi olub zulmet-i ḥissiyyeyi def ü izâle etdikleri gibi 'ulemâ-i dîn daḥi nûr-ı 'ilmi neşr ü 'arz ile âlem-i 'anâsırıñ maşâbîḥi olub ḳulûb ve cehâlden zulmet-i cehli izâle ve pertev-i 'ilm ile tenvîr ü izâ'e eylemeleriyle (maşâbîḥu'l-arz ve maşâbîḥu'z-zulm) ıtlâḳ olunmuşdır.

1784-Cehl ma'nâsına **mevtu'l-aḥyâ**

Çün eder 'âlemi 'âlim iḥyâ

(mevtu'l-aḥyâ) hemzeniñ fetḫiyle dirileriñ ölmesi ya'nî ḥâl-ı ḥayâtında aşhâb-ı ḳubûrdan ma'dûd ölmesi ma'nâsına cehâlet ü nâ-dânlığa ıtlâḳ olunur. Nitekim şâ'iriñ işbu

الجهل قبل الموت موت لاهله * واجسامهم قبل القبور قبور

وانامرؤلم يحيى بالعلم ميت * ولبس له حتى النشور نشور

u ba'z-ı efâḏılıñ

موت التقى احيوة لامفاد لها * قد مات قوم و هم فى الناس احياء

naẓmında vaqî' dir. Lakin بحكم التضاد معشر علما ' âlemi zinde vü ihyâ etmeleriyle ba' d-
1 vefâthüm zümre-i zinde-gândan ma' dûdlardır. Nitekim şâ' iriñ işbu

مامات من كان حبا ذكره ايدا * وفي لدفاتر قدتلى فوائده

ولم يزل علمه فى الناس منتشا * و ينفع الخلق فى الدنيا عوائده

kıt' asından zâhirdir.

1785- 'Adl u dâd etmede *mîzânu'llâh*

El-ğazer zulmden ey ' âli-câh

(mîzânu'llâh) 'adl u istikâmetde itlâk olunur nitekim ba' z-1 selef *el-'adl mîzânu'llâh
ve'l-cevr mikyâlu's-şeytân * ta' bîr eylemişdir. Pes her bir umurı mîzânu'llâh ile vezn
edüb mikyâl-1 şeytân ile kîlden ihtirâz-1 zıllu'llâh ma' delet-penâha vesâ'ir aşhab-1 câhe
ve kâffe-i 'ibâdu'llâha emru'l-azmdır.

1786-Pek 'adâlet daği '*adlu'l-mîzân*

Olmaya ma' deletinde noşsân

('adlu'l-mîzân) izâfetle 'adl-1 farûkı gibi gâyet tâm u sûy ve şâ'ibe-i cevr ü noşşândan
berrî olan 'âdelet-i kâmile-i şâmileye itlâk olunmağla bu mağûle tâmmu'l-'adl olan
kimse hakkında (a' delu mine'l-mîzânu's-sedîd ve a' delu mine'l-kıştasu'l-müstakîm)
diyü darb-1 meşel olunur.

1787-Oldu hem *a' delu min Nûşirevân* (411)

'Adli ile pür olan mülk-i cihân

(a' delu min Nûşirevân) meşelinde **Nûşirevân** mülûk-1 **Sâsâniyân** ta' bîr olınan '**Acem**
şâhlarından **Nûşirevân bin Kubâd bin Fîrûz**'dır ki küfrinden ve âteş-perestlikden kaç' -1
nazar, eţvâr-1 hamîde ve âşâr-1 pesendîdesi ve 'adl u inşâfa dâ'ir hikâyet-i 'acîbesi
Neşayihu'l-mülûk'de ve kütüb-i ahlâkda ve **Mîrât-1 Kâ'inât**'da vesâ'ir tevârîh-i
mu' teberâtda mufaşşalen meşûrdır ve işbu beyne'n-nâs hadîs diyü meşhûr olan
فى زمن الملك العادل و لدت ittifağ-1 muhaddişîn ile mevzû' ve bâtıl ise de lakin sey-
yidu'l-enbiyâ' 'aleyh-i ekmelu't-tağâyâ efendimiz hazretleri mesfûriñ zamân-1 saltana-
tında pâ-nihâde-i ' âlem-i şuhûd oldığı resîde-i rütbe-i şihhat olmuştur. Mezbûriñ 'adl u
inşâfî velvele-sâz-1 âfâğ-1 cihân ve luţf u ihsânı kâffe-i zîr-i destâna şâmil u râygân

oldığı dillerde dâsıtân olmağla ‘adl u ihsânı cümleye şâmil olana kimse hakkında (a‘delu min Nûşirevân) diyü darb-ı meşel olunur.

1788-‘Amel-i hayra di ‘*ağdu melekût*

Çün melek-haslet olandır men‘ût

(‘ağdu melekût) terkîbinde ‘ağd ‘ayn’ın kesriyle tezyin için taķılan kılâde ve gerdân-
lığa dinür. (melekût) tâ kâfiyesiniñ kıt‘a-i âhiresi şerhinde gecdiği üzre ‘âlem-i ğayba
ıtlâķ olunur. Pes me‘âl-ı terkîb melâ‘-i a‘lânıñ ve sükân-ı ‘âlem-i bâlânıñ ârâyiş ü ziy-
neti demek olur ki murâd hısâl-ı melâikeden olan a‘mâl-i şâliha ve tâ‘at-ı kâmilemdir ki
anıñla mutaşaff olan na‘t-ı cemîl ile men‘ût olur.

1789-‘*Anberu’s-şahr* o kim hulķ-ı hasen

Bû-yı âdâbı ola müstaşsen

(‘anberu’s-şahr) terkîbinde şahr, hâ-i mühmeleniñ sükûniyla baħr vezninde aķsâ-yı
cezîretu’l-‘Arab’da şehr-i **Ummân** ile ‘**Adn** beyninde vâķi‘ sâhiliñ ismidir ki nice bilâd
ve kaşâbâtı müstemill vilâyet-i maşşûsadır ğâyet a‘lâ olan ‘anber-i eşeb oraya nisbet
olunur ‘anber şehri dinir lakin lisân-ı udebâda bi-tarîķu’t-temsîl ahlâķ u etvârı ziyâde
aşsen ve râyiha-i âdâbı ‘anber gibi maķbûle ve müstaşsen olan kimseye ıtlâķ olunur.

1790-Di kibâra *cülesâ-yı Cemşid*

Ki ola her biri dâna vu reşid

(cülesâ-yı Cemşid) terkîbinde cülesâ‘, şürefâ‘ vezninde celisiñ cem‘i olarak bir
kimseniñ nedîmlerine ve muşâhiblerine dinür. (Cemşid) cim’iñ fetħiyle mülûk-ı
Pîşdâdiyân’dan bir melik-i ‘azîmdir. Nesebinde ve zamânında ve dîninde olan aķvâl-ı
muhtelifte **Mir‘ât-ı Kâ’inât**’da merûmdır. **Bürhân-ı Kâti**‘ tercemesinde **Ṭahmûraş**’ıñ
birâderi ve mülûķ-i **Pîşdâdiyân**’ıñ râbi‘i **Cemşid bin Hûşenk bin Seyâmek bin**
Keymuraş diyü mestûrdır. Mezbûr melik ve salṭanatında nâ‘il istibdâd u istiklâl ve
dâ‘imâ ‘ilm ü ‘irfân aşhâbı nedimâ ve hem-nişinler ile güzerânde eyyam u leyâl
olmağla fimâ ba‘d selâtın u mülûķiñ hem-nişin ü muķaribleri olan kibâr-ı ma‘ârif-
medâr-ı muşâlih-güzârlarına bi-tarîķu’t-temsîl (cülesâ-yı Cemşid) ıtlâķı olınmışdır.

1791-*Şaykalu'l-ğalb* latife dimekdir

Hezlile gâhî şafâ eylemedir

(şaykalu'l-ğalb) izâfetle ħalbe cilâ ve revnağ virici nesne ma' nâsına mizâc u laţîfeye ıtlâğ olunur. Zîrâ mecâlisde câ-be-câ nükte-âmîz sözler ile tarğ-ı letâ'if olunmağ ħalbe güşâyış îrâş etdiği vicdânîdir.

1792-*Şeceru'l-ütrucc* imiş zât-ı aşıl

Aşl u fer' i öyle pek tîb u celîl

412 (şeceru'l-utrucc) terkîbinde utruc hemzeniñ ve râ'nıñ zammı ve cim'iñ teşdîdiyle Türkî'de ağaç ħavunı ta' bîr olınan meyveye dinmekle ma' nâ-yi terkîb ağaç ħavunıñ ağacı demek olur. Lakin şecer-i mezbûr ' avârız-ı ħarîf u şitâ ile aĥzân-dîde oldığı meşhûd ve meyvesinde menâfi' -i ' adîde mevcûd olmağ mülâbesesiyle bi-tarîĥu't-temsîl asâlet-i zâtiye ve necâbet-i fer' iyyesi olan ĥasîbu'z-zât ve celîlu'l-ğadr ve's-şifât kimseye ıtlâğ olunur.

1793-*İbnu eclâ* vu daĥi ibn-i celâ

Zât-ı ma' rûf dimekdir meşelâ

(İbnu eclâ) a' lâ vezninde ve (ibnu celâ) ' aşâ vezninde beyne'n-nâs şân u şerefi vazıĥ ve celâ ve evşâf-ı cemîlesi herkese münkeşif ve münceîl olan ma' rûf kimseye ıtlâğ olunur.

Nitekim **Seĥîm** nâm şâ' iriñ işbu

انا ابن جلا وطلاع الثنايا * متى اضع العمامة تعرفونى

faĥriyyesinde vâki' dir.

1794-Meşel-i *efresu min Bisţâm* hem

Pek firûsiyyeti olan âdem

(efresu min Bisţâm) meşelinde efres fârisiñ ef' al-i tafđîli olmağla bincilikde mâhir cündî kimseye dinür. (Bisţâm) ħirtâs vezninde fâris-ı rabî' a olan **Bisţâm bin Ķays bin Mes' ûdu's-Şeybânî**' dir ki meşâhîr-i fûrsân-ı ' Arab'dan olan üç fârisiñ biridir. İkincisi fâris-i temîm olan ' **Atîbet bin el-Ĥârîş bin Şehâb** üçüncüsü fâris-i ħabes olan ' **Âmir bin eţ-Ŧufeyl**' dir. **Bisţâm** mezbûr firûset ü dilâverlikle begâyet meşhûr olmağla min ba' d

firûsiyyetde mâhir ve seyf ü sinân ile ‘arşa-i vegâda şehâmet ü şecâ‘ati zâhir olan kimse hakkında (efresu min Bisfâm) diyü darb-ı meşel olunur.

1795-**Semenu’l-cenne** imiş hüsnu’z-zan

Nuţk-ı vâlâ-yı nebîdir bu suhan

(semenu’l-cenne) izâfetle cennetiñ kıymeti ve ivazı dimekdir ki (semenu’l-cenne hüsnu’z-zan) hadîs-i şerîfde vârid oldığı üzre kişiniñ îmânı vu i‘tikâdâtı ve tâ‘ât u ‘ibâdâtı muķâbilinde cinân-ı rahmet-me‘âbdan cennet-i i‘tâsını hüsnu’z-zanla rica vu ümîd etmesinden ‘ibâretidir ki işbu * **انا عند ظن عبدى بى** * hadîs-i kudîsi müfâdıncâ **Allâhu** Te‘âlâ’ya hüsni-zann na‘îm-i maħalalde nâ‘il olmanıñ mu‘azzam esbâbındandır.

1796- **Baķaru’l-cenne** o kim ebleh ola

İstikâmetle gide toĝru yola

(baķaru’l-cenne) izâfetle cennet öküzü dimekdir ki murâd gâv-dil ya‘nî ebleh ü aħmak olub nâsıñ hîle vü hid‘asını idrâk etmez maa‘-zâlik dâ‘imâ istikâmetle meslek-i müstakîme sâlik olub inhirâf u i‘tisâf semtine gitmez olan uĝuz u sâde-dil ü bî-gışş u ĝill kimseye itlâķ olunur.

1797-**Semeru’s-şabr** zafer-yâb olmaķ

Ya‘nî şabriñ şemerâtın bulmaķ

(semeru’s-şabr) şabriñ meyvesi ya‘nî mekâre vü şedâ‘ide şabr u taħammüliñ nef‘ ü fâ‘idesi dimekdir ki maţlûb u maksûda zafer bulmaķ ma‘nâsı murâd olunur nitekim (min sâbr zafer) daĝı (eş-şabr miftâhu’l-ferah) cevâmî‘u’l-kelim kabîlindendir.

1798-Pek ‘azâba di ‘azâb-ı Cercîs

Şühedâya hem odur re’s-i re’îs

(‘azâb-ı Cercîs) ‘azâbıñ mef‘ûlına izâfetle **Ĥazret-i Cercîs’e** olunan ‘uķûbet ü işkence dimekdir. (Cercîs) encîl vezninde ‘**Arâ’is-i Şa‘lebî’de** ve **Hebb bin Menbe’**den mervî oldığı üzre havâriyûn şâkirdlerinden olub **Kudüs’e** qarîb **Remle** şehrinde muķîm iken **Mûşıl** şehrine hicret ve anda olan **Dâdviyye** nâm melik-i cabbâr-ı büt-peresti tevĥîd ü îmâna da‘vet etdikde (413) cabbâr-ı sitem-kâr ĝazab-nâk olub **Cenâb-ı Cercîs’i** ber-dâr ve temur taraķlar ile vücûd-ı kerâmet-nümûdını taradub üzerine sirke ve tuzlu şu

dökürmekle a'zâ ve eczâsını müteferrika ve târ-mâr etdirdikde kudret-i **Hakk**'la yine şahîhu'l-a'zâ olarak hayât bulub da'veti tekrâr u mesfûr daği 'utüvv ü tuğyânda ısrâr edüb 'aķûbet-i sâbıkadan eşedd bir nev'-i 'azâb ile daği şehîd edüb ve'l-hâşıl yedi sene zarfında envâ'-i 'uķûbât ile dört def'a şehîd edüb her birine yine hayât buldığı ve tafşîli ıtnâba mu'dî 'azîm hâriķ-ı 'âdeler ezhâr etdigi ve nübûvvetinde ihtilâf ve kerâmetinde ittifâķ olındığı meşûrdır ve **Fevâyiğ-i Miskiyye**'de **Cercîs** 'aleyhisselâm enbiyâ'-i kirâmdan olub yetmiş kere envâ'-i ķatl ile ķatl olunub her birinde fi'l-hâl hayât bulmuşdır. diyü mezkûrdır ve min râmu'l-tafşîl felîrâci ilâ'l-ķışaş ve'l-tevârîğ.

1799-Kişiniñ hânesi **cilbâbu'llâh**

Açıla hayrile ol bâbu'llâh

(cilbâbu'llâh) cim'iñ kesriyle ve ni'met-i celîleyi **Mün'im-i Hakkî**'ye izâfetle **Allahu** Te'âlâ'nıñ i'tâ vu ihsân etdigi ķamîş u gömlek ma'nâsına olub bi-tarîķu't-temsîl ķıtân u sükkânını ez-her cihet setr ü tağtiye eden hâne vü menzile ıtlâķ olunur ol hâneniñ dervâzesine ve **Cenâb-ı Mennân**'iñ kerem ü ihsânına bâbu'llâh ıtlâķ olunur.

1800-Baş-ı güftârda **hüsn-i ta'lîl**

Pek letâfet ile îrâd-i delîl

(hüsn-i ta'lîl) 'ilm-i bedî'ada şol hüsn-i ma'nevîye dinür ki mütekellim kelâmında vâķi' bir vaşf için i'tibâr-ı laţîf ğayr-i hâķîķi ile bir 'illet-i münâsibe iddi'â vü mu'arrız delilde îrâd etmiş ola. Niteki şâ'iriñ işbu

لم يحك نائلك السحاب وانما * حمت به فصبيهاالرحضاء

beyitinde ve şâ'ir-i digeriñ işbu

فان زينت بيتي محاسن وجهه * فلاغر وفهو في حسته شمس

beyitinde ve nazâ'irinde vâķi'dir.

1801-Di **ebû 'ozr** nev'icâd edene

Bikr-i mazmûn daği îrâd edene

(ebû 'ozr) künyesinde ('ozr) 'ayn'iñ zammı ve zâl-ı mu'cemeniñ sükûniyla 'ozre gibi bekâret ve kızlıķ ma'nâsına olmağla ebû 'ozr ve ebû 'ozre izâle-i bikr eden kimseye dinür. Binâenaleyh hâtûn bikrini izâle eden zevc evvelini ferâmûş etmez mu'arrızında

(ان المرأة لاتنسى اباعتها) dirler ve bir kimse nev îcâd ya' nî meşeli mesbûk olmadık bir nesne ihtirâ' eyledikde yâhûd kimseniñ hâtırına gelmedik bir ğarîb nev mazmûn söyledikde bi-ţarîķu'l-isti' âre hû ebû 'ozr hâ ve fûlân ebû 'ozrethâ ıtlâķ olunur.

1802-Pek belîĝ *eblaĝu min saĥbân* hem

Çünkü saĥbân belâĝatle 'alem

(eblaĝu min saĥbân) meşeline (saĥbân) dibâce-i nazmıñ dördinci beytiniñ şerhinde geçdiği üzre şu'arâ-i muĥadremînden şî'r ü inşâda yektâ ve fesâhat u belâĝatda bî-hemtâ bir suĥan-ver-i şöhret-nümâ olmaĝla tîlâvet ü belâĝatda meşel olub min ba' d hatîb-i belîĝ ve şâ'ir-i belîĝ ĥaķlarında (eblaĝu min saĥbân) diyü ğarb-ı meşel olunur.

1803-'Ayyu bâķıl ki meşelde meşhûr

Sözün anlatmada şol nâ-maĥdûr

('ayyubâķıl) terkîb-i izâfisinde ('ayy) 'ayn'ın kesri ve yâ'nın teşdîdiyle kelâm ile merâmını tefhîm ve ifâdeden âciz olmaķ ma' nâsındır. (bâķıl) nâķıl vezninde **Rabî'a** kabîlesinden bir aĥmaķ ve tekellümden 'âciz kimseniñ ismidir ki ('ayy min bâķıl) meşeliniñ menşe'idir. Mezbûr bir ğün şayyâddan on bir dirheme bir geyik iştirâ edüb kucaķlayub götürür iken yolda bir kaç kimselere râst geldikde birisi bu âhûyı kaça aldıñ diyü su'âl etdikde lisânla on bir dirheme aldım dimeĝi edâ (414) edemediginden işâretle tefhîm dâ'iyesiyle on bir muĝnî irâ'e için avuçlarını açub ve bir adede işâret için lisânını daĥi çıkardıkda âhû kucaĝından pertâv ile (افلت وانحص الذنب) meşeline ve bâķıl daĥi (aĥyebu mine'l-kâbiz 'alâ'l-mâ') meşeline mâ-şadaķ oldılar ba' de-zîn merâmını kelâmıla ifâdeye muĥtedir olmayan hemec ü nâdân kimse ĥaķķında ('ayy min bâķıl) diyü ğarb-ı meşel olunur.

1804-Bir söze dinse *kelâmu'l-bebĝâ'*

Âĥiriñ kavli dimekdir ma' nâ

(kelâmu'l-bebĝâ') da (bebĝâ') bâ-i mevĥide-i evvelânıñ fethi ve şâniyeniñ sükûnuyla bir nev' yeşil kuşın ismidir ki Türkî'de tahrîfle pâpâĝân dinür. Farsî'de tûţî dirler ma' rûf kuşdır. Kâbil-i ta' lîm olmaĝla bir kimseniñ kelâmını işidikde 'alâ-vechu't-taķlîd ol-daĥi o kelâmı ba'îne söyler bu mülâbese ile bir kimse âĥeriñ kelâmını kendi ĥarîĥesinde

söyler gibi ihâm ederek söyledikde erbâb-ı zerâfet ola kelâma (kelâmu'l-bebgâ') ıtlâk ederler.

1805-Oldu hem *ķavl-i ĥuzâme* Şu kelâm

Ola Şâyeste-i taŐdıķ-i enâm

(ķavl-i ĥuzâme) ķavlinde (ĥuzâme) ĥâ-i mühmeleniñ fetĥi âhiriñ kesr üzre binâsıyla ķuĥâm vezninde 'Arab'dan bir ĥâtûniñ ismidir ki ĥuzm u iĥtiyâtle ve Őıdķ-ı re'yle meş-ĥûre olmağla (aĥzemu min ĥuzâm ve aŐdaķu min ĥuzâm) meŐelleriniñ menşe'idir. AŞlı budır ki mezbûre ĥuzâm bir gice kârbânla bir maĥalle giderler iken pîŐgâhlarından ķaĥa ķuŐları ķalkub pervâz etmekle işbu

ولولالمز عجات من الانام * لمارك القطا طيب المنام

beytini inşâ ve kârbânyânı seyr ü serâdan taĥzîr ile evvel-maĥalde nüzûl ve tâ-be-Őabâĥ beytütetine taĥrîz u iğrâ etmiş ise de ķavmi sem'-i ķabulle iŐğâ etmeyüb bir mîl miķdârı daĥi gitdiklerinde eşnâ-i râhda müteraŐŐid olan ĥarâmîlere mürûr ve ķıĥâ'-ı ĥarîķler mâl u menâllerin ĥâret etmekle efles-i mendebûr olduķlarından rehvân-ı pür ĥüsrândan ba' zısı ba' d-ı ĥarâbu'l-**Başra** işbu

اذا قالت حرام قصد قوها * فان القول ما قالت حرام

neŐidesiyle mersûmeyi taŐdıķ eylemege min ba' d Őıdķ-ı maķâlde meşel olub her bir taŐdıķ u ķabûle sezâ vu Şâyân olan ķavle bi-ĥarîķu't-temsîl (ķavl-i ĥuzâm) ıtlâk olındı.

1806-*Ĥâfîz-ı sûre-i Yûsuf* dime hem

'İlmi azdır dimek Allâhu a' lem

(ĥâfîz-ı sûre-i **Yûsuf**) beyne'l-üdebâ' ķalîlu'l-'ilm olan kimseden kinâye olur. Evâ'ilde **sûre-i Yûsuf** 'aleyhisselâmı ĥıfz edüb ezber oķuyan çok olub ekŐeriniñ 'ilmi ve ĥıfzı ol sure-i celîleye maķsûr gibi bulunmağla muĥlakâ 'ilm ü dâniŐi az olan kimse ıtlâk olındı. (Allâhu a' lem) zarûret için ĥâ' iskân olınmışdır.

1807- Oldu şol nesne ki *tüffâhu's-Şâm*

Ola gâyetde leîâfetle benâm

(tüffâhu's-Şâm) **Şâm** eyâletiniñ elmâsı dimekdir. Çünkü tüffâh, **Şâm**'iñ levninde şafvetdir ve hamret yâkût ve şu'â' zehab ve beyâz fıddâ ve şafret fâki'a mevcûd olmağla mâ-şadağ (تسر الناظرين) ve begâyet hoş-bûy ve ta'amı lezîz olmağla (lezzetu'l-ekleyen) olub kuvvet-i basâra ve şâme ve zâ'ikaya lezzet-bağş olduğından **Hülefâ'-i Abbasiye** 'aşırında be-her sene arz-ı **Şâm**'dan otuz biñ elmâ **Bagdâd**'a irsâl u isrâ olınmak muvazzaf idi. Binâberîn hüsn-i şüretde ve tayyib-i lezzetde meşel olub muîlakâ elîaf u atyeb olan nesneye (tüffâhu's-Şâm) dinildi.

1808- *Cennetu'l-arğ* dinür Bagdâd'a

Evliyâ burcu behîst-âbâda

(cennetu'l-arğ) yeryüziniñ cenneti ma'nâsına zâl-ı mu'ceme kâfiyesinde mezkûr olan **Bagdâd** şehrine itlâğ olunur. Niteki vâsıtatu'd-dünyâ ve medînetu's-selâm ve **Qabetu'l-İslâm** ve nehr-i **Dicle ve Furât** kendinde (415) ictimâ' etmekle muctemi'r-râfideyn daği itlâğ olunur. Çünkü **Bagdâd-ı** behîst-âbâd dâru'l-hilâfet olmağla mecmu'l-meğâsin ve ma'dûdu't-ğarâ'if ve menba'u'l-kemâl ve mağarr-ı ehlu'llâh ve merci'u'l-nefâyis ve't-tâ'if olub zâhiren bâtinen ma'mûr u âbâd olmağla cennetu'l-arğ itlâğına şâyân olmuşdır. Niteki şâ'iriñ işbu

سقى الله باعداد من جنة * حوت كل ماتشتهى الانفس

على انها منية الموسرين * ولكتها حسرة المقلس

ğıt'asından müstebândır.

1809- *Elifu'l-vaşl* kadd-i ħubândır

Serv-i bâlâ-yı riyâz-ı cândır

(elifu'l-vaşl) işılâğda şol elif dinür ki ħarf-i revîden soñra revî ħarfiniñ ħarekesi vaşl için mezkûr olur. Şâ'iriñ işbu

استعمل الصبر تجنى بعده اسلام * ولازم الباب حقا تبلغالأ

beytinde olduğı gibi ki ħarf-i revîler lâm'dır ve lâm'iñ fetħasını işbâ'dan ħâşıl olan elifler elifu'l-vaşldır ve ħurûf-ı vaşldan vâvu'l-vaşl ve bâ'u'l-vaşl daği buña müfididir

meşelâ * سقيت العيث ايتها اخيامو * mışrâ'ında daği kânet menâzile mine'l-eyyâmî mışrâ'ında olan vâvu'l-vasl ve bâ'u'l-vaşl gibi ve bu elifu'l-vasl ekşer kitâbîñ mu' tâdı üzre sâ'ir eliflerden şavılce kitâbet olunmağla ve kendiyile vuşlata tefe'ül bulunmağla bi-şarîku't-temşîl ravza-i cânîñ serv-i ser-efrâzı meşâbesinde olan şadd-ı balâ-yı ħubâna elifu'l-vaşl ıtlâk olındı. Şadd-ı yâre kimisi ' ar' ar dimiş kimi elif. Cümleñîñ maksûdı bir, ammâ rivâyet muhtelif.

1810-*İttişâlu'l-elif bi'l-lâm* hem

Dâyimâ müctemi' iki âdem

(ittişâlu'l-elif bi'l-lâm) ħurûf-ı hecâdan lâm elif ta' bîr olınan ħarfîñîñ ittişâli demek olur ki ma' lûmdır ve bunlar ba' zân ikisi de kec ü mu' vecc ve ba' zân biri müstaķîm ve biri mu' vecc ve ba' zân ikisi de râst u müstaķîm olarak birbirlerinden munfaşıl u münfekk oldukları mülâbesesiyle muṭlakâ ferķedân gibi biribirlerine mülâzım ve muķârin olan kimselerîñ musâhibet ve ittisâlına bi-şarîku't-temşîl ıtlâk olındı.

1811-*Ebyenu min feleki's-şubḥ* hemân

Oldu şol nesne ki ġâyet de ' ayân

(ebyenu min feleki's-şubḥ) meşelinde ebyen ef' al-ı tafđîl beniyesiyle ziyâde beyn u zâhir ma' nâsına (felek) fethateynle fereķ vezninde ve murâdifî olarak fecr gibi şabâḥ yeri aġarub açılmaķ ma' nâsına olmağla ma' nâ-yi terkîb şubḥ-ı şadıķdan ve vaķt-i istiķrârdan ziyâde rûşen ve âşikâr demek olduğından begâyet cilâ vu zâhir olan nesne ħaķķında * ebyenu min feleku's-şubḥ) diyü đarb-ı meşel olunur.

1812-*Vetedu's-şerr* rmuḥabbet mâla

Götürür âdemi çok bed-ĥâle

(vetedu's-şerr) terkîbinde veted kemâ merr fi şâniyetu'd-dâl şaleb ve ketef vezinlerinde ķazıġa dinmekle ma' nâ-yi terkîb şerr ü zarar ķazıġı ve civisi demek olur lakin bi-şarîku't-temşîl insânı ġûn-a-ġûn varşalara giriftâr eden ħırşâ ve ħubb-ı mâla ve cem' u idĥâre ve ikbâb u ısrâra ıtlâk olunur. Zîrâ bu maķûle kimse şerri kendi nefesine veted ile aĥkâm etmiş gibi olub incisâmķâr-ı ħırş mâlın şerrine dūĥâr olduğı emr-i âşikârdır.

1813-Olmıyan nesneye hazmı âsân

Dindi tahzîr ile *mâlu's-sultân*

(mâlu's-sultân) ma' lûmdır ki pâdişâh mâlı dimekdir. Lakin terkîb-i mezbûrı üdebâ' te' âfî ve tenâvvülünde haṭr u maḥzûr olan nesneden tahzîr maḥâmında isti' mâl ederler. Meşelâ şu şey'e dest dırâzlık kâr-ı ' âqıl degildir diyecek yire (hazâ mâlu's-sultân) dirler zîrâ emvâl-ı selâtine hıyânet eden (416) kimseniñ ağzıyla yedigi burnından geldiği ya' nî hıyânetiniñ ve veḥâmet ü vebâlini buldığı keşiru'l-emşâldır. Lisânımızda yılân kemigi yudulmaz meşeli bunıñ meşelidir.

1814-Genc-i bâd-âver imiş *kenzu'r-rîḥ*

Edebiyyetde olunmuş taşrîḥ

(kenzu'r-rîḥ) genc-i bâd-âver tercemesi olmaḡ üzere rüzgârıñ getürdiği hazîne dimekdir ki **Hüsrev bin Pervîz bin Nûşirevân-ı** ' âdiliñ hazâ'in-i nümâniyesinde ikinci hazîne ismidir. Aşlı budur ki **ḳayşer-i Rûm** ile **Hüsrev-i Pervîz** miyânesinde muḥâlefet vâқи' olmaḡla **Hüsrev** ' asker-i encüm-şumâr ile **ḳayşer** üzerine ' azm-ı rezm eyledikde **ḳayşer** ḥavfa tâbi' olub âbâ ve ecdâdından bi-ṭarîḳu't-tevârûş mâlik oldığı hazâ'in-i keşîresin sefinelere taḥmîl ve taḥt-ı taşarrufından olan şa' bu'l-vuşûl cezîrelere ba' ş u tesbîl eyledi ez-ḳazâ rüzgâr-ı muḥâlif ol gemileri **Hüsrev-i Pervîz**'iñ memleketi sevâhiline sevḳ u icrâ etmekle (devlet gelince yel üfürür, şu getürür) me'âlince mecmû'ı ṭaraf-ı **Hüsrev**'den zabṭ olunub genc-i bâd-âver tesmiye olındı imdi kütüb-i edebiyâtda kenzu'r-rîḥ ta' bîr etdikleri hazîne-i merḳûmeden ' ibâretidir.

1815-*Lem'atu'l-bârîḳ* eden tîz güzerân

Parlayan fırsatı fevt etme hemân

(lem'atu'l-bârîḳ) terkîbinde lem'at temre vezninde parlamak ma' nâsına (bârîḳ) ṭarîḳ vezninde şimşekli bulut ma' nâsına olmaḡla me'âl-ı terkîb şimşegiñ parlaması olur. Lakin bu lem'ân-ı berḳ zamân-ı fırsat ve hemgâm-ı şâdî vü meserret gibi serî' u'l-inḳizâ' olmaḡla bi-ṭarîḳu't-temsîl muṭlaḳâ tîz gelüb geḳen devâmsız ve bî-beḳâ nesneye ıtlâḳ olunur ve böyle tîz geḳen nesne ḥaḳḳında (esra' u mine'l-lem'atu'l-bârîḳ ve esra' u mine'l-berḳu'l-ḥâṭıf) diyü ḍarb-ı meşel olunur.

1816- Pek şecî' âdeme di *leysu'l-gâb*

Şîr-i ner gibi ola şöret-yâb

(leysu'l-gâb) terkîbinde leys arşlan diyü ve (gâb) meşelik ve orman diyü nun kâfiyesiniñ altıncı kıt'asında geçdi Pes leysu'l-gâb ormanlı me'âsedede neş'et eden arşlan dimek olur. Çünkü böyle mişezârîñ arşlanları çöl arşlanlarından cerî' vü cesûr oldığıçün ehl-i lisân begâyet bahâdır u dilâver olan kimse bi-tarîku'l-isti'âre (leysu'l-gâb) ıtlâk ederler.

1817-Oldu mefhûm-ı *hilâl-ı Şevvâl*

Ru'yeti dilden eden ref'-i melâl

(hilâl-ı Şevvâl) izâfetle mâh-ı şevvâl bir gicelik yeñi âyı dimekdir ki 'îd-i fiṭr gicesi rü'yet olınan mâh-ı nevdîr. Çünkü ferdâsı 'îd-i sa'îd-i meserret-mezîd olmağla ehl-i şiyâm rü'yet ü müşâhedesine dîde-dûz-ı intizâr ve tal'at-ı ğarâsıyla istihlâl ve istibşâr-ı bedîdâr olmağla bi-tarîku't-temsîl müşâhede vü ibşârî kulûbde görüb ve hümûmı keşf ü izâle ve âlâm u rûḥâniyeyi ref' ü izâhe eden hullân maḥbûbu'l-liḳâ'nıñ dîdâr-ı fe-rah-fezâsına ıtlâk olunur. Ḥasbu'l-ittifâk bu beyitiñ şerḫi işbu ikiyiz elli altı senesi hilâl-ı şevvâl rü'yet oldığı leylet-i mübârekede vuḳû' bulmuşdır.

1818-*Vâkı'u't-tâ'ir* o 'âlî miḳdâr

Ki ola muttaşîf ḫilm u vaḳâr

(vâkı'u't-tâ'ir) ḳuşı konıcı ve ürkmeyüb ṭurıca ma'nâsına temkînli vü rezânetli vaḳûr-meşreb olan kimseden kinâyeye olur. Güyâ ki bâşına bir ḳuş ḳonmağla kemâl-ı temkîn ve vakârından nâşî ânı cemâd zann edüb mütevaḫḫiş olmaz. İmdi bu maḳûle şâḫîb-i ḫilm u vaḳâr ḫaḳḳında (fûlân sâkinu't-tâ'ir ve vâkı'u't-tâ'ir) diyü ḍarb-ı meşel olunur.

1819-Ol vefâdır ki *vefâu's-Semev'el* (417)

'Ahdin îfâya ide 'özrü ḳabûl

(vefâu's-Semev'el) terkîbinde Semev'el meşneviyâtıñ evvel kıt'asında mezkûr olan ḫışn-i tîmâ ve ḫışn-ı eblaḳ nâm ḫışn-ı ḫaşîniñ mülki olan **Semev'el bin 'Âdyâ** ve **İsrâ'îlî'** dir ki (evfâu mine's-Semev'el) meşeline menşe'idir. Aşlı budur ki امرئ القيس بن جحر الكندي لمصلحة ملك الروم olan ḳayşere gitmek murâd etdikde zî-ḳıymet olan durû' vu esliḫa ve emvâl-i sâ'iresini mezbûr **Semev'el** 'indinde vedî'a

olarak birağub gitmiş idi. Kable'l-‘ avdet fevt olduğu melik-i **Kande**'niñ mesmû'ı olub emvâl-ı merķûmeyi ğaşb dâ'iyesiyle **Semev'el**'e âdam gönderüb vedi' a-ı mezbûreyi muţâlebe etdikde **Semev'el** cevâbında emânet ehliniñ ğayrîye virmek câ'iz degildir diyü redd etmiş ise de melik-i mesfûr mücâb olmayub yine âdemler irsâliyle ısrâr etdikde **Semev'el** daħi ben emânete hıyânet etmem ve üzerime vâcib olan vefâyı terk edüb semt-i Ğadre gitmem diyü ye's ile cevâb virdikde melik-i **Kande Semev'el** üzre ' asker çeküb **Hısn-ı Tîmâmı** muhâşarada etdikde ez-ķazâ **Semev'el** oğlu hâric **Hısn**'da bulunmağla aħz u girift olunub müddet-i medîde muhâşara şoñra me'yûs olduķda **Semev'el** hıtâben nidâ eyledi ki işte oğlñ elimde esîrdir. Yâ **Emrî'l-Kays'ın** emvâlini virüb oğlñı taħlîş ile yâhûd göziniñ karşıusunda zebħ ederim اخترایهما شئت didikde Semev'el ben emâneti müsteħaķķından ğayrîye virmem ne yaparsañ yap diyü cevâb virmekle melik-i zâlim-fezend mazlûmı küşte-i tîğ-i ğadr edüb ric' at u idbâr ile yıkılıb gitdi. Ba' d-ı zamân **Emrî'l-Kays'ın** vereşesi geldikde vedi' a-ı mûrişleri olan emvâlî anlara edâ ve hıfz-ı ' ahd bâbında ķarretu'l-‘ aynını fedâ etmekle min ba' d ifâ-yı ' ahdde meşel olub ' ahd u emânetine vefâ muķâbilinde kendüye ğadr u hayf olunmaķ tecvîz-kerde-i himmet-i zimmeti olan şahib-i vefâ haķķında (evfâu mine's- **Semev'el**) diyü ğarb-ı meşel olunur. Kaldı ki nazma nazaran mezbûriñ ismi şem'ûn vezninde **Sem'ûn** olmaķ iķtizâ eder. Lakin **Ķâmûs**'da sefercel vezninde Semev'el olmaķ üzre mersûmdir.

1820- **Kulefu'l-bedr** şu ' ayb-ı hûbân

Ki vire hüşnine cüz' î nokşân

(kulefu'l-bedr) şerefu'l-ķadr vezninde cirm ü dâ'iresi nûr ile tölmiş âyñ yüzinde olan siyâha mâ'il tönıklıģa dinür ki diķkat olındıķda nümâyân ve bedr-i envârıñ t'al' at-ı pür-behçetine fi'l-cümle mûriş-i raħne ve nokşândır. Pes bu mülâbese ile bi-tarıķu'l-isti' âre meh-likâlarıñ çehre-i tâb-nâklarında çibân ve çiçek maķûlesi ' ârizalardan kalmış bellü ve bellürsüz olan eşer ve nişâna (kulefu'l-bedr) itlâķ olunur.

1821-Pek şehâvet dimedir **baştu'l-yedd**

Etmemek ya' nî kerem-cûları redd

(baştu'l-yedd) bâ'nîñ fethiyle el genişliği ve el açıklığı ma' nâsınadır ki cûd u şehâdan ve bezl ü ' aţâdan kinâye olur. Pes ziyâde şehâ ve civân-merd olub tâleb-i ma' rûf ve cûyende-i ihsân olan kimseleri dil-şâd eden kimseye baştu'l-yedd dinür ve gülec yüzlü beşâsetlü kimseye baştu'l-vech dinilür.

1822- **Lezzetu'l-mülk** mülûke şâyân

Zevk-i ' adlîle şafâ-yı ihsân

(lezzetu'l-mülk) mim'îñ kesrîyle mülk ü salţanatîñ tadı ve şafâsı ma' nâsınadır ki ra' iyye-perver olan mülûke ziyâde telezzüz edüb hoşlandığı ' adl u dâd ve envâ' -ı ihsân ile hulkı pür-murâd eylemek vaşflarından kinâyedir ve bu vasflar mülûke şâyeste vü bâyeste olan evşâf-ı cemîledendir.

1823-**Fervetu's-şayf** semâhat dimedir (416)

Eshiyâya göre hil' at dimedir

(fervetu's-şayf) temretu'z-zayf vezninde kibârîñ ihyânen mevsim-i bahârda giydikleri kâkûm maķûlesi hafif kürke dinür ve bu mustağnî ' anh kabîlinden olmağla ğâlibâ taħallî vü tezyin için melbûs olduğundan hilye ve ziynetden kinâye olub ba' de mecâz mebnî ' alâ'l-kinâye olarak insâna hilye-i kemâl olan semâhdan isti' mâl olunub fülân kimse şehâ vu cevâddır diyecek yerde (fülân lâbis fervetu's-şayf) dirlir.

1824-Oldu hem **fevre-i İbnu Sâre**

Câme-i köhne-i pâre pâre

(fevre-i İbnu Sâre) ğırbân-ı ' Irâķ'dan **İbnu Sâre** nâm biçâreniñ kürkü dimekdir mezbûr maa' -faķre kürk giymek me'lûf olub lakin tecdîd ü ta' mîrine kudret-yâb olamadığından postınıñ tüyleri dökilüb berber kayışına döndiği ve câmesiniñ her tarafı fersûdelenüb yırtılan pâreleri zîver-i hâr u has olduğını mübeyyen bir kaşîde-i tavîle inşâ etmekle min ba' d köhnelikte meşel olmağla **Cinânî** nâm şâ' ir-i niñ işbu

Baňa bir câme nâşîb eyledi bu köhne felek

İrtikâb eitmez ânı giymegi gönüllü köpek

Farq olunmaz etegiyle yaqâsı çâkından

Ne yaqa kaldı fenâ bulmadık anda ne etek

Bozdırır rengi anîñ her yaqası göz gözdir

Dâm-ı mâhi dîr idem tursa derûnında semek

Neşîdesine mâ-şadağ olan şiyâb-ı köhne haqqında (ihlâku min fervet-i İbn-i Şâre) diyü darb-ı meşel olunur.

1825-*Abdu ‘ayn* oldu müdâhin-i eşhâş

Aşlı yokdan görünür bende-i hâş

(‘abdu’l-‘ayn) izâfet ile şol müdâhi vü mürâ’î kimseye dinür ki seni gördükde ‘arz-ı kâlâ-yı ‘ubûdiyyet edüb temelluğ u tabaşbuş eder göziñden gâ’ib oldığı sâ‘at girîve-i hılâf u nafâka gider. Nitekim şâ‘iriñ işbu

ومولى كعب العين امالقاه* فيرضى واما غينه فظنين

beytinde vâki‘ dir.

1826-*Talebu’l-karn u dıyâ’u’l-uzuneyn*

Olmadır maţlab-ı hüsrânu’l-‘ayn

(Talebu’l-karn u dıyâ’u’l-uzuneyn) izâfetle işbu (لطالب القرن جدعت اذنه) meşeline daği (ذهب الكبر يطلب قرنا فاضاع اذنيه) meşeline îmâdır ki lisânımızda deve boynuz umarken kulakdan çıkdı meşeliniñ meşelidir. Temsilât-ı ‘Arab’ dandır ki bir genc deve kendi başına mer‘âda gezerken bir ‘azîmu’r-revğ ya‘nî büyük boynuzlu baqara teşâddüf edüb tevlîdi bendesiniñ gibi Zü’l-Karneyn olaydım Zü’l-Karneyn gibi zor-âver olub kimseye râm u fermân-ber olmaz idim didikde deveyi yârdan uçuran bir tutam otur meşelince baqar-ı mezbûr cemel-i bâtılu’l-emeli tam‘-ı hâm ile ıtmâ‘ edüb şu cebeliñ verâsında keşîru’l-‘aşib bir merta‘ vardır anda bir müddet meş ü ârâm ve giyâh u mübâhinden tenâvvül ile maţlûbıñıza nâ’il olub mağzîu’l-merâm olmañız mütevaqqi‘ dir dimekle hemân cemel-i bî-iz‘ân şüb-ı mer‘âya revân oldu فاقعا طبق منقول كثير الماء اوشىء buldı ve anda çend eyyâm u leyâm i‘tişâb u ibtikâl ile ten-perverlik edüb nebet-i qurûna muteraqqıb iken meger ol çerâ-gâh bir melegiñ himâsı imiş me’mûr muhâfazası olan deşt-bânlar bî-gâne deveyi görmekle tehevürle-

nüb üştür-i merķûmîñ kulaķlarını kesüb ĥudûd-ı mer'âdan ĥard u teb'îd eylediler imdi temşîl-i mezbûreye mebnî me'âl-i maṭlabları 'ayn-ı ĥüsrân olan kîmyâ-gerân gibi itlâf-ı mâla bâdî olan emr-i nâ-ma' kûlîñ ĥuşûlına ṭâlib u sebâ'î olan kimseler ĥaķķında meşel-i mezbûrlar ĥarb u îrâd olınurlar,

1827-Oldu hem şürb-i şabûĥ-ı ĥayyân (419)

Vaķitsiz bulma riyâset ile şân

(şürb-i şabûĥ-ı ĥayyân) terkîbinde şurb şın'îñ zammıyla (şabûĥ) şabûr evzninde (ĥayyân) şeddâd vezninde **Ĥayyân bin Şervân** nâm kimseniñ şabâĥ vaķtinde bâde içmesi dimek olur. Mezbûr **Ĥayyân** esâfil-i nâsdan bir şahş-ı kem-nâm ve bî-şân olub bir gün 'alâ'l-şabâĥ bir kâĥ sukârâ nâ-ĥalefler ile 'ayş u nûş edüb ĥımâr-ı ĥamr kâse-i serlerin ser-şâr etdikde keyf belâsıyla ṭaşra çıkub beldenîñ meliki ĥaķķında nedir bu zâlîmiñ elinden çekdigimiz cânına toyan yanîma gelsün edâsıyla evâķda nidâ ederek geşt ü güzâr ve melik-i mezbûr zâtında ġaddâr u sitem-kâr olmaġın dest-i ta' diyyesinden bîzâr olan bir ṭâķım evbâş-ı mesfûrîñ başına tecemmu' vu taĥaşşud edüb **Gâve-i ahen-geriñ Daĥĥâk** mârı üzre ĥücûmı gibi ĥücûm etmeleriyle melik-i merķûm firâr ve mezbûr **Ĥayyân** ansızın câ-nişîn-i imâret olub yerinde istifrâr etmekle ve bunu vaķt-i riyâsete şurb-ı şabûĥ sebep olmaġla fec' et-i teveccüh eden şân u şerefe (şürb-i şabûĥ-ı ĥayyân) dinildi.

1828- Şol ki mefhûm-ı ġurâbu'l-a'şâm

Mişlini görmemiş ola 'âlem

(ġurâbu'l-a'şâm) tavşîfle şol ĥarġa ĥuşına dinür ki cemî'-i endâmı siyâĥ ve bir ayaġı beyâz ola lakin bu mişillü ġurâb bulunmamaġla mişillü görilmemiş nesnede meşel olub (eazzu mine'l- ġurâbu'l-a'şâm) dinilür. Niteki Ummu'l-Mü'minîn 'Âişe-i Şiddîķa rađıyallâĥü 'anhâ ĥaķķında (ان عائشة فى النساء كالغراب الاصم) buyurılmışdır

1829-Ol ki ġâyetde ĥazâķatli ĥekîm

Dinmedir lâyıķ aña **İbnu Ĥazîm**

(İbnu Ĥazîm) nazma nazaran emîr vezninde ve **Miftâĥ-ı Şa'âde** de mersûm olduġı üzre ĥâ'nîñ fetĥi ve zâ'nîñ sükûnıyla **İbnu Ĥazîm**'dir ki a' lâm-ı fuķahâ-i şâfi'yyeden ve re'-

İs-i eṭıbbâ-i **Mıṣrıyye**'den tesânîf-i fâ'ika şâhibi '**Alî bin el-Ḥazm** '**Alâ**'ad-dîn bin **en-Nefis**'dir ki mu' teberât-ı kütüb-i ṭıbbdan mücez u şâmil ve **Şerḥ-i Külliyyâtu'l-Ḳan-ûn** mezbûrîñ te' lifâtındandır. Mezbûr pederine nisbet ile **İbnu Ḥazm** yâḥûd **İbnu Ḥazîm** künyesiyle ma' rûf olduğı gibi ceddine nisbet ile **İbnu'n-Nefis** künyesiyle de meşhûrdır. ' Asrında rûy-i zemînde mişili olmadığı ve **İbn-i Sînâ**'dan soñra nazîri gelmediği aşḥâb-ı fenniñ müsellimidir velâdeti altıyüz yedi sâlında olup altıyüz seksân yedi zî'l-ka' de- sinde ma' âlice-i bîmârândan el çekmişdir. Mûmâ-ileyh eṭıbbâ-yı **İslâmiyye**'den hâteme- tu'l-ḥuzâḳ olmağla fenn-i ṭıbbda mâhir ü ḥâzîḳ ve tîmâr-ı bîmârânda aḳrân ve emşâline fâ'ik olan ṭabîb-i daḳâik-şinâsa bi-ṭarîḳu't-temsîl **İbnu Ḥazîm** ıtlâḳ olunur ve öyle nabz- şinâs ve mu' âlice-i muvâḳa ile müdevâta muvaffîḳ olan ḥekîme (aḥzeḳu min ibnu'n- Nefis) diyü ḍarb-ı meşel olunur.

1830-**İbnu zencîyye** dinürmüş ḳaleme

Ki devâṭ oldu sebeb bu ' ilme

(ibnu zencîyye) zâ'nîñ fethiyle siyâḥ ' Arab ta' bîr olınan süvedân ve zencilere mensûb ma' nâsına ḳalemin ' ilmidir. Zîr-i âlet-i kitâbet olan ḳalem hem-reng-i renḳiyân-ı edhem olmağla ve'l-ḥâlet-i haza pirinçden ve gümüşden maşnû' olan divîdler gibi evâ'ilde sâc ve ibnûs ağaçlarından ma' mûl ḳalemdânlar olup dâ'imâ ḳalem anlarıñ içine mevzû' ve mülâzim bulunmağla ḥâme-i '**Abbâsî** câmeye ibnu'z-zencîyye ıtlâḳ olınmıştır.

1831-Daḥî mefhûm-ı **ḍalâl ibnu ḍalâl**

Babası kendüsi mechûlu'l-ḥâl

(ḍalâl ibnu ḍalâl) ḍâd'larıñ fethiyle ve ḍall bin ḍall ḍâd'larıñ kesriyle ve zammıyla ve lâm'larıñ teşdidiyle kendüsi ve bababası mechûl olup kim idüğü ve kimin oğlu idüğü ma' lûm olmayan şânsız u şerefsiz kem-nâm kimseye ıtlâḳ olunur ve gümrâhlıḳda vâzḡnlıḳda mütevaḡḡıl u münhemik olan (420) keşîru'l-ḍalâl kimseye ıtlâḳ olunur.

1832-*İbnu kesb* ile daği *ibnu ħarâm*

Veled-i zânîye mefhûmu tamâm

(ibnu kesb) kâf'ın fethiyle zevciñ şun'ı ve medĥali olmaqsızın zânîyyeniñ kesb-i ħarâm ile kesb etdiği pîçden 'ibâretdir (ibnu ħarâm) vaŧy-i ħarâmdan vücûda gelmiş ya' nî zinâ vu fücûrdan ĥâşıl olmiş ħarâm-zâdeye dinür.

1833-Gice ma' nâsına *ibnu'l-kervân*

İbnu leyl ol kim olur gice revân

(ibnu'l-kervân) künyesinde kervân selmân vezninde toy kuşu nev'inde çağırkan toy didikleri kuşdır ki kervân kuşu dahi dirler ve bu kervân uyku ma' nâsına olan kerî lafzından me'ĥûz olmağla gicelerde aşlâ uyumaz olan kuşa ıtlâkı tesmiye bi'z-zıdd kabîlindedir ve giceye ibnu'l-kervân ıtlâkı güyâ tâ'ir-i merķûm bütün gice bîdâr olmağla giceyi terbiĥ ü ihyâ etme taşvîrine mebnîdir. (ibnu leyl) gice ile yola gitmek mu' tâdı olan kimseniñ künyesidir ki mu' tâdı olan kimseniñ gice ile ibn-i sebîl olub alâ'ş-şabâĥ bir belde de işbât-ı vücûda etmesi leylet-i ĥablîden tevellüd etmiş gibi bir ma' nâ oldığı taşavvurına mebnîdir.

1834-Di ĥarîb âdeme *ibnu'l-kaştal*

Ki odur şefkat u iĥsâna maĥal

(ibnu'l-kaştal) künyesinde kaştal ca' fer vezninde naķ' u ĥubâr mürâdifi olarak toz ma' nâsına olmağla ve miĥnet ü meşakķate dađi dinmekle vaŧanından cüdâ olmaķ ĥasebiyle vücûdı ve elbisesi âlûde-i ĥubâr ve envâ-i miĥnet ü meşakķate dūçâr olub şefkat u iĥsâna sezâ-vâr olan ĥarîbu'd-diyâre dinür.

1835-Ġurabâ oldu *faķîdu'l-iĥvân*

Çün ĥurbetde bulunmaz ĥullân

(faķîdu'l-iĥvân) terkîninde faķîd fa' ilî bi-ma' nâ mef'ûl olarak mefķût u ĥâ'ib olan nesne ma' nâsına olmağla ma' nâ-yı terkîb dostlarını ĥâ'ib etmiş ve bitürmiş kimse demek olur ki vaŧanından cüdâ vu dûr ve kavm u ĥabîlesinden ba' id u meĥcûr olmiş olan ĥarîbu'd-diyâr kimselerden 'ibâretdir.

1836- Hissetiñ aşna'ı *buḥlu'l-Manşûr*

Ki anıñ buḥlu idi pek meşhûr

(buḥlu'l-Manşûr) de **Manşûr Ḥulefâ-i 'Abbâsiyye'**niñ ikincisi **Manşûr bin Muḥammed bin 'Alî bin 'Abdullâh İbn-i 'Abbâs raḍiyallâhü 'anhadır.** Mumâ ileyhiñ ismi 'Abdullâh olub laḳabı Manşûr olmaḡla anıñla meşhûr olmışdır buḥl u ḥasetde ve cem'-i mâla ihtimâm ve diḳḳatde mübâlaḡa ḥesâbı olub cizye vü ḥarâc arz ve sâ'ir mevâdd-ı mâliye üzre müvellâ kıldığı 'âmillerden ve câbîlerden ḥîn-i muḥâsebede bir dirhemiñ südsi olan dâniḳa ḳadar ḥesâb edüb aldığına mebnî **Manşûr-i Devâniḳî** dinmekle şöret-yâb olmışdır. Mûmâ-ileyh **Ḥacc-ı Şerîf** ḳaşdıyla sâliḳ-i râh-ı **Ḥicâz** oldıḳda bir vech-i mu'tâd bir gice terâne vü neḡâmetle develeri sür'at-i seyre bâdî olan Selem-i ḥâdî elḥân-ı tayyibe-i muḥriba ile ba'z-ı .....oḳuyub ḥalîfeye kemâl-ı ḫarb u inbisât ḥâsıl olmaḡla 'ırḳ-ı seḫâsi tehyîc edüb vezîri rabî' a ḫitâben **Seleme** nısf dirhem fıḳḳa i'tâ-sıyla emr etdikde **Selem** daḡı mu'arrız-ı istiḳlâlde yâ **Emîrû'l-Mu'minîn** ben **Hişâm İbnu 'Abdu'l-Melik**'e ḫarîḳ-i ḥaccda bir gice ḥâdîlik etdigimde benim için otuz biñ dirhem emr etdi dimekle **Manşûr** ḡazab edüb **Hişâm** beytu'l-mâla ḥasâr etmiş yâ **Rebî'** buniñ üzerine mübâşir ta'yîn edüb meblaḡ-ı merḳûmı istirdâd ile diyü emr eyledikde **Rebî'** işlâḫ-ı zâtu'l-beyne sa'y-ı belîḡ edüb **Manşûr** ḥacca varub gelince ḳadar ešnâ-i râhda her gice Selem-i ḥadî müft ü meccân olarak ḥâdîlik etme şartıyla **Selem**'i taḡrîmden taḫlîş eyledigi ve buña maḳîs-i ḥisset ü imsâka dâ'ir ḫikâyatı kütüb-i edebiyede meşhûr ve elsinede meşhûr olmaḡla buḥl u imsâkda meşel olub buḥl-i şeni' ile baḡıl olan kimse ḫaḳḳında * ebḡalu mine'l-Manşûr* diyü ḫarb-ı meşel olunur.

1837-Oldu mefhûmu *nüvâtu'z-zeytûn* (421)

Ḥayırsız fâ'idesiz merdum-i dûn

(nüvâtu'z-zeytûn) nun'ın fethiyle zeytûn çekirdegi dimekdir. Çünkü keşirü'l-menâfi' bir semere-i mübâreke oldığı ma'lûmdır. Lakin çekirdegi ekl ü 'alefe şâliḫ olduğundan ve âḫer güne menâfi' i daḡı ma'rûf olduğundan 'adem-i nef'ada meşel olub nâsa menfa'at-sız bir işe yaramaz olan kimseye bi-ḫarîḳu't-temsîl nevâtu'z-zeytûn ıtlâḳ olunur.

1838-*Bâhilî* dindi le 'îmu'n-nesebe

Şaḥş-ı nâ-pâk u denîyyu'l-ḥasbe

(Bâhilî) câhilî vezninde **Bâhil**'e kabîlesine mensûb dimekdir. Kabîle-i mezbûre beyne'l-' Arab le'im ü denâ'et ve ḥasb u ḥasâset ile meşhûr ve begâyet mezmûm u menfûr olmağla nâ-keslikde meşel olub zâten ve nisben mürüvvet ü keremden bî-behre olan fûrû-mâye kimseye **Bâhilî** ıtlâk olunur ve uşûli kerîm iken kendi nâ-ḥalef ü le'im olan kimseye de dinür niteli şâ' iriñ

وما ينفع الاصل من هاشم * اذا كانت النفس من باهله

nazmında vâki' dir.

1839-Dindi *cevzi* şü denâ'et-şiyeme

Çorquduğı yire viren mütteheme

(cevzî) fevzî vezninde bâyi' u'l-cevz ma' nâsınadır ki cevz-i **Hindî** yâḥûd cevz-i **Rûmî** alup satan kimseye dinür ve cevz, mecmû' **Hicâz** ülkesine dinmekle cevzî Hicâzî ma' nâsına olur lakin ehl-i lisân bunu çorqmadığı yere ḥabbe-i vâḥide virmeyüb ancak çorquduğı maḥalle bezl ü a' ḥâ eden şaḥş-ı müttehem zemîmu'ş-şîme ıtlâk eylemişler lakin nezd-i kaçır-i yedde bulunan kütüb-i edebiyede ba' s-i ıtlâka zafer bulunmadı.

1840-Keşret-i ekl imiş *eklu'ş-şûfi*

Çıkarır sofra başında şûfi

(eklu'ş-şûfi) izâfetle (eklu mine'ş-şûfi ve eklu mine'ş-şûfiyyet) meşeline îmâdır. Ya' nî ta' bîru'ş-şekl lâ-cellu'l-ekl mefhûmına mâ-şadağ ve mütevekkelûn-ı zînde ve müte'ekkelûn zümresinden oldukları muḥakkak olan ḥâ'ife-i mutaşavvıfa ki

جماعدية خسبسه * همتها الثريد والهريسه

şafet-i kâşife ḥâlları ve şâ' iriñ işbu

ايا جيل النصوص شرحيل * لقد جنتم بامر مستحيل

افى القرآن قال الله فيكم * كلواكل البهائم وار قصوالى

kıt'ası mübîn-i aḥvâlleridir bu fırқанîñ 'âḥıl u mârikları ya' nî şûreten zâhid ḥaḳîkatde sârikları 'amelde mâni' degil ammâ ḥâ'âmde riyâ olmaz mazmûnîñ cüz'-i evvelini ḥâlde

ve cüz'-i şânîsini kâlle gûyâ olarak sofrâ başına geldikde hırkâyı çıkarub h'âhişle güstâhâne ekl ü bel' etmek mu'tâdları olmağın şiddet-i hırş ile keşret-i eklden meşel olub muṭlaḳâ ekûl ve 'abdu'l-batn olan hakkında (âkûlu mine's-şûfi) diyü darb-ı meşel olunur.

1841-*Kelbetu ḥavmel* o kim gâyet aç

Bir dilim etmege ola muḥtâc

(kelbetu ḥavmel) terkîbinde ḥavmel, cevher vezninde A' râb'dan bir hâtûniñ ismidir ki (ecû' u min kelbetu ḥavmel) meşeline menşe'idir. Mezbûreniñ bir dîşî kelbi var idi. Gündüz aç bağlayub gice şaliverir idi ve bütün gice çadırıñ etrafını tolanub hırâset eder idi. Bir gün bağlandığı yerde açlık cânına kâr edüb sidrmaḳ edecek bir nesne bulma- mağla nâ-çâr kıyruğını bi't-tamâm ekl eyledi. Ba' de begâyet aç ve kifâf-ı nefis edecek nân u zâde muḥtâc olan kimse hakkında meşel olub (ecû' u min kelbetu ḥavmel) dinildi şâ' iriñ

كما رضيت جوعا وسؤرا عايت * بکلستها فی سالف الدهر حومل

beyti meşel-i mezbûra mülḥaḳdır.

1842-Köfte-ḥorân gürûh-ı A' râb (422)

Pek fakîre dindi *kelbu'l-kaşşâb*

(kelbu'l-kaşşâb) kaşşâb kenâresine mülâzım olan kelb dimekdir. Kelb-i mezbûr dâ'imâ semiz etleri ve müştahâ ni' metleri görüb tenâvvülinden maḥrûm olmaḳ mülâbesesiyle tâ'ife-i A' râb'ın köfte-ḥorları ve nâ-dân ve bî-edebleri aḡniyâya hem-civâr olan fakîr-i bî-nevâya bi-tarîḳu't-temşîl su-i ta' bîr ile (kelbu'l-kaşşâb) didiler.

1843- *İtr-ı menşim* dimedir şol meş'ûm

Ki ola bû-yı nuḥûset meşmûm

('itr-ı menşim) terkîbinde (menşim) meclis vezninde menşim bint-vecîh nâm hâtûndır ki zamân-ı câhiliyyetde 'ıṭâre olub **Mekke-i Mükerrreme**'de 'ıṭriyât şatardı kabâ'il-i 'Arâb'dan meḳânla murâd etdiklerinde anıñ 'ıṭriyete ta' ṭir edüb ceng ü kıtâle mübâseret ederler idi ve ol muḥârebede kıṭâl-ı müşeddet ve maḳtûl-ı keşîr olur idi ve bu keyfiyeti

anıñ hâşasından ‘add ederlerdi. Binâenaleyh bir nesneden râyiha-i nuhûset lâyim ü meşmûm oldıķda (eş’emu min ‘itr-ı meşim) diyü darb-ı meşel olındı.

1844-‘ Irzına ğayret yok süfle nihâd

Oldu ma‘nâda *ġayûr-ı Bağdâd*

(ġayûr-ı Bağdâd) ednî mülâbese için izâfetle (ġayûr-i Bağdâdî) tavşif ve nisbetle ehl-i Bağdâd’dan ġayûr nâm bir deyyûş idi mezbûrîñ kimisi sâzende ve kimisi raķķâse bir tâķım câriyeleri olub me’vâu’z-zevânî olan dâr-ı fücûr-medârı müzdehim-i ehl-i hevâ ve kendüsi kâr-hâ necilik kârıyla şöret-nümâ idi. Kendiden menķûldır ki bir gün ba‘z-ı yârânla hem-bezm-i şafâ ve câriyeler sâz u raķş ile neş’e-baķş-ı cülesâ’ iken ehl-i meclisden biri câriyelerden birine nihâni işâret edüb taşra çıķdıkları meşhûdım oldıķda ġâlibâ bunlarıñ dimâġında fesâd olmaķ mühtemeldir diyü kalbime bir hâtıra gelmekle ve ism-i ġayûr oldıġından ġayret beni hâlime bırakmamaġla verâlarından ben daħi çıķdım. Gördüm ki derûn-ı dârda bir hücre-i hâliyeye girdiler. Su-i zannım taķvâ edüb kapuya vardım fi’l-hâl kapuyu ardından kilidlemişler daķķ-ı bâb eyledim açmadılar. Bu def’a fenâlıġa dâ’ir bir ma‘nâ-yi münfehim olmaġla ‘ırķ-ı hamiyetim mużtarib olub elime bir balta olub kapuyu kırub hâllerine vâķıf olmaġı kırdım. Lakin şabr u te’nîñ ‘âķbeti memdûh u hiddet-mizâcla ‘acelenin ve su-i zannıñ mezmûm oldıġını mülâhaza ile şâyed bir mahfi şöbetleri olmaķ muhtemeldir. Bî-hûde iz‘âc ile hem kesr-i bâb u hem kesr-i hâtır kâr-ı ‘âkıl degildir diyü hâlleri üzre bırakub yine mecmu‘-i aħbâba ‘avdet eyledim ba‘d-ı zamân geldiklerinde kendilerden taķķık-i mâdde eyledim ki ol kimse giceden ve uykusuz kalmış olmaġla ġunûde-i pisteristirâhat olmuş ve câriye-i merķûme mervâha cenbân olarak hıdmet-ı zayfda bulunmuş diyü şecâ‘at ‘arz ederken merd-i kıbî sirķatin söyler me’âlince ġayûrlıġını beyân-ı mu‘arrızında deyyûşlıġını ‘ayân eylemiş ba‘de-zîn kıyâdet u deyyûşlıķda meşel olub ‘ırz u nâmûsa ġayret ü himmeti olmayan alçaķ tabî‘atlı kimseye bi-tarıķu’t-temsîl (ġayûr-ı Bağdâdî) ıtılâķ olunur.

1845-Oldu *câru'l-cenb* ol hem-sâye

Ki qarâbetten ola bî-vâye

(câru'l-cünüb) zammeteynle *sûre-i Nisâ'* da işbu *والجارذی القربى والارالجنب والصاحب* وبالجنب âyet-i kerîmesinde ri' âyet ü ihsânı me'mûrun-bih olan hem-sâye ve komşudur ki seniñle qarâbeti olmayub faqat câru'd-dâr ola ve hânesi hâneñe mutaşşıl olmayub munfaşşıl ve uzacık olan komşuya dinür.

1846-Zevk-i dünyâya di *hamru's-seytân*

Ki ider âdemi güyâ sekrân

(423) (hamru's-seytân) izâfet ile meftûn u mecbûrların mest-i müdâm-âsâ bî-şu' ur eden nişve-i dünyâya ve dünyânın zevk u sürûrına ıtlâk olunur. Nitekim sâdât-ı şufiden **Yahyâ İbnu Mu'âzu'r-Râzî** hazretleri *الدنيا جمر الشيطان فمن شرب منها لم يفر من سكرتها* buyurmışlardır. Filillâhi dere.

1847-Uyma kim eşerine iblîsîñ amân

Meslegidir *huṭuvâtu's-seytân*

(huṭuvâtu's-seytân) zammeteynle haṭveniñ cem'idir. Haṭve, hâ'nın zammıyla mâbeynu'l-ḳademiñdir ki âdım ta' bîr olunur ve işbu *nazm-ı celîlinde İmâm-ı Zücâc huṭuvâtu seytânın sâlik oldığı tarḳ-ı ḳalâl ile daḫi ittibâ' -ı hevâda la'îniñ eşerine iḳtifâ vu iḳtidâ ile ta' bîr etmekle nâzım-ı nihrîr ma' nîyetine îmâ eylemişdir.

1848-*Endemu min Kus'â* dinse eger

Pek peşmân dimek olur azhar

(endemu min Kus'â) meşeline Kus'â, ḳurvâ vezninde lâm ḳâfiyesiniñ ḳıṭ' a-i âhiresiniñ âhîrinde beyân olındığı üzre züfr vezninde olan **Kus'â** ḳabîlesine mensûb şahış dimekdir. **Kus'â** mezbûrîñ ismi **Ḳâmûs**'da mersûm oldığı üzre **Gâmid bin el-Hâriş ve Nefha**'da ve **Mecmu'l-Emsâl**'da merḳûm oldığı üzre **Muhârib bin Ḳays**'dır ki farṭ-ı nedâmetde meşel olmuşdır. Aşlı budur ki mezbûr bir gün deve güderken bir **Şa'bu'l-Vuşûl** sahranıñ aralığında a'lâ yây olur diyü vaḳt-i kemâline ḳadar müte'ahhid ü müteraḳib olub ba'de'l-kemâl ḳat' edüb andan bir yây ve beş 'aded oḳ yaptı bir gice ol yâyı ve oḳları alub hımâr-ı vahşîleriñ güzêr-gâhı olan bir maḫallda kemîn-gâh yapub iḳtifâ eyledi Ol eşnâda

nâ-gâh bir sürü hımâru'l-vahşî zuhûr ve pîş-gâh-ı Kus'â'dan mürûr etmekle birini nişâna alub atıkda oğ verâ'-i şaydan bir kayaya teşâdüf etmekle çakmak gibi şerâre zuhûr etdikde işâbet etmedi zannıyla te'essüf etdi. Ba' de bir sürü daği gelüb geçerken kezalik birine tîr-endâz oldu. Ol daği ve tîre-i sâbıka üzre rû-nümûn oldu. Hülâşa bu sebâk üzre oğın başını daği atub hâl-ı minvâl-ı mesrûd üzre olmağla kemâl-i infî'âlinden hemân kavı-ı mezbûrı taşâ çalub şikest eyledi. Vaqtâ ki şabâh oldıkda gice atdığı oğlar cânına müteveccih olub gördi ki her atılan oğ bir şikâra işâbet ve ba' de'n-nüfûz taşâ tokınur olmağla beş dâne hımâr-ı vahşî küşte-i tîr-i şebâne olmuş serilüb yaturlar bu hâli müşâhede etdikde kemâl-ı nedâmet ve te'essüfenden kırılâsı elim yâyı niçün kırdı diyerek bâş-ı pür-muğnî kıt' a-ı ibtidâr ve işbu

ندمت ندامة لوان نفسى * تطاوعنى اذا لقطعت خمسى

تبين لى سفاه الرأى منى * لعمر ابيك حين كسرت قوسى

kıt' asını inşâd ile farı-ı nedâmetin izhâr eyledi. Binâenaleyh kendi kesb-i yeddi olan kâr-ı nâ-hem-vâr üzre müte'essüf ü nâdim olan kimse hakkında (endemu min Kus'â) diyü darb-ı meşel olındı. Nitekim **Ferezdağ**, **Nevâr** nâm zevcesini tağlık edüb sonra nâdim oldıkda işbu

ندمت ندامة الكسعى لما * غدت منى مطلقة نوار

و كنت كفاقى عينيه جهلا * فاصبح لا يضى له نهار

nazmıyla meşel-i mezbûra telmîh eylemişdir.

1849-Mekteb-i nüktede *sebtu's-sıbyân*

Şol ki gâyetde gelür tab' a girân

(sebtu's-sıbyân) izâfetle çocuklarıñ cum' a ertesî günü dimekdir. Çünkü ez-ğadîm müteâ'ârif oldığı üzre eţfâl-i mekteb bi't-ıtabi' menfûrları olan mektebe h'âh u nâ-h'âh eyyâm-ı haftadan mütemâdî altı gün hużûr ve çîn-i cebîn mu' alimden begâyet âzürde vü bî-hużûr olub cum' a günü ta' tîl ile âsûde ve âzâd ve dil-h'âhları üzre mel' abe-i sıbyân ile mütelezziz ü dil-şâd iken (424) فکرشنبه تلخ دارد جمعهء اطفال را mısra' ınca ferdâsı yine gâ'ile-i debir-istân fikr ü endîşe derûn-ı safâ-nümûnların tağdîş ü tedvîşe

düşürmekle şiklet ü veḥâmetde meşel olub ṭab‘a begâyet girân ve nefse ziyet girân ve nefse ziyâde şakîl gelen evzâ‘ u eṭvâra ve şahş-ı nâ-tırâş ve nâ-hem-vâre bi-ṭarîku’t-temşil (sebtu’ş-sıbyân) ıtlâkı şâyân görülmüştür.

1850-*Cür‘etu’l-leyl* o ki erbâb-ı fütûr

Gice vaktinde olur gâhi cesûr

(cür‘etu’l-leyl) sür‘atu’s-seyr vezninde ve ḍarbu’l-yevm gibi izâfet-i bi-ma‘nâ fi olarak gice ile vukû‘ bulan cür‘et ü cesâret demek olur ki gündüzleri fâtır u üşengen olub gice ‘amelinde cerî’ ve cesûr olan kimseniñ ḥâlidir. Yâḥûd gündüzlerde ‘aciz ü cebânet gösterüb gicelerde cesûr olan ve gündüz camusdan kôrķub gice derisini yüzen kimseniñ ḥâlidir.

1851-Kizb-i pîrâna dinür *kizbu reten*

Pek müsinn ise yalansın dime sen

(kizbu reten) terkîbinde reten râ’niñ ve tâ-i müşennâtîñ fetḥalarıyla **Reten bin Giryâl bin Retenu’l-Hindî el-Betrendî** nâm şahşdır ve dürûğ-zendir ki hicretiñ altıyüz târihinden sonra **Hindistân**’da zuhûr edüb baḳiye-i aşḥâb-ı kirâmdan oldıgın ve altıyüz yılından ziyâde mu‘ammer olub çok ğarâ’ib gördigin za‘m u iddi‘â eder idi. Ḥamkâ-yı **Hind**’den ḥayli kimseler mezbûrîñ dürûğ-ı bî-fürûgını taşdik etmeleriyle hâlâ elsine-i **Hindiyân**’da **Bâbâ Reten-i Hindî** diyü mütedâvvül olan şahş-ı kezzâb bu olacaḳdır. Müdde‘âsını redd ve ḳabûle dâ’ir kelâm **Ḳamûs** tercemesinde ve **Sefine-i Rağib**’da mersûmdır. Felîrâci‘ imdi şahş-ı merḳûm zu‘mınca pîr-i rûşen zamîr ve bir ṭaḳım eḥâdiş-i mevzû‘ ayı zebân-ı mu‘ciz-beyân **Fahr-i Cihân**’dan ve efvâh-ı aşḥâb-ı kirâm’dan bi’z-zât mesmû‘m olmuştur diyü rivâyet ile ḥaylice şöhret-kebir olmağla fimâ-ba‘d böyle müsinn u ihtiyâr olan kimselerden şudûr eden ekâzibe bi-ṭarîku’t-temşil (kizbu reten) ıtlâḳ olındı.

1852-Fecr-i kâzîb *zenbu’s-serḥândır*

O da ya ḳurt ya ḥod arslandır

(zenbu’s-serḥândır) ṭalebu’l-‘irfân vezninde nun ḳâfiyesiniñ altıncı kıṭ‘asına nazaran ḳurd ḳuyruğ ve **Hezîl** lûğatına göre arslan ḳuyruğ demek olur. Lakin teşbih ṭarîkiyle

fecr-i kâzibe ıtlâkı hakikat-ı ‘örfiyye kabîlinden olmuştur ve fecr-i kâzib, şubh-ı şâdıkdan muqaddem ufq-ı şarkıyyede ‘amûd-vârî zuhûr eden beyâz musta’fildir.

1853-‘**Anzu’l-A‘meş** daği ‘**anzu’l-Ahfeş**

Şol muşâhib ki ola pek efhas

(‘Anzu’l-A‘meş) terkîbinde ‘anz, kenz vezninde dîşî keçiye dinür. (a‘meş) aħmer vezninde kibâr-ı tab‘inden ve a‘lâm-ı muhaddîsden **Süleymân Mihrân** hazretleriniñ laqabıdır. Mûmâ-ileyhiñ bir dîşî keçisi olub evlâd-ı şağârı ânîñ südü ile ta‘yîş ederler idi. Nâgâh ol keçi hasta olub şıbyân-ı **A‘meş** ma‘âşına hâlel geldiği ehibbâsından **Hayşime bin ‘Abdu’r-raħmân**’iñ ma‘lûmı olmağla her şabâh u mesâ’ ‘anz-ı merķûmîñ ‘ıyâdesine gelüb bî-çâre keçi taşhîh-mîzâc eyledi mi ve ülfetini tenâvvüle başladı mı diyü istifsâr eder idi ve giderken **İmâm A‘meş**’iñ oturduğı keçeniñ altına üç beş altun koyub gider idi. Bu minvâl üzere âmed-şod ile **A‘meş** üçyüz altundan ziyâde ihsâna nâ’il ve keçeniñ yüz katından efzûn kıymeti kendiye vâşıl olub refâh-ı hâl hâşıl olmağla ma‘z-ı mezbûr şâyeste-i tevķîr ü ihtirâm oldı diyü beytütet etdiği hûnede berâberce ârâm u muşâhabet ve mülâzimatını iltizâm eder idi. (‘anzu’l-Ahfeş) terkîbinde **Ahfeş** şın kâfiyesiniñ ikinci kıt‘ası şerhinde beyân olındığı üzere e’imme-i naħvdan üç zâtıñ laqabıdır ve **Miftâhu’s-Sa‘âde**’de mersûm oldığı üzere (425) ehl-i ‘ilimden on bir nefer zevâtıñ laqablarıdır. Esâmi ve nesebleri kitâb-ı mezbûrede mezbûrdır ve **Ahfeş**’iñ keçisi meşhûrdır. Lakin aħâfeşden kankisiniñ olduğına vâkıf olmadık şâhibu’l-ma‘z olan **Ahfeş** evâ’il hâlinde üstâzından aħz eylediği mesâ’il zihninde nîşbet için âhere takrîr etmekle harîş olub lakin muhâtab-ı müstefid bulmağla bir keçi alub anı muhâtab ittiħâzıyla takrîr-i mesâ’il etdigine mebnî ‘anzu’l-**Ahfeş** meşhûr olmuştur. Pes bir ‘âkıll u dânanıñ muşâhib ve hem-nişîni câhil ü nâdân olub şâyeste-i şöbet ve kâbil-i ĩtâb olmadıkda bi-tarıķu’t-teşbîh ‘anzu’l-**A‘meş** ve ma‘zu’l-**Ahfeş** ıtlâk olunur.

1854-*Ġazabu'l-‘aşıq* imiş kim o ġazab

Tîz geçüp olmaya bâdî-i ta‘ ab

(ġazabu'l-‘aşıq) maşdarıñ fâ‘iline izâfetiyle ‘aşıqıñ ma‘şûk cânibine bâdiru'l-vuķû‘ olarak vuķû‘ bulan ġazab u infî‘âlinden ‘ibâretdir ki ednî ‘öẗr ü bahâne ile derhâl zâ‘il olub (kân lem yağzab) hükmine girer. Pes bu mülâbese ile muṭlakâ serî‘u’l-inhîlâl olan ġazab u infî‘âle ġazabu’l-‘aşıq itlâķ olunur. Belki sehâbetu’s-şayf gibi muṭlakâ tîz gelüb geçen nesneye bi-ṭarîķu’t-teşbîh itlâķ olunur.

1855-*Ķasvetu’s-şahr* dinmek ħasvet-i ħalb

Merħamet andan olunmuş ola selb

(ħasvetu’s-şahr) terkîbinde ħasvet temre vezninde ġilzet ü ħatılık ma‘nâsına (şahr) faħr vezninde ħaya ta‘bîr olınan büyük taş ma‘nâsına olmaġla ma‘nâ-yi terkîb ṭaşıñ pekligi vü ħatılığı demek olur. Lakin bi-ṭarîķu’t-teşbîh kendide şefķat u merħamet âşarı olmayan bî-raħm kimseniñ ħalbiniñ ġilzet ü kasvetine itlâķ olunur.

1856- Meşel-i *aṭma‘u min Eş‘ab* hem

Hırşî ġâlib ṭama‘ı çok âdem

(aṭma‘u min Eş‘ab) meşelinde **Eş‘ab** ‘Abdullâh bin ez-Zübeyr raḍiyallâhü ‘anhâ ħazretleriniñ mu‘ṭaķi **Eş‘ab bin Cebîr**’dir ki mübtelâ-yi ṭam‘-ı ħâm olmaġla **Eş‘ab-ı Ṭamâ**‘ dinmekle binâm idi. Mezbûriñ hırş u ṭama‘ına dâ‘ir ba‘z-ı nevâdiri bâ-i mevħide ħâfiyesiniñ ḳıṭ‘a-i âħiresinde **Bir ṭama‘kâr idi Eş‘ab-ı meşhûr** mısrâ‘ınıñ şerħinde mezkûrdır. Felîrâci‘ve ol cümlesindendir ki bir ġün bir **Ḥazâf**’iñ kârħânesine varub ḳaş‘a ve kâseler yapar gördikde kerem edüb şu ḳas‘aları bir miķdâr daħi büyük yapasın dimekle **Ḥazâf** anı müşteri ḳanıyla kaç tâne alacaķsın didikde ben alacaķ degilim alan kimseler şâyed bunıñla baña bir şey’ ihdâ ederler ise çoķca alsun diyü büyük olmasını sipariş ederim didi. İmdi mezbûr begâyet ṭam‘la meşhûr olduġıdan ziyâde ħarîs u ṭama‘kâr olan kimse ħaķķında (aṭma‘u min Eş‘ab) diyü ḳarb-ı meşel oldu.

1857-*Ḳâlibu's-şahra* tama' kâra di hem

Ki tama' dan ola maşşûli nedem

(ḳâlibu's-şahra) ḫâlibu't-temre vezninde büyük taş çevirici ya' nî altını üstüne döndürici ma'nâsına olarak bir tam'a-ı hâm şâhibi kimseniñ laḳabıdır. Mezbûr zîr-i zemînden defîne ihrâcına ḫarîş u mecbûr ve 'âmme-i efkâr u âmâli buña maşşûr olmağla bir muḳtezâ-yi evhâm bir gice rü'yâsında eviniñ bir köşesiniñ esâsında kâ'in şahranıñ altında altun ile mâl-â-mâl bir kenz-i sehlu'l-minâl görmekle * انى اراك تقدم رجلا * meşelince menfa'at u mevhûme ile mazarrat-ı meczûme beyninde vâfir-i tereddüden soñra * خبك الشئ يغمى و يصم * me'âlince mazarratından göz yumub inkı-zâz-ı temel imtidâd-ı emelden evveli ve ehdem ḳaşren ebnâ mışren maḳâlesin gûyâ olarak herçih-bâd-âbâd diyü şahra-ı mezbûre bî-taḳlîb ve kendi eliyle evini hedm ü tahrîb etmekle ḳâlibu's-şahra ile mulaḳḳab oldı. Fî-mâ ba'd muḳaddimât tama'ı müntec-i nedâmet (426) olan kimseye teşbîh tarîkıyla ḳâlibu's-şahret ıtlâḳ olındı ve **Ebû Mansûru's-Se'âlebî'niñ en-Nefḫu'l-Meclûb min Şemâru'l-Ḳulûb** nâm kitâbında mer-sûm oldığı üzre şahş-ı merḳûm **Ma'd bin 'Adnân** kabîlesinden bir pîr-i faḳîr olub bilâd-ı **Yemen**'de geşt ü güzâr ederken beryede bir şahra-i 'azîme gördi ki üzerinde ḫatt-ı mesned ile ya' nî **Ḥamîr** kabîlesine mensûb bir nev'-i ḫatt ile اقلتنى انفعك yazılmış ya' nî beni çevirir iseñ müntefi' olursıñ me'âli ḳazılmış şahş-ı merḳûm nef'-i mevhûmı menfa'at-ı mâliyyeye ḫaml ile taḫt-ı şahrada kenz medfûn olmaḳ ḫulyâsına zâheb olub madde-i medîde külfet-i şedîde çeküb şahrayı ḳalb etdikde gördiği öbür tarafına * رب طمع يهدى الى طبع * yazılmış ya' nî çok kere tama' insânı giriftâr-ı zell ü ḫaḳâr ve kem-ḳadr u bî-i'tibâr eder mefhûmı naḳş olunmuş. Pes merḳûm muḳaddimât âmâli müntec-i ye's u ḫirmân oldığı müşâhede etdikde telehhûf ü te'essüfle bâşını mezbûr taşa ḫarb ede ede dimâğı münteşir olub helâk olmağla fimâ ba'd tama'-ı ḫâmide meşel olub tama'ı mûcib-ı veḫâmet olan tama' kâr ḫaḳḳında * etma'u min ḳâlibu's-şahra* diyü ḫarb-ı meşel olındı.

1858-Mâh-1 naḥşeb *ḳâmeru'l-muḳni'* imiş

O füsûna üdebâ öyle dimiş

(ḳâmeru'l-muḳni') terkîbinde muḳni' tef'ilden sim-i mef'ül beniyesiyle masnu' vezninde **Sevr bin 'Amîre** yâḥûd **Ḥakîm bin 'Aṭâ** nâm şeqâvet-pîşeniñ laḳabıdır ki ḥulefâ-i 'Abbâsiyye'den **Mehdî** ḥalîfeniñ zamân-ı ḥilâfetinde **Mâverâu'n-nehr**'de zuhûr edüb ḥulûl u tenâsüh i' tîḳâdında bir kâfir ve iddi'â'u'l-vaḥyete daḥi mütecâsir idi. Fenn-i siḥirde ve sîmyâ vu nîrencâtıda mâhir olmağla ba'z-ı ḥâriḳ-ı 'âdeler ibrâz edüb bilâd-ı **Ḥor-âsân**'dan **Kiş** ve **Kâşgar** ve **Nesf** ve **Semerḳand** ve **Taşkend** ahâlîsiniñ ekşerini kendiye münḳâd u fermân-ber ḳılmağla rûz-be-rûz tekşir-i sevâd ile şevket-ef-rûz oldu. Merḳûm begâyet bed-çehre vü kerîhu'l-manzar ve deccal gibi yek-çeşm ü a' ver olmağla meḥâsinden bî-behre olan çehresini nâsdan setr u ihfâ için ḳanâ' vu niḳâbla setr etdiginden muḳni' ile telḳib olındı. Kezâ fi **Tercemetu'l-Ḳâmûs** lakin nâzımıñ bu nazmında ve **Tûhfe**'sinde laḳab-ı mesfûr ef'âlden müfsid vezninde muḳni' olmasını iḳtizâ eder ve **Tuḥfe**'de * O âydir mâh-1 naḥşeb ibn-i muḳni' eylemiş îcâd* dimesiyle maḳ-hûr-ı mesfûr muḳni' midir yoḥsa bin muḳni' midir teşviş eylemişdir ve ḳamer-i mezbûrın me'âli budur ki şaḳî-yi merḳûm **Semerḳand** ile **Taşkend** miyânında kâ'in **Siyâm** nâm ṭâğîñ dâmeninde vâḳi' **Câh-1 Naḥşet** nâm ḳuyudan şa'beze vü nîreng ile bir ây şûreti ezhâr eyledi. Mâh-1 âsmân ḡurûb etdikde cebel-i mezbûrîñ verâsından nümâyân olub her ṭarafdan dört fersaḥ yere ḳadar ziyâ virir idi. Cüz'-i a' zâmi cîve idi. Şaḳî sermediñ fesâd u şevketi üç seneden ziyâde mümtedd olub gitdikce mezdâd oldu. Tâ ki hicretiñ yüz altmış târiḥinde **Mehdî** ḥalîfe mesfûrî izâle ile bilâd-ı **Ḥor-âsân**'ı çirk-i şirkden ṭathîr için ' asker gönderüb bi'd-def'ât muḥârebeden soñra şevketi münkesir olub der-dest olacağını cezm u teyaḳḳun etdikde semm-i helâhil ile âlûde bir kâse şerbet mesmû'a âmede edüb iyâl u evlâdına ḥitâben ben semâya 'urûc edeceğim her kim benimle hem-su'ûd olmaḳ dilerse bu şerbetden bir cur'a nûş eylesün diyerek cümlesini tesmîm ile ihlâk-ı ba' de kendi daḥi içmekle fi'l-ḥâl mürd ü helâk olub **Mâverâu'n-nehr** recs-i vücûdından pâk oldığı **Nefha-i Se'lâbî**'de mersûmdır. Ḳamer-i mezbûre Farsî'de

mâh-ı **Nahşet** ve mâh-ı **Siyâm** ve mâh-ı **Kiş** ve mâh-ı **Kâşgar** ve mâh-ı **Mukni** ve mâh-ı müzevver tesmiye olunur. (füsûn cünûn vezninde sihirde dâ'ir rukyelere dinür.

1859- **Şehru şabr** ile daği **şehru kesâd**

Ramazân âyına olmuştur ad

(şehru şabr) izâfetle şehri ramazân itlâk olunur. Şâ'im olan kimse nefsini müştehiyât-ı muftıradan keff ü habs edüb muhâlefet-i nefis meşakkâtine şabr u taḥammül etdiğiün nitekîm ḥadîs-i şerifde (427) صم شهر الصبر vârid olmuştur. (şehru kesâd) def' u'l-fesâd vezninde bu da mâh-ı ramazân-ı'l-mübâreke itlâk olunur. Aşhâb-ı fışk u ehl-i hevâ miyânında râyic ve mütedâvvül olan meskürât ve âlât-ı melâhî vesâ'ir menkirât ü menâhî bu âyda evkât-ı sâ'ire mişillû ta'âti olunmayub bâzâr-ı fesâda kesâd geldiği mülâhazasıyladır.

1860-Fuḫâhâya göre **kuṭṭâ' u târîk**

Oldu şûfiyye gürûhu taḥkîk

(kuṭṭâ' u târîk) sürrâku's-sevîk vezninde Farsî'de reh-zen Türkî'de yol kesici ta'bir olunan eşkiyâ ve sâ'y-i bi'l-fesâdlara dinür. Lakin 'ulemâ'-i ḥaḳîkat bunu târîk-ı dîniñ reh-zenleri ve dîn uğrıları olan cehle-i şûfiyye itlâk ederler. Zîrâ anlar mesâfe-i seyr ü sülûka henüz vaz'-ı ḳadem etmemiş ve bî-ḥadd u bî-pâyân olan maṭlûb-i ḥaḳîkiniñ şeh-râhında bir ḥatve gitmemiş iken de'âvî-yi zımnîler ile kendilerini **Cüneyd-sîret Bâyezîd** menḳıbet-i 'ârif ve asl-ı mürşid-i kâmil gösterüb nâsı irşâd-ı mu'arızında idlâl u ifsâd ve a'mâl-ı leṭâ'ifu'l-ḥayl ile bızâ'at-ı i'tikâdların izâ'atı üftâd ederler. Nitekim **Sırrî Suḳuṭî** ḥazretleriniñ aşhâbından ve **Cüneyd-i Bağdâdî** ḥazretleriniñ aḳrânından **Ebû'l-Hüseynu'n-Nûrî** ḳaddes-Allâhü esrârḥüm ḥazretleri **التصوف كان حالا فصار قلائم ذهب الحالمو القال و بقى الاحتيا** buyurmışdır. İmdi gürûh-i şûfiyyeniñ ḥâli nebrâs-ı nübüvete aḳrab olan 'ahdde öyle olunca bu zamânda neye müncer oldığı ehl-i insâfa pûşîde degildir **اعادنا الله من شرور انفسنا و عصمنا من شرور قطاع الطريق**

861-Dindi zindâna *ḳubûru'l-aḫyâ*

Mücrime ḳatle bedeldir güyâ

(ḳubûru'l-aḫyâ) 'ubûru'l-eşyâ' vezninde ḫâlâ ḫayâtda olan kimselerin ḳabirleri ma' nâsına olub teşbîḫ ṯarîḳıyla zindâna ve ḫabis-hâneye itlâḳ olındı ve bu ta'bîr-i ibtidâ **Yûsuf-ı** şadık şalavât-Allâhu vesselâma 'alâ-nebînâ ve 'aleyh ḫazretleriniñ şâdır olduğı ya' nî *لحكمة خفية ذات نزاهتسمات والالرى ** kendinde mu'tekif olduğı siciñ ḳapusu üzre

هذا منزل البلاء * وقبور الاحياء

وتجربة الاصدقاء * وشماتة الاعداء

kelimâtını taḫrîr buyurdığı mervîdir diyü **Nefḫâ-i Şe'âlebî-i Nişâbüri'** de mersûmdır.

1862-*Tuḫfetu'l-mü'min* imiş mevte me'âl

Ki olur raḫmet-i ḫaḳla ḫoş-ḫâl

(tuḫfetu'l-mü'min) tuḫfe gurfe vezninde mü'mine vâsıl olan birr ü iḫşân u hediye vü armağân ma' nâsına olmağla ehl-i îmâna **Cenâb-ı Vehhab'** in tuḫfe-i cezîlesi olan mevte itlâḳ olunursa ki eşerde *el-mevtu tuḫfetu'l-mu'min* buyurulmuşdır. Zîrâ mevt ile mü'min siciñ-i muzlim meşâbesinde olan â'lem-i ikdirârdan ḫurûc ve maḫall-ı rıdvân olan 'âlem-i ḳaddese 'urûc eder binâenaleyh *اول سرور يد خل على المؤمن الموت لمايرى* *من * كرامة الله تعالى* buyurmuşdır.

1863-Nükte-i ḳavl *tefârîḳu's-şiyeb*

Şaḳala düşmedir aḳlıḳ bî-rayb

(tefârîḳu's-şiyeb) ḳocalığıñ ḳıṯ'a-i müteferiḳaları ve parçaları ma' nâsına bir kimseniñ saçına ve şaḳalına beyâz düşüb ḳırışmasından kinâyedir ki emâret-i şeyḫûhet zâhir olub refte refte ihtiyârlıḳ gelme kertesidir.

1864-Fi'l-i mestûr *cilâ'u'l-mir'ât*

Ki anı setr ede her şâf-şifât

(cilâ'u'l-mir'ât) kitâbu'l-mir'ât vezninde âyîneniñ cilâ' ve safveti dimekdir ki murâd mücellâ vu muşayḳal olub kendide aniñ 'aks-i mütetabi' ve mer'î olmasına bâ'ş olan sırrı olacaḳdır ki âyîneniñ öbür yüzünde ma'mûl u mestûrdır bu mülâbese ile âmûl ve

mestûrdür. Bu mülâbese ile âyîne gibi pâk-dil ve bî-gıll olan sâf-şifât kimseniñ ağıyardan setr u ihfâ eylediği şeylere ‘alâ-ıtlâk (cilâ’u’l-mir’ât) (428) ıtlâk olınmıştır.

1865-Daği mefhûm-i *cilâu’l-cevzâ’*

Etmemek zecr-i vâ’ideyn icrâ

(cilâu’l-cevzâ’) terkîbinde cilâ’ şehâb vezninde bir kimseyi vatandaşan dûr eylemek ma’nâsınadır. (cevzâ’) hamrâ’ vezninde burûc işnâ ‘âşere-i felekiyyeden burûc-ı şâlişîñ ismidir ki **Yemen**’de **Belkıs** gibi mülk ü mene’a şâhibesi olup ra’yetinden birine ziyâde hışm u gâzab etdikde nefi vü iclâ ile emr edüb yine cilâ’-ı vatandaş etmezden aqdem-i ‘avf eder olmağla ‘avf u safhda meşel olup va’id ü tehdîdini îkâ’a muqadder iken icrâ etmeyüb ‘avf eitmekle bi-tarıku’t-temsîl (cilâu’l-cevzâ’) ıtlâk olınmıştır.

1866-Buldu *zerkâ’u’l-Yemâme* şöhret

Var idi bâsırasında hiddet

(zerkâ’u’l-Yemâme) terkîbinde zerkâ’, hamrâ’ vezninde ezrakîñ mü’ennesidir. Gök güzeli hâtûna dinür. (Yemâme) hamâme vezninde **Medîne** ile **Mekke**’niñ şarkî vasaatında **Başra** ve **Küfe**’ye on altı merhaleye kadar mümted pür-vâsi’ ülkeniñ ismidir ki zerkâ’-i mersûme oraya mensûb ve bu zerkâ’ arz-ı **Yemâme**’de sâkin **Cedîs** kabîlesinden bir gök güzeli hâtûniñ laqabıdır ki üç günlük mesâfede olan nesneyi gereği gibi görüb teşhîş etmesiyle hiddet-i **Başra**’da meşel olup kuvve-i bâsırası ziyâde kavî olan kimse haqqında (ebşaru min zerkâ’u’l-Yemâme) diyü darb-ı meşel olındı ve evveliyâtda mezbûr oldığı üzre ‘Arab’dan evvel من اكتحل بالاثمد mezbûredir.

1867-Dâyim olmağda *bakâ’u’n-nesreyn*

Hem o ma’nâda *bakâ’u’l-‘aşreyn*

(bakâ’u’n-nesreyn) terkîbinde nesreyn, nun kâfiyesiniñ fethiyle kara kuş nev’inde kerkes didikleri kuşîñ ismi olan nesriñ teşniyesidir. Lakin burada murâd kutb-ı şimâlî semtinde kevâkib-i ‘adîdeden mürekkeb iki nesr şûretleridir ki biri mazmûnu’l-cenâheyn gibi mer’î olduğundan bir yere konmuş gibi nümâyân olmağla nesr-i vâki’ ve digeri mebsûtu’l-cenâheyn şûretinde mahşûs olduğün nesr tâ’ire tesmiye olınmıştır ve bunlar âferîniş-i â’lemedenberü bu hey’et üzre bâkî olmalarıyla devâm u beğâda meşel olup

müddet-i medîde bekâ vu imdâdı olan nesneye (ibkâ`u mine`l-nesreyn) diyü darb-ı meşel olındı. (bakâ`u`l-`aşreyn) de `aşreyn gice ile gündüze kezalik şabâh vâkıtiyle aḥşâm vâkıtime dinür ki bunlarda ḥilḳat-ı â`lemdenberü müte`âkıben ü mütekerriren mevcûd ve devâm u beḳâları meşhûd olmaḳla çok zamân şâbit ü pâydâr olan nesneye (ebkâ`u mine`l-`aşreyn) diyü darb-ı meşel olınur.

1868-Sovuḡuñ eltâfidır **berdu`l-verd**

İ`tidâl üzre ne pek germ ü serd

(berdu`l-verd) izâfetle gül mevsiminiñ şovuḡu dimekdir. Fasl-ı rabî`niñ evâsâtında lâ-hâr ve lâ-bârid ḳabîlinden olan ve şânında (eltâfu`l-berd berdu`l-verd) dinilmiş olan berd-i müştetâbdır. Nitekim şâ`iriñ

اغتم برد الربيع سيما وقت السجر * واحترز برد الخريف سيما غب المطر

neşîdesinden ve şâ`ir-i digeriñ

زmq الورد اطييب الازمان * واوان الربيع خيراوان

maḳâlesinden müstebândır . Binâenaleyh ne vaḳt olursa olsun germ ü serd ya`nî ḥar u berd miyânında mütevassıt u mu`tedil olan hevâya bi-tarîḳu`t-teşniye berdu`l-verd dinür. Ma-ḳâbili berdu`l-`acûzedir.

1869-Fehm ḳıl **ḳalb-i şitâ`** `âteş olur

`Aksi ol vaḳte göre dil-keş olur

(ḳalb-i şitâ) de ḳalb bir lafzı âḥerinden bed`en ile ma`kûsu`t-tertîb ḳılmaḳdan ḥâşıl olan lafza dinür. Bu da ba`zân evveliniñ `aynı olur. Dâmâd lafzı gibi ve ba`zân ḡayri olur. berḳa` lafzınıñ ḳalbi `aḳreb oldıḡı gibi mâ naḥnü fiḥ bu ḳabîledendir. Lakin şitâ` ḳış ma`nâsına `Arabî olub muḳâbili olan âteş (429) Farsî olmaḳla `Arab`ıñ ḳalbine şıḡmayacaḳ bir ma`nâdır. Her ne ise şitâniñ ḳalbi âteşdir ol ise (en-nâru fâkihetu`ş-şitâ`) semeresince ol vaḳt-i makbûl u dil-keşdir.

1870-**Leyletu`l-`âşık** o uzun gicedir

Uyumaz dir ki ḥabîbim nicedir

(leyletu`l-`âşık) mübtelâ-ı ḡam-ı firâḳ olan `âşık-ı hicrân-keşin ḥülyâ-yı vişâl-i yâr ile bütün gice encüm-şumâr oldıḡı şeb-i ḥasret-medârdır. Leyle-i mezbûre bî-çâreye nisbet

(اطول منالسنة المجه بة) meşeline mişâl olmağla tûl u imtidâdda meşel olub şeb-i yeldâ gibi ğâyet uzun giceye (aţvelu min leyletu'l-âşık ve aţvelu min leylu'l-firâk) diyü dârb-ı meşel olunur. Hastaların gicesinde böyle olmağla (aţvelu mine'l-marîz) dağı böylece-
dir.

1871- *Ķaryetu'n-neml* imiş ol dâra me'âl

Anda ğâyet çok ola ehl ü 'iyâl

(Ķaryetu'n-neml) Ķarınca yolına ıtlâk olunur ve bu Ķarınca kısmı ğâyet keşret uzun olub Ķâbil-i tenevvül olan nesnelere ekl ü ifsâd ile haylice haşâr (ve ecma' u min nemlet) meşelince cem' u idhâre şâlih olanları yuvasına taşımaga ızrâr-ı 'ibâde ısrâr etmekle keşiru'l-ehl ve'l-'iyâl olan kimseniñ hânesine bi-tarıĶu't-teşbih (Ķaryetu'n-neml) ıtlâk olındı.

1872-*Ķaşru ğamdân* dime şol Ķaşr-ı bülend

Ki metânetde bulunmaz mânend

(Ķaşru ğamdân) 'aşru 'oşmân vezninde ez-Ķadîm pâ-y-ı taht-ı mülûk-ı **Yemen** olan **San'â** şehrinde vâĶî' ve 'acâyib dehrden ma' dûd bir binâ'-i 'acîbu't-tarĶ idi ki cüdrân-i erba' asından biri faĶat kırmızı simâĶiden ve biri yalnız şarı simâĶiden ve diğeri ruĶâm-ı ebyazdan öbür divârı yeşil beşmeden olub derûnında yedi taĶaĶa bir Ķaşr-ı 'âlî vâr idi ki her taĶaĶanıñ irtifâ' ı onar zirâ' olmağla Ķaşr-ı mezbûriñ simâĶ ü irtifâ' ı yetmiş zirâ' olub taĶaĶa-i 'ulyâsı Ķaşr-ı cihân-nümâ idi. Zamân-ı sâlifde mülûk-ı **Yemen**'iñ taht-Ķâhı ve hışn u penâhı iken şoñra **San'a**'dan Ķulbe-i kühlâne taĶavvül etmeleriyle refte refte Ķarâbe müşerref olub **Ķazret-i 'Oşmân** radıyallâhü 'anha Ķilâfetinde emr ile hedm olundu Ķâl fi'n -nefĶat yaĶâl inn Ķaşr-ı ğamdân evvel مابنى من الابنية العجيبة بعد الطوفان pes binâberîn irtifâ' vu Ķaşânetde meşel olub beĶâyet metin ve 'âlî olan Ķaşr-ı vâlâya (Ķaşru ğamdân) ıtlâk olındı.

1873- Nükte-i *latma-i ibnu Cüz'ân*

Şûret-i zecrede etmek iĶşân

(latma-i ibnu Cüz'ân) terkîbinde mezbûrdır kimseniñ yüzüne veyâ eñsesine el âyasıyla sille urmaĶ ve şamarlamak ma'nâsınadır.(ibnu Cüz'ân) 'oşmân vezninde ehl-i

Mekk' den cûd u sehâ ve bezl ü ' aṭâ ile ma' rûf ' **Abdullâh bin Cüz' ân** nâm kimsedir ki gâyet mazyâf ve mihmân-nevâz olmağla ziyâfet-i mihmân için fâlûzec didikleri ṭa'âm-ı nefisi ibtidâ mezbûr ihtirâ' etmekle (felûzec ibn Cüz' ân) dinmekle binâm olmuştur. Bir gün müzdeham-ı nâsda mezbûriñ ridâsını verâsından bir A' râbî min ḥayṣ lâ-yuş' ar çekinüb kendinden ridâsı düşmekle ḥıṣm edüb A' râbî'niñ çehresine bir şamar urub derhâl nâdim olmağla i' tizâra ibtidâr ve A' râbî-i mersûmı iḥsân-ı firâvân ile mağbût-ı rüzgâr etmekle fîmâ-ba' d meşel olub bir kimseyi isâ'et-i cezâ'iyye ' aḳîbinde iḥsân-ı küllü ile dil-şâd ve maḥbûnu'l-fu'âd kıılmağla *latma-i İbnu Cüz' ân * ıtlâk olındı.

1874-Pek te'essüf dimedir *lehefu қаđıb*

Çekme elden keydine ḥuzn-i ' acıb

(lehefu қаđıb) terkîbinde lehf, fetḥateynle ve ḥurûf-ı ḥılqdan hâyi iskânla bir nesneye taḥassür ü esef edüb maḥzûn olmağ ma' nâsınadır. Қаđıb, ḥaṭıb vezninde ' Arab'dan bir kimseniñ ismidir ki **Başra** ile ' **Ammân** miyânında olan **Mecrîn** nâm beldede kâ'in bir ḥurmâ fûrûşden ḥurmâ alub (430) âḥer yerlere götürüb şatmağ mu' tâdı idi ki * lehefu қаđıb* meşeliniñ menşe'idir. Aşlı budur ki merḳûm bir gün **Mecrîn**'e gelüb yine ötedenberü dâd u sited etdiği **Temâr**'dan bir ḳazevî ḥurmâ alub geldiği semte revân oldu. Meger **Temâr**-ı merḳûm ol ḳazevî içre bir kese altun vaz' u pinhân eylemişdi. Bir vaḳitden soñra tezekkür eylemege hemân ḥancerin der-miyân ve eşer-i қаđıbe iḳtifâ ile şitâbân olub eşnâ-i râhda қаđıbe idrâk eyledi ve şan' at ile kîseyi istiḥlâs için yâ **Қаđıb** bu def' a sehv ü ḥatâ ile saña ḥurmâniñ fenâ vu kemterini virmişim ve ḳazevîyi baña i' âde eyle ki yerine a' lâ ḥurmâ vireyim tâ ki mu' âmele-i bi'l-mücâmele olub ağızımıñ ṭâdı bozulmasın diyerek ve' âsıyla ḥurmâyı istirdâd ve **Қаđıb**'iñ manzarından kîse-i me' hûdeyi istiḥrâc edüb yâhû bundan a' lâ ḥurmâ olmaz Allâh selâmet vire yolıñdan ḳalma didikde **Қаđıb** ḳaziyeye vâḳıf olub mebhût oldu. Ba' de **Temâr**-ı merḳûme ḥitâben maşḥûb-ı ma' iyyetiñ olan ḥanceri getürmeden ḡaraḳ ne idi diyü su'âl eyledi. Ol daḡi yâ seni bulmaz isem yâḥûd ḥurmâ eliñden alamaz isem bunuñla nefsimi i' dâm etmek melḥûzım idi dimekle Қаđıb-i mezbûr der-desti olan altunıñ fevtine te'essüf ü telehhüfle hemân **Temâr**'dan ḥanceri alub kendi ciger-gâhına ṭa' n ile zehab zehab diye-

rek diyâr-ı ‘ademe zâhib olmağla fimâ ba‘d farṭ-ı taḥassür meşel olub elden giden nesneye ziyâde mütelehhüm olan kimse hakkında *lehefu min **Kaḍîb*** diyü darb-ı meşel olunur. (لاتحزن لماذهب ولو كان واديامن ذهب)

1875-Añla kim *esfedu min ‘Usfûrî*

Çok cimâ‘ idiciniñ meşhûri

(esfedu min ‘Usfûrî) meşelinde esfed, dâl kâfiyesiniñ kıṭ‘a-i âhîresinde geçdiği üzre erkek hayvânîñ dîşî hayvâna âşub çiftleşmesi ma‘nâsına olan sefâddan ef‘al-i tafḍildir. ‘Uşfûr ‘ayn’îñ zammıyla serçe kuşına dinür. **Nefḥa**’da **Câhız**’dan menkûl olduğu üzre tuyûr kısmından ‘uşfûr keşret-i sefâda ḥarîş u mecbûrdır. Binâenaleyh nev‘-i ‘uşfûrîñ a‘mârî sâ’ir tuyûrdan kûtâh u kaşîrdır. Pes bu cihetle keşre-i cimâ‘ ile ma‘rûf u meşhûr olan kimseye bi-ṭarîķu’l-meşel esfedu min ‘Uşfûr dinür niteki ḥâl-i dîk daḥi böyle olmağla keşîru’l-vikâ‘ olan kimse hakkında (اسفد من الديك واكثر يكا من الديك) meşelleri daḥi irâd olunur.

1876-Dindi *ḳalbu’s-semeke* ma‘nâda

Rûspûnuñ vuşlatına tenhâda

(ḳalbu’s-semeke) terkîbinde ḳalb ma‘nâ-yi lûğaviyye maḥmûl olmağla ma‘nâ-yî terkîb bâlık çevirmek demek olur. Lakin ıstılâḥ-ı zuraḑâda zanpâralarıñ tenhâda rûspûlara vuşlatına ya‘nî öyle hezâr âşinâsı olan fâhişeleriñ missab-ı miyâha ricâl olmağla bâlık torbasına dönmüş âygır keslerinde balık oynatmağla ıtlâḳ olunur.

1877-*Mü’essiru’l-mîm ‘âlâ’s-şâd* o faḑîḥ

Ede ğilmânı nisâya tercîḥ

(mü’essiru’l-mîm ‘âlâ’s-şâd) terkîbinde mü’şşir bir nesneyi âḥer nesne üzre ihtiyâr u tercîḥ ma‘nâsına olan îşârdan ism-i fâ‘ildir. Mîm ve şâd ḥurûf-ı hecâdan iki ḥarfîñ isimleridir. Lakin harf-i mîm meftûhu’l-‘ayn olarak müdavver olmağla bi-ṭarîķu’t-teşbîḥ estâh-ı ğilmânda ve harf-i şâd tûlânî ve meşķûķu’l-vasaṭ olmağla fûrûc-ı nisvânda müsta‘mel olmağla terkîb-i mezbûr mülâvaṭayı mucâma‘at üzre tercîḥ ile rûsvâ-yi inâm olan **Lûṭî**-yi bed-nâma ıtlâḳ olınmıştır.

1878-Nükte-i *ḥubbu ṭavâmîr* demek

Gâhî me'butluğu ta' rîz etmek

(ḥubbu ṭavâmîr) terkîbinde ṭavâmîr, fevâriz vezninde rûz-nâme ve ṭomâr taḳvîmi ve ḳubûr içine ḳonulan vaḳfiyeler gibi müdevver ü müstaṭîl olarak dürülmüş şaḥîfe ma' nâsına olan ṭomârîñ cem' idir ve bu (431) ṭavâmîr bi-ṭarîḳu't-teşbîh müzâkîre ıtlâḳ alınmağla *fûlân yaḥbu'l-ṭavâmîr* demek âlât-ı ricâli sür demek ma' nâsına olmağla ol kimseniñ ' illet-i ebânet ile müttehem olduğın ta' rîz etmek olur.

1879-Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün fe' ilün

Gül-sitân-ı hüneriñ ḳoḳla gülün

Ya' nî bu ḳıṭ' a baḥr-ı remel müseddesu'l-eczâdandır. Lakin şadr u ibtidâlarıñ ekşeri sâlim ve ba' zısı maḥbûn ve ' arûz ve ḳarblarıñ kimi maḥzûf u maḥbûn ve kimi aşlemdir ve ḥaşvleri maḥbûndır. Gülistân-ı hüner ma' lûmdır.

1880-*Ḥâtimetu muntaḥabâti 'l-meşel*

' Âriyetun min hefevâtî'l-ḥâlel

(ḥâtimet) tâ'nîñ kesriyle bir nesneniñ âḥir ve encâmı ma' nâsına mübtedâ-i maḥzûfiñ haberidir. Heze ḥâtimet demektir.(muntaḥabât) ḥâ'nîñ fetḥiyle intihâb olunmuş güzîde nesnelere ma' nâsına ḥâtimededen bedeldir (meşel) fetḥateynle muzâfun-ileyhidir. (' âriyet) ḥâliye ma' nâsına ḥaber ba' d-ı ḥaberdır. Min cârre ' âriyet lafzına müte'allıḳdır. (hefevât) saḳatât vezninde ayak ḳayub sürçmek ma' nâsına olan hefveniñ cem' idir ve ' âriyet lafzınıñ mef' ul-i ḡayr-i şarîhidir. (ḥâlel) fetḥateynle bir nesnede olan za' f u râbıtasızlık ma' nâsına hefevâtîñ muzâfun-ileyhidir. Me'âl-i beyt bundan böyle âḥer kitâba ḳadar îrâd olınsa çok mürekkebât işbu manzûmeniñ yâḥûd meşneviyât-ı emşâliñ âḥiri vu şonu ve cins-i emşâliñ güzîde vü muḥtârlarıdır. Bu emşâl şevâ'ib-i ḥâlelden ' âriye ve nevâ'ib-i züldeñ ḥâliyedir diyü ḥüsn-i ḥâtimeyi inhâ vu ḥıfzına terḡîb ü iḡrâ olacaktır

1881-*Me'debetü'llâh* dime Qur'an'dır

Çün edeb-ârâ-yı dil ü cândır

(Me'debetü'llâh) terkîbinde me'debe dâl'ın fethiyle mes'ede vezninde ve zammıyla mükreme vezninde ziyâfete ve ziyâfet ta'âmına dinür ve **ism-i Celâl'e** izâfetle **Kitâbu'llâh** olan **Qur'an-ı** 'Azîmu's-şâna ıtlâk olunur. Cemî'-i mükellefni maḥall-i ziyâfet-i a'zamı olan **Dâru'l-İslâm'a** da'vet-i şâmile-i kâmile ile dâ'î vü hâdî ve ḥâşşaten ehl-i îmânîñ kulûb u ervahların âdâb-ı ileyh ile taḥallî vü te'dibe bâ's ü bâdî oldığıçün.

1882-Şol ki leṭâfetde ola bî-bedel

Dindi ḥalâvetle *mücâcu'l-'asel*

(mücâcu'l-'asel) terkîbinde mucâc, ğurâb vezninde ağızından def ü ilkâ olınan mâif nesneye dinür ve bu mülâbese ile bal arısınıñ ağızından mec etdiği lu'âbdan 'ibâret olan bala ıtlâk olunur ve bunda ba'zân muzâfun-ileyhi taşrîḥ ile mucâc daḥi dinilür. Be-her ḥâl mücâcîñ 'asele izâfeti beyâniye olmağla mücâc-ı hüve'l-'asel me'âlinde olur ve 'asel muṭlaḳâ istitâba vu istilzâz olınan taṭlu ḥüblardan ve bir kimseyi taṭlu taṭlu vaşf u şenâlar ile ballandırarak medḥ u sitâyîşden kinâye olmağla begâyet dil-keş ve şîrîn u leṭâfet u ḥilâvetde bî-naẓar olan kelâma vesâ'ir nesneye (mücâcu'l-'asel) ıtlâk olunur.

1883-*Naḥletu Meryem* dinilürse murâd

Pür bereket nesnedir et i'timâd

(naḥletu Meryem) **sûre-i Meryem**'de işbu **و هزی الیک بجذع النخلة تساقط عليك رطباً جنياً** nazm-ı celîlinde mezkûr olan naḥledir ki **Meryem bint 'Umrân bin Mâşân Ḥazret-i 'İsâ** 'aleyhisselâmı ilâd u 'âlem-şühûda îrâd etdiği eşnâda emr-i **Bârî** ile hezz ü taḥrîḳ etdikde naḥle-i mezbûre ḳurmuş iken te'sîr-i ḥâşiyet-i **Rûhu'llâh** ile ḥayât bulub ser-sebz u reyyân ve hengâm-ı şitâda ya'nî kânûn-i evveliñ evâḥirinde tâze ḥurmâ virdiğıçün **Cenâb-ı Meryem** 'aleyhisselâma izâfetle (naḥletu **Meryem**) dinilmiştir. Keşret-i bereketine dâ'ir kışsa-ı pür-ḥaşşası tefâsîr ve tevârîḥinde mebsûtedir ve bu ma'nâyı şâ'ir işbu

الم تر ان الله قال مريم * وهزی الیک الجذع تساقط الرطب

ولو شاء ان تجتبه من غير هرة * جنته ولكن كل رزق له سيب

kıt'asıyla telmîh eylemiştir. Pes nahlet-i merķûme begâyet mübâreke olmağla meşel olub keşîrû'l-hayr ve'l-berekât olan nesne haķķında (a' zam-i bereketu min nahletu **Mer-yem**) (432) diyü ğarb-ı meşel olunur.

1884- **Encebu min 'Âtike** şol tâhire

Nesl-i necâbetde ola zâhire

(encebu min 'Âtike) meşelinde (enceb) efdal vezninde ziyâde necîb ya' nî kerîm ü ğasîb 'ırķı tâhir şoyu pâk kimseye dinür ve necâbetlü olan pak-nejât şâĥibi olan âdeme ve ğâtûna dinür. 'Âtike esmâdandır burada murâd 'Âtike bint Mürret bin Hilâl'dir ki ecdâdı-ı **Faĥru'l-inâm** 'aleyhişşâlât ve's-selâmdan 'Abd-ı Menâf bin **Ķaşîk** zevcesi ve **Hâşim bin 'Abd-ı Menâf**'ın vâlidesi olmağla ceddât-ı asâlet-simât mefâĥir-i kâ'inât 'aleyhişşâlâtından olan 'avâtik-i mezbûreden vücûda gelen **Hâşim** ve 'Abd-ı **Şems** ve maţlab nâm oğulları begâyet aşîl ü ğasîb ve eşrâf-ı **Ķureys**'den olarak kerim ü necîb olmalarıyla vâlideleri necâbetde meşel olub fimâ ba'd olan ecnâb-ı mâderi olan ğâtûn-ı pâk-nihâd haķķında (encebu min 'Âtike) ğarb-ı meşel olunur.

1885-**Şıdķu Ebû Zerr** kelâmı şâĥîĥ

Şıdķı anîñ ħavl-i nebîde şarîĥ

(şıdķ-ı Ebû Zerr) terkîbinde (Ebû Zerr) zâl-ı mu'cemenîñ fetĥi ve râ'nîñ teşdîdiyle aşĥâb-ı kirâmdan a' lâmından ve zühâdından **Cendeb bin Cenâdetu'l-Ķaffârî** rağıyallâhü 'anha ğazretleriniñ künyesidir. **Mekke-i Mükerrerme**'de ħadîmen İslâm'la şeref-yâb olub 'alâ-ħavlî **Ĥâmisu'l-İslâm** olmağla ta' ayyün ü imtiyâz bulub aşîli **benî Kenâne**'den **Ķaffâr** ħabîlesine hicret edüb ba'de **Ĥendek** ğazvesi 'aĥabînde **Medîne-i Münevvere**'ye hicret ve târîĥ-i hicretiñ otuz ikinci sâlında ĥilâfet-i 'Osmân rağıyallâhü te'âlâ 'anha da **Medîne-i Müşereffe** ħurbında vâĥi' **Zübde** nâm ħaryede dâr-ı beħâyâ raĥlet etmekle 'Abdullâh bin Mes'ûd ħazretleri namâzını ħılub ħarye-i mezbûrede medfûn olmuştur. Mûmâ ileyh begâyet rast-ġüy ve şadıķu'l-ħavl olmağla **Nebî** 'aleyhisselâm anîñ şânında **ولا اقلت الغبراء بعد التبيين اصدق لهجة من ابى ذر** buyurmalarıyla şıdķ-ı kelâmında ğarb-ı meşel olmuştur.

1886-Ehl-i başîret daği edüb nazâr

Didi hayâ etmeye *ğadđu'l-başar*

(ğadđu'l-başar) izâfetle haqqı'l-beşer vezninde gözü yumar gibi aşâğı baqqmaq ma' nâsınadır ki mecâlis-i kübrâda edeb-kârîdir ve nazârdır. Qadem-i haşletine mülâzim olan aşhâb-ı sülûk şivesidir. Bu mülâbese ile mütebaşşıruları muqlakâ şerm ü hayâ ve ihtişâm ü istihayâdır. Kinâyeye olarak isti' mâl ederler.

1887-*Ecmelu min Bedr* o şâhib-cemâl

Pertev-i hüsnîyle ola ber-kemâl

(ecmelu min Bedr) meşesinde (Bedr) qadr vezninde cirm ü dâ'iresi nûr tölmiş on dört on beş gicelik âya dinür ve mir'ât-ı şafihâsı leb-rîz-i envâr olan mâh-ı tâbân, hüsn-i tal'at ile şöret-i afâk-ı cihân olmaqla begâyet hûb-manzar ve şâhib-i cemâl ve pertev-i hüsnî 'alâ vefqu'l-kemâl olan kimse haqqında (ecmelu min Bedr) diyü qarb-ı meşel olunur.(ve eşheru min yevm-i Bedr) daği mişâldendir. Lakin burada **Bedr** gazve-i **Bedr** kendiden vâki' olan maqalliñ ismidir.

1888-Vaqt-i seher oldu *tebâşîru şubh*

Evvel-i feyz-âver-i tenvîr-i şubh

(tebâşîr-i şubh) terkîbinde (tebâşîr) te'âsîb ü te'âhîb kelimeleri gibi cem' şîğası üzre vârid olan müfredlerdendir. Bûşrâ-yı kâmile ve müjde-i mübâlağa ma' nâsında müsta'meldir. Yâhûd taqdîren tebşîriñ cem'idir ki mübeşşir ma' nâsınadır. Pes tebâşîr-i şubh vaqt-i şabâhıñ evâ'ili olan hengâm-ı sehere (433) ıtlâq olunur ki âfitâb-ı âlem-tâbıñ ufq-ı şarkîye denv ü iqtirâbla rûy-i zemîne ifâza-i envâr etmege şürû' vu âğâz etdigi zamânıñ evvelîdir gûyâ zalâm-ı leyliñ zevâl u idbârını ve envâr-ı şubhıñ kudûm u iqbâlini müjde vü tebşîr eder ve her meyveniñ turfandasına dinür tebâşîru'r-rebî' ve tebârîşu'r-raṭb ve tebâşîru'l-'ineb gibi.

1889-Ḥatt-ı rûh-ı yâr olıcaq âşikâr

Dindi te'ssüf ile *levmu'l-'izâr*

(levmu'l-'izâr) terkîbinde (levm) nevm vezninde serzeniş ü 'itâb ma' nâsınadır ki kınamaq ta'bir olunur. Yâhûd lâm'ıñ zammı ve hemzeniñ sükûniyle lü'mdir ki hâset ü

denâ'et ü fûrû-mâyelik ma'nâsına ('izâr) kitâb vezninde şafha-i vechden kulağ boşluğuyla şakal bitdiği yerin aralığında olan yere ve mücâviret 'alâkasıyla menâbet- lihyeden 'izâra mücâvir ü mülâşık olan yerlere dinür. Pes ecvef olarak levmu'l-'izâr mülevvemu'l-'izâr ma'nâsınadır ki tîre-sâz şafha-i mihr-i cemâl olan haţtu'z-zevâliñ zuhûrıyla 'izâr-ı tâb-dârîñ bir miqdâr mülevvem ü ma'yûb olmasındır. Binâberîn ba'z-ı hayvân-ı güzeste-gân gûyâ 'ayb-ı haţtı setr ü pinhân eder gibi alnı 'izâr üzre vaz'ı mu'tâd etmelerini şâ'ir-i Türkî işbu*

Yeñi hatt geldikde yüze çıkdı bahâsı hüsniñ

Yedi rûyında turur kaşdı yüz elli görünür

mazmûn-ı rengini ile telîh eylemişdir ve mehmûz olarak lü'm-i 'izâr ruhsâr-ı yârda câ-becâ müy-ı siyâh-nümûdâr olmağla müzelleflik kertesine resîd olduğu hâletdir ki hüsni girân-bahânîñ kıymeti fi'l-cümle rahîş ü erzân olduğu zamân te'essüf nişândır.

1890- Faşl-ı bahâr oldu **şebâbu'z-zamân**

Tâzelenür anda gül ü gül-sitân

(şebâbu'z-zamân) zamânîñ gençliği vü civanlığı dimekdir ki isnâd-ı mecâz-ı 'aqlî olarak vech-i arzîñ kuvve-i nâmiyyesiniñ ezdiyâdı zamânı ve envâ'-i nebâtîñ nezâreti ve ecnâs-ı şükûfeniñ behçet ü letâfeti evâni olan faşl-ı rabî'ası ve mevsim-i bahâra ıtlâk olunur ki

Letâfetinde görindi âsmânîñ rengi her yerde

Çemende başka bir 'âlem nümâyân olduğu demdir

Neşîdesi şaffet-i kâşifesi olan zamân-ı revnağ-feşândır.

1891-**Ummu habâhib** dime dünyâ imiş

Pertevi bî-aşl temâşâ imiş

(ummu habâhib) terkîbinde habâhib meşneviyâtîñ ikinci kıt'asında nâru'l-habâhib meşelinde beyân olındığı üzre çekirgeye şebîh bir böcekdir ki gice ile yıldız gibi lem'ân eder. Türkî'de yıldız böceği didikleridir. Mezbûr böceğin pertev ü nûru lem'ân-ı serâb gibi şûrî olub aşl u esâsı ve nef' ü vefâsı olduğu mülâbesesiyle hem-rengi olan dünyâyı bî-vefâyâ ummu'l-habâhib künyesi münâsebet görülmüştür. Temâşâ, tâ'nîñ fethiyle

Farsî'dir. Bir nesneye hazz u şafâ cihetiyle nazâr etmege dinür ve 'ibret-i nazâr ile bağmağa da ıtlâk olunur.

1892-*Eblağü min Kıss* me'âli hemân

Dinmek olur efşah-ı rengîn-i beyân

(eblağü min Kıss) meşeline **Qıss** kâf'ın zammı ve sin'in teşdidiyle kitâb vezninde olan **İyâd** kabîlesinden **Qıss bin Sâ' adetu'l-İyâdi**'dir ki **Necrân Naşârâ**'sınıñ 'âlimi ve üşkuflu ve hükemâ-i 'Arab'ın ahkemi ve hutebâ-i **İyâd**'ın eblağı vu ahtabıdır. Feşâhat u belâgatda mânend-i sehbân ve huṭbe-i belîğa inşâdında begâyet rengîn beyân olmağla (eblağü min Kıss ve ahtabu min Kıss) meşelleriniñ menşe'idir. **Qıss**-ı mezbûr zamân-ı fetretde ve 'aşr-ı sa'âdet'in kabîlinden mücerred-i 'aql u kiyâsetiyle **Cenâb-ı Vâci-bu'l-Vucûd**'ı muvâhhid ve ba's u neşûri maḳarr u mu' terif olmağla şânında işbu (يرحم الله قسا انى لارجويوم القمية ان يبعث امة واحدة) hadîs-i şerîfi vârid olmuştur. Mezbûr yüz seksen sene mu'ammer olub bi'setinden muḳaddimce irtiḫâl-i dâr-ı beḳâ eylemişdir.

1893-*Esyeru min şî'r* dinilse murâd (434)

Eyleme çok geşt ü güzâr-ı bilâd

(esyeru min şî'r) meşeline esyer geşt ü güzâr edüb gezmek ma'nâsına olan seyrden ef'al-i tafdîldir. Şî'r, şin'in kesriyle kelâm-ı mevzûn u muḳaffâ ma'nâsınadır. Pes ma'nâ-yi terkîb şâ'iriñ şî'rinden ziyâde gezici demek olur. Çünkü sicn-i mevzûn ve şî'r-i rengîn mazmûn-ı kemiyet ḫâme ve ḫuşân lisân mezâhiresiyle geşt ü güzâr ederek ehl-i ḫazarın maḫâfil ü endiyesine ve ehl ü birriñ bâr-gâh u aḫîbbesine bî-muḫâbâ duḫûl ve her maḫalle bilâ-tekellûf ḫulûl etmekle seyr ü seyâhatde meşel olub işbu

تنقادف الايام بى فكاننى * وليث امر مساحة الآفاق

neşîdesine mâ-şadaḳ olan seyyâh-ı cihân-dîde ḫaḳḳında (esyeru min şî'r) diyü ḫarb-ı meşel olındı.

1894-*Câ'ize-i İbnu müdebbir* şalavât

Eyler idi şi' r-i kabîha şılât

(Câ'ize-i İbnu müdebbir) terkîbinde câ'ize fâ'ide vezninde 'a'ıyye vü ihsâna dinür. İbnu müdebbir mücebbir vezninde mütemevvilân-ı 'Arab'dan zu'mınca şâ'ir geçinür bir müteşâ'iriñ künyesidir ki şi'ri sahf u tab'ı rekîk olmağla mezâyâ-yi şi're şu'ûri olduğundan eş'âr-ı belîğayı istihsân ve eş'âr-ı sahfeyi istihsân edüb şâ'ir-i bâ'irlere şılât-ı keşîre ve 'itâyâ-yi vefire i'tâ vu ihsân eder idi. Binâenaleyh erbâb-ı istiḥkâkı maḥrûm ve bî-nevâ ve lâyıksız maḥalle ithâf u ihdâ eden kimseniñ 'a'ıyye-i nâ-be-câsına bi-tarîķu'l-meşel (Câ'ize-i İbnu müdebbir) ıtlâķ olındı şalavât ve şılât şâd'larıñ kesreleriyle 'a'ıyye ma'nâsına olan şılânıñ cem'leridir.

1895-Oldu *mücâzâtu Sinimmâr* hem

Eylik için görme mükâfât-kem

(mücâzâtu Sinimmâr) meşelinde mücâzât, mükâfât vezninde ve mürâdifidir ki 'amel ü ḥidmet muķâbilinde virilen 'ivaż u ücrete dinür. Sinimmâr sin'iñ ve nûn'iñ kesri mim'iñ teşdîdiyle şan'at-ı binâda hezârfen ve beğâyet üstâd-ı kâmil olan mi'mâr-i **Rûmî** isimdir ki 'acâyib-i dehrden ma'dûd olan **Ḥavernak** nâm kaşr-ı mînâ-fâmıñ banîsidir. Mi'mâr-i mesfûr kaşr-ı mezbûru ḥâric **Kûfe**'de enhâr erba'a-i cinândan oldığı me'sûr olan nehr-i **Furât** nâm cûy-i dil-cûyıñ sâḥasında beğâyet raşîn ü dil-nişîn olarak bir güne tarḥ-i 'acîb ve resm-i ğarîb üzre te'sîs ü tarşîş eylediği hem-renk-i buķalemun elvân-ı gûnâ-gûn ile rû-nümûn olurdu. Ya'nî şabâḥ vaktinde çarḥ-i kebûd-âsâ mâ'î ve vakt-i ḍuhâda hevâ'î ve nişf-ı nehârda beyâz-ı sâfi ve 'aşr-ı 'aşarda ibrîz-i ḥâlişu'l-'iyâr gibi sârı görünürdü. Kaşr-ı mezbûrıñ binâ ve teşyîdine ve naķş u tezyîne on seneden mütecâviz gûşîş ü iştiğâl edüb resîde-i ḥitâm oldıķda şâḥib-i kaşr olan **Nu'mân bin Münzir** yâḥûd **Nu'mân bin Ümrü'l-Ḳays** nâm melik-i şâḥib-i ihtîşâm salṭanat u dârâtiyle vürûd ve kaşr-ı **Ḥavernak**'ıñ ṭabaķa-i 'ulyâsına şu'ûd etdikde bir revzenesinden cânib-i nehre ihâle-i nazar edüb gördüğü derûn-ı **Furât**'da envâ'-ı ḥaytân gürûḥ gürûḥ gürûḥ u mülâḥîn ise piyâde zevraķlarda elḥân-ı muṭribe ile terennüm-sâz olarak sû-be-sû ceryân etmekde ve şâty-i nehrde envâ'-ı eş'âr mültefitü'l-ağsân revnaķ-baḥş-ı ḥışm-ı cihân u ḥalâldır.

Ĥitân'da bülbülân-ı nevâ-sâz ise şevk-i âver-dil ü cân olmakda ve derîce-i digerinde cânib-i berre müdd-nigâh-i iltifât etdikde gördiği nezahat-gâh-ı hıyâz u riyâzı nümûne nümâ-yi baĝ-ı **İrem** ve sâha-i hadâ'iki şükûfe-hây-ı reng-â-reng ile başka bir 'âlem ve pîş-gâh-ı kısrda güzêr-gâh-ı inâm olan şehrhâ-ı hem-vârlar elvân-ı ruĥâm ile ârâyîş-dâ-de-i ûlû'l-ebşâr olmuş ve kâr-bânân ise âvâz-ı tarb pervâz ile مواليا جوان olarak pey-der-pey geşt ü güzâr etmekle mesîre-gâh-ı 'îde dönmiş. Pes **Nu'mân** mûmâ-ileyh kısr-ı meşrûhîñ tarĥ-ı müsteşnâsı ve mevķi'-i dil-güşâsını begâyet besend ü istihsân etmekle mi' mâr-ı mezbûriñ gencîne-i âmâlin sîm ü zer ile mâl-â-mâl ve ser-tâ-pâ ĥil' at-ı fâcîre-i mülûkâne elbâsıyla dil-şâd (435) vr mesrûru'l-bâl eyled. Çünkü **Sinimmâr** ĥadden efzûn 'atıyye ve i'tibârı gördikde müte'essifâne didi ki eger bu kısr-ı dil-nişîn nezd-i devlet-güzide bu rütbe sezâ-vâr-ı taĥsîn olacaĝı ma'lûm çâker-âne olaydı daĥi bundan ziyâde şanâyî'-i bedî'e izhâr ederdim. Ez-cümle bu kısrı bir meyl-i ĥikmet üzre vaz' edüb mânend-i ĥirbâ devr-i şemse tâbî' kılardım ki şems ne semte meyl ederse bu kısr daĥi aña tâbî' vü müteveccih olur. Şâyed diyâr-i âĥer gidüb mülûk-i sâ'irede birine vaşf-ı meşrû' üzre bir kısr binâ eder ise bu bâbda teferrüd ve imtiyâz bâtıl olur mülâhazasıyla mi' mâr-ı merķûmı bâm-ı kısrden aşıĝı etdirüb beniye-i vücûdın kısr-ı **Ĥarûn**-âsâ ĥasf u ĥarâb etmekle cezâ-yı nâ-sezâ-yı **Sinimmâr** andan kıaldı. Ba' de' zîn iĥsan muķâbilinde ĥılâf-ı me'mûl zuhûra gelen isâ'ete * cezâ'-ı **Sinimmâr** ve mücâzât-ı **Sinimmâr*** diyü ĥarb-ı meşel olındı. Niteki şâ'iriñ

جزتنا بنوسعد بحسن فعالنا * جزاء سنما وماكان ذانذب

ķavlinde vâķi' dir.

1896-Dinmek imiş 'âde biĥuffü Ĥuneyn

Oldu sefer ĥâsılı ĥüsrân-ı 'ayn

('âde biĥuffü Ĥuneyn) meşelinde 'âde gitdigi yerden dönüb girü gelmek ma'nâsına olan 'avd lafzından fi'l-mazîdir. Fâ'ili zamîr-i müstetirdir. Bâ-i cârre 'âde fi'line müte'alliķdir. Ĥuffî, ĥâ'niñ zammı ve fâ'niñ teşdîdiyle ayâkkabından mest ü cizme maķûleleriniñ ismi olan ĥuff lafzınıñ teşniyesidir. İzâfetle teşniye-i nun'ı sâķit olmuşdır. **Ĥuneyn**, zübeyr vezninde bir cizmeci ismidir ki meşel-i mezbûriñ menşe'idir. Aşlı budır

ki bir gün mezbûre bir A‘râbî gelüb bir çift cizmesine müşteri oldu. Lakin pek dün-ı bahâ virmekle **Huneyn** münfa‘ il olub bedevî-yi merķûmı def‘ eyledi. Ba‘de **Huneyn Mekki**’de kâr-ı mezbûr cizmeleri i‘mâl-i le‘â’ifu’l-ḥayl ile A‘râbî-i mezbûre bir ğâlî kıymet ile tuzlıca fûrûḥat etme sevdâsıyla ḥuffîn-i der-bağal edüb ḥaric beldeye revân ve A‘râbî’niñ ḥurûcına müterâķib ü nekrân oldu. Vaķtâ ki A‘râbî’niñ zuhûrını müşâhe- de etdikde hemân cizmeniñ bir tekini kâne bir kimse düşürmüş gibi mezbûriñ reh-ı râs- tına tarh-ı ve’l-maķâ ve ḥafiyet-i verâ’-i vâdîye tolaşub bir tekini daḥi oraya vaz‘ u ermâ’ edüb bir kemîn-gâḥda ihtifâ eyledi. İnüb alurdım diyerek mürûr edüb geçdi. Vaķ- tâ ki ilerüye vardıkda öbür tekini daḥi bulmağla ğanîmet bilüb(طابق النعل بالنعل) diyerek hemân devesini oraya rabṭ u bend ile öbür tekinin alamaya râhî oldıkda **Huneyn** kemîn- gâḥda çıkub ‘alâ’l-fevr deveye süvâr ü ilgâr ile firâr eyledi. Pes A‘râbî cizmeyi âlub girü geldikde gördi ki deveniñ yerinde yeller eser. Eṭrâf u eknâfe vâfir-i tekâpû ile cüst- cû edüb zafer-yâb olmamağla (فراخزاه الله)diyerek çâr u nâ-çâr cizmeleri eline alub piyâde ve sebük-pâ kabîlesine rucû‘ ve ḥâl-ı hüsrân-me’âli beyne’l-ķabâ’il şuyû‘ bulmağla meşel olub mâ-ḥaşıl seferi ‘ayn-ı hüsrân olmağla ḥâcet ü matlûbından tehî dest rucû‘ vu ‘avdet eden kimse ḥaķķında (rec‘ biḥuffiu ḥuneyn ve âde biḥuffiu ḥuneyn) diyü darb-ı meşel olındı.

1897-Nükte-i *ķad câe bi-uzney ‘enâķ*

Geldi de kizb etdi dimek hem nifâķ

(ķad câe bi-uzney ‘inâķ) meşelinde bâ-i cârre muşâḥabet yâḥûd ta‘ diye içündür. ‘Enâķ sehâb vezninde ve ‘enâķu’l-arz izâfetle kediden büyük ve kelbden küçük sibâ‘-i vuḥûşdan bir yırtıcı cânavardır ki çerende kısmından ğayrî ṭurna ve ṭuy maķûlesi tuyûrı daḥi şan‘ atla şayd eder ve ba‘zân insâna daḥi atılıb iftirâs eder. Nun ķâfiyesiniñ kıṭ‘ a-i sâdisesinde geçdigi üzre naķe daḥi dinür. 436 Farsî’de siyâh-guş, Türkî’de ķara ķulaķ ta‘bîr olunur ki arslanıñ ķûlâğûzîdir. Mu‘tâdî terkîb-i taḥfif fûlân kimse ķara ķulağıñ ķulaķlarıyla geldi yâḥûd kulaklarını götürdü dimek olur. Çünki cânavar-ı merķûm dâ’imâ sultânü’s-sibâ‘ olan arslanıñ rehberi olmağla ḥâmî ve nigeh-bânı şîr-i ner oldığından ânı şayd u şikâr etmek *دونه قلى الجبال* ve ķulaķlarını kesüb getürmek

ķarīb-i mine'l-maĥâl olub 'âdetâ taşdıķ olınur mevâddan olmamağla *câe bi-uzney 'enâķ* meşeli kizb ü nifâķ eyledi ve inanılmayacak yalan seyledi mu'arızında îrâd olınur.

1898- Dinse daĥi *câe bi-ķarney ĥımâr*

Kizbile geldi dimedir âşikâr

(câe bi-ķarney ĥımâr) meşesinde ķarney ķâf'ın fethiyle boynuz ma' nâsına olan ķarn lafzınıñ teşniyesidir. Ma' nâ-yi terkîb ĥımârın boynuzlarını götürdi ya' nî eşegin başına boynuz bitürdi dimek olur bu ise 'âdetâ muĥâl olmağla meşel-i mezbûr kizb ü bâtıl iĥrâ' ile mezmûm u medĥûr ve kelâm-ı şıdķ u istikâmetden dûr-â-dûr olan dürûğ-zen u feşfeşe-gûy kimse ĥaķķında ĥarb u îrâd olınur.

1899-*Ekzebu min Fâĥite* dinse me'âl

Kizbile me'lûf olan bed-ĥışâl

(ekzebu min Fâĥite) meşesinde fâĥite, kâzibe vezninde tıyûr kısmından üveyik ķuşına dinür. Tâ'ir-i merķûmın şavtınıñ ĥikâyesi faşl-ı şitâda ve mevsim-i rabî'de *hazâ evânu'r-raţb* olub ya' nî bu vaķt-i tâze ĥarmânın irişüb vücûda geldiği zamândır dimek olub bu ise vâķi'ñ ĥılâfı olmağla mürğ-i mezbûr kizb ü dürûğda meşel olub dâ'imâ kizb ü ĥılâf mu'tâdı *vâfıķ ü vâfıkeyi i'tiyâd* eden kezûb-i bed-ĥışâl ve müzevviru'l-makâl kimse ĥaķķında* ekzebu min fâĥite* diyü ĥarb-ı meşel olınur.* ekzebu min yelma' ve ekzebu mine's-serâb* meşelleri meşel-i mezbûrın meşelidir ve meşneviyâtın kıt'a-i şâniyesinde geķen *aşdaķu min ķattâ* meşeli bunıñ zıddıdır. Niteki şâ'iriñ işbu *تصدق صدق القطا فاصيحت من فاخت وقدكتت* kavli meşelin mütezâdını câmi' dir.

1900-*Aķbaĥu min Câĥız* olan zışt-rûy

Olsa daĥi ĥûb-edâ nûkte gûy

(aķbaĥu min Câĥız) meşesinde câĥız ĥâfız vezninde meşâĥir-i fuĥûldan ve e'imme-i mu'tezileden 'Ömer bin Baĥr bin Maĥbûb'ın laķabıdır. **Câĥız** lûğatda göziniñ maķâlesi tûmalic olan lûķme göz kimseye dinür. Mezbûr gözleri vech-i meşrûĥ üzre olmağla **Câĥız** laķabıyla meşhûr u be-nâm oldu. Merķûmın fesâĥat u belâğatda ka'bi ĥâyet a'lâ ve envâ'-i fezâ'il ile ârâste vü muĥallâ idi. Lakin şekl ü endâmı ĥâyetle ķabîĥ u nâ-zîbâ

ve mehâsin-i hilâkâten bî-behre vü müberrâ idi. Binâberîn hem-‘ aşrı olan şu‘ arâdan biri kerâhet-manzarında ıtrâ edüb

لومسخ الخزير مسخا ثابيا * ماكان الادون قبح الجاحظ

dimişdir. Pes bu cihetle bed-kıyâfetlikde meşel olub ziyâde zişt-rûy u çirkin yüzlü kimseye *ağbaħu min **Câhız*** diyü darb-ı meşel olunur.

1901-**Ağbaħu min kırd** daħi bed-likâ

Çehresi maymûn gibi nefret-nümâ

(ağbaħu min kırd) meşelinde kırd kâf’îñ kesriyle dâl kâfiyesiniñ kıt‘a-i âhûresinde geçdiği üzre mâymûn ta‘bîr olınan cânavar-ı kerîhu’l-manzarıñ ismi olmağla terkîb-i mezbûr mâymûndan kabîl u çirkin ma‘nâsına meşel olub çehresi mâymûn gibi bed-likâ vu bed-şûret *ve heykel-i kerîhesi nâzirine ba‘ş-ı nefret* ve bir kerre yüzine baħanıñ kırk gün işi râst gelmez didikleri derecede nuhûset* olan kimse haħķında ağbaħu min kırd diyü darb-ı meşel olunur. (ve ağbaħu min ħınzîr ve ağbaħu mine’l-gûl) meşelleri daħi meşel-i merķûmıñ meşelleridir.

1902-**Efsedu min arze** dinilse murâd

Pek zararlı çok olan ehl-i fesâd

(437) (efsedu min arze) meşelinde arze, temre vezninde ağac ħurdu didikleri dûdeniñ ismidir ki ağacıñ kışrı içinde tekevün edüb ħabuğıñ iç tarafını ekl etmekle ağacı ħurı-dub efsed eder olan muzırr-ı ħafîdir. Sîn’in kesriyle (sirfe ve kâdıħa) gibi bu mülâbese ile keyd ü fesâda iķdâm u ısrâr ve min ħays-i lâ-yedri ħalkı rencîde vü ızrâr eder olan ziyâde müfsid ü mekkâr kimse haħķında (efsedu min arze) diyü darb-ı meşel olunur. (ve efsedu mine’s-sûs fi’ş-şûf) meşeli bununla yek-me’âldir.

1903- Hem aña dinmiş ki **fesâdu’l-cerâd**

Mekri ile pek zarar ede ‘ibâd

(fesâdu’l-cerâd) çekirgeniñ zarar u fesâdı dimekdir. Çünki cünd-i cerâd yeryüzünü ne-bâtdan tecrîd ile rûy-ı zemîni ifsâd ve itlâf-ı maħşûlât ile ızrâr-ı ‘ibâd etmekle huşûş-ı mezbûrede meşel olub (kâ’l-cerâd lâ-yebķâ velâ-yüzi) meşeline mazhar olan kimseniñ

fesâd u muzırretine (fesâdu'l-cerâd) ıtlâk olındı ve öyle keşirü'l-zarar olan müfsid ü ğaddâr hakkında (efsedu mine'l-cerâd ve ecredu mine'l-cerâd) diyü îrâd-ı meşel olunur.

1904-*Azlamu min hayye* o kim zulme çok

Zehr-i mezâlim ile bir 'adli yok

(azlamu min hayye) meşeline hayye, hâ'niñ ve yâ-i müşeddeniñ fethalarıyla Farsî'de mâr ve Türkî'de yılan ta'bir olınan zehirli müzîdir ki elvân-ı şetti ile mülevven eşnâf-ı keşiresi ve evşâf-ı habîsesi ve esmâ-i vefiresi **Hayvetu'l-Hayvânda** ve **Lehçe**'de mersûm ve envâ'-i habâ'îş u ta'dîsi elsinede meşhûr ve defâterde merķûm ve tafşîli yılân mişli gibi etnâba mü'dî olacağı ma'lûmdır. **Mecmu'u'l-Emsâl** müntahibinde meşhûr olduğu üzere hamle-i zûlminden biri haşerât-ı arzdan biriniñ hücrine ve înine girdikde ânı tağal-lüben zabt edüb şâhibini iħrâc u iz'âc etmekle ğazab u zûlümde meşel olmuştır. Binâen-aleyh pîrâye-i 'adl u inşâfdan 'ârî ve semûm-ı mezâlimi eşnâf-ı 'ibâda sârî mâr-meşreb ve 'akreb-mizâc olan zâlûm kimse hakkında (azlamu min hayye) diyü darb-ı meşel olunur ve fülân kimse ğâyet habîş u ğaddâr diyecek yirde (fülân hayvetu'l-beled ve hayvetu'l-vâdî) dinilir.

1905-*Azlamu min zi'b* demekden murâd

Zûlmü eden kimse imiş i'tiyâd

(azlamu min zi'b) meşelineñ me'âli meşneviyât-i emşâliñ ol kıt'asının âhîrine qarîb *ahvenu min zi'b pek hâ'in) olan beytiniñ şerhinde müstebândır oraya mürâca'at olunur.

1906-*Eş'emu min ahmer* 'âr oldu hem

Şum'u şekâvetle olan mütthem

(eş'emu min ahmer) kezâ fi **Mecmu'u'l-Emsâl** ve eş'emu min ahmer-i **Semûd** kezâ fi'n-**Nefhu'l-Meclûbu's-Se'âlebî** ya'nî ahmer-i mezbûrdan murâd **Qıdâr bin Sâlif** nâm şahş-ı şekâvet-i i'tiyâddır ki aşlı **Âd** kavminden olub tevellüd ü neş'eti kavm-i **Semûd** beyninde olmağla ğâh 'Âd'a ğâh **Semûd**'a muzâf u mensûb olmuştır ve begâyet kızıl çehreli olmağla ahmer ıtlâk olunmuştır. Şakî-yi bed-kâr nâke-i **Şâlih** 'aleyhisselâmı 'aqr u katle ibtidâr ve böyle cerîme-i 'azîmeye ictirâ vu ictisâr etmesiyle hışm u ğazab

cebbâr-ı nümûdâr olub (فاخذتهم الرجفة فاصنحوا في ديارهم جاثمن) nazm-ı mebnî müfâdıncâ kavm-i **Şemûd** bâ-cem' hem helâk u nâbûd olmaları şakî-yi merķûmîñ şe'â-metiyle oldığından fimâ ba' d şe'âmet ü şeķâvetde meşel olub ziyâde meş'ûm u uğursız ve begâyet şakî vü bed-baht kimseler hakkında (eş'emu min aħmer ve eşakķî min aħmer-i Şemûd) diyü ğarb-ı meşel olındı.

1907-*Ebhâlu min kelbi Benî Sâ'ide*

Ol kim ede hısseti bed-ķâ'ide

(ebhâlu min kelbi Benî Sâ'ide) meşelinde **Benû Sâ'ide Medfne-i Münevvere**'de kâ'in **Ĥavzec** kabîlesinden (438) bir cemâ'atdır. Bir târîhde anlarıñ berâberi cüşseli kelbi 'aķurları vâr imiş. Ĥasbe'l-vuķû' bir lâşe başına vardıkda (مرك خرعروسي سكست) meşelince cîfe üzre tecemmu' eden kelâbı bi'l-muķâbele def' edüb mâni' ve mezâhim-siz istediği gibi yedikden şöñra yine ser-lâşeden münfik olmayub tehâcüm eden kelâbı eb'âd u aķsâ ve acıkдықça yine yiyerek yalnız başına ta'arruķ u ifnâ ve cüyende-gân-ı cîfeyi tenâvvülden maħrûm u bî-nevâ eder olmağla beyne'l-'Arab buħl u ĥasetde meşel olmuşdır. Bu mülâbese ile ĥaset u imsâki i'tiyâd u dâ'imâ ta'âmını yalnız yimeği mu'tâd eden aç gözlü baħîl kimse hakkında bâ-ħuşûş bâğ-çevân kelbi lehine bekler gibi ne yiyüb ne yedirir olan le'im ü cümri hakkında (ebhâlu min kelbi Benî Sâ'ide)

1908- *Eşķalu min zıll* o şahş-ı şakîl

Şiķlet-i dâ'imle ola bî-'adil

(eşķalu min zıll) meşelinde zılldan murâd buluşsız günde yola giden kimseniñ gölgesi-dir. Ćünkü ol sâye-i bî-vâye dâ'imâ şâhibine lüzûmsız mülâzım olmağla şiķlet-i rûhânî îrâşında meşel olub meclis-i zırafâya ikide bir verâ-i perdeden ķaragöz düşer gibi pâte dik düşüb kâbûs-i siħr gibi mûriş-i keşâfet ve ĥumâ-yı rûĥ-âsâ mûcib-i inķibâz u şe'â-met olan şakîlu'r-rûĥ kimse hakkında (eşķalu min zıll) diyü ğarb-ı meşel olunur.

1909-*Eşkalu min fil* demek öyle hem

Şahş-ı girân-cân kabîhu'ş-şiyem

(eşkalu min fil) meşeline fil nun kâfiyesiniñ altıncı kıt'asında geçdiği üzre bu isimle ma'rûf 'azîmu'l-cüsse bir hayvân-ı **Hindî**'dir (deveden büyük fil vâr) meşeline hayvân-ı mezbûr müte'ârif ü meşûr olan behâ'imiñ cümlesinden cesîm ve ekber ve girâni ve rezâletle a'ref ve su-i ahlâkla eşher olmağla vehâmet ü şikletde meşel olmuştur. Binâenaleyh kabîhu'ş-şiyem ve sî'u'l-ahlâk bî-mürüvvet ü âdemiyetsiz kimseye ve fikri za'îf ü re'y ü tedbîri şehîf haţâkâr kimseye fil ıtlâk olunur ve girân-cân ve şakîlu'r-rûh kimse hakkında (eşkalu min fil) diyü darb-ı meşel olunur. Nitekim ba'z-ı zırafâ' bir eşkalu'ş-sükâlâ' hicvinde

انت يا هذا ثقيل و ثقيل * انت فى المنظر انسان و فى الميزان فىل

beytiyle meşel-i mezbûre îmâ eylemiştir.

1910-Ahmak olan kimse *ţavîlu'n-necât*

Olmuş anıñ mişli '*arîdu'l-visâd*

(ţavîlu'n-necât) terkîbinde necâd kitâb vezninde kılıc bağına dinmekle (fûlân ţavîlu'n-necât) dinmek onuñ kılıcıñ bağı uzundur dime olur. Lakin bir kimseniñ kuşandığı kılıcıñ kaytanı uzun olmak boyu uzun olmasını müstelzim olmağla tûl-ı kâmetden kinâye olur ve tûl-i kâmetden dahî (küllü ţavîl-i ahmak) kâziye-i meşûresine mebnî hamk u bilâdet intikâl olunmağla (ţavîlu'n-necâd) tarîku'l-kinâye ğabî vü ahmak ma'nâsında müsta'meldir ('arîzu'l-visâd) terkîbinde visâd, kitâb vezninde baş yaşıdığına dinmekle ma'nâyi terkîb yaşıdığı enli demek olur. Lakin 'urâze-i visâde keşret-i nevmi muktezâ ve keşret-i nevm baţâlet ü kesâleti müstevcib ve baţâlet ü kesâlet humk u ğabâveti müstelzim olmağla ('arîdu'l-visâd) bi'l-vesâ'it ahmak kimseden kinâye olur.

1911-Ahmağa hem dindi '*arîdu'l-kafâ*

Bakla-yı hamkâya şâyân aña

('arîdu'l-kafâ) terkîbinde kafâ, 'aşâ vezninde başın ense tarafına ya'nî arkası üzre yatan kimseniñ başınıñ yaşıdığına gelen yerine dinmekle ve kafânıñ enli ve büyük olması keşret-i nevmi ve keşret-i nevm bilâdet ü ğabâveti müstelzim olmağla ('arîdu'l-kafâ)

daği ehvec ü aħmaq kimseden kinâye olur. (baqlatu'l-ħamkâ) semiz otu dedikleri nebâtđır. Ekşeryâ mecrâ-yı süyûlde ve ayak altı yerlerde (439) bitmekle ħamka mensûbdır. Nâzım-ı merħûmıñ böyle benîsi soğuk kimseniñ derece-i şâlişede tabî' atı bârid olan baqletu'l-ħamkâ yimesi layıkdır dimesi ħamâkatde müşâreketlerine mebnîdir.

1912- Ecbenu min şâfir olan pek cebân

Ƙorķu ile ide ħazer her zamân

(ecbenu min şâfir) meşeline ecben ħorķaķlık ma' nâsına olan cebânetden ef' al-i tafđildir. (şâfir) fâ'nıñ kesriyle serçe ħuşu ħacminde bir nev' ħuşdır ki her nesneden ħazer edüb ħorkub u ürkmek mu' tâdidir. ' Acâyib-i maħlûkâtda **Ƙazvî**'niñ beyânına göre tâ'iri merķûm her gice bir ağac dalına ayaklarıyla muħkem şarılıb ve başını aşığı egüb şâyed gök üzerime yıkılır diyü ħavfından nâşi tâ-be-şabâħ şayħa vu feryâd eder imiş. El- 'uhdet-i 'alâ'r-râvî mâ-ħaşıl şâfir-i mersûm begâyet bî-zehre vü cebân olmağla cebânet meşel olub ħâyettele vehhâm u ħorķaķ olan tavşan yürekli kimse ħaķķında (ecbenu min şâfir) diyü ħarb-ı meşel olunur.

1913-Aħzeru min zi'b dinürse eger

Eyleyici kimse imiş pek ħazer

(aħzeru min zi'b) meşeli ħurtdan ziyâde şaķınub ihtirâz edici dimekdir. Sibâ' dan ħurt kısmı benî-âdemden begâyet ħazer üzre olmağla ziyâdesiyle müteyakķız u mütebaşşır kimse ħaķķında (aħzeru min zi'b) diyü ħarb-ı meşel olunur.

1914-Enmiletu'n-nemle olan pek ħaşır

'**Anfaķatu baķķa** daği pek şağır

(enmiletu'n-nemle) terkîbinde enmile hemzeniñ ve mîm'iñ ħarekât-ı şelâşiyile ki mecmû'ı toķuz lûgat olur. Parmağın ucında tırnaķ olan boğûma dinür. (nemle) temre vezninde ħarincaya dinür. Ma' nâ-yi terkîb ħarincanıñ parmağınıñ ucu demek olur bu enmiletu'n-nemle (aķşaru min enmiletu'n-nemle) meşelince şağır u muħtaķir olmağla aķsar-ı ħaşır ve aħķar u ħaķîr olan nesne ħaķķında (aķşaru enmiletu'n-nemle) diyü ħarb-ı meşel olunur. ('anfaķatu baķķa) terkîbinde 'anfaķa dahrece vezninde âlet-i dudak ile çeñe aralığında biten azice ve ħaffice şaķal tellerine dinür ve ol şu' arânıñ münbitine

de dinür muğfile gibi (bağça) bâ'nın fethi ve kâf'ın teşdidiyle sivrisinege dinür ve tahta-biti dedikleri habîşe de dinilür. Pes 'anfaḳatu'l-bağça sivrisineğin yâhûd tahtaḳurunın alt dudagıyla çenesi aralığından 'ibâret olub bu ise güzellik şöyle ḫursun pertevsiz ile bağılsa bile yok gibi bir şey' olmağla şağîr u kih-terlikde meşel olub beğâyet ḫurde vü küçük olan nesneye (aşğaru min 'anfaḳatu bağça) diyü ḫarb-ı meşel olunur.

1915-Arḫ-ı ḫarâb oldu ki **cevfu'l-ḫımâr**

Ḳahr-ı Hudâ ile ola târumâr

(cevfu'l-ḫımâr) terkîbinde cevf, ḫavf vezninde iki cânibleri 'âlî vü mürtefi' olub vâdî tarzında olan düz ü oturağları ovaya dinür ve böyle arḫ-ı mutamelineye vâdî daḫi itlâḳ olunur (ḫımâr) ḫâ'nın kesriyle 'Âd kavminden **ḫımâr bin Mâlik** yâhûd **ḫımâr bin Müveyli'** nâm kimsedir ki (ekfelu min ḫımâr ve aḫlâu min cevfu'l-ḫımâr) meşellerine menşe'idir. Aşlı budur ki ḫımâr-ı merḫûmın dest-i temellükünde ve yedd-i taşaraffunda ḫolu tamâm bir merḫale ve 'arzını dört fersaḫ yer vâdîsi var idi ki cevfu'l-ḫımâr dinmekle şehir-i teş'âr idi ve vâdî-yi mersûmda sû-be-sû âb-ı revân firâvân olmağla envâ'-i eşçâr-ı müşmire ile ma' mûr u âbâdan ve diyâr-ı 'Arab'da andan aḫşab ve maḫşul-dâr-ı vâdî olmağla şöhret-i şâyi' ası velvele-sâz-ı müsemma-i cihâniyân idi ve ḫımâr-ı mezbûr kavm-i 'Âd'a meb'ûş olan benî zî-şâna eyman u fuḳarâ' ve mesâkîne birr ü iḫsân ile memdûḫu'l-ḫaşâ'il vaşlından on nefer olan zekûre nâ'il ü ni'am-i dünyânın envâ' u eşnâfi kendide mûcib u ḫâşıl olmağla kavmi beyninde ḫükmi nâfiz-i mülk-i meḫâ' idi. Bir gün mecmû' evlâdı (440) şayd-ı şikâr dâ'iyesiyle şikârgâha çıkub işḫiyâd u ıḫtinâş ederler iken nâ-gâh havâ tağyir u teğayyüm edüb ra'd u berḫe mülâbes ḡays-i vâbil bârân-ı belâ gibi bunları muḫîḫ ü şâmil olmağla bir şecere-i 'azîmîn zîr-i ḫımâyesine ilticâ ile der-tob oldıklarında * ازيران كرىخته وزيرنلودان آمده * meşelince ya'nî yağmurdan kaçarken ḫoluya uğradı me'âlince bi-ḫazâ'ullâhu te'âlâ bir şâ' iḫâ nüzûliyle cümlesi birden çerâ-gâh-ı fenâdan iḳlîm-i 'ademe irtihâl eyledikleri *ebledu min ḫımâr* meşeline sezâ-vâr olan ḫımârın mesmû'ı oldıḫda ḫazâ-i **İlâhî'ye** rızâdan rû-gerdân ve evlâdını böyle nâbûd u i'dâm eden ma'bûda fimâ ba'd 'ibâdet etmem diyü el-'iyâzu billâh küfr ü irtidâdı i'lân ile kavmini küfr ü irtidâda dâ'î ve imândan şâbit ḫadem olanları ḫatl u

tenkîle sâ'î olmağla haqqında qahr u gâzab-ı **Cabbâr** zuhûra gelüb dâr u diyârı ve vâdî-yi maşşûl-dârı âfât-ı semâviye ile harâb u yebâb ve kendüsi daği belâ-ı mehl-i 'âzim zülmet-gede-i bi'se'l-me'âb olmağla kendüsi küfr ü şeqâda ve cevfu u arâzîsi harâbî vü hılâda meşel olub eşedd-i küfri mürtekib olan kimse haqqında *ekferu min hımâr* diyü gâzab-ı **Rabbânî** ile târ-mâr u harâb ve menâfi' den hâlî arâzî huşûşında *eclâu min cevfu'l-hımâr* diyü darb-ı meşel olındı.

1916-*Eb'adu min dabb ile 'n-nûn* u hâl

Kim ikisi bir yere gelmek muhâl

(eb'adu min dabb ile 'n-nûn) meşelinde dabb, dâd'ın teşdîdiyle haşerâtdan keler dedikleri cânavar-ı berriye dinür. Nûn kemâ merr fi evvelu'n-nûn hayvâniyât-ı bahriyeden baliğâ itlâk olunur ve buñlar kısmı müddet-i 'ömrinde bir qatre şu içmez ve şuyıñ semtinden daği geçmez belki ihyâ-i nâ-teşneliğ 'âriğ oldıqda mehebb-i riyâha teveccüh ü istikbâl ve ağızını hevâzını hevâya açmağla def'-i 'aşağ edüb reyyân olub balıq ise dâ'imâ şuda ta'ayyüş etmekle şuda çıqdığı sâ'at mevt ü helâkı nümâyân olur. Pes bu cihetle dabb ile nûn miyânında tenâfir-i tabî'at der-kâr u tezâd ve mübâyenet-i bedîdar olub ikisi bir yere gelmek emr-i muhâl olmağla hâlleri menâfîret ve mübâ'adetde meşel olub ikisi bir mağallda ictimâ' etmesi mutaşavver olmayan kimseler vesâ'ir nesnelere haqqında (eb'adu min dabb ile 'n-nûn) diyü darb-ı meşel olunur ben fülân kimse ile ebeden şöhet ve ülfet etmem diyecek yerde (لاآلفه حتى يآلف الضب والنون) dinilür.

1917-*Ebşaru min hüdhüd* u şahş-i başîr

Bâşırada hiddeti pek bî-nağîr

(ebşaru min hüdhüd) meşelinde hüdhüd hâ'ların zammeleriyle çâvuş kuşu ve ibibik kuşu ve qoğar ibibik didikleri kuşa dinür. Tâ'ire-i merqûm yer altında olan şuları insânıñ zücac ve bilür içinde olan şuları gördüğü gibi görmekle **Hâzret-i Süleymân** şalâvatullâhu vesselâm 'alâ nebînâ ve 'aleyh âni qâ'r-ı arda olan miyâhıñ mevzu'larını irâ'e vü ta'ayyün ve miqdâr 'amaqlarını tarîf u tebeyyün huşûşına delîl tağşîş buyurmalarıyla hiddet-i başırada meşel olub **Zerğâ'u'l-Yemâme** gibi bâşırasında hiddet ve gayrı-

larıñ göremedegi nesneleri rü'yet ü ebşâra kendide miknet olan kimse hakkında * ebşaru min hüdhüd* diyü darb-ı meşel olunur.

1918-*Ebşaru min nesr* dañi öyle hem

Ru' yetiniñ hiddeti ğâyet etemm

(ebşaru min nesr) meşelinde nesr, nun'ın fethi ve sîn'in sükûnuyla sibâ'-ı tıyûrın esba'ı ve ekberi ve a' meri olan kerkes kuşıdır. Kemâ merr fi's-sâ'u'l-müşelset **Hayvetu'l-Hayvân**'da mersûm olduğu üzere tâ'ir-i merķûm tayrân cihetinden cemî'-i tıyûrdan eşedd ü esra' ve cenâhı sâ'ir zevâtu'l- ecnañeniñ perr ü bâlerinden aķvâ ve kuvvet-i bâşirası begâyet hiddetlü olmaķla acıķdığı vaķt cevvi hevâya i'tilâ edüb etrâf u âfâķa ihâle-i nazâr etdikde dört yüz fersah mesâfeden cıfeyi müşâhede vü ebşâr ve fi'l-hâl (441) üzerine vuķû' ile ekl ü tenevvüle ibtidâr eder imiş. Pes bu cihetle kuvvet-i bâşirasınıñ hiddeti ğâyet etemm ü ekmel olan kimse hakkında * ebşaru min nesr* diyü darb-ı meşel olındı.

1919-*Hâ'inetu'l-a'yun* olub ehl-i şerr

Mañremiñ ğayrıya eden nazâr

(hâ'inetu'l-a'yun) izâfet-i lâmiyet ve taķdîr-i muzâf ve mecâz-ı fi'l-isnâd olarak en-nazaratu'l- hâ'inetu'l-a'yun dimekdir. Zîrâ haķîķatde hâ'in nâzırdır. Nazara degildir binâenaleyh işbu (ya' lem hâ'inetu'l-a'yun ve mâ tuħfiyu'l-şudûr) nazm-ı celîlde müfessirin nazarı ģarâm olan nâ-mañreme nazara-i ģamķâdan şoñra nazara-i şâniye ile baķmak ve istirâķ-ı nazâr ile ecnîbe ģâtûna ğizlüce baķmaķ ve ğöz ile remz ü işâret etmek ile tefsîr eylediler ve dañi hâ'ine lafzı 'âfiye vü kâzibe gibi maşdar olarak ģıyânetu'l-a'yun ma'nâsına olmağda tecvîz eylediler. Lakin nâzım-ı merķûm nâ-mañreme nazâr eden ehl-i şerr ve şâñib-i mu' şibet ile terceme etmekle ģavl-i evveli ihtiyâr eylemiştir.

1920-*Zendeka-i Mezdek* o ģâl-i ģabîħ

Cümle ģarâm olanı olmaķ mübîħ

(zendeka-i Mezdek) terkîbinde zendeka deħrece vezninde zındıķlığā dinür. Zındıķ ' ifrît vezninde **Cenâb-ı Bârî**'niñ Rubûbiyyet'ine îmân u i' tiķâdı olmayan ve ' âlem-i dünyâniñ ģadem ü beķâsına zâheb olmağla âñireti münkir olan kâfir-i bî-dîne dinür. Mezdek ca' fer ve cendeb vezinlerinde tâ'ife-i şeneviyeden mânî mezhebinde olub âyîn-i zendekayı

ihdâs u ihtirâ‘ eden mel‘ûn sermedîniñ ismidir. La‘în-i mesfûr **Nuşîrevân**’ıñ pederi **Ḳubâd-şâh** ‘aşrında iddi‘â’-i nübüvvet edüb âyîn-i âteş-peresti haḳdır diyü nâsı dîn-i mecûs-ı menhûsa da‘vet eyledi ve insâna ḳâffe-i eşyâ mübâhdır ve bir şahşın zevcesiyle şahş-ı âher istimtâ‘ etmek câ’izdir ve mecmû‘-ı nâs mâl u menâlde ve cümle-i aḫvâlde yek-sândır ya‘nî ba-ḥuşûşa kimsede taşarruf-ı ḥâs yokdır. Her şey’de cümle efrâd-ı nâs müsâvî vü müştareklendir ve fuḳarâ aḡniyânın mâlına zafer buldıḳda almak u çalmak lâ-ba’isdir. * Ve’l-ḥaşıl insân için maḫzûr u maḫrem itlâḳ olunur nesne yokdır diyü ğûn-â-ġûn herze yiyüb emvâl u fûrûcu ibâhe etmekle ve bu mezheb-i ekser nâsın mizâcına muvâfiḳ gelmekle Mezdek-i mesfûre ḳatı çok kimse ittibâ‘ eyledi ve merḳûm şâh **Ḳubâd-i** küfr-nihâd daḫi ġâyet zen-dost olmaġla ânın daḫi hevâsına mülâyim geldigin-den nübüvveti taşdîk edüb âyîn-i bâtılna revâc virdi. Vaḳtâ ki nübüvvet-i saltanat oġlu **Nuşîrevân**’a geldiginde ol cülûsünde ziyâfet-i ‘amme bahânesiyle **Mezdek**’i ve ḥavaşını da‘vet ve bade’l-icâye emr edüb hemân bilâ-emân **Mezdek**’i ḳatı ve iḫrâḳ-ı bi’n-nâr ve seksân biñ ḳadar etbâ‘ını şadme-i tîġ-i âteş-bâr ile firistâde-i menzil bi’sel-ḳarâr eylediler. La‘în-i merḳûm ‘amme-i ibâhiyyûnıñ pîşvâsı ve mezheb-i bâtılnı ilâ’el’ân çok kimseniñ muvâfiḳ-ı nefis ü hevâsı olmaġla tevâbi‘i ḥâlâḳatı pek çokdır. Ez-cümle ‘aşâ’ir-i Türkmânân târik-i îmândan cemâ‘at-i Çepni-yân-ı ġâret-gerândan ibâhe-i emvâl ḥuşûşında mesfûr îmân* ve mezheb-i bâtılnı istiḫsân etmeleriyle kendi ‘aşîretleriçün sereḳaniñ ḫilline zâhib oldıḳlarından memâlik-i **Anaḫolu**’nıñ ekser elviyesi dest-i ta‘diyelerinden el-emân-ġuyândır* millet-i mekrûhe-i **Bektâşiyân** ibâhe-i ‘umûmiyyede mel‘ûnıñ ḥavaş-ı ‘etbâ‘ından oldıġı ġanî ‘ani’l-beyândır* Ḥattâ zenâdıḳa-i **Bektâşiyeye**’den biriniñ eşnâ-i muḫâverede şerî‘atda şü seniñ şü benim, ḫarîḳatda hem seniñ hem benim, ḫaḳîḳatda ne seniñ benim diyerek ḫarîḳat-ı bâtılasında ba-ḥuşûşa kimsede taşarruf-ı ḥâs oldıġını taşriḫi meşmû‘amız olmuşdır(عصمنا الله تعالى وجميع المؤمنين من عاقولهم الباطلة وافعالهم العاطلة وعفايدهم الغاوية الموصلة الى الهاوية آمين pes tafşîl-i mersûmdan müstebân oldıġı üzre zındıḳ-ı merḳûmın eḫvâr-ı faşîḫası beyne’n-nâs rayġân olmaġla muḫarremâtı ibâhede aña ittibâ‘ eden melâḫideniñ ef’âl-ı ḳabîḫasına teşbîh-i belîġ ḫarîḳiyle zendeḳa-i **Mezdek** itlâḳ olunur.

1921-Şol oṭalıqlarda ‘*imârâtu nevm* (442)

Vuşlatıdır mâye-i râhât-ı nevm

(‘imârâtu nevm) terkîbinde ‘imârât ‘ayn’iñ kesriyle ‘imâretüñ cem‘idir. ‘İmâret kendsiyle bir nesneniñ ma‘mûr u âbâd olacağı şey’ e dinmekle me‘âl-i terkîb uyğunun ‘imâreti ya‘ni perîşân u perâkende olmayarak şafâ vu râhât üzre olmaqlığı demek olur. Lakin ıstılâh-ı zırafâda Türki’de oṭalık ve ‘Arabî’de sîn’iñ zammı ve râ-i müşeddeniñ kesriyle sürriye ta‘bîr olınan câriyelere ıtlâk olunur. Zîrâ hürre-i menkûheye nisbet bunlar ekşeryâ mü’ennetleri kalil ve nafaqaları hafif ve hizmetleri rızâya muvâffağ ve hüsn-i mu‘âşeretleri tab‘a muṭâbık olmağla mevlâlarına ta‘b u nişbet virmediklerinden ve erbâb-ı zevkiñ *الوصيفة الوسمية من النعم الجسميه دخى السرور فى السرارى* kavilleri müfâdınca sürriye ittiḥâz edenler mesrûr ola geldiklerinden neyl ü vuşlatları bâ‘ş-i dil-şâd u der-âgûşları havâm-ı râhata bâdî olan oṭalıqlara * ‘imârâtu nevm* ıtlâk olunur.

1922-Perde-küşâyân-ı nikât-i umûr

Didiler ebkâra *benâtu’l-ḥudûr*

(benâtu’l-ḥudûr) künyesinde ḥudûr, ḥâ’niñ zammıyla ḳudûr vezninde ḥıdrîñ cem‘idir. Hıdr, ḥâ’niñ kesriyle bir nesneyi setr ü pinhân eden şey’ e dinür. Çadır u perde maḳûlesi ve nisvânîñ peçe ve yaşmağ ve ferâce ve örtü ta‘bîr olınan kınâ‘ vu ḥımâr u burḳa‘ mişillû settâreleri gibi. Pes bu mülâbese ile daḳayığ-i umûriñ perde ve pûşîdelerini ya‘nî ḥafî ü müşekkel olan ma‘ânî-yi ğâmzelerini keşf ü îzâḥ eden üdebâ-i ehl-i lisân ricâle übedâ-i zînetden taḥâşşî ile begâyet muḥaddere vü muhtecebe vü ‘afife olan pâk-dâmen kızlara künye olarak (benâtu’l-ḥudûr) ıtlâk eylediler.

1923- *Mefsedetu’l-ḥubb* me‘âli vikâ‘

Şevka olur çün sebab-i indifâ‘

(mefsedetu’l-ḥubb) terkîbinde mefsed, mim’iñ fethiyle muşalaḥa vezninde ve zıddı olarak bir şey’iñ külliyeñ zayı‘ vü fâsid olmasına yâḥûd ḥalel-pezîr olub naḳzân olmasına bâ‘ş olan şey’ e dinmekle ma‘nâ-yi terkîb maḥabbet ü meveddetiñ fesâd u noḳşânına bâdî olan nesne demek olur. Gerçi ‘uḳde-i maḥabbetiñ inḥilâli esbâbı çoḳdır. Lakin

ıŖıılâh-ı zırafâda ‘âŖıķıñ vuŖlat ile bekâm olmasında müsta‘meldir. Çünki **Şâbit** mer-
hûmıñ işbu

Gelür Ŗevķa kesl elbet viŖâl-i yârdan Ŗoñra

Olur ‘ârız-gırânlık Ŗâ’ime-i iftârdan Ŗoñra

beyti me’âline kazâ-yi vațar-ı Ŗehvet tâbiŖ-i ‘aŖķ u Ŗeğafıñ intifâ vu indifâ‘ına ve
germiyyet-i ‘alâķa ve Ŗevķin fi’l-cümle serdiyyetine bâdî olduğı nezd-i erbâb vuŖlatda
vicdânidir. (vikâ‘) ve zinâ ve ma‘nâ-yi cimâ ve bıdâ‘ gibidir.

1924-Pek açılıb Ŗevķle Ŗehhâķalar

Didi serâviyle **ğılâfu’l-ķamer**

(ğılâfu’l-ķamer) terkîbinde ğılâf, kitâb vezninde bir nesneyi muhıť u müŖtemmil olan
zarfa dinür ki Türkî’de taħrîfle kılıf ta‘bîr olunur. Ma‘nâ-yi terkîb âyiñ kılıfı demek olur.
Lakin zırafâ-yı zen-dostân zebân-zenân-ı tıbķ-zenândan hikâye tarîķiyle nisvân-ı sîm-
endâmıñ ‘uzv-ı me‘hûdelerin mâh-ı tâb-dâra ve kisve-i nisve olan Ŗalvarların âyiñ pûŖî-
de vü ğılâfına teŖbîh cihetiyle bânû-yı meh-rûleriñ Ŗalvar-ı zer-târlarına (ğılâfu’l-ķamer)
ıtlâķ eylemiŖler Ŗehhâķa, sebbâbe vezninde zenân beyninde sevicî ta‘bîr ile müte‘aref
olan ‘avrata dinür. Me’âl-i beyt ğılâfu’l-ķamer ta‘bîr-i Ŗehvet-engîzi her ne kadar
dâ’ire-i edebden dûr ise de birbirini sevicî açık meŖreb Ŗerm ü Ėayâsız Ŗehhâķalar Ŗevķ
u tûfân hengâmında ‘âr u nâmûs ber-teraf edüb böyle didiler demek olur.

1925-‘İrzına Ŗol Ėayreti yok nâ-bekâr

Dinmek imiŖ bil ki **ķaŖıru’l-cidâr**

(ķaŖıru’l-cidâr) ma‘nâ-yi terkîb alçaķ divârlu dimekdir. Lakin ıŖıılâhda sâlikü’z-zeker
(443) **Ėayyûr-i Bağdâdî** gibi ‘ırzına Ėayret ü ihtimâm olmayan deyyûŖ-mizâc nâ-bekâr u
lâ-ķayd kimseden kinâye olur. Zîrâ bir kimseniñ dâ’resiniñ cüderân u Ėaytanı pest ü
kûtâh olduğda ehl-i fesâdîñ tasvir ederek Ėarîm-hâneye âmed-Ŗodeni def’e muķtedir
olmadığı mülâbesesiyle pestî-yi cidâre ‘adem-i Ėayret lâzım gelmekle fülân kimseniñ
‘ırzı Ėıfz u Ėimâye Ėayret ü ihtimâmı yokdır diyecek maħallde (fulân ķaŖıru’l-cidâr)
ıtlâķ olunur.

1926- *Escedu min hüdhüd* o mef'ül olan

Hîz-i ğulâmân gibi mec'ül olan

(escedu min hüdhüd) ibibik kuşından ziyâde secde idici dimekdir. Çünkü *هدهدسر بز مین *mısrâ'ınca dâ'imâ secde eder tarzında kıyırığını havâyâya kaldırub min-kârını yere dikmekle mu'tâdî olmağla keşret-i secdeden meşel olmuştur. Lakin merķûmîñ sücûdî secde-i 'ibâdet olmayub belki hemân baş egüb kıyruğı kaldırılmadan 'ibâret olmağla zırafâ-yı 'Arab 'alet-i meskût-i 'anhâ ve dâ-i 'asîru'd-devâ' ta'bir olunan ğâ'i-le-i ebânet ile müttehem olan kimse hakkında (escedu min hüdhüd) diyü darb-ı meşel eylediler (hîz) hâ'nîñ kesriyle hîz gibi Farsîdir. Muħanneş ü me'bûn u mef'ül u mec'ül gibi pûştlara dinür.

1927-*Elvâtu min dübb* me'âli hemîn

Fi'l-i şenî' eyleyici muğlimîn

(elvâtu min dübb) meşelinde dübb, dal'îñ zammı ve bâ'nîñ teşdîdiyle sibâ'dan âyu ta'bir olunan cânavar degildir. Belki **Ĥayvetu'l-Ĥayvân**'da mersûm olduğı üzre tâ'ife-i 'Arab'dan bir kimseniñ ismi olun dübb-i merķûm fi'l-i şenî' livâta da ĥadd-ı ifrâtı müte-câvîz **Lûfî** müte'âref olmağla beyne'l-'Arab ğulâm-pârelikde meşel olub fimâ-ba'd ziyâde muğlim ve bigâyet tâze-bâz kimse hakkında (elvâtu min dübb) diyü darb-ı meşel oldı.

1928-Hem-dağı *idhâlu kalem bi'd-devât*

Etmedir ol fi'l-i şenî' i's-şifât

(idhâlu kalem bi'd-devât) meşelinde devât dâl'îñ fetħiyle kâtibleriñ bâzı yazdıkları mürekkeb ĥokkasına dinür. Lakin burada kânûn-ı edebe münâfi teşbîh nâ-be-câh tarîkıyla muğlim-i ĥabîşîñ lâ-yakâl sine-i kalem ve müzekker simâ'ı olan muħanneşîñ kevn-i ğûh-âlûdına devât ıtlâkına mebnî fi'l-i kabîh-i livâtaya mübâşeretde meşel olmuştur.

1929-*Celdu 'umîre* dime de calķ imiş

Anı eden suħte gibi ĥalk imiş

(celdu 'amîre) terkîbinde celd, cîm'îñ fetħi ve lâm'îñ sükûniyle cimâ' etmek ma'nâsına gelmekle 'umîre, 'ayn'îñ zammıyla cühîne vezninde el âyasına dinmekle celd-i 'umîre

terkîbi nikâh-ı ileyh gibi el ile naclık u istimnâdan kinâyedir. İsm-i şarîhi zelzele vezninde hâzâzadır. Farsî’de kâr-dest kerden ta’bîr olunur. Kaldı ki nâzım-ı nihrîriñ kâr-desti taḥşîş-i bi’z-zeker ile sûhte ve ete isnâdı taḥşîş-i bilâ-muḥâşşas gibidir. Şu kadar ki eṣnâf-ı nâsîñ bekârânı tûfân-ı şehvet-i ‘arvezinde ekşeryâ zinâ vu livâta mişillü maḥremâtı irtikâbdan ictinâb etmeyüb kebâ’ir ü fevâhişe ictisâr ederler. Ammâ sûhte-gân şınıfı nefsinı varḫât-ı kebâ’irden viḫâye zımnında ledî’u’t-tûfân nâ’ire-i şehvet için bu kâr mekrehet anlarda vuḫû’ı ekşer olmak mülâhazasıyla şûretâ taḥşîş-i bi’z-zeker edüb ba’de gibi ta’bîriyle ta’miye îmâ eylemişdir. Zırafâdan birisi bir belde-i ‘Arabî’de bir ḥâne pîş-gâhından geçerken derûnından birden feryâdı işidüb kapusunda bulunan çocuğa oğlum içerideki cez’îñ aşlı nedir diyü şordıkda meger ‘Amîre nâm bir câriyeleri olub mâderi câriye-i mezbûreyi bir suçından nâşî darb edermiş çocuk bu ma’ nâ-yi emmi tecellüd-i ‘Amîre ile ta’bîr etdikde çünkü culd-i ‘Amîre ber-vech-i meşrûḥ istminâ bi’liyeden kinâye olarak ḫavl-ı mezbûr صبی والدره م جلق صيرر ma’ nâsına îhâm etmekle zarîf-i merkûma ḫahḫaha bahş olmış olduğı ekşer, esfâr-ı muḥâzarâtda meşûrdır.

1930-Nükte-i zîbende-i *ḥüsnü’l-ḫitâm* (444)

Ḥûb-i edâlarla temâm-ı kelâm

(ḥüsnü’l-ḫitâm) evvelde ḫâ-i mühmeleniñ zammı şânîde ḫâ-i mu’cemeniñ kesriyle iştilâḫ-ı büleğâda şâ’ir nazmını elfâz-ı melîḫa-ı feşîḫa ve ma’ânî-yi laḫîfe-i enîḫa ile ḫatm u tamam etmege dinür. Ḥüsnü’l-maḫḫa’ ve ḥüsnü’l-intihâ’ gibi niteki ḫaṣîde-i **Ṭantârâniyye**’niñ maḫḫa’ında işbu

دم على رغم العدى وارتم بعود العدى فى * دولة غراء فيها ادوم الالطاف طاف

beytinde ve ekşer ḫaṣâ’id-i büleğânîñ ḫitâmında olduğı gibi pes nâzım-ı pür-‘irfân ‘aleyh rahmetu’l-mennân ḫazretleri daḫi ḥüsnü’l-ḫitâm nüktesine ri’âyet edüb emşâl-ı ‘Arab ve muştalahât-ı büleğânîñ intihâsında ḥüsnü’l-ḫitâm terkîb-i iştilâḫisiyle ḫatm-i kelâm * ve manzûme-i şüreyyâ nezzâmına gâyet revnaḫ u intizam* verdi filillahi dere. (zîbende) zâ’niñ kesriyle zîbenden Farsî’den ism-i fâ’ildir. Ḥûb u mütenâsib ü yaḫışıklı vu dil-pesend ma’ nâlarınadır zîbâ gibi.

1931-Müfte' ilün müfte' ilün fa' ilün

Hak̄k ede me'cûr bu **Vehbî** k̄ulun

Ya'ni bu kıt'a baħr-ı serî' müseddesü'l-eczâdandır ki aşlı iki kere müfte'ilün müfte'ilün mef'ûlât yedi lâkin mef'ûlât cüz'inden râbi' sâkini ħazfle tayy u sâbi' müteħarriki isķâtle kesf-i 'illetleri 'ârıza olmağla mef'ulâ ħalub fâ'ilün cüz'ine naķl olunmağla 'arûz ve ħarbları maṭviyye vü meksûfedir ve şadr ve ibtidâlar ve ħaşvlerden faķaṭ râbi' sâkin-i tayy olunmağla müste'ilün ħalub o da müfte'ilün cüz'ine naķl olunmağla maṭvî olmuş olurlar* nâzım-ı merĥûm bu sa'y-ı cemîli ya'ni 'ilm-i ħadîs ve tefsîre 'ayn-ı 'avn olan eṣer-i celîl-i bî-'adîli muķâbilinde **Cenâb-ı Ĥak̄k** ve **Feyyâz** muṭlaķ dergâh-ı rahmet-penâhdan cûyende-i ecr-i cezîl oldıgım efşâh و سنهاى املی و او لاه فى و الاله و اخره الحمد الله الذى بنعمته تتم الصالحات * و الصلوة و لسلام على من ختم به الرسالة و انزل عليه الكتاب الباهر اعجازه بافصح اللغات * بعد ذالايديرك الواصف المطرى خصائصه * و neşîdesine mâ-sadaķ olan cennet-mekân **Mehmed el-Vehbî** 'aleyhü'r-raħmmet ve'r-rıdvan ħazretleriniñ işbu **Nuħbe** nâm nazım-ı müntaħabeniñ müfredâtını zabt u beyân * emsâl u kinâyâtını vesâ'ir mürekkebât u muṣṭalaħâtını ħill u îzâħ ile keşf ü 'ayân

و ادبسه مع خفوف الزوادة * و قلة البضا عة فى الصنائه * عطف عنان عزيمت

ve dûċâr-ı envâ'-i şevâgîl ü gâvâ'il iken yine mehmâ emken şarf-ı naķtîne-i miknet ايدن احقرالورى احمد رشيد المتوطن بقرية يايا من نواحي مغنيسا * عفى الله عنه وعن كافة * متعلقاته واحبته وعصمهم عن البأساء dest-res oldıgı kütüb-i lûgâtı ve fûnûn-ı edebiyâtı tettebbü' vü taşaffuħ ederek me'âĥiz-i mu' teberede şebt ü imlâ' olınan ekvâl-ı mevşûķ-ı bahâyı der-'uhde ve iltizâm * ve ba'z-ı me'âl-i terkîb ve ħâşıl-ı ma'nâ gibi ħuşûşlarda ħarîħa-i ħaşresinden eşyâ-i yesîre ilĥâķ u idrâc ile îzâħ-ı meremi ve efşâh-ı merâm * ve bu mülâbese ile bezm-i 'âlemde pek kem-nâm olmayacaķ kadar olan bir eṣer yesîr-i terk ü ibķâsına teşmîr-i sa'd-ı ihtimâm * edüb şer ü 'akrede-i 'âcizânesi olan tesvîd-i naċîz-i

bi-tevfîke te'âlâ işbu biñ ikiyüz elli altı salı zî'l-ħiccesiniñ leyle-i 'âşeresi olan şeb-i 'îd-i adħâda rehîn-i ħitâm ve ħilâl-ı muṭâla' a-ı cendîn 'ibârât-ı muḳtaziyye derc olınarak kırtâs-ı beyâza çekilen işbu nuşa-ı mübeyyeze daħi sâl-ı feraħ fâl-ı cedîd ya' ni elli yedi saferu'l-ħayrınıñ evâhirinde (440) resîde-i encâm olmuşdır. Dergâh-ı mu'alâ-yi mucîbu'd-du'âdan mutazarrı' vu müsted'âdır ki bu eşer-i ħaķiri mûcib-i tezķîr-i faķîr ve müstevcib-i berr-i ġazîr ve ħayr-ı keşir kılub vesîle-i 'afv u ġufrân zeri' a-ı neyl-ı rıdvân eyleye âmîn. *lehu'l-ħamdu ve'l-minne*mıhr-i sipıhr-i şevket* ve sipıhr-i mhir-i saltanat * pâdşâh-ı dîndâr * ve şehensâh-ı nâmdâr * es-sultân ibn-i sultân (es-Sultân 'Abdu'l-mecîd Hân) lâ-zâl-ı şümüş-ı şevkete şarıķa * ve aķmâr-ı devlete bâriķa * efendimiz ħazretleriniñ sâye-i gerdûn pâye-i mülûkânelinde * râfi' -i râyâtu'l-fuşâha * câmi' -i âyâtu'l-belâġa * nuġbetu's-su' arâ * zübdetu'z-zurafâ * nâzımu't-**Tuġfe-i Vehbî Efendi** merġûmıñ * âşâr-ı ber-güzîdelerinden lûġât-ı 'Arabiyyeyi şâmil olarak silk-i nazma keşîd eylemiş oldukları **Nuġbe** ismiyle benâm * manzûme-i leṭâfet-i ittisâmlarınıñ * müfredâtını zabṭ u beyân * ve kinâyât u muştalâhâtını keşf ü 'ayân ederek * ħaķâyık-i beyn * daķâyık-ı rehîn * **Yâyâ** ħaryeli **Aġmed Reşîd Efendi**'niñ cem' u telfîķ eylemiş olduġı işbu şerġ-i laṭîfiñ ṭab' u temşîl * dâ'î-i ħadîm-i devlet * **Yesârî-zâde Muştafâ 'İzzet**'iñ nezâret-i 'âcizânesiyle * mâh-ı ħayrıñ evâsâtında resîde-i ħadd-ı ħitâm olmuşdır. 1259 (**Elġâh Ĥazret Efendi**'niñ) bulduġı târiġdir.

Yâyâköyünde sâkin Ĥazret-i Râşid Efendî kîm

Lûġâtda Nuġbeyi şerġ etdi Vehbîdir degil kesbî

Ne şerġ-i pür mezâyâ vu ma'ânâ vu daķâyıķdır

Erişmiş ġüyyiyâ ol zâta Ĥaķķdan ħâtf-i ġabî

Güher-veş çıķdı târiġi duşek ħâmeden ħadra

Çok elṭaf ṭab' olındı nev bu şerġ-i Nuġbe-i Vehbî 1259

Devletlü **Ĥâfız Pâşâ** ħazretleriniñ ħazînedârı **İşġâķ Ĥaķķı Beg**'iñ bulduġı târiġ-i zîbâdır.

دخبهء فن تمام لطفست ف * نسخهء ذات شه ملك آرا
بددر محفظهء فیض ازل * آن شهنشاه عمیم الاءلا
یافت در سایهء فرخ اثرش * نکته دانان بسی شوق وصفا
شده مطبوع بحسن کرمش * این بهین شرح فواءد پیرا
کفت تاریخ مجوهر حقى * شرح نخیه شده مطبوع بجا 1259

Ḥ'ace-gân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan ve mektûbî-yi mâliye hulefâsı müsta' dânından
Câzim Efendî'niñ târîh-i zîbâsıdır.

*Şehenşâh-ı cihân 'Abdu'l-mecîd Hân taht-ı şevketinde
Cihân durduqça dursun mazhar olsun lütf-i halâka*

*Nîçe âsâr-ı nev-bâf sâyesinde tab' olinmaqda
Revâc-ı 'ilm u 'irfân şa'ş a-bağş oldı ne tâtâka*

(446) -Berî ez-cümle Sünbül-zâde **Nuğbesi** şerhi
Başıldı neşr olındı bâ's olındı dilde eşvâka

*O şâhıñ nüsha-i iclâl u 'ömrin **Hakk** ide efzûn
Yazıldıqca cihânda harf u noqta vech-i evrâka*

*Ârarken tab'a **Câzim** geldi bir târîh-i cevher-dâr
Güzel başıldı haqâ şerh-i **Nuğbe** müjde âfâka 1259*

Takvîm-i Vakâyi' muqâbilecisi Ḥ'acegân-ı Divân-ı Hümâyûn'dan ve mektûbî-yi haz-
ret-i şadâret-penâhı hulefâsından **Luţfi Efendî**'niñ şerh-i mezkûr tab'ına hisâb etdigi
târîh-i müsteţâbdır.

*Serîr-ârâ-yı şevket nuşa-i zî-bende-i devlet
Şehenşâh-ı cihân ‘Abdu’l-mecîd Hân germ-i mecbûl*

*Nice kütüb-i nefise sâyesinde tab‘ olunmakta
Hudâ ‘ömrin ede hadd-ı ‘adâd encûme-i mevşûl*

*Huşûsan tab‘ olındı işbu şerh-i Nuḥbe pek rengîn
Sebük-h‘ânân oldı inşirâh-ı kalble meşmûl*

*Beḳâ-yı zînet şîrâze-i ‘adliyle kılsun Hakk
Refâh-efzâ-yı ‘âlim ol şehenşâhı budır mes’ûl*

*Cevâhîrle müzeyyen oldı levḥ-i târîḥi
Kılındı Nuḥbe şerhi tab‘ ile dil-cûy hem maḳbûl 1259*

Takvîm-i Vakâyi’ muşahhihi mevâlî-yi ‘azâmdan **Cemâl Efendî**’niñ işbu **Şerh-i Nuḥbe-**
’niñ tab‘ına buldıḡı târîḥdir.

*Bir kalemle zer-feşân oldı bu târîḥe Cemâl
Tab‘a lâ’ik tab‘ olındı şerh-i Nuḥbe pek nefis 1259*

3. KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Halil, *İlmî Araştırma Yayınlarında Uyulacak Esaslar*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını: 48, İst. 1988.
- AHMED CEVDET PAŞA, *Belâgat-i Osmâniye*, Ank. 2000.
- AKSAN, Doğan, *Her Yönüyle Dil*, TDK, Ank. 1990.
- AKÜN, Ömer Faruk, “*Sünbülzâde Vehbî*”, İslâm Ansiklopedisi, MEB. Yay., c.XI. İst. 1970.
- ALPASLAN, Ali., *Manzum Lügatler ve Tuhfe-i Vehbî'nin Alfabetik Tertibi*, İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü, (yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), 1946-47, İÜ Ktp. Nr. 1396.
- BANARLI, Nihat Sâmî, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB Yay., İst. 1998.
- BAYRAV, Süheyla *Filolojinin Oluşumu*, İ.Ü Edebiyat Fak. Yay., İst. 1975.
- BEYZADEOĞLU, A, Süreyya, *Sünbülzâde Vehbi*, İst. 2000.
- BURSALI MEHMED TAHİR, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İst. 1333-1342 (1915-1924). Büyük Larus, Milliyet Yay, c.XXI.
- BÜYÜK TÜRK KLASİKLERİ, Ötüken Yay. c.VII, İst. 1988.
- CAFEROĞLU, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, c.I-II, Enderun Kitapevi, İst. 1984.
- Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. II, İst. 1309
- CEYHAN, Âdem “*Yayaköylü Ahmed Reşîd Efendi'nin Nuhbe-i Vehbî Şerhi*”, Kırkağaç Sempozyumu Bildirileri, Yayımlanmamış Bildiri Kitabı, Manisa 2008.
- CİVELEK, Yakup, “*Sünbülzâde Vehbî ve ‘ Nuhbe-i Vehbî’ Adlı Manzum Arapça-Türkçe Sözlüğü*”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 1, Van 2000. s. 275-297.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ank. 1978.
- DİLÇİN, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ank 1995.
- , *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ank. 1983.
- Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yay., c.VIII, İst. 1998.
- ERDOĞAN, Mustafa, “*Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış*”, Celal Bayar

- Ünv., Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:1, Manisa 1997, s.286-294.
- GIBB, Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi*, (Çeviren: Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yay., c. I-II, III-IV, Ank. 1996.
- GÖKYAY, Orhan Şâik, *Destursuz Bağa Girenler*, İst 1982.
- GÜNGÖR, Zülfikar, *Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun) Hayâtı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri*, AÜSBE, (yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) Ank. 1994.
- Hayatî, *Tuhfe Şerhi*, İst. 1266.
- İMAMOĞLU, Ahmet Hilmi, *Farsça-Türkçe Manzûm Lügatler ve Şahidî'nin Sözlüğü*, Erzurum AÜ., Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1993.
- KARTAL, Ahmet, *Tuhfe-i Remzî*, Akçağ, Ank. 2003.
- KAŞGARLI MAHMUD, *Dîvânu Lûgati't-Türk*, (Tıpkıbasım), Kültür Bakanlığı Yay., Ank. 1990.
- KILIÇ, Atabey, “Manzum Sözlüklerimizden Sühba-i Sıbyân Şerhi Hediyeetü'l-İhvân”, *Turkish Studies*, c. 1, Sayı Temmuz-Ağustos-Eylül 2006.
- KORTANTAMER, Tunca, *Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi*, İLESAM tarafından 17-18 Ocak 1992 tarihlerinde düzenlenen "I. Eski Türk Edebiyatı Kollogyumu"nda sunulmuştur.
- KÜLEKÇİ, Numan- KARABEY, Turgut, *Sünbülzade Vehbi-Tuhfe*, Edebiyat Fakültesi Yay., No: 57, Erzurum 1990.
- LEVEND, A. Sırrı, *Dîvân Edebiyatı (Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar)*, Enderun Kitapevi, İst. 1980.
- ....., “Sözlüklerimiz”, *Türk Dili*, C. XXIV, Sayı 235, Nisan 1971, s. 4-6.
- MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yay., (Haz. Nuri Akbayar) c.V. İst 1996.
- *Sicill-i Osmânî*, Sebil yay, (Haz. O.Hülâgü, M.Ekincikli, H.Savaş,) İst 1998.
- MEHMED RİF'AT, *Mecâmi'u'l-Edeb*, İst. 1308.
- MENGİ, Mine, *Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine, Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ

Yay., Ank. 2000, s.72-80.

----- *Eski Türk Edebiyatı Tâhî*, Akçağ Yay., Ank 2002.

MUALLİM NÂCÎ, *Osmanlı Şairleri*, MEB, Ank. 1995.

MUHT AR, Cemâl, *İki Kur'an Sözlüğü Lûgat-i Ferišteoğlu ve Lûgat-i Kânân-ı İlâhî*, İst. 1993.

....., “İslâmda Sözlük Çalışmaları”, Marmara Ün. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, S. 3, İst. 1985, s. 363-370.

ONAY, Ahmet Tal'at, *Türk Edebiyatında Mazmûnlar*, MEB Yay, İst. 1996.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, İst. 1998,

ÖZ, Yusuf, *Tuhfe-i Vehbi Şerhleri'*, *İlmi Araştırmalar* 5, İst. 1997, s.219-232.

ÖZ, Yusuf, *Tarih Boyunca Farsça- Türkçe Sözlükler*, AÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü (basılmamış Doktora Tezi), Ank. 1996.

ÖZTOKAT, Erdin “*Sözlük Üstüne Gözlemler*”, Dilbilim IV, İÜ, Edebiyat Fak. Yay., İst. 1979.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İst. 1983.

P ALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ, Ank. 1995.

RİF'AT, Mehmed, *Mecâmi'ul-Edeb*, İst. 1308.

SAMÎ, Şemseddin *Kâmûs-ı Türkî*, İst. 1989.

SARI, Mevlid, *el-Mevarid, Aapça-Türkçe Lûgat*, Bahar Yay., İst. 1982.

SÜNBLZÂDE VEHBÎ, *Nuhbe-i Vehbî*, Dâru't-tibâ'ati'l-Âmire, İst. 1242.

Şânîzâde Mehmed Atullah, *Şânîzâde Tarihi*, c.I, İst. 1284.

ŞEMSEDDİN SAMI, *Kâmûsu'l-A'âm*, İst. 1316.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., İst. 2004.

TARLAN, Ali Nihad, *Edebiyat Meseleleri, Metinler Şerhine Dâir*, İst. 1981.

ULUÇAY, Çağatay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa 1946, s. 13-15.

ÜNVER, İsmail, “*Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler*”, AÜDTCF, Türkoloji Dergisi, c.XI, Ank. 1992, s.51-89.

- Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İst.1998.
- YAYAKÖYLÜ AHMED REŞİD, *Şerh-i Nuhbe-i Vehbi*, İst. 1259 (1843).
- YENİTERZİ, Emine, “*Metin Şerhiyle İlgili Görüşler*”, Selçuk Üniv. Türkiyat Araş. Ens. Türkiyat Araştırmaları Dergi, S. 5, Konya 1999, s.59-69.
- YÖNTEM, Ali Cânib, “*Sünbülzâde Vehbi*”, İÜEF, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c.1, İst. 1946, s. 81-104.
- YURTSEVEN, Necmettin, *Türk Edebiyatında Arapça-Türkçe Lûgatler ve Sünbülzâde Vehbî'nin Nuhbe'si*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (basılmamış Doktora Tezi), Ank. 2003.
- YÜCEBAŞ, Hilmi, *Şâir Eşref*, İst. 1982.

5.DİZİN

A

- Âbâ 172, 381
‘Abbâs 200
‘Abbâsiye 248, 294, 355, 372, 373
Abbâs bin ‘Abdü’l-Muṭṭalib 199
‘Abde’l-kevâkib 262
‘Abd Habeşî 211
‘abd-ı ‘ayn 370
‘Adn 368
‘Abdu’l-mecîd Hân 429
‘Abdullâh Muhammed bin ‘Alî el-‘Arabî eṭ-Ṭâ’î el-Hâtemî el-Endûlisî 223
‘Abdu’l-Mesîh 296
‘Abdu’l-ḥamîd 249
‘Abdullâh bin ‘Abbâs 224
‘Abdurrahman Bûnî 229
‘Abdullâh bin Cüz‘ân 399
‘Abdu’d-dâr bin Kıssâ 343
‘Abdu’l-ḥamîd bin Yahyâ 249
‘Abdullâh bin Mes‘ûd 357
‘Abdu’d-dâr şitâb 343
‘Abd-ı Menâf bin Kaşîk 404
‘Abdu’l-mecîd Hân 427, 428
‘Abdul-Melik bin Mervân 310
‘Abdullâh bin Mes‘ûd 404
‘Abdullâhu’s-Sefâh 249
‘Abd-Şems bin Yeştehib bin Ya‘reb bin Kahtâ 217
‘abîr vaḥdehû 318
abşaru mine’l-vaṭvâṭ 338
‘acred 50
‘âdî 223, 196
‘adîmu’l-iḥtimâl 241
‘abîd’ş-şî‘r 247
‘Acâyib-i Maḥlûkât 351
âcâm 92
a‘cef 63
a‘cemî 184
‘Âd 197, 275, 281, 416, 417
a‘dâ mine’l-‘aḫrab 276
‘âde Nuḫafiy-y-i Huneyn 409
a‘del min Nûşirevân 367
‘adlu’l-mîzân 367
Âdem 114, 193, 192, 224
‘Aden 57
‘adîm 75
‘addu’l-benân 275
‘addu’l-enâmil 275
‘addu’l-ḥaşâ 274
‘aḫudân 151
‘affîfu’l-cebhe 218
afşahu min Dağfel 245
âfetu’l-vüzerâ 355
âfetu’l-‘ilm 357
‘afr 140
‘afşel 42
Ağşî 201
Agutus 351
Ahfeş 391
Aḫmed Reşîd Efendi 436
Aḫmed bin ‘Ammâr bin Şâziyu’l-Başrî 273
Aḫdem 864
‘âhin 105
aḫlâku’l-bigâl 332
aḫmarân 133
Ahmed Râşid 173
Aḫmer 128
‘Ahr 165
aḫtal 56
Aḫres 90
aḫu’l-ḫayr 313
aḫu’ş-şer 313
Aḫvel 51
aḫvelu min Ebî Berâkîş 351
aḫvenu min zi’b 297
aḫyel 54, 56
aḫzeru min zi’b 416
Aḫzem 89
Âişe bint Ebî Bekru’ş-Şiddîk 205
‘Âişe-i Şiddîka 389
a‘ḫad 140, 141, 150, 168, 192, 209, 212
aḫbaḫu min Câḫız 411
Aḫbaḫu min kırd 413
‘aḫdu melekût 368
‘Âḫil 63
aḫmâru’ş-şitâ 286
‘aḫrab 156
Âl 53
Allâh 298, 343, 370, 371, 353

‘Alâ’ bin el-Târiq bin
el-Hâriş bin Ümiyyet
bin ‘Abd-ı Şems 323
Allah 78, 87, 113
a‘lâm 97
‘Alâmetü’r-Rûm Ebû’s-
Su‘ûd 230
‘âle 67
‘Âlec 275
‘alem 93
‘alen 117
‘alene 117
‘Alî bin el-Hazem
‘Alâ’ad-dîn bin en-
Nefîs 382
‘Alî bin Ebî Tâlib 202
‘Alîü’l-Murtażâ 202
‘alûn 107
aķhibân 125
aķta‘ân 123
‘aķûl 63
‘amm 44
‘âm-ı cemîle 273
‘Ammân 276, 287
a‘mar min Duveyd 335
Âmme 114
‘amme 44
‘Amra 85
A‘meş 391
Âmid 186
âminîn 111
Âmir 216
‘Âmir bin el-Zarb el-
Udvânî 303
‘Âmir bin eķ-Tafile 369
‘Amîr 216
‘anâķ 138
‘anfaķatu baķķa 416
‘Ankebût 156
Anķaķya 223
Anķalya 223
‘anz 55

‘Anzu’l-A‘meş 391
‘anzu’l-Aķfeş 391
‘Arab 138, 140, 292,
2933, 329
‘arac 43
‘Arafât 128
‘Arâ’is-i Şa‘lebî’de 370
‘arcâ’ 134
arđ 154
ardu’s-simsime 224
a‘rec 43
‘arîdu’l-ķafâ 415
aşbaru min Ķadîb 359
aşdaķu min ķaķâ 333
aşfar 193
aşķâb-ı eşķâş 261
aşķâbu’l-ķehf 73
aşîm 68
‘arîdu’l-ķafâ 415
‘arîdu’l-visâd 414
Aşma‘î Hârûnu’r-Reşîd
267
‘âru’n-nisâ’ 326
‘arîs 132
‘Arşu’r-Rahman 82
‘arûz 154
‘aşâ 151
aşamm 90
‘asber 120
aşfar 193
aşfarân 123
aşķarân 124
Aşbaru min Ķadîb 330
Aşķâb-ı Ķehf’ 73
Aşķâb-ı Raķîm 74
‘Askerân 128
aşladu min Zinâd 341
‘aşretu’r-re’y 337
‘aşm 68
‘aşra 164
aşramân 125
‘Âşîm 64

‘âtî 182
‘Atîbet bin el-Hâriş bin
Şehâb 369
‘Âtike bint Hilâl 197
‘Âtike bint Mürret bin
Hilâl 197, 404
‘Âtike bint Uķaş bin
Mürret bin Hilâl 197
‘a’î’l-ķavse 220
aķma‘u min Eş‘ab 392
‘aķraş 90
‘aķşân naķşân 115
‘atrîs 88
aķyabân 123
‘avrat 44
âvî 180
‘ayb-ı âlim 315
‘aybe 99
‘ayhem 133
‘âyin 106
‘aylân 134
‘aymân eyman 118
‘ayn 76, 150
‘Ayn-i Şemse 187
‘aynu’l-ķemâl 303
‘ayşûm 133
‘ayşemî 187
‘azâbe 92
‘azâbu’l-hûn 275
‘Azeb 49
‘azîmet 83
‘azîm 83
azlamu min zi’b 413
Azlamu min ķayye 412
Azm 73

B

bâbu’l-ebvâb 302
bâdî ķadî 119

Bağdâd 125, 273, 311,
334, 374
Bağle-i Bûdulâme 322
Bağletu 'ş-şatranc
bağy 181
Bâhîlî 385
Bâhiru 'l-Nasrûlî 355
Bağreyn 287
bağr-ı Rûm 223
bakâ 'u 'l- 'aşreyn 397
Bağaru 'l-cenne 370
bâkûratu 'l-eşmâr 247
bakâ 'u 'n-nesreyn 397
Bâkâtu 't-nercis 324
bâkûratu 'l-hayâf 337
Ba 'l 44
Bârî 43
Basa 'ir 144
Başra 122, 125, 132,
136, 243, 347, 334,
373, 397
bastû 'l-yedd 399
Baṭṭâl 42
Bâzî 185
Bedr 80
Bedî ' 130
bebir 132
Bedr 326
Behâyim tıynet 141
behîre sitt 167
Behl 63
Behlûl 63
Behlûl-i Dâna 63
bekâm 102
Bekrî 277
Bektaşiyân 420
Bel 'ame 83
benâm 101
benân 101
benâtu 't-târîk 323
Benî Cümân 362
benâtu 'd-dehr 250

benâtu 'l-fikr 244
benâtu 'l-ḥudûr 421
Benî-Fizâre 354
benî-İsrâ 'îl 230
Benî Kenâne 404
Benî Temîm 114
benû 'd-dünyâ 145
benû 'l-eyyâm 145
benû 'l-ğabrâ 146
Benû Hanîfe 345
benâtu 'ş-şadr 282
Benû Ze 'b 188
berâziḥu 'l-îmân 356
Bercîs 127
Bermâdde 89
berîdu 'n-neyk 337
berdu 'l-firâş 228
berdu 'l-verd 397
Besîm 70
beşr 48
Besûs 317, 318
Besûs-i İsrâ 'îliye 318
Besûs-i Temîme 318
betûl 49
beyzatu 'd-dîk 241
beytu 'l- 'arûs 242
beytü 'l- ḥamd 110
beytü 'l-kaşîde 244
Beyt-i Mükerrrem 343
Beyzâd 276
Beyzatu 'd-dîk 211
beyzu 'n-enûk 241
bınşır 101
bi 'âl 44
bi 'l-İmâmu 'r-Râzî 186
Bişâm bin Kays bin
Mes 'ûdu 'ş-Şîbânî 369
bintu 'ineb 145
Bintu kerm 145
bintu şadr 148
bintu şefe 148
bintu sikr 148

bintu 'unḫûd 145
bi 'r 156
birr 41
bî-iz 'ân 141
Bûbekr 137, 200
buğye 167
buḥlu 'l-Manşûr 384
Buḥtur 246
Buḥturî eṭ-Ṭâ 'î 246
buḫrîñ 116
Bulğâr 137, 138
bulûgu 'l-eşidde 333
bul 'ûm 82
burr 145
Bur 'ûm 55
Bû turâb 202
bürdu 'ş-şebâb 240
Bürhân-ı Kâṭi ' 186,
368, 133, 137, 237
bürgûş 55

C

Cabbâr 417
câdî 167
câe bi ḫarney ḫimâr 412
câ 'ize-i İbn-i müdebbir
409
Ca 'fer Bermekî 249
Ca 'fer bin Yaḥyâ 249
Ca 'fer bin Yaḥyâ bin
Halidu 'l-Bermekî 248
Cağmînî 227
câh 170
Câh-ı Naḫşet 394
Câḫız 400, 411, 344,
348, 270
Câlnûs 340
Câm 69
câmi ' 180
Câmi 'u 'l-aḫzân 271
câriḫa 185
câru 'l-cenb 384

câru'l-emîr 280
câsûsu'l-uyûb 264
câyî' 281
Câzim 427
Câzim Efendî 427
cebân-veş zümel 54
cebânu'l-kelb 269
Cebhe 169
Cebriye 260
cedâye 45
cedîdân 122
Cedîs 397
cefr 55
cehûl 164
Celâl 190
Celâl-ı Kibriyâ 87
celsetu'l-ḥaṭîb 360
cemâd 131
cehîm 152
cehîze 135
celdu 'umîre 423
Cemîle 273
Cemâl 61, 428
Cemâleddin Ebû Ömer ü Oşmân bin Ömerü'l-Ḥâcib 159
Cemâl Efendî 428
cennetu'l-arḍ 374
cerâd 182
cimâm 77
cemm 77
cemîm 77
Cemşîd bin Hûşenk bin Seyâmek bin Keymuraş 368
cemûm 67
Cenâb-ı 'Alî 203
Cenâb-ı Bârî 27, 419
Cenâb-ı Âferî 62
Cenâb-ı Aḥsenü'l-Ḥâlikîn 197
Cenâb-ı Feyyâz 61
Cenâb-ı Feyyâz-ı Muṭlâḳ 209
Cenâb-ı Fi'âl-ı Limâyurîd 224
Cenâb-ı Ḥaḳḳ 69
Cenâb-ı Ḥâliku'l-Berâyâ 142
Cenâb-ı Ḥaḳḳ u Feyyâz 425
Cenâb-ı Ḥallaḳ-ı Ḳadîr 112
Cenâb-ı İbrâhîm 199
Cenâb-ı İbrâhîm Ḥalîlullâh 199
Cenâb-ı Ḥalîlü'r-raḥmân 213
Cenâb-ı Loḳmân 212
Cenâb-ı Ma'bûd 78
Cenâb-ı Mennân 371
Cenâb-ı Neciyullâh 330
Cenâb-ı Nûḥ 199
Cenâb-ı Perverd-gâr 81, 127, 195, 211
Cenâb-ı Rabb-ı Mu'in 199
Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet 195
Cenâb-ı Süleymân 231
Cenâb-ı Vâcibu'l-Vucûd 407
Cenâb-ı Züleyhâ 336
cenân 110
Cendeb bin Cenâdetu'l-Ġaffârî 404
Cereb 48
Cennetü'd-dünyâ 221
cerru'l-baḳar 267
Cessâs bin Merrâyî 317
cerru'l-baḳar 268
cevelân 139
cevfü'l-ḥimâr 416
cerḥu'l-lisân 266
Cevriye bint el-Ḥarişü'l-Muşṭalîḳiye 205
cevzel 80
ceyb 43
cezâ-i şevle 283
cezel 56
cibâh 169
Cibrîl 83, 200
Cibrîl-i emîn 204
Cidde 134
cilâu'l-cevzâ', 399
cilâu'l-ḳulûb 327
cilâ'u'l-mîr'ât 396
cilbâbu'llâh 371
celdu 'amîre 423
cimâ' 45
cinân 110
Cinânî 351, 379
Cizm 84
cubb-ı Yûsuf 250
cundub 182
cübnu'r-rebâḥ 269
cûdu 215
Cûdu Ma'n u cûdu Ka'b 214
Cuḥâ 280
Cûdu Fazl 215
cuhûm 68
Cülcüle 333
Celcelâniyyetü'l-'Irâḳ 333
Celcelâniyyet ehl-i 'Irâḳ 334
Cülendî 276
Cülendî bin Gerger 277
cülesâ-yı Cemşîd 368
Cüneyd-i Bağdâdî 409
Cüneyd-sîret Bâyezîd 395
Cürcân 223
cür'etu'l-leyl 390

cür 'etu'z-zübâb 361

Ç

Çin 235, 237, 261, 277

D

ḍab' 126

baḍ 192

Dâdviyye 370

Dağfel bin Hanzeletü's-Südüsi eş-Şeybânî en-Nesâbe 245

ḍâğın 63

Ḍaḥḥâk 381

Dahir Hind 267

ḍalâl ibn-i ḍalâl 382

ḍalîl 58

ḍamḍam 88

Dârmî 239

Dâr 50

ḍarâyiru'l-ḥasnâ 340

Ḍarb 126

ḍarca' 163

Dâru'l-İslâm 402

dâ' 'uḍâl 181

dâu'l-mütrefîn 297

dâu'l-batn 297

Davud 261, 232

ḍayfu'l-emîr 280

Ḍayfu İbrâhîm 213

ḍayvân 139

debsem 135

Dehdâh 172

Dehdehe 172

delâl 44

Dell 74

delḵ 137

delv 150

derk 73

Demîrî 260, 266, 277, 344

deymâsu ḥammâm 99

deymûme 104

devâu's-seherde 365

ḍihku'l-arḍ 279

ḍihku'l-efâ'î 279

ḍirgâm 131

Dimişḵ 132

Dimişku'ş-Şâm 222, 223

Dicle 125, 311, 374

dihlîzu'l-ḥayât 259

dîk-i mezîd 284

dilḵim 137

dir' 153

diraḥmîl 42

Diyârbekir 223

dûdetu'l-ḵazz 286

ḍuḥâ 158

duldul 139

Dûmâ 85

dûne ḥartu'l-ḵadâd 272

durretun vâḥidetun zâ'l-ışnân 129

durr-i yetîm 96

dübb 135

Düceyn bin Şâbit 292

dühnu'l-ḥaşâ 295

dümmel 48

dülem 133

Dürer-i Münteḥabât 237

E

Ebâ Turâb 203

ebeden sermeden 119

Ebî Cehil 345

eb'adu min ḍabb ile'n-nûn 419

ebḥalu min ehl-i Merv 270

ebḥâlu min kelbi Benî Sâ'ide 413

Ebî Eyyûb 296

Ebî Ḳabîs 128

ebkem 90

eblağ min Ca'fer 248

eblağ min Ḳuss 407

eblağ min saḥbân 372

ebnâ-yı ḥarb 147

ebredân 122

ebşaru min hüdhüd 418

ebşaru min nesr 420

ebyenu min feleḵi'ş-şubḥ 375

Ebû Aḥzem 89

Ebû Aḥzemü't-Ṭâ'î 89

Ebû Barâḵiş 351

ebû ḡabşân 323

ebu irb 363

ebû ḵalmûm 352

Ebu'l-Basr 270

Ebû'l-Bekâ 196

Ebu'l-berekât 332

Ebu'l-Beşer 332

Ebû Bekru'ş-Şadîḵ 127

ebu'l-beyzâ 270

Ebû Ca'da 134

Ebu'd-ḍayfân 199

Ebû'd-Ḍayfân İbrâhîm 213

Ebu'l-eḍyâf 332

Ebû Eyyûbu'l-Mûryânî 296

Ebû Feres 306

Ebu'l-Fethu'l-Bestî 287

Ebû Ḥâlid 139

Ebû Ḥabâḥib Muḥârib 348

Ebû'l-Hüseynu'n-Nûrî 395

Ebu İlḵimetü'l-Başrî 166

- Ebû İlķime* 166
Ebû'l-Abbâs Fazl bin Yahyâ bin Hâlidîn
Bermekü'l-Bermekî 215
Ebu'l-baḥḥâ' 198
Ebu'l-beşer 198, 264
Ebü'l-eb 273
ebu'l-envâr 257
Ebu'l-Fetḥu'l-Bestî 286
ebû'l-hâriş 132
Ebû'l-Ḥasan Yesâr 219
Ebû'l-Ḥüsn ü Ebû'r-Reyhâneteyn 203
Ebu Mansûr 285
Ebu Mansûr-ı
Şe'âlebî'niñ Nefḥa' 276
Ebû Mansûru's-Şe'âlebî'niñ En-Nefḥu'l-Meclûb min Semâru'l-Kulûb 393
Ebû Naşr İsmâ'il bin Ḥamâdü'l-Cevherî Şihâhî 83
Ebû 'Oşmân 234
Ebû 'Oşmân el-Ḥâlidî 233
ebû 'ozr 371
Ebû's-Sa'id 'Abdu'l-Melik bin Karîb bin Aşma' 267
Ebû Sa'id Ḥasen bin Yesârü'l-Başrî 236
Ebu's-Sevdâ' 271
Ebu's-Su'ûd 85, 228, 276
Ebû Tâlib 139
Ebû't-Tayyib 324
Ebû Temâme 345
Ebû't-Turâb 203
Ebû Zinneḥ 136
ebyazân 123
ecfil 54
ecme 98
ecbenu min şâfir 415
ecmelu min Bedr 4005
Encebu min 'Âtike, 406
ecredân 128
ecredu min Cerâd 359
ecvefân 124
edîb 52
ef'â 156
efķârü mine'l-'uryân 342
Efrence 223
efres min Bişâm 369
efsedu min arze 412
efvâh 170
Ehbân bin Evsu'l-Eslemî 298
Ehl-i keşf 224
ehlu'l-ehvâ' 261
eķânîm 84
ekberân 124
ekinne 105
eklu's-şuîfî 385
ekmâm 43
eksâ min başl 319
ekzeb-i aḥbeş 345
ekzebu min eḥîz 345
ekzebu min Fâḥite 411
Elḥâḥ Ḥazret Efendî 426
el-Ḥasen ve'l-Ḥüseyin 203
elifu'l-vaşl 374
elletî intaḥabûhâ'l-bulegâ 365
elvâtu min dübb 423
elvaṭu min'r-rehbân 364
emâm 79
emerrân 124
Emeviye 249, 310
Emrî'l-Kays 378
emru 'ayân 117
enâm 67
en'amu min Ḥazîm 338
encebu min 'Âtike 403
endemu min Kus'â 388
enfâl 41
enfâr 133
enâbîbu'l-ķanâ 324
enkaḥu mine'l-a'mâ 363
Endûlûs 223
enmiletu'n-nemle 416
envân 103
erâmil 48
Erdeşîr Bâbek bin Sâsân 331
ermele 47
erneb 153
erzelân 129
Erzicân 125, 223
eşâm 68
escedu min hüdhüd 424
esed leys 131
Esedullâhu'l-gâlib 'Alî bin Ebî Tâlib 201
esfed min 'Usfûrî 400, 401
esîru'l-hind 307
eşķalu min Raķîb 360
eşķâlû mine'l-ķânûn 360
eşķalu min fil 415
eşķalu min zıll 414
Esmâ'-yî Ḥüsnâ 78, 71, 130
esmâ'u leyâlî 158
eşmâru'z-zunûb 236
esmerân 125
esnânu'l-ḥımâr 311
esyerü min şî'r 407
Eş'ab 'Abdullâh bin ez-Zübeyr 392
Eş'ab bin Cebîr 392

Eş'ab-ı Tamâ' 392
eş'âr 154
Eşbâh u Nezâ'ir 173
eşell 43
eşherân 123
eş'emu min aḥmer 413
eş'emu min Tuveys
353, 324
etûn 99
etyehu min 'imâra 350
evtâdu'l-bilâd 213
evtâd-ı arz 217
evvâh 171
evvelu'l-ḥussâd 264
eyda' câdî 163
eyr 50
Eymen 855
Ezelî 52
ezel 52
ezherân 121
ezkâ min İyâs 243, 330
ezyâl 43

F

*faḍḍu'l-kîs u i'lâḳu'l-
hitâm* 322
fahl 63
fahîl 63
fahîm 98
fahizân 156
fahm 156
fahme 98
Fahr-i Cihân 390
Fahr-ı İnâm 340, 404
Fahrü'l-Millet ve'd-dîn
Muḥammed bin 'Ömer
bin el-Ḥasanü't-Temî
el-Bekrî el-Ma'rûf
Fakd 64
faḳîdu'l-iḥvân 383
faḳîh 175
fâkî-i 'ayniyye 304

faḳru'l-enbiyâ' 207
fâluzeci's-sûḳ 289
fahm 71
fâretu'l-'irm 338
fârisu'l-eblâḳ 242
Fars 329
Fârûk 203
Fârûk-ı A'zam 124
Faşl 64
Faşm 74
Fâtımau'z-Zehrâ' 83,
204
Fâtiḥa 91
faḫîm 96
Fâzıl-ı Kirmânî 226
Fazl 59
fedġam 91
fe'dḥulûha ḥâlidîn 111
fehâme 78
fehm 175
felḥas 140
felsefî 226
*femen tevekkele li'r-
rabbi sâdefe'l-in'âm* 81
ferah 41
feres 155
Ferezdaḳ 333, 305, 306,
389
fervetu's-şayf 379
fe's 156
fesâdu'l-cerâd 412
f'esma' bi kelâmî enâ
râvî enâ râvî 183
feteyân 129
fethu'l-ḥışn 321
Fevâyiḥ-i Miskiyye 371
fevc mevc 119
fevre-i İbn-i Sâre 379
fey' 41
Feyyâz 212
fıḳdân 64

Fırât 125, 184, 354,
374, 408
Fîhi mâ fih 176
file 133
Firdevs 154
firfiru'l-felek 235
fişâl 64
fiḫâm 96
Fizârâ 292, 354
fuh 170
fuhûl 63
fulk 138
fiḳh 175
funûk 97
furşat 46
Futûḫât 223, 224
Futûḫât-ı Mekkiye 223
führ 155

G

ġâb 132
ġâbe 98
ġaḍḍu'l-başar 405
Ġaffâr 404
ġâfletu'r-raḳîb 334
ġâliyâtu's-şebâb 340
Ġâmid bin el-Ḥariş ü
Nefḥa 388
ġanâ'im 41
ġarâm 92
ġarrâra ḳarûn 99
Ġassân u el-Cefne 359
ġaşûm 62
Ġâve-i ahen-geriñ 381
ġâvî 181
ġayheb 75
ġayâhib 75
ġayḍa 132
ġaym 95
ġaymu's-şubât 307
ġayretu'd-dîk 335

ğayretu'l-cemel 336
ğayy 181
Ğayyûr-i Bağdâdî 422,
387
ğayz 88, 185
ğazabu'l-‘aşîk 391
ğazâl 45
ğazanfer 131
ğâzî 185
Gazve-i Bedir 242
Ğazve-i Hendek 275
Geş 393
ğıbta 102
ğılâfu'l-ķamer 422
ğillîm 75
ğilmân 112
ğîl 98
ğilâle 72
ğubâru's-şeyb 302
ğûl 154
ğullâmu'l-hâlidî 233
ğulûl 46
ğulmedir 75
ğurâb 301
ğurâbu'l-beyn 344
ğurâb-ı Nûh 311
ğurretu's-serâb 346
ğurî 167
ğurmûl 50
ğünâm 132
Gülistân 226
Gülsûm 83
Güzâfi 150

H

habâl 72
habâlâ 45
habâ 'ilu'l-İslâm 328
habel 45
Habeşî 270
habl-ı 'ayy 290
hablu'l-civâr 290

habbu'l-ğamâm 255
habbu'l-muzn 255
habbetu'l-ķalb 252
habbu's-şebâb 255
Hâblu' llâh 206
hablu'l-verîd 234
hâbt-ı 'aşvâ' 296
Haccâc 249, 273
Haccâc-ı Müseyleme
274
H'âceğân-ı Divân-ı
Hümâyûn 427
H'âce Hâfiz-ı Şîrâzî 238
hacel 56
hadâcir 134
hadd 165
hâdî 190, 191
Hadîce bint
Huveyledîn 205
hadd-ı 'azrâ 284
hadd-ı mulattam 89
hâdî 194
hâdî'l-'ıys 191
hâdir 132
hadîsu'l-ğâşiye 207
hadîs-i hurâfedir 347
hâdî's-şegâb 258
haffân 132
hâfikân 121
hâfizân 124
hâfî 181
hâ 'inetu'l-a'yun 419
Hâfiz Pâşâ 396
Hafşa bin 'Ömer bin el-
Hatîb 205
Hakķ 49, 110, 146, 164,
175, 209, 228, 37, 427,
428
Hâkezâ min nefâyisi'l-
emşâl 326
hâl 44, 54
hâla 44

Haleb 162, 223
half 79
Hâlık 130
halî' 134
hâlibu'd-dâ'n 295
Hâlid bin Senân 146
halîl 59
halîle 59
Hallâķ 130, 131
halk 82
hâm 94
hamâm 80
hamâme-i Nûh 330
Hamdî 298
Hâme94
hamel 55
hâmil 47
hâmilu'l-misk 235
hamîm 76
Hamîr 393
hamr 156
hamru's-şeytân 388
hamş 162
Hanbel 52
Handef 216
hannûş 140
harb 156
harb-i dâhis ü gabrâ 354
hanıķ 88
hârûd 139
hârisu'l-mir'ât 370
harķu's-siyâc 251
Harrema'llâhu lenâ
şurbe'l-mudâm 69
haremân 128
Harem-ı Muhterem 274
Haremeyn-ı
Muhteremeyn 128, 180,
273
Harem-i Şerîf 273
hârîķu 'ade 193
Harîr 150

Ḥâriş bin ‘Aţîbe 306
Ḥârûnu’r-Reşîd 248,
249, 294
ḥarşu’l-âhire 208
ḥaşaf 48
Ḥasan Başrî 219
Ḥasen 127, 203
Ḥasenân 127
ḥaşâ 161
ḥâsî’z-zeheb 295
ḥaslet 141
ḥaşem 71, 88
haşîm 71, 198
Ḥaşîm bin ‘Abd-ı
Menâf 404
ḥaṭal 56
ḥatâm 69
ḥatb 106
ḥatbâ 85
Ḥatem bin
‘Abdullâhu’t-Tâ’î 215
Ḥâtem-i Tâ’î 89, 214,
215
ḥâtem-ı tâvûs 295
Ḥâtemü’s-Semâte 239
Ḥatîbu’l-enbiyâ’ 200,
201
Ḥatîbu’l-enbiyâ’ 200
Ḥâtemü’l-Enbiyâ’ 83
ḥatfu’l-enf 259
ḥâtîbu’l-leyl 292
ḥâtim 215
ḥâtimedir ḥâtem 91
ḥâtimetu muntaḥabâti’l-
meşel 402
ḥatma 97
ḥatṭu’l-melâ’ike 338
Ḥâtûn 325
ḥatṭu’r-reml 277
ḥatṭu’z-zevâl 254
Ḥavâric 260
Havâsî 227

ḥavel 53
Ḥavernaḳ 408
ḥâvî 180, 182
Ḥavvâ 325
Ḥavvât bin Cabîru’l-
Ensârî 325
ḥavv u mecâ’a 181
ḥaydara 131
Ḥaydar-ı Fâtîh-i Ḥayber
203
Ḥaymetu’llâh 210
hâyi’ 117
Ḥayretu’d-ḍab 291
Ḥayretu’n-necm 291
Ḥayriyye 65, 184, 227
ḥayru nisâi’l-‘âlemîn
203
ḥayse’ûr 134
Ḥaysime bin ‘Abdu’r-
rahmân 391
ḥayta nayta 118
ḥayṭal 139
ḥayṭ-ı bâṭıl 292
ḥayvân 131
Ḥayvatu’l-Ḥayvân 277,
301, 412, 418
Ḥayy 130
Ḥayyân bin Şervân 381
ḥayzûm 83
Ḥazâf 392
ḥâzî 188
ḥâziḳ bâziḳ 118
Ḥazîfe bin Bedr 354
Ḥâzim 73
Ḥazîfe bin Bedrû’l-
Fizârî 354, 355
hazm 88
ḥazrâu’d-dimen
beyne’n-nisâ 324
Ḥazret-i ‘Abbâs 201
Ḥazret-i Âdem 264,
365, 365, 366

Ḥazret-i ‘Alî 354
Ḥazret-i Bârî 175
Ḥazret-i Cercîs 370,371
Ḥazret-i Dâvûd 211
Ḥazret-i Ebû-Bekir 282
Ḥazret-i Ebû Bekü’s-
şiddîḳ 201
Ḥazret-i Ebû’l-Beşer
224, 365
Ḥazret-i Eyûb 211
Ḥazret-i Fârûḳ 201
Ḥazret-i Ḥaḳḳ 222
Ḥazret-i Ḥasen 128
Ḥazret-i Hûd 275
Ḥazret-i Ḥuseyn 128
Ḥazret-i İbrâhîm 199,
200
Ḥazret-i ‘İsâ 200, 204,
403
Ḥazret-i Lokmân 211
Ḥazret-i Lût 85
Ḥazret-i Mûsâ 83, 146
Ḥazret-i Mu’âviye 245
Ḥazret-i Nûḥ 198, 277
Ḥazret-i Rabb-i Kerîm
196
Ḥazret-i Rûhu’l-Emîn
236
Ḥazret-i Şadıḳ-ı Ekber
124
Ḥazret-i Sultan Selîm
78
Ḥazret-i Süleymân 146,
231, 232, 238, 281, 418
Ḥazret-i ‘Oşmân 297,
354, 399
Ḥazret-i Oşmân-ı Zü’n-
nûrîn 83
Ḥazret-i Yûnus 103
Hebenneḳa 345
Hebb bin Menbe 370
hecâ 161

hebla' 140
Hecer 287
Hekim-i Muṭlaḳ 69
Hemedân 223
Ḥendeḳ, 375
hercel 52
herem 45
Herem bin Sinân 215
herşeme 131
Heşm 72
Heşîm 72
hevânu ḳa'îs 358
hevcel 42
hevlu'l-ḥarîḳ 303
heyet 125
heyyâm 94
hezârân mekrûh 178
ḥıdırım 91
ḥıffet 117
ḥıḳdu'l-cemel 299
ḥımârû'l-ḥavâyc 327
Ḥımâr bin Mâlik 416
Ḥımâr bin Müveyli 416
ḥındes 100
ḥınşır 101
ḥırr 50
Ḥışn-ı Teymâ 281
Ḥısn-ı Tîmâmı 378
ḥışrım 91
ḥıssset 275
Ḥıṭâ 235, 237
ḥıtâma nezdîk 18
Ḥicâz 114, 147, 281,
384, 385
ḥıḳâl 45
Ḥikâyât-ı Mazḥake-i
Keşîre Mustazraf 352
ḥıḳmet-i Loḳmân 211
hilâl-ı Şevvâl 377
ḥîle 56
ḥill bill 53
ḥilm-i yaḳzân 299

Ḥilye-i Sa'âdet 197
Himâm bin Gâlib
Şa'sa'a 306
hinber 188
Hind 134, 237, 231,
307, 390
Hindî 260, 277, 385,
390, 237, 186
Hindistân 133, 134
Hindiyân 390
Hindiye 166, 307
hırr 139
Ḥıvel 51
Hiyy 172
ḥizâm 67
hizebr 131
Ḥor-âsân 186, 393, 270
ḥubârî 67
ḥubbu'l-ḥayr 238
ḥubb-ı tavâmîr 401
ḥuccet-i zenâdîḳ 329
ḥuddâm 52, 71, 71
ḥud'atu'l-eyyâm 300
ḥudûd 165
ḥudûş 50
ḥuffu'r-râffîzî 282
ḥufiyye 132
ḥuld 110
Ḥulefâ-i 'Abbâsiyye
350
ḥulḳûm 83
ḥulm-ı nâ'im 299
ḥumâl 43
ḥumḳ-ı bî-ḥûş 293
ḥumḳ-ı Cuḥâ 292
humâm 78
ḥummâ-yı rûḥ 294
ḥumme 76
ḥumûl 47
Ḥuneyn 409
ḥûru 'în 112
ḥusbân 182

Ḥuseyn 127
ḥuṭâm 97
Ḥuten 235
ḥuṭuvâtu's-şeytân 388
huyâm 94
huveh 172
Huve'l-'afuvvu lenâ
kâne 'afvuhû'l-me'mûl
50
Ḥuzâ' 343
Ḥüdâ 49, 237
ḥükm-i Süleymân 231
ḥükmu'n-nisâ' 294
Hürmüz 125
Ḥüseyn 203
ḥüsnu'l-bedâva 237
ḥüsnu'l-ḥıtâm 424
Ḥüsn-i ḥulḳ 237
ḥüsn-i taḥalluş 244
ḥüsn-i ta'lîl 271
ḥüsnu't-tedâric 236
ḥüsnu'z-zan 287
Ḥüsrev bin Pervîz bin
Nûşirevân 376

I

'ıkyân 154
'ılḳ 157
'Irâḳ 125, 171, 332, 379
'Irḳu's-şerâ 198
Işba' 152
ışfirârû'l-enâmîl 355
ıṭḡâ' 194
ıṭr-ı menşim 386
ızṭırâbu'l-'inân 356

İ

'ibâdet 175
'ibâm 68
ibcâl 81
ibhâm 101

İbil 78
ibnâ semîr ibnâ cemîr
144
ibnâ subât 304
İbnetu'z-zercûn 257
İbnu Abbâs 199, 228
ibnu ammâr 273
İbnu Cüz'ân 399
İbnu eclâ 369
İbnu denn 257
İbnu Hâcib 161, 153,
158, 160, 161
ibnu harâm 383
İbnu Hazem 381
İbnu Hazîm 381
İbnu Hebenneka 293
ibnu 'irs 139
İbnu Karşa' 316
İbnu Kemâl 168
ibnu kesb 383
ibnu mâ'i's-semâ 362
İbnu mellâc 353
İbnu mellâş 353
ibn sekre 308
İbn-i Sînâ 382
İbn şulle 318
İbnu arđ 146
İbnu fikrî hâzihi'l-ebyat
kânet zâ ma'ân 148
İbnu ğımd 147
ibnu usbû'ayn 253
İbnu yevm 144, 269
ibnu zencîye 382
İbnu'l-âvâtik 197
ibnû'l-ins 146
ibnu'l-kaşal 383
ibnu'l-kervân 383
İbnu'l-Mekûmu'z-
zirâ'ayn 316
İbnu'l-Mu'terr 319
İbnu mellâş 353
ibnu'l-muzlık 316

İbnu'n-Nefis 382
ibnu's-semîr 143
İbnu Sükretü'l-Hâşimî
234
ibnu't-ţîn 365
İbretu'l-hayvât 286
ibtegû 167
ibtigâ' 167
İbrâhîm 74
îcâh 170
iczâl 56
i'dâm 75
idâm 68
idhâlu kalem bi'd-devât
423
idhîmâm 98
idlâl 44
idrâk 73
idre'û 165
if'âm 99
'iffetu'l-izâr 336
ifk 41
ifhâm 187
ifkahû 134
ifrenki'û 166
iftihâr 216
ifsînân 45
igâme igyâm 108
iĥbâl 45
iĥşân 49
iĥtilâcu'l-'ayn 314
İhtiyâtan 161, 225
İhzerû min eşâbi'i'l-
eytâm 332
îkâh 170
İkbâl 47
iktefeynâ bi maqâlin
mücmel 56
İlâh 113
İlahî 55
İlâhiye 210
îlâm 81

İ'lemû 168
ilhâm 94
'ilm 93
'illiyyîn 111
'illûş ibnu âvî 137
'illûz 137
ilķ 134
'ilm 164
iltikâ-ı rufğaynı 364
İlyâs 217
İlyâs bin Mużr bin
Nizâr bin Ma'add bin
'Adnân 216
'imâdu'd-dîn 218
İmâm Aĥmed bin
Ĥanbel 298
İmâm Demîrî 344
İmâm Ebû Yûsuf 249
İmâm Fahr-râzî 262
İmâm Ĥasen u İmâm
Ĥüseyn 203
İmâm-ı Buĥârî'niñ Ebû
Sa'idü'l-Ĥadrî 204
İmâm-ı Ebû Ĥâmidü'l-
Ġazâlî 226
İmâm-ı Mâlik 284
İmâm-i Aşma'îu'l-
Elma'î 267
İmâm-ı Şâfi'î 86
im'ân 192
'İmâret bin Ĥamzet bin
Meymûn 350
'imârât-ı nevm 422
İmrü'l-Ĥays 271
inâ 99
'inân 66
İnbâh 172
İnfîşâm 74
innema'l-azlamu
kâne'l-bâdî 194
innehû bi'l-ĥızyi
muhzi'l-kâfirîn 113

inneme'l-kuffâru kânû
hâsirîn 114
innenî ibnu şârihi'l-
eşbâh 173
intehabna'l-ķulle min
'ilmi'l-edeb 195
İntibâh 172
İnsicâm 95
inşîtab 191
inti'âş 228
Îrân 185
Îrânî 185
irfâ'û 164
irhâl 58
irhamû 167
'Îsâ 203
'Îsâ bin Meryem 200
'Îsâ bin 'Ömerü'l-
Nahvî 166
İşcâm 95
İşhâķ Hâķķı Beg 426
İskender 299
İskenderiye 159, 206
İslâm 98, 175, 202, 209,
210, 298, 325, 374
İslâmiyye 306
ism-i Celâl 69, 402
İsmâ'îl 227
İsmâ'îl bin İbrâhîm 228
İsrâ'îl 282, 377
ist 150
ista'cebe 'z-zübâb 356
İstanbul 65
istifhâm 173
istiknâh 173
iştikâ 256
istilhâm 94
istişmâm 192
it'âm 97
itâ'atu'n-nisvân 337
itbâ' 120

ittişâlu'l-elif bi'l-lâm
375
ittişâlu'l-hubel 322
Ïyâd 407
Ïyâs 243
Ïyâs bin Mu'âviye bin
Ķaretü'l-meznî 243,
330
'Ïyme 41
iz'âl 41
Ï'zâzî 187
izdivâc 49
izlâl 41
'izz 161

K

Ka'be 273, 343
Ka'b bin İmâmetü'l-
Eyâdî 215
Ka'b bin Zehîr 260, 354
Ķabs bin Zehîrî'l-
'Abbasî 354, 355
Ka'be-i Mu'azzama
216
ķabîh 86
ķabîh-ı aşhâb 261
kâbûs-i yaķzân 311
kâbûsu's-seher 310
kâ'd 99
ķad câe bi uzuney 'inâķ
410
ķad eşarnâ lek esrâre
lûgâtin fâ-fehm 92
kadem 152
ķad teħallele'l-'uķadî
349
ķâdî 192
Ķađîb 400
ķâđî-yı cebbul 311
ķadr 158
Kadriye 260
Ķâf 146

ķafâ 157
ķâfir 100
ķâfiru's-şebâb 308
ķâfiru't-tecârib 350
ķâh 170
Ķaħtâniyân 217
Ķa'îs bin Muķâ'as 358
ķa'ķâ'âtu'r-raħâ 346
ķalb-i şitâ 388
ķalbu's-semeke 401
ķâlîbu's-şahra 392
ķal'u's-şamģ 265
ķamân 99
ķâmeru'l-muķni' 393
ķamîn 99
ķamîş 42
ķamm 97
ķarnu'l-ģazâle 342
Ķâmûs 68, 71, 75, 90,
104, 118, 119, 132, 134,
135, 136, 137, 140, 143,
150, 154, 155, 167,
171, 174, 188, 189, 100,
229, 230, 242, 301,
3096, 315, , 308, 316,
318
Ķâmûs-i Muħîť 83
Ķâmûs-ı Şarħî 168
kânûn 105
Ķarîze'den Şemm'un
205
ķarî'u'd-dehr 215
karretân 129
Ķarm 84
ķar'u'l-'aşâ 303
Ķarûn 409
ķar'u's-sin 304
karyetân 122
karyetu'n-neml 398
Ķať' 64
Ķaťl 64
ķaťîfetu'l-miskîn 341

kaşâm 60
Kaşîde-i Bürde 260
kaşîru'l-cidâr 422
Kaşr-ı gamdân 399
kaşşâl 147
kaşvara 131
kaşvetu's-şahr 392
kaş'am 77
Kâşân 223
Kâşgar 393, 394
Kâşîrâtu't-tarf 323
kâtibu'l-eflâk 329
kaţ'u'l-lisân 247
kavl-i huzâme 373
kavs 153
kavs-i hâcib 254
kavsu'l-kiber 302
kay'am 139
Kays bin Mülevveh 94
Kays bin Sa'd bin 'Îbâd 310
Kayşer-i Rûm 376
kaytûn yaqtûn 95
Kâzî' 276
Kâzım 88
kazm 88
Kazvî 415
Kazvinî 288, 351
kebd 155
kefel 54
keff 152
Kefil 71
kehâm 77
kehîm 77
kelâmu'l-bebgâ' 372
kelbe-i benî aşfâ 359
kelbet-i havmel 386
Kelbeb bin Vâ'il 317
keled 133
kelbu'l-kaşşâb 386
ken'am 133
kenzu'r-rîh 376

Kerbelâ 125
kerih 178
kerş 155
ke's 155
keş'am 133
keşretu'l-halâtati bi'n-nâssi kabîhun mezmûm 86
keş 394
Keşâf-ı Nebâbigü'l-Kelim
Keteb-i Ahlâk 367
ketifân 150
kevşer 58
keydu'n-nisâ' 305
keyfe yekûn 104
Keyvân 127
Kezzâb-ı Habîş 346
ke'z-zî'b ve ke'l-lağve hem 259
Kıbrıs 223
Kıdâr bin Sâlif 413
Kılâl-ı Hecriye 287
Kılletu'l-curzân 309
Kılletu'l-ekl u kanâte 68
kırâ 274
Kışşâ bin Kelâb 343
Kıtâmî 348
kid'a merâze 42
kimyâu's-sa'âde 328
kinn 105
kirâm 69
kirâmen kâtibîn 112
Kitâbu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik 277
Kitfeyn-i Mübarekeyn 297
kizb-i reten 390
Kubâd-şâh 419
kubûru'l-ahyâ 366
Kuğâ'a 169
kuddâm 79

Kudüs 200, 370
Kûfe 125, 334, 397
kulbe-i benî aşfâ 358
kulefu'l-bedr 378
kullu's-şayd fi cevfi'l-ferâ' 263
kumm 43
kummel 55
kurâdatu'l-ibrîz 340
Kur'an 85, 202, 205, 258, 234, 327, 402
Kur'aniyye 200
Kureyş 343, 404
kurkî 67
kurtâ Mâriye 216
kurûm 84
Kus' 65
Kus'â 388
Kus' Ebû Şa'lebet bin Sa'd bin Kays Gilân 65
Kuss bin Sâ'adetu'l-İyâdî 407
kuvvetu'l-kulûb 340
kuyekuye 242
kuzzam 88
Kûfe 122, 162
Küllü müzin ve mızırın yuktel 54
künde 378
kündî 378
kün 186
kürsî-i Süleymân 230, 231
kuttâ'-ı târik 395

L

lahime 200
laţam 89
lâ taķneţû 164
lâ-taķrabû 165
lâ-tehrebû 164

lâ tekun gâfileten ke'n-nisvân 162
lâ-te'men 194
lâ-tenher 190
laṭma 89
latma-i ibnu Cüz'ân 399
lâ yahzenûn 111
lâyi' 117
lâ yus'elu 'ammâ yef' al 52
lazâ 152
lehf-ı kaḍîb 400
Lehçe 68,, 100, 131, 134, 135, 136, 137, 140, 155, 188, 230, 242, 414, 412
Le'im 70
lem'atu'l-bârîk 376
Lem-yezel 52
lem'u's-serâb 288
Len tenâlû'l-birra ḥattâ tunfikû 168
Len terânî 104
Lenâ ta'dâdu ḥalkî'llâhi kulen leyse fi'l-imbân 141
lerzân 132
Levm 70
Levme 70
levmu'l-'izâr 405
Leylâ 94
leyletu'l-'âşîk 398
leyletu'l-'arûs 335
leyletu'l-ḥalfâ' 305
leylu'l-herîr 306
leyletu'l-ḥuzze 304
Leylî bint Ḥalvân bin 'Ümrân 216
leyl-i tamâm 100
leys 158
leyse fi tercemetî elgâzî 189
leysu'l-gâb 377

lezzeten li's-şâribîn 109
lezzetu'l-mülk 379
libâsu't-ṭaḫvâ 376
li'l-ḥitâni âzân 313
lisân 157
lisânu'l-yed 330
Loḫmân bin Ba'ûrâ 211
Luḫḫâm 222
Luṭfi Efendî 427

M

Ma'd bin 'Adnân 393
mâ fi'd-damîr 282
mâ fi'd-damîrayn 282
Mağâzî İbn-i İshâk 202
mağlûl 47
mağrib 121
maḥal-gûy 57
maḥdûm 84
maḥsûl 47
mâ-i ma'în 109
maḫâm 79
Maḫâmât-ı Ḥarîrî 308
maḫâmu şâbirîn 110
maḫtûl 64
Mâlatya 125, 223
Mâlik 70
Mâlik bin Ḥazîfe bin Bedr 323
mâliku'l-ḥazîn 344
mâlu's-sultân 376
Ma'n bin Zâ'ide 214
Ma'n bin Zâ'idetü's-Şeybânî 214
Mañşûr 249, 296, 350, 352, 384
Mañşûr bin Muhammed bin 'Alî bin 'Abdullâh İbn-i 'Abbâs 384
Mañşûr-i Devâniḫî 384

Mar'aşî Mehemmed Efendi 173
Mâriye bint Erḫâm 216
Mâriye bint Zâlim bin Vehb 216
Mârya 206
maşâbîhu'l-arz 366
maşûn 106
maşrîk 121
maṭâyâ-yı ḥavâdiş 309
Maṭbah-ı Dâvûd 261
mâ'u'l-vech 233
mâu's- semâ' 171
Mâverâu'n-nehr 393, 394
ma'yûn 106
me'âl 49
mebzûlu'n-ni'âm 199
Mecnûn 94
Mecmû'u'l-Emsâl 263, 289, 317, 354, 388, 412, 413
Mecmu'l-Meşâhîr 274
mecmu'l-mîm bi'l-ḳalem 364
mecrîn 400
Mecûsî 352
Me'debetü'llâh 402
medhûl 47
Medîne 128, 162, 287, 397
Medîne-i Münevvere 128, 150, 154, 298, 404
Medîne-i Müşereffe 404
mefsedetu'l-ḥubb 421
mefsûl 62
Mefkûdî 187
mehâh 171
Mehdî 393, 394
Mehemmed Vehbî 173
Mehmed el-Vehbî 425
Mehdî 322

- mehreb* 100
mehr-i Kinde 321
mehzûl 63
mekân 79
mekbûb 68
me'kem 54
Mekke 122, 128, 162, 198, 348, 397, 399
Mekkî 409
Mekke-i Mükerreme 122, 128, 154, 198, 223, 273, 343, 386, 404
mekru'llâ 306
melâle 48
melevân 127
Melîh 115
mell 48
melûl 48
Me'mûn 267, 294
Men bi şânîhâ yecî'u fi'z-zemân 126
mencinîk 153
mendîlu'l-emân 290
men lehû tâb'un ke tâb'i'l-Buhturî 246
mercûm 86
merdân 158
merfût 75
merhale 58
Merrîh 126, 127, 261
mersiye 223
Merv 186, 270
Mervân 249
Mervî 186, 189, 270
Mervzî 270
Meryemü'l-Azrâ' 204
Meryem bint 'Umrân 200
Meryem bint 'Umrân bin Mâsân 204, 403
Mevlevî 186
Mervezî 186
Meryem 49
merzûl 62
mesâkîn 48
meşâvî 179, 180
me'sede 132
mesîl 58
meşvâ 180
meşvâ'l-muttekin 110
Meşbehe 260
meş'ûm 85
meşûm 85
Me'vâ 180
mevķifân 124
Mevlânâ Câmî 69,,253, 254, 298
mevlâ'l-mevâlî 317
mevtu'l-aḡyâ 366
mevr 191
Meymûn 205
Meymûne binü'l-Ḥarişü'l-Hilâliyye 205
mezâku'l-ḡamr 309
Mezbûr Ebû Dulâme 352
mezdek 420
Mezîd 284
Mezîte 330
mezmûm 86
Mısbâh-ı Münîr' 229
Mısır 134, 137, 149, 162, 187, 206, 305, 382
Mısriyye 382
Miftâhu's-Sa'âde 159, 381, 391
miftaḡu's-şurûr 309
miḡaşşe mâşadır 68
miḡlât 99
miḡşâl 53
milḡ 156
Minâ 128
mir'âtu'l-ḡarîbe 299
Mirât-ı Kâ'inât 249, 367, 368
mir'âtu's-semâ 290
mişbâhu's-sürûr 309
misk 157
misku's-şebâb 308
mişyetu's-seretân 347
miḡ'am 96
mîzânüllâh 367
mi'zefe 184
Mu'attale 260
mu'âvin 366
mubâḡ 53
Muciddîn Fîrûz-âbâdî Basâ'ir 90
Muciddîn Fîrûz-âbâdî 83
Mubdi 130
müdhâme 98
mu'dim 75
muḡlime 364
mufḡam 98
muḡram 92
muḡhallil 69
Muḡammed bin 'Abdullâhu'l-Ḥaşimî el-Baḡdadî 308
Muḡammed bin Ṭalḡa 'Aḡdu'l-Ferîd 201
Muḡârib bin Ḳays' 388
muḡaşram 91
Muhâzzarât 285, 352
muḡdem 84
muhenned 270
muḡḡu'l-ba'ûḡ 288
Muḡsin-i Ḥaḡîķî 88
Muḡsin 88
muhûru'l-ḡûr 328
Muḡtaşar-ı Müntehî 159
mu'în 109
Muḡaddime 79

Mukdâddînü'l-Esved
242
Muḳavḳıs Resûl-i
Ekrem 206
Muḳni' 39
muḳrıd 137
Murâd 125
murâğam 100
Murci'e 260
Mûsâ 155, 203
muşâdeme 81
muscel 53
Mûşıl 340
musmegid musme'id 88
Muşûl 64, 193
muḫ'am 96
Mu'taşım Billâh 273
Mun'im 57, 78
Mun'im-i Hâḳîḳi 53,
371
mücâcu'l-âsel 403
mücâzât-ı Sinnimâr 408
mü'essiru'l-mîm 'âlâ's-
şâd 401
Münḳazu't-Temîmiye
317
müsâvî 179
Müsevveme 80
Müseyleme 345
Müseylemet bin Hâbîb
345
Müseylematü'l-Kezzâb
193
müşâkehet 172
müşkîn-bûy 253
Müşterî 261
muvâcehe 170
müfredât 106
mümtâzı 185
Müslim 202
Müste'an 74
müstehâm 94

müsevveme 79
Müşterî 126

N
Nâbî 65, 184, 226, **241**,
271
Nâbigâ 348
nâbil 46, 95
nâcil 59
nâdî 190
nâdî'l-keff 190
nâdimun ke'l-kus'aî
ebeden küllu 'acûl 65
Nâdim ü sâdim nedmân
sedmân 116
nâfih 116
Naḥb 166
nahd 164
Nâhid 127, 329
nahlet-i Meryem 403
nahnu narḳâ mine'l-
iḫsâni şekûran bi ḳalîl
61
naḥr 75
Naḥsân 126
Naḥşet 394
nâ'is vâ'is 116
naḳdu'l-bedel 306
naḳh 175
naḳî 76
nâkise 62
naḳşu'l-faşş 232
na'lân 156
nâmik 117
nâr 151
nâru caḥîm 207
nâru'l-ḥabâhib 347
Naşârâ 84, 407
Nasârî 364
nâsî 49
Naşrâniyye 305
nâşıḫu'l-ceyb 221

Naşreddîn H'âce 292
Nâşıru'd-devle
Muḫammed bin
Hamdân 273
Nâşru'l-'Ulvî 236
nâşıru'l-uzuneyn 310
nazıfu'l-maḫbah 310
nazmunâ sehlun laḳîfun
ıḳra'û 168
ne'am 67
nebâle 46
nebâhet 176
Nebî-i Ekrem 197
nebîh 176
nebl 46, 59
Necd 146
Neciyyu'llâh 198
necl 69
Necrân 192
nedî 190
Nefḫa 278, 285, 311,
317, 400
Nefḫatu'l-Meclûb 234
Nefḫatü's-Şe'âlebî 277,
281, 379, 293, 294, 394
Nefḫâ-i Şe'âlebî-i
Nîşâbûrî 395
nefs 150
nehr 191
nehşel 134
nemr 133
Nemrûd bin Ken'an 339
Neşayıḫu'l-Mülûk 367
nesf 393
nesîmu'r-râḫ 243
neste'in 109
neşedu'l-lâhe ilâhe'l-
'âlemiñ 113
nevâr 389
Nevâdir-i 'Acîbe 352
neze 177
nezg 98

nezîh 177
nibâl 46
nîka 60
Nîl 354
nims 137
nisyân 49
Nizâmî 298
noktatu'l-bîkâr 253
Nuḥbe 102, 425, 427,
428
nuḥbe neḳâve 185
Nu'mân 332, 408
Nu'mân bin Münzir
332, 408
Nu'mân bin Ümrü'l-
Ḳays 408
nûn 103
nuşḥ 211, 212
Nûşîrevân 103, 133,
188, 237, 406
Nûşîrevân bin Ḳubâd
bin Fîrûz 367
Nuṭfe 59
nükte-i ithâlu busre
fi'n-nevât 322
nüvâtu'z-zeytûn 384
nüzhe 177

Q

Okÿânus 308, 316, 318
'Oşmân 202, 216, 282,
404
'Oşmân-ı Zü'n-nûrîn
202

Ö

'Ömer 127, 201
'Ömer bin 'Abdul'azîz
243
'Ömer bin Baḥr bin
Maḥbûb 411

'Ömer bin el-Ḥaṭṭâb
201
'Ömerü'l-Fârûḳ 127
'Ömereyn 'Abdul'azîz
127
'Ömereynü'l-Ḥaṭṭâb
127

P

pay-mâlâna 46, 70
Perverd -gâr 57
Pîşdâdiyân 368

R

Rabb 57, 81, 204, 211,
326
Rabbânî 211, 417
Rabbenâ 268
rabbena'llâhu ile'l-'abdi
kerîmun miḫdâl 46
Rabbenâ'r-raḥmân-ı
settâru'l-'uyûb 326
Rabî'a bin Bedr 323
Râbi'u'l-İslâm 202
Rabbü'l-İzzet Cibrîl 200
Rabbâniye 223
Rabb-ı Mecîd 298
Rabb-i Mu'în 195
Rabî'a 372
Râgîb-ı Evâ'il Sefîne
226
râfidân 125
râfih 172
Râfizî 281
Râgîb 106
raḥbu'r-râḥa 213
raḥm 157
Raḥman 210
raḥîl 58
râkibu'l-eblâḳ 242
raḳîm 73

raḳrâḳu's-serâb 287
raḳşân 136
rakûz 80
ra'ledir 42
ramîm 75
ra'ûm 89
Ravḫu'llâh 164
râvî 182
Ravzu'l-Aḫyâr 308
rayb 107
raybu menûn 107
Râz 187
Râzî 186, 187
Rebâh-i Horâsânî 270
rebî' 384
Rebî'a bin el-Bürâ' 206
Rebî'ü'l-Ebrâr 245,
249, 283
Receb 128
recebân 128
recîm 86
reem 85
Reculu'l-'ârimi fi'd-
dehri ḫaḳîrun ve zemîm
77
refâh 172
reḫaḳ 181
remle 370
resel 42
re'su'l-'aḳl 238
Resûlullâh 324
re'sulu'l-cehl 264
re'su'l-ḫaṭâyâdır 264
reşem 84
retel 58
Retn bin Giryâl bin
Retnu'l-Hindî el-
Betrendî 390
rett 140
Revâfiz 270, 282
revḫ ḫüsn 60
Rey 186

re 'y-i hâkin re 'y-i şârib
315
Reyhâne 205
Reyhâne bint Zeydü'n-
Nasîriyye 205
Rezzâl 62
Ribkату'l-İslâm 207
rızkâ 102
ri'âl 42
ri'bâl 131
ribhale 44
riçl 152
riçl-i fâvûs 301
rîh 151
rikkatu'l-hâfir 325
rişâ'u'l-hâce 320
rivâd 167
rimeh 75
Rodos 223
rubbâh 136
rufât 75
Rûhu'l-kuds 200
rûhu's-şitranc 237
Rukiyye 83
rukûn 105
Rûm 125, 329, 350, 351
Rûmî 84, 186, 352, 360,
185, 408
Rumiyye 307
rûçhân 120
rûkn 105
Rüstem-i Şânî 214

S

sâ'âtu't-telâkî 314
Sabâ 339
Şâ'biye 262
Sa'ba 85
Şâbit 421
Şa'bu'l-Vuşûl 388
şâbûnu'l-kulûb 229

şâbûnu'z-zünûb 229
şabbu'z-zeyt fi'l-ķandîl
320
Sa'd bin Şemsu'l-Cermî
317
Sa'da 85
sa'dân 130
Sa'de'l-Cermî 317
Şadık-ı Ekber 353
sâdî 207, 192
sâdis 190
sâfile 48
Şafiyye bint Hayî bin
Ahtabu'l-Hariyye 205
şafkat-ı ebî ğabşân 343
sâğib lâğib 115
şâhibu'l-hırâve 327
Şahib-i Keşşâf 288
Şahîh-i Buĥârî 74, 202,
226
şahvu'l-kevânîn 268
sâ'îĝ lâ'îĝ 116
sâhibu'l-hâtim 187
şâhîl 188
sâ'il 190
sâ'ime 80
şakalân 127
şakîf 122
sa'ir 151
sâkân 155
saķar 152
şalâh 51
şaleb 153
şalef 176
sâmik 117
Sancaķlı-zâde 173
San'â 399
şânî 120
Şânî-i Evvelî 120
şânî'l-ĥabîb 256
şarîm 75
şarîru'l-meĥâmil 362

sârvün 108
Şâsâniyân 331, 367
saţîh 188, 189
şatt 81
sâtûru'l-ķaşşâb 260
şavâhib-ı Yûsuf
şavî 170
şayĥatu'l-ĥublâ 280
şayķalu'l-iĥsâb 266
şayķalu'l-ķalb 369
şayyâdu'l-ķulûb 233
Şe'âlebî 187, 285
sebb 73
sebbâbe 101
sebentî 133
sebtu's-sibyân 399
sedem 88
Sedûm 85
seffâl 48
Sefâh 250
Sefîne-i Rağîb 390
Seĥîm 369
sehm 51
sehv 69
sekrân nekrân 116
Seleme İbn-i 'Abdu'l-
Melik 384
selîl 59
Selîm 197, 198
sell-i seyf 53
Selsebîl 58
Selûķ 140
Selûkiyye 140
semâce 72
şemenu'l-cenne 370
Semerķand 393, 394
şemeru's-şabr 370
Semev'el bin 'Âdyâ
377, 378
semîn 63
semîlî 132
semn 63

semmûra 137
semsem 136, 140
Semûd 413, 414
Semûl bin 'Âdyâ 281
Sem 'ûn 378
senâm 49, 378
serâvîl 152
serhân 134
serî 158
serîdet-i ğassân 329
ser-nüvişt-i Güher 108
setr 135
Sevâd bin Hâriş 175
sevâm 179
şevbu'ş-şihha 268
sevdâ 'u'l-'ârûs 240
şevî 180
Sevr bin 'Amîre yâhûd
Hakîm bin 'Aâtâ 393
seyelân 95
Seyyid Temîm 306
seyyidu'l-ķavm 71
seyyidâ şubbân-ı ehli'l-
cenne hem 203
sezûm 85
Şıbgatu'llâh 209
şıbgatu'ş-şebâb 361
şıdk-ı Ebû Zerr 404
şıdk-ı şevbe 267
şıfru'l-in 268
Şihâh 188
Şihâh-ı Cevherî 167
sırr 50
sırr-ı ğırbâl 313
Sırrî Suķuţî 395
sırr-ı zücâc 313
şıvân 106
sıbhale 44
sîd 134
sîde 134
sıfl 48
sihâm 51

sihrü'l-beyân 245
şıķâl 54
sıkil 48
sıkkîn 157
silâh 158
silfedd 134
silķ 134
silme 157
sinn 150
Sinimmâr 283, 409
sinnevr 139
sirâcu'l-cenne 201
sirb 42
sirbâl 42
sirbâlu'l-vaķâr 302
Sîret-i Erdeşîr 331
sîretu'l-'Ömereyn 331
Şîşa 237
şîtu nefġa 310
sivâm 80
sivâh 172
Siyâm 394
şoķbetu'l-ferķadeyn
342
şoķbetu's-sefine 339
Subat-zâde 305
sucûm 95
şufret 193
sufûl 48
şuġr 66
şuķbu'l-lu'lu' 352
suķr 116
sultân 157
Sultân 'Abdu'l-Mecîd
Hân 355
şu'lûl 48
sun'ube ser'ûb 139
sur'atu'l-'ayr 300
sur'at's-sem' 300
sûre-i Hâķe 375
sûre-i Kâmer 375
sûre-i Keħf 74, 276

sûre-i Lokmân 212
sûre-i Meryem 200, 403
sûre-i Nisâ 387
sûre-i Zümer 113
sûre-i Yûsuf 373
şûretu'l-ķamereyn 331
surretu'l-arđ 222
sutûķ 76
şuvân 106
Sübhâniyye 200
sübha-i zeydân 217
şühmüle 136
sükûţ 164
sülâle 59
Süleymân bin Davud
230
Sünbül ibn Sünbül 183,
184
Sünbül-zâde 183
Süryânî 74, 294

Ş

Şa' bân 128
şâdf 193
şâdin 45
Şâfiye 159
Şahhâm 79
Şahîm 79
Şahm 79
şahş-ı menhûs 344
şâ' irunâ muntazam şî'r-
ı saħîf 247
şakķu'l-'aşâ 315
şakķatu'l-faşak 253
şakâyıķu'l-a'vâm 335
şâ'leb 136
Şâm 133, 250, 281, 384
şânî' 194
şâra teda'ub 185
Şârihu'l-Eşbâh 173

şât 55
Şâyân 130
Şe'ânu buğd 106
Şeb-i Yeldâ 100
Şecâ' benî Mecâşi' 306
şeceru'l-ütrücc 369
şecn 104
Şedîd 72
şefeh 169
Şehâme 78
şehle kehle 118
şehr-i kesâd 394
Şerh-i Nuḥbe 428
şehr-i şabr 394
şehvetu'n-nebîz 363
Şekim 72
Şekîm 72
şekîme fehd 138
şekvâ'l-muḥibb 227
şemm 192
şems 154
şemşel 133
şe'n 106
şerâ 132
Şerh-i Külliyyâtu'l-
Kânûn-i mezbûriñ 382
Şerh-i Nuḥbe 428
şetât 180
Şetîm 73
Şetm 73
Şeve 91
Şeyhu Ekber 223
şeybu'l-ğurâb 302
şeyhu'l-enbiyâ' 198
şeyhu'l-ğarîb 307
şeytân leytân 119
Şeyḥ Şa'dî 226
şey'un ḥaḳîr 116
şikk 188, 189
Şî'a 282
şibl 132
şifâh 169

şikâh 172
şimâl 155
Şinşine 89
Şu'âyib 200
Şu'âyib bin Mikâ'il bin
Yeşçeriñ bin Medyen
bin İbrâhîm 200
Şumûḥ 49
şu'mu'l-Besûs 317
şurbu hîm 109
şurbu'l-yehûd 300
şu'un 106
şücûn 104

T

ta'aşşuḳ-ı tecdîd 361
tab'a 89
tâbi' 84
tâbi'a 84
Ṭabriye 250
tâcu'l-felek 221
tâcu'l-hüdhüd 267
taḏlîl 58
tâfîh 116
tafsîm 74
tağâm 97
Tağleb bin Vâ'il ü Bekr
bin Vâ'il 318
tağniye 84
taḥallî 60
taḥcîl iḥcâl 56
taḥilletu'l-eymân 357
Ṭahmûraş 368
taḥûr 81
Ṭâ'if 122, 343
ta'ḳâdu'r-retem 272
taḳîn 95
Taḳvîm-i Vakâyi' 427,
398
talebu'l-ḳarn u dıyâ'u'l-
uzuneyn 380

talâḳu'r-ricâl 345
Ṭalḥa bin 'Abdullâh
201
tâmir 55
Ṭanṭarâniyye 424
Târîḥ-i ibn Ḥalîḳân 215
Târîḥ-i İbn Ḥilkân 159
Târîḥ-i ibn-i Ḥilkât 248
Târîḥ-i Ḳuddus 199
Târîḥ-i Mîrât-ı Kâ'inât
230
tarîḳ 158
Tarsus 223
tasahḥub 60
ta'sel 134
taşalluf 176
taşavvuf 225
Taşkend 393, 394
Ṭâşköprü-zâde 262
taştu'l-'arûs 230
Tâtârân 137, 138
Tâtâristan 138
taḥîru's-siyâb 220
tavḥ 164
tâvî 181
tavîlu'n-necât 414
tavîlu'z-zeyl 381
ṭayarânu'l-'aşâ 341
Ṭayy 230, 246
tâzî 186
tavḳu'l-ḥamâme 277
ṭayfu't-telâḳî 276
ṭayru'd-devle 378
ṭayru'n-nâr 277
te'ak 88
tebâşîr-i şubḥ 405
Tebrîz 223
telâm 95
Teberânî 298
tebessumu'l-mekrûb
349
tebetu'z-zemân 361

tecâhulu'l-‘ârif 348
tecebbür Kâşer 350
tedâvî 181
Te‘ehhül 49
te‘ellüh 275
te‘evvüh 171
tefârîku'l-‘aşâ 280
tefârîku’ş-şiyeb 396
teferrüs 73
tefevvüh 170
tefhîm 71
Tefsîr-i Kâzî 74, 228
Tefsîr-i Keşâf 359
Tefsîr-i Tîsîr 228
teğâzül 44
teke’kû 166
tekellüf 176
televvunu'l-ḥarbâ 350
te’lîh 175
telvîm 70
temâr 400
temîm 358, 358
temvîh 177
tenbîh 176
tenebbüh 176
tensîm 58
tenûk 45
tenvîh 174
teraḥ 250
Tercân 125
Terceme-i Kâmûs 263,
395
Tercemenü'l-
Mütekellimin 186
Tercüme-i Kâmûs 293
terḥîl 58
tertîl 58
teşâdüm 82
tesvîl 60
teşâtum 73
teşmîr-i sâ‘id 283
teştît 180

tetfel 136
tevḥîm 76
Teymenâ İbn-i Hâcib
159
Teymullâh bin Şa‘lebe
325
tezelzül zilzâl 43
tezvîku'l-lisân 248
tezyînu kelâm 248
tîlhâm 133
Ṭayyibu aḥlâka 243
ticâh 170
tîh 176
tilmîz 95
tiryâku'l-humûm 258
Trablu’-ş-Şâm 223
tufeh 138
ṭufeylî 97
Ṭufeylî bin Zülâlü'l-
Kûfi 97
tuffâḥ-ı ferâḥ 250
tûğ 93
Tuḥfe 96, 136, 329, 394
Tuḥfetü'l-Ḥarameyn ü
Siyer-i Veysî 184
Tuḥfetu'l-mü‘min 396
Tuḥfe-i Vehbî Efendi
426
Tunca 223
ṭurratu’ş-şubḥ 251
tüccâr-ı hecer 287
tüffâḥu’ş-Şâm 374
Türkî 186
Türkistân 237

U

ubeyre 74
‘ucâletu’r-râkib 337
ud‘ullâhe bi ḳalbin
maḥzûn 107

‘udmûl 50
ufûl 64
uḥtu’l-ḥarâm 313
uhûl 49
‘uhûn 103
‘uḳâbu’l-cevv 278
‘uḳle 63
uḳnûm 84
‘ulyân 327
‘umerân 127
umerâ’u’l-kelâm 333
‘Ummân 275, 368
Ummu Seleme Hind
219
Ummu Âdem 303
Ummu Ḥabîbe bint Ebî
Süfyân 205
Ummu Seleme Hint bint
Ebî Umeyye 205
ummu ‘avf 147
ummu dehîm 147
ummu’d-derze 143
ummu envâru’s-semâ’
226
Ummu Gülşûm 83
ummu’l-ğıyâş 227
ummuhâtu’l-ḥatfe 357
ummu’l-‘azâb 275
ummu’l-fadâ’il 144
umm-i ḥabâḥib 406
ummu’l-ḥabâiş 144
ummu ‘irbaṭ 147
Ummu’l-Ḳırâ 274
umm-i ḳırfe 323
ummu kelbe 147
ummu’l-lehîm 147
ummu meşvâ 145
ummu’l-mu‘minîn 204
ummu’l-murtecez 205
ummu’n-nebî 201
ummu’n-nedâmet 144

ummu`n-nucûm
ummu`s-semâ 143
ummu`r-rezâ`il 144
ummu`talha 147
ummu`t-ta`âm 145
ummu`ş-şemle 143
ummu`z-zükâ` ummu`l-
leyâli 143
urcûn 103
Urfa 214
urve 132
usâme 132
Uûtarid 261
utul 72
utuvv 181
uznân 150

Û

Ümmü Kaş`am 77
Ümmü Seleme 350
üslûbu`l-hakîm 191
üstâz 95

V

vâdî 191
vâ`du şâdık 227
vaḥâm 85
vâhice 68
vâhid 190
Vâhid İbn Vâhid ü Bâdh
İbn Bâdh 212
vâhid kâhid 118
vâkı`u`t-tâ`ir 377
Vânkûlu 64
Vâriş 97
vasât 334
va`va` 137
vecîh 174
vefâu`s-Semv`el 377
Vehb bin` Abd-Menâf
197
Vehbî 426

vekîl-i`azrâil 355
vellâs 134
verkâ` 80
verkân 153
veşâb 182
vesîm 70
vetedu`ş-şer 375
vi`â 99
vicâh 170
vustâ 101
lutûn 104

Y

yâd 225
yâdigâr 168
ya`für 45
yaḥmûm 76
Yaḥteşû` 294
Yaḥteşû` bin Cebrâ`il
294
Yaḥyâ İbn-i Mu`âzu`r-
Râzî 388
Ya`kûb 204
yazharu`l-hakku bi
hakki`l-im`ân 120
yedân 152
yemâme yemâm 80
Yemâme 345, 346, 397
Yemen 140, 216, 275,
287, 316, 359, 399
yemîn 152
Yesârî-zâde Muştafâ
426
yâsemînu`ş-şeyb 320
ye`su`l-garîk 303
yetâmâ eytâm 96
yetîm 83
Yezdan 102, 116
Yunanî 214
Yûsuf 237, 382
Yûsuf Nâbî 201
Yûsûf u Züleyhâ 285

Z

zaby 45
zahf 164
za`il 41
za`im 71
zakḳûm 86
zâlike`n-nazmu
müfidun li ḥavâşşim ve
avâm 101
zâlim 71
zâmile 60
zamîm 76
zannu`l-elma`î 267
zârb 156
zarf 99
zât-ı nahyeyn 325
zâtu`r-rec` 234
zâtu`ş-şad` 235
ze`âme 71
zebîl 61
zebil-i serḳîn 61
zecr-ı tayr 314
zeheb 154
Zehîr bin Ebî Selemî
296
zehv 176
zehvu`d-i dîk 301
zehv-i tâvûs 301
zekâtu`l-câh 219
zelle fi`l-`âlemi min
dağvetihi kullu sefîh
147
zelletu`l-`âlim 315
zelletu`l-câhil 315
zelletu`l-re`y 314
Zelîha 184
zelûl 63
Zem`at bin Kays 205
zemcîl 133
zemîl 60
zemîm 91
zenbîle 31

zenbu's-serhân 390
Zend bin el-Cûn 352
zendeka-i mezdek 419
zenîm 72
zennâh 136
zelzele 43
zerkâ'u'l-Yemâme 397,
418
zerv 164
zevle 44
Zeyd 205
zeyf 76
Zeyd 282
zeyha 134
zehretü'd-dünyâ 239
zeyl 43
Zeyd bin şâbitü'l-
Ensârî'l-Hazercî 219
Zeyd bin Zeyne'l-abidîn
'Alî bin el-Hüseyin bin
'Alî el-Murtażâ 282

Zeyneb 83
Zeynü'ddîn İbn-i
Necim-i Mısrî 173
zıllu'l-gamâm 279
zıll-i sulţân 276
zi'b 134
zi'b-i ehbân 298
zibil 61
zibric 60
Zi'bu'l-Yûsuf 398
zimâm 66
Zînet bint Hazîmet bin
el-Harişü'l-Enşâriye
205
Zînet Habeşu'l-
Esediyye 205
Zînetu'llâh 289
zirâ' 153
zubârm 131
zubûl 63
Zuhal 126, 127

zuhl 49
zuhûl 49
zulmu'l-cüendîye 276
zû'n-nûn 103
zurafâ 189
Zû'r-Rimme 290
zuyûl 43
zübdetü'l-aḥḳâb 217
Zübeyde 274
zühdü'l-ḥâsen 218
Zühre 126, 271
zü'l-'arşu'l-'âzîm
zü'l-ḥalâ' 200
zü'l-Ḳarneyn 380
zü'l-ma'âric
zü'n-naḥle 200
zü'r-re'y 200
zü şekîme 72
zû-şücûn 104